

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON
TRYGVE KNUDSEN PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

SJUTTONIONDE BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. TJUGOTREDJE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMLXIV

INNEHÅLL

Benediktsson, Hreinn, Professor, Reykjavík, Old Norse Short <i>e</i> : One Phoneme or Two?	63
Benson, Sven, Arkivchef, Lund, se Ljunggren, K. G.	
Breiteig, Byrge, Lektor, Trondheim, Snorre Sturlason og æsene	117
Hallan, Nils, Lärare, Trondheim, <i>Grådurnar</i> på Kristkyrkje- garden i Nidaros	154
Heller, Rolf, Dr. Phil., Leipzig, Studien zur Svínfellinga saga	105
Holm, Gösta, Professor, Lund, Olof Östergren †	285
Holtsmark, Anne, Professor em., Oslo, Magnus Bernhard Olsen †	256
Kiil, Vilhelm, Dr. Phil., Oslo, Nye kommentarer til Eggja- runene	21
— Runepinnen fra Gamle Ladoga	31
Knudsen, Trygve, Professor, Oslo, Didrik Arup Seip †	262
Lagman, Edvin, Docent, Stockholm, Om nominala sammansätt- ningar i fornsvenskan och i nutida svenska dialekter	172
Lindblad, Gustaf, Professor, Stockholm, Om Uppsala-Eddan .	243
Ljunggren, Karl Gustav, Professor, Lund, Minnesstrofen på Högbystenen	43
—, Benson, Sven, och Loman, Bengt, Litteraturkrönika 1963	292
Loman, Bengt, Docent, Lund, se Ljunggren, K. G.	
Moberg, Lennart, Professor, Uppsala, Natan Lindqvist †	273
Nerman, Birger, Professor, Stockholm, Bröt-Anunds död	241
Thors, Carl-Eric, Professor, Helsingfors, Rolf Pipping †	279
Toldberg, Helge (†), Dr. Phil., Köpenhamn, Stammer Lejrekro- niken fra Jakob Erlandsøns, Valdemarernes eller Knud den stores tid?	195
Werner, Otmar, Dr. Phil., Erlangen, Zu den schwachtonigen Endungsvokalen im Färingischen	247
Wessén, Elias, Professor em., Stockholm, Teoderik — myt eller hjältesaga	1
Till red. insända skrifter	316

ELIAS WESSÉN

Teoderik — myt eller hjältesaga?

Svar till professor Höfler

Professor Höfler frågar på ett ställe (ANF 78, 1963, s. 19 not 2): »Kann man tatsächlich aus dieser Runeninschrift die Stimmung des Runenmeisters (Ruhe, Affektfreiheit, Fehlen von Zorn) herauslesen?» Ja, det kan man verkligen. Naturligtvis endast som ett indicium, men av stort värde, om man vill bestämma, i vilken riktning en lösning är att söka. Och jag skulle vilja uppmana prof. Höfler att noggrant överväga denna sak, innan han binder sig alltför hårt vid en enligt min mening orimlig tolkning.

Det är som bekant mycket vanligt, att de efterlevandes sorg, harm, förbittring tar sig uttryck i inskrifternas ordalag. Detta sker även i mycket korta inskrifter. Några få exempel må anföras:

Sö 55 »Till England var den unge kämpen faren, blev sedan hemma till sorg död (*at harmi dauðr*)»

Sö 318 »Han drunknade i Båven, en mycket sorglig död (*harmdauð mikinn*)»

Sö 333 »Han blev dräpt i Kalmar sund, då de foro från Skåne»

U 130 »Han blev försätligt dräpt (*svikvinn*) på Finnheden»

U 258 »Honom dråpo normmän på Åsbjörns skepp»

U 954 »Och Sassur dräpte honom och gjorde nidingsverk, svek sin följesman»

U 1028 »Gud svike dem, som sveko honom»

G 131 »Honom sveko valacker på utfärden. Gud hjälpe Rodfos' själ. Gud svike dem som sveko honom»

Jag vill icke taga tidskriftens utrymme i anspråk till mera. Det är annars lätt att ur de nordiska runverken plocka fram andra exempel. Materialet är mycket stort, stämningarna starka och växlande. Vad som var vanligt och naturligt på 1000-talet, bör icke ha varit främmande och onaturligt på 800-talet. Men: *aft faigian sunu* »efter den döde sonen» — det är allt. Icke ett ord mera i den långa inskriften! Icke det ringaste, som tyder på dråp eller våldsam död!

Alltså: om händelserna vid Vämod's död hade varit så våldsamma som v.Friesen förutsätter, om syftmålet med det hela hade varit att förbereda och säkerställa hämnd mot banemännen, är det då sannolikt, att en gammal nordbo skulle ha uttryckt sig på detta sätt — lugnt och lidelsefritt?

Ger icke detta en antydning om i vilken riktning en lösning bör sökas, eller åtminstone i vilken riktning den icke bör sökas?

En allmän invändning mot v.Friesens tolkning är därför, att han har överdramatiserat händelseförloppet på ett sätt, som den i lugna ordalag avfattade inskriften icke tål vid. Jag vet — genom samtal med v.Friesen — att han, den erfarne runolog som han var, ingalunda var okänslig för denna invändning. Den oroade honom i själva verket icke så litet. Men han hänvisade gärna — liksom han gör i sin bok — till Egil Skallagrims-sens situation. Liksom Egil skapade Sonatorrek och därigenom befriade sig från den tunga sorgen, så har också Varin gjort. Icke ett ord förråder hans bitterhet och sorg.

Jämförelsen är emellertid svårt haltande. Just i den helt olika känsloreaktionen, som man i så fall måste förutsätta, ligger en stor olikhet. Egil talar i bittra ord om sin djupa sorg, om den oerhörda förlust, som han har lidit. Icke ett ögonblick släpper den hans tankar. Varin har endast de tre orden *aft faigian sunu*, i den längsta runinskrift, som vi känner. Jämförelsen skärpes enligt min mening till en verklig kontrast, ju mer vi går den in på livet.

Gång på gång, när jag läser hos Höfler, hur oerhört överlägsen v.Friesens djuptänkta tolkning är över min enkla, hur mycket mer storstilad och »ästhetisch geschlossen» o.s.v., kan jag icke komma ifrån att fråga: håller verkligen grunden?

Må det tillåtas mig att som en sammanfattning upprepa vad jag tidigare har sagt i denna fråga (Runstenen vid Röks kyrka, 1958, s. 33): »Mot hämndmotivets som grundval för inskriftens tolkning talar på ett avgörande sätt dels den lugna, affektfria formuleringen av inledningsorden, där ingenting antyder, att Vämod skulle ha omkommit på ett våldsamt sätt, dels att allt det följande [sålunda hela inskriften, med undantag av de korta minnesorden] är underordnat ett flera gånger upprepat *sagum* »jag säger, omtalar...» Intet i minnesskriften antyder, att sonen skulle ha fallit offer för våld eller svek. Ordalagen är högtidliga, men de är icke fyllda av vrede.»

För min personliga del är detta avgörande för inskriftens tolkning. Med bästa vilja i världen kan jag icke ansluta mig till en tolkning, som går ut på att inskriftens syfte skulle vara att genom magi åvägabringa hämnd. Det strider alldeles mot förutsättningarna. Det passar bra för den i gravens mörker inlagda och åt underjordens makter överlämnade Eggjum-stenen — *nī's solu sott uk nī's sakse stain skorin* — , men alldeles icke för den monumentala Rök-stenen, rest mitt i bygden i dagens fulla ljus, för att läsas och beundras av människors ögon. Hämndmotivets är helt främmande för denna mäktiga minnesinskrift. Varje enskilt led i v.Friesens tankegång är antingen direkt felaktigt eller det ramplar hjälplöst sönder, så snart man försöker att på det som grund bygga vidare.

Otto v.Friesens syn på Rök-stenen var i hög grad tidsbestämd. Magnus Olsens bok om Eggjum-stenen kom ut år 1919. Den upptog i hög grad v.Friesens tankar, samtidigt som han samlade sig till sin egen bok om

Rök (1920). Han beundrade mycket sin norske kollegas runforskningar. Under visst motstånd — v.Friesen var av naturen utpräglat rationalist — aksepterade han dennes uppseendeväckande teorier om runmagi m.m. Hans egna tankar gick under de följande åren mycket bestämt i samma riktning.¹

Sedan jag 1921 hade återflyttat till Uppsala, träffade jag ofta min gamle lärare och vän Otto v.Friesen. Vi diskuterade då vid flera tillfällen vetenskapliga problem av olika slag. v.Friesen gjorde det gärna med sina lärjungar. Han kände väl till min något skeptiska och reserverade hållning till hans nytolkning av Rök. Jag minns mycket väl en gång, då han frågade mig rent ut, vad jag trodde om läsordningen. Det kändes obehagligt, men jag bekände mina tvivel. Han satt tyst en stund, därpå avbröt han samtalet med ett: »Ja, låt oss tala om något annat.» I min fornsvenska läsebok, som kom ut 1922, återgav jag inskriften i den gamla (Bugge-ska) ordningsföljden, och jag visade detta för v.Friesen. Jag har velat nämna allt detta här, därför att det numera finns så få, som kan minnas vad som hände för 40 år sedan eller mera.

Först långt senare, flera år efter v.Friesens död (1942), kom jag oförmodat själv att på allvar syssla med Rök-stenen. Anledningen var i någon mån, att »Fornvännen» önskade en recension av Otto Höflers nyutkomna bok (»Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe», 1952), därför att den delvis angick Sverige, men framför allt att redaktionen av skriftserien »Svenska Fornminnesplatser» ville ha en omarbetning av v.Friesens lilla skrift om Rök. Den ansågs vara tungläst och opraktisk. Motvilligt åtog jag mig båda uppdragen.

v.Friesen och i hans fotspår Höfler söker tolka Rök på ett sätt, som i sig självt är ytterligt osannolikt och därtill är helt utan analogi i det väldiga material av resta runstenar, som har blivit bevarade. Varin skulle ha rest stenen för att åvägabringa den hämnd för sonen Vämods död, som han själv på grund av hög ålder ej kunde utföra. Vämods dråpare, de 20 kungarna på Själland, har med runornas kraft blivit inringade och prisgivna åt fördärvet. Vämods unge broder, avlad av Varin vid hög ålderdom — eller kanske ännu ej född —, skall fullborda hämnnden. Vissa delar av inskriften, där hämndmotivet mycket starkt lyser med sin frånvaro, skulle enligt v.Friesen vara uppmuntrande paralleller, enligt Höfler (1963, s. 66, 69) eventuellt släkthistoria. För min del kan jag icke

¹ Det kan möjligen ha varit detta, som Lis Jacobsen åsyftar, då hon talar om att »han har søgt at underbygge en forudfattet idé» (ANF 76, 1961, s. 2; jfr Höfler 1963, s. 20 not). Det ligger faktiskt något riktigt i detta hennes omdöme, även om det kunde ha varit tydligare formulerat. I varje fall har Höfler knappast riktigt tolkat idéns födelse: »Erst nach vieljähriger wissenschaftlicher Forschung kam ihm die — für ihn wie für alle Mitforscher neue — Idee, dass der einigende Gedanke der Inschrift eine Rachemahnung und Beschwörung sein könne.» Idén låg i hög grad i luften efter M. Olsens skrift »Om trolldruner» (1917), och v. Friesen har icke undgått att vara påverkad av den. Han har velat pröva den på Rök-inskriften ut i sina sista konsekvenser. Lägg märke till den betydelse han tillmäter talet 16, segerrunans magiska tal! Inskriften består enligt v. Friesens analys av 16 självständiga satser (»flockar»), vilket skulle vara avsett och ingå i ristarens plan.

se, att det finns några hållbara grunder för en sådan tolkning. Den är en vacker fantasi, storstilad och fängslande, men vetenskap är det icke. För mig, som dock kände v.Friesen ganska väl, är det trots Eggjumstenen och annat en psykologisk gåta, hur han med sin rika erfarenhet kunde stanna för en tolkning, som just ur runologisk synpunkt erbjuder så stora svårigheter. Förklaringen ligger, tror jag nu liksom 1953 (och 1958), däri, att redan det första steget (om läsordningen) ledde honom vilse. Sedan trasslade han in sig i runmagiens gungfly.

I motsats härtill har jag sökt tolka Rök som en minnesinskrift av i princip samma art som tusentals andra, om också enastående i sina väldiga proportioner. Det är beklagligt, att vi icke har några mellanled mellan Rök-stenen och t.ex. Högby-stenen.

Man kanske skulle kunna tillägga, att man i den långa inskriften saknar (i ännu högre grad än känslouttrycket) det som brukar prägla inskrifternas innehåll och stil: det klart uttryckta och formade eftermälet. Intet om Vämods bedrifter; han förblir fullständigt anonym. Intet, direkt och uppenbart åtminstone, om Vämods familj och släkt; jämför härmed Högby-stenen och en mångfald andra. Det är detta, som skapar likheten med de samtida gotländska bildstenarna och är en av utgångspunkterna för mitt försök att förstå och tolka inskriften.

Märkligt är det ju, att — såsom efteråt har kommit i dagen — den skämtsamt s.k. repertoarteorien (jag aksepterar gärna namnet, om prof. Höfler finner det träffande och bra) tidigare har varit uppe i tankarna både hos Sophus Bugge 1896 och hos O.v.Friesen 1906, ehuru den icke har knäsatts av någondera. Detta behöver ju ingalunda betyda, att den har vägts och befunnits alltför lätt. Det är ofta en frestelse för en forskare att förkasta en tolkning, som synes enkel och naturlig. Det måste finnas en gåta där bakom. För mig var det en helt ny tanke 1958. Det kan ju hända, att jag som ung student har läst v.Friesens skrift, men jag tror det knappast, och jag hade i varje fall icke det ringaste minne därav 50 år senare. Som en variant kan man, om man så vill, uppfatta Schücks hypotes om ett ättekväde, illustrerat i bonader eller träsniderier. Den var ju välkänd genom hans stora litteraturhistoria, som lästes av alla. Mig har den alltid synt fascinerande och fantasieggande.

Det händer så ofta, att flera forskare gör samma iakttagelse eller kombination alldeles oberoende av varandra. Ett annat sådant fall är det uppenbarligen, då Evert Salberger och jag läser t 3 gånger i inskriften som prepositionen *at* (ANF 64, 1949, s. 140 f. och 317), ett tredje sammanställningen av flocken om de 20 kungarna på Själland med de nyupptäckta danska härägren från 1000-talet (O. Höfler, *Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök*, 1948). Det är icke stor anledning att i dylika fall diskutera, vem som var först. Huvudsaken är endast, att forskningen går framåt och hålles levande.

Jag vill i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på att både Lis Jacobsen och prof. Höfler (1963, s. 2 f., 83 f.) tycks vilja draga gränsen alltför skarp mellan »repertoarteorien» och föregående tolkningar. Även om man vill beteckna v.Friesens tolkning som ett försök till enhetssyn i motsats till den splittrade repertoarteorien, så synes mig skillnaden icke

så radikalt stor. En stor del av inskriften uppfattas av v. Friesen som eggande och uppmuntrande exempel, av Höfler som släkthistoria (1963, s. 66, 69). Han pressar därvid materialet över all måtta, för att få det att passa in på Varin och hans familj, men han måste ge upp — definitivt, som det vill förefalla — inför folkminnet om de två stridsbytena, som tolv gånger togos som stridsbyte, båda på en gång från man efter man. Det ligger nära, säger han, »darin eine Familientradition der Sippe Varins zu sehen, von der wir sonst keine Nachricht haben». Höfler har här, kanske utan att märka det, kommit i farlig närhet till den illa beryktade reper-toarteorien.

Genom den oerhörda pressning, som han utsätter andra delar av inskriften för, för att kunna inpassa dem inom ramen av en familjehistoria, framstår motsatsen till den första flocken i inskriftens episka del utomordentligt skarp.

Det är sannerligen icke lätt att inordna vissa partier av inskriften i »enhetssynen».

Om estetiska frågor skall man ju helst icke disputeras. Men prof. Höfler är den förste, som jag har hört prisa v. Friesens läsordning just ur denna synpunkt, i jämförelse med den gamla Bugge-ska, som jag har följt. När man läser vad han anför i denna sak (s. 110), är det som om de starka orden (»gerade die Grösse, Stileinheit und Wucht der Komposition in v. Friesens Gesamt-Deutung unvergleichlich eindrucksvoller», »eine wortkarge Wucht der Komposition und eine gewaltige Steigerung der Gedankenführung, die in vollem Einklang steht mit der äusseren Monumentalität dieses grössten Runendenkmals des Nordens») har fått ersätta det sunda förnuftet. Jag tror att han skall få mycket svårt att vinna gehör för denna uppfattning.

Ännu några ord om läsordningen må därför här vara på sin plats.

Som en grundläggande princip för läsordningen (och därmed också för tolkningen) fastslår v. Friesen (1920, s. 7), att det är »öfvervägande sannolikt, att inskriften huggits in i samma ordning, som ristaren afsåg, att den skulle läsas». Det gäller sålunda att avgöra »den ordning, i hvilken raderna huggits». Först kommer minnesinskriften på framsidans två lodräta rader längst t. h. »När de väl ha huggits, kom ristaren under fund med att återstående runor för utrymmets skull måste göras mindre höga.» Han fortsatte sålunda med mindre stil på framsidan och h. smalsidan. Därefter finner v. Friesen det naturligt, att ristaren har övergått till toppytan och i fortsättning därtill baksidans övre tre kors med sina lönnrunor. Vidare är det »klart att de delar af inskriften, som omrama det med svensk-norska runor ristade centralpartiet på baksidan, måste vara ristade före detta». Alltså inskjutas i stort sett alla partier med lönnrunor mellan framsidan och baksidans centralparti med svensk-norska runor (flockarna 12—15). Först sedan ramen på detta sätt har huggits på baksidan, har ristaren enligt v. Friesen övergått till det som stod innanför ramen, d. v. s. det stora mittpartiet. Ristaren skulle sålunda ha huggit bit för bit, och i samma ordning bör inskriften enligt v. Friesen läsas och tolkas. — Hela detta sätt att resonera är enligt min mening i grunden

felaktigt, och det leder till ett resultat, som är i hög grad osannolikt både runologiskt och med hänsyn till innehållet. Vi kan tvärtom utgå ifrån att inskriften har varit noggrant genomtänkt och planerad med hänsyn till det disponibla utrymmet, och att ristaren har haft den i sin helhet uppritad (eller uppmålad), innan han började att hugga. I vilken ordning huggningen sedan har skett, är relativt ligkiltigt; det kan vi f.ö. aldrig fastställa. — Men även om sålunda enligt min mening v. Friesens läsordning (kap. II, s. 7—12) definitivt faller samman, skulle man kunna tänka sig, att ristaren vid sin planering av baksidan har haft en mening med »inramningen» — eventuellt t.o.m. den mening som v. Friesen tillskriver honom. Det blir en fråga som bör prövas på andra grunder. Vad som i detta sammanhang måste framhållas är, att den av prof. Höfler så högt prisade kompositionen av inskriften vilar på bräcklig grund och i själva verket är helt oantaglig.

För att förklara det gåtfulla språnget i inskriften från »det andra» till »det tolfte» har jag (1958, s. 70) framkastat den tanken, att den del av ristarens text (nr 3—11), som icke fick plats på stenen, skulle kunna ha varit ristad på en trätavla av ungefär samma storlek som Rök-stenen. En sådan trätavla måste ju ha spårlöst förmultnat eller på annat sätt förintats. Jag har hört många, både fornforskare och lekmän, framkasta denna »tanke». Jag kunde därför icke ens erinra mig, att jag har kommit att stå för den i skrift — vilket Höfler nu påminner mig om (1963, s. 11 not 2). Den ligger på något sätt naturligt till, även om den aldrig kan bli annat än en lös och obevisbar hypotes.

Höfler tycks emellertid icke ha fattat de ganska allvarliga, sakliga skäl, som stöder tanken på en trätavla. Den är icke alldeles så löslig och kuriös, som han tycks tro. Jag ber prof. Höfler uppmärksamt studera min lilla skrift »Om vikingatidens runor» (1957). Själv anser jag den vara nästan viktigare för tolkningen av Rök-inskriften än boken om »Runstenen vid Röks kyrka» (1958). Jag skulle faktiskt — i all blygsamhet naturligtvis — vilja göra anspråk på att där ha klarerat ett annat problem, nämligen om Rök-runornas uppkomst och förhållande till »de vanliga runorna». Jag vet icke, om Höfler riktigt förstår, hur grundläggande och viktigt detta problem är också för tolkningsfrågorna.

v. Friesens teori om en geografisk fördelning av den yngre runraden i »danska runor» och »svensk-norska runor» kan knappast läggas till grund för en historisk förklaring. Skriftens utformning i två varianter beror enligt min mening väsentligen på dess användning och därmed också på underlaget. Trä eller sten — det var de båda material, som kunde komma i fråga. Naturligtvis visste man i Östergötland (såsom Höfler framhåller s. 11), att sten är varaktigare än trä. Den gamle Varin har velat skapa ett monument, som skulle bestå, men ändå har han använt en form av runor, som han och hans läsare var mest förtrogna med — är det icke så vi bör uppfatta hans situation? Kortkvistrunorna passade bäst för denna långa text och för detta berättande innehåll.¹

¹ I viss mån ett motstycke erbjuder Malsta-stenen i Hälsingland med sin långa

Rök-stenen står för oss så gåtfullt isolerad med sina »svensk-norska» runor och sin långa inskrift, den ojämförligt längsta i världen. Båda dessa fakta kräver ovillkorligen hänsyn vid en tolkning av inskriften. De tvingar oss enligt min mening till en förklaring, som räknar med ett stort material av runinskrifter i trä, som har funnits men är förkommet. Ett sådant kan allena ge förklaringen till runornas utveckling från »stenrunor» till »trärunor» (»bokrunor»). Rök-stenen måste helt enkelt ha en bakgrund i ristningar på trätavlor och träskivor av olika slag, bl.a. kanske resta minnesvårdar över döda. Jag kan icke tänka mig någon annan lösning av det runologiska problemet.

Kanske bör vi i detta sammanhang också erinra om uttrycket »sätta (el. resa) sten och stav», som förekommer i några runinskrifter (U 226, U 332, Sö 196, Vs 1). Troligen åsyftas här en stav eller en stolpe, som har rests jämte runstenen såsom minnesmärke över den döde. Det är väl högst sannolikt, att i sådana fall både sten och stav har burit runor. Den arabiske författaren Ibn Fadlan (början av 900-talet) omtalar, att svenska köpmän, som han hade råkat i Ryssland, hade för sed att på gravhögen resa en stång med den dödes namn och sin konungs namn inristade. Inte visste väl Ibn Fadlan så noga, vad inskrifterna innehöll, men huvudsaken är, att det restes stolpar av trä med minnesord över den döde, även här, långt borta i främmande land.

Det är icke så lätt för oss, sena tiders barn, att göra oss en exakt och riktig föreställning om hur forntidens människor, exempelvis under vikingatiden, föreställde sig framtiden och vilket tidsperspektiv de överhuvud taget hade. Å ena sidan har vi sådana vittnesbörd som att stenen skall stå »till minne för männen, så länge människor leva» (U 112, S.B.F. Jansson, Runinskrifter i Sverige, 1963, s. 110) och Havamal-strofen *Ek veit einn, at aldri deyr, dómr um dauðan huern* (E. Wessén, Ordspråk och lärodikt, i: Vitterhetsakad:s Handlingar Del 91, 1959, s. 471 f., Havamal, i: Modersmålsläraernas förenings årsskrift 1960, s. 10 f.). Å andra sidan har vi de mest förbluffande exempel på hur runstenar har stympats och lagts in i kyrkväggar, i kyrkgolv, i grundvalar under tornpelare, där de skulle vara dömda till evig glömska, ganska kort tid efter ristandet (se t.ex. U 49, 50 Lovö kyrka, G 111—114 Ardre kyrka, Gotlands runinskrifter 1, 1962, s. 199 f.).

En litteratur på trätavlor under äldre vikingatid torde sålunda enligt min mening vara hundraprocentigt säkerställd. För det enskilda fallet ställer sig naturligtvis saken helt annorlunda. En vacklande ståndpunkt, sådan som jag till Höflers förnöjelse har lagt i dagen, är åtminstone begriplig, även om Höfler tycker att den är besynnerlig.

Till de allmänna synpunkter, som här i korthet har framförts, kommer nu det starka intryck, som monumentet självt omedelbart ger. Till en

inskrift i stavlösa runor (»hälsingerunor»), en av de allra längsta (omkring 270 runor). Dekorativ är den sannerligen icke (bild hos Sven B. F. Jansson, Runinskrifter i Sverige, 1963, s. 101). Men vi måste väl tro, att den i uppmålat skick har varit läsbar och att ristaren avsiktligt har valt det skriftsystem, som hans samtida läsare var mest förtrogna med. Praktiska hänsyn har fått gå före estetiska. Något liknande gäller kanske om Rök?

viss grad kan detta naturligtvis vara »ein subjektiv-ästhetisches Urteil, das sich kaum objektiv wird erhärten lassen» (s. 9). men endast till en viss grad. Intrycket blir detsamma, hur många gånger man kommer tillbaka till Rök och betraktar den märkliga kompositionen: detta är från början tänkt i trä, eller det har haft sina mönster i trätavlor av något så när likartat utseende.¹

Prof. Höfler har icke sinne för något av allt detta. Problemet existerar helt enkelt icke. För honom är tanken på en trätavla vid Rök med en del av inskriften (nr 3—11) enbart ett kuriosum, som han står helt främmande inför. Hans uppmärksamhet är alltifrån början inriktad på en enda punkt i inskriften: den mytiske ryttaren, den vilde jägaren, som han tror sig kunna spåra bakom ordalagen i strofen om Teoderik, Märingars hövding. En mycket dålig utgångspunkt, enligt min mening, för en helhetsuppfattning och en helhetstolkning av inskriften!

Innan vi går vidare, måste jag emellertid beröra ännu en sak, därför att den annars möjligen kommer att lämna spår efter sig, till olägenhet för forskningen, om den icke blir utredd. I samband med sin kritik av min famösa idé om en trätavla i Rök, som jag först (1958) har funnit »lockande», sedan (1962) har betecknat som »en förtvivlad utväg» och icke har velat kännas vid (se ovan s. 6), har prof. Höfler gjort följande uttalande: »Ich will nicht auf das naheliegende Argument eingehen, dass Varin, wenn wirklich blosser Mangel an Raum das entscheidende Motiv für die Komposition des Röksteines gewesen wäre, schwerlich so besonders grosse Runen verwendet hätte und ungefähr ein Drittel der Gesamtfläche des Steines unbeschriftet gelassen hätte. Eine Versenkung von $1\frac{1}{4}$ Meter in die Erde wäre technisch kaum notwendig gewesen, besonders aber nicht die Meisselung so riesiger Zeichen wie in den Zeilen von I, aber auch in II 1, 3, 4, oder II 16» [spärrat av E. W.] Prof. Höfler anmärker sålunda på att den gode Varin har lämnat en så stor del av stenytan utan skrift; en fot i jorden på $1\frac{1}{4}$ m »wäre technisch kaum notwendig gewesen». Nej, kanske icke. Det vågar jag icke bestämt uttala mig om. Men en sak är säker. Stenen är rätt hög ovan jord redan nu ($2\frac{1}{2}$ m.), och det är ganska besvärligt för en människa av normal kroppslängd att läsa runorna upptill kring toppen, även om de är tydligt uppmålade. Varin har tydligen icke vågat gå längre; han ville nämligen bli läst (utan ständigt anlitande av steg). Därtill kommer, att monumentet, så som det nu står, är ganska väl avvägt i sina proportioner; förhållandet mellan höjd och bredd är tilltalande för ögat. En höjning på $\frac{1}{2}$ m (mera kan man knappast tänka sig utan att riskera stenens stabilitet) skulle onekligen ge plats för flera runor, men skulle man ändå icke förlora bra mycket i andra avseenden, i fråga om inskriftens läsbarhet och stenens proportioner? Varin förstod nog sin sak ganska bra.

Höfler framhåller också, att Varin kunde ha skrivit tätare, därigenom

¹ Jag skulle kunna utveckla detta närmare, om jag hade tid att skriva en bok om runstensornamentiken och därmed sammanhängande frågor. Men det har jag tyvärr icke.

sparat utrymme och fått plats för mera. Det är förvånande, att prof. Höfler kan komma med ett sådant påstående. Man nästan drar sig för att behöva påpeka, att de båda första raderna (d.v.s. I) har större runor än det övriga, helt enkelt därför att de innehåller själva minnesorden över den döde sonen, det viktigaste av allt. Det är framhävt med särskilt stora runor på grund av sin vikt. Detta insåg redan Sophus Bugge, och det har upprepats otaliga gånger i alla behandlingar av inskriften. Det har observerats och tydligt framhåvts redan på träsnittet i Bautil (B 913, Hadorph och Leitz). Prof. Höfler står ensam med sin undran.

De variationer, som för övrigt finns i runornas höjd (»aber auch in II 1, 3, 4 oder II 16»), har ingen betydelse för utrymmet. Jag hänvisar till bilderna i v. Friesens bok 1920, i min bok 1958 eller i Sven B. F. Janssons »Runinskrifter i Sverige» 1963 (s. 34—35). En tätare skrift, t.ex. en rad mera på vardera breddsidan, skulle ha gjort inskriften mycket mera svår-läst. Varin har synnerligen väl utnyttjat de ristningsytor, som stod till hans förfogande. Det erkännandet måste man ge honom. Han har noggrant beräknat allt, även ristningens höjd och runornas storlek. Inför monumentet självt blir man full av beundran.

Prof. Höfler är icke runolog. Förmodligen har han aldrig varit i Rök. I varje fall har monumentet icke gjort något varaktigt intryck på honom. Annars är det svårt att förstå, hur han har kunnat åstadkomma dessa funderingar vid skrivbordet, utan att hejda sin penna.

Det bästa man kan säga om detta inlägg av prof. Höfler är sålunda, att det är onödigt, meningslöst. Det sänker diskussionen till en lägre nivå, än det behövde vara. Tyvärr är det icke ensamstående. Det finns mera av liknande art. En utgallring av sådana värdelösa partier hade sparutrymme i tidskriften och dyrbar tid för alla läsare. Koncentration kring det väsentliga, som man har att säga, borde vara varje vetenskapsmans självklara plikt. »In der Begrenzung zeigt sich der Meister», säger ett gammalt visdomsord.

Professor Höflers egen insats i Rökstensforskningen — hans enda av nämnvärd betydelse — är hans tolkning av andra halvstrofen om Teoderik:

*Reð Þiðrikr, hinn þurmoði,
stillir flutna, strandu Hraðmarar.
Sitir nu garur a gota sinum,
skialdi umb fatlaðr, skati Mœringa.*

»Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med skölden i rem över axeln, den främste av Mæringar.» Prof. Höfler och jag är eniga om att Rökstensstrofen åsyftar östgotakonungen Teoderik den store, sagornas Didrik av Bern — detta i motsats till såväl v. Friesen, som förmodar, att det är fråga om en f.ö. okänd vikingahövding i *Hreiðgotaland*, goternas gamla stamland på södra Östersjökusten, och Lis Jacobsen, som identifierar inskriftens **þiaurikr** med frankerkonungen Teoderik (d. 534), Klodvigs närmaste efterföljare (Widsith 24: *Þeodric weold Froncum*). Vi är därtill,

tycks det, alldeles eniga om att »das **biaurik**-Motiv ist für das Verständnis des Röksteins von grundlegender Bedeutung» (s. 47 not).

Låt oss vila ut ett ögonblick i denna angenäma och betydelsefulla enighet!

Prof. Höfler ger emellertid åt strofen en tolkning, som är minst sagt problematisk, enligt min övertygelse i grunden felaktig. Som bekant har Didrik av Bern varit den centrala gestalten i medeltidens tyska folkdiktning. Till honom har attraherats motiv av olika ursprung, delvis varaktigt, delvis mera tillfälligt och lokalt. Bland dessa tyska sägner förekommer också berättelser om att Didrik icke är död, utan har blivit sedd på olika håll i gestalten av en ryttare på en svart häst, såsom förebud till olyckor eller andra märkliga händelser. Det säges också, att han har uppträtt som den vilde jägaren i stormiga nätter och jagat häxor o.s.v. Varianterna är flera. Det finns ett mytiskt drag över dessa tyska Didrik-sägner; av allt att döma är de sena och sekundära. De är helt begränsade till kontinenten; såvitt hittills är känt, finns ej ringaste spår av dem i England eller i Norden.

Med hjälp av dessa kontinentala sägner om en alltjämt levande Didrik, som då och då återvänder från dödsriket i gestalten av den vilde jägaren, vill nu prof. Höfler tolka senare delen av Rökstensstrofen. Bortsett från allt annat: hur olika är icke inskriftens bild av den gotiske kungen på sin häst mot de tyska sägnernas jagande ryttare. Han sitter på sin häst med skölden i rem över axeln. Det är den döde krigaren i vila, i full rustning vilande i sin grav, icke en gengångare, som alltjämt lever och verkar.¹ Så har han också uppfattats av Ynglingatals diktare. Eller också, om detta är ett något för djärvt antagande, Ynglingatals diktare följer samma schema i sin strof om Olav Geirstadaalv:

*Rêð Óláfr ofsa forðum
viðri grund of Vestmari.
Nú liggir gunndiarfr á Geirstoðum
herkonungr, haugi ausinn.*

»Nu ligger den stridsdjarve härkonungen på Geirstaðir, gömd i gravhögen.» Här är vi på säkrare mark för Rök-stenens tolkning.

I eddadiktningen skymtar Teoderik (*Þiððrekr*) svagt, en enda gång och i ett oklart sammanhang. Ingenting i isländsk skaldedikt eller prosa-saga! Med skäl kan man fråga sig, såsom alla forskare har gjort före prof. Höfler: står icke Teoderik-strofen på Rök-stenen helt isolerad inom inhemsk nordisk sagodiktning? Och har icke Teoderik-sagan, den enda av Varins sagor, som vi känner igen, gått samma väg mot glömskan, som alla de övriga i hans förråd av sagor? De har tillhört den tidigare

¹ Jfr Otto v. Freising (o. 1150): »Theodericus vivus equo sedens ad inferos descendisse»; San Zenone (1100-t.): »petit infera non rediturus». Lägg märke till de båda sista orden och jämför med Rök-stenens: *sitir nu garur a gota sinum*.

vikingatidens östnordiska sagoskatt, och de har försvunnit utan att lämna spår efter sig för övrigt i den skriftliga och muntliga traditionen¹. Teoderik är ett rent undantag, därför att han lever upp i medeltida tysk sagodiktning.

Vi kan lugnt lägga alla de medeltida tyska sägnernas Didrik åt sidan; de har ingenting som helst med Rök-stenens *Þiodrikr* att skaffa. Prof. Höfler har råkat in på ett alldeles falskt spår, vilket han naturligtvis har svårt att överge. Alldeles i onödan har han tagit tidskriftens utrymme i anspråk för sin uppräknings och kommentar av sina sakfrågan helt ovidkommande materialsamlingar (s. 26—46). De utgör en parentes i hans framställning, ett dött parti, som man saklöst kan gå förbi.² Min anmärkning från 1953 kvarstår oförändrad: »grunderna för en Teoderik-myt äro mycket otillräckliga», naturligtvis underförstått i sammanhanget: i den mån de skulle kunna tjäna som underlag för en Teoderik-myt i Norden under vikingatiden. Något annat har jag aldrig menat eller påstått. Höflers 20 belägg ur medeltida skrifter av sägner om den levande ryttaren Didrik av Bern är oss i detta sammanhang fullständigt likgiltiga. Hans forskarmetoder måste betecknas som synnerligen betänkliga. Hans påstående (s. 45—46), att myten om Teoderiks ritt kan beläggas från 800-talet (Walafridus Strabo) är direkt osant. Det bör rättas till omkring 1150 (Otto von Freising). Och då endast i den primära (legendariska) formen, att Teoderik hade ändat sina dagar med att ridande störta ned i dödsriket.

Hur långt borta är vi icke då från Rök-stenens konung, som nu sitter på sin stridshäst med skölden i rem!

Också i det Fornsvenska legendariet (s. 700) läser vi om Teoderiks sorgliga slut: »En hälagher man saa hans siäl siuda j helutis kätle.» Detta är den kyrkliga legendens dom över kättarkonungen, betygad redan hos Gregorius den store (Höfler 1963, s. 26) och åskådliggjord i den kända bilden på kyrkväggen i San Zenone i Verona.³ Att denna legend under vikingatiden skulle ha varit känd häruppe i det hedniska Norden, är väl ytterst osannolikt (och det menar naturligtvis icke Höfler). Vid döds-

¹ På samma sätt har det gått med större delen av det stora komplex av östnordiska sagor, som har blivit bevarade i den fornengelska Beowulf-dikten.

² Det är gott om sådana för ämnet likgiltiga parenteser i Höflers framställning. Så det långa kapitlet om den eldsprutande Didrik (s. 56—60). Ätminstone är det svårt att förstå, vad det har med ämnet att göra. Den läsare, som liksom jag är inställd på Rök-stenens problem, blir gång på gång hårt provad. — Till tröttsamma adiaföra räknar jag också s. 19—21 om fantasiens roll i forskningen, s. 75—80 om de lokala anknytningarna, s. 92—95 om de danska härlägren på 1000-talet (huvudsakligen referat av en uppsats från 1948). Det hade varit fördelaktigt för Höflers uppsats, om alla dessa partier helt hade uteslutits ur framställningen. Rätt malplacerat verkar det, att de allmänna reflexionerna om fantasiens roll är anknutna till Lis Jacobsens namn. Hon kan icke med skäl beskyllas för att ha underskattat fantasiens betydelse för forskningen.

³ Det behöves därför ingalunda vara »gelehrte lateinische Historiographie und Theologie» (Höfler 1963, s. 63). Legendan kan vara folklig och muntlig tradition.

ritten in i vulkanen-helvetet knyter sedan folkdiktningen i Tyskland an med sina motiv.¹

Prof. Höfler klagar (s. 47) över att jag icke har velat med honom diskutera alla de medeltida källställena, som han med erkännansvärd lärdom och flit har samlat och redan förut har anfört i sin bok 1952 (»Wessén ist auf diese sehr ausführliche Auseinandersetzung und ihre Argumente und historischen Belege nicht eingegangen, und er nennt sie auch nicht in seiner Bibliographie»). Detta är, prof. Höfler, en alldeles överdriven pretention. Varför i all världen skulle jag göra det? Mitt svar blir nu som då (1953): Dessa 20 textställen eller flera kan nog vara intressanta i och för sig — om också uppenbarligen av olika art och värde — men de har icke det ringaste med Rök-stenen att göra. Prof. Höfler må gärna öka antalet av sina belägg ur medeltida och äldre tysk folktro till det mångdubbla — de angår oss icke.

Denna viktiga, ja avgörande del av Höflers tolkning befinner sig ännu helt på hypotesens stadium (jfr Höfler 1963, s. 31—32) — jag måste tillägga: på den mycket osannolika hypotesens stadium.

Sagorna om Didrik av Bern i Norden är som bekant av tyskt ursprung. De har invandrat med de tyska köpmännen och hantverkarna i Bergen och Stockholm från 1200-talet och framåt. Hur välkända och beundrade de importerade tyska Didrik-sagorna var inom frälsekretsar i Sverige redan vid 1300-talets början, därom har vi ett vittnesbörd i inledningen till Erikskrönikan:

*Godha tiägna finder man ther,
ridderskap ok hæladha godha,
the Didrik fan Berner vel bestodho.*

(»som väl kunde mäta sig i strid med Didrik van Bern»)

Detsamma gäller visorna om Didrik och hans kämpar. Förrådet av sägner om Didrik van Bern har varit flödande rikt under 1400-talet, också i Sverige, alltsammans tysk import. Det räcker till för alla de tillägg (»Plus-Teile»), som finns i den svenska Didrikssagan utöver det norska originalet. Allt detta är, »restlos», av tyskt ursprung och tillhör icke till det allra bittersta gammal nordisk tradition. (Jag måste använda bestämda ordalag, för att prof. Höfler skall förstå, hur bestämt avvisande jag står

¹ Prof. Höfler har här en helt annan mening, som jag återger genom ett citat (s. 61—62): »Ich glaube, dass sich verhältnismässig bald nach Theoderichs Tod der Volksglaube gebildet hat, dieser Gott-Abkömmling sei in der Gestalt des Totenreiters entrückt worden, die der götaländische Volksglaube dem Oden zuschrieb und noch heute zuschreibt ... Ich ziehe also den Schluss: Theoderich ist vom Volksglauben in der Gestalt des Wilden Jägers mythisiert worden, weil er als der letzte Nachkomme des *Gaut* (= *Wodan*) angesehen wurde. Der letzte Amaler kehrt also gleichsam zu der mythischen Traditionsgestalt seines Ahnherrn zurück.» [spärrat av O. H.] Denna mycket osannolika hypotes (»Ich glaube, dass ...») är för prof. Höfler ett nödvändigt led för hans tolkning av Teoderikstrofen. För mig är den i detta sammanhang alldeles ligkiltig, då jag icke kan finna, att inskriftens ord »Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med skölden i rem, Måringars främste» har något som helst med den vilde jägaren att göra (och naturligtvis icke heller med Odín).

till alla hans dunkla proposer om ett tänkbart nordiskt underlag.) Här om är också alla filologer och traditionsforskare, så vitt jag vet, fullt eniga. Men Höfler svävar på målet. Han uttrycker sig gärna oklart och insinuant; alltid finns det några läsare, som icke följer med så noga och som kan luras med, ett eller annat steg. Han vill gärna lämna en utväg öppen, för att begagnas, om ett lägligt tillfälle skulle yppa sig. Dubbeltydigheten hör till hans stil.

Så säger han exempelvis (s. 28, jfr s. 34): »Die altschwedische Didriks-saga hat also in diesem Plus-Teil aus echter Tradition geschöpft und nicht frei erfunden [spärrat av E. W.]. Didriks Entrückung auf einem dämonischen schwarzen Ross kennt auch die schwedische Saga von Didrik af Bern.» För all del, här är ingenting direkt sagt, som är förgripligt. Höfler har ingenting påstått i klara ord, men naturligtvis använder han med flit det förrådiska och dubbeltydiga uttrycket »aus echter Tradition». Att skrivaren själv skulle ha hittat på tillägget, finns naturligtvis ingen som tror. Det ligger därför i sammanhanget nära till hands att tro, att Höfler åsyftar gamla inhemska traditioner; annars har anmärkningen ingenting där att göra, om tilläggen liksom sagans övriga delar är ren tysk import. Och s. 46 upptager han »plus-motiven» i den fornsvenska Didrikssagan som »1 Beleg aus Schweden für eigene Sagen-tradition». Vad han skriver är avsett att kunna uppfattas på olika sätt. Det är sådant som gör diskussionen med honom så obehaglig.

S. 65—67 gör han en sammanfattning av innehållet av sin bok 1952. Han talar där om »jene volksmythische Vorstellung, für die ich oben (S. 26—46) nun zwanzig Belege aus dem Mittelalter und der Neuzeit beigebracht habe und die in diesen Belegen als eine der festesten Sagen-traditionen des germanischen [spärrat av E. W.] Sprachraums (und mehrerer Nachbarn) dokumentiert wird.» Höfler använder här ordet »des germanischen Sprachraums» direkt vilseledande i stället för »des kontinentalgermanischen Sprachraums». Han har falskeligen inneslutit Skandinavien i det område, från vilket han s. 26—46 har styrkt folkliga traditioner om Teoderik-Didrik som en levande ryttare, »der wilde Jäger». Rökstensstrofen hör i varje fall icke dit, och den kan icke heller på något sätt belysas av det s. 26—46 hopade materialet. Ständigt måste man på detta sätt vara på sin vakt mot insmuggling i framställningen av något felaktigt, eller i bästa fall något obevisat eller obevisbart. Vem kan härda ut med en sådan lektyr?

Prof. Höfler fortsätter (s. 67): »Die Mythisierung Theoderichs ... die in der Tat die unentbehrliche Voraussetzung meiner Deutung des Röksteins bildet, glaube ich durch die oben S. 26—46 beigebrachten und erörterten Belege aus dem 9. — 20. Jahrhundert als räumlich und zeitlich unerwartet feste Tradition erwiesen zu haben.» Här har vi alltså erkännandet: »die unentbehrliche Voraussetzung».¹ Höflers tolkning är en vild

¹ Jfr också s. 68: »Da meine Deutung des Röksteins in der Tat mit dieser Annahme steht und fällt ...» — I själva verket är det en lång rad av antaganden, varmed — var för sig — Höflers tolkning står eller faller: v. Friesens läsordning, hämndmotivet o.s.v. Om en enda länk i kedjan brister, vad händer då?

konstruktion, som bygger på ett flertal orimliga eller osannolika hypoteser. Det som är sant (t.ex. materialet s. 26—46) har ingenting med Rök-inskriften att göra. Och det i hans framställning, som angår Rök, är icke sant.

Ett annat exempel på Höflers insinuanta polemik: s. 113 påstår han, att jag har förnekat den enda säkra saga, som finns i inskriften, nämligen Teoderik-myten. Det finns, säger han, i det Varins förråd av sagor, som Wessén antager, »nicht eine einzige Anknüpfung an uns irgendwie sonst bekannte Sagen und Mythen [spärrat av E. W.] zu finden — mit alleiniger Ausnahme des Mythos von **þiaurik**, der 'noch jetzt' auf seinem Ross sitze. Und gerade diesen Theoderik-Mythos hat Wessén angefochten». Teoderik-sagan har jag naturligtvis aldrig bestritt (»angefochten»), tvärtom hävdad den med stor kraft och övertygelse, varje ord som där står! Men den av Höfler antagna medeltida kontinentalgermanska myten om Teoderik-Didrik som den vilde jägaren och — ännu värre — som apoteos för gudafadern Odin, vilket Höfler förrådiskt försöker skjuta in i sagans ställe — den har jag för Rök-stenens vidkommande på det bestämdaste avböjt. Här ligger just den stora motsatsen mellan prof. Höfler och mig, antydd i uppsatsens rubrik: »Teoderik — myt eller hjältesaga?»

Naturligtvis kan det vara svårt att draga gräns mellan hjältesaga och myt — i detta fall som i så många andra. Men detta kan icke försvara vilken vårdslöshet som helst. Prof. Höfler jonglerar i sina resonemang med begreppen saga och myt på ett lättfärdigt sätt. Endast genom att röra ihop Teoderik-saga och Didrik-myt och tillräckligt många gånger använda orden myt och saga om vartannat utan klar åtskillnad kan han få läsaren att tro, att **þiaurik** på Rök-stenen är en myt, icke en saga.

Teoderik-strofen på Rök-stenen är klar hjältesaga. Prof. Höfler gör misslyckade försök att förvandla den till en myt, med legendariska och medeltida inslag. Och på denna av honom konstruerade Teoderik-myt bygger han de mest fantastiska kombinationer. Jag skall här icke gå närmare in på dem. Om utgångspunkten är fel, så blir slutsatserna i Höflers hand alldeles uppåt väggarna!

Alla de källor, där Didrik framställs som en levande demon, är medeltida. Det kan icke med en skynt av sannolikhet påstås, att de går tillbaka till vikingatiden. De har under medeltiden varit spridda i tysk folktro och folklig diktning. De har också spritts till Italien, Spanien, Ungern. Men vi söker dem förgäves i frisiska eller engelska källor (jag stöder mig här på Höflers egen utredning). Förutsättningarna för en nordisk Teoderik-myt på 800-talet, Rök-stenens tid, är helt enkelt obefintliga. Höfler arbetar i ett tomrum.

Höfler tycks också, när det passar honom, totalt glömma bort, att det på Rök-stenens tid, ett par århundraden tidigare och ännu ett par århundraden framåt, var svaga förbindelser mellan den skandinaviska Norden och den germanska kontinenten söder om Elbe. Vändera och andra baltiska folk låg där som en effektiv spärr. Detta framträder tydligt också inom hjältedikt och saga. Först genom Hansan öppnades här vägarna på nytt, och den tyska invandringen började. Tyskt sagostoff

strömmade på nytt in i Norden (Didrik van Bern m.m.). De förbindelser, som tidigare funns, sålunda under vikingatiden och den yngre folkvandringstiden, har gått långt västerut och huvudsakligen förmedlats av friser och anglosaxar. Ett enda belägg från Frisland eller England skulle därför väga mer än prof. Höflers lista på 20 källställen från kontinenten. Frisland och England saknas helt, så vitt jag kan se, i hans sammanställning (s. 46). Det är förvisso ingen tillfällighet.

Det är ett svalg befäst mellan Rök-stenens *Pioðrikn* och medeltids-sagornas Didrik van Bern, och över det svalget har Höfler icke kunnat komma, trots alla ansträngningar.

Om prof. Höfler efter detta läser igenom sin egen sammanfattning om Teoderikproblemet s. 48, skall han finna, hur djupt oenig jag är med honom på så gott som alla punkter. Att sagan (och de historiska traditionerna) om östgotakonungen Teoderik skulle ha kommit till Östergötland »auf dem Weg über Deutschland», är väl ytterst tvivelaktigt. Varför skulle den icke på sin tid (d.v.s. under folkvandringstiden (ha kunnat gå från goterna i Södern direkt till stamfränderna i Norden (Gautland)? Detta är väl ändå det sannolikaste? »Vägen över Tyskland» var vid denna tid obefintlig eller svår att vandra, även för sagor. Vad menas f.ö. med »Deutschland» i detta sammanhang och för dessa avlägsna tider?¹

Som redan har sagts, jag har ingen lust och ingen skyldighet att gå vidare i diskussionen av Höflers luftiga idéer, när jag så bestämt avböjer grunderna: den felaktiga läsordningen, det för inskriften främmande hämndmotivet och den orimliga tolkningen av Teoderik-strofen. Om han vill tillfredsställa sin obetvingliga lust att disputeras,² då må han uppsöka någon annan, mera duglig och mera intresserad debattör.

Jag vill därför i det följande begränsa mig till att rätta till några missförstånd. Däremot förbehåller jag mig rätten till tystnad t.ex. i fråga om »die strenge Mathematicität dieser Schaaren von 20 **kunukan**» (s. 92; jfr 1958, s. 48 f.). För min del är jag icke alls imponerad av dessa beräkningar och förslag.³ Jag vill läsa precis som där står, och så också uppfatta

¹ Jfr också Höfler 1963, s. 63 f.

² »Wessén hat auf kein einziges der a.a.O. (1954) vorgelegten Argumente geantwortet.» Inte ett ögonblick har jag tänkt att besvara Höflers artikel av 1954; det skulle endast ha blivit att upprepa (eller möjligen klargöra på någon enstaka punkt) vad jag tidigare har sagt. Det finner jag alldeles onödigt. — I sin nya artikel (1963, ANF 78) riktar prof. Höfler mot mig utmaningar och klagomål med en ihärdighet och en upprepning som jag icke kan erinra mig ha sett motstycke till i en vetenskaplig diskussion: på uppslaget s. 46—47 icke mindre än 6 ggr, i kap. 9 minst 5 ggr o.s.v. Hur många gånger det blir sammanlagt, har jag icke orkat räkna ihop. Jag frågar bara: är detta vettigt?

³ Endast i förbigående vill jag anmärka, att det tycks mig vara något fel i prof. Höflers sannolikhetskalkyler s. 15 f. Är icke sannolikheten störst för mitt-talen i en serie av detta slag, alltså i detta speciella fall (med variationen 20—29) just för det mellersta talet 24? Fallet torde emellertid vara ganska ointressant och olämpligt för matematisk behandling, eftersom materialet är så litet och tillfälligheterna så många. — Detta är emellertid en helt lekmanamässig reflexion, och jag saknar varje kompetens att yttra mig om de stora talens lagar. Kanske kan

runristarens mening. Detsamma gäller om Sibbe från Vi, som avlade barn 90 år gammal. Först ville Höfler slingra sig undan denna obehagliga uppgift genom att felaktigt översätta *nirödr* »mellan 80 och 90 år» (Höfler 1952). Det vinner man just ingenting på. Sedan han blivit upplyst om det språkligt oriktiga i denna tolkning, har han nu kommit dragande med medicinsk och etnologisk sakkunskap om gubbar, som har varit avlingsdugliga vid hög ålder (Höfler 1963, s. 85 med not 3). Han har t.o.m. intervjuat sina akademiska kolleger i medicin om det intressanta fallet. Skall kanske Rök-stenen till all sin övriga berömmelse nu också figurera i biologisk litteratur som ett »bevis» på fenomenala kärngubbar i forntiden? Det ser icke bättre ut.

Naturligtvis går det an att översätta *nirödr* med ett allmänt »mycket gammal», »uralt», »in hohem Alter», »als alter Mann,» »in sehr hohem Greisenalter» (Höfler 1963, s. 85, 72, 78, 82). Men allra bäst är att översätta ordagrant »nittioårig» — och att taga konsekvenserna.

Höfler klagar (s. 85): »Ich habe schon 1954 in meiner Antwort an Wessén eine Reihe von Hinweisen aus der einschlägigen Fachliteratur gegeben, dass Zeugungsfähigkeit bis über das 90. Jahr hinaus durchaus im Bereich des Möglichen liegt.»¹ Då Wessén det oaktat icke har behagat svara, tar sig Höfler nu anledning att till nytta och nöje för ANF:s läsare upprepa »die einschlägige Fachliteratur». Jag kan försäkra Höfler, att en gång i den österrikiska skriftserien hade varit alldeles tillräckligt, i detta fall liksom i flera andra. Gång på gång ger han mig skulden till att han nödgas upprepa vad han tidigare har sagt och därmed alldeles i onödan taga ANF:s utrymme i anspråk för långa utläggningar. Mig angår de i varje fall icke, med den absolut avvisande inställning som jag har till Höflers centrala uppfattning av Rök-stenen.²

Men, för att återvända till vår gamle vän Sibbe *viavari*: om honom står det i inskriften, att han, 90 år gammal, avlade en son. Ja, det var just vad han gjorde, och det var ingenting märkvärdigt, ty han var en sago-gestalt. Abraham var 99 år gammal, då Gud gav honom löftet om Isak. »Och Abraham var hundra år gammal, när hans son Isak föddes åt honom» (1 Mos. 21:5).

Lika naivt bokstavstroende är jag i fråga om de 20 kungarna och de 4 brödrakretsarna. Ser icke prof. Höfler, att detta löser alla svårigheter?

det i någon mån förklara min relativa likgiltighet inför hela denna sida av Rökstensproblemen.

¹ Liknande klagomål s. 47 not 1, s. 68 not 2. Hur kan Höfler begära, att jag med honom skall diskutera ett material, som icke har det ringaste med Rök-inskriftens tolkning att göra? Jag tror på prof. Höflers uppgifter, men det är icke sällsynta biologiska fenomen som vi skall dryfta, utan inskriften på Rök-stenen.

² Eftersom jag 1953 har avböjt prof. Höflers tolkning av verbet *gälda* (*vari guldinn*), anser han sig berättigad att upprepa vad han tidigare (1952) har sagt i denna fråga: »da Wessén gerade diesen Hauptpunkt meiner Deutung (neben der Frage nach der Existenz eines Theoderich-Mythos) besonders bestritten hat, muss ich hier nochmals kurz resümiieren, was ich schon früher eingehend ausgeführt habe». Det är som om Höfler saknade förmåga att framlägga sina åsikter rent objektivt, utan att ge dem en polemisk udd, riktad mot mig. Ingenting är honom kärare än att repetera och disputeras.

Prof. Höfler tycks icke kunna förstå betydelskillnaden mellan »giva, gälda» (som gåva, offer, bot) och »inviga, överlämna» (till någons tjänst), ty. *weihen*. Eftersom han (s. 72) i satsen *hvar Ingoldinga varí guldinn at kvanar husli* vill inlägga betydelsen »geweiht» hos part. *guldinn* av verbet gälda (isl. *gjalda*), har jag invänt, att man väl i så fall snarast borde vänta ett annat verb (viga, helga e.dyl.), men knappast gälda. Det tycks han icke kunna förstå, utan sätter irriterad ut sina ? och ! Det lönar sig icke att diskutera saken vidare. Ordvalet talar enligt min mening icke för den av Höfler givna tolkningen av satsen. Det är ett antagande, som självt behöver stöd och knappast kan användas för att möjliggöra »eine Gesamtinterpretation des Röksteins» (s. 72).

Prof. Höfler har skrivit en uppsats (1948) om de danska härlägren på 1000-talet, och han tycker sig ha funnit vissa beröringspunkter med Rök-inskriften. Han återkommer nu till ämnet och klagar ånyo (s. 99) över min bristande lust att disputeras med honom: »Ich bedaure, dass Wessén, der in seinem Aufsatz in Fornvännen 1953 auf diese Übereinstimmungen nicht eingegangen ist, sich auch mit den daraufhin sehr detailliert vorgebrachten Gegenargumenten ebenfalls nicht auseinandergesetzt hat, sondern sie diskussionslos ablehnt.»¹ Jag har ingenting att tillägga till det som Höfler har sagt, utom att allt detta enligt min mening icke förklarar någonting och därför icke har något med ämnet (Rök-stenen) att göra. Varför kan jag då icke få slippa?

Den arkeologiska dateringen av härlägren vid Trelleborg, Fyrkat och Aggersborg till början av 1000-talet gör ett direkt samband med inskriftens dunkla ord om de 20 kungarna på Själland otänkbart. Det finns f.n. ingenting känt, så vitt jag vet, som tyder på att dessa läger skulle ha haft äldre föregångare redan under 800-talet. På vetenskapens nuvarande ståndpunkt ställer man sig därför helst avvaktande. För min del har jag hållits tillbaka av övertygelsen, att dessa härläger har kommit till under den stora kraftsamlingen under Sven tveskägg och Knut för Englands slutliga erövring, och att de knappast har någon förhistoria. De var uppsamlingsplatser och träningsläger, icke minst för de vikingar, som strömmade till från alla håll vid ryktet om de stora företagen och gärna ville vara med.

Säkerligen har många forskare liksom prof. Höfler fascinerats av kombinationen, men det tycks t.v. vara omöjligt att komma längre, och det lönar sig föga att spekulera — det visar tydligt prof. Höflers exempel.

Prof. Höfler klagar också (s. 47 not 1, t.o.m. 2 ggr, s. 48 not 2, s. 68 not 2, s. 95—96 med not 1) över att jag icke har omnämnt hans senaste, mot mig riktade skrift 1954 (i Wien-Akademiens skriftserie) i min bok om Rök-stenen 1958 — varken i texten eller i bibliografien — och att jag i denna bok har uttalat, att Hugo Pippings tolkning 1932 vore den sista, som har utkommit. Hans starka självkänsla säger honom, att han hade förtjänat en plats vid sidan av Sophus Bugge, Henrik Schüek, Otto v.

¹ För säkerhets skull upprepar han icke mindre än tre gånger i detta kapitel sina klagomål över min tystnad och brist på disputationslusta: s. 92, 95 och 106.

Friesen, Magnus Olsen, Hugo Pipping. Kan det möjligen bero på glömska? frågar han oroligt. Det är verkligen en mycket stor pretention, som Höfler här framställer. Jag ber honom beakta, att kapitlet »Vad är inskriftens mening?» är synnerligen kortfattat; jag har där varit nödgad att begränsa mig till väsentligheter. Om jag nu riktigt kan erinra mig saken, har jag 1958 bedömt frågan så här: Höfler bygger helt på v. Friesens läsordning; hans tolkningsförslag står eller faller med denna. Han har icke gjort något annat än ett försök att häkta på sin Teoderik-myt på v. Friesens tolkning. Om v. Friesens läsordning och hämndemotivet måste avböjas, saknar därför Höflers egna bidrag allt intresse. De bör därför — om de överhuvud taget skall komma med i denna korta historiska översikt — behandlas som en variant av v. Friesens läsning och tolkning. Jag medger gärna, att så kunde ha skett. Det hade kanske varit riktigt. Min förklaring är endast, att jag här liksom annars var angelägen att bemöda mig om största möjliga korthet i framställningen. Någon glömska var det alldeles icke, det kan jag försäkra.

Däremot kan jag icke medgiva, att Höflers båda skrifter 1948 (»Die Trelleborg auf Seeland» etc.) och 1954 (»Zur Diskussion über den Rökstein» etc.) borde ha tagits upp i litteraturförteckningen s. 81 f.¹ Märk överskriften: »Förteckning över i förkortad form citerad litteratur!» Jag kan icke erinra mig, att jag i min Rökstensbok har citerat Höflers ovan nämnda skrifter i förkortad form; skulle jag ha gjort det, då har jag begått ett fel, för vilket jag ber så mycket om ursäkt. Annars får väl Höfler som alla andra vänta, till dess att det i framtiden kommer en fullständig (eller åtminstone fullständigare) bibliografi över all Rökstenslitteratur. Där kommer säkerligen alla hans skrifter att återfinnas på sin rätta plats och utan några värdeomdömen. Därmed må han t.v. låta sig nöja.

Om man däremot anlägger en rent kvantitativ bedömning — ja, då blir läget onekligen ett helt annat. Då överträffar Höfler vida alla andra, han står hors de concours! Enligt hans egna uppgifter (s. 99 med not 9) uppgår hans sammanlagda författarskap om Rök till »zusammen 483 Seiten» (eller specificerat: »zusammen 21 + XII + 412 + 38 Druckseiten»). Härtill kommer nu ytterligare den nya uppsatsen i ANF 78, 1963, på 121 s. (visserligen till stor del referat och upprepningar), sålunda sammanlagt 604 sidor. Ett rekord, som blir mycket svårt att någonsin slå. Han distanserar v. Friesen med det fyrdubbla, och alla de andra var för sig. Tätplaceringen torde vara garanterad för alla tider.

Prof. Höfler är icke beredd att, såsom en vetenskapsman anstår, erkänna, när han har dabbat sig eller gjort en dumhet. »Den Mut des Fehlens» saknar han totalt. Han försöker slingra sig undan i det längsta. Han söker (s. 84) skjuta skulden för sin löjeväckande översättning av *nirødr* på Sigfus Blöndal, som han har missförstått. En filolog skall kunna bedöma de ordböcker, som han använder. Översättningen har han visserligen tagit tillbaka, men han funderar fortfarande på om icke här kunde

¹ Den stora avhandlingen från 1952 (»Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe») finns däremot upptagen i förteckningen.

föreligga »ein wirkliches Ereignis», och han åberopar som stöd sakkunskap i långa banor (s. 85 med not 3). Såvitt jag kan erinra mig, har ingen före Höfler funnit något stötande i uppgiften om denne märklige 90-åring. v. Friesen aksepterar det utan vidare. Men jag förstår, att när man som Höfler utan att blinka identifierar den 90-årige helgedomsföreståndaren (»Hüter der Heiligtümer») med runristaren Varin själv (s. 71, 81, 120), då måste man bli betänksam. Men i stället för att erkänna felet och slå till reträtt, fortsätter Höfler med sina slingerbultar. Ännu på sista sidan (s. 120) kommer den gamle Adam igen: »Der Gesippe (: der Vater [des Vämod]), der Hüter der Heiligtümer, zeugte neunzigjährig (oder ev.: in seinem 9. Jahrzehnt?) (einen Sohn).»

Prof. Höfler känner säkerligen till den svenska folksagan om kärringen mot strömmen. Klippt, klippt, klippt, sa hon, i detsamma som hon sjönk. »Oder eventuell», heter det tydligen på akademiskt språk. Prof. Höfler förstår icke, att endast en ovillkorlig kapitulation skulle kunna skänka honom full upprättelse.

Inskriftens *sibi* skulle enligt Höfler (s. 82) icke vara ett personnamn Sibbe, utan ett appellativum »der Gesippe», »der Verwandte», vilket här skulle stå i stället för pronomenet »jag». Varin kallar sig själv så, och omtalar i förtäckta ord, att han 90-årig har avlat en son.

En 90-årig gubbe skulle sålunda ha utfört alla tiders märkligaste runmonument, »diese so planmässig und so kunstreich komponierte Schrift» (s. 109). Har prof. Höfler grundligt tänkt igenom denna uppseendeväckande slutsats, vartill hans forskning har lett honom? Vad säger sakkunskapen, den biologiska och fysiologiska, om detta?

I vissa avseenden utgör detta höjdpunkten — eller, om man så vill, bottennivån — i prof. Höflers runforskningar.

Helt obefogat förefaller mig därför prof. Höflers anspråk på en placering vid sidan av Bugge, v. Friesen, Schück och andra framstående Rökstensforskare. Det vittnar om en alltför hög uppskattning av de egna insatserna. Möjligen har han i enskilda detaljer lämnat bidrag av bestående värde. Men det är icke lätt att här precisera dem.

Icke hade varken Rikard Dybeck eller den gamle gubben i Öja kunnat drömma om att hans skämtsamma infall: »Det där måtte väl vara bussfar själv» skulle komma in i en lärd tysk avhandling hundra år efteråt, till på köpet som bevis för folktraditionens seghet. Men ingenting är för tokigt för denne kammarlärde! När man läser sådant nonsens i Höflers bok 1952 (s. 325; upprepat 1963, s. 102 med not 2), frågar man sig verkligen: skall sådana prov på kritiklöshet behöva förekomma (och upprepas!) i en saklig diskussion om Rök-inskriften?

Mitt omdöme 1953 (»På det folkloristiska området är Höfler icke någon säker vägvisare») — som han nu klagat över (s. 46 not 4) — var verkligen så mildt formulerat, som det med hänsyn till omständigheterna var möjligt.

Ett mycket svårt fall är också Höflers resonemang om Rogslösa-dörren. Axel Romdahl har en gång ifrågasatt vissa stilistiska överensstämmelser mellan figurerna på denna berömda kyrkdörr och norditalienska skulpturer, bl.a. på San Zenone i Verona. Även om så skulle vara fallet — vilket jag icke kan bedöma —, står vi ju långt, långt från Höflers tanke, att

jägaren till fots på Rogslösa-dörren skulle vara Teoderik, och ännu längre från hans önskade slutsats, att minnet av östgotakonungen skulle leva kvar i folktraditionen i Östergötland från Rök-stenens tid. Om, emot all sannolikhet, Rogslösa-dörrens jägare skulle kunna tänkas vara Teoderik, bör man söka motivet i de tyska, invandrade Didrik-sagorna, icke i någon gammal, östgötsk folktradition. Kombinationen Rök — Rogslösa är diletantisk och orimlig. Höfler har uppenbarligen icke förstått Romdahls uppsats — eller också har han missbrukat den för sina syften.¹

Det finns naturligtvis en del forskare, filologer och andra, som litar på att Höflers uppgifter är riktiga eller åtminstone sannolika, någonting hållfast att bygga på. Emot dem handlar han icke korrekt. Hur skulle jag då kunna taga tillbaka något av den kritik, som jag har riktat mot honom (av Höfler samlad och noggrant förtecknad s. 46 not 4)?

Det hade varit mycket gagneligare, både för forskningen och för Höflers renommé som vetenskapsman, om han i stället för denna långa lista hade angivit de punkter, där han av olika skäl vid närmare eftertanke finner sig böra revidera sin tidigare uppfattning.

Trots allt hade det nog också varit bäst, om prof. Höfler hade begränsat sig till den vilde jägaren och icke hade uttalat sig om diverse andra ting: den 90-årige Sibbe, de 20 kungarna, ristningens komposition o.s.v. Det har icke varit så lyckat.

Bromma den 18 nov. 1963.

¹ Om kyrkdörren i Rogslösa senast A. Lindblom, Sveriges konsthistoria I (1944), s. 163 f., Svensk konst (1960), s. 119.

VILHELM KIIL

Nye kommentarer til Eggja-runene

Den avhandlinga som Gerd Høst nylig har publisert i NTS¹ om rune-innskrifta fra Eggjum i Sogn har fått meg til å overveie denne vanskelige innskrifta ennå en gang.² Jeg har ikke hatt høve til å undersøke originalen på nytt; derfor bygger disse kommentarene mest på omvurderinger av ord som allerede er lest. Men også tre av sjølve runetegnene er jeg nå bøydd til å lese annerleis enn før, slik at jeg for disse tre nå følger tidligere tolkerers lesinger. Det gjelder *a*-runa i 'saiþ', samt *q*-runa og den siste *u*-runa i 'fal a misurku'. Med delvis nye skill mellom setningene kommer lesinga av innskrifta til å lyde slik:

ni s solu sot uk
ni s akse stain skorin
ni ragir maꝥ nakða
ni sniþ ritr
ni wiltir maꝥr aꝥgra
hin warb na-seu
maꝥr made þaim kaiba i bor-moþa-hune
huwar ob kaꝥ harme a hiꝥ-læt gotna
fiskr or-firwa uim-suemaꝥe fokl i fraꝥa sin-galaꝥde ... falu mis-urki

Ordet *uk* har alle tidligere tolkerer godtatt som identisk med konjunksjonen *ok*, skjønt en da skulle vente skrivemåten *auk*. Heller ikke Gerd Høst vil ha *uk* som subjekt i den første setninga og hun avviser en slik tanke av fleire grunner. Ordstillinga blir ulik i de to første setningene; men dette kan ha reint metriske årsaker. Vi finner ei slik veksling i ordstilling også i de to setningene i innskrifta fra Gamle Ladoga,

¹ Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, Vol. 19, 1960, s. 489—554.

² Jfr. ANF 70, s. 129—181.

slik jeg leser den.¹ Også der står subjektet i slutten av den første setninga. Dette er ellers ikke uvanlig i norrønt mål, jfr. M. Nygaard, *Norrøn Syntax*, § 344, som t.d. siterer *var þeim gefinn dagverðr*. I bunden form kan en slik konstruksjon skifte med den vanligere der subjektet stilles mellom hjelpeverb og partisipp, slik som t.d. i innleingsstrofa av Grotta-søngr:

Nú eru komnar til konungs húsa
framvísar tvær Fenja ok Menja;
þær 'ru at Fróða Friðleifs sonar
mátkar meyjjar at manar hafðar.

Gerd Høst innvender videre at et **uk** som eventuelt subjekt helst måtte være identisk med gno. *ok*,n «åk», men at en i så fall måtte vente en *a*-omlydt rotvokal i et germ. **juka-*. Hun forkaster derfor en slik tanke, så mye meir som hun også finner at et skille i innskrifta mellom «åk» og «stein» taler imot den.

Men det kan ikke være noe i vege for at det er den plurale nominativen av dette ordet vi har for oss. Et **juku* ville lydrett gi *uk*, der *u* seinere er trengt ut av den omlydte vokalen likesom i *horn*. En vil kanskje innvende mot ei slik tolking at en da får ei setning med predikatet i entall og subjektet i fleirtall. Men slike setninger er heller ikke uvanlige i norrøn syntaks, jfr. Nygaard, *Norrøn Syntax*, § 66, anm. 3, der man tilmed kan finne slike setninger som *konur ok börn var rekit í eitt hús*. Fra Eddadiktningen skal jeg sitere *Helgakv. Hund. I*, 50:

Ganga fimtán folk upp á land,
þó 's í **sókn*² út sjau þúsundir.

I min tidligere studie over Eggja-innskrifta har jeg peikt på at **hin** og **þaim** best lar seg forklare hvis det opprinnelig hadde vært lagt to steinheller over grava; etter de arkeologiske data tør dette være et faktum. Ei tolking av **uk** som ei fleirtallsform høver godt med dette. Jeg har også peikt på at de to hellene var lagt direkte oppå liket for å holde det fast; dette høver med at ordet *ok* i gammalnorsk, som i de fleste germanske

¹ Se mi avhandling «Runepinnen fra Gamle Ladoga» i dette bandet av ANF.

² Hdskr. har *sogn*, som ikke godt kan være identisk med landskapsnamnet Sogn. *Volsungasagaen* har her: *ok hafa tólf þúsundir manna við land, ok sjau þúsundir við ey þá, er Sok heitir, ...* Et uttrykk *vera í sókn út* «være i kamp ut fra land, d.v.s. på havet», høver vel med situasjonen hvor det kjempes både til lands og til vands. *Volsungasagaens* øynamn *Sok* er vel helst øya Sokn i Sunnhordland, jfr. *Sóknarsund* i Heimskringla; ei sammenblanding av appellativet *sókn* og øynamnet *Sókn* er vel forståelig, sagaen oppfatter også *í grindum* i samme strofa som et stadnamn.

mål. har ei overført tyding av «tvang, trelldom», som kan ha gitt seg uttrykk i denne magiske innskrifta. Disse **uk** kan i så måte ha hatt samme magiske oppgave som den store steinhaugen over den døde, **hali**, i skogen ved Straum på Hitra; orda **hapu ligi** på Straums-brynet har vel helst med denne magiske jordfestinga å gjøre.¹

Gerd Høst vil oppfatte *sólu* som tidsbestemmelse: «i sol, i dagslys», subsidiært som dativ av *sóla* «solbeskinnet sted.» Det synes meg enklere å ta *sólu* som instrumental dativ, slik som **akse** i neste setning. Et uttrykk *sólu sótt*, «oppsøkt ved solens hjelp», kan sammenliknes med uttrykk som «søke med lys og lykte», og kan, som dette, godt ha vært festa ved bokstavrimet. Et slikt fast uttrykk ville også gi rimelig forklaring på ulikheten i tall mellom subjekt og predikat. G. H. holder på den vanlige lesinga **sakse**; men hvorfor skulle særlig et kort sverd være magisk uheldig å bruke? Som nemnt stemmer **akse** med forma av innsnittene, og et ord for «odd, spiss» kunne godt høve med *skera*, jfr. *sonr Maríu er naglar skáru* i Eysteins *Lilja*.

Der jeg har villet lese **ni ragir maṛ nakða, ni saiṛ-ritr** foreslår Gerd Høst å lese **ni rade maṛ nakðan is niṛ rinn** — «ingen skal blotte og råde den mens måneneet rinner». Alternativt til dette **rade** på den læderte staden har hun heile atten ulike verb, alle i den samme grammatiske forma av 3. sg. pres. konj. — I parentes bemerket skulle vel et *ráði* være skrevet **raþe**, jfr. **bormoþa** og **made** i det følgende. — Men hvorfor skulle spesielt tidspunktet for minkende månes oppgang framheves i forbudet mot blotting av innskrifta? Runemesteren har jo uttalt at sola ikke har fått skinne på steinene og da må en vel rekne med at blotting i det heile skal unngåes, såvel i ny som i ne.

Som en har sett vil Gerd Høst, likesom sine forgjengerer, i denne setninga ha et verb i pres. konj. Hun innvender mot mi lesing av **nakða** og **angra** som pres. ind. 3. pl. *nækda* og *angra* at det «i forbud kreves konjunktiv eller imperativ» (s. 512). Ei slik innvending har ingen vekt i dette tilfelle. Som jeg før har gjort merksam på, har vi her ei forsikring, ikke et forbud. Presens indikativ er brukt på heilt tilsvarende måte i den magiske innskrifta på en runepinne fra Årdal stavkjerke, slik jeg har foreslått å lese den:²

Liggr í palle,
lífir heimslega
hinni 'r beð undir sér
bleytir stundum.

¹ ANF 68, s. 80—96, jfr. bd. 70, s. 154.

² Maal og Minne 1958, s. 15—27.

Þar munu mátkar
marherk auga
sem á dúni søfr
dóttir Atla.

Nektelsespartikkelen *né* hindrer på ingen måte et slikt bruk av pres. ind. Det ser vi ofte i den gamle diktningen, slik som t.d. i *Skírnismál* der jotunmøya Gerd uttaler seg om det som ikke skal komme til å skje:

Epli ellifu
ek þigg aldri
at mannskis munum;
né við Freyr,
meðan okkart lifir,
byggjum beði saman.

Også i *Gripispá*, der spåmannen taler om framtida, er *né* brukt i samband med pres. ind.:

svefn þú né søfr,
né um sakar dæmir,
gáratu manna,
nema þú mey sér.

Som allerede nemnt i innleiinga vil jeg nå helst lese runa foran den siste lederte delen av dette partiet av innskripta, som ei *n*-rune, slik som tidligere gjort av Magnus Olsen og Lis Jacobsen. Derved oppnåes ei sjølstendig setning, som høver bedre med den øvrige setningskonstruksjonen i dette partiet av innskripta. Det tidligere leste **ni saiþritr** kan da leses som **ni sniþ ritr**, der **sniþ** kan være identisk med gno. *snid*,*n* «skjæring, avskåret stykke», til det sterke verbet *snida* «skjære (i stykker)». I nynorsk har ordet *snid*,*n* også tydinga «skjelmstykke», likesom msv. *snidh* og det foreldede danske *sned*,*n* «list, renke», jfr. shetlandsk *sne*. Ordet ser ut til å ha vært brukt særlig om «skråsnitt», jfr. nyn. *på snid* «på skjæve», nyisl. *á snið* og sv. *på sned*. Ordet fins også i ags. *snid* «avskåret stykke», gfr. *snid* og ght. *snit* «snitt, sår».

Til **sniþ** som subjekt høver **ritr** som predikat, idet dette ordet kan oppfattes som pres. ind. 3. sg. av det sterke verbet *rita* «streke opp, risse inn; skrive» <germ. **ritan*, jfr. nyn. *rita* «risse, gjøre strek, tegne med kritt o.l.», gsv. *rita* «risse», og vel, sv. di. *rita*, st.v. «risse, skrive, pløye første gang.» Verbet fins i ght. *rīzan* «reissen, einritzen» og i mnt. og mnl. *rīten* «reissen». Vi vil her særlig feste oss ved tydinga «streke opp, risse», som er den opprinnelige. Jeg skal her gjengi ett av Fritzners sitater:

... er stafsbroddrin hafði á ritit, der det er tale om en merkistafr: ok draga stafinn svá at sjá megi ristuna eftir á jörðinn þar er stafrinn hefir niðr tekit. Av dette verbet *rita* kan også det runedanske substantivet **rata**, **rita** være laga (jfr. ANF 70, s. 146 f.); det er åpenbart et skjeldsord for en *kumbla brjótr*. Også på Saleby-steinen er det advarsler til den som «hogger kryss» i gravminnet.

Skulle det vise seg at Gerd Høst har rett når hun leser **rinnr**, så må dette *rinnr* kunne oppfattes som pres. ind. 3. sg. av *rinna* med transitiv tyding «bringe til fall, gjøre ende på, hindre», slik at det reale innholdet av setninga *né snið rinnr* blir det samme: «ikke skal skråsnitt ødelegge.»

Den tredje forsikringa om det som ikke skal komme til å skje er **ni wiltir mannr angra**. Verbet *villa* er kanskje her brukt i tydinga «forfalske», slik at *viltr maðr* er synonymt med *villumaðr* som i *Þáttr Þorleifs jarla-skálds* (*Flateyjarbók* I, s. 213) brukes om den *galdr* (d.e. *gandr*) som Håkon jarl hadde sendt ut til Island for å ta hemn. Dette var en trefigur som var laga til som en mann og i den var satt hjertet av en drept mann og denne tremannen var *magnaðr* med trolldom. Slike forestillinger var især knytt til den form for trolldom som kaltes *seið* eller *seiðr*.

Slike utsendte plageånder hører vi ofte om i den islandske tradisjonen og nettop om dem høver verbet *angra* «trenge, trykke, pine, plage, skade». Det var grunn til å frykte for at denne usæle døde skulle kunne komme i slike menns eller kvinners makt som *seiði eða magni troll upp at ríða monnum eða búfé*, som det sies i de kirkelige forordninger (Dipl. Isl. II, 223).

Det er tydelig at disse besvergelsene på Eggjasteinen er satt der av omsyn til de levende. Det er angsten for at trollmenn, *ragir menn*, skal grave opp denne døde, *nekda*, eller at han skal løyses av det magiske bandedet hvis de bindende runene og hestefiguren blir streket ut, *snið ritr*, som her kommer til uttrykk. Følgen av dette ville bli at denne døde, som også personlig kunne ha noe å hevne, slo seg sammen med andre usæle døde, *troll*, som i skikkelse av *viltir menn* kunne plage og skade, *angra*, de levende.

De to neste setninger forteller hva som særlig er gjort med de to steinene. Den eine steinen er lagt over ansiktet på nåen for å avbøye dennes farlige blick. Det er dette som sies i setninga **hin warb naseu**, «hin (d.e. den andre steinen, den som ikke runemesteren nå hadde under arbeide) avbøyd likblikket». — Verbet *verpa* må her være brukt i si opprinnelige tyding «bøye, vride», jfr. gno. *verpask* «skrumpe sammen» og *verpa* om å sette opp renninga i en vev, da tråden ble bøyd om en fast pinne for å lage skill mellom trådene. Samme tydinga finner vi i nyn. *varpa seg*

«kaste sig, forvrides, blive skjæv under Tørringen» (Aasen), likesom i nyht. *sich werfen*. Også subst. *varp*,*n* om kast med fiskevad er vel et minne om denne tydinga av ordet, idet endene på nota ble bøyd inn mot land. Ordet *na-seu*, «lik-blikk», er sammensatt med *sea*,*f*, seinere gno. *sjá*,*f* som fins som etterled i en del komposita. En kan jamføre med ght. *seha*,*f* «Pupille», gfr. *sīa*, ags. *séo*, gnl. *sia*.

Også denne andre steinen må ha vært utstyrt med runer eller andre magiske tegn. Det går fram av den neste setninga **mār made þaim kaiba i bor-moþa-hune**, der **þaim** er lokativ eller kanskje heller hensynsdativ av det påpekende pron. *sá*, «den», som viser til *hinn* i foregående setning. Det kan reises tvil om Magnus Olsens tolking av **made** som pret. ind. 3. sg. av verbet *má* «skrape, slite, tære ut»; en skulle vel helst ha venta ei *p*-runer likesom i **bor-moþa** og **snip**. Det synes rimeligere at vi har å gjøre med et verb med en spirant i stammen, slik at *d*-runa står for gno. *dd*. Et slikt verb er gno. *meiða* «skamfere, skjemme, ødelegge», pret. ind. 3. sg. *meiddi*. Det kunne tenkes at *a*-runa her gjengir en forkorta diftong, som i runeristerens målføre kan ha lydt annerleis enn diftongen i **stain**, men helst må en vel rekne med ei feilristing, ei uteglemt *i*-runer mellom *a*- og *d*-runa. Ei slik feilristing har runeristeren sjøl korrigeret i det før nemnte runeordet **snip** (jfr. ANF 70, s. 135 f.) og sannsynligvis har han gjort liknende korreksjoner i **hune** og **harme**.

Verbet *meiða* kan vel her være brukt i tydinga «sette spor eller merke»,¹ likesom nyn. *meida*, jfr. «meie upp ein veg» om å trekke opp veg ved å kjøre først. Objektet for dette verbet *meiða* må være **kaiba** som såleis neppe kan identifiseres med akk. pl. *keipa* av gno. *keipr*,*m* «åreblokk» eller «tverrtre på slede», slik som de øvrige tolkerer av denne innskrifta har gjort. Heller ikke gir den opprinnelige tydinga av *keipr*, «vinkelforma innskjæring» noen rimelig meining i den øvrige sammenhengen; **kaiba** må her helst være brukt om figurer som har vært trukket opp i *bormoða-húni*, «i steinflisflaket», og ordet må sannsynligvis høre ihop med nyn. adj. *keiv*, «skeiv, vrien, vrang, tverr, ubekvem» og det tilh. subst. *keiva*,*f* «venstre hand» og adj. *keivhendt*, jfr. sv. di. *keva*,*f* og *kevhendt* i samme tydingar.

Et tilsv. gno. *keifa* kan da være akk. pl. av et maskulint substantiv

¹ Såvel Alex. Jóhannesson som J. de Vries stiller i sine etymologiske ordbøker verbet *meiða* sammen med *meita* «skjære.» Ei slik tyding synes å ligge til grunn for gno. *meiðr* om en avhogd trestamme. Torp (Nyn. etym. ordb.) fører ordet til germ. rot **miþ* «veksle, bytte, forandre», got. *maidjan* «forandre, forfalske», ags. *gemédd*, «gal». Ei slik opprinnelig tyding kunne det også ligge i *meiða* (*keifa*) i denne innskrifta.

**keifr*, m el. **keifi*, m, sannsynligvis brukt om *rúnastafar* i venstrevendt skrift, som i runologien gjerne kalles «venderuner». Mens de to lange linjene på Eggjasteinen er skrevet fra venstre mot høyre, er den korte linja som danner slutten av innskrifta, skrevet med venstrevendte runer, som altså ser ut til å ha vært kalt *keifar*.

Det ser såleis ut til at overgangen av stemt *ð* til stemmelaus *f* i utlyd ennå ikke har funnet stad i Eggjasteinens målføre. En kan likevel ikke se heilt bort fra ei form som gno. *keipa* også for dette ordet, jfr. sv. di. *kjéþ*, f, «venstre hand», og *kjéþhendt* ved siden av *keva* og *kevhendt*, jfr. også det skotske låneordet *kippie* «keivhendt.»

Som sine forgjengerer holder Gerd Høst fast ved «den bormødige hun» som et transportredskap. Neste setning leser hun som **huwar ob kam haras a hi a lat gotna**, idet hun her følger Magnus Olsens lesing unntatt for det ellers utydelige **haras**, *Heráss*, og tolker setninga slik: «Som hvem kom *Her-áss* (Odin) på den (hunen) hit til goternes (d.e. menneskenes) land?» Svaret på dette spørsmålet finner hun i de to siste dunkle uttrykkene som hun, i likhet med Arthur Nordén¹, ikke oppfatter som ei namneomskriving, men som et direkte utsagn: «som fisken svømmende ut av (lakune) likelven, som fuglen galende (lakune, kanskje «på fjellene»).» — Det er vanskelig å skjønne hvorfor Odin i skikkelse av en fugl og en fisk ennå skulle trenge til et skip som transportmiddel. At dette skipet hadde fått sine «keiper» «skavet» med «magisk virkende sjøvann» viser at denne gamle serien av selsomme sammenstillinger ikke er blitt klarere ved å sette Odin inn i bildet.

Alle runologer har hittil følge Magnus Olsens opprinnelige tolkningsforslag av runeordet **huwar** som identisk med det spørrende pronomenet *hverr*. Spørsmålsforma er velkjent fra eddadiktningen, der den har et didaktisk omsyn; men hva skulle spørsmålet tjene til på ei skjult gravhelle? Slik jeg har foreslått å lese denne setninga må **huwar** gjelde runemesteren sjøl i egenskap av den som satte dette **harne** (gjengitt som gno. *hermi*, n «utsagn», ikke *harmr* som Gerd Høst (s. 526) tillegger meg) på steinen, som her kalles **hi-a-lat gotna**, *hjá-land gotna*, «det land som ligger ved furene». **Gotna** er etter mi oppfatning gen. pl. av *gota*, f «fure, rende» i avlydsforhold til *gjóta*, og er ikke genitiv av *gotur*, slik som G.H. (s. 498) feilaktig siterer meg. Ordet *land*, n brukes ofte i skaldenes *kennningar* om lokaliteter, gjerne i sammensetninger som t.d. skjoldkjenningene *hjaldrland* og *baugland*, hav-kjenninga *farland*, sverdkjenninga *heinland* og hode-kjenninga *hattar hall-land*.

¹ Fornv. 1934, s. 106 ff.

Hvis vi oppfatter **huwar** som ei nemning for runemesteren sjøl, faller spørsmålet bort og vi får i staden ei fortellende setning: «**Huwar** satte utsagnet på furenes tilliggende land (d.e. steinen).» Et personnamn *Húvarr* eller *Hývarr* er ellers ukjent og det er vel her brukt som et epitet for runemesteren.¹ Etterleden *varr* må være identisk med adj. *varr* «var, vis, kyndig» eller «var, forsiktig», helst det siste, jfr. gotisk *wars*, ags. *wær* og gnt. *war*. *Hý-* er et forsterkingsprefiks som er vanlig i nynorsk, t.d. i *hyvond*, *hysterk* og *hyfant* «grov, rå, larmende kar». I gno. finner vi ordet *hýjafn* «heilt jamn» hos Hallfrød vandrådeskald og det samme forsterkingsprefikset fins kanskje også i ordet *hýnótt* i *Skírnismál*, jfr. ord som *fimbul-vefr*. Eggjasteinens *Hývarr* med tydinga «den meget vare (forsiktige, vise eller kyndige)» har et tilsvarende i *Fjölvarr* som nemning for Odins felle i *Hárbarðsljóð* og på Næsbjergspenna har Marstrander² lest *sinwara*, som han vil oppfatte som svarende til et gno. *Sívarr* «den alltid vare» og et tilsvarende til Sjællandsbrakteatens *farawisa* «den fårvise». *Hývarr* er såleis helst ei nemning som runemesteren gir seg sjøl som utøver av runekunsten. Kanskje er *varr* her særlig brukt i tydinga «forsiktig». Runemesteren er *varr*, også ved å *dylja nafns síns*. Han har tidligere brukt det alminnelige *mār*, «mannen», som nemning for den som laga *keifar* på den steinen som var lagt over hodeenden på nåen. Den som satte utsagnet på steinen med furene kalles «den meget vare». En skulle helst tru at *mār* og *huwar* er nemninger for en og samme person.

Til slutt kommer så de to lange uttrykkene, begge i subjektsform med tilhørende pres. pts. som apposisjoner; hver av dem er helst ei omskriving av et personnamn.

Det første: *fiskr orfirva vim-svemandi* inneholder, som jeg før har peikt på, ei klassisk form for orme-kjenning: *fiskr orfirva*, «de tørre landstreknings fisk». Ordet *suemæde* kan neppe stå for *svim(m)andi*, men må være pres. pts. av kausativet **svem(m)a* < **swamjan*, som vi kjenner fra mht. *swemmen*, nyht. *schwämnen*, sv. *svämma*, da. *svemme*. *Vim-svemandi*, «som får ,vim' til å svømme, som lar ,vim' svømme», må da helst sikte til den *eitr-spjandi snákr*, og *vim-* kan da være stammeform av ei nemning for ormeeitret. Siden dette spruter ut av giftposene, kan *vim-* tenkes å ha sammenheng med germ. rot **wem* «spy», jfr. gnt. *wemian* «velde opp», ght. *wemón* «bruse», *wimi*, pl. *scatebras* (oppkomme), nyn. *vimla* «tumble», smål. *vemm* «rask, kvick» < gsv. **vimber*. — *Svem(m)a*, «la svømme», «la flyte», er da her brukt i samme tydinga som *spýja* (*eitri*),

¹ Jeg har også overveid å lese *Hverr* som ei omskriving for mannsnamnet *Ketill*, men gir *Hývarr* fortrinn, også av grafologiske grunner.

² «Viking» 16, s. 96 f.

jfr. *blása eitri* om Midgardsormen i *Húsdrápa*. — Det kan tenkes at dette *vim-* med tyding «(orme)eiter» kan ha vært assosiert med namnet *Vimur* på den mytiske elva som Tor vadde over. Den har dette namnet både i ei bevart strofe i *Skáldskaparmál* (k.18) og i *Húsdrápa* 6. Denne vadinga er hovedtemaet i Eilivs *Þórsdrápa* og der skildres elva som særlig fyllt av gift, jfr. t.d. str. 5: *þars þjóðáar fñæsti eitri* (ANF 71, s. 89—167).

Mannsnamnet *Ormr* må ha vært vanlig på disse kanter av landet ved denne tida. I *Landnámabók* nemnes heile 26 av de islandske nybyggerne med dette namnet.

I den andre omskrivinga har jeg villet se manns(til)namnet *Orri* som også fins i gardnamnet *Orrastadir* lenger opp i dalen. Omskrivinga for *orri* blir ennå bedre om en lesar *sin* som prefiks til *galande*. Dette prefikset er kjent fra de fleste germanske språk, jfr. got. *sin-teins*, «daglig», ags., gsaks., gnt. og ghty. *sin-*. I gno. er *n* her falt bort ved nasalering av vokalen, jfr. *Sibylja*, *sibyrða*, *sigrænn*, o.s.v. Også i nyn. er dette prefikset i bruk, og har framleis tydinga «stadig, alltid, overalt».

Ordet *frami*,m som oftest brukes i den overførte tydinga «framgang, framferd» har ei opprinnelig tyding «befordring fremad» (*Lex. poet.*). Lesar vi *fugl í frama sí-galandi* — «fuglen som galer uavbrutt mens den flytter seg framover», får vi en utvetydig karakteristikk av orhanen i spillet.

På grunn av sammenhengen er det nødvendig at disse to namneomskrivningene for *Ormr* og *Orri* er subjekter i ei setning og det naturlige er da å søke avslutninga av denne setninga i den resterende kortlinja av runeinnskrifta. Gerd Høst foreslår å lese kortlinja for seg og trur at den danner signaturen til den som laga innskrifta; denne personen vil hun helst skal være ei volva. Men, som jeg før har peikt på, tyder også sjølv plasinga av runene i kortlinja på at den skal slutte seg til den delen som skrifta vender mot, idet runene i kortlinja, i motsetning til de øvrige runene, er skrevet fra høgre mot venstre. Som nemnt vil jeg her lese runa foran *misurki* som ei *u*-rune, slik som Lis Jacobsen og seinere A. Heiermeier¹ og A. Nordén har gjort. Dette gir nemlig, sammen med *f*-runa foran, ordet *falú* som høver særst godt som predikat for de to nemnte substantivene, idet dette ordet må være identisk med gno. *falú*, pret. ind. 3. pl. av verbet *fela* «gjømme, begrave», som vi finner t.d. på Karlevi-steinen, der den døde sies å være *folginn* og i *Ynglingatal* 32:

ok buðlungr á Borrói
sigrhafendr síðan falú.

¹ Annie Heiermeier «Der Runenstein von Eggjum», Max Niemeyer, Halle a. S. 1934.

Om data for den manglende *u*-omlyd på denne tida kan jeg vise til ANF 74, s. 10, fotn.

I ordet *fela* ligger det også ei tyding av «fastgjøre, feste» (jfr. *H. Hund.* I, 4, *Yngl. tal* 23, *Vǫluspá* 31, o.fl.); denne tydinga ville høve vel med de magiske åtgjerdene som ellers er nemnt i denne innskrifta for å binde den døde. — Objektet i denne siste setninga må bli *misurki*, som da er akk. sg. av et subst. *misyrkir*, m, et ord som må ha samme tyding som *misgerandi*, m «synder, forbryter» til verbet *misgera* «forbryte seg». En kan videre jamføre med ord av samme tydingsinnhold som *illverki*, m og *illgerðamaðr*, m. *Misyrkir*, m er helst et nom. ag. til verbet *yrkja*, likesom *einyrkir*, m som er synonymt med *einvirki*, m «en som driver en gard uten voksen arbeidshjelp». Verbet *yrkja* kan også nyttes om krigersk handling, t.d. i *yrkjast* «gå laus på hverandre». En kan også minne om prefikset *mis-* i *misvigi*, n «skamlegt dråp, som det er strengare straff for enn vanleg» (Heggstad).

Vi kan ikke undre oss over at de to mannsnamnene i omskriving, *Ormr*, *Orri* ikke er bundet sammen av konjunksjonen *auk*; det kan enkelt forklares ved lengda på disse omskrivingene. Det er vel mulig at det framfor *falú* kan ha vært rista et nå tapt ord **pair* som ville ha gitt en setningskonstruksjon som svarer til den på Lundby-stenen i Sörmland.

I gammalnorsk mål skulle etter dette Eggja-innskrifta ha lydd slik:

Né 's sólu sótt ok;
né 's aksi steinn skorinn;
né ragir menn nekda;
né snið rítr;
né viltir menn angra . . .
Hinn varp náséu;
maðr meiddi þeim keifa í bormoða-húni;
hjúvarr of kam hermi á hjáland gotna;
fiskr orfirva vimsveandi, fogl í frama sígalandi . . . falu misyrki.

Dette kan omsettes slik: «Ikke er åkene (d.e. de to steinhellene over liket) oppsøkt med sol; ikke er stein skåren med odd; ikke skal arge menn (d.e. trollmenn) blotte; ikke skal skråsnitt sette strek over; ikke skal forfalska menn plage . . . Hin (d.e. den andre steinen) avbøyde likblikket; for den (el. på den) trakk mannen opp 'keivar' (d.e. venstrevendte runer?) i borflis-flaket; 'den meget vare' satte utsagnet på furenes tilliggende land (d.e. steinen med furene); tørrlendets fisk som lar 'vim' (d.e. ormeiter?) svømme (d.e. *Ormr*), fuglen som galer i ett mens den flytter seg framover (d.e. *Orri*) . . . begrov forbryteren.»

VILHELM KIIL

Runepinnen fra Gamle Ladoga

Under de arkeologiske utgravningene i Staraja Ladoga ble det i 1950 funnet en trestav med innrissa runer. Trestaven er skåren til av en gran-kvist; den er 42 cm lang og tverrmålet skifter fra 2,6 cm i tjukkarenden til 1,5 cm i den granne. I spissen er den kløyvd og her er det også skåret inn et djupt hakk på tvers; dette skulle en helst tru har vært feste for et band. Staven er spikka til slik at det er blitt smale fasetter langs med sidene og det er på ei av disse smale flatene at runene er rissa inn. Heile innskrifta er 12 cm lang og breidda er mellom 0,8 og 1 cm.

En trudde først at runepinnen var et brot av en handboge, men seinere er de russiske arkeologene Raudonicas og Lausjkin kommet til at staven kan ha vært en amulett eller en fetisj.¹ Den ble funnen i en råldunge like ved et stort våningshus og i et lag som arkeologene daterer til 8—900-talet.

Den første publiseringa av denne innskrifta ble gjort av de russiske lingvistene Admoni og Sil'man² som bare gav seg av med å tolke den siste delen, der runene er relativt intakte. Et tolkingsforslag for heile innskrifta ble lagt fram av Gerd Høst i et foredrag i «Norsk forening til språkvitenskap» på møtet 18.11. 1958.³ Nylig har G.H. gitt ut ei avhandling om denne innskrifta, der hennes tolking «i alt vesentlig» er den samme som i foredraget. Avhandlinga er trykt i Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, bd. 19.⁴ I samme bandet har W. Krause publisert ei avvikende tolking av denne innskrifta.⁵ Grunnlaget for både Høsts og Krauses lesinger er de utmerkede fotografiene som professor C. Mar-

¹ V. I. Raudonicas och K. D. Lausjkin: «Om upptäckten av en runinskrift på trä i Staraja Ladoga år 1950.» Skandinav. Svarnik IV 1959.

² I «Meddelelser fra Eremitagen» XI, 1957, s. 40—43.

³ Hovedtrekkene i dette foredraget er gjengitt av C. Marstrander i «Forskningsnytt fra Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd» Nr. 4, 1958.

⁴ Gerd Høst: «To runestudier», NTS 19, 1960, s. 418—488.

⁵ Wolfgang Krause: Die Runeninschrift von Alt-Ladoga. NTS 19, 1960, s. 555—563.

Fig. 1. Skisse av runeinnskrifta fra Gamle Ladoga.
Etter Marstrandens fotografier.

strander har tatt og som er gjengitt i nemnte band av NTS. I Gerd Høsts avhandling er også inntatt Marstrandens egne bemerkninger til runene på grunnlag av de mikroskopiske undersøkelserne han har gjort av originalen. Også nærværende forfatter takker professor Marstrander for elskverdig utlån av fotografier. På grunnlag av dem har jeg laga ei skisse (fig. 1) for å lette oversikten for leseren.

Det er 52 runer eller runefragmenter i denne innskrifta og av dem er det bare nr. 1, 5, 16, 21 og 25 som kan sies å være diskutabile.

Rune 1 har to vertikale staver som står så tett sammen at det ikke godt kan være tale om to ulike runetegn. Det kan neppe heller ha vært meninga å lage en gjennomgående hovedstav; det ser helst ut til at runeristeren har villet lage ei rune med kort vertikal stav, enten ei *s*-rune eller ei *R*-rune, som begge er representert andre stader i denne innskrifta. Som vi skal se høver ei *s*-rune best i sammenhengen, og den aberrante forma kan skyldes at risteren av runene har tatt til for lågt nede på flata og at han så har villet flytte første runetegnet litt høgre opp, ved å forlengje det litt oppover. — Krause leser rune 1 som ei *t*-rune, men etter Marstrandens bemerkninger er «bistaven» her kommet til ved seinere lesjoner.

Rune 5 er et fragment av et runetegn, som etter form og plasing best høver med ei *u*-rune. Den intakte øvre delen av vertikalstaven stemmer i form heilt med den *u*-runa som følger etter. På fotografiene kan en også se spor etter skråstaven nesten heilt ned til linjebasis og avstanden til naborunene høver også best med ei *u*-rune. Fotografiet synes også å vise at den vertikale hovedstaven har sitt nedre endepunkt i behold. Marstrander er bøynd til å lese rune 5 som ei *r*-rune, og både Høst og Krause følger ham i dette, skjønt den første også overveier ei *u*-rune. Gerd Høst peiker på det merkelige forholdet at hovedstaven i dette rune-fragmentet er «tæret vekk akkurat under møtepunktet mellom hovedstav og bistav» mens «naborunene er godt bevart». Dette kunne tyde på at runeristeren har villet utslette dette runetegnet, men at det ikke har lykket ham helt. — Likskapen mellom rune 5 og de sikre *r*-runene (nr. 23, 28 og 36) synes meg heller liten.

Rune 16 er etter Marstrandens tydning helst ei *l*-rune og slik ble den også lest av Admoni-Sil'man. G. Høsts alternativ med ei *m*-rune kan vel ikke utelukkes, men vi skal se at ei *l*-rune høver best i sammenhengen. Gerd Høst rekner med ei *t*-rune som et tredje alternativ. Krause leser den som ei *l*-rune.

Rune 21 oppfattes av Admoni-Sil'man som ei *i*-rune, men øvre delen av staven er defekt og både Høst og Krause vil se ei *t*-rune her, skjønt Marstrandens observasjoner gir dårlig grunnlag for dette.

Rune 25 lestes av Admoni-Sil'man som ei *i*-rune. Krause hevder at ei *a*-rune er «eindeutig», men etter Marstrander skulle ei *a*-rune ha lite for seg. Derimot kan det godt være ei *m*-rune, slik som også Gerd Høst helst vil lese den. Den øvre delen er ikke lenger synlig og såleis heller ikke det eventuelle triangulære merke ved toppen, der det også er ei fure i treet. En kunne nok her ha ei *m*-rune av samme slaget som rune 31, som godtas av alle som ei sannsynlig *m*-rune.

Det er såleis relativt få av runetegnene det kan være uenighet om. Desto meire divergerer oppfatningene av de ordene som runene former. Admoni og Sil'man gir den siste delen av innskrifta, runene 27—52, dette innholdet:

fran mana(al)fr (fr)a(n)t fi(m)bul si niblu(n)ka

som i norsk omsetting¹ skulle svare til: «Lysende månealv, Lysende uhyre, Vær under jorden!» —

Gerd Høsts forslag til lesing lyder slik:

yfir of varidr hame
valdr (h)rims
fránmána grand
fimbulsinni plóga

som hun omsetter med: «oventil (på skjoldet) ikledd sin ham (d.e. sin ørneham) rimfrostens herre, den lysende månens skade, plogspannets veldige vei.»²

Gerd Høst ser i dette et fragment av et gammalt svensk «skjold-dikt», et skaldedikt som skulle svare til slike vi har bevart i *Ragnarsdrápa* og *Haustlǫng*. Skildringa skulle etter hennes oppfatning gjelde tre bilder på et skjold: av jotunen Hræsvelgr, måneulven «Skate» og Gevjons pløying.

¹ Professor Christian Stangs omsetting fra russisk, gjengitt i Gerd Høsts avhandling i NTS 19, s. 419.

² «Forskningsnytt», Nr. 4., s. 11. I avhandlinga i NTS 19, s. 487 lyder omsettinga: «Above, clad in his cowl (is portrayed) the Master of the Hoarfrost, the Damage of the shining moon, the mighty journey of the plough-oxen.»

Bortsett fra den merkelige mangelen på predikat i utsagnene, som vel er uten sidestykke i den norrøne poesien, er det også påfallende at et adverb *yfir* skulle sikte til billedplasinga på et skjold. Allerede i ordskiftet etter Gerd Høsts foredrag gjorde jeg merksam på at *yfir* ikke godt lar seg forene med ei radiær gruppering av bilder rundt skjoldbullen på de runde skoldene som var i bruk i Norden på denne tida. Om runde skjold vitner også de litterære kjeldene, jfr. *Ragnarsdr.* som kaller skjoldet *hjóll, lauf, máni og penningr*. Også det vanlige skjoldnamnet *targa* gjelder rundskjoldet, jfr. sol-kjenninga *himintarga* i Eilivs *Þórsdrápa*.¹ I si avhandling i NTS nemner nå G. Høst som et alternativ at *yfir* kunne sikte til figurens overkropp: «oventil ikledd sin ørneham», Men «oventil» svarer til gno. *ofan, ofanverðr, ofarla* og liknende; det eksempel fra *Hávamál* G.H. nemner som støtte for sitt *yfir* er Odins fortelling:

yfir ok undir
stóðumk jötna vegir;

men, som Lex. poet. peiker på, er *yfir* og *undir* her å oppfatte som preposisjoner, idet *stóðumk* må oppløses i *stöðu mér*, «hvor *mér* styres av *yfir* og *undir*». (jfr. Lex. poet. 1913—16, s. 580 og s. 630).

Det kan også innvendes at det er lite rimelig at ei slik påstått oppramsing av bilde-motiver skulle inneholde konkrete og abstrakter om hverandre: *valdr hríms* er et konkret, mens *fimbulsinni plōga* neppe i Gerd Høsts tolkning kan være annet enn et abstrakt, idet *sinni* neppe kunne brukes om den konkrete plogfure; uttrykket måtte jo gå på en situasjon, ei hending. Det er også tvilsomt om *grand*, n, «skade» ville kunne brukes om mennesker eller dyr; i den norrøne poesien *kenningar* er *grand* bare brukt som hovedord der det gjelder upersonlige ting som eld, vind, våpen o.l. Når G.H. gir dette *fránmána grand* namnet *Skate* (s. 445, 446 og 487), skyldes vel det en kontaminasjon av namnene *Skoll* og *Hati* på de to måneulvene i *Grimnismál*.

Men hvorfor skulle denne påståtte skildringa absolutt gjelde bilder plasert på et skjold? Hvorfor ikke i et hus eller på et skrin?

Krauses tolking av innskripta støtter seg til Gerd Høsts «im Wesentlichen richtige Lesung», men han ser innskripta som et lovkvede (Preisgedicht) over en død og leser den slik:

Dō yfir of varíþr halli valdr ræs,
fránn, manna grand, fimbul-sinn i plōga.

Dette oversetter han med: «Es starb (=«gelangte nach seinem Tod») der oben (=«über sich») mit einem (Grab-) Stein bekleidete Walter des

¹ ANF 71, s. 105.

Leichnams (=«Krieger»), der gleissende, der Männer Verderben, in die gewaltige Bahn der Pflüge (=«in die Erde»).» Som før framholdt er det tvilsomt om en kan lese rune l som ei *t*-rune. Likeså ville sløyfinga av den ene av de to følgende *u*-runer være lite rimelig da lydene for de to vokalene *ō* og *y* er så ulike. Heller ikke synes det rimelig å forutsette ei vending som *deyja í mold*. De velkjente uttrykkene *deyja í fjall*, *í björg* eller *í hólar* har ei faktisk tru som bakgrunn; våre forfedre trudde at de etter død og begravelse skulle stige inn i slike naturformasjoner for å bu der. Ordet *deyja* uttrykker denne flyttinga, etter døden, til en ny oppholdsstad, jfr. *hinig* (d.e. til Nifhel) *deyja ór Helju halir*, jfr. også Gísli Súrsson: *Hingat skalt ... deyja*. — Også uttrykk som *verja halli* «bekle (den døde) med en (grav)stein» høres underlig ut, så mye meir som jo *hallr*, m helst brukes om en liten, rund stein. Heller ikke ville det vel være passende å kalle en hedret avdød for *hræs valdr*, «kadaver-herren»; slike nemninger var forbeholdt dødsguden Odin som kalles *valdr galga*, *Hanga-týr*, *drauga dróttinn* o.l. Om bruken av *yfir* som adverb og *grand* som hovedord i *kenningar* kan det vises til mine kommentarer til Gerd Høsts tolkninger av disse ordene.

Det faktum at hverken Gerd Høsts «skjolddikt» eller Krauses «Preisgedicht» kan skjønnes å ha noensomhelst real tilknytning til den staven eller pinnen runene er rissa på vil riktignok ikke utelukke disse tolkingene. Det vanlige i eldre runeinnskrifter er likevel at deres innhold har tilknytning enten til redskapets bruk, dets tilvirker eller dets eier. Men før vi går inn på Ladoga-kjeppens eventuelle bruk som redskap, skal vi se nøyere på mitt eget forslag til lesing og tolking av runene. Etter det som før er sagt vil jeg helst lese dem slik:

š	u	f	i	[u]	u	f	u	a	r	i	þ	r	h	a	l	i	u	a	l	i	r	r	i	m	s	f	r	
				5					10				15					20					25					
ą	n	m	ą	n	a	k	r	ą	t	f	i	b	u	l	s	i	n	i	b	l	u	k	a					
				30				35				40				45				50								

Som middel til en foreløpig interpunksjon kan en bruke slike konsonantkombinasjoner som vil være lite rimelige i sammensatte ord. I denne innskrifta har vi ei rekke slike konsonantpar: R+h, R+r, s+f, n+m, t+f, som gir høve til denne foreløpige oppdelinga:

sufi[u]ufuaripr haliualir rims frañ manakrat fibulsinibluka

Av denne første ordgruppa er det rimelig med Gerd Høst å skille ut orda **uf** og **uaripr**. Det siste må, som Gerd Høst allerede har peikt på, være

pret. pts. av gno. *verja*, og det første må være synonymt med den utfyllende partikkelen *of* som jo er særlig vanlig føre pret. pts. i den gamle norrøne poesien. Hvis *variðr* hører til predikatet i utsagnet, skulle en vente et hjelpeverb og det er sannsynligvis dette som er representert ved den *s*-runa som sannsynligvis innleier utsagnet. Den forkorta forma *s* for *es*, pres. ind. 3. sg. av *vesa*, er kjent fra de eldste norrøne håndskriftene. Den fins også på to stader i Eggjainnskrifta.

Predikatets form krever at subjektet er et hankjønnsord i entall og et slikt danner *hali* i næste ordgruppa, hvis dette er identisk med gno. *hali*, m «hale», som også er kjent fra gsv., jfr. sitatet hos Söderwall: *thz är goth at stiäkkia fik ey hala*. Mens 'hale' framleis er vanlig i de øvrige nordiske mål, er det i nyere svensk fortrent av ord som *svans* o.l.

Verbet *verja* er i gno.-isl. brukt i tydinga «omgive (genstande) med noget, forsyne (dem med belægning, pryð og desl.)» (Lex. poet.). Det resterende av første ordgruppe, *ufi*[u], skulle en da helst vente var en instrumental dativ. Tolkinga av dette ordet vil sjølsagt være avhengig av hvorvidt den siste *u*-runa med runeristerens vilje er radert eller ikke.

Et ord *ufiu* kunne være en feminin *jō*- eller *jōn*-stamme, altså leses som et *yf*, f eller et *yfja*, f, som kunne stilles sammen med gno. *of*, n «mengde». Et slikt ord kunne ha et tilsvaer i gotisk *ufjō* «overflødig» eller «overflod», etter si form enten et substantiv (f.el.n.) eller kanskje heller et adverb til et adjektiv **ufjis* (Feist). Også et eventuelt gsv. **yffju* kunne være et adverb, egtl. dat. sg. neutr. av adjektivet **yfr* med sannsynlig tyding «fortreffelig», svarende til et germ. **ubja* som ligger til grunn for det finske låneordet *upia* el. *upea* med tydinga «ypperlig, förträfflig, präktig». En har tilsvaer til et slikt adverb i gno. *stóru*, *skømmu*, *lōngu*, *litlu*, *miklu*, o.s.v.

Vi skulle likevel helst i dette ordet se et konkret substantiv, et ord for den gjenstand eller det stoff som «halen» var kledd med. Også av denne grunn synes ordet å måtte leses som *ufi* og stilles sammen med nyn. *úv*, n, «hvað der gjør voluminøs og fylder uden at være til Gavn, Skrab, Affald» (Ross), som avledes av den nordiske stammen *ūf*-, likesom gno.-isl. adj. *úfr* egtl.: «rejist eller rejsende sig (imod)», «fiendtlig», (Lex. poet.), t.d. i *Gripispá*: *úfar 'ru dísir*; dette adjektivet er brukt substantivisk i bjørne-namnet *úfr*, m. Verbet *yfa* tyder «gjøre *úfr*», nyn. *yva*, «spile, stritte med haar eller fjær», *yva seg*, «reise bust, gjøre sig bred el. bister», sv. *yva sig*, *yvas* «purra upp fjädrarna (om fåglar)». Videre hører hit nyn. *úven*, adj. «udspredt, udspilet, stridt udstaaende; f. Ex. om Haar; ogsaa : vid, stor, voluminøs» (Aasen), isl. *úfinn* «pjusket, ublid», gno.-isl. *yfinn*, «tilbøvelig til å *yfast*», nyn. *yven* og nyisl *yfinn*. Runeordet *ufi* kan såleis skrives *úfi*

og være dat. sg. av et gsv. **ūf*,_n < **ūba*- som står i avlydsforhold til gno. *of*,_n < **ūba*-, «mengde», jfr. got. *ufjô*, **ub*-. Tydinga av dette *ūf*,_n synes etter sammenhengen helst å være «noe som stritter, står utspilet» og det høver meget godt om fjørkledninga på et pilskafts *hali*. Runeordet **hali** kan nemlig ikke godt være en vanlig dyre- eller fuglehale, det må, som vi også har dømme på i den norrøne litteraturen, være brukt om enden på et redskap, t.d. *spjótshali*,_m «den Ende af Spydet, Lansen, som er modsat Odden» (Fritzner), også nemnt *spjótskaptshali*. Likeså bruktes *snælduhali*,_m om «Haandtenens længste Ende (?)» (Fritzner).

Resten av det andre ordkomplekset **ualir** leses av Høst og Krause som **ualtr**, gno. *valdr*,_m. Gerd Høst overveier også lesinga **ualir**, som hun forutsetter også måtte være et substantiv. Men så vel et **ualtr** som et **ualir** kan like gjerne være verber; det første kan leses *veldr* el. *vældr* og være pres. ind. 3. sg. av verbet *valda* og det andre kan leses *vélir* og være samme form av verbet *véla*. Leser vi ordet som et verb, tar også den andre setninga til med predikatet, ei ordstilling som er heller vanlig i norrønt mål, især i poesien.

Ordet **fran** har allerede Admoni og Sil'man identifisert med gno. adj. *fránn*, hunkjønn *frán* (*frón*) «glinsende, kvass». Ordet **rims** skulle en helst tru var et substantiv i genitiv ent. m el.n. Men i så fall måtte også **fran** helst være brukt som substantiv, da det etter si form neppe kan være knytt til ett anna ord enn **rims**.

Det neste ordkomplekset **manakræt** oppfatter jeg som et adverb *mannagrant* som svarer fullstendig til det svenske adverbet *mangrant* med tydinga «samt och synnerligen, alla utan undantag (i fråga om personer)» (D. A. Sundén, Ordbok öfver svenska språket. 1892). Svenska Akademiens ordbok definerer ordet *mangrant* som «i uttr. angivande att ngn. (så vidt möjligt) vänder sig till l. undersöker o. dyl. l. giver ngt åt alla l. var o. en i en krets av personer». Det er nok av dømme på at både stamform og gen. pl. er brukt i slike sammensetninger, t.d. sv. *ordgrann* og *ordagrann*, *mantal* og *mannatal*. Da et adverb *mannagrant* i innskrifta helst må ha innholdsmessig tilknytning til ord som gjelder ei samling av personer, er det naturlig å se et slikt ord i **fibulsini** som danner første delen av vårt siste ordkompleks. Føreleden har allerede Admoni og Sil'man identifisert med gno. *fimbul*, som i sammensetninger har forsterkende tyding. Etterleden må i samsvar med *mannagrant* være identisk med gno. *sinni*,_n, «følge (av personer)». Dette *fimbulsinni* er såleis helst ei dativform, en «hensynsbetegnelse.»

Av den siste ordgruppa står nå bare **bluka** tilbake og dette er av Gerd Høst allerede transkribert med *plóga*, som hun oppfatter som gen. pl.

av redskapsordet *plógr*,m eller av et hypotetisk **plógi*,m «plogokse». Som forma viser kan ikke godt *plóga* være subjekt i den siste setninga. Men det kan godt være objekt så vel for et *vélir* som for et *veldr*, altså være akk. pl.; *veldr* kan tilmed ta tingsobjektet i genitiv.

Som eiendoms-genitiv til *fimbulsinni* ville derimot *plóga* høve dårlig i denne sammenhengen.

Det vil ha gått fram av denne provisoriske analysen at *rims frá*n helst må være subjekt i den siste setninga. Adjektivet *fránn* brukes i norrøn poesi ofte om våpen i tydinga «skarp, kvass», jfr. også *frænuskammr*, «som snart blir sløv». Det er vel samme ordet vi har i sv. di. *från* «skarp, ondsint». Likesom ordet *hali* i den første setninga er det sannsynlig att også *frān* i den andre helst har å gjøre med et våpen, ei pil, og da kanskje især med spissen av pila, som jo på denne tida var av jern, og derfor kunne kalles *fránn* «glinsende» eller «kvass».

I den gno. poesien er *fránn* også brukt som substantiv *fránn*,m i tydinga «orm, slange», egtl. «den glinsende, lysende» også i sverdkjenninga *sóknar fránn*, jfr. *fræningr*,m «orm», nyn. *fræning*,m d.s. og *gulfræning*. Som vi har sett, er det mest sannsynlig at *fránn* her er brukt substantivisk, altså i tydinga «den glinsende» eller «den kvasse» om pila eller pilspissen.

Ordet *rims* skulle i så fall være gen. sg. av et *rim*,m el. n, som det er rimelig å jamføre med gno. *rim*,f «spildre, stong (i grind, gjerde o.l.)», nyn. *rim*,f (pl. *rimar*) «Stang, Spile (Sprosse); en af de Stænger eller Fjele, som danne Ribberne i en «Grind» (modsat Oke); ligesaa om de enkelte Stænger i et Gitter, de enkelte Trin i en Stige, og lignende» (Aasen). Dette ordet fins også i færøysk, nyislandsk og i de norrøne målene på Shetland og Orknøyane. I østnordisk er dette ordet gjerne hankjønn, såleis i østsv. *rim*,m «langtre i slede», *rimme*,m «spileverk, hekk, forkrybbe», bornholmsk *rim*,m. Av samme opprinnelige tyding «strimmel» er også gno.-isl. *rimi*,m «langstrakt jordrygg», nyn. *rime*,m, ags. *rima*,m «rand, banke», eng. *rim*, glfr. *rim* «rand», østfr. *rim* «takbjelke (på langs)», o.s.v. Vi må såleis kunne rekne med et gammalt østnordisk *rim(r)* < **rima-*, jfr. finsk *rima* «spjåla» (E. N. Setälä, FUF, 13, 1913, s. 440).

*Rims frá*n kan såleis ha hatt tydinga «den glinsende (el. kvasse) som hører til stonga» og det ville høve godt som ei omskriving for «pil» eller «pilspiss». En kan jamføre med pilnemninga *skaptsnør* i *pulur*. Dette ordet må helst tyde «den snare (hurtige) med skaft», ikke «med det hurtige skaft» som Lex. poet. anfører; jfr. også *skjót* «de hurtige» brukt om «pilene» i *Haustlǫng* 13 (ANF 74, s. 80), pilnamn som *flaug*, *gogn*, *dynfara* o.s.v. (Hj. Falk, Altn. Waffenkunde, s. 99 f.).

Men lesinga *rims fránn* er også mulig og ei omskriving som «trepinnens

(glinsende) orm» ville kanskje høve ennå bedre som subjekt for predikatet *vélir*. Dette må nemlig helst være pres. ind. 3. sg. av *véla*, «lure, lokke, sviike, bruke list mot», også om å «ta liv på en svikefull måte», t.d. i *god véltu Þjaza* i Kormaks *Sigurðardrápa* og i *véla einn til féar* i *Sigurðarkv. sk.* 16. Ordet fins i svenske dial. som *våla* «besofva, belågra» (Rietz). I nyn. brukes også *véla* om å «besnære, overliste, lokke, drage, tiltrekke, kjæle for, smigre, kurtisere». Ordet er lånt til finsk *vihlata* «betören, entzücken, verleiten, verführen» (Karsten, Acta. Soc. sci. Fennicæ, 45, s. 254).

Til dette verbet hører substantivet gno. *vél*,f «list, knep, kunst», også «kunstig innretning, maskine», msv. *väl*,n «kunstferdig arbeide», gno. *vél*,n. pl.¹ i *veidivél* og *fiskivél* brukt om innretninger til fangst og fiske, ags. *wil*,n «list, knep», eng. *wile* (i eng. di. også brukt om et sett av 5 snarer). Nyn. *véla*,f «List, Puds, Paafund» brukes også i fleirtall *vélor* om «Kunster som anvendes for at fange Dyr, m.m.», liksom nyn. *vél*,f om «Redskaper, saasom til Fiskerie, 'Sjøveel'» og nyn. verb *véla* også om å «opstille Snarer eller Fælder for Dyr» (Aasen).

Med et subjekt som tydeligvis må være ei omskriving for «pil» og et predikat som har vært brukt om fangst er det rimelig å tenke seg at det i denne innskrifta er tale om pila i ei faststående fangstinnretning, i et *sjølskott*. Slike innretninger har særlig vært brukt til fangst av pelsdyr, også større dyr, jfr. t.d. *leggja sjalfskot at birni*. Som objekt for *vélir* skulle en såleis vente et ord for fangst, slik at *plóga* her ikke kan være brukt om redskapet «plog». Men i nordisk som i andre germanske språk har «plog» også tydinga «vinding, underhold, næring» — ei tyding som jo høver meget godt i den øvrige sammenhengen, slik innskrifta her er tolka. I *Postula saga* nyttes *féplógr*,m i tydinga «Erhverv, Vinding» (Fritzner), likeså i nyn. *plog*,m «Fordeel, Interesse eller noget man søger sin Fordeel ved» (Aasen). Dette bruk av «plog» er også kjent fra eldre svensk, t.d. i dette sitatet fra 1539: «När j wille lata eder nöije, och haffua vmsorg vm eders plogh och näring», (jfr. SAOB). — Særlig skal vi merke oss at «plog» både i tysk og nordisk har vært brukt om fangst av fugl og fisk. I sin mellomhøgtyske ordbok har Müller u. Zarnke: *von vogelweide ist min pfluoc* — «ich bin vogelsteller». Blöndals ordbok i nyislandsk har sitatet: *Netið rifnaði af þessum plóg*.

I tydinga «(erhvervsmessig) fangst» høver *plóga* meget vel som objekt

¹ Det er sannsynligvis gno. *vél* i tydinga «fangstredskaper» som en har i ordet *vél-sparir* brukt om gudene i deres fiendlige forhold til jotunen *Þjazi* i ørneham i *Hauströng* 4. Ei tyding «som er uten fangstredskap» høver meget vel om gudene i denne situasjonen, jfr. at Loke slår til ørna med ei stong. Mitt tidligere emendasjonsforslag (ANF 74, s. 32) til tekstens *velsparir* faller dermed bort.

for verbet *véla* i tydinga «tiltrekke, lokke». Ved fangstinnretninger som sjølskott legges det ut lokkemat, *áta*, slik at verbet *véla* kan være brukt med tanke på lokkematen. Men vi skal merke oss at det ikke er «lokke-maten» som er subjekt; den agerende er den skarpe pila med styrefjørene; det er den som tenkes tilført magisk kraft til å gjøre rik fangst.

Det kan såleis ikke være tvil om at det er ei veidemagisk innskrift som er rissa inn på runepinnen fra Gamle Ladoga. Som vanlig i slike magiske runeinnskrifter gir magien seg uttrykk som ei forsikring:

(*e*s *úfi* of *variðr hali*; *vélir rims frá(n)* *mannagrant fimbulsinni plóga* — som kan omsettes slik: «halen (d.e. den bakre delen av pilskafte) er kledd med ‚uv‘ (d.e. strittende fjør); den glinsende (el. den skarpe) som hører til stonga (d.e. pilspissen) tiltrekker fangster for alle i et stort følge.»

Ordlegginga er magisk. Runemagikeren nemner det som er gjort og det som skal skje. I det stykke er det fullstendig einskap med forsikringa på Eggja-steinen: *né 's sólu sótt ok, ...; né ragir menn nekda, ...*

Det høver også vel med de namne-tabu som er velkjente hos veidefolk og fiskerer at heller ikke redskapene nemnes med sitt rette namn. Belegget med styrefjør på pila, *fiðri*, kalles *úf*; for det vanlige *skapt* står vel her *hali* og for det vanlige ordet for pil, *ør*, står *rims frá(n)*.

Fjøring av piler er kjent både fra arkeologien og litteraturen. Pilene fra de danske mosefunnene viser spor av fire rekker med fjør på den bakre delen av skafte. Det er disse styrefjørene som kaltes *fiðri*. Det heiter om de berømte pilene til finnekongen Gusi at: *þær váru gulli fjaðradar*. At piler med styrefjør også var brukt i sjølskott hos de nordsibirske veidefolk viser fotografier tatt av Sirelius og gjengitt av Vilkuna (Festskr. til Y. H. Toivonen, s. 357, fig. 13).

Med denne tolkinga av Ladoga-innskrifta i minne vil vi så til slutt se nøyere på sjølve staven eller trepinnen som runene er rista på. Så vidt jeg kan skjønne av fotografi og beskrivelse kan den ikke godt være anna enn et brot av et pilskaft, helst i et sjølskott med kort avstand til mål. Lengda av runestaven på 42 cm høver godt med at lengdene av pilene fra de danske mosefunnene veksler mellom 76 og 97 cm (jfr. mi avhandling «Hornboge, langboge og finnboge» i «Norveg. Folkelivsgransking 4», Oslo 1954, s. 54). Da Ladoga-pila som vi har sett av innskrifta helst har hørt til et sjølskott, må en rekne med et sær kraftig skaft og det høver vel med en tjukkeleik på opptil 2,6 cm. Den kløyvde tilspissa enden med det djupe hakket vitner om den vanlige festemåten for pilspissen som på denne tida var av jern: «Den unteren Teil der Eisenspitze bildete am häufigsten eine Angel (*tangi*), die in einen Spalt im Schafte gesteckt

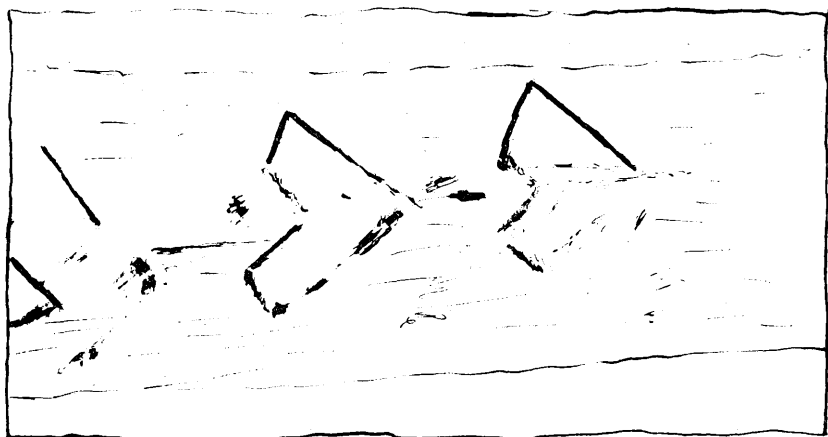

Fig. 2. Skisse av tre pilspisser på pinnens bakside.
Etter Marstrandens fotografi.

wurde, ...» (Hj. Falk, Altn. Waff., s. 100). Det innskårne hakket har tjent til feste for surringa av tangen med et band: «Wenn das Eisen eine Angel hatte, wurde die Befestigung gewöhnlich dadurch verstärkt, dass um das obere Ende des Schaftes ein Bindfaden — *reyrband* — gewickelt wurde ...» (samme, s. 100). Det er naturlig nok at innskrifta ble plasert nærmest mot pilspissen; skaftet var jo allerede, som innskrifta sier, utstyrt med styrefjør da runene ble rissa inn, slik at runemesteren kan ha holdt i pilskaftet framom disse fjørene med eine handa, mens han rissa inn runene med den andre.

Det ser ut til at vi på staven også har et vitnemål om hva slag type av pil runemesteren har hatt i tankene og som sannsynligvis også har vært den aktuelle pilforma som ble brukt i dette tilfelle. På motsatt side av runeinnskrifta er det nemlig rissa inn tre strektegninger, som etter fotografiene ser ut til å kunne være gjort med samme redskap som ble brukt til rissinga av runene. Marstrander nemner disse figurene som «tre parallellogrammer med kryssende linjer. To av dem synes kuttet av på midten, men den tredje er helt klar» (NTS 19, s. 434).

Skissa på fig. 2 som er laga etter Marstrandens fotografi (NTS 19, s. 434), viser at figurene sannsynligvis skal forestille pilspisser av den to-greina gaffel-forma. Denne piltypen (jfr. Rygh 551) er velkjent fra jordfunn i Norge, Sverige og Finland. I Norge er de eldste funnet i graver fra yngre folkevandringstid, i Sverige fra vikingetida og i Finn-

land fra omkring år 700. J. F. Arne¹ hevder at denne pilforma er kommet til Norden austfra og han peiker på at den med sine to hovedtyper allerede var i bruk i Ur i Kaldea i det tredje årtusen f.Kr. — Olaus Magnus nemner denne pila, og bilder på samiske runebommer fra 1600-talet viser at piler med togreina spiss var brukt i sjølskott. Hos nordasiatiske fangstfolk har disse pilene vært brukt både som fuglepiler og i sjølskott til fangst av pelsdyr heilt til forrige århundre.² Det er sannsynlig at det også var fangst av pelsdyr som utgjorde den vesentlige *plógr* for de svenske kolonistene ved Gamle Ladoga.

¹ J. T. Arne, Sveriges förbindelser med Östern under vikingatiden, Fornvännen 1911, s. 61.

² Kustaa Vilkuna, Über die obugrischen und samojedischen Pfeile und Köcher, Festschr. til Y. H. Toivonen, Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia XCVIII, Helsinki 1950, s. 343—384, jfr. fig. 8, nr. 5—7.

K. G. LJUNGGREN

Minnesstrofen på Högbystenen

Till Elias Wessén, uppvuxen i Högby prästgård, på 75-årsdagen
den 15 april 1964

Till de mest bekanta och oftast återgivna av den svenska vikingatidens runinskrifter hör texten på den stora och ståtliga sten, som fram till 1874 satt med endast framsidan synlig i muren till Högby gamla kyrka strax utanför Mjölby i Östergötland och som numera är rest på platsen för den rivna kyrkan. Den främsta orsaken till stenens ryktbarhet är givetvis att söka i att den då upptäckta versifierade minnesinskriften över stormannen Gulle fem söner ger en så förtätad bild av vikingatidens dynamik genom de korta biografiska uppgifterna om de döda, som i åtminstone fyra av de fem fallen vittnar om färder långt bort från hembygden och deltagande i krigiska företag.

Emellertid härskar delade meningar om tolkningen av några ställen i minnesstrofen. Särskilt är det slutet av denna som erbjuder betydande svårigheter. Det är främst denna del som här skall granskas, men det visar sig då också önskvärt att något dryfta vissa punkter i det föregående.

Den första helhetstolkningen av den ståtliga, i allt väsentligt klart och tydligt huggna inskriften gavs 1876 av G. Stephens i en skrift med titeln »Macbeth, Jarl Siward og Dundee» och undertiteln »Et Bidrag til Skotlands Historie fra Skandinaviens Rune-Fund».¹ Stephens hör inte till de runforskare, som i senare tid gärna har åberopats utan tvingande skäl, men det visar sig, att han i detta fall ganska väl försvarar en plats vid sidan av sina med modernare metoder arbetande efterföljare, även om flera av hans lingvistiska funderingar är ohållbara. Mest ingående har inskriften i sin helhet behandlats av E. Brate och S. Bugge i »Runverser» (1891) s. 227—235² och av E. Brate i »Östergötlands runinskrifter» (1911) s. 80—83.³ I

¹ I fortsättningen citerad Stephens.

² I fortsättningen citerad Brate 1891 resp. Bugge.

³ I fortsättningen citerad Brate 1911.

dessa tre arbeten finner man de allra flesta av de alternativa tolkningar, som hittills har sett dagen, mer eller mindre utförligt dryftade.

Inskriften i sin helhet lyder enligt Brate 1911 s. 81:

Framsidan: · þukir · resþi · stin · þansi · eftir · asur · sin · muþur · bruþur · sin · iar · eataþis · austr · i · krikum ·

Baksidan: · kuþr · karl · kuli · kat · fim · suni · feal · o · furi · frukn · treks · asmutr · aitaþis · asur · austr · ikrikum · uarþ · ohulmi · halftan · tribin · kari · uarþ · atuti · (Mittslingan) auk · tauþr · bui · þurkil · rist · ru || nar

Denna läsning, som i allt väsentligt återfinnes redan hos Stephens, har i senare tid ändrats endast i en, icke helt oväsentlig detalj. Man läser numera med O. von Friesen *syni* i stället för *suni*, alltså med stungen u-runa¹. Fallet är det enda säkra med *y*-vokal, och det har sitt intresse att konstatera, att detta ljud har fått sin egen beteckning. Dessutom kan nämnas, att Stephens, d.v.s. i första hand hans tecknare C. F. Lindberg, i stället för det första *sin* läste *sen* — den mera långsträckt än prickformade fördjupning, som finns på huvudstavens nedre del, har man emellertid senare sett bort ifrån.

Stephens och även Brate gjorde i och för sig lofvärda försök att betrakta texten såsom till alla delar korrekt, men redan Bugge var klar över att inskriften icke är felfri. Även om runmästaren Torkel får sägas i det stora hela ha åstadkommit ett gott och vackert arbete, är det tydligt, att han inte är helt säker i sina stycken. Det är framför allt följande fall som förtjänar att beaktas.

Om inskriftens första ord, som numera allmänt antages, är kvinnonamnet Torgerd, är runformen mindre lyckad, och detsamma gäller Stephens' av Bugge s. 231 godtagna men av Brate 1911 avvisade förslag att läsa mansnamnet *Torger*, *Tyrger*.

I strofen uppträder ett grovt och svärförklarligt ristningsfel i *treks* i stället för *trekr* = *drængr*. Försöken att fatta denna form antingen som en enastående nominativform eller en genitiv² måste anses förfelade. Bugge s. 234 antager, att runristaren hade inskriften framför sig skriven i annat material, snarast trä, och att han råkade missförstå sin förskrift. Brate 1911 s. 82 ansluter sig till antagandet av ristningsfel, vilket han kan underbygga med ett par mycket snarlika fall från andra håll.

Pronomenet *sin* har utsatts både före och efter sitt huvudord. Ett förslag av Stephens s. 20, som återfinnes hos Brate 1891 och 1911, att fatta det första *sin* (tidigare läst *sen*), som ett binamn på Assur förefaller föga

¹ O. v. Friesen, Runorna (Nordisk Kultur 6 1933) s. 184. I fortsättningen citeras detta arbete v. Friesen.

² Stephens s. 24, Brate 1891 s. 228.

sannolikt. Bugges s. 231 framhåller möjligheten av felristning, i vilket fall det andra *sin* vore att fatta som det korrekta, och v. Friesen ansluter sig helt till denna uppfattning. Även i detta fall skulle Bugges antagande av en skriven förlaga på annat material lämna en rimlig förklaring av felets uppkomst. Efterställning av possessivt pronomen är det normala i runinskrifterna liksom ännu i landskapslagarna¹, men det förefaller sannolikt, att Högbystenen lämnar ett tidigt vittnesbörd om den ordföljd, som med tiden kom att bli den förhärskande: två olika språkvanor, kanske stilistiskt betingade, kan här ha råkat i kollision.

Vidare skall i denna mönstring av Högby I:s ristningsfel nämnas, att B-sidans andra ramstreck från höger räknat i sin nedre del först har huggits för långt i lodrät riktning — det överflödiga korsar nu *riasmutr* — samt slutligen, att utrymmet har felberäknats mot slutet, så att de tre sista tecknen, *nar* i *runar*, har måst placeras utanför slingan ett gott stycke från ordets början. B-sidans tredje ord från slutet, ristarnamnet *purkil*, är hugget med tätt packade typer, medan de följande runorna *rist ru* står lika spatiöst som allra största delen av B-inskriften. Detta tyder på att huggaren, när han vid inhuggandet hade kommit till runristarnamnet, märkte att utrymmet på raden var för litet för de återstående runtecknen. Han packade då runorna i *purkil*. Hade han fortsatt med detta grepp, hade även *nar* utan tvivel fått plats på raden. Men han har ångrat sig eller felberäknat det utrymme, som krävdes för återstoden, med den ur estetisk synpunkt mindre goda nödlösningen som följd. Det kan vid ett hastigt påseende förefalla, som om inskriften egentligen avsetts skola sluta vid drakslingans stjärt (med runföljden *atuti*), men den utanför slingan stående notisen om den femte sonen visar, att även slutpartiet från början har hört till inskriften. Se för övrigt planschen!

Samme runristare Torkel antages av Brate 1911 s. 87 f. ha utfört ristningarna på ytterligare fem stenar, varav tre i Högby (Ög. 82, 83, 84)¹ en i Skänninge (Ög. 165) och en i Hov vid Tåkern (Ög. 77)². På Ög. 82 och 165 nämnes *purkel* uttryckligen som ristare, och på Ög. 84 figurerar en man med samma namn som resare. De på Ög. 81, 82, 83 och 165 nämnda personerna kan, som också Brate har gjort troligt, antagas tillhöra samma släktkrets. Alla dessa inskrifter visar prov på onöjaktigheter av liknande slag som de nämnda. Så har t. ex. på Ög. 82 de två sista runorna i inskriften, i ortnamnet *hug bu* = *Hög bj*, måst placeras utanför slingan, och på Ög. 77 har ändelserna tappats bort i satsen *uas han : man : mist : unipik*.

¹ Jfr E. Wessén, Svensk språkhistoria 3:107 ff. (1956).

² Jfr även E. Brate, Svenska runristare (1925) s. 130.

= *var han manna mæstr oníðingr*. På Ög. 165 inledes ristarformeln med × **purkil** × **krist** × **stin**. Brate 1911 förmodar s. 155, att **k** i **krist** står för ett egentligen enklitiskt *ek*, men det förefaller avgjort mera troligt, att vi även här har ett ristarfel, som kanske även det bottnar i missförstånd av en skriftlig förlaga på annat material.

Jag anför här efter Brates återgivande av strofen 1891 s. 230:

*Góðr karl Gulli
gat femm syni,
fiall a furi
frókn drængs Ásmundr,
ændaðis Assurr
austr í Grikkum,
varð á holmi
Halfdan drepinn,
Kári varð at Dundí
auk dauðr Bui*

Någon motsvarande transskribering lämnas inte av Brate 1911, där man i stället finner följande tolkning (s. 83). »Framsidan: Torgård reste denna sten efter Assur (senä?), sin morbroder, som dog österut i Grekland.

Baksidan: Söner fick Gulle
en god bonde fem.
Vid Fyris föll Asmund
orädd kämpen,
Assur omkom
i öster i Grekland,
Halvdan blev
på Bornholm dräpt,
Kare vid Dundee(?)
och död är Boe.

Torkel ristade runorna.»¹

I det följande skall framför allt uppgifterna om var de fem bröderna har dött underkastas förnyad granskning.

Asmund stupade (»föll») o **furi**. Stephens s. 22 föreslår *Fur* eller *Furland* i Limfjorden. Denna ö, som är fjordens näst största, ligger i södra delen

¹ I det populärvetenskapliga arbetet »Sveriges runinskrifter» (1922) upprepar Brate s. 47 f. denna översättning väsentligen oförändrad — frågetecknet efter »Dundee» har strukits, men det framgår av resonemanget s. 48, att förf. alltjämt betraktar stället som osäkert.

av Løgstør Bredning öster om Nykøbing Mors, och dess namn skrives 1169 *Phur*, 1231 *Fuur*.¹ Som synes ovan föredrog Brate 1891 att inte transkribera namnet. I en not s. 231 föreslog han emellertid att läsa förbindelsen som *á Fýri*, vilket av Bugge s. 233 föreslogs ändrat till *á Fýri*. Senare forskning har länge vacklat mellan dessa två alternativ — så t.ex. stan-
nar v. Friesen 1933 för den kortstaviga formen och H. Pipping 1936 för den långstaviga². Sedermera har I. Modéer påpekat, att inskriftens enda säkra ord med *y* (ack. pl. syni) har stunget *u* och gjort gällande, att namnformen rätteligen bör läsas *Føre*, alltså med samma vokalism som i nästa ord *frukn* = *frøkn*³. Till stöd för denna läsning har senare framdragits ett ganska omfattande bestånd av uppländska namn som *Föret*, *Förängen* o. d.⁴ Jag har här icke anledning att gå in på de problem som är förknippade med namnelementet *føre* och dess etymologi.

Högbystenens *furi* har, alltsedan Brate 1891 (s. 231 noten) lade fram ett förslag i denna riktning, lokaliserats till (Övre) Föret strax norr om det nuvarande Uppsala, och den strid, som blev Asmunds sista, har identifierats med det mångomskrivna slag, som skall ha stått på »Fyrisvallarna» någon gång på 980-talet. För en datering av Högbyinskriften till en tidpunkt icke allt för långt in på 1000-talet talar enligt Brate förekomsten av den i Sverige sällsynta och ålderdomliga typ av *m*-runan, som påminner om en kringla, d. v. s. med halvcirkelformade bistavar som möts vid huvudstavens topp. Även i Danmark tycks denna *m*-runa komma ur bruk vid ungefär samma tid.⁵

Det har under detta århundrade skrivits mycket om den isländska traditionens Fyrisvallsslåg och dess historicitet, vilken på en del håll har satts i fråga eller direkt bestritts. Jag kan här nöja mig med en hänvisning till de skånska Hällestads- och Sjörupsstenarnas obestriddliga vittnesbörd om att ett tydligen namnkunnigt slag har stått i närheten av Uppsala ungefär vid den ifrågavarande tidpunkten.⁶ Redan Brate 1891 ifrågasatte ett samband mellan dessa inskrifter och Högbystenens minnesdikt. Förslaget tycks ha vunnit allmän anklang, och de som under det senaste halvsekle har sysslat med inskriften, har tagit för givet, att Högbystenen innehåller

¹ Enligt Trap, Danmark 4 udg. 6:111. Jfr Vjb ed. Aakjær 2:32. Namnets etymologi är oklar; jfr Nudansk ordbog 1:297 (1962).

² H. Pipping, FvN. *Fýri*, fsv. *Føre*- och *Föret* (NoB 24:66 ff.).

³ I Modéer, *Föret* vid Uppsala (NoB 32 (1944) s. 165 ff.).

⁴ L. Hellberg, Inbyggarnamn på -karlar i svenska ortnamn (1950) s. 44 ff.

⁵ Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke (1942) sp. 963.

⁶ Se t. ex. litteraturöversikten i Danmarks Runeindskrifter sp. 347 f., I. Andersson, Skånes historia till Saxo och Skånelagen (1947) s. 244, 264 f., I. Lindquist, Studier i nordisk språkvetenskap (Lund 1958) s. 7 ff.

en otvetydig uppgift om en deltagare i Fyrisvallsslaget, även om bruket av prepositionen *á* har vållat åtskillig diskussion och rentav i ett fall har lett fram till en specialförklaring i klar strid mot den visserligen sent nedtecknade och romantiskt utstofferade isländska traditionen, nämligen att slaget har stått till sjöss.¹ I regel har man dock återgivit **o furi** med »vid Fyris», varvid man har kunnat stödja sig på ett påpekande av Brate 1911, att prep. isl. *á* någon gång kan brukas för att beteckna stranden av ett vatten. Det förefaller emellertid vid en närmare granskning tvivelaktigt, att så har kunnat vara fallet². Håller man fast vid identifikationen av **furi** med *Före(t)*, synes man därför också böra godtaga Modéers hypotes, att Fyrisvallsslaget eller något avsnitt av detta skulle ha utkämpats på vattenet.

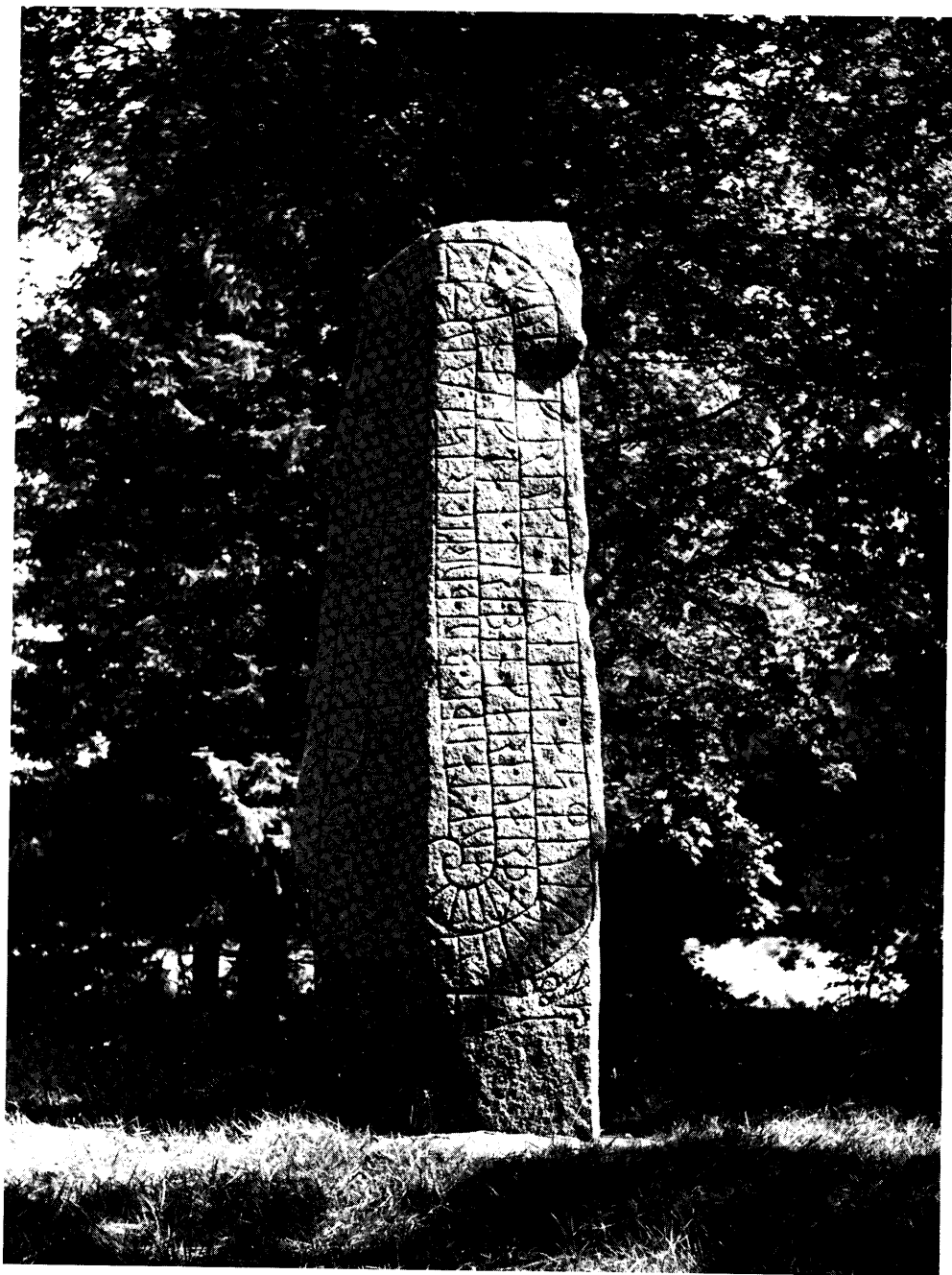
Låt oss emellertid också kasta en blick på det i glömska fallna förslag, som Stephens lade fram 1876, att **furi** kunde avse ön *Fur* i Limfjorden. Formellt tycks en sådan identifikation vara helt i sin ordning av de ovan anförda 1100- och 1200-talsskrivningarna av önamnet att döma, och prepositionen är den som man väntar sig vid ett önamn. Redan Stephens, som för övrigt på denna punkt uttrycker sig med en viss reservation, framhåller i allmänna ordalag Limfjordens stora betydelse för sjöfarten under vikingatiden.

På denna punkt har vårt vetande ökat åtskilligt under de senaste decennierna. Stephens visste, att det var genom Limfjorden som vikingaflottorna drog ut mot England och Frankerriket, men sedermera har detta vetande fått en stark relief bl. a. genom upptäckten av två stora vikingaborgar i Jylland av samma slag som det själländska Trelleborg, Fyrkat vid Hobro och Aggersborg på Limfjordens norra kust icke långt från *Fur*.³ 1913 fäste O. v. Friesen uppmärksamheten på en av honom till 1010- eller 1020-talet daterad runsten från Husby-Lyhundra (U. 539), på vilken det omtalas, att en viss Sven har dött i Jylland, då han stod i begrepp att fara

¹ I. Modéer a.a. Jfr också Bugge s. 233, Brate 1911 s. 81 f.

² Brate a.a. anför ett fall ur Sogubrot kap. 7: *ok setti Hringr konungr þar herbúðir sínar á Brávik undir skóginum milli ok vikrinnar* (jfr Sogur Danakonunga ed. C. af Petersens o. E. Olson (1919—25) s. 16). Stället är korrupt: mellan *milli* och *ok* har ett ord (*skógarins?*) fallit bort. Men även *Brávik* förfaller misstänkt, och Arne Magnusson har i en egenhändig avskrift av den enda gamla handskriften emenderat *á Brávik* till *á Brávellí*. Läsningen har upptagits av C. C. Rafn i Fornaldar sögur Nordrlanda 1:378 (1829). Formen *Brávik* kan lätt förklaras som ett avskrivarfel, då detta namn nämnes på raden ovanför: *þar, sem heitir Brávik*. Emendationen förefaller därför mycket tänkvärd.

³ P. Nørlund, Trelleborg (1948) s. 26 ff., C. G. Schultz i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949 s. 91 ff.

Högbystenen, baksidan (STF:s bildarkiv).

till England: × **sar** × **uarþ** × **tupr a** × **iutlati** × **on skulti fara** × **til** × **iklanþs** × . Allt talar för att v. Friesen har rätt i sin förmodan, att Sven hade för avsikt att deltaga i Knut den stores tåg till England, och han påpekade, att flera andra uppländska inskrifter vittnar om att svearna vid denna tid i stort antal drog till England.¹ Senast har Elias Wessén med utgångspunkt från samma uppländska material understrukit hur betydelsefulla förbindelserna med Danmark och England har varit för vikingatidens svenska bygder.² Vittnesbörd härom träffas även i östgötska inskrifter. Ög. 104 (från Gillberga i Kaga sn) är rest efter en Toke, om vilken det heter **sar: uarþ: trbin: ailati** — den senaste runföljden antages av Brate 1911 s. 104 rätteligen ha bort lyda **aiklati**, alltså *sar warþ dræpin ā Ænglandi*. Ög. 111 (Landeryds kyrka) har ristats efter en Tjälve **þan: ar · nar · mir : knuti**. Av ännu större intresse är Ög. 83 från Högby: **þura · sati · stin · þasi · aftir · suin · sun · sin · rs · urstr · o · ual tū**. Stenen attribueras som nämnt till samme Torkel, som har ristat den stora Högbystenen, och han har alltså här anlitats för att hedra minnet av en son av Högby, som uttryckligen säges ha farit i västerled.³

Mera vittne torde icke göras oss behov för att vi skall kunna slå fast att förslaget att i *furi* se ett danskt önamn *Fur* i dag kan motiveras åtskilligt starkare än på Stephens' tid.

Själv skulle jag nu vilja sammanfatta dryftandet av Asmunds dödsplats sålunda.

Eftersom vi vet, att ett namnkunnigt slag har stått vid Uppsala mot

¹ O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913) s. 27 f. En inskrift, som skulle vara av intresse, om den nämnda platsen kunde identifieras med visshet, är U. 180 Össeby-Garns kyrka, som har ristats till minne av en man, som har slutat sina dagar i **uiburkum**; runföljden **ur** uppgives här vara oviss och en läsning **uibiarkum** icke helt omöjlig. Den förra läsningen anses emellertid vara sannolikare, och då samtliga säkra belägg för det jylländska Viborg fram till 1280 uppvisar efterleden *-berg*: *Viber* mynt 1018—1035, *Wiberg* Adam av Bremen osv., har man i regel menat, att namnet skall avse Viborg vid Finska viken. Jfr *Upplands runinskrifter* granskade och tolkade av E. Wessén och S. B. F. Jansson 1:278 ff. (1943) ävensom *Danmarks Stednavne* 9:1 f. (1948). En annan sten från Össeby-Garn är rest över en man, som har varit med Knut i England (U. 194), vilket kan vara ett indicium för att även U. 180 avser en färd västerut.

² E. Wessén, *Historiska runinskrifter* (1960), s. 10 ff. Jfr *Upplands runinskrifter* 2:419 ff. (1946) samt S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1963) s. 76 ff.

³ Såväl läsning som tolkning av inskriftens sista (två?) ord är oklar. Runföljden ser snarast ut som **ualu**, men Brate 1911 s. 84 f. vill betrakta det sista tecknet som en binderuna **tū** = *dō* och föreslår att fatta **ual** som en förkortning för dativ *Vallandi* Frankrike, vilket förefaller ganska oviss. En annan tolkning har framlagts av v. Friesen s. 185, varom mera nedan s. 9.

slutet av 900-talet, och eftersom Högbystenens *furi* mycket väl kan läsas *Føri* och identifieras med *Föret* vid Uppsala (och den isländska traditionens *Fyrisevellir*), och eftersom vidare en datering av Högbystenen till 1000-talets första årtionden synes rimlig, kan den sedan länge allmänt knäsatta lokaliseringen av *furi* vara riktig. Men en lokalisering till ön Fur i Limfjorden måste också räknas som helt tänkbar och kan stödjas med såväl historiska som språkliga argument. Det är därför på forskningens nuvarande ståndpunkt icke längre möjligt att utan starka reservationer räkna Högbystenen som ett autentiskt vittnesbörd om Fyrivallsslaget. Någon säker ledning i ett val mellan de nämnda alternativen kan man givetvis inte få av minnesdiktens övriga dödsplatser, men det kan redan nu sägas att dessa tycks vara att söka i söder och väster, och en annan sten i Högby, sannolikt av samme ristare, är som vi nyss såg rest till minnet av en viking, som uttryckligen säges ha dött västerut.

Den andre brodern, Assur, är såtillvida huvudpersonen, som stenen enligt framsidans vittnesbörd har rests efter honom. Uppgiften om honom i strofen är fullt klar — det sägs, att han har slutat sina dagar »österut» i Grekland — och närmare kommentarer är i detta sammanhang överflödiga.

I fråga om den tredje dödsnotisen föreligger två vitt skilda tolkningar. Stephens s. 21 översatte »Halfdan i hærværk/på Holmen blev fældet» och antog utan närmare motivering, att med dat. sing. *hulmi* avsågs Bornholm. Som det framgår av Brates ovan återgivna transskription från 1891, fattade han tidigast ordet som appellativum, och han översatte s. 229 passusen med »Halfdan blef/i holmgång dräpt». En sådan översättning är i och för sig helt tänkbar — Fritzner anför s. v. *holmr* flera analoga exempel. Bugge framhöll emellertid i sin kommentar till Brates förslag s. 234, att parallellismen här krävde ett ortnamn och anslöt sig till Stephens under framhållande av att Hallfreðr vandræðaskáld i Ólafsdrápa har *at Holmi* om Bornholm.¹ Bugge hade kunnat tillfoga, att Adam av Bremen c. 1075

¹ Halvstrofen lyder:

Hilmir lét at Holmi
hjalmskóð roðin blóði
(hvat of dyldi þess hplðar?)
hgrð ok austr í Ggrðum

»Kongen rødfarvede de hårde sværd i blod ved (Born-)holm og [for] østerpå i Garderige — hvorfor skulde man skjule det?» (Den norsk-islandske Skjaldedigtning udg. ved Finnur Jónsson 1 B s. 149; Den norsk-isländska skaldediktningen rev. av E. A. Kock 1:81 visar ingen avvikelse). Snorre anför strofen i Olav Tryggvasons saga kap. 22 och identifierar uppenbarligen ortnamnet med *Borgundarhólmr*, som

omtalar Bornholm under formerna *Ulmo, in Hulmo insula, Holmus*.¹ Brate 1911 s. 82 f. godtog detta argument och översatte nu »Halvdan blev på Bornholm dräpt». Emellertid har hans första förslag i senare tid väckt betydande anklang. Så valde v. Friesen 1933 denna tolkning: »Halvdan dräptes/under holmgång», och senast har Sven B. F. Jansson gjort det samma.² v. Friesens val av denna översättning torde böra ses i samband med hans tolkning av inskriften på en av de andra stenarna i Högby (Ög. 83; se ovan s. 7 och not 3 där), rest till minnet av Sven **rs · urstr · o · ual tū**, vilket av honom s. 185 återgives med *er vestr á val dó* »som dog på slagfältet i västerväg». Ur formell synpunkt är detta förslag bättre än Brates, eftersom *val* kan tänkas vara dat. av *i*-stammen *valr* m. Även sakligt sett ger v. Friesens förslag utmärkt mening. Det förutsätter emellertid en annars icke i Norden känd betydelse 'valplats' hos *valr*, som i alla i ordböckerna registrerade fall mer eller mindre tydligt har betydelsen 'de i strid fallna'.³ Även om v. Friesens tilltalande förslag kan stödjas genom hänvisning till fht. *wal* 'strages', mht. *wal* 'valplats'⁴, feng. *wæl* vanligen 'de i strid fallna' liksom i nordiskan men även 'slaktning, (fält)slag' — obs. särskilt förbindelsen *of wæle* 'strage, occisione'⁵ — förefaller Ög. 83:s **o ual..** inte på sakernas nuvarande ståndpunkt kunna anföras som stöd för att översätta **ohulmi** med »under holmgång».

1937 påträffades i Vallentuna kyrka i Uppland en runsten (U. 214), vars tyvärr defekta inskrift börjar sålunda: **uk × inkiber × eftir × buanta × sin · han · troknaþi · a · holms · hafi · = ... ok Ingebærg æftir boanda sinn. Hann drunknaði a Holms hafi**. E. Wessén och S. B. F. Jansson nämner i sin utförliga granskning av inskriften Högbystenens **ohulmi**, som förklaras innehålla »ortnamnet *Holm*», som dock inte lokaliseras närmare. Bugges på-

nämnes i hans prosatext. Kan man överhuvud utläsa någonting om *Holmr* i denna strof, så torde det vara, att *Holmr* är en annan ort än *Garðar* = Gårdarrike, d.v.s. Holmgård.

¹ Danmarks Stednavne 10 (1950) s. 1. Jfr även K. G. Ljunggren, Undersökningar över nordiska ortnamns behandling i medellågtyskan (1937) s. 110.

² S. B. F. Jansson, The Runes of Sweden (1962) s. 69, Runinskrifter i Sverige (1963) s. 92.

³ Detta gäller också exemplet *stjndom á val Gotna* Hamðismál 30, i Lexicon poeticum säkerligen riktigt återgivet med »på de faldne Goter»; jfr B. Collinders översättning: »vi stå på fallne ... goter».

Närmast v. Friesens tydning kommer uttrycket *falla i val* »durch den tod in der schlacht dem valr zufallen, im kampf umkommen» (H. Gering), t. ex. Hárbarðsljóð 24: *Óðinn á iarla / þá er i val falla*, men bruket av prep. *á* synes hindra anknytning härtill.

⁴ Grimm, Wörterbuch s.v. *wal*.

⁵ Bosworth-Toller, An Anglo-Saxon Dictionary s.v. *wæl*.

pekande återgives, men författarna vill inte tillämpa hans identifikation på *Holms haf*. Det förklaras, att det inte kan anses säkert, att Hallfreds *at Holmi* syftar på Bornholm och att inte heller Adam av Bremens namnformer är bevisande. I stället föreslås, att »namnet *Holms haf* skulle kunna tänkas ha uppstått genom en förkortning av ett äldre *Holm(garðs) haf*», som skulle vara ett gammalt namn på Finska viken. Längs denna gick en handelsväg av stor internationell betydelse. Som en andra möjlighet nämnes, »att *Holms haf* kan ha åsyftat skärgårdshavet öster om Stockholm».¹

Inget av dessa förslag är övertygande, och något skäl varför *Holms haf* icke skulle kunna åsyfta farvattnen kring Bornholm lämnas inte. Högbystenens *Holmr* (i dativ) kan ju inte gärna, om det är ett ortnamn, åberopas som stöd för att *Holms haf* verkligen skulle vara **Holmgarðs haf*, eftersom det i så fall tydligt är ett önamn. Naturligtvis kan man tvivla på Snorres lokalkännedom, när han uppfattar Hallfreds ortnamnsform såsom åsyftande Bornholm, men tvivlet svävar i detta fall i luften. Att Adam av Bremen — alltså en författare från senare delen av 1000-talet — med *Holmus* etc. avser Bornholm är notoriskt. De två första dödsnotiserna på Högbystenen innehåller ovedersägligen uppgifter om dödsplatsen. Skulle den fjärde notisen, som vi ännu inte har behandlat, visa sig avvika härvidlag, ökas givetvis sannolikheten för att i notisen nummer tre *a holmi* med Brate 1891 m. fl. skall översättas »vid holmgång». Skulle åter även den fjärde notisen visa sig böra tolkas toponymiskt, bör en toponymisk tolkning föredragas även i fråga om den tredje. Som längre fram skall visas, föreligger enligt min (och vissa föregångares) mening ett ortnamn i den fjärde och sista notisen, och därmed blir den toponymiska tolkningen av *ohulmi* den avgjort troligaste.

Det må kännas smärtsamt att gå miste om vad som skulle vara det enda någorlunda samtidiga vittnesbördet om holmgång på östnordiskt område, men det synes nödvändigt att slå fast, att Högbystenens *Holmr* med till visshet gränsande sannolikhet avser Bornholm och att *Holmr* bör ha samma innebörd i *Holms haf*.

Det återstår så slutet av minnesstrofen med omnämmandet av de två återstående bröderna: · kari · uarþ · atuti · auk · tauþr · bui. Detta avsnitt, som är det som bereder uttolkarna de största svårigheterna, har hittills i regel ansetts innehålla två skilda dödsnotiser. Det är emellertid nödvändigt att behandla dem i ett sammanhang.

¹ Upplands runinskrifter granskade och tolkade av E. Wessén och S. B. F. Jansson 1:325 ff. (1943).

Svårigheterna är två, dels tolkningen av runföljden **atuti**, dels avsnittets syntax i allmänhet.

Stephens, vars undersökning är helt inspirerad av runföljden **atuti**, upplöser den i **a tuti** och översätter — först mera ordagrant — »Kari er-vorden-*dræbt* ved Dundee; — og død er-Bui», sedan mera fritt: »ved Dundee dræbtes Kåre; — men Bue er død». Kursiveringarna, som är Stephens' egna, visar hur han tänkte sig lösningen av problemet om avsnittets syntax.

Identifikationen av **tuti** med *Dundee* gjorde för Stephens Högbystenen till ett högst viktigt dokument till hans hemland Skottlands historia på 1000-talet. Kung Duncan av Skottland, som var gift med en syster till den danske jarlen Sigvard, mördades 1039, och hans mördare Macbeth blev hans efterträdare på tronen. Femton år senare eller 1054 hämnas Sigvard enligt isländska m. fl. annaler sin svåger genom ett krigståg till Skottland, varvid Macbeth grundligt besegras i ett fältslag i närheten av Dundee — det sedermera så berömda tillfälle, då »Birnam's skog mot höga Dunsinan / framrycker hotfullt». En skotsk annal omtalar jarlen såsom »*usque ad Dunde progrediens*».

Brate 1891 s. 228 ff. fann identifikationen av **tuti** med *Dundee* fullt tillfredsställande ur formell synpunkt men föreslog med hänvisning till att prepositionen *á* annars i inskriften skrives *o* att läsa *at Dundi*, alltså med dubbelläsning av den första *t*-runan, en teknik som i övrigt icke är känd från Torkels ristningar. Tilläggas kan, att om **tuti** avser Dundee, man härigenom erhåller den preposition, som man snarast väntar sig.¹ Emellertid framhöll Brate, att Högbystenen av runografiska skäl, närmare bestämt på grund av bruket av den kringelformade *m*-runan, svårligen kan dateras så sent som till senare delen av 1000-talet. Den av Stephens tecknade historiska bakgrunden kan därför inte vara riktig. Då emellertid »just ett sådant ord som *Dundi* fyller alla formella fordringar», önskar han bibehålla läsningen och lokaliseringen och menar, att Kare kan tänkas ha stupat vid Dundee »någon gång under 800- eller 900-talet, som deltagare i ett af de otaliga smärre vikingatåg, hvaraf Storbritanniens kuster under dessa århundraden hemsöktes». Brate 1911 s. 82 f. återger i starkt förkortad form samma argumentering och översätter strofens fyra sista verser sålunda:

»Halvdan blev
på Bornholm dräpt,
Kare vid Dundee(?)
och död är Boe»

¹ Enligt Encyclopædia Britannica 7:739 (1956) ser man nu i namnet *Dundee* (*Dunde* c. 1200) ett skotsk-gæliskt **Dun Taw* »the fort on the Tay».

Till Brates kritik av Stephens' teori om ett samband mellan Högbystenen och Macbethslaget 1054 kan den anmärkningen fogas, att om Högby **furi** skulle avse Fyrisvallsslaget — vilket ju icke var Stephens' mening — så är det föga troligt, att den »på Föret» stupade Asmund har haft en bror i livet, och i stridsdugligt skick, så sent som på 1050-talet. Även enligt det här ovan upptagna alternativet, att **furi** skulle kunna avse Fur i Limfjorden och erinra om Englandstågen vid 1000-talets början, blir åldersskillnaden mellan Asmund och Kare betydande. Den tråd, som Stephens spann mellan Högbystenen och Macbeth, får tyvärr anses avklippt.

Brate 1911 framhöll s. 83 som en möjlighet, att **atuti** skulle läsas *at Uddi* 'vid Udden'¹ och allitterera med det följande **auk**, »ehuru det då icke kan avgöras, vilken Udde som åsyftas».

Redan 1891 hade emellertid Bugge s. 234 f. lagt fram ett förslag att läsa **atuti** på ett starkt avvikande sätt, varvid han något oförmodat helt släppte det krav som han omedelbart förut i sin framställning hade uppställt för tolkningen av **ohulmi**, d. v. s. att parallellismen krävde ett ortnamn. Han föreslog att läsa de två sista versraderna som:

*Kári varð-at úti
auk dauðr Búi*

»Kaare og Bue døde ikke udenfor Hjemmet». Det framhålles, att den enklitiska negationen *-at* i isländska handskrifter kan skrivas skild från det ord, till vilken den sluter sig, och att det i den norröna diktningen finns åtskilliga exempel på att *ok* allittererar. Med prosaisk ordföljd skulle raderna återgivas: *Kári auk Búi varð-at úti dauðr*, och blott det första subjektet har fått reglera kongruensen.² »Der nævnes da først tre Brødre, som er døde paa forskjellige Steder i fremmede Egne; derpaa till Slutning to Brødre, som er døde i Hjemmet.»

Bugge underströk själv s. 235 att han ingalunda fann detta förslag säkert utan blott tänkbart. Brate 1911 s. 82 avvisade det med den motiveringen, »att man till **uarþ** ju måste supplera **tribin** ur det föregående och me-

¹ Brate hänvisar till fsv. *wid norra ölandz vdd* (Karlskrönikan v. 8813).

² Som paralleller i fråga om ordställningen återopas *Sólarljóð* 3 och kap. 186 av Óláfs saga helga i *Heimskringla*. *Sól.* 3:1—3 lyder:

*Drykks of þurfi
lézk enn dæsti maðr
ok vanmettr vesa*

(E. A. Koek, *Den norsk-isländska skaldediktningen* 1:309). Det åsyftade stället i Óláfs saga 186 torde vara: *alt á guðs valdi ok yðru*. I intetdera fallet föreligger mer än ett subjekt.

ningen alltså skulle bliva: »Kare blev icke dräpt ute (men hemma)», icke blott 'död', som Bugges tolkning förutsätter». Detta har nu Bugge, som framgår av det ovan anförda, icke förutsatt — han gör ju tvärtom ett försök att kombinera **uarþ** och **tauþr** — men Brates invändning sätter fingret på den i syntaktiskt avseende ömma punkten, nämligen hur **uarþ** skall suppleras.

Bugges förslag har emellertid med någon tvekan upptagits av v. Friesen, som 1933 transskriberar på samma sätt som Bugge och översätter:

»Kare dog hemma(?)
död är ock Boe.»

Det kan erinras om att v. Friesen i det föregående versparet läste *á hólmi* 'under holmgång' och alltså redan där klippte av sambandet med de två föregående notiserna om dödsplatser.

Den ur språklig synpunkt bästa motiveringen för läsningsförslaget *varð-at úti* har lämnats av Elias Wessén, som räknar med ett runsvenskt *verða* 'omkomma' av ett urnordiskt **fraver'dan*, motsvarande got. *frawairþan* 'verderben (intrans.), zugrunde gehen', feng. *forweorþan* 'to become nothing, to perish, to die'.¹ Wessén hänvisar också till isl. *verða úti* 'omkomma (genom storm eller skeppsbrott)', nyisl. *verða úti* 'frysa ihjäl'. De vid allra första anblicken lockande isländska parallelerna ger mindre god mening i förhållande till de föregående notiserna, eftersom ingen av de tre tidigare nämnda bröderna torde ha omkommit genom skeppsbrott eller köld. Däremot ger förslaget att tolka *verða* som 'omkomma' (utan närmare specialisering) och följaktligen *úti* som vanligt fristående adverb god mening, om man betraktar v. 9 som en självständig notis. Mot det talar, att ett sådant bruk av *verða* icke annars är känt, ävensom att anknytningen av v. 10 till det föregående alltjämt vållar svårigheter.

Sven B. F. Jansson markerar 1962 sin otillfredshet med hittills framkomna förslag genom att lämna **uarþ · atuti** översatt:

»Kåre *uarð · atuti*.
Dead is Boe too.»

Ordval och interpunktion visar, att Jansson liksom flertalet av sina föregångare räknar med två separata notiser.²

Av de hittills framkomna förslagen till läsning av **atuti**, betraktat som

¹ E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 2, 3 uppl. (1958), s. 95 not 10.

² S. B. F. Jansson, *The Runes of Sweden* (1962) s. 69, *Runinskrifter i Sverige* (1963) s. 92.

en sammanhörande runföljd, är Stephens' med Brates modifikation *at Dundi* det ur formell synpunkt utan jämförelse bästa. Även med hänsyn till innehållet är förslaget tilltalande, särskilt om man med Stephens, Bugge och (senare) Brate finner det avgjort sannolikast, att alla de tre föregående notiserna omtalar brödernas dödsplatser. Stephens' historiska kombinationer kan visserligen icke upprätthållas, men det förefaller likväl tänkbart, att det skotska Dundee, som c. 1200 möter i formen *Dunde*, kan åsyftas.

Emellertid må det vara tillåtet att något dryfta ytterligare en möjlighet — utöver Brates ovan nämnda mera i förbigående framförda förslag *at Uddi* (allittererande med *auk*) — till läsning av *atuti*, vilken ger till resultat ett ortnamn. Runföljden kan nämligen också läsas *Andundi*, vilket skulle kunna vara dat. av **Andund* och åsyfta ön *Anholt* ungefär mitt i Kattegat i höjd med Falkenberg i Halland och Mariager i Jylland. Detta önamn skrives i Valdemars jordebok *Anund*¹, vilken form av S. Bugge har tolkats som en dissimilationsform av ett äldre **Andund*, till *and* 'and' och det icke minst i önamn vanliga suffixet *-und*, alltså egentligen 'den på änder rika ön'². Skulle Högbys *atuti* vara att läsa *Andundi*, får Bugges tolkning av namnet ett starkt stöd.³

Emellertid väcker en formellt oantastlig läsning som *Andundi* åtminstone vid ett hastigt påseende också vissa betänkligheter. Jag skall så kort som möjligt mönstra dessa.

Är det tänkbart, att ett **Andund*, gen. *-undar*, har kunnat ha en dativform på *-i* i Östergötland? Svaret tycks kunna bli jakande, även om man för säkerhets skull ser bort från den närmast till hands liggande parallellen, Rökstenens [*a*]tsiulunti 'på Själland', där man kan tänka sig tidig urspårning till *lundr* 'lund' — i skaldediktningen uppträder annars *selund* både som femininum och neutrum.⁴ Ett icke närmare identifierat men till Östergötland lokaliserat *burgunde* dat. förekommer nämligen i ett diplom från 1295.⁵

¹ Kong Valdemars jordebog udg. v. S. Aakjær s. 30.

² S. Bugge, Bidrag til nordiske Navnes Historie i ANF 6 (1890) s. 244 f. Angående namnets senare utveckling (> *Anholt*) se också K. G. Ljunggren, Undersökningar över nordiska ortnamns behandling i medellågtyskan (1937) s. 143 f.

³ I Nudansk ordbog (1953), vars ortnamnsstoff har redigerats av Kr. Hald, anföres 1:36 jämte Bugges förslag som en andra möjlighet, att önamnet vore bildat till fda. **ān* 'strimmel, stribe'; jfr da. dial. *ān*, *avn* 'række af sammenstillede neg'.

⁴ Se O. v. Friesen, Rökstenen (1920) s. 69, där förf. räknar med möjligheten, att *siulunti* vore lokativisk dativ. Sedermera har E. Salberger i ANF 64:140 ff. (1950) till fyllest visat, att namnet föregås av prep. *at* med eliderat *a*.

⁵ »terra in ... Rænnæfiællæ, stemnæ, *burgunde* ... SD 2:187 (1295). Jfr Hj. Lind-

Är det tänkbart, att Högbyinskriften kan innehålla en prepositionslös lokativisk dativ? Sådan dativ är förvisso sällsynt i de nordiska fornspråken, men den vore icke helt utan motsvarigheter. Det må här räcka med att nämna, att man på den västgötska Sparlösa-stenen från o. 800 vill läsa *sat fapir Uppsalum* el. *Uppsal*¹, att på en sten från Gårdby på Öland (Öl. 28) står med tydlig versifiering:

*Æn bróðir (h)ans
sitr Garðum Brandr*²

samt att verbet *byggia* ofta i runinskrifter tycks konstrueras med dativ, t. ex. den uppländska Ågerstastenen (U. 729) *han · byki · agurstam*, även om i fall av denna typ också finns möjligheten att få fram prep. *i* genom dubbelläsning³. På motsvarande sätt skulle man kunna läsa *á Andundi* på Högbystenen, men denna lösning förefaller mindre tilltalande dels emedan versen i så fall bleve besvärande tung, dels emedan ristaren annars tecknar prep. *á* med runan *o*.

Är det möjligt att passa in ett *Andundi* i allitterationssystemet? Här finner vi kanske det allvarligaste cruxet för den föreslagna lösningen, men jag finner det inte helt omöjligt, att skalden kan ha rimmat

*Kári varð Andundi
auk dauðr Búi*

Att allitterationen vilar på senare delen av ett ord är väl inte särskilt vanligt men ingalunda obekant. Ett runexempel erbjuder den uppländska inskriften från Kyrkstigen i Ed (U. 112):

*Runar rista let Ragnvaldr,
sar a Grikklandi vas liðs forungi.*⁴

roth i NoB 6 (1918) s. 51 och S. Olsson Nordberg, Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300 1:41 (1926). Lindroth a.a. fäster också uppmärksamheten på ett försvunnet, efter allt att döma småländskt önamn *burgunde*, vilket dock icke föreligger i dativ: »... media parte insule, dicte *burgunde*» SD 3:7 (1311).

¹ Se I. Lindquist, Religiösa runtexter II. Sparlösa-stenen (1940) s. 56 ff., särsk. s. 60; E. Svärdström i Västergötlands runinskrifter (1958) h. 3 s. 218 f.

² S. Söderberg och E. Brate, Ölands runinskrifter (1900—1906) s. 89 ff., S. B. F. Jansson, Runinskrifter i Sverige (1963) s. 63.

³ Se diskussionen hos Söderberg o. Brate a.a. s. 92 och jfr Upplands runinskrifter 3:261 (som läser *i Agursta(ðum)*). Ytterligare exempel på lokativisk dativ hos M. Nygaard, Norrøn syntax (1905) s. 126, A. Heusler, Altisländisches Elementarbuch 2. Aufl. (1921) § 384, E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 § 11 (1956). En runristad liksten i Havdhems kyrka på Gotland (Gotlands runinskrifter I (1962) nr 42) har *katrin : vestir : garðum* 'Katrin i Västergårda'.

⁴ Efter E. Wessén i Upplands runinskrifter 1:162 (1940). Jfr — med ytter-

Helt analoga är ju inte sådana fall, eftersom Högbystenens förmodade namnform med hänsyn till etymologien och ordbildningen rätteligen skulle uppdelas **And-undi*, men det förefaller tillåtet att räkna med att minnesstrofens diktare inte har gjort sådana överväganden utan låtit andra stavelsen på ett för honom kanske mera naturligt sätt börja med *d*. Brates alternativa förslag att läsa *Uddi* allittererande med *auk*, går jag förbi, då jag a priori finner det sannolikast, att allitterationen skall ligga på ett ord, som rimmar med *dauðr*.

Är det tänkbart eller sannolikt, att ön Anholt kan ha varit dödsplatsen för en (eller två — se vidare i det följande) av Gulles söner? Som svar nöjer jag mig med att hänvisa till de omständigheter, som här tidigare har anförts vid diskussionen av möjligheten att identifiera *furi* med ön Fur i Limfjorden och som torde ge vid handen, att även Anholt är en plats, där en östgötsk viking mycket väl kan tänkas ha mött döden. Ön måste då liksom senare ha varit välbekant för alla sjöfarare i de danska farvattnen.

Slutsatsen blir, att den föreslagna läsningen av *atuti* som *Andundi* 'på Anholt' måste betraktas som ett tänkvärt alternativ till läsningen *at Dundi* 'vid Dundee'. Det senare förslaget får väl alltjämt anses erbjuda den ur formell synpunkt elegantare lösningen, medan det nya alternativet förefaller väl så sannolikt ur saklig synpunkt.

Det återstår nu att betrakta de två sista verserna i ett sammanhang och att då ställa frågan, huruvida dessa verser utgör en eller två notiser. Alla hittills framlagda tolkningar utom en räknar med två notiser. Undantaget är Bugges, ovan s. 12 refererade och kritiserade förslag att låta en läsning

Kári varð-at úti
auk dauðr Búi

motsvaras av en prosaformulering *Kári auk Búi varð-at úti dauðr*. Men även antagandet av två notiser bereder svårigheter, som inte har fått någon tillfredsställande lösning. Stephens och efter honom Brate 1891 och 1911 räknade med att *varð* i *Kári varð at Dundi* måste suppleras med ett *drepinn* från föregående verspar

varð á Holmi
Halfdan drepinn.

Hur v. Friesen, som i likhet med Bugge läser *varðat úti* men behandlar slutet som två skilda notiser:

ligare exempel och diskussion — E. Salberger, Versifikatoriskt om Tjurkö-brakteaten i ANF 71:1 ff., särsk. s. 10 f. (1956).

Kári varðat uti.

Ok dauðr Búi

»Kare dog hemma(?);

död är ock Boe»

uppfattar näst sista raden framgår inte av hans kortfattade framställning, men det förefaller som om han liksom Bugge har tänkt sig ett samband mellan *varð* och *dauðr*.

Härtill kommer en låt vara mera subjektivt färgad synpunkt på Högbystrofens slutverser. Det är den stora skillnaden i poetisk kvalitet mellan det sista versparet i dess befintliga skick och de fyra föregående. Efter att ha åstadkommit fyra välformade, ja monumentala, verspar med i regel två rimstavar i första kortversen (i fjärde dock blott en) och den tredje (i fjärde paret andra) på andra kortversens första stavelse, faller strofens diktare platt till marken i det femte och sista versparet och producerar plötsligt vers, som både formellt och innehållsligt måste betecknas som underhaltig. Situationen är sådan, att man måste fråga sig, om skaldens ord verkligen har blivit rätt återgivna i slutklämman.

Det visar sig då också, att fullgod vers och fullgott sammanhang kan uppnås genom en minimal ändring av ordföljden, nämligen genom att låta sista kortversens två första ord byta plats:

Kári varð at Dundí (el. *Kári varð Andundí*)

₂dauðr ₁ok Búi

»Kåre vid Dundee (el. på Anholt)

dog liksom Boe.»

Strofen framstår med denna ändring som diktad till minnet av fem vikingabröder och som uppbyggd med sträng parallellism: allas dödsplats nämnes, och andra kortversens första stavelse är i alla versparen bärare av rim. Första kortversens *varð*, som hittills har hängt i luften och vållat stora och icke tillfredsställande lösta besvär vid tolkningen, kommer att ingå i den från andra runinskrifter välkända förbindelsen *værða dauðr*; jfr t. ex. den ovan s. 6 f. nämnda Husby-Lyhundra-stenens *sær varþ dōþr ā Jutlandi*.¹ Prov på mycket likartad syntax, med det medelst *och* samordnade andra subjektet skilt från det första, som ensamt får avgöra kongruensen, finns också. Jfr t. ex. den uppländska inskriften från Näle, Södergården i Vallentuna (U. 249): *Gunnviðr let stæin haggva ok Kasi*

¹ Jfr också D. A. Seip, Om verbet *do* etc. i *Maal og Minne* 1953 s. 65 ff., särsk. s. 77.

*œftir Svarthauþða, faður sinn, mann goðan(?)*¹. U. 276 Hammarby har formeln *Guð hialpi hans and ok sal ok Guðs moðir*², vilken också förekommer något varierad men med samma syntax ett par gånger i Östergötland, Ög. 161 Kimstads kyrkogård och 213 Västerlösa kyrka³. Icke utan intresse är att Ög. 165 Skänninge, som ju också har ristats av Högbymästaren Torkel (se ovan s. 3), har ett fall av denna typ: *Þorunn resti ok þer bróðr, synir Tosta, œftir sinn faður...*⁴

Men kan det vara tillåtligt att företaga ett sådant ingrepp i texten? Måste vi inte respektera inskriftens ordföljd sådan den föreligger? Enligt min mening finns det skäl — utöver det goda resultatet av operationen — att besvara den första frågan jakande, den senare nekande. Ristaren är, som här tidigare har visats, inte särskilt säker, och en del besynnerligheter i hans ristningar, vilka Stephens och Brate försökte att uppfatta som autentiska språkformer, bör i stället betraktas som ristningsfel. Tidigare har också nämnts, att Bugge för ett falls vidkommande (**treks** för väntat **trekr**) räknade med att ristaren hade en förskrift i annat material, snarast trä, och då råkade att missförstå sin förlaga. Ett sådant antagande kan nu anknytas till som det förefaller mycket tankvärda iakttagelser och antaganden av E. Wessén i samband med hans Rökstensstudier: »Med sina tätt packade inskriftssidor gör den [:Rökstenen] ett mäktigt intryck, och den torde snarast ha haft sina förebilder i tavlor eller skivor av trä med längre texter på. Detsamma är fallet med Oklundastenen»⁵ — den senare likaledes från Östergötland. Högbystenen har också en lång inskrift, och särskilt dess baksida är väl packad efter en ganska konstfullt uttänkt plan. Helt och hållet har det inte lyckats att genomföra denna — de tre sista runorna har inte fått sin riktiga plats utan måst anbringas på ett för helheten rätt störande sätt på vad som fanns kvar av tillgängligt utrymme. Det förefaller emellertid avgjort mindre sannolikt, i varje fall för en nutida betraktare, att inskriften har huggits på fri hand, än att ristaren — eller huggaren — har haft något slags förskrift att arbeta efter och att därför en viss risk har förelegat för felristning på grund av missförstånd av en kanske här och var mindre tydlig förlaga eller rent av på grund av ouppmärksamhet. När jag här skiljer mellan ristaren och hugga-

¹ Upplands runinskrifter 1:415 f.

² Därst. s. 447 ff.

³ Östergötlands runinskrifter s. 151 f., 201 f.

⁴ Därst. s. 155.

⁵ E. Wessén, Om vikingatidens runor (1957) s. 12. Detta arbete går i sin helhet ut på att göra sannolikt, att de s. k. svensk-norska runorna framför allt har använts till vardagsbruk vid ristning i trä och andra förgängliga materier.

ren, vill jag därmed antyda, att det inte är uteslutet, att en ristare — d. v. s. den som har »signerat» stenen och väl också i allmänhet formulerat inskriften — kan ha haft mera hantverksmässiga medhjälpare, som helt eller delvis har utfört stenhuggeriarbetet efter hans instruktioner. Med runföljden **atuti** avslutas B-sidans huvudslinga, och återstoden — med undantag för de tre sista runorna — står på en »extra» rad på skriftytans mitt. Det är tänkbart, att detta förhållande har bidragit till att huggaren har råkat villa bort sig, när han gick över till det sista partiet. Har jag rätt i mitt antagande av omkastningen av de två orden, så har det inte funnits några möjligheter till korrigerings på den väl utnyttjade ytan, sedan skadan en gång var skedd. Slutligen kan erinras om att omställning av ord är en vanlig och helt legitim form av emendationer vid tolkning av t. ex. edda- och skaldedikter. Visserligen är traderingsförhållandena där annorlunda än vid alltjämt bevarade runinskrifter, men i och med att man finner sig kunna eller rentav böra räkna med skriftliga förlagor även för runinskrifter, blir omkastningen av ord en helt rimlig feltyp.¹

Resultaten av undersökningen av den längsta och mest kända av runinskrifterna från Högby kan nu sammanfattas sålunda:

1. Det får alltjämt anses möjligt, att andra versparets **ofuri** skall läsas *a Føri* och sättas i samband med ett ryktbart slag vid Uppsala mot slutet av 900-talet, men G. Stephens' gamla identifikation med ön *Fur* i Limfjorden förefaller nu minst lika sannolik.
2. Allt talar för att fjärde versparets **ohulmi** skall läsas *ā Holmi* och avse *Bornholm* — och alltså icke vittna om död under holmgång.
3. Femte versparets **atuti** läses elegantast med Stephens och Brate som *at Dundī* »vid Dundee», men en läsning *Andundī* fattad som lokativisk dativ = »på Anholt» (Fda. *Anund* < **Andund*) framstår som ungefär lika sannolik.

¹ Ett klart exempel på omkastning av ord synes föreligga på en sten från Bro kyrka i Uppland (U. 617), där ett *nu* har felplacerats: *Guð hialpi hans nu ond ok salu* 'Gud hjälpe nu hans ande och själ' (Upplands runinskrifter 3:30).

Paralleller i fråga om av misstag skedd omkastning av hela ord föreligger också i en 1955 i Ribe funnen stav med en lång runristad besvärjelseformel (från 1300-talet), om L. L. Hammerich har rätt i sin läsning av inskriftens slut. H. ändrar här av hänsyn till versen *þær ak orþ atkuœpe ronti amœn ok þæt se till þær ak orþ ronti / ok atkuœpe / amœn þæt se* 'som jeg har runet ord over / og anrâelse / Amen; så være det'. Ristaren förmodas ha haft en förlaga på annat material (pergament, näver, bly?), vilket skulle förklara vissa onöjaktigheter i den annars — liksom i fallet Högby — klart och mycket väl formulerade inskriften. L. L. Hammerich, *Der Zauberstab aus Ripen* (Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift ... Fr. von der Leyens (1963) s. 147 ff.); jfr E. Moltke, *Runepindene fra Ribe* (Fra Nationalmuseets arbejdsmerk 1960 s. 2 ff.).

4. Samma verspar får en språkligt och sakligt tilltalande tolkning, om man räknar med felläsning av en förskrift vid ristningen och låter de två första orden i sista versen byta plats:

Kári varð at Dundi (el. Andundi)
₂dauðr ₁ok Búi

HREINN BENEDIKTSSON

Old Norse Short *e*: One Phoneme or Two?

1.1. Among the changes which have had the most drastic and widespread influence upon the phonemic system of the Germanic languages, the process generally called umlaut, together with the subsequent reduction of vowels in unstressed position, occupies a prominent position. In all the Germanic languages except, apparently, Gothic, the result has been a substantial increase in the vowel phoneme inventory. In the different languages the changes have followed the same general pattern, but there are important differences of detail in the process as well as in the result.

The most widespread change is the so-called *i*-umlaut, consisting in the development of front allophones of the back vowels, both short and long, including *a*, before an unstressed syllable with *i*, vocalic or consonantal, short or long. The subsequent process of vowel reduction, affecting all the vowels, including *i*, and resulting in part in their ultimate loss or merger with zero, brought about the phonemicization of these allophones, or, in other words, the creation of new front vowel phonemes, round (*y*, *ø*, short or long) or unround (*e*, short or long) depending on their origin.¹

¹ For a phonological interpretation of *i*-umlaut, see, especially, W. Freeman Twaddell, "A Note on Old High German Umlaut," *Monatshefte für deutschen Unterricht* XXX (1938), 177—181; H. Penzl, "Zur Entstehung des *i*-Umlauts im Nordgermanischen," *Arkiv för nordisk filologi* LXVI (1951), 1—15.—The phonemicization of the allophones took place according to the formula

$$[aX] AX \text{ vs. } [bY] AY > [aZ] A_1Z \text{ vs. } [bZ] A_2Z$$

where *a* and *b* denote two phonetically different 'sounds' and *X* and *Y* are different phonetic-phonemic environments. Before the change (>), [*a*] and [*b*] are in complementary distribution with regard to *X* and *Y* and therefore belong to one and

Another process of the same kind, which took place in a much more limited area—viz. in North-Germanic only—was the development of round allophones of the unround vowels before an *u* of the following syllable. By the subsequent loss of vowels in unstressed position these round allophones developed into separate phonemes (*ø*, short or long) or merged with the front round vowels created by *i*-umlaut (*y*, *ø*)².

1.2. The common result, in the Scandinavian branch of languages, of the umlaut variation and the subsequent phonemicization was probably a vowel system of nine qualitatively different units, which, besides, entered into two correlations, viz. those of quantity and nasality. In terms of their distinctive features, these nine units may be arranged into the following pattern:³

the same phoneme (*A*). But when the distinctive difference between *X* and *Y* disappears and these two merge into *Z*, [*a*] and [*b*] contrast before *Z* and belong to two different phonemes (*A*₁ vs. *A*₂). Together with the distinctive difference between *X* and *Y*, some or all of their common features may also disappear, so that *Z* may equal 'zero'.

² We can here pass over the other umlauts, the so-called *i*-umlaut of *e* to *i*, and the *a*-umlaut of *i*, *u* to *e*, *o*, which, probably, are earlier, viz. Common or Proto-Germanic. Although these changes—together with the North-Germanic breaking—have been taken to be the result of the same fundamental tendency as the other two umlauts—viz. of the influence, characteristic of Germanic, of unstressed vowels upon the preceding stressed ones—they nevertheless stand apart in more than one respect: Only the short vowels are affected, and as regards *e* > *i*, this is the only case of *i*-umlaut where a front vowel is affected, and the result is not a new phoneme, but a merger with a pre-existing vowel. In a sense, therefore, these changes are symptoms of the more general tendency, active during a certain phase in the development of early Germanic, of establishing allophonic variation between the high and mid short vowels, front and back resp.

In part of the North-Germanic area the same result as produced by the *i*-umlaut was brought about by an *r* (coming from PGerm. *z*) immediately following the vowel, as well as by a *g* or *k* followed by a front vowel other than *i*. Theoretically, in the absence of *i*-umlaut, the same phonemic splits, resulting in the same increase in the phoneme inventory, might have taken place in consequence of the allophonic variation before *r*, viz. as the result of the merger of *R* with *r*, according to the formula in footnote 1 (see the present writer, "The Vowel System of Icelandic: A Survey of Its History," *Word* XV (1959), 286). But since this merger was undoubtedly much later than the vowel reduction in unstressed syllables, the change before *R* and the subsequent merger of *R* and *r* implied only a change in the relative frequency of occurrence of the vowel phonemes in the vocabulary. Therefore, the term 'umlaut' is best avoided in this case (see P. Diderichsen, "Nordistmødet i København Januar 1946: Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi," *Acta philologica Scandinavica* XIX (1950), 75).

³ See *Word* XV, 284 and 287 f.

	Front		Back	
	Unround	Round	Unround	Round
High	i	y		u
Mid	e	ø		o
Low	ɛ		a	ɔ

The Proto-Scandinavian point of departure for the increase in the vowel phoneme inventory was a system of five units, entering into one correlation, viz. that of quantity, which, in terms of its distinctive features, may be arranged into the following pattern:⁴

	Front-Unround	Back-Round
High	i	u
Mid	e	o
Low		a

1.3. The Common Scandinavian system posited above is identical with the Old Icelandic system sketched by the so-called First Grammarian in the early twelfth century.⁵

True, slightly different intermediate systems—with one or two additional units—have been claimed for the earliest post-umlaut period.⁶

(1) In addition to *y* and *ø*, the existence of a third front round vowel, more open than the others, *ɞ*, has been maintained, at least for the short subsystem. The basis of this theory, which was founded by K. J. Lyngby and L. F. A. Wimmer,⁷ and later concurred in by a number of scholars,⁸

⁴ *Ibid.*, 303 f.—Since Proto-Germanic, the long subsystem consisted of five units. But in the short system, there was originally a relation of allophonic variation between *u* and *o*, and as stated in footnote 2, the opposition *i* vs. *e* tended to develop into the same kind of relation, so that, during a certain period, the phonemic status of these vowels was indeterminate (*ibid.*, n. 28). The subsequent phonemicization of *u* vs. *o*, as well as the strengthening of the opposition *i* vs. *e*, was the result of the vowel reduction in unstressed syllables.

⁵ See E. Haugen, *First Grammatical Treatise; the Earliest Germanic Phonology* (Language Monographs, vol. XXV; Baltimore 1950), 31 f., and *Word* XV, 283 f.

⁶ *Ibid.*, 285.

⁷ K. J. Lyngby, "Den oldnordiske udtale oplyst ved den ældste afhandling om retskrivningen i Snorra-Edda," *Tidskrift for Philologi og Pædagogik* II (1861), 289—307; L. F. A. Wimmer, "Småbidrag til nordisk sproghistorie I," *Det philologisk-historiske Samfund's Mindeskrift i Anledning af dets 25aarige Virksomhed 1854—1879* (Copenhagen 1879), 1—23.

⁸ See, e.g., A. Kock, *Svensk ljudhistoria*, vol. II (Lund 1909—11), 10; R. C. Boer, *Oudnoorsch handboek* (Haarlem 1920), 11 and 41; A. Noreen, *Altisländische und altnorwegische Grammatik* (4th ed.; Halle (Saale) 1923), 39, 58, 66, 70, 72, 80—82;

was the manifold origin of \emptyset : Close \emptyset was derived from close e and o , open \emptyset from open ϵ and ϱ , coming, in turn, from a . The opposition \emptyset vs. \emptyset would have distinguished, for example, *sökkua* 'to sink' (intr.) (< **sekkwan* < **sinkwan*) and *sökkua* (trans.) (< **sankwian*).

A slightly different variant of this theory was propounded by G. Leijström,⁹ according to whom the \emptyset -vowels developed differently in Icelandic according to their origin: Close \emptyset , coming from o , was delabialized to e , whereas open \emptyset , coming from e , ϵ , or ϱ , remained as \emptyset . There are, however, a number of contradictory cases. On the one hand, in several examples mentioned by Leijström (pp. 326—330), 'close' \emptyset has remained as \emptyset (*ör-*, *hrör*, *hrörna*, *kjörinn* etc.); on the other hand, there are instances of e for 'open' \emptyset ; Leijström (pp. 317 f.) mentions *ex* for *øx* (cf. Goth. *aqizi*), *glegg-* for *gløgg-* (cf. Goth. adv. *glaggwo*), and *gera* for *gørua* (< **garwian*). Further examples are *nekkueþr*, plur. *nekþer*, beside *nökkueþr*, *nøkþer* (cf. Goth. *naqaps*),¹⁰ and the Modern Icelandic verbs *þrengja -di*, *slengja -di*, *gleggja -ði*, and *engja -di* (beside *þrøngva -aði*, *sløngva -aði*, *gløggva -aði*, and *øngva -ði*) from *þrøngva -þa*, *sløngva -þa*, *gløggva -þa*, *øngva -þa* (< **þrangwian*, **slangwian*, **glaggwian*, **angwian*).

None of the Old Icelandic sources of evidence supports the assumption of two \emptyset -phonemes:

(a) Only one \emptyset is posited by the First Grammarian.

(b) In the earliest Icelandic writing, as well as later, no distinction is made which could possibly represent a phonemic opposition \emptyset vs. \emptyset . In AM 237 a fol., e.g., *gøra* is spelled with 'eo' like *støþr*, *kømr*. In AM 315 d fol., *gørr* is written with 'ø' like *kømr*. In GkS 1812 IV 4°, *gløgt* is written with 'eo' like *øfre*, *kømr*.¹¹

(c) In the few rhymes with \emptyset in early scaldic poetry—less than a dozen down to the end of the twelfth century—there is no indication of a distinction between two \emptyset -vowels.¹²

and, more recently, e.g., Sv. Bergsveinsson, "Þróun ö-hljóða í íslenzku," *Studia Islandica* XIV (1955), 5—10.

⁹ G. Leijström, "Delabialisering i isländska," *Arkiv för nordisk filologi* L (1934), 307—334.

¹⁰ L. Larsson, *Ordjörrådet i de äldsta isländska handskrifterna* (Lund 1891), s.v. *neocqueþr*.

¹¹ *Ibid.*, s. vv. *gleoggr*, *georr* (adv. comp.), *coma*, *stop*, *eofre*.

¹² In most of the examples the \emptyset is 'close' (e.g. *søkkur* : *døkkua*), and there is no example of 'close' and 'open' \emptyset rhyming together until the late twelfth or the thirteenth century. But in spite of this, the absence of distinction appears from the following series of rhymes occurring in the earliest period: *-støkkuande* (trans.) : *nøkkuat*, *nøkkuat* : *kløkkua*, *kløkkur* : *støkkua* (intr.).

Hence, the only justifiable conclusion is that *ø*, from the time of its origin, was a single phoneme irrespective of origin.

(2) C. J. S. Marstrand assumed phonemic difference between *y* coming from *u* by *i*-umlaut and *y* coming from *i* by *u*-umlaut, distinguishing, e.g., *byggia* 'to buy' (< **bugjan*) from *byggia* 'to build' (< **biggwian*).¹³ His evidence was phoneme substitution in Old Norse loanwords in Old Irish, ON *y* < *u* being replaced by OIr. *ui* (i.e. *u* followed by an *i*-colored consonant), but ON *y* < *i* by OIr. *iu* (*i* followed by a *u*-colored consonant). However, the examples are few.

In support of this, F. Jónsson adduced the seven or eight examples from early scaldic poetry where *y* < *i* rhymes with *i* (e.g. *byggue* : *liggia*), but at the same time pointed out that from the same period there are examples, not only of rhymes with *y* of the same origin, but also of *y* < *i* rhyming with *y* < *u*.¹⁴

From this it will appear that the evidence for a distinction between two *y*-vowels (front-round vs. back-unround?) is vague.

2.0. Most of the distinctions postulated by the First Grammarian for early twelfth century Icelandic are confirmed by the other sources of evidence, the orthography of the earliest, late twelfth century, manuscripts, the rhymes of scaldic poetry, or the later phonological development of Icelandic.¹⁵

¹³ C. J. S. Marstrand, *Bidrag til det norske sprogs historie i Irland* (Oslo 1915), 72 f.

¹⁴ F. Jónsson, *Norsk-islandske Kultur- og Sprogforhold i 9. og 10. Årh.* (Copenhagen 1921), 240 f.

¹⁵ The distinctions between *a* and *ø*, short and long, which are confirmed by the earliest Old Icelandic spelling as well as, for the short vowels, by Modern Icelandic, do not appear in the rhymes of early scaldic poetry. This is probably due to a special characteristic of the metrical technique, viz. that in the *apalhending*, where the vowels were, as a rule, identical, it was admissible to rhyme together two different vowels whose opposition had a limited distinctive function, i.e. was neutralized in some position. (See the present writer, "Phonemic Neutralization and Inaccurate Rhymes," *Acta philologica Scandinavica* XXVI (1963), 6—9).—The distinction nasal vs. oral in vowels is not confirmed by Icelandic spelling or the rhymes of scaldic poetry (*ibid.*, § 3.2), but, aside from comparative evidence, which is "overwhelmingly convincing" (Haugen, *Treatise*, 33 f.), this distinction is indirectly confirmed by the later development, in that the oppositions *á* vs. *ǫ* vs. *ó* developed differently in the (long) nasal subsystem than in the long oral one: in the oral subsystem, *á* merged with *ǫ*, whereas nasal *ǫ* merged with *ó*, probably in the late eleventh or the twelfth century. (See *Word* XV, 291—293, and the present writer, "Icelandic Dialectology: Methods and Results," *Lingua Islandica—Íslensk tunga* III (1961—62), 98 f.).

For a discussion of the methods used by the First Grammarian in establishing his

The only exception is the distinction between short close *e* and open *ɛ*, which is apparently not borne out by any of the other sources of evidence. In later Icelandic this distinction is unknown; only one short *e*-phoneme exists. Comparative evidence shows that this *e* is, mainly, of threefold origin: (a) It represents PGerm. short *i* or *e*; (b) it derives from short *a* by *i*-umlaut (or before *R*), or, occasionally, from long *a* through *é* by shortening; and (c), in certain cases, it comes from the diphthong *ei* by shortening before a consonant cluster. Therefore, if short *ɛ* was a separate unit, distinct from *e*, it must have originated by phonemic split out of *a*, through *i*-umlaut, according to the formula in footnote 1.

Accordingly, it has been the general practice among Norse philologists to state that the distinction between 'umlaut-*e*' and 'original *e*' was preserved in early twelfth century Icelandic in the First Grammatical Treatise.¹⁶

Of course, it is superfluous to point out that the First Grammarian uses no term corresponding to umlaut and that historic or comparative considerations are entirely absent from his work, which is a purely synchronic graphemic-phonemic analysis. But it should be observed that one of his examples of short *ɛ* is not concordant with the alleged origin of the distinction *e* vs *ɛ*. This is the acc. sg. *uerr* 'husband' (nom. sg. *uerr*), which is reported to have open *ɛ* although it comes from PGerm. **wera-* (cf. Goth. *wair*, OHG OS OE *wer*) < PIE **wiro-* (Lat. *uir*, OIr. *fer*, gen. *fir*). This shows that PGerm. *e* had been lowered, before final *r* at least, so as to merge with 'umlaut-*e*'; in other words, within the quantity correlation, it was identified, not with close *é*, but with open *é*. Therefore, if the opposition *e* vs. *ɛ* was at all distinctive in early twelfth century Icelandic, its distinctive function was no longer present in all those positions in which the requisite historical conditions for its coming into being had existed.

In view of this, it is the primary purpose of the present paper to examine the question of the distinction *e* vs. *ɛ* in the Scandinavian languages, especially their western branch, on the basis of the two main sources of evidence, the earliest writing and scaldic poetry.

3.1. In the earliest Icelandic writing, from which no material has been

distinctions, see the present writer, "The Earliest Germanic Phonology," *Lingua* X (1961), 237—254.

¹⁶ See, e.g., F. Jónsson, *Sprogforhold*, 236; Noreen, *Altisl. Grammatik*, 106, § 117, together with p. 57, § 63, 1; A. Jóhannesson, *Íslensk tunga í fornöld* (Reykjavík 1923—24), 60. Even Penzl (*Arkiv* LXVI, 2) says that the First Grammarian "empfiehlt das Zeichen *ɛ* für den *i*-Umlautsvokal von *ä* ..."

preserved, the two long vowels *é* and *ē* were, presumably, as a rule written by one and the same symbol, 'e'. This was one of the ambiguities in spelling which the proposals set forth in the First Grammatical Treatise aimed at removing. In the earliest extant manuscripts, from the latter half of the twelfth century, and even later, it was still not uncommon to use the same symbol for both vowels. But, whereas *é* was consistently denoted by 'e' except in some rare cases—mainly before *tt* (e.g. in *réttr*, *sétte*)—where it may reasonably be assumed to have merged with *ē*,¹⁷ we find very often—so often, indeed, that it may be said to be the rule from the earliest manuscripts on—special symbols for *é*, viz. 'e', the ligature 'æ', or, very rarely, the digraph 'ae'. In most of the earliest manuscripts we find 'e' and 'e, æ' for *é* in the ratio of between 2 : 3 and 2 : 6.¹⁸ In brief, 'e' is substitutable for 'e, æ' in all their occurrences, whereas 'e, æ' can replace 'e' in part of its occurrences only, viz. when it denotes *é*. In other words, from the hierarchic point of view, 'e, æ' are, functionally, subordinate to, or derived from, 'e', while 'e' is parallel to, or coordinate with, 'i', 'a', 'u' etc. Correspondingly, on the formal level, 'e, æ' are subordinate to 'e', whereas 'e' is coordinate with 'i', 'a', 'u' etc., because 'e, æ' are distinguished from 'e' by other types of distinctive features (viz. the diacritic mark called 'loop', and the ligature resp.) than those by which 'e' is distinguished from 'i', 'a' etc. (differences in basic form). All three graphs, 'e', 'æ', and 'e', are consequently members of one and the same 'archi-grapheme', while 'e' and 'æ' are allographs, in free variation, of one grapheme, which may be suitably designated as 'marked e'.

3.2. Considering these graphemic relations, it is clear that the interpretation of the occasional use of marked 'e' for the short vowel in the earliest Icelandic writing will present considerable problems. On the one hand, from the mere alternation of 'e' and 'e' in one word or in one position, we cannot conclude that there was no phonemic distinction. On the other hand, even if 'e', in a certain phonemic environment, occurs in one word, but not in another, we cannot infer phonemic distinction unless there is a considerable number of occurrences of each word in the texts, particularly of the one which never has 'e', ruling out the possibility that the absence of 'e' is accidental. And even so, in view of the vagueness

¹⁷ Noreen, *Altisl. Grammatik*, 98, § 109.

¹⁸ Deviations from this are rare. On the one hand, in AM 237 a fol., presumably the earliest extant fragment, *é* is almost always denoted by 'e, æ'; on the other hand, in two short fragments, AM 315 d fol. (Grágás), and AM 673 a 4° A (Physiologus), 'e' predominates over 'e, æ' in this function.

of this criterion, it would be hazardous to posit phonemic distinction unless it were justifiable historically.

But, in fact, although almost all the earliest manuscripts show examples of 'e' for the short vowel, this notation is much less frequent than for the long vowel.¹⁹ In most of the manuscripts the short vowel is denoted by 'e' in less than 5 % of its occurrences.²⁰ In other words, more than twenty occurrences of a form with original *e*, or of original *e* in a position where it might have contrasted with *e*, are needed to make the absence of 'e' at all significant statistically. But in view of the shortness of the extant texts, such a number of examples is unlikely to be found.

To take one of the clearest examples in the longest of the early texts, Sthm 15 4° (The Book of Homilies), we find 'e' in one example out of 8 occurrences of *fella* 'to fell' (3rd pl. pret. *feldo*). Of the corresponding intransitive verb *falla* 'to fall' both the pres. *fell* (3rd sg. *fellr* 4 times) and the pret. *fell* (3rd sg. *fell* 12 times, 3rd pl. *fello* 5 times) have always 'e'. Here there may have been phonemic contrast, which would be justified historically, between pres. *fell* '(I) fall' and pret. *fell* '(I) fell',²¹ if the non-occurrence of 'e' is accidental in the 4 examples of the present, but not in the 17 occurrences of the preterite. Similarly, in GkS 1812 IV 4°, the pres. *hefsk* (from *hefia* 'to heave') has 'e' in 7 out of 36 occurrences. If the pres. *gefsk*, with original *e* (from *gefa* 'to give'), was spelled consistently with 'e', the spelling would indicate phonemic contrast. Unfortunately, *gefsk* does not occur in this manuscript. In Sthm 15 4° this form is written with 'e' in its single occurrence, but so is *hefsk* in all its 3 occurrences. The only justifiable conclusion in either case, of course, is that the spelling does not indicate phonemic distinction.

3.31. In the earliest manuscripts²² the spelling with marked 'e' is, for the most part, restricted to a few positions. It occurs:

¹⁹ In most thirteenth century and later manuscripts we find no, or only sporadic, examples of 'e, æ' for short *e*; only in a few are these symbols somewhat more frequent. But, in these manuscripts, their distribution is in part different from the earliest fragments. A linguistic investigation of this notation is therefore best restricted to the earliest texts. On the use of 'e, æ' for the short vowel, see, most recently, G. Lindblad, *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, vol. X; Lund 1954), 90—102.

²⁰ In four of the earliest fragments, viz. AM 655 VII and VIII 4°, and AM 686 b and c 4°, none of which has over 300 examples of short *e*, this vowel is denoted by 'e' in from 10 to 25 % of its occurrences.

²¹ Provided that this form had a short vowel, which is the current view. The modern form, *féll*, points to old long *e*.

²² Viz. those excerpted by Larsson, *Ordjörädet*, except AM 645 4°, which is

(1) Before nasal+consonant (*embætte*, *enda*, *ender*, *endranær*, *eng*, *enge*, *engell*, *hugrenning*, *lengþ*, *samtengia*, *senn*). For historical reasons, phonemic distinction between *e* and *ę* cannot be expected to have arisen here, since original *e* became *i* in this position in Proto-Germanic (e.g. *binda* vs. *senda* < **bindan* (< **bendan*) vs. **sandian*). Accordingly, where *e* not coming from *a* was introduced into this position by a secondary development, it, too, could be written 'ę', e.g. *tvęnar* AM 686 b 4° 5⁸.

(2) Before consonant+consonantal *i* (*eria*, *etia*, *feria*, *fremia*, *hefia*, *selia*, *setia*, *tueggia* (*tueir*), *venia*). Here, too, phonemic distinction would have no historical basis, since *e* became *i* in Proto-Germanic in this position (e.g. *wilia* vs. *uelia* < **wiljan* (< **weljan*) vs. **waljan*).

(3) Before liquid+consonant, including long liquids (*eldasc*, *eldr*, *ella*, *elle*, *ellegar*, *elsca*, *erfeþe*, *ferr* (*fara*), *feldo* (*fella*), *ferlike*, *helg-* (*heilagr*), *heldr*, *suerþ*, *verc*, *verre*).

(4) Before consonant+liquid or nasal (*efling*, *eþle*, *fregna*, *gegn*, *kemr* (*coma*), *regn*, *recr* (*reca*), *selr* (*selia*), *selr*, *tecr* (*taca*), *telr* (*telia*), *teþr* (*taonn*), *veþr*.²³

(5) Before certain consonant clusters, containing mostly a spirant+an occlusive (*efter*, *hefsc* (*hefia*), *haofoplester* (-*laostr*), *mestr*, *þess* (*sa*), *sezc* (*setia*)).

In the last three groups (3—5) there are examples of 'ę' for *e* of any origin, not only for umlaut-*e*, but also for original *e* (e.g. in *suerþ*, *verc*, *verre*, *fregna*, *regn*, *recr*, *veþr*, *þess*), even if it is true that this notation is less frequent for this vowel.²⁴ Therefore, phonemic distinction is unlikely in any of these positions.

probably a little later than the others. For examples, see *Ordþórrádet* under the respective entries (given in parentheses).

²³ Dat. pl. *veþrom* (AM 315 d fol. 3°) in Larsson, *Ordþórrádet*, is a misreading for *væþrom*.

²⁴ Lindblad (*Studier*, 92 f.), saying that the earliest manuscripts use 'ę' as a rule only for 'Common Norse short *ä*', is far too categorical. Besides the sporadic occurrences, mentioned by Lindblad, of 'ę' for original *e* in GkS 1812 IV 4° and AM 686 c 4°, there are similar examples in AM 655 VII 4° (*þessa* 1¹³, *vege* 1¹⁶, *fenge* 1²³, *geþ* 2⁴, *sverþ* 2¹³, *vętr* 3¹³ 22²³ etc.), AM 655 VIII 4° (*heþt* 3¹), and AM 686 b 4° (*svęfni* 2⁵, *geþet* 2⁷, *vętra* 10²²). But it is true that 'ę' is more frequent for umlaut-*e* (and *e* < *ei*) than for original *e*. The reason for this may, in part at least, be that, apart from a few textually very frequent forms—such as the pres. of *vesa* 'to be', the demonstrative and relative pronouns (*þess*; *þenna*, *þessom* etc.; *es*), the comparative particle *sem*, the definite article (*enn* etc.), and a few others, some of which, besides, were probably frequent especially in unstressed position—original *e* was much less frequent than secondary *e*. Another reason is that such frequent words

These five groups include about 88 % of the occurrences of marked 'ę' for *e* in these manuscripts.

3.32. The remaining examples are in *dege* (*dagr*), *en*, *greſ*, *her* (*herr*), *vel*, *er*, *ero* (*vesa*), *vesalingr*.²⁵

In the position before a single consonant followed by unstressed *a* or *o* it is unlikely, from the historical point of view, that there was ever phonemic distinction between *e* and *ę*. The retention, before these vowels, of the umlaut-producing *i* after a short syllable, in contrast to its loss after a long syllable (e.g. *telia* vs. *fella*), may have resulted in such non-minimal pairs as *eta* 'to eat' vs. *ętia* 'to goad on (to fight)', *etom* (1st pl. pres.) vs. *ętom*, whereas minimal pairs like *eta* vs. *ęta*, as well as *etia* vs. *ętia* (cf. group 2 above), were inconceivable at any time. Besides, there is an example of 'ę' in the type *eta* (in *vesalingr*), indicating open vowel quality in this position.

An exception to this is to be found before *r*+*a* or *o*, where *e* and *ę* may have contrasted minimally as the result of the merger of *n* and *r* (see footnote 2), cf. non-minimal pairs like *erom* '(we) are' vs. *ķerom* (dat. pl. of *ker* 'tub' < **kara*). But in view of the occurrence of 'ę' in 3rd pl. *ero*, phonemic distinction is unlikely in this position.²⁶

with original *e* as *verc*, *verpa*, *verpr* are mostly abbreviated (with the superscript mark for *er*).

The only exception is AM 237 a fol., where marked 'ę' in its twenty occurrences always stands for umlaut-*e* or *e*<*ei*. But, even so, this fragment is so short and the distribution of the examples of 'ę' such that no reliable conclusion can be based on it. Of the 20 examples of 'ę' 9 are before *l*+cons. (*eldr*, *elsca*, *heldr*). But in about 15 additional examples of *e* before *l*+cons. (e.g. *elding*, *heldr*, *helg-* (*heilagr*), *velde*), 'ę' is not used, and in this fragment there happens to be no example of original *e* before *l*+cons. Of the 20 examples of 'ę' 8 are before nasal+cons. (*embátte*, *hugrenning*, *samtengia*, *senn*). But in close to 60 other examples of *e* in this position (*engell*, *hende* (*haod*), *kenne-*, *kenning*, *senda* etc.) 'ę' is not used. Therefore, the non-occurrence of 'ę' in the three examples of the strong verb *renna* is not very significant. Similarly, before *r*+cons., there is only one example of 'ę' (*erfepe*). But in about 20 other examples (*huerge*, *huerr*, *merkia*, *stercr*) only 'e' is used. Therefore, no great importance can be attached to the non-occurrence of 'ę' for the ca. 20 examples of original *e* in this position (*huerfa*, *verc*, *verpa*, *verpr*).

²⁵ In the four fragments mentioned in footnote 20 about 76 % of the examples of 'ę' for short *e* belong to the five groups enumerated above. The main difference is in the position before a single consonant followed by unstressed *e*, where 'ę' is much more frequent in these fragments than in the others (*dęge*, *teķenn*, *hefer*, *getet*, *seger*, *uege*).

²⁶ A similar situation arose as the result of the shortening, through the loss of *h*, of a long syllable after which *i* had disappeared, e.g. *erom* vs. *ķerom* (dat. pl. of *merr* 'mare' < **marhiō-*, cf. OHG *meriha*). The loss of *h* occurred after *l* too (cf. *falr*

Before a short consonant followed by unstressed *e*, on the other hand, the requisite historical conditions for phonemic distinction of *e* and *ɛ* were present, since *i* was lost before *e*, not only after a long syllable, but also after a short one (e.g. *uile*, *pripe* vs. *uilia*, *pripia*). Therefore, in contrast, e.g., to inf. *kuepa* 'to say' vs. *kuepia* 'to call on, address' or 1st pl. pres. *kuepom* vs. *kuepiom* — with *e* and *ɛ*, possibly, in non-minimal contrast — these vowels may have contrasted minimally in the subj. *kueper* vs. *kueþer* (< **kweþair* vs. **kwaðjair*); similarly, as the result of the merger of different vowels into unstressed *e*, in *mele* (< **melhē*, dat. sg. of *melr* < **melar*) vs. *mɛle* (< **maliu*, dat. sg. of *mplr* < **malur*), dat. sg. *uege* (nom. *uegr*) vs. *dege* (nom. *dagr*), part. pret. *legenn* vs. *slegenn* etc. In some of the earliest manuscripts, especially those mentioned in footnote 20, there are examples of 'ɛ' before a single consonant followed by unstressed *e*. However, these occurrences are not limited to umlaut-*e* (as in *dege*, *hefer*, *seger* etc.), but they are to be found for original *e*, too (in *uege*, *getet*). Therefore, phonemic distinction is unlikely in this position at the time of the earliest manuscripts.

In monosyllables, before a final short consonant, the requisite conditions for the distinction of *e* and *ɛ* were also present, e.g. in *ek* 'I' vs. *ɛk* (1st sg. pres. of *aka* 'to drive'), *et* (inf. *eta*) vs. *ɛt* (inf. *etia*), *kueþ* (inf. *kuepa*) vs. *kueþ* (inf. *kuepia*), *uef* (inf. *uefa* 'to weave') vs. *uef* (inf. *uefia* 'to wrap'), *sem* 'as' vs. *sem* (inf. *semia* 'to compose, arrange'), *uel* 'well' vs. *uel* (inf. *uelia* 'to choose'). We saw that before final *r* it was unlikely that *e* and *ɛ* contrasted phonemically in the twelfth century (acc. *uer*, see § 2.0). This is confirmed by the use of 'ɛ' in 3rd sg. *er*. In view of the occurrence of 'ɛ' in *uel* 'well', phonemic distinction is unlikely also before other consonants than *r* in this position.

3.4. The conclusion of this analysis must be that there is nothing definite in the spelling of the earliest manuscripts to indicate phonemic distinction of *e* and *ɛ* in any position in the twelfth century or later. If the use of 'ɛ, æ' for short *e* shows anything more than the occasional notation of the general identification, in vowel timbre, of the short vowel with long *é* rather than with *é*, it, at most, indicates allophonic variation of *e*, either at the time when the manuscripts were written or, if the use of 'ɛ, æ' for *e* is due to mechanical copying, during an earlier period.

4.1. The evidence of the rhymes of scaldic poetry bearing on this question was examined by F. Jónsson.²⁷ Taking it for granted, apparently,

'the socket of a spear-head' < **falhar*, cf. OE *fealh*; *selr* 'seal' < **selhar*, cf. OE *seolh*, OHG *selah*), but here there is no example of umlaut-*e*.

²⁷ *Sprogforhold*, 236—240.

that *e* and *ę* were distinguished earlier, Jónsson concludes (pp. 237 f.), from such tenth century rhymes as *suerþ : ferþar*, *uetr : betra*, that *e* was lowered so as to merge with *ę*, especially after consonantal *u*, but to some extent also after *r* (and *l* and *b*), and before *r* or a consonant cluster, i.e. in a closed syllable. Then, according to Jónsson, the later Icelandic development was (p. 239)

‘... that after having been open in the 9th and 10th centuries, without differing much from the basic sound, the sound *æ* [= *ę*] became less open in the 11th and 12th centuries, at the same time as *e* on the whole became more open, the result being that both sounds merged completely. This can be followed in the rhymes from the 11th and 12th centuries.’

Jónsson’s conclusion, summed up in this statement, has been generally accepted and has found its way into some later manuals.²⁸ It has even led to the categorical, but erroneous, statement by D. A. Seip that ‘the scalds distinguish in the rhymes original *e* and umlaut-*e* (*æ*)’.²⁹ But it is entirely unfounded.

The difference between the tenth century on the one hand and the eleventh and twelfth on the other is, simply, that the scaldic material from the later period is much more abundant. Therefore, there are in the later period examples of original *e* and umlaut-*e* rhyming together in a number of positions for which no, or only a very few, examples are to be found in the earlier period. But, of course, this does not permit the inference that *e* and *ę* contrasted phonemically in the earlier period in those positions which are not exemplified until later. On the contrary, in order to furnish positive evidence for phonemic distinction of *e* and *ę*, scaldic poetry would have to present, during a period of some length, a considerable number of rhymes of *e* of each origin, in one position at least, coupled with complete absence, during the same period, of rhymes of *e* of different origins. There is no clear evidence of this kind for any position.³⁰

²⁸ See, e.g., A. Jóhannesson, *Íslenzk tunga*, 60 f.; J. Brøndum-Nielsen, *Gammel-dansk Grammatik*, vol. I (2nd ed.; Copenhagen 1950), 302.

²⁹ D. A. Seip, *Norsk språkhistorie til omkring 1370* (2nd ed.; Oslo 1955), 48.

³⁰ The case which comes nearest to fulfilling this condition is the position before *ld*. In this position, there are a good dozen examples of rhymes of umlaut-*e* with umlaut-*e* or with *e < ei* (but none of original *e* with original *e*) down to the middle of the eleventh century, at which time we find the earliest rhymes of original *e* with *e < ei*. The earliest rhymes of original *e* with umlaut-*e*, again, are almost a century later. Therefore, interpreted strictly, the evidence might be taken to show phonemic distinction between *e* and *ę* before *ld* down to the middle of the eleventh century. But since the absence of rhymes of original *e* with umlaut-*e* during the

4.2. One of the characteristics of the by far most common scaldic metre, the *dróttkuétt*, as well as of its two less common varieties, the *háparlag* and the *hrynhent*, was that the second rhyme syllable of each line, which was always the last syllable but one of the line, had to be long, the last two syllables of each line thus having trochaic form. Therefore, when—as in the case of *e*—the vowel of the second rhyme syllable was short, it was always followed by a long consonant or a consonant cluster. The first rhyme syllable of each line, on the other hand, could be short, but as a rule it, too, was long. Only in about 1.5 % of the short vowel rhymes down to the end of the twelfth century is the first rhyme syllable short, i.e. its vowel is followed by a single consonant plus another vowel (type *hafa : krafper*). In an additional 3 % the first syllable ends in a word-final single consonant (type *hliþ : miþiom*). In the remaining 95.5 % the first rhyme syllable is long (type *munn : sunnan*).

Therefore, considering how abundantly the last type is exemplified in proportion to the others, it is no wonder that Jónsson was able to conclude that original *e* and umlaut-*e* merged early in closed syllables. But, obviously, the next step—to infer the distinction of *e* and *ɛ* in open syllables—is not warranted by the data.

In addition to the above-mentioned 4.5 %, some further evidence may be expected from the rhymes in the three remaining, very rare, metres, *hálfnæpt*, *toglag*, and *runhent*. But, on the whole, the evidence bearing on *e* in open syllables in the earliest period is so limited that a great many positions are not exemplified at all, or only so scarcely that the examples do not admit of any conclusion. The best exemplified position is before final *r*, but this position is the least interesting since, in view of the example given by the First Grammarian (§ 2.0), we should least of all expect to find phonemic distinction here.

4.3. Jónsson found that *e* and *ɛ* merged early after certain consonants, especially consonantal *u* and *r* (and also after *l* and *b*). This is indeed not surprising if we bear in mind that breaking of short *e* did not take place when one of the three consonants, consonantal *u*, *r*, or *l*, preceded the vowel. In consequence of the absence of breaking in these cases, the relative frequency of occurrence of *e* after these phonemes increased quite considerably. In other words, in Old Icelandic, in the rhymes of poetry

following century must be a coincidence, their absence during the preceding century may be accidental, too. Besides, phonemic distinction before *ld* would be incongruous with the other clusters of *l*+cons. (e.g. *lg*, *ll*), where there is no evidence for distinction.

and elsewhere, *e* was much more likely to be exemplified after *u*, *r*, or *l* than in any other position. But, of course, this does not imply that these phonemes had anything to do with the merger of *e* and *e*.³¹

Besides, Jónsson was apparently not aware that a number of the rhymes which he considered quite regular, such as *setrs* : *uetra*, *regn* : *þegn*-, *sex* : *uexle* (all with original *e*), were inaccurate according to his rules for the lowering of *e*. In each case, the *e* should have been lowered in one of the two rhyme syllables only.

4.4. In brief, then, the rhymes of scaldic poetry provide no evidence for phonemic distinction of *e* and *e*. On the contrary, words with *e* are rhymed together indiscriminately, of whatever origin the *e* is. If any conclusion at all is to be drawn from this, it must be that the opposition *e* vs. *e*, if ever phonemic, had lost its distinctive function in a number of positions—mostly before long consonants, and various consonant clusters—as early as the tenth century.

5.1. We have now seen that neither of the two principal Old Icelandic sources of evidence, the earliest writing or scaldic poetry, confirms the distinction between short *e* and *e* made by the First Grammarian. As stated earlier (§ 2.0), this is the only of his distinctions which is entirely without corroborative evidence. Therefore, a closer examination of this part of the First Grammarian's analysis is indicated.

5.2. Although the First Grammarian's basic principle of analysis is the commutation test, he is by no means extravagant in the use of this procedure. Thus, for the vowels, after having set up nine qualitatively different (long) units, eight of which he exemplifies by a series of minimal pairs, he next establishes the nasality correlation by means of nine minimal pairs (long) oral vs. (long) nasal, one for each vowel timbre. But he offers no minimal pairs to distinguish the different nasal vowel qualities. In the same way, he then sets up the quantity correlation by means of eighteen minimal pairs, long vs. short, one for each of the nine oral and

³¹ A. Janzén ("Till frågan om brytningen," *Arkiv för nordisk filologi* LIX (1944), 233) suggested that the reason why breaking did not take place after *u*, *r*, *l* was that after these phonemes *e* had been lowered, or, in his words, that these phonemes 'prevented the raising of the following *e*, and thereby naturally also the development of the palatal on-glide'. Interesting as this suggestion may seem at first sight, it nevertheless fails to carry conviction, for, as Janzén himself points out, the assumed conditions for the lowering of *e* and those for the absence of breaking are not identical, the evidence for the lowering of *e* after *r*, and especially after *l*, being very limited. Besides, *e* was assumed to have been lowered in closed syllables only, whereas breaking was prevented also in open syllables, cf., e.g., *reka* (subst.) vs. *iata*.

nine nasal vowels previously established. But he produces no minimal pairs to distinguish the short nasal from the short oral vowels, nor the different short vowel timbres, oral or nasal, from each other. And there is no certainty that such pairs existed. In fact, it has been observed that in all the short nasal vowel examples, the vowel stands in the immediate environment of a nasal consonant, whereas a short oral vowel is never found in this position. In other words, minimal pairs were inconceivable in this case, nasality being non-distinctive in short vowels.³²

The examples of open short *e* are, for the oral vowel, acc. sg. *uēr* 'husband', contrasted with fem. *uér* 'fond', with a long vowel, and for the nasal vowel, 3rd sg. pres. subj. *uēnesk* 'should get into the habit' vs. *uēnesk* 'should boast of'. These examples require no further comment than the note in § 2.0 on the origin of *uēr*.

But the examples of close *e* are somewhat more perplexing. The example of the oral vowel is *seþo* 'look thou' (imper. of *séa* 'to look' with the enclitic 2nd pers. pron. *-þo*), contrasted with 3rd pl. pret. *séþo* '(they) fastened, sewed'.

The vowel of imper. *se* is here, contrary to the current view, assumed to have been short. This is a result of the circumstance that, in Old Icelandic, vowel quantity was non-distinctive in final position in monosyllables, as well as in prevocalic position. In these positions, the vowels may have been long, or at least extensible, phonetically; at least, they developed later as the long vowels. Therefore, by modern philologists, they are considered to have been long. But the First Grammarian identified them with the phonemically short vowels.³³ In this sense there was phonemic contrast between *e* and *e*, e.g. in *se* vs. *se* (1st sg. pres. of *séa* 'to look' and *sá* 'to sow' resp.). But at the same time there was no contrast between *se* and *sé*, nor between *se* and *sé*. The apparent four-way contrast *se-þo* vs. *séþo* vs. *séþo*³⁴ vs. *se-þo*³⁵ is spurious; the contrast between *se-þo* and *séþo*, and between *se-þo* and *séþo*, was not one of quantity, as assumed by the First Grammarian, but one of presence vs. absence of internal juncture.

The example of the nasal vowel is masc. pl. *framer* 'brazen', contrasted with the word group *frá mér* 'from me'. Thus, here again, juncture is involved. The *e*, in the second, unstressed, syllable, is in a position where it

³² See Haugen, *Treatise*, 33 f.

³³ See *Lingua* X, 246 f.

³⁴ Non-occurring, but virtual, cf., e.g., dat. pl. *séþom* 'seeds'.

³⁵ Non-occurring, but virtual, cf., e.g., imp. *hlé-þo* 'laugh thou'.

cannot possibly have contrasted phonemically with *e*.³⁶ Besides, although *framer* contrasted with *frá mér* and *mér* with *mér*, there was no contrast between stressed *mer* and *mēr*, nor between *mer* and *mér*, but only a three-way contrast, e.g., between *uer*, *uēr*, and *uér*. It should also be observed that *framer* is the only short nasal vowel example where the vowel is not followed by a nasal consonant.

5.3. The conclusion must be that, contrary to the common view, the evidence set forth by the First Grammarian is not sufficient to establish, for early twelfth century Icelandic, a phonemic distinction *e* vs. *ē*. The choice of examples for *e*—showing *e* in unstressed position, where no contrast was possible, or in a position where quantity was non-distinctive—in itself indicates that this distinction can under no circumstances have had any amount of functional yield to speak of; if it had, he would have selected less ambiguous examples to illustrate it.

But the data clearly show that there were two phonetically different short *e*-vowels, [e] and [ē]. The former occurred in unstressed, the latter only in stressed syllables. Whether [e] occurred in stressed syllables too—apart from the positions where quantity was non-distinctive—is not apparent from the examples. Under all circumstances, the distribution of these two sounds was, very likely, complementary. If so, the First Grammarian's treatment of these two vowels was analogous to that of the short nasal vowels; once he had established the distinction between long *é* and *ē*, he applied the same interpretation to the phonetically identical difference in the short vowels.³⁷

6.0. In the earliest Norwegian writing, the use of marked 'ē' for the short vowel is much more frequent than in Icelandic, but, in part, its distribution varies greatly from one manuscript to another.

6.11. The longest of the extant early texts is AM 619 4°, the Norwegian Book of Homilies (abbr. Hom.), which consists of 80 leaves written by three hands.³⁸ Of these, hand III, which has written only four leaves,³⁹ is very similar to the earliest Icelandic manuscripts in its use of the 'e'-

³⁶ See the present writer, "The Unstressed and the Non-Syllabic Vowels of Old Icelandic," *Arkiv för nordisk filologi* LXXVII (1962), 12 f.

³⁷ See *Lingua* X, 250 f.

³⁸ See E. Wadstein, *Fornnorska homiliebookens ljudlära* (Uppsala 1890), 55—61; M. Hægstad, *Vestnorske maalføre fyre 1350. I. Nordvestlandsk* (Oslo 1907), 45 and 60 f., *II. Sudvestlandsk. I. Ryggjamaal* (Oslo 1915), 103. See also A. Holtsmark (ed.), *Ordforrådet i de eldste norske håndskrifter til ca. 1250* (Oslo 1955), under the respective entries.

³⁹ Text excerpted from the edition of G. Indrebø, *Gamal norsk homiliebook. Cod. AM 619 4°* (Oslo 1931), 160—171.

symbols. Both 'e', 'e' and 'æ' occur. While long *é* is consistently written 'e', long *é* is denoted by 'e' and 'e, æ' in the ratio of 1 to 4. The short vowel is usually written 'e', but 'æ' occurs (1) in *gengr* (*ganga*), *kirkiogengt* (*-gengr*), *lengsta* (*langr*), (2) in *atferð*, *ferr* (*fara*), *helg-* (*heilagr*), *helga*, and (3) in *feðr*, *feðrom* (*faðer*), *yfirfeðrom* (*-faðer*), *tekr* (*taka*), i.e. in positions in which this notation is frequent also in Icelandic.⁴⁰

6.12. In the two principal hands, I and II, the use of the 'e'-symbols is different from hand III in that 'e' and 'e, æ' are not interchangeable to the same extent as they are in hand III (and, still more, in the earliest Icelandic writing). Long *é* is consistently written 'e', with but a very few exceptions, but, in contrast to the fluctuation in hand III and in Icelandic, hands I and II show a high degree of uniformity in the notation of long *é*: This vowel is written 'e' or 'æ', with only a small number of exceptions.

This consistency in the notation of the long vowels implies that more significance can be attached to the extensive fluctuation in the notation of the short vowel. As mentioned above, marked 'e' is more frequent for the short vowel than in Icelandic, very often the same form is written alternately with 'e' and 'e, æ', and 'e, æ' are used for *e* of any origin.

6.13. In hand I, which has the highest proportion of 'e, æ' for the short vowel, these symbols occur in the following positions (grouped in the same way as for Icelandic):

(1) Before nasal+consonant, e.g. *almennilegr*, *embætte*, *enda*, *endi*, *engill*, *kenna*, *lengi*; also in syllables with secondary stress, e.g. *leiðendi*; for *e < ei* in *engi*; and where *e* has been introduced by a secondary development, e.g. *hengat* (*hingat*), *kvenna* (*kona*), *renna*, *prennr*.

(2) Before consonant+consonantal *i*, e.g. *hefia*, *hverium* (*hverr*), *sedia*, *segia*, *setia*, *telia*.

(3) Before liquid+consonant, for umlaut-*e*, e.g. *elska*, *erfeðe*, *erfingi*, *heldr*, *hella*; for *e < ei*, e.g. *eldr*, *helg-* (*heilagr*), *helga*; and for original *e*, e.g. *berr* (*bera*), *sverð*, *verða*, *verk*, *verri*.

⁴⁰ In all these cases 'æ' stands for umlaut-*e* or *e < ei*, but since forms with original *e* in any of these positions are very rare in this fragment, this may very well be a coincidence. The only occurring forms are 3rd sg. *gefr*, twice with 'e', vs. *tekr*, twice with 'æ', once with 'e', and *berr*, once with 'e', vs. *ferr*, with 'æ' and 'e', once each. (Hægstad's example of 'e' in *verða* (*Rygjamaal*, 103, § 3c) is a misreading; *er* is abbreviated here as in the other occurrences of this verb).

The above survey does not include the last part written by hand III (Indrebø, *Homiliebok*, 168—170), whose orthography is different on many points (Wadstein, *Ljudlära*, 2; Hægstad, *Rygjamaal*, 102). In this part, the use of 'e, æ' for the short vowel is more similar to hands I and II.

(4) Before consonant+liquid or nasal, for umlaut-*e*, e.g. *efling*, *gegn*, *hefna*, *selr* (*selia*), *tekr* (*taka*); and for original *e* in *felr* (*fela*), *kveðr* (*kveða*), *regn*, *rekr* (*reka*), *vegr*.

(5) Before other consonant clusters, for umlaut-*e*, e.g. *ávexti* (*ávoxt*), *eptir*, *hefnsk* (*hefia*), *setta* (*setia*); for *e < ei*, e.g. *ekki* (*engi*), *mestr* (*meiri*); and for original *e*, e.g. *drekka*, *gefnsk* (*gefa*), *vegs* (*vegr*).

(6) Before a single consonant+unstressed *e* we find 'e, æ' not only for umlaut-*e*, e.g., in *degi* (*dagr*), *hefir* (*hafa*), *segir* (*segia*), but also for original *e*, e.g., in *gefe*, *gefenn* (*gefa*), and for delabialized *ø* in *gerir* (*gera*).

(7) In monosyllables before a short consonant we find 'e, æ' not only for umlaut-*e*, e.g., in *hver* (*hverr*), *seg* (*segia*), but also for original *e*, e.g., in *en*, *gef* (*gefa*), *kven-*, *með*, *veg* (*vegr*), *vel*, *ver* (*vera*).

(8) Finally, before a single consonant+unstressed *a* or *o*, where, as a rule, no contrast was possible (§ 3.32), we find 'e, æ', e.g., in *fyrirgefa*, *skera*, *vera*, *vesall*, and also in *gera*, which was transferred to this type of phonemic structure through the loss of *u* (cf. OÍcel. *gørúa*).

6.14. In hand II 'e, æ' are proportionately less frequent for short *e*, but they occur in much the same positions as in hand I. Additional examples of 'e, æ' for original *e* are in *kveld*, *spell*, *svefn*, *veðr*, *vetr*, *vestr*.

The only notable difference in II is that before *nn* and *n+C+V* 'e' is the rule, while 'e, æ' are proportionately much more frequent before *n+C+C*, e.g. *hendi*, but *hændr*.⁴¹ Possibly this may be taken as evidence for allophonic variation, indicating a closer variant before *nn* or *n* followed by a heterosyllabic consonant than before *n* followed by a homosyllabic consonant or before other consonant clusters.

6.15. The preceding survey shows that there is in Hom. no consistent correlation between the symbols 'e' and 'e, æ' and the origin of the short vowel they denote. And since 'e' and 'e, æ' alternate frequently in one and the same form—which, as we saw above, is of more significance here than in contemporaneous Icelandic—there is still less reason to assume that phonemic distinction between *e* and *e* was made by the scribes of this codex, which is generally considered to have been written in Bergen.⁴²

6.21. In the second largest manuscript from the earliest period, DG 8 II, the Legendary Saga of St. Olav (abbr. OH), which consists of 41 leaves written by a single hand, we find an entirely different situation.⁴³ This

⁴¹ Wadstein, *Ljudlära*, 51.

⁴² Seip, *Språkhistorie*, 89.

⁴³ The facsimile edition of this manuscript by A. Holtsmark, *Legendarisk Olavs-saga* (Corpus codicum Norvegicorum medii aevi. Quarto serie vol. II; Oslo 1956) was excerpted. See also O. A. Johnsen (ed.), *Olafs saga hins helga* (Oslo 1922), es-

manuscript is generally considered to have been written in Trondheim.⁴⁴

In contradistinction to Hom., OH has only two different 'e'-symbols, 'e' and 'æ'; 'e' is not used at all.⁴⁵ Long *é* is consistently written 'e', with only one exception (hærlænnzkr 56³⁷), which may be a kind of dittographic error. And with the same consistency, long *é* is written 'æ', with only three exceptions.⁴⁶ In other words, the relationship between the graphemes 'e' and 'æ' has developed from one of subordination to one of coordination; 'æ' is no longer to be regarded as being derived from 'e' by ligature; it has become a simple, indivisible symbol, parallel to 'e', 'i', 'a' etc., as it is in modern Scandinavian writing.

In view of the great consistency in the use of 'e' and 'æ' for the long vowels, the very fact that both symbols are used for the short vowel has in itself considerable linguistic significance. Their alternation is unlikely to have been entirely free or determined by the personal, stylistic or aesthetic, preferences of the scribe; its basis must have been linguistic, either phonemic or subphonemic.

A closer examination of the data shows that some forms are always written with one symbol, others with the other, even in minimal contrast. In a number of cases the frequency of occurrence of each form is so high that phonemic distinction between *e* and *é* must be inferred, random distribution of the symbols being quite excluded.

6.22. In the following paragraphs, we shall examine the use of 'e' and 'æ' in more detail, starting with the positions in which phonemic distinction is clearly indicated:⁴⁷

pecially the introduction by M. Hægstad, "Um maalet i Ólafs saga hins helga," pp. xxviii-lvii.

⁴⁴ Seip, *Språkhistorie*, 91.

⁴⁵ Seemingly, 'e' occurs once, for long *é*, in rēð 2¹⁴. But the loop is so large and its form such that it is hardly conceivable that the scribe intended to write an 'e'; besides, we should not expect 'e' for *é*. The apparent loop must represent a misspelling of some kind.

⁴⁶ Hægstad, "Um maalet i Ólafs saga," p. xxix. Two of the examples of 'e' for *é* are in the forms queðe, queðet '(the) poem' 45¹³. It is significant that in both these examples the initial cluster is written 'qu', not 'kv' as, e.g., in kvæðe 44³⁹; although both spellings coexist in this manuscript (*ibid.*, p. xxxi), 'qu' is the earlier type, and the two irregular examples are likely to have been taken over by mechanical copying from the original. In nom. pl. setr 'summer pasture' 54³, 'e' either denotes *é* or this form represents a genuine confusion between setr 'seat, residence, setting' and *sétr* 'summer pasture', which is spelled *sætr* in this manuscript.

⁴⁷ The number of occurrences of each form, subject to possible counting errors, will be given in parentheses. An asterisk is placed before a form which does not

(1) Before consonant+r we find the minimal pairs 3rd sg. *etr* (2) (inf. **eta*) vs. *ætr* (1) (inf. **ætia*), *kveðr* (17) (inf. *kveða*) vs. *kvæðr* (3) (inf. *kvæðia*),⁴⁸ showing phonemic distinction between *e* and *ɛ*. Further examples of *e* are 3rd sg. *drepr* (1), *gefr* (10), *getr* (2), *rekr* (2) (inf. *reka*), *vegr* (1), nom. sg. *selr* (1), *veðr* 'weather' (1), *veðr* 'wether' (1), *vegr* (3), gen. sg. *setrs* (1) (and, possibly, nom. pl. *setr*, see footnote 46); *e* occurs also in the second syllable of the original compounds *Noregr* (1), *Hárekr* (15). Further examples of *ɛ* are 3rd sg. *hæfr* (5), *kræfr* (1), *sætr* (7), *tækr* (24), *vækr* (2), *vækrir* (1), comp. *bætr*, *bætri*, *bætra* (20), *fræmra* (1), *skæmri*, *skæmra* (2), dat. sg. and nom.-acc. pl. *fæðr* (7).

Before consonant+l, n the same distinction appears even if no minimal pair occurs in these positions. We find *e* in *segl* (14), *regn* (3), gen. sg. *metnaðar* (3), but *ɛ* in *æfla* and its derivatives *æfling*, *ofræfli* (11), pret. part. *hæflat* (1), *giægn(-)*, *giægnum* (16), v. *g(i)ægna* (2), adj. neut. *-giæ(n)gt* (2),⁴⁹ inf. *hægna* (1), *skæpna* (4), and 19 times before *mn* representing earlier *fn* (in *æmna*, *æmni*, *hæmna*, *hæmni-*, *næmna*, *stæmna* v. and subst.); see also (5) below about *md*, *mt* < *fnd*, *fmt*.

This distinction also appears in the syncopated forms of pret. part. and bisyllabic adj. or subst. stems, nom. sg. masc. weak *vesle* (4), masc. pl. *drepner*, *drepna* (3), dat. sg. masc. *getnom* (1), acc. pl. masc. *vegna* (1) vs. acc. pl. *drægla* (1), nom. pl. *-skæmlar* (1), dat. sg. *Ægli* (3), nom. pl. masc. *fægnir* (1), dat. sg. *mægni* (5), dat. sg. masc. *tæknum*, acc. pl. *tækna*, nom. pl. weak *tæknu* (3).

From the historical point of view, *e* represents in all these cases original *e*, and *ɛ* umlaut-*e*. Delabialized *ø* is also represented by *ɛ* in pl. *nætr* (3) (=OIcel. *hnötr*, sg. *hnót*), and probably in gen. sg. *æglis* 'hawk' (1).⁵⁰

occur in the ms., but is quoted in the form it is assumed to have had if it had occurred. However, the asterisk is omitted if a related form occurs showing the characteristic pertinent to each problem. Thus, e.g., an inf. in *-a* is not preceded by an asterisk if the inf. med. in *-ask* occurs.

⁴⁸ There is one example of 'e' in this form, *queðr* 45¹⁹. This form occurs in the same passage and shows the same initial cluster as the two examples cited in footnote 46.

⁴⁹ There is one example of 'e' in this word, *Gengn* 35¹⁷.

⁵⁰ The earliest vowel quality of this form, which is usually cited as both *ogler* and *ogler*, is difficult to determine, since all the mss. in which it occurs are posterior to the merger of *ɔ* and *ø*. The most frequent spelling is with 'au' (or 'av'), but this was the common spelling of *ö* (<*ɔ*, *ø*) without regard to its origin. Neither do the other occurring spellings ('o' or 'ø' with a sub- or superscript loop) permit any inference. The most significant spelling is probably the 'ey' of the Kringla-transcript (*eyglis*). While *ɔ* and *ø* were still distinguished, *ø* was sometimes denoted by 'ey' (or 'ev'), but later this spelling disappeared; *eyglis* therefore might be an old spelling,

There are, however, exceptions to these regular correspondences; original *e* is regularly represented by 'æ' in *vætr* 'winter' (56), with 'e' only in the single occurrence of the derivative verb (*vetra* 12²⁶); further in the two occurrences of *fræгна*, and in two out of five occurrences of *þegn*. For 3rd sg. *dregr*, part. masc. pl. *dregner*, cf. inf. *drega* ((8) below).

(2) In monosyllables, including monosyllabic first members of compounds, ending in a single consonant, the distinction *e* vs. *ę* is established by the following minimal pairs: 1st sg. *ber* (1) (inf. *bera*) vs. pl. *bær* 'berries' (2) (and presumably 1st sg. **bær*, inf. *bæria*); acc. sg. *sel* 'seal' (1) vs. 1st sg. *sæl* (1) (inf. *sælia*); imp. *sker* (2) vs. pl. *skær* 'rocks' (4); imp. *ver* (2) (inf. *vera*) vs. *-vær* 'fishing-place' (in the place name *Hundsvær*) (1) (and presumably 1st sg. **vær*, inf. *væria*).

Other examples of *e* are *fer*-(*leg*-) (2), imp. *drep* (1), 1st sg.-imp. *gef* (4), *met*-(*orð*) (2), *Frek*-(*ęy*) (place name) (2), *þrek* (1), acc.-dat. *veg*, *veg*- (20),⁵¹ acc. *Noreg* (12). Besides, the monosyllables *ef* 'if', *ek* 'I', *en* 'but, than', *er* (rel.), *sem* 'as' have always 'e', Further examples of *ę* are acc.-dat. *hær*, *hær*- (35), fem. *hvær* (4), (-)*kær* (2), imp. *svær* (1), *hæl*- (2), acc. *-kiæl* (proper noun) (1), 1st sg. *væl* (1), *-skæl* (1), *bæn*- (2), *næf*(-) (3), acc. *-væf* (1), imp. *sæg* (3).

From the historical point of view, *e* represents in all these cases original *e*, and *ę* umlaut-*e*; for imp. *ger* (5), *ger*-(*sim*-) (4), with *e* representing delabialized *ø*, see (8) below. Exceptions are (a) *bær*- 'bear' (*bærsærkir* 57³²), *fær*- 'four' (-*færtugr* 69²³), *vær*- 'man' (*vær giorn* 5²⁹),⁵² adv. *væl* (64), with 'æ' for original *e*;⁵³ the prep. *með* has usually 'e', but in a short passage there are three examples of 'æ' (11⁷ 12 14); (b) *net* (2), *nes*(-) (6), with 'e' for umlaut-*e*; in its single occurrence *sel* 'summer pasture' has 'e' (53¹⁷).⁵⁴

representing *ęgles*, preserved in copying. In addition to OH, two Icelandic manuscripts have *e* ('e, æ') in this word, which there is no reason to look upon as an 'incorrect' form as F. Jónsson does (*Lexicon poeticum* (2nd ed.; Copenhagen 1931), 660). There can therefore be no doubt that *ęgler* has much more authority as the earliest form than has *ogler*. This agrees with the commonly accepted etymology, <**agulijar*, agent noun of **aguljan* (Hj. Falk, "Die altnordischen Namen der Beizvögel," *Germanica; E. Sievers zum 75. Geburtstag 25. Nov. 1925* (Halle, Saale, 1925), 245).

⁵¹ But 'æ' occurs in the place name *vægsund* 52³³. However, whether the first part of this name is *vegr*, is not certain.

⁵² But not in *verolld* (3), whose first part is generally assumed to be *ver*- 'man'; see (8) below.

⁵³ The earlier etymology of *berserkr*, recently resumed by E. Noreen, "Ordet *bærsärk*," *Arkiv för nordisk filologi* XLVIII (1932), 242—254, connected it with the adj. *berr* 'bare' <**bara*-. If this etymology is correct, *bær*- does not belong here.

⁵⁴ The reason for this may be that the Norwegian scribe, who was not familiar

The ethnonym gen. pl. *Værdæla* has 'æ' in its single occurrence (62²³). The underlying place name, *Veradalr*, occurs twice (60¹⁶¹⁷), but in both instances the *er* is abbreviated. The origin of the vowel is uncertain.⁵⁵

(3) Before a single consonant+unstressed *e* the distinction *e* vs. *ε* is established by the minimal pair 2nd pl. *bereð* (1) (inf. *bera*) vs. *bærið* (1, *Bæriþer* 65⁶) (inf. *bæria*), with a discontinuous minimal difference (see § 10.3 below). Other examples of *e* are 2nd pl. *drepeð* (1), *gefeð* (1), *megeð*, *megeþer* (3), subj. *bera* (3) (inf. *bera*), *gefer*, *gefe* (3), *kveðer* (1) (inf. *kveða*), *meger*, *mege* (11), pret. *grere* (2), *rere* (2), *snere* (2), pret. part. *bedenn*, *-et* (6), *drepenn*, *-et* (11), *getet* (8), *gefen*, *-et* (8), *kveðet* (1), *leget* (1), *leset* (1), *rekenn*, *-en*, *-et* (4), *setet* (2), *vegens*, *-et* (4), *veret* (3), *þeget* (3), gen. sg. *heðens* (1), dat. sg. *anlete* (1), *Háreke* (4), *Norege* (29), *vagreke* (1). Other examples of *ε* are pres. ind. *hæfi*, *-ir* (78), *sægi*, *-ir*, *ið*, *-izk* (161), subj. *bærimk* (2) (inf. *bæria*), *hæfi* (1) (inf. **hæfia*), *sværir* (3), pret. part. *slægit* (1), *tækinn*, *-it*, *-izk* (32), *þvæginn*, *-in*, *-it* (3), adj. *þæginn*, *-in*, *-it*, *-in* (9), subst. *-dæpill* (1), acc. sg. *kætil* (1), *mægin* (4), acc. sg. *-ræfil* (1), *Ægill*, *-il*, *-ils* (19), *(-)glæði* (2), *-sæmi* (3), dat. sg. *dægi* (28) (degi 16³⁴), *-kæri* (1), *þræmi* (1), adv. *árdægis* (1), interr. pron. nom. pl. masc. *hværir* (5).

Historically, *e* represents in all these instances original *e* and *ε* umlaut-*e*. Exceptions are (a) *mægin* 'side(s)' (11) (*megin* 17¹), which is commonly considered to be derived from *vegr*, with original *e*, and (b) *spekingr* (2), with 'e' for umlaut-*e* (but *-spæki* (1), cf. *spækr*). The ethnonym *Leser* (1) has 'e', but the underlying place name, *Læsjar*, has usually 'æ' (see (7) below). For pret. part. *dregenn*, cf. inf. *drega*; for sg. *dreke*, cf. pl. *drekar*; for pres. *gere*, *-er*, *-eð*, *-ezk*, cf. inf. *gera*; see (8) below.

In suffixes with secondary stress we find 'e' in *misseri* 68³², but 'æ' in *akcæri* 21¹¹.

(4) Before liquid+consonant 'æ' is predominant, not only for umlaut-*e* and *e*<*ei*, but also for original *e*, viz. in str. v. *hværfa* (9), *kværk* (4), *sværð* (26), *værða* (14), adj. *værðr*, *værðugr* (5), *-værðr* (2), *værk* (5), comp. *værr*, *værra* (2), str. v. *þværra* (1), adj. neut. *þvært* (1), *Ærlingr* (55), *kvælld* (11), *guðspæll* (1), str. v. *vællta* (1),⁵⁶ and in the loanword *klærkr*

with this word—the usual Norw. word being *sétr*—copied this form mechanically from the Icelandic original, where this spelling would have been normal.

⁵⁵ See O. Rygh, "Norske Fjordnavne," *Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C. R. Unger* (Oslo 1896), 58 f.; *Norske Gaardnavne*, vol. XV (Oslo 1903), 117 f.

⁵⁶ Gen. *flæms*- belongs here if it is a misspelling for *fælms*- in its two occurrences (77²⁷ 78³⁵).

(1). There are rare examples of 'e', mostly in frequent words usually spelled with 'æ' (e.g. -ferðum 29²³, Erveðes 53¹², merki 58¹⁰).

The principal exception is before final *-rr*. Here we find distinction between *e* and *ε* in such non-minimal pairs as 3rd sg. *ber* (9) (inf. *bera*) vs. *vær* (1) (inf. *væria*), *far(r)* (55) (inf. *fara*) (and therefore, presumably, in minimal contrast, **bær*, inf. *bæria*).⁵⁷

The second member of compound proper nouns in *-bergr* has always 'e' (6), whereas, e.g., *-gærðr* (in *Ingigærðr* etc.) has invariably 'æ'. The pret. of *gera* has always 'e', *gerðe* etc. (26), so that it probably formed a minimal pair with **gærði* 'hedged in' (cf. the place name *gærði* 61²⁷), their minimal difference being discontinuous; see (8) below. The derivative substantive of *gera*, on the other hand, has 'æ', *gærð* (8). The pret. of *falla*, *halda* has 'e', *fell*, *fellt* etc. (26), *hell*t, *hell*do etc. (20), contrasting with 'æ' in the pres.; see, however, footnote 21.

In suffixes with secondary stress 'æ' occurs in *vindværsk* 34¹², 'e' in *ætterni* 5³⁴.

(5) Before *n*+consonant, where distinction was unlikely for historical reasons (§ 3.31,1), 'æ' is the rule, not only for umlaut-*e* and *e*<*ei*, but also in those cases where this vowel has replaced *i* by analogy. Thus we find that not only the trans. but also the intrans. verbs *brænna*, *rænna* regularly have 'æ' (9); so has the gen. pl. *kvænna* (2). The same is true of suffixes with secondary stress (*ærcændi*, *tíðcændi*, *kvikvændi*).

There are, however, important exceptions to this;⁵⁸ (a) before final *-nn* in monosyllables 'e' is used in *senn* (4), adv. *enn* (21), pl. *menn* (27), and also in adj. neut. *-ment* (2),⁵⁹ but not in masc. *-mænnr* (1), subst. *-mænni* (1); further in neut. pl. *þrenn* (1) (but *þriningar* 71²⁷); on the other hand, we find imp. *spænn* (1), pret. part. *spænt* (1), *rænt* (1), *sænt* (1); (b) the pret. pl. and subj. of *fá*, *ganga* have 'e', *fengom*, *gengom* etc. (26), replacing the regular *i* by analogy with the sg. *fekk*, *gekk*; on the other hand, in the pret. part. 'æ' is the rule (16), with three examples of 'e'; 'æ' occurs twice, 'e' once in the fem. *-fænge*; (c) the demonstr. acc. sg. *þenna* has 'e' (2), and so has adv. *hengat* (3).

Before *m*+consonant, too, whether original (e.g. superl. *fræmstr*, *skicæmst*, v. *skicæmta*) or representing *fn*+consonant (pret. *stæmdi*, *stæmt*

⁵⁷ Possibly, the same distinction appears before *-ll* in nom. sg. *sel* 'seal' (36⁵) vs. 3rd sg. *tæl* (80⁵), with assimilation (or loss?) of the ending *-r*.

⁵⁸ Besides, there are rare examples of 'e', mostly for the capital, in words which occur frequently with 'æ', e.g. *Engi* 34³⁰, *Enda* 42⁴⁰, *Engum* 76²⁵, *rende* 74¹⁶.

⁵⁹ Also in *menningar* 46³, but this is a misspelling for *nænningar*.

etc.), 'æ' is the rule; 'i' and 'e' occur twice each, 'æ' once, in *snimma* 'early'.

(6) Before other consonant clusters we find a most variegated situation:

(a) Before *kk* the distinction is clear; *e* represents original *e* in *brekka* (6), *drekka* (13), *flekk* (2), and in pret. *fekk* (53), *gekk* (44); *ε* represents umlaut-*e* in 3rd sg. *blækkir* (1), *-þækki-* (1), and *ei* in neut. *ækki* (62).

Before *gg* only *ε* occurs, representing umlaut-*e*, *læggr* (8), *sæggr* (1), *rægg* (1) (=OIcel. *hregg*), *skicægg* (5), pres. *læggr*, *læggr* etc. (26).

Before velar + *s*, *e* represents original *e* in *sex* (3), while *ε* represents umlaut-*e* in acc. *æxi* (1), pres. *væx* (4), dat. *væxti* (1). In the second part of compounds *e* stands for original *e* in gen. *Háreks* (1), *Noregs* (17).

Before *gð*, on the other hand, we find 'æ' not only in the ethnonym *Ægðir* (1), pret. subj. *lægði* (3), *sægði* (1), representing umlaut-*e*, but also, for original *e*, in *brægða* (12).

(b) Before *pp*, *e* represents original *e* in *greppr* (1).

Before *fs*, *e* represents original *e* in imp. med. *gefsk* (1), gen. sg. *sefs*, whereas *ε* stands for umlaut-*e* in *ræfisa* (4), *ræfsing* (3).

Before *fð*, *ft*, only *ε* occurs, representing umlaut-*e*, pret. subj. *hæfði* (7), *æftir* (122),⁶⁰ *hæfta* (1).

(c) Before *tt* we find *ε* in *sprætta*, both intrans. (3) and trans. (2), representing original *e* and umlaut-*e* resp. Demonstr. neut. *þetta*, on the other hand, has always *e* (32). Further examples of *ε* for umlaut-*e* are pret. *sætti*, *sættir* (30), *mætta* (1), pl. *kættir* (1), dat. *hætti* (1).

Before dental + *s*, *ε* occurs in superl. *bæztr* (11), imp. med. *glæðsk* (1), pret. part. med. *sæzk* (1), representing umlaut-*e*, and in the loanwords *blæza* (3), *bræzkr* (1); *e*, on the other hand, stands for original *e* in pres. med. *kvezk* (18) (inf. *kveða*).

Before *ðg*, *ε* represents umlaut-*e* in *fæðgar* (1).

(d) Before *ss* we find *e* not only in demonstr. *þess*, *þesse* etc. (ab. 210)⁶¹ and in the loanword *messa* (19), but also in adv. *hvesso* (28), whose first part can hardly be anything but the gen. sg. of *hværr*, with umlaut-*e*.

(e) Before *st* the situation is unique in that there is clearly phonemic distinction between *e* and *ε* (even if no minimal pair occurs in the text), but this distinction does not have the regular historical background. Thus, we find *ε* not only, for umlaut-*e*, in v. *fæsta*, subst. *fæstr* (7), *næsta* (1), but also, for original *e*, in v. *bræsta*, subst. *bræstr* (2), *fræst* (1), *væst-* (27). On the other hand, *e* represents *ei* in superl. *flestr* (10), *mestr* (40), and umlaut-*e* in *gestr* (1), *hestr* (10).

⁶⁰ There are four examples of capital 'E', instead of 'Æ', in *ækki*, *æftir*.

⁶¹ There is one example of 'æ' in this word, þæsse 21¹⁵.

(f) Before *sk*, under secondary stress, 'e' occurs in masc. pl. *iarðnesker* (1), 'æ' in obl. *liknæskiu*, *vitnæskiu* (2). Although these examples do not prove phonemic distinction before *sk*—[e] might be regarded as conditioned by the following consonantal *i* (see (7) below)—it is possible that minimal contrast existed, e.g., in nom. sg. masc. weak *(*iarð*)-*neske* vs. neut. sg. *(*lik*)-*næski*.

(7) Before consonant+consonantal *i*, where phonemic distinction is not to be expected (§ 3.31,2), 'æ' is the rule, not only in *bæria*, *sægia*, *sætia*, *tælia* etc., but also before long velar+*i*, both for umlaut-*e* (e.g. *rækkiā*, *læggia*) and *e*<*ei* (*ækkia*). In the place name *Læsiar* 'e' occurs once (54²²), 'æ' four times.

(8) Before a single consonant+unstressed *a* or *o*, where phonemic distinction is unlikely or had, at least, a limited function (§ 3.32), 'e' is the rule, e.g. *bera*, *kveða*, conj. *nema*, *vesall*. The only exception is *hæðan*18¹.

For the position before *r*, where distinction may have arisen, there are not enough examples. With such examples as *bera*, *skera*, *vera*, all with 'e' for original *e*, the question of distinction or non-distinction hinges on examples like acc. sg. masc. **bæran* or **beran* from nom. sg. *bærr* 'bare' (42⁴)<**bana*-. The only occurring example of this kind is the original compound *hærað*, which has 'æ' consistently (13). But this is a special case, since it probably preserved the internal juncture, manifested as a secondary stress on the second syllable, as shown by the vowel of the second syllable in the plural (*hæroð*); if the second part had been reduced to the status of an unstressed suffix, the vowel should have been *u* (*hæruð*), cf. also OIcel. *herqð*, instead of **heroð*. In view of the lowering in *vær*- etc. (see (2) above) and in *pvært* (see (4) above), forms like nom. pl. **verar* (or **værar*), acc. sg. masc. **pveran* (or **pværan*) would be of interest, but no such form occurs.

The loanword *dreke* 'dragon' (2) has *e* although this vowel derives from *a* (Lat. *dracō*). The reason for this must be that from the nom. sg., where *g/k*-umlaut took place, the resulting vowel was introduced by analogy into the other cases, replacing the regular *a*, and that in all these forms it was followed by a single consonant+unstressed *a* or *o*, e.g. nom. pl. *drekar* (1). In these forms the vowel automatically became *e*, since *ɛ* did not occur in this position. On the analogy of these forms, the *ɛ* of the nom. sg. was then replaced by *e*. In other words, the vowel whose quality was determined automatically by its position has determined the choice of vowel in the position before a single consonant+unstressed *e*, where the quality was not automatic; the result is *dreke* instead of **dræki* (see (3) above).

The verb corresponding to OIcel. *draga* is a similar case. The vowel of the inf. changed under the influence of the pres. sg. (OIcel. *dregr*),⁶² the analogical vowel becoming automatically *e*, inf. *drega* (3).⁶³ This vowel then determined the choice of vowel in those positions where the choice was not automatic, e.g. 3rd sg. *dregr* instead of **drægr*, pret. part. *dregenn* instead of **dræginn*, pl. *dregner* instead of **drægnir* (see (1—3) above).

When *gera* 'to do' lost its *u* (cf. OIcel. *gørua*) on the analogy of the pret. (OIcel. *gørþe*), its phonemic structure changed to that of *bera*, *skera*. Therefore, in this case, in contrast to its usual development to *ε*, e.g. before consonant+liquid (see (1) above), delabialized *ø* automatically became *e*,⁶⁴ which was then introduced by analogy into imp. *ger*, pres. *gere*, pret. *gerðe*. That this was a process of analogy is shown by the derivative subst. (OIcel. *gørþ*), which has preserved the *ε*, *gærð* (see (2—4) above).

In contrast to *vær-* (see (2) above), the compound *verolld* 'world' has 'e' (3); in other words, the internal juncture had disappeared in this compound, which then had the pattern requiring *e*. This is borne out by the development of this form to a monosyllable in the modern Scandinavian languages (Norw. *verd*, Sw. *värld* etc.).

(9) In addition to the above examples, 'e' is the rule in all forms of the proclitic definite article (*enn*, *en*, *ener*, *ena* etc.),⁶⁵ in the pres. of *vera* 'to be' (*em*, *ert*, *er*, *erom* etc.), and in all forms of the adj.-suffix *-leg-* (*-legr*, *-legan*, *-leg*, *-legs* etc.); there is one example of 'æ', *væn læct* 13¹⁵, possibly a dittographic error.

7.0. Most of the other extant Norwegian manuscripts from the earliest period down to the second quarter of the thirteenth century are comparatively short fragments, so short mostly that, taken by themselves, they do not furnish material enough to determine the phonemic status of *e* in the scribes' systems. But a comparison with the more abundant data of the two larger manuscripts, Hom. and OH, may help in the interpretation of this material.

In this section we shall examine the notation of short *e* in a number of

⁶² Noreen, *Altisl. Grammatik*, 149, § 172,4.

⁶³ The form *draga* also occurs (20⁸ 76²¹).

⁶⁴ To this the objection might be raised that if *e* and *ε* were distinguished before *r+a* or *o* (e.g. inf. *bera* vs. acc. sg. fem. **bæra*, cf. above), we should have **gæra* (written **gæra*), with *ø > ε* as usually. Nevertheless, it would be too hazardous to conclude from *gera*, instead of **gæra*, that acc. sg. **bæra* had become **bera*, i.e. that the distinction had been lost here.

⁶⁵ The def. art. also has frequently the later form in *hi-*.

fragments from this period, dividing them into two groups according as they bear greater resemblance to Hom. or OH in the use of the 'e'-symbols. Only those examples will be listed from each fragment which are written differently in the longer manuscripts or in the other fragments, or, written in the same way, are among the exceptions to the regular historic correspondences. Additional examples of *e* representing original *e* and of *e* representing umlaut-*e* will as a rule not be listed.⁶⁶

7.1. In NRA I B (Fragments of the Older Gulaping-Law), written by two hands, probably at the end of the twelfth century, long *é* is written 'e' except in *félag*, which has 'e' (1). But in the notation of long *é* there is considerable fluctuation. The most usual symbol is 'e', but 'e' is used in *frénde* (2), *nést* (1), and once, beside one example with 'e', in 3rd sg. *létr*; 'æ' does not occur.

The spelling of short *e* is fluctuating; the two symbols are used alternately in the same word and for *e* of any origin:

(1) Before consonant+liquid, for umlaut-*e*, *gegn* (1), comp. *skemrom* (1), 3rd sg. *féllr* (1) (but also 'e' once); for original *e*, *vetr* (1) (also 'e' twice), but 3rd sg. *etr*, *queðr* (2) (inf. **eta*, *queða*), with 'e'. True, before final -*rr*, we find 3rd sg. *ber(r)* (3) (inf. *bera*), but *berr* (1) (inf. **beria*). But since, e.g., nom. sg. masc. *hverr* has alternately 'e' (4) and 'e' (2), and inf. *bera* fluctuates between 'e' and 'e' (see (8) below), too much importance should not be attached to this seemingly minimal pair.

(2) In monosyllables before a short consonant, 'e' stands for original *e* in *vel* (2). Words like *ef*, *en*, *er* (rel., 3rd sg.), *með*, *sem* have 'e'.

(3) Before a single consonant+unstressed *e*, for umlaut-*e*, 3rd sg. *hefir* (4) (also 'e' 2), acc. *keþil* (1); for original *e*, subj. *mege* (2), pret. part. *veret* (1); and for delabialized *ø*, pres. *geri(sk)* (2) (but also *gerir* with 'e' 3).

(4) Before liquid+consonant, for umlaut-*e*, e.g. *gerðing* (2) ('e' 1); for *e < ei*, nom. pl. *helgír* (1); for original *e*, 3rd sg. *verðr* (2) ('e' 4), *verc* (1) ('e' 1); and for delabialized *ø*, *gerning* (1) ('e' 1). There is an apparent near-minimal pair, pret. *gerði* (inf. *gera*) vs. pres. *gerðir* (inf. **gerða*), but in view of the above examples, this may well be accidental.

(5) Before other consonant clusters, for umlaut-*e*, pret. part. *fest* (1), but *refsa* (1), *eftir* (1) ('e' 1); and for original *e*, *þreskoldr* (2), subj. *drecke* (1).

⁶⁶ The available editions, facsimile or printed, have been excerpted; for a list of these, see, e.g., Seip, *Språkhistorie*, 87—94. Whenever applicable, the readings have been checked with Holtsmark, *Ordforrådet*.

(6) Before nasal+consonant 'e' is the rule, with only one example of 'e'. But before *mn* < *fn* in *stemna* 'e' and 'e' alternate (2 : 4).

(7) Before consonant+consonantal *i* both 'e' and 'e' occur.

(8) Before consonant+unstressed *a* or *o* we find not only 'e' but also sometimes 'e', e.g. *bera* (1) ('e' 1), *vera* (1) ('e' 1), *gera* (4) ('e' 2).

The only justifiable conclusion here is that the two scribes, whose orthography does not seem to differ to any appreciable extent, did not distinguish *e* and *e* phonemically. Both as regards its short vowel system and the notation of the vowels, this fragment bears greater resemblance to Hom. than to OH.

7.20. In the following fragments, on the other hand, the notation of the *e*-vowels is more similar to OH. Therefore, even if the examples in each fragment are too few to prove this in each case, the scribes of some of these at least probably distinguished short *e* and *e* phonemically.

7.21. AM 655 IX 4° (Fragments of three legends) is usually taken to be the earliest extant Norwegian manuscript, and assumed to have been written in Trondheim.⁶⁷ In spite of the difference in time, the notation of the long *e*-vowels is similar to OH. Long *e* is as a rule written 'e'; 'æ' occurs once in *rétr* ('e' 1) and once in *pér* ('e' 10). Words which, historically, should have had *e* are written consistently in one way or the other, viz. with 'æ' in all cases except in the adv. comp. *nér* (3). This probably indicates raising, *e* > *e*, in this form;⁶⁸ 'e' occurs once in this fragment, for short *e* (*festr*).

Original *e* is written 'e' in *vetr* (1), *vel* (1), *frest*, *fresta* (2); 'e' is also used in the loanword *bleza* (3). For umlaut-*e*, 'e' is used in *net* (1), *hestr* (1), and once in *-semi* ('æ' 1). The adv. *hværsu* has 'æ' (3), once 'a' (*hvassu*). *Hærað* has 'æ' (1). Pret. *gerða* has 'æ' once ('e' 9); inf. *gera*, pres. *gerer* have 'e' (10); subst. *gærð*, *gærningr* have 'æ' (2).

⁶⁷ Seip, *Språkhistorie*, 87.

⁶⁸ *Ibid.*, 149. The change *e* > *e*, apparently conditioned by the preceding nasal, is reasonably well substantiated in this ms., with 'e' in the three occurrences of *ner* and no example of 'e' for *e* in any other form; similarly, in NRA I A, AM 315 g fol., and NRA I C IV + AM 315 k fol. (§ 7.26). But it is less certain, e.g., in NRA I B (§ 7.1) or NRA I C II (§ 7.23), where there is greater fluctuation, or in NRA 51 (§ 7.26), where the examples are too few. In other mss. this change had obviously not taken place, e.g. in Hom., AM 315 f fol. (§ 7.22), and OH.

The change in *frénde* is not as well documented from manuscript spelling, but the diplomas furnish additional evidence (§ 9.7). However, this is possibly not a change from *e* to *e*, but rather shortening of the vowel: in all the mss. which have 'e' in this word, with one exception, this symbol is used for short *e* before nasal+consonant; the exception is AM 315 f. fol., which has usually 'æ' before *nd*.

Pret. *fell* has 'æ' once ('e' 4). Adj. in *-legr* has 'æ' (1).

Before *nn*, *nd*, 'e' is the rule, with only one exception. But before *ng* we find 'æ' except in pret. *þengo*, *gengo*, adv. *hengat*; the loanword *engell* fluctuates between 'e' and 'æ'.

7.22. In AM 315 f fol. (Fragments of the Older Gulaping-Law), written by three hands, 'e' and 'æ' are used in much the same way. Long *é* is written 'e' and long *é* 'æ', also in *néstr* (4), with the exception only of *frénd-* (2).

Original *e* is written 'e' in *vetr* (1), *pver-* (1), *-sessa* (1), and, in the second part of a compound, in *utanverðr* (1) (but 3rd sg. *værðr* has 'æ' 9); 'e' is used also in the loanword *prestr* (5). Umlaut-*e* is spelled 'e', in the second part of a compound, in *Grímkell* (1). The adv. *hverso* has 'e' (1); so has *hvervetna* (1), but *hværr*, *hvært*, *hværgi* etc. have 'æ'. *Herað* has 'e' (1). Inf. *gera*, pres. *gerer* have 'e' (13), but subst. *gærð* has 'æ' (3).

Original *e* is written 'æ' in adv. *væl* (1), and once in *sem* ('e' 8). The loanword *peningr* has 'e' in hand I (2), but alternately 'e' (2) and 'æ' (2) in hand III.

Before *n*+consonant other than *n*, 'æ' is the rule. The most notable exception is pret. part. nom. pl. masc. *gengner* (2) (vs. pres. *gengr* (3)), and, under secondary stress, *ærend-* (2). Before *nn*, on the other hand, there is fluctuation, but only between words, each word being written consistently one way or the other: pres. *kænnir*, *kænne-* (5), adv. *ænn* (3), but pl. *menn* (18), 3rd sg. (intr.) *rennr* (3).

7.23. In NRA I C II (Fragments of the Older Frostaping-Law) long *é* is written 'e', and *é* 'æ', also in *frénde*; 'e' for *é* occurs twice, in *néstr*, pret. part. *mélt*, both of which usually have 'æ'.⁶⁹

Original *e* is written 'e' in *þegn* (2), *þrest* (1), but 'æ' in *bræsta* (1), and in *vætr* (7) ('e' 2). Umlaut-*e* and *e*<*ei* are written 'e' in *-seme* (1), *gestr* (1), *mestr* (1). Besides, there are sporadic examples of 'e' beside 'æ', e.g. *eftir*, *sett*, especially for the capital, e.g. *Engi*. The adv. *hvesso* has 'e' (2), but *hværvitna* has 'æ' (1). Inf. *gera*, pres. *gerer* have 'e' (13), but subst. *gærð* has 'æ' (2). Delabialized *ø* is represented by 'e' in 3rd sg. *kemr*.⁷⁰

7.24. In NRA I C III (Fragments of the Older Frostaping-Law), which is much shorter, 'e' and 'æ' are used similarly, 'e' for long *é*, 'æ' for long *é*, except in *nér* (1).⁷¹

⁶⁹ There are three examples of 'a' for 'æ', two representing long *é* (in *méle*, *-er*), one short *e* (in *neinna*).

⁷⁰ Before *n*+consonant the rule seems to be 'æ'. But since the printed text does not indicate abbreviations, it is not clear whether such spellings as *menn* do occur in the manuscript. In the existing facsimile this form is always abbreviated.

⁷¹ There is one example of 'a' for 'æ', representing short *e* (in *verðr*).

Original *e* is written 'e' in *vetr* (3); demonstr. gen. sg. *þess* has 'æ' (2), but *þesse* has 'e' (2).

Before *nn*, *nt*, *nd*, 'e' is the rule, 'æ' before *ng* (2); *nemna*, with *mn* < *fn*, has 'e' (2), but *stæfna*, with *fn* retained, has 'æ' (2).

7.25. Much the same distribution of 'e' and 'æ' as in OH is to be found in the somewhat later Tüb. Me II 2 (Fragment of the Older Frostaping-Law), dating probably from the third quarter of the thirteenth century.⁷² But, in a few cases, there is some vacillation, not to be found in OH, which probably indicates the loss of the distinction *e* vs. *ę*, or at least an uncertainty about its function on the part of the scribe, who, on the whole, must have copied his text with great accuracy. Thus, original *e* in *vetr* is written 'e' (5) or 'æ' (1); in *veðr* 'e' (3), 'æ' (1); in 3rd sg. *berr* (inf. *bera*) 'e' (1), 'æ' (1); in *segl* 'æ' (1); 'æ' is used also in demonstr. *þætta* (1), gen. sg. *þæss* (9). Umlaut-*e* in *næf* is written 'æ' (1) or 'e' (1); *herað* has 'e' (1).

7.26. The fragments NRA I A (the Older Eidsiva-Law, =A), NRA I C IV + AM 315 k fol. (the Older Frostaping-Law, =B), AM 315 g fol. (the Bjarkæy-Codex, =C), and NRA 51 (Fagrskinna, =D)—all probably from the second quarter or the middle of the thirteenth century—bear great resemblance to OH in the notation of the *e*-vowels. But of short *e* there are either too few examples to permit us to determine its phonemic status, or there are so many deviations from the regular notation that the apparent traces of distinction may be due to slavish copying of the original.

All four fragments have regularly 'e' for long *é*; B has 'æ' in *réttir* (1), but in the other three, this word has always 'e'. Long *é* is usually written 'æ'. D, with only two examples of *é*, has 'æ' in one (*kvæðe*), 'e' in the other (*nést*). A has 'e' in pl. *nétr* (2) (sg. **nott*), C has 'e' in *nér*, *nést* (2), and B in *nér*, *néstr* (4).

As for short *e*, the only examples in B indicating phonemic distinction of *e* and *ę* are the non-minimal subj. *bere* (inf. *bera*) vs. *sværi*, and pret. part. *vegenn* vs. pres. *sægi*. In the other three fragments examples showing phonemic distinction are even more difficult to find. Besides, in A and D, 'e' is much more frequent for short *e* than, e.g., in OH, and, on the other hand, in C, there are examples of 'æ' in positions where it is not used in OH (e.g. *væra*, *mægo* beside *vera*, *mego*).

8.1. Most of the later, middle or late thirteenth century, manuscripts differ from those treated in the preceding sections in that, while they

⁷² See E. Sievers (ed.), *Tübinger Bruchstücke der älteren Frostuthingslög* (Tübingen 1886), 7—9.

distinguish long *é* and *ê* consistently, by 'e' and 'æ' (or, rarely, 'ê') resp., they show either 'e' or 'æ' as the predominant notation of the short vowel, with only a limited number of contrary examples.

8.2. In the following manuscripts 'e' is the predominant notation: AM 315 e fol.,⁷³ Codex Rantzovianus (Don. var. 137 4°, University Library, Copenhagen),⁷⁴ AM 310 4°,⁷⁵ DG 4—7 A (with 'æ' especially before liquid + consonant),⁷⁶ DG 4—7 B hand I,⁷⁷ DG 4—7 B hand III,⁷⁸ and Sthm 4 fol. hand II.⁷⁹

8.3. But in the following manuscripts 'æ' is predominant: DG 4—7 B hand II,⁸⁰ AM 243 b α fol. (with 'e' especially after *g*, *k*),⁸¹ and Sthm 4 fol. hand I.⁸²

8.4. A quick glance at the available facsimiles and editions of Sthm 6 fol.⁸³ and of NRA 61⁸⁴ shows that these manuscripts belong to the first group, although there are not a few examples of 'æ', especially in Sthm 6 fol. Sthm 17 4° is more varying.⁸⁵ Its first part seems to belong to the second group, but in its second part, 'e' gains the upper hand, with, however, not an insignificant number of occurrences of 'æ'. Hand III of Sthm 4 fol., too, shows considerable, and apparently unregulated, fluctuation between 'e' and 'æ'.⁸⁶

8.5. In NkS 1640 4° hand I, there is also considerable, but apparently more regular, fluctuation between 'e' and 'æ':⁸⁷

⁷³ Hægstad, *Nordvestlandsk*, 77; G. T. Flom, *Fragment AM 315 E of the Older Gulathing Law* (University of Illinois Studies in Language and Literature, vol. XIII, 1; Urbana, Ill., 1928), 28 f.

⁷⁴ Hægstad, *Nordvestlandsk*, 82.

⁷⁵ M. Hægstad, *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Tillegg* (Oslo 1935), 27.

⁷⁶ *Ibid.*, 46.

⁷⁷ L. Holm Olsen, *Den gammelnorske oversettelsen av Pamphilus* (Oslo 1940), 52.

⁷⁸ Hægstad, *Tillegg*, 12 f.

⁷⁹ *Ibid.*, 116. ⁸⁰ *Ibid.*, 2 f.

⁸¹ *Ibid.*, 57 f. See also F. Jónsson, "Indledning," *Konungs skuggsjá* (Copenhagen 1920), 12.

⁸² M. Hægstad, *Gammelt trøndermaal* (Oslo 1899), 32.

⁸³ Facsimile of p. 88 in *Palæografisk Atlas. Oldnorsk-islandsk Afdeling* (Copenhagen 1905), pl. no. 21. See also R. Keyser and C. R. Unger (eds.), *Barlaams ok Josaphats saga* (Oslo 1851).

⁸⁴ C. R. Unger (ed.), *Karlsmagnus saga ok kappa hans* (Oslo 1860), 556—558.

⁸⁵ Facsimile in *Palæografisk Atlas*, pl. no. 43. See also C. R. Unger (ed.), *Thomas saga erkibyskups* (Oslo 1869).

⁸⁶ Hægstad, *Tillegg*, 101 f.

⁸⁷ The material was collected by E. Lundeby, "Vokalismen hos hånd a (hovedhånden) i NkS 1640 qv.," *Arkiv för nordisk filologi* LXII (1947), 25—103, especially 67—74; but his criteria of analysis are different.

(1) Before nasal+consonant, consonant+consonantal *i*, a single consonant+unstressed *a* or *o*, and consonant+nasal, 'e' is the rule, with very few exceptions.

(2) Before liquid+consonant there is fluctuation between 'e' and 'æ' for *e* of any origin.

(3) Before a single consonant+unstressed *e*, 'e' is predominant for *e* of any origin, i.e. not only, e.g., in subj. *mege*, *bere* (inf. *bera*), *dreper*, pres. *gerer*, pret. part. *leset*, but also in *megin* 'power', subj. *veri* (inf. *veria*), *sveri*, *krefi*, pret. part. *tekit*; 'æ' occurs too, not only for umlaut-*e*, e.g., in subj. *sværi*, *sæli*, pret. part. *drægit*, *tækit*, but also for original *e*, e.g., in subj. *mæge*, *mæte*.⁸⁸

(4) Before consonant+*r*, on the other hand, 'æ' is the rule for umlaut-*e*, e.g. 3rd sg. *tækr*, comp. *bætr*, pl. *fæðr*, and 'e' for original *e*, e.g. *vetr*, 3rd sg. *etr* (inf. *eta*), though there are exceptions, e.g. 3rd sg. *kvæðr* (inf. *kveða*).

(5) Similarly, in monosyllables before a single consonant or before *-rr*, umlaut-*e* is usually written 'æ', e.g. *næt*, *flæt*, *kær*, acc. *hær*, pres. *væð*, *vær* (inf. *veria*), *færr*, *bærr* (inf. *beria*), but also, e.g., *flet*, *veð*, whereas original *e* is spelled 'e', not only in *ef*, *en*, *er*, *með*, *sem* etc., but also in acc. *veg*, pres. *sker*. There is one example of 'æ' in rel. *er*.

(6) Before other consonant clusters, 'æ' is more frequent for umlaut-*e* (e.g. *-fæst*, *fæsti*, *æptir*, *bæzt*, *sæzt*, *sætt*), and 'e' for original *e* (e.g. *vestan*, *reaxtri*, *þessor*, *þetta*, *preste*), but there are contrary examples (*brægðr*).

The conclusion must be the same as for some of the fragments above (§§ 7.25—26), viz. that the evidence indicates phonemic distinction in some positions—before consonant+*r*, in monosyllables, and before certain consonant clusters, e.g. *st*—possibly not in the language of the scribe of 1640, but rather of the scribe of the copy of which 1640 is a transcript.⁸⁹

⁸⁸ Lundeby, *ibid.*, 69, formulates the rule that the short vowel is written 'e' when 'an *i* (cons. or voc.) follows in the next syllable', i.e. not only in the cases mentioned above, but also before any other consonant cluster+unstressed *e*. But Lundeby records a number of exceptions to this rule, and since he apparently does not present the entire evidence, it is difficult to ascertain whether there is statistical foundation for this rule.

⁸⁹ The examples of original *e* presented by Lundeby are very few, especially in monosyllables. He does not specify whether the examples are in reality more numerous in the codex.

In Sthm 34 4°, too, there is considerable fluctuation between 'e' and 'æ'. See S. Kolsrud, "Um *e* og *æ* i cod. Holm. isl. membr. no. 34 in 4to," *Arkiv för nordisk filologi* XXXIII (1917), 283—292. The principal rule, according to Kolsrud, is that except before nasal, where 'e' is predominant, 'æ' is used in monosyllables and before an unstressed syllable with *a*, 'e' before *i* (voc. or cons.) and *u*. But the

9.1. In the earliest Norwegian diplomas⁹⁰ there is considerable fluctuation in the use of 'e' and 'æ', and although the diplomas present the great advantage, from the linguistic point of view, of being originals, not transcripts, at least not in the same sense as most of the manuscripts, they furnish little pertinent information on the present question, since they are as a rule very short compared even with the shortest extant fragments of contemporaneous manuscripts.

9.2. The two earliest, undated, diplomas, which are pages from estate registers, are DN XVI 1 (=GkS 1347 4°), from about 1175, and DN XIII 1 (=NRA 73), from ab. 1200. The former, with twenty occurrences of short *e*, has 'æ', for both original and umlaut-*e*, before *r*+velar, 'e' elsewhere for *e* of any origin, including the position before *r*+consonant other than velar; this indicates absence of phonemic distinction.⁹¹ The latter, with only five examples of *e*, admits of no conclusion; the examples are *þessar*, *nese* (2), *skæppor* (2).

9.3. The three earliest actual diplomas are in East Norwegian (issued in Oslo). DN I 3 (from between 1207 and 1217) has mostly 'e'; 'æ' and 'ei' occur once each (*uttvægh*, *heivir*, also *hevir*). DN II 5 (1224 ?) and DN I 7 (1224 or 1225?) show a somewhat more widespread use of 'æ'. Both have 'e' before *nd* and *nn* (but before *md* II 5 has 'æ' (3)); before a single consonant followed, not only by unstressed *a*, but also by unstressed *e*, for umlaut-*e* (*hefer*, *deggi*) as well as for original *e* (*veret*); in the demonstr. *þesse*, *þetta* (7); and in monosyllabic particles like *ef*, *en*, *er*, *með*, *sem*. Before consonant+liquid or nasal, II 5 has, for original *e*, 'e' in *gefr* and 'ei' in *bubeignum*; there is no example of umlaut-*e* in this position, and I 7 has no example here. Before consonant+consonantal *i*, I 7 has 'e' (1), but II 5 has 'æ' (1) or 'ei' (1). Before liquid+consonant, 'æ' is used, not only for umlaut-*e* and *e*<*ei* (*mærkr*, *hælgv* etc.; 'ei' occurs once in II 5, *heilgum*), but also, in II 5, for original *e* (*værðr*). Finally, in

evidence for phonemic distinction is still more limited in this codex than in 1640. In most of the positions where phonemic distinction was possible there are examples of 'æ' for original *e* (289 f.). Kolsrud's main argument for distinction, viz. vowel harmony, is in itself insufficient (§ 10.2).

About the notation of *e* in certain 14th century manuscripts, see P. N. Grøtvedt, *Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslag 1300—1350* (Oslo 1939), 82—92.

⁹⁰ Published in *Diplomatarium Norvegicum*, vol. I—XIX (Oslo 1847—1914), abbr. DN. See at present also the facsimile-edition by F. Hødnebo, *Norske diplomer til og med år 1300* (Corpus codicum Norvegicorum mediæ ævi. Folio serie vol. II; Oslo 1960).

⁹¹ See Hægstad, *Nordvestlandsk*, 30 f.

I 7, 'æ' occurs in the place name (dat.) *skæphæimum* (mod. *Skippling*), whose first part is of unknown origin.⁹²

9.4. The next three diplomas are in the dialect of Trøndelag. DN I 8 (1225) and DN I 51 (1243) show a similar distribution of 'e' and 'æ' as the two latter diplomas from Oslo. The most notable differences are that in I 8 'æ' occurs before *nd* (2; 'e' 1); before *ng*, I 51 has 'æ' in *ængum* (1), but 'e' in pret. part. *genget* (2). Before liquid+consonant, where 'æ' is the rule, we find 'e' not only in the single occurrence of original *e* (3rd sg. *ber*, in I 51), but also for umlaut-*e* in I 8 *gerðom* (1), I 51 *elligar* (1), *helgi* (1; 'æ' 10). Before consonant+liquid or nasal, in I 51, we find 'æ' for umlaut-*e* in *kræfr* (1) and for original *e* in *bupægnvm* (1). But in I 8 'e' denotes original *e* in pret. part. acc. pl. *vegna* (1), while 'æ' occurs in the place name (dat.) *siætnum*, of uncertain origin.⁹³ Before a single consonant+unstressed *e*, I 51 has consistently 'e' for both original and umlaut-*e*, but of the two examples in I 8, both with umlaut-*e*, one has 'æ' (*huærer*), the other 'e' (*degi*). In I 51, monosyllabic words other than particles have 'æ', for original *e*, *væl* (1), as well as for umlaut-*e*, *næf* (1). Before other consonant clusters, in I 51, 'e' is used in pret. *setti* (1), *etter* (1), and demonstr. *pessa* etc. (6). But in I 8 we find 'æ' in *æfter* (1), in *pætta*, *pæssa* etc. (5; 'e' 2), but 'e' in *messa* (2), as well as in the place name (dat.) *flegstaðum*, of uncertain origin.⁹⁴

In DN II 10 (1255), on the other hand, 'æ' is the rule for *e* in any position and of any origin, with only a very few exceptions. In later diplomas from Trondheim there is considerable fluctuation in the use of 'æ'. In some, e.g. DN II 12 (1265), 'æ' is frequent, though perhaps not so widespread as in II 10; in others, e.g. DN I 60 (1265?) and DN I 59 (1263—64), 'æ', though occurring in a variety of positions, is on the whole less frequent.⁹⁵

9.5. The next diploma issued in Oslo dates from 1264, DN III 7, and has predominantly 'e' for short *e*. This is the case before consonant+consonantal *i*; before a single consonant+unstressed *a*, not only in *vera*, *eða*, *gera*, but also in *herað*; before consonant+unstressed *e*, for umlaut-*e*, *deghi* (1), as well as for original *e*, *meghe* (1); and before consonant+liquid or nasal, where, however, only original *e* occurs, *vetr* (3), *veghna* (1).

Before liquid+consonant, on the other hand, 'æ' is the rule for *e* of any origin (7), with two examples of 'e' (*gerðom*, *kerti*). Before nasal+

⁹² See Rygh, *Norske Gaardnavne*, vol. I (1897), 90 and 355.

⁹³ *Ibid.*, vol. XIV (1901), 282 and 373.

⁹⁴ *Ibid.*, vol. XV (1903), 64.

⁹⁵ See also Hægstad, *Gammelt trøndermaal*, 32, on examples from about 1300.

consonant there is fluctuation (e.g. *sendir*, but *sænda*). Other examples are *eptir* (1), *messor* (1), *þesse* etc. (3; 'æ' 1).

9.6. The earliest preserved diplomas from Western Norway are later than from the East, viz. from the late thirteenth century. In five early fourteenth century diplomas from Rogaland, in the South-West, DI II 77b (1305), II 78 (1305), IV 114 (1316), II 131 (1318), and I 168 (1322), Hægstad found 'e' to be the predominant notation of the short vowel, with not infrequent exceptions, in various positions, in II 77b and I 78.⁹⁶ Similarly, in eighteen diplomas, dating from 1283—1347, from other parts of the South-West (the 'inner' South-West), 'e' is predominant; it is universal in eight of them, but in the other ten there are not a few occurrences of 'æ'.⁹⁷ The same is true for a diploma, DN III 122 (1321), from Nordfjord, in the North-West; the rule is 'e', but 'æ' too occurs.⁹⁸

9.7. In conclusion, it is clear that no evidence for phonemic distinction of *e* and *ɛ* is to be found in the diplomas, not even the earliest ones. But there is considerable evidence for allophonic variation, with a more open vowel, written 'æ', especially before liquid+consonant. In the diplomas, long *é* is regularly written 'e', and long *ê* 'æ', except in *frénde*, which has 'e' (in II 5 and I 51), and in *géslengr* (1), in I 7.

10.1. One of the principal pieces of evidence commonly adduced to show the distinction between *e* and *ɛ* in Old Norwegian is the development of the so-called vowel harmony. This is the regulation of the quality of vowels in unstressed syllables by that of the preceding stressed vowels. The main rule is that the high vowels, *i*, *y*, and *u*, short and long, and the diphthongs ending in one of the high vowels, *ei*, *ey*, *au*, are followed by unstressed *i* and *u*, whereas the non-high stressed vowels are followed by unstressed *e* and *o*. An exception to this is, in the current formulation, that open short stressed *ɛ* (=umlaut-*e*) and *ø* are followed by unstressed *i* and *u* (and *a*, too, by *u*), whereas close short stressed *e* (=original *e*) and *o* are followed by unstressed *e* and *o*.⁹⁹ The distribution of the unstressed vowels *i*, *u* and *e*, *o* is usually taken as proof that when the variation in

⁹⁶ Hægstad, *Ryggjamaal*, 17 f.

⁹⁷ M. Hægstad, *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 2. 1. Indre sudvestlandsk* (Oslo 1916), 28—30.

⁹⁸ *Nordvestlandsk*, 10.—In early 14th century diplomas from the South-East there is great fluctuation in the notation of *e*; see P. N. Grøtvedt, "De viktigste særdrag i sørøstnorske diplomer i tiden 1300—1350," *Maal og minne* 1938, 163 f.

⁹⁹ See, e.g., Hægstad, *Gamalt trøndermaal*, 78 f.; G. Indrebø, *Norsk målsoga* (Bergen 1951), 136 f.; Seip, *Språkhistorie*, 128—130.

unstressed vowels implicit in vowel harmony originated, original *e* and umlaut-*e* were still distinguished, since their distinction is a prerequisite for the different development of the unstressed vowels.

10.2. It has even been claimed that the regular use of vowel harmony in a manuscript, with *e*, *o* after original *e* and *i*, *u* after umlaut-*e*, is in itself sufficient evidence to prove that these two vowels were distinguished in pronunciation by the scribe, even if there is no difference in their notation in the manuscript in question. Thus, for GkS 1347 4°, which has 'e' for both original and umlaut-*e* except before *r*+velar, where 'æ' is used for *e* of any origin (§ 9.2), Hægstad maintained, in spite of this, 'that vowel harmony shows . . . that these vowels were clearly distinguished in pronunciation, since *e*, when original, is always followed by *e* in the next syllable, but otherwise by *i* according to the rule'.¹⁰⁰

To this it must be remarked that if the Old Norwegian forms corresponding, e.g., to the Old Icelandic homophonous subj. *berē* (from *bera*) and *berē* (from *beria*), or to 1st pl. pres. *huerfom* (from intr. *huerfa*, *huarf*) and *huerfom* (from trans. *huerfa*, *-þa*), were minimal pairs, differing mainly in the vowel of the second syllable, presumably [bɛrē] vs. [bɛri] and [xwɛrvom] vs. [xwɛrvum], then the only reasonable interpretation is to regard this difference as the distinctive one and to transcribe phonemically *berē* vs. *berī*, *huerfom* vs. *huerfum*. If such was the case, vowel harmony would show that original *e* and umlaut-*e* were distinguished, not at the time of the extant manuscripts, but only during an earlier period, when vowel harmony arose as a phonetic process. Subsequently, through the merger of *e* and *ɛ* (and of *o* and *ɔ*), the distinctive difference in the above cases would have been shifted over from the first syllable ([bɛrē] vs. [bɛri], [xwɛrvom] vs. [xwɛrvum]), to the second; in other words, the high and mid variants of the unstressed vowels would have been phonemized, leading to an unstressed subsystem of five units, *i—e—ɑ—o—u*, instead of the three units, *e—ɑ—o*, in Old Icelandic (and South West Norwegian).¹⁰¹ At this stage the subj. of *bera* and *beria*, instead of being

¹⁰⁰ *Nordvestlandsk*, 31.

¹⁰¹ *Arkiv* LXXVII, 13. It is widely assumed that in writing systems with predominantly phonemic reference, like the Old Norse one, only the phonemic distinctions tend to be represented regularly in the spelling, while subphonemic variations are not. It might then seem surprising that in an unstressed subsystem of three units, *e—ɑ—o*, with allophonic variation in two of the vowels, viz. [i]—[e] for *e*, and [u]—[o] for *o*, this variation, conditioned automatically by the preceding stressed vowel, is represented with such great consistency. The regular use of five symbols, 'i, e, a, o, u', would be more in accord with a system of five units than with one of three only; in other words, the very fact that five symbols are used

homophonous as in Icelandic, would have been minimal pairs, *bere* vs. *berri* (see above), and the dat. pl. of *loge* and *log* would have been kept apart by a difference either in both syllables (*logom* vs. *lagum*) or in the second syllable only (*logom* vs. *logum*), instead of in their first syllable only, as in Icelandic (*logom* vs. *logom*).

10.3. Whether the theoretical development sketched in the preceding section ever took place in fact is not easy to ascertain, both because of the uncertainty concerning the merger of *e* and *ē* and because of the irregularities in the notation of the unstressed vowels in many manuscripts, in part probably due to their mixed language, most of them being transcripts of earlier copies, which, possibly, represented different orthographic conventions.

No attempt will be made here at an exhaustive answer to these questions. Suffice it to point out that a quick glance at the material, e.g., in OH reveals immediately that the distribution of unstressed 'i—u' and 'e—o' after short *e* is in most instances not governed by the origin of the vowel, but rather by its synchronic quality. Thus, e.g., *ē* before liquid + consonant is followed by 'i—u' whether it represents umlaut-*e* (or *e* < *ei*) or original *e*, e.g. not only *mærki*, *vældi*, dat. *ælldinum*, *gæltinum*, but also dat. *sværði*, *-inu*, *kvældi*, *værkum*, *kværkunum*; comp. *ældri*, pl. *hælgir*, and also comp. *verri*, pl. *verðir* (with *er* abbreviated); pres. *fællir*, *-ið* and also (subj.) *hværfi*, *-ið* (intrans.) etc. Similarly, before consonant + liquid not only *bætri* *-æfli*, but also *vætri*, *vætrum* (4; once *vætre*).

On the other hand, *e* is followed by 'e—o' even when it represents umlaut-*e* or *e* < *ei*, e.g. *heste*, *-enom*, *-om*, *hvesso*, *meste*, *-om*, *-er*, *-o*, *-re*. When *ē* and *e* have been introduced by analogy, they are followed by 'i—u' and 'e—o' resp., e.g. dat. *Ægli*, *mægni* (for **Agle*, **magne*), nom. *dreke*, pret. part. *dregenn*, *-et*, *-ner*, pret. *gengo*, *-om*, *-e*, *fengo*, *-om*, *-e*. And delabialized *ø* > *e* is followed by 'e—o', pres. *gere*, *-er*, pret. *gerðe*, *-om*, *-o*, *-em*, whereas *ø* > *ē* is followed by 'i—u', gen. sg. *æglis*, subst. pl. *gærðir*, *-um*.

In AM 655 IX 4° and AM 315 f fol. we find much the same situation. In 655 IX, e.g., where *e* is the rule before *nn*, *nd*, the following syllable

might be taken as evidence that the system consisted of five units. However, this is not necessarily so. In a case like this it is not only the question of representing or not representing in spelling the existing subphonemic variation; it is also the question of equating the two complementary three-vowel subsystems in the position of non-maximal distinction, viz. [i]—[a]—[u] and [e]—[a]—[o], with the nine-vowel system in the position of maximal distinction (the stressed position). And since this identification must necessarily proceed on the basis of phonetic similarity, it is nothing but natural, for orthographic purposes, that it should lead to an over-differentiation in the position of non-maximal distinction; see *Lingua* X, 250—252.

has 'e', not 'i' as in the corresponding position in OH (e.g. pret. *sende*, dat. *hende* vs. *sændi*, *hændi* in OH).

This shows conclusively that the distribution of unstressed 'i—u' and 'e—o' does not permit us to infer the distinction of original and umlaut-*e* where this distinction is not represented explicitly in the spelling.

The other question—of the possible split of the unstressed vowels into five—is a much more difficult one. This split, if it occurred at all, may have been brought about by the merger of *e* and *e̊*, as shown above, but in the absence of this merger, it may also have been occasioned by the merger of *o* and *o̊*. The difficulty here is that in Old Norwegian writing, in contrast to Old Icelandic, these two vowels were very frequently, in fact usually, denoted by the same symbol, viz. 'o'. It is not clear to what extent this is a shortcoming of the writing system and to what extent it indicates merger of the two vowels. It seems to be commonly assumed that the former was the case. When, in OH, we find, e.g., *flokk* (=OIce. *flokk*) and *þokk* (=OIce. *þokk*), with the same vowel symbol, it is widely held that this was only an inaccurate notation. If this was so, the distinctive vowel difference between, e.g., dat. *koste* (=OIce. *koste*) and *hofði* (=OIce. *hofðe*) was in the stem vowel, and the difference in the quality of the unstressed vowel was automatically conditioned by the difference in the stem vowel. The difference between, e.g., subj. *bere* (inf. *bera*) and *beri* (inf. *beria*), or between dat. *rogne* 'roe' (=OIce. *hrogne*) and *Rogni* 'ruler, Odin' may then be called 'a discontinuous minimal difference'.

In view of this, our attention will naturally focus on the comparatively few manuscripts which have a single symbol for short *e*, thus showing the final merger of *e* and *e̊*, and which at the same time show vowel harmony. Among the earliest of these is AM 315 e fol. (§ 8.2). This fragment observes the rules of vowel harmony with considerable regularity. This is true especially of 'i—e', whose distribution, apart from the position after stressed short *e*, is virtually regular; it is also true of 'u—o', although there are some more exceptions here. But after short *e* there is widespread fluctuation. Not only does the distribution of the symbols in unstressed syllables go contrary to the origin of the short *e* or to their distribution, e.g., in OH (*legit*, *gerin*, *hesti*, but *stefnde*, *tekenn*, *stefno* etc.), but there is fluctuation also in one and the same word (*hendi* and *hende*). Also after *o* and *o̊*, both written mostly 'o', there is great fluctuation, but the examples are much fewer.¹⁰²

¹⁰² Flom, *Fragment AM 315 E*, 30—33.—A similar situation is to be found in the Codex Rantzovianus (Hægstad, *Nordvestlandsk*, 83—86).

This seems to indicate that if the mergers of *e* and *e̊* and of *o* and *o̊* at all had the secondary effect of splitting the three-vowel unstressed system into a system of five units, this system must have been very short-lived; to judge from the fluctuation in spelling, the distinction of unstressed *i* and *e* and of *u* and *o*, arising only after stressed short *e* and *o*, seems to have tended to disappear almost immediately.

11.1. To sum up the results of the preceding investigation, it has appeared that, in Icelandic, there is no conclusive direct evidence for distinction of *e* and *e̊*. The evidence of the First Grammatical Treatise, commonly taken to establish this distinction, is quite inconclusive (§ 5), and poetry and the orthography of manuscripts furnish positive evidence to show the absence of distinction (§§ 3.4, 4.4).

Also the more indirect evidence for phonemic distinction of *e* and *e̊* is vague. As pointed out in § 3.31, even if there are many examples of marked 'e̊' for original *e*, this notation is less frequent for this vowel than for umlaut-*e* (and *e* < *ei*). True, the two reasons adduced in footnote 24—the low relative frequency of original *e* (due, among other things, to its having been broken to *iá*, *iþ*), and the use of abbreviation in some frequent words with original *e*—may account for this difference in frequency. But it might also be taken to show phonemic distinction, not by the scribes of the extant manuscripts themselves, but rather during an earlier period—a distinction of which only remnants had been preserved through slavish copying.

Even the earliest preserved fragment, AM 237 a fol., shows no more than this. As shown in footnote 24, no great importance can be attached to the fact that only umlaut-*e* (and *e* < *ei*) is written 'e̊, æ' in this fragment. In view of the limited number of occurrences, this may very well be accidental, especially if we assume that the examples of 'e̊, æ' are taken over from the original, in which, then, this distinction had been made consistently. For, if the scribe of AM 237 a fol. had distinguished *e* and *e̊* phonemically, we should have expected him to have used 'e̊, æ' much more frequently for *e̊*, viz. with about the same frequency as he uses these symbols for long *é*.

This would be somewhat analogous to the situation in the Norwegian dialect of Trondheim towards the middle of the thirteenth century. In the late Tüb. Me II 2 (§ 7.25) the distribution of 'e' and 'æ' is too fluctuating to establish, unambiguously, phonemic distinction of *e* and *e̊*. But, on the other hand, it is so regular, historically, that we should probably infer this distinction for an earlier period, even if no manuscripts were preserved, such as OH, where it is represented consistently.

However, if, on the basis of this indirect evidence, we conclude that the distinction of short *e* and *ɛ* was present in early Icelandic—prior, e.g., to the early twelfth century—then the apparent contrary evidence of early scaldic poetry, from the tenth century on, must be discounted. The numerous examples from early poetry indicating, apparently, one short *e* only must then be inaccurate rhymes of *e* and *ɛ*, and be due, possibly, to the same characteristic of the metrical technique as the inaccuracies mentioned in footnote 15.

11.21. Some of the Norwegian material, on the other hand, shows conclusively the phonemic distinction of *e* and *ɛ*. This is true especially of the material generally considered to stem from Trøndelag, e.g. OH and AM 655 IX 4° (§§ 6.21, 7.21). The distinction appears also, e.g., in AM 315 f fol. (§ 7.22), commonly considered to be from West Norway, probably its northern part.

For the other areas there is no conclusive evidence. For the East this is conceivably due to the absence of early records, although not even the earliest diplomas, from the first quarter of the thirteenth century, show any signs of the distinction (§§ 9.3, 9.7).

For the West, on the other hand, the reason must be that this distinction, if it ever existed, disappeared earlier. The evidence of the fragment written by hand III in Hom. (§ 6.11), presumably the earliest extant fragment from the South-West, is analogous to that of the earliest Icelandic fragment, AM 237 a fol.: It does not furnish positive evidence for one short *e* only, but even if 'æ' occurs only for umlaut-*e* (and $e < ei$), the contrary conclusion—that the scribe distinguished *e* and *ɛ*—is not substantiated (footnote 40). But, as in Icelandic, it might be taken to show, indirectly, phonemic distinction of *e* and *ɛ* during an earlier period in South-West Norwegian.

In Hom. I and II, probably from Bergen (§§ 6.12—15), and in NRA I B, probably also from the North-West (§ 7.1), there is considerable positive evidence against distinction. But, even so, there is clearly visible a certain statistical preponderance of spellings which would normally be taken to show distinction. Thus, e.g., in Hom. I and II, 3rd sg. *berr* (inf. *bera*), has 'e' seven times, 'æ' twice, whereas *berr* (inf. *beria*) has 'æ' in its single occurrence; 3rd sg. *rekr* (inf. *reka*) has 'e' and 'æ' three times each, but *tekr* (inf. *taka*) has 'æ' in all its 26 occurrences. This may very well indicate distinction of *e* and *ɛ*, not by the scribes of Hom., but rather by the scribe(s) of its original. This original would then have been at the same stage, with regard to the *e*-phonemes, as AM 315 f fol.

11.22. The historical background of the distinction of *e* and *ɛ* is clear

in its main outline: *e* represents PScand. *e*, whereas *ɛ* represents *i*-umlaut of *a* (including the change before *ɣ* and *g*, *k*+front vowel) or the diphthong *ei* monophthongized; *ø*, when delabialized, seems also to have yielded *ɛ* regularly.

But in spite of the overwhelming regularity of the historical correspondences, there are numerous exceptions, and in many cases there is also vacillation in the incidence of the vowels. Most of the exceptions admit of simple formulations as conditioned changes, e.g. the merger of *e* with *ɛ* before liquid+consonant (except for the position before *-rr* and a case of analogy, *gerðe* vs. **gærði*, § 6.22,4). But others appear as isolated cases which defy historical formulation. Most of these imply the change of *e* to *ɛ*, only a few that of *ɛ* to *e*. Thus, e.g., OH shows change of *e* to *ɛ* in *vætr*, but not in *veðr*; in *bær-*, *vær-*, *fær-*, but not in pres. *ber*, *sker*, *ver*; in *væl*, but not in *veg* etc. The opposite change *ɛ*>*e* appears, after *n-*, in *nes*, *net*, but not in *næf*.

Often the regular forms seem to be preserved better if they are supported by related forms in which the vowel quality is determined automatically, e.g. 3rd sg. *etr*, *getr* (cf. inf. *eta*, *geta*) etc. vs. *vætr*; pres. *ber*, *sker* (inf. *bera*, *skera*) etc. vs. *bær-*, *vær-*, *fær-*; imp. *spænn* (cf. inf. *spænna*, pret. *spænni* etc.) vs. *menn*, *senn*, *enn*. This is parallel to the analogical changes discussed in § 6.22,8 (e.g. *dreke* for **dræki*, *gerðe* for **gærði*).

Fluctuation in incidence of the two vowels may be seen, e.g., in *vætr*, *væl*, *blæza* in OH vs. *vetr*, *vel*, *bleza* in AM 655 IX 4° vs. *vetr*, but *væl*, in AM 315 f fol., or in *hvesso* in OH, *hverso* in AM 315 f fol., but *hværsu* in AM 655 IX 4°.

The most irregular state of affairs is to be found before *st*. In OH, original *e* is invariably represented by *ɛ* (*bræsta*, *fræst*, *væst-*), and this vowel sometimes represents umlaut-*e* too (*fæsta*, *næsta*). But *e* represents monophthongized *ei* (*flestr*, *mestr*) and umlaut-*e* in *gestr*, *hestr*. AM 655 IX 4°, on the other hand, has *e* not only in *hestr*, but also in *frest*. NRA I C II has *e* in *gestr*, *mestr*, *frest*, but *ɛ* in *bræsta*. The lack of parallel examples prevents us from ascertaining the conditions for the changes involved.

For want of pertinent data it is of little avail to speculate on the chronology of the changes which led to the situation we find, e.g., in OH. We cannot even be sure that *e* and *ɛ* ever contrasted in all the positions in which the historical prerequisites for distinction were present, e.g. before liquid+consonant. A comparison with the form *uar* 'husband' on the runic inscription of Skollevoll, showing open *ɛ* in this word, cf. *uer* in the FGT (§ 2.0), *vær-* in OH,¹⁰³ is of little value since this inscription is

¹⁰³ Seip, *Språkhistorie*, 38 and 46.

from a different region, viz. the South (Vest-Agder), from which there are no data on the present question. The only relative chronology that can be established is that the development of vowel harmony must have been posterior to all, or at least most of, the changes implied by the situation in the extant texts (§ 10.3).

The fluctuation in the incidence of *e* and *ɛ* pointed out above is in itself an indication that the extant texts represent a stage of transition, with a tendency towards gradual merger of these phonemes. On the whole, the material indicates that the distinction *e* vs. *ɛ* was not preserved much longer than down to the second quarter or the middle of the thirteenth century.

11.3. Finally, a brief survey of the phonemic status of short *e* in the East Scandinavian languages will permit a comparison with Old Norse. In the earliest literary records, from the late thirteenth century, there are no traces of the distinction *e* vs. *ɛ*. For short *e* of any origin the predominant notation is either 'æ' (so in Old Swedish and Danish) or 'e' (in Old Gutnian). Most of the runic inscriptions, too, use the same symbol for *e* regardless of its origin. Only the very oldest ones, prior to ca. 900, do, it is generally claimed, distinguish original and umlaut-*e*.¹⁰⁴

This is indeed not unlikely a priori, but, in fact, the material furnished by the few inscriptions in question is so limited that it hardly admits of any definite conclusion. When, e.g., the Old Danish Flemløse-inscription has *is* (=OIcel. *es*, rel.) vs. *stantR* (=3rd sg. *stendr*), this is not enough to establish distinction, the second example showing the vowel in a position, before *n*+consonant, where phonemic distinction was unlikely. Even the longest of all existing runic inscriptions, the Rök-stone, provides no conclusive examples. In this inscription, which has 'i' for long *é* (e.g. *si*=3rd sg. subj. *sé* 'sees') and 'a' for long *ê* (e.g. *tuar*=fem. *tuér* 'two', *uarin*=3rd pl. pret. subj. *uére* 'were'), 'i' is used for the short vowel, e.g., in *is* (=3rd sg. *es* 'is'), *in* (=conj. *en*), *mir* (=prep. *mep*), *itu* (=acc. **eto* 'food'), *histr* (= *hestr*), while 'a' (or 'ǫ') is used, e.g., in *huan*, *huarian*, *huari*, *huariR* (= *huerr*, *hueriar*, *huerre*, *huerer*), *traki* (=dat. *drenge*). If we take this evidence to show the distinction of *e* and *ɛ*, we have to do so, not on the strength of the examples themselves, but rather on the same basis as for the fragments treated in § 7.2, viz. on the analogy of longer texts, such as OH.

¹⁰⁴ See A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (Halle (Saale) 1905), 105 f.; J. Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik*, vol. I, 302 f.

ROLF HELLER

Studien zur Svínfellinga saga

I.

Der Verfasser der Svínfellinga saga (Svínf.) hat sein Augenmerk ausschliesslich auf die Streitigkeiten zwischen den Söhnen Orms von Svínfelling, Saemund und Gudmund, und Ögmund, dem Mann ihrer Vaterschwester, gerichtet. Höhepunkt und tragischer Schluss dieser Händel ist der hinterhältige Überfall auf die Ormssöhne und ihre Erschlagung im Jahre 1252.

In den Bericht über den letzten Ritt ist eine Beschreibung der Ormsöhne und ihrer beiden Begleiter eingeschoben. Es darf als ungewöhnlich angesprochen werden, dass mitten in einer spannungsgeladenen Ereigniskette — genauer gesagt, unmittelbar vor einem entscheidenden Zusammenstoss — mehrere Personen nacheinander mit einer Vielzahl von Einzelzügen vorgestellt werden. Die Angaben beziehen sich sowohl auf die äussere Erscheinung als auch auf den Charakter der Personen und stehen in keinem direkten Zusammenhang mit den geschilderten Vorgängen.

In der gesamten Sturlunga saga gibt es nur einen vergleichbaren Fall.

Nach der Darstellung der Íslendinga saga (Ísl.) setzt Sturla Sighvatssohn im Jahre 1232 den Schlusspunkt unter die langjährigen harten Auseinandersetzungen mit den Thorvaldssöhnen Thord und Snorri. Er greift sie, als sie mit geringer Begleitung nahe seinem Gehöft durch den Bezirk reiten, mit zahlenmässig überlegener Mannschaft an und lässt das Brüderpaar am Ende des aussichtslosen Kampfes erschlagen. Auch hier werden die Todgeweihten vor den entscheidenden Szenen mit ihren Begleitern — es sind in diesem Fall sechs — ausführlich beschrieben.

Die Sonderstellung dieser beiden Parteien innerhalb der in die Sturlungasammlung aufgenommenen Sagas lässt einen Vergleich interessant erscheinen. Dabei zeigt sich, dass sich die Ähnlichkeit nicht auf die den Beschreibungen im Handlungsablauf zugewiesene Stelle beschränkt.

Schon in der Darstellung der vorausgehenden Ereignisse lassen sich Berührungspunkte erkennen. In beiden Fällen unternimmt das Brüderpaar im Laufe des langjährigen Zwistes einen Versuch, den Gegner zu überrumpeln. Beide Überfälle schlagen fehl. In Saudafell wird Sturla zuvor gewarnt und hat den Hof verlassen (Ísl. c. 70 f.¹) — in Kirkjuboe werden die Heranreitenden gehört, und Ögmund kann sich in die Kirche retten (Svínf. c. 6²). Eine Verfolgung der enttäuscht Abziehenden durch herbeieilende Nachbarn und Freunde unterbleibt, unter anderem wegen des Einspruchs einer Frau.

Ísl. c. 71 —

»Ingimundr Jónsson kom til Saudafells, ok eggjaði Solveig hann til eftirreiðar. en Valgerðr latti ... þar kom nær sjau tigur manna, ok eggjaði Þórir jökull ok sumir aðrir eftirreiðar.«

Svínf. c. 6 —

»kómu í Kirkjubæ nær átta tigur manna til móts við Ögmund. þar var Svartr ... ok eggjaði mjök eftirreiðar, ok þess fýstu fleiri. en Steinunn húsfreyja latti eftirreiðar.«³

Durch einen Vergleich scheint die gefährliche Spannung beseitigt (Ísl. c. 79 und c. 83 — Svínf. c. 9), aber der Schein trügt. In Wirklichkeit wartet der einst Überfallene nur auf einen günstigen Augenblick für den Racheschlag, der den Gegner nicht allein treffen, sondern vernichten soll.

Bei dem letzten Ritt folgen beide Brüderpaare der Einladung eines angesehenen älteren Freundes, mit dem sie zugleich verwandtschaftliche Bande verknüpfen (Ísl.: Snorri Sturlassohn — Svínf.: Abt Brand). Jene Grossen standen auf Grund von Verwandtschaft bzw. Schwagerschaft zwischen den Streitenden und hatten sich zuvor für eine friedliche Übereinkunft eingesetzt. Beide wehren in tragischer Verkennung der Lage ab, als der Verdacht geäußert wird, dass die eine Seite sich nicht an den Vergleich halten würde.

Ísl. c. 83 —

»Þórðr mælti til Snorra, bróður síns: ,eigi þótti mér Sturla, frændi

Svínf. c. 9 —

»(Sæmundr) segir honum, at sumum mönnum þótti Ögmundr

¹ Die Íslendinga saga wird zitiert nach der Ausgabe von Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason und Kristján Eldjárn, Reykjavík 1946, Bd. I, S. 229 ff. Die Zitate sind sämtlich mit dem Text der Ausgabe von Kálund, Københ. og Krist. 1906—11 verglichen worden. Abweichungen von diesem Text werden besonders angegeben. — Alle Textstellen werden in Kleinschreibung zitiert.

² Die Svínfellinga saga wird nach derselben Ausgabe, Bd. II, S. 89 ff. zitiert.

³ Der Einspruch der Frauen entspringt unterschiedlichen Überlegungen. Steinuns Auftreten ist ein Zeichen der vermittelnden Haltung, die sie zeitlebens eingenommen hat.

okkarr, vera með þeim svip, sem ek vilda, meðan þú settir griðin. 'eigi mun þat,' segir Snorri, 'allvel mun Sturla grið halda.'«

ekki mjök trúligir um griðin. ábóti segir hann eigi mundu sannan at því.«

Aber auch die Betroffenen selbst beachten eine Warnung nicht und glauben sich durch den Vergleich geschützt.

Ísl. c. 84 —

»kann vera, at Sturlu þykki þér eigi trúligir, ef þér finnizt allir saman.' ... Þórðr svarar: 'þeim griðum munum vit hlíta, er Snorri tók til handa okkr' ... 'eigi munum vér leynast um Dali,' segir Snorri, 'því at vér köllumst sáttir við Sturlu.'«

Svínf. c. 9 —

»mælti Þorsteinn við Sæmund, kveðst sýnast Ögmundur ekki trúligir. Sæmundr bað hann þegja ok mæla ekki slíkt, 'þar sem vér erum menn sáttir.'«

Dieses Vertrauen in die ehrenhafte Haltung des Vergleichspartners erweist sich als trügerisch, denn der Vergleich wird rücksichtslos gebrochen.

Eine letzte Warnung liegt in einem Traum des jüngeren Bruders.

Ísl. c. 84 —

»um morgininn (es ist der letzte Tag, den die Brüder erleben) snemma stóðu Vatnsfirðingar upp í Hjarðarholti, ok kvað Snorri margt hafa fyrir borit um nóttina. Þórðr kvað ekki marka skyldu drauma ok bað þá ríða.«

Svínf. c. 10 —

»um morgininn (es ist ebenfalls der letzte Tag) segir Guðmundr draum sinn.«

c. 11 —

»nú er at segja frá Sæmundi ok þeim frændum, at þeir rísa upp um morgininn á Hörgslandi ok báðu taka hesta sína. ok eftir þat stigu þeir á bak.«

Die Angabe der Svínf. fällt auf durch ihre Kürze und scheinbare Zusammenhanglosigkeit, sie ist zudem an der Stelle ein zeitlicher Vorgriff.

Der folgende Ritt führt in die Arme des Gegners. Ehe aber die tödlichen Hiebe fallen, treffen wir in beiden Berichten auf die Personenbeschreibungen, deren Besonderheit unsere Aufmerksamkeit auf sich gezogen hatte.

Vergleichbares zeigt sich auch weiterhin.

Es wird ausdrücklich angegeben, dass die Überfallenen vergebens um Frieden bitten und daraufhin beichten.

Ísl. c. 84 —

»(Sturla) segir, at þá mun eigi griða kost. ok er þeir heyra þetta, þá skriftast þeir.« (in Sturlas Schar ist ein Priester)

Svínf. c. 11 —

»ok er engi kost var griða, skriftaðist Sæmundr við Þormóð prest, en Guðmundr við Hjalta prest.« (beide Priester gehören zur Schar des Angreifers)

Den Begleitern wird letzten Endes doch Frieden zugesichert, die beiden Brüderpaare aber lassen ihr Leben unter den Waffen der Gegner. Sie werden nicht im Kampf Mann gegen Mann getötet, sondern waffenlos von dazu beauftragten Leuten Sturlas bzw. Ögmunds erschlagen.¹

Einer der Henker muss erst durch Drohungen zu dem blutigen Werk gezwungen werden.

Ísl. c. 85 —

(Sturla gibt den Befehl, die Brüder zu erschlagen)

»Hermundr gekk frá þegjandi, en Þormóðr bað hann fá til annan mann at vega at Þórði. en Sturla kvað honum eigi hlýða skyldu í móti at mæla ... — tók þá til bukclarans ok reiddi. þeir, er hjá váru, báðu Þormóð eigi í móti mæla því, er Sturla vildi.«

Svínf. c. 11 —

(der zweite Ormssohn soll erschlagen werden) »Jón kvaddi þá til nökkura menn at vega at Guðmundi, en engi vildi þat gera.« (ein Hinzukommender wird beauftragt) »Þorsteinn tók við öxinni ok hafði engi orð fyrir. þá tók til orða Sigmundur Ögmundarson: ‚ger þú, Þorsteinn, þat, sem þeir vilja.‘« (er wird zu nochmaligem Zuschlagen aufgefordert) »en hann neitti því. Jón kvað honum annan skyldu verra.«²

In beiden Fällen fasst einer der Gegner in die Nackenwunde des am Boden Liegenden, um ihre Tiefe festzustellen (Ísl. ebd.: »Eiríkr þreifaði

¹ Ein Unterschied besteht nur insofern, als die Ormssöhne durch den Hinterhalt ohne Gegenwehr in Ögmunds Gewalt gekommen sind, während die Thorvaldssöhne sich erst nach hartem Kampf gegen erdrückende Übermacht ergeben haben.

² Der Text weicht hier ein wenig vom Wortlaut der Króksfjarðarbók (Ausg. Kálund) ab, ohne dass sich sachliche Unterschiede ergeben. — Ähnliches wird kurz darauf noch einmal berichtet (c. 12), nachdem ein Bauer der Nachbarschaft überumpelt worden ist: »(Ögmundur) bað þá Árna gullkegg höggva hönd af honum. Árna kvaðst þat illt þykkja. ‚þat skaltu þó gera,‘ segir Ögmundur.«

í sárit« — Svínf. ebd.: »Brandr tók hendi sinni¹ ofan í sárit ok vildi vita, hversu djúpt var, ok leitaði með fingrunum«).

Nach der Tat verlässt die Mehrzahl der Angreifer den Platz. Einige von ihnen aber, die schon früher zu erkennen gegeben hatten, dass sie die Härte des Vorgehens nicht billigten, kümmern sich um die Leichen der Erschlagenen (Ísl. ebd.: »eftir þat var búit um líkin ... Halldórr flutti líkin með sér« — Svínf. c. 11: »bjuggu síðan prestarnir um líkin«; c. 13: »þeir Þorsteinn fluttu heim lík þeira bræðra með kennimönnum«).

Es ist durchaus verständlich, dass die beiden Berichte Berührungspunkte zeigen. Sie ergeben sich ganz natürlich aus der ähnlichen menschlichen Situation der Hauptpersonen. Auffallend aber ist die Vielzahl vergleichbarer Einzelheiten, die sich jeweils um eine in ihrer Art ungewöhnliche Beschreibung mehrerer Personen gruppieren. Sie legen den Gedanken nahe, dass sich der jüngere der beiden Verfasser in der Ausgestaltung seines Berichtes den älteren zum Vorbild genommen hat, d.h. also, dass sich der Verfasser der Svínfellinga saga bei der Darstellung der Ereignisse des Jahres 1252 an die Wiedergabe von Vorgängen des Jahres 1232 in der Íslendinga saga angelehnt hat.²

II.

In der Svínfellinga saga c. 10 wird vor dem (offenbar eine Vorausdeutung enthaltenden) Traum Gudmunds³ von einem eigentümlichen Vorfall berichtet:

»um kveldit, er þeir gengu frá baði, mælti Sæmundr við konu þá, er honum þerrði, at hon skyldi gnúa þurrkenni um háls honum sem fastast, — ,því at mér klæjar þar mjök.‘ hon gerði sem hann mælti. ,ekki gnýr þú,‘ segir hann. tekr hon nú dúkinn ok gnýr sem tíðast.«

Es ist der letzte Abend, den Saemund erlebt, und es ist unschwer zu erkennen, dass der Verfasser das Jucken am Hals als einen Hinweis auf die bevorstehende Enthauptung Saemunds verstanden wissen will. Wir finden ähnliche Beschreibungen an mehreren Stellen, u.a. auch im Bereich der Isländersagas, und wir dürfen annehmen, dass sich in ihnen isländischer Volksglaube widerspiegelt.

Das Besondere *dieser* Darstellung ist, dass ausdrücklich gesagt wird,

¹ In der Króksfjarðarbók heisst es hier: »Brandr þreifaðe ...«

² Vielleicht ist die Wortknappheit bei der Erwähnung des (vorausdeutenden) Traumes Gudmunds auch als eine Folge stofflicher Entlehnung zu betrachten.

³ S. oben S. 3.

dass das Reiben des Angesprochenen ohne Wirkung ist. Mir ist nur noch eine Stelle bekannt, die sich in dieser Beziehung vergleichen lässt. Sie steht im c. 199 der *Íslendinga saga*¹, wo von den Händeln zwischen Jarl Gizur und Thord Andreassohn, einem Vertreter des Oddi-Geschlechtes, im Jahre 1264 berichtet wird. Es heisst da, ebenfalls kurz vor der Erschlagung Thords, die unter ähnlichen Umständen vor sich geht wie die Saemunds: »þat var eitt kveld, er Þórðr ræddi um við Símon Þórhallsson, fylgðarmann sinn, at hann skyldi hrífa um hálsinn á sér, kvað þar klæja mjök. Símon gerði svá. Þórðr kvað hann eigi at gera þeim kláða.«

Nun könnte dieses Nebeneinander trotz des nur hier feststellbaren Zuges durchaus zufällig sein; es fällt jedoch auf, dass auch im Umkreis Vergleichbares zu erkennen ist. —

Saemund wie Thord waren ursprünglich einmal die Angreifer, am Ende sind sie die Geschlagenen. Nachdem sie in die Hand des Gegners gefallen sind, wird ihren Begleitern Frieden gewährt, sie aber (im Falle Saemunds allerdings auch der Bruder) werden hingerichtet. Eine Einzelheit der Erschlagungsszene ist interessant. Wir haben oben erwähnt, dass einer der Gegner prüfend in die Wunde des Getroffenen fasst (Svínf. c. 11). Das geschieht auch hier (Ísl. c. 200): »Gizurr jarl þreifaði í sárit«, und beide Male hören wir als Ergebnis die Aufforderung, ein zweites Mal zuzuschlagen.

Daneben verdient mindestens noch eine Gemeinsamkeit Beachtung. Sie gehört zu den dem entscheidenden Zusammenstoss vorausgehenden Ereignissen. Sowohl in der Svínf. wie in der Ísl. kann sich der am Ende Triumphierende einmal nur dadurch vor einer Überrumpelung retten, dass er sich in die Kirche flüchtet (Svínf. c. 6 — Ísl. c. 199). Von dort aus spricht er mit den Angreifern. Das Ziel des Überfalls ist damit nicht erreicht, und es ist sogar ein schneller Rückzug nötig, da aus der Umgebung Helfer herbeiströmen bzw. zu erwarten sind. Zuvor aber müssen die Führer der Angreifer den von ihren Anhängern gemachten Vorschlag, die Kirche aufzubrechen und den Gesuchten auf diese Weise zu fassen, abwehren.

Svínf. c. 6 —

»þá tók til orða Fjárgarðr Austmaðr ..., bað þá at ganga ok láta eigi kirkjuna standa fyrir þeim.«

Ísl. c. 199 —

»en þeir menn, er minna háttar þóttu vera, eggjuðu, at brotin myndi vera kirkjan austan til, ok kváðu ekki mundu fyrir vera at ná jarlinum.«

¹ Vgl. die genannte Ausgabe, Bd. I, S. 529 ff.

Danach kann man zumindest mit der Möglichkeit rechnen, dass in den genannten Punkten ein literarischer Zusammenhang zwischen den beiden Berichten besteht. Die Frage, welche der beiden Sagas den Einfluss ausgeübt haben könnte, ist kaum zu beantworten. Die Schwierigkeit liegt in erster Linie darin, dass es nicht sicher ist, ob die beiden herangezogenen Kapitel der Ísl., die ihren Schluss bilden, von Anfang an zu dieser Saga gehört haben und damit Sturla Thordsson zuzuschreiben sind. Zuletzt hat sich Jón Jóhannesson dazu geäußert und es nach nochmaligem Abwägen des Für und Wider als möglich bezeichnet, dass auch diese Partien auf Sturla zurückgehen.¹ In diesem Falle dürfte die Svinfellinga saga als nehmender Teil betrachtet werden.

III.

Die Svinfellinga saga unterscheidet sich in mehr als einer Beziehung von den anderen in die Sturlunga-Sammlung aufgenommenen Sagas. Auf das Wesentliche hat Jón Jóhannesson in seinem Vorwort hingewiesen.²

Die Saga verfolgt nur die Kette von Streitigkeiten zwischen Ögmund und den Ormssöhnen. Es ist bekannt, dass diese in den gleichen Jahren auch in andere Auseinandersetzungen verstrickt waren — sie sind vom Verfasser offensichtlich bewusst unerwähnt gelassen. Stofflich haben wir es also mit einer Auswahl zu tun.

In der Darstellung fällt die grosse Zahl ausführlicher Gespräche auf, und es ist zu spüren, dass der Verfasser Gefühlen mehr Raum gibt, als das in vielen anderen Sagas der Fall ist.

Wenn man diese Besonderheiten zusammen betrachtet, darf man sagen, dass sich die Svinf. mit dem, worin sie sich von den Sagas der Sturlunga-Sammlung unterscheidet, in die Nähe der Isländersagas stellt.

Nach meiner Auffassung ist das kein Zufall. Es soll im Folgenden versucht werden nachzuweisen, dass dem Verfasser mindestens eine Isländersaga vor Augen stand, als er sein Werk schrieb, und dass er sich bewusst oder unbewusst von ihr beeinflussen liess. Es handelt sich um die Vápnfirðinga saga (Vápnf.).

Als erstes sind drei Einzelzüge zu nennen, deren Ähnlichkeit das Mass des Zufälligen zu übersteigen scheint.

In c. 5 der Svinf. wird davon berichtet, dass die Brüder Saemund und

¹ Vorwort zu der genannten Ausgabe der Sturlunga saga, Bd. II, S. XXXIV ff.

² A.a.O. S. XLIII f.

Gudmund bei einem Gelage erstmals wieder zusammentreffen, da Gudmund zuvor bei Ögmund in Erziehung war. Es heisst da:

»um veizluna var þeim bræðrum alltíðrætt, ok vissu menn óglögg, hvat þeir töluðu. en er slitit var veizlunni, reið Guðmundr heim í Kirkjubæ.«

Dem Folgenden ist zu entnehmen, dass sie ihr Vorgehen gegen Ögmund abgesprochen haben, mit dem Saemund die ersten feindseligen Auftritte erlebt hatte.

Auch die Vápnf. berichtet von einem Pläneschmieden während eines Gelages. Auch hier steckt nichts Gutes hinter dem Flüstern der beiden vornehmsten Anwesenden; sie trachten wie die Ormssöhne nach dem Leben eines Dritten, in diesem Fall allerdings aus reiner Habgier. Und auch hier wird das nicht direkt ausgesprochen, sondern lässt sich nur aus den folgenden Ereignissen schliessen.

Die Stelle hat folgenden Wortlaut (c. 4):¹

»orð var á því, at þeim Helga ok Geiti þóetti svá tíðrætt vera at því boði, at menn fengi hvárki af þeim tal né gaman. var nú slitit boðinu, ok fór hverr heim til síns heimilis.«

In beiden Fällen wird nichts weiteres über das Gelage erzählt — es scheint nur um des Gespräches willen da zu sein.

Steinun, Ögmunds Frau, weint, als die Ormssöhne das durch die Ächtung ihres Mannes verfallene Gut fortschleppen. Sie weint nicht wegen des Verlustes, sondern weil sie ahnt, dass daraus eine tödliche Auseinandersetzung erwachsen wird.

»þetta kemr húsfreyju í grát ... þat muntu ætla, at ek gráta fé þetta, er þeir reka hér í brott, en þat er þó eigi ... — heldr græt ek þat, er ek uggi, at eftir komi síðar« (c. 8).

In der Vápnf. sehen wir ebenfalls eine Frau weinen. Es ist Helgis Ziehmutter, die im Traum seinen Tod vorausgesehen hat (c. 13):

»er hann kom til hennar, sat hon ok sá í gaupnir sér ok grét. Helgi spyrr, hví hon gréti eða hví henni væri svá skapungt. hon kvazk gráta drauma sína.« —

Und schliesslich können wir bei je einer der Hauptpersonen in vergleichbarer Situation eine ähnliche Haltung beobachten. Sowohl Ögmund als auch Geitir hatten sich in einer ganzen Reihe von Fällen beugen müssen. Allmählich ist in ihnen der Entschluss gereift, sich des Gegners ein für allemal zu entledigen. Gerade in diesem Stadium der Ereignisse hören

¹ Die Vápnfirðinga saga wird zitiert nach der Ausgabe von Jón Jóhannesson, in: Íslenzk fornrit XI, Reykjavík 1950, S. 21 ff.

wir aus ihrem Munde lobende Worte über den Widersacher. Sie können nach Lage der Dinge nur als Verstellung aufgefasst werden.

Svínf. c. 9 —

»Ögmundur var heima um vetrinn ok heldr fálátr. hann talaði jafnan mjök vingjarnliga til þeira bræðra þá er þeira var getit.«

Vápnf. c. 12 —

»(Ólvir) spurði hann at Brodd-Helga vandliga. Geitir lét vel yfir honum.«

Überzeugender als diese stofflichen Berührungen weisen stilistische Eigenheiten des Verfassers der Svínf. auf die Kenntnis der Vápnf.

An drei Stellen ist von einem Begräbnis die Rede — in allen Fällen erscheint das Wort »jarða«.¹

Wird eine Person eingeführt, die einen Beinamen trägt, geschieht es in der Form:

»X. hét maðr, er kallaðr var Y.«²

Will der Verfasser einen Handlungskreis als abgeschlossen kennzeichnen und zugleich den Übergang zu neuen Ereignissen schaffen, benutzt er entweder die Formel:

»(ríða þeir heim eftir þetta) ok er nú kyrrt um vetrinn«³,

oder die Worte:

»sitja um kyrrt« (mit Angabe des Zeitraumes)⁴.

Alle drei Erscheinungen gehören zu den charakteristischen Zügen der Schreibweise des Vápnf.-Verfassers.⁵ Mögen die Beobachtungen einzeln genommen von geringem Wert sein, so gewinnt ihr Nebeneinander in einem Werk doch an Gewicht, und die Vápnf. hebt sich durch sie deutlich von anderen Sagas ab.

Dasselbe darf nun aber auch von der Svínf. gesagt werden. — Bei keiner der in der Sturlunga-Sammlung vereinigten Sagas ergibt sich in den genannten drei Punkten ein ähnliches Bild (besonders wenn man die jeweilige Länge des Werkes berücksichtigt).

So zeigt beispielsweise die Guðmundar saga dýra zwar eine deutliche Vorliebe für die Formulierung »ok var kallaðr ...« (20 mal), verwendet aber die Worte »þá var kyrrt í heruðum eftir« nur ein einziges Mal und setzt bei Begräbnissen ebenso häufig »grafa« wie »jarða« ein (je 2mal).

¹ S. cc. 3; 9; 14.

² S. cc. 2; 6 (3mal); 11; 14.

³ S. cc. 4 und 6.

⁴ S. cc. 5 und 8.

⁵ Vgl. Studien zu Aufbau und Stil der Vápnfirðinga saga, in: Arkiv 78, 1963.

Ähnlich verhält es sich mit der Þórðar saga kakala (18mal »kallaðr«; 3mal »kyrrt«; 2mal »jarða« gegen 1mal »grafa«). — In der Þorgils saga skarða und der Íslendinga saga wiederum treffen wir häufig auf Wendungen, die mit »kyrrt« gebildet sind (Þorg. sk. über 20mal — Ísl. 11mal), dagegen im Vergleich zur Länge der beiden Sagas selten auf »kallaðr« (Þorg. sk. 5mal — Ísl. 9mal), und »jarða« scheidet für den Vergleich ganz aus (Þorg. sk. 1mal — Ísl. 7mal, neben 4mal »grafa«). — Die übrigen Sagas bieten überhaupt kein Material zur Gegenüberstellung.

Über diesen speziellen Wortgebrauch hinaus erinnern auch allgemeine stilistische Züge der Svínf. an die Vápnf.

Trotz der Kürze der Saga tritt mehrfach eine gewisse Breite des Ausdrucks auf. Und wenn es z.B. an einer Stelle in c. 5 heisst:

»nú ríðr Sæmundr til þings ok fjölmennir mjök. Brandr ábóti reið ok til þings, ok Guðmundr, bróðursonr hans, reið með honum«,

dann glaubt man den Verfasser der Vápnf. herauszuhören.¹

Dieser Sachverhalt darf m.E. als Bestätigung der oben aufgestellten These betrachtet werden, dass der Verfasser der Svínfellinga saga unter dem Einfluss der Vápnfirðinga saga gestanden hat. Die Einwirkung hat sich ebenso auf einzelne Motive, wie auf Wortschatz und Stil erstreckt.

IV.

Ausgangspunkt dieser Studien war die Beschreibung der Ormssöhne in der Svínf. und ihr literarisches Gegenstück in der Ísl. Was diese beiden Beschreibungen verbindet, ist einmal die ungewöhnliche Art, mehrere Personen vorzustellen, zum anderen die Stelle innerhalb einer Ereigniskette, an der es geschieht. Hinsichtlich der Wortwahl zeigen sich nur wenige unbedeutende Berührungspunkte, und es besteht insofern sogar ein Unterschied, als sich die Ísl. auf die Angabe der körperlichen und charakterlichen Eigenschaften beschränkt, während in der Svínf. auch Kleidung und Bewaffnung erwähnt werden.

In diesen beiden Punkten besteht nun aber eine beachtliche Übereinstimmung mit einer Szene ausserhalb der Sturlunga saga. Es handelt sich um die bekannte Stelle in c. 63 der Laxdœla saga (Laxd.), wo die Teilnehmer am Rachezug gegen Helgi Hardbeinsson von einem Beobachter beschrieben werden.²

¹ Vgl. Studien, S. 187 f.

² Auf diese Zusammenhänge habe ich schon hingewiesen in: Laxdœla saga und Sturlunga saga, in: Arkiv 76, 1961, S. 131.

In beiden Darstellungen erscheinen u.a. die Worte:

»í steindum sǫðli«; »stálhúfa á hǫfði«; »í blám kyrtli«; »manna kurteisastr«; »fríðr maðr sýnum«; »þykkleitr«; »grannligr«. Davon verdienen besonders die beiden letzten Beachtung, da sie ziemlich selten in der Literatur auftauchen.

Es darf wohl auch hierzu gestellt werden, wenn es von Ögmund vor der Hinrichtung seines ehemaligen Ziehsohnes Gudmund heisst (c. 11): »gekk Ögmundr frá eftir þat ok settist niðr ok var þrútinn mjök í andliti«.

Damit lässt sich die ungewöhnliche Angabe der Laxd. über Bolli Bollisson vergleichen: »hann var ok ungligr maðr, svá at honum var ekki grǫn vaxin; sýndisk mér, sem þrútinn mundi vera af trega«.¹

Svínf. und Laxd. berühren sich darüberhinaus noch einmal in Motiv und Wortlaut. Beide Male sehen wir einen Verfolgten auf einen Fluss zulaufen. In der Svínf. c. 6 will Modolf Hilfe für den in der Kirche eingeschlossenen Ögmund herbeiholen: »Móðólfr hleypr at ánni fram ..., — hon fell þíð milli höfuðisa. hann kastar sér þegar út á ána ok leggst yfir«.

In der Laxd. c. 15 steht Thorolfs Leben auf dem Spiel; die Verfolger reiten heran: »áin var ákaflega mikil; váru höfuðisar at báðum megin, en gengin upp eptir miðju, ok var áin allill at sækja ... ganga þeir (=Thorolf und sein Begleiter) ofan fyrir höfuðisinn ok leggjask til sunds«.

Obwohl bei diesen beiden Sagas nur wenige Gemeinsamkeiten festzustellen sind, ist es nicht ausgeschlossen, dass sie als Zeichen dafür zu werten sind, dass der Verfasser der Svínfellinga saga auch die Laxdœla saga gekannt hat.

V.

Als Ergebnis der verschiedenen Einzelbeobachtungen darf man sagen:

Der Verfasser der Svínfellinga saga stützte sich zwar bei seiner Arbeit offensichtlich auf eine gründliche Kenntnis der Vorgänge um die Ormsöhne und ihren Widersacher Ögmund, bei der Ausgestaltung der einzelnen Szenen seines Werkes aber lehnte er sich an ältere Darstellungen an. Vor allem der Bericht der Íslendinga saga über die Erschlagung der Thorvaldssöhne und die Vápnfirðinga saga haben ihm Anregungen gegeben. Über die Umstände, die seine Gedanken auf diese Sagas lenkten, lassen sich nur Vermutungen anstellen. Im Falle der Ísl. könnte es die Ähnlichkeit der Vorgänge bei der Tötung eines Brüderpaares gewesen sein. Für die Vápnf. liesse sich anführen, dass das Hauptthema wie in der Svínf. die todbringende Auseinandersetzung zwischen Verwandten

¹ Die Laxdœla saga wird zitiert nach der Ausgabe von Kálund, udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, XIX, København 1889—91.

bzw. Verschwägerten ist. Möglicherweise ist es für diese Frage auch nicht ohne Bedeutung, dass im 13. Jahrhundert einer der mächtigen Verwandten der Ormssöhne in Hof sitzt, einem der Schauplätze der Vápnf.

Dass die Svínfellinga saga in mancher Hinsicht von ihrer Umgebung in der Sturlunga saga absticht, liegt nicht — oder zumindest nicht in erster Linie — in ihrem Stoff begründet, es ist eine Folge der besonderen Haltung ihres Verfassers. Vielleicht dürfen wir darin einen Hinweis auf ihre späte Entstehungszeit sehen.

BYRGE BREITEIG

Snorre Sturlason og æsene

I

«Snorri's Edda is one of the most remarkable works of Icelandic literature, or, indeed, of the whole literature of the world», har en kjenner av norrøn filologi uttalt.¹ Den har helt fra først av hatt stor innflytelse på islandsk kulturliv og -utvikling. I dag er den både en viktig kilde for vitenskapelig granskning av den gamle religion² og litteratur, og i seg selv et — riktig nok noe ujevnt — kunstverk. I den senere tid er enda en annen side ved Edda mer og mer kommet i sentrum for forskernes oppmerksomhet:³ Edda som formidler av Snorres egen tankegang, hans personlige syn.

Denne avhandling er ment som et bidrag i samme retning.⁴ Det sentrale er Snorres stilling til stoffet i prologen til Edda, i Gylfaginning og i begynnelsen av Ynglingasaga, dvs. hans oppfatning av æsene og den norrøne religion.

Det er da en selvsagt forutsetning at stoffet tas alvorlig. At Snorre-Eddas mytologi skulle være en farse, en harselas over hedendommen,⁵ kan jeg ikke på noen måte godkjenne.

¹ Elias Wessén: «Codex Regius of the younger Edda», Corpus Codicum Islandicorum Medii AEvi, Vol. XIV, Copenhagen 1940, Introduction s. 7.

² Eugen Mogks nedvurdering av Snorre-Edda som kilde for den norrøne mytologi kan ikke sies å ha slått gjennom.

³ Hos f. eks. Hans Kuhn, Walter Baetke, A. T. Laugesen, Siegfried Beyschlag.

⁴ Avhandlingen er blitt til som et biprodukt i forbindelse med en bredere undersøkelse av Snorres ideer og livssyn.

⁵ Yngve Ågren: «Virrighetens apoteos», Edda, Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning, Bd. 61 (1961), s. 13—38. Mot Ågrens framstilling av Gylfe som en stor narr står Snorres karakteristikk av ham som «madr vitr» (Gylfag. kap 2). Ågrens syn kommer også fullstendig i strid bl. a. med Gylfaginnings ramme (særlig kap 42—43), der Snorres siktepunkt helt klart er vitenskapelig.

Først er det da nødvendig å ta standpunkt til et viktig tekstkritisk spørsmål: Er «Formáli», forordet i Edda i de fire hovedhåndskrifter R, W, T og U, forfattet av Snorre selv, eller er det en senere tilføyelse?¹

Oppfatningen har skiftet, og ennå i dag er meningene delte. Bl. a. Sigurdur Nordal, Finnur Jónsson, Elias Wessén, Fredrik Paasche og Walter Baetke har hevdet at Formáli er Snorres verk,² mens R. C. Boer, Rudolf Schomerus, A. T. Laugesen og Jan de Vries har benektet dette.³ Sterkest og med mest glød har likevel Andreas Heusler forfektet det siste standpunkt.⁴

Bevisbyrden hviler på dem som vil skille ut Formáli fra resten av Edda og erklære det for uekte på tross av at det fins i alle fire hovedhåndskrifter. Deres argumenter er det først og fremst som må undersøkes. Er de sterke nok? Analysen kan med fordel knyttes særlig til Heusler.⁵

Det er for usikkert å bygge en avgjørelse på Formális språk og stil.⁶

¹ Jeg tenker da ikke på ekstratilleggene i W, som visst alle er enige om er interpolasjon.

² Sigurdur Nordal: «Snorri Sturluson», Reykjavik 1920, s. 21. Finnur Jónsson i: «Edda Snorra Sturlusonar, udgivet efter Håndskrifterne af Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat ved Finnur Jónsson», København 1931, Indledning XLII. Eddasitatene og -henvisningene i denne avhandling er etter denne utgaven. (Bortsett fra betegnelsen «Formáli», som tilsvarer «Prologus» i F. Jónssons utgave.) Elias Wessén, op. cit., Introduction s. 14 og 22—29. Fredrik Paasche: «Norsk Litteraturhistorie, Bd. I. Norges og Islands litteratur inntil utgangen av middelalderen», Oslo 1957, s. 408. Walter Baetke: «Die Götterlehre der Snorra-Edda», Berichte über die Verhandlungen d. Sächs. Akad. d. Wissensch. zu Leipzig. Phil.-hist. Kl., Bd. 97, H. 3, Berlin 1950, s. 46—47.

³ R. C. Boer: «Gylfes mellomvarende med Aserne», i «Festschrift tilagnad Hugo Pipping», Helsingfors 1924, s. 17—24, cf. Acta Philologica Scandinavica I, s. 64. Rudolf Schomerus: «Die Religion der Nordgermanen im Spiegel christlicher Darstellung», Göttingen 1936, s. 26 og 42. Anker Teilgård Laugesen: «Snorres opfattelse af Aserne», Arkiv för nordisk filologi, Bd. 56 (1942), s. 310—11. Jan de Vries: «Altnordische Literaturgeschichte», Bd. II, Berlin 1942, s. 333.

⁴ Andreas Heusler: «Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum», Abh. d. Preuss. Akad. d. Wissensch., Phil.-Hist. Kl., Berlin 1908, passim, f. eks. s. 70. Jfr. s. 12: «Vor allem soll es mich freuen, wenn es mir gelungen ist, das Bild des Schriftstellers Snorri zu reinigen von dem Makel des überlieferten Eddaprologs.»

⁵ Jfr. konklusjonen på Siegfried Beyschlags avhandling «Die Betörung Gylfis», Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, Bd. 85 (1954—55), der han mener å finne god sammenheng mellom Formáli og Gylfag.: «Notwendig ist es daher, diesen Fragekomplex des Echten und Unechten in Snorris Edda erneut aufzugreifen und die Anstöße der bisherigen Forschung, vor allem Heuslers und R. C. Boers [uth. av S. B.], ——— nochmals zu überprüfen» (s. 180—81).

⁶ Heusler, op. cit. s. 28—29, erkjenner dette: «das Argument ist kaum zu ver-

Argumentasjonen må knyttes til innholdet, de faktiske opplysninger som gis. Først kan Formáli sammenlignes med Gylfaginning.

Det har vært nevnt at Gylfaginning kap 6 (og Ynglingasaga kap 9)¹ taler om «det gamle Åsgard» som æsenes bolig, mens Formáli bare taler om Troja.² Men R, T og W har et tillegg til navnet Åsgard i Gylfaginning: «þat köllvm ver troia» (R), «þat kalla menn troia» (T), «þat kallaz troia» (W). Sammenholder en dette tillegg med Formáli, blir det god sammenheng. Å avskrive tillegget som en senere interpolasjon er betenkelig: Man stryker et kildested for deretter å påvise en mangel som det strøkede kildested nettopp ville dekke. Er det sterke grunner for å stryke det? Det ene argument er at Snorre i Gylfaginning ellers unngår de fremmede, lærde navn.³ Dette er riktig nok. Men jeg synes det er litt nådeløst bare av den grunn å erklære Troja-tillegget for uekte. Ingen har ennå påstått at Gylfag. kap 2 er en interpolasjon, selv om Snorre der lar Gylfe sitere Hávamál («Hár», dvs. Odins tale), en inkonsekvens som er langt mer anstøtelig enn den ovenfor nevnte. Det andre argument er at tillegget står på galt sted, da Troja ikke var navn på det mytiske æse-sted (som det var tale om i Gylfag.), men bare på det historiske utgangspunkt for menneske-æsene.⁴ Til det kan en svare: Tillegget inneholder bare den opplysning at *stedsnavnet* Åsgard er det samme som *stedsnavnet* Troja. Det heter ikke «þá köllum vér Troia», nemlig borga som er nevnt like for, men «þat köllum vér Troia», dvs. navnet Åsgard.⁵

Et sterkt argument finner Heusler i Formális behandling av Torskikkelsen, sammenholdt med Gylfaginning (og Ynglingas.).⁶ Hvis Gylfag. og Formáli sees i sammenheng, kommer Tor til å opptre som sin egen dobbeltgjenger. En slik lapsus kan neppe Snorre ha gjort seg skyldig i. Men forholdet kan ha en annen forklaring, som jeg kommer tilbake til (s. 29 flg.)

Jeg kan i det hele tatt ikke finne noen direkte uoverensstemmelse mellom «werten». At språket i Formáli (særlig kap 1) måtte bli annerledes enn f. eks. i Heimskringla, var naturlig pga. forskjellen i emne. Likevel hevder Fr. Paasche, op. cit. s. 408, at språket i Eddaprologen ligner Snorres.

¹ Til grunn for alle Heimskringla-henvisn. og -sitater ligger Bjarni Adalbjarnarsons utg. i Íslenzk Fornrit.

² Heusler s. 29.

³ Heusler s. 25.

⁴ Heusler s. 25.

⁵ En annen sak er det at Snorre i Gylfag. også har ment både at det hist. Åsgard = Troja, og at det mytiske Åsgard = det historiske, slik at det myt. Åsgard = Troja, noe som slår Heuslers argument i hel. Men det kan ikke leses ut av det foreliggende kildested.

⁶ Heusler s. 71—72.

lom Formáli og Gylfag.¹ Men en skal være klar over at Formáli gir en oversikt i store trekk, mens Gylfaginning mer detaljert handler om et spesielt avsnitt innen Formális periode.² (Ynglingasaga står midt i mellom hva utførlighet angår.) Et annet moment som må tas i betraktning, er at Snorre trolig har skrevet Formáli etter Gylfag.³ Flere «merkelige» punkter får på det vis en naturlig forklaring.⁴

Heusler sammenligner også Formális innhold med Ynglingasaga. Han går fort over likhetene og betoner forskjellene. Muligheten av at Snorre i Ynglingas. kan ha skiftet mening om mangt, innrømmes riktignok.⁵ Men hvorfor kan ikke det også være tilfellet i spørsmålet om Odins utgangspunkt (Formáli: Troja, «Tyrkland»; Ynglingas.: Asia, Stor-Sverige (= Seythia magna))? At Snorre her lett kunne komme i tvil eller skifte mening, er naturlig på grunn av hans kritiske syn på kildene for denne forhistoriske tid.⁶ Det viser seg f. eks. at han tar avstand til og med fra Ares framstilling av «Urgeschichte»,⁷ Are som Snorre så opp til som vitenskapelig forbilde.

Det er riktig nok at Ynglingas. ikke har fremmede personnavn, mens Formáli har antikke, skinnantikke og engelske.⁸ Men Formáli *måtte* nød-

¹ Det er ingen motsetning i form av en «kras uvilje mod den gamle religion» i rammen omkring Gylfag. — kontra den «objektive fremstilling» i Gylfag. selv, som A. T. Laugesen hevder, Arkiv 56, s. 301. Uttrykket «kras uvilje» er for sterkt. Og det er nettopp reservasjonene Snorre tar en gang for alle på forhånd, som gjør det mulig for ham å fortelle så objektivt i Gylfag. (Jfr. Sig. Nordal, Sn. St. s. 115.) Altså en årsakssammenheng istedenfor en motsetning.

² Det motsetningsforhold som R. C. Boer, Festskr. Pipping, fant mellom beretningen i Formáli og Gylfag. kap I om mellomvarendet Gylfe — asene, er etter min mening å forklare slik. Selve det faktum at Boer (s. 20—21) fant noe av samme «motsetning» innen Ynglingas., burde ha advart ham mot å hevde at den skrev seg fra interpolasjon (dvs. at Formáli var uekte).

³ Jfr. E. Wessén, op. cit., s. 14: «It is, however, evident that the Prologue has been written last».

⁴ Det kan forklare gjentagelsen om Gylfe som konge i Sverige, noe Finnur Jónsson, Sn.-Edda, 1931-utg., Indledning XIX, tok som bevis mot ektheten av Gylfag. kap I i R-W-T.

⁵ Nettopp at Snorre selv skiftet mening etter at han skrev Formáli, tror jeg er svaret på Heuslers spørsmål (s. 34) hvorfor ikke «die dem Formáli eigentümlichen Motive» fikk større innflytelse på senere skribenter (hvis det stammet fra en så berømt mann som Snorre).

⁶ Jfr. Sig. Nordal, Sn. St. s. 162: Snorre mer kritisk overfor skaldedikt som handlet om forhistorisk tid (Ynglingatal) enn skaldedikt om samtidige begivenheter.

⁷ Heusler s. 48.

⁸ Heusler s. 33.

vendigvis anføre fremmede navn, da det gikk lenger tilbake enn til Odin. For hans forfedre fantes det ikke alltid norrøne navn.¹ Og når forfatteren først var begynt med fremmede navn, var det ikke så rart om han fortsatte med det, også der han kunne bruke — og brukte — de norrøne. Ynglingasaga derimot begynte først med Odin og hans etterkommere. Først disse hadde herredømme i Norden, og det var Nordens høvdinge Snorre (iflg. prologen i Heimskringla) her ville skrive om.² Men da *alle* disse var kjent under norrøne navn, forelå ingen grunn til å belaste leserne med fremmede.

Avstanden mellom Formáli og Ynglingas. er mindre enn oftest antatt.³ For å skjønne dette er det ønskelig å se nærmere på de versjoner av «urhistorien» som man har ment å finne i de to kilder. Heuslers resonnement kan gjengis slik: Mens Ynglingas. bygger på Skjoldungasagas versjon (æsenes utgangspunkt Stor-Sverige=Scythia magna, dvs. landområdet nord for Svartehavet), har Formáli distansert seg fra begge de tidligere versjoner (Ares og Skjoldungasagas).⁴ Dermed kommer det til å stå som yngre, ny konstruksjon, følgelig kan ikke Snorre være forfatteren.

Men dette er ikke noen nødvendig tankegang. Formáli lar seg godt forklare som et kompromiss mellom Ares versjon og Skjoldungasagas (=Ynglingasagas). Hvis Snorre var opphavsmannen til Formáli, ville det være naturlig om han tok sitt utgangspunkt i Are. Vi kjenner Snorres respekt for ham. Ares første navn i hans anerekke i Íslendingabók er «Yngve tyrkerkonge». Det er alt som sies om Ynglingenenes fremmede opprinnelse, neste ledd er «Njord svenskekonge». Snorre har imidlertid ikke kunnet gå med på ligningen «Tyrkland»=Trakia, som ligger bak Ares versjon av trojanerfabelen.⁵ For her kom etymologien «Ásia»→«áss» inn. At Are skulle ha tenkt seg at æsene fikk sitt folkenavn bare på grunn av sin vandring (fra Troja) *gjennom Asia* til «Tyrkia»,⁶ er lite sannsynlig.

¹ F. eks. «Priámús», «Múnón», «Tróán», «Seskef», «Bedvig» «Ítrmann».

² Kanskje har også Snorres mer utviklede kildekritikk fått ham til å sloyfe Odins anerekke i Ynglingasaga?

³ Ynglingas. har f. eks. opplysning om Odins eiendom i «Tyrkland» (kap 5). Heusler nevner nok dette, men — vel pga. sitt helhetssyn — ikke i denne sammenheng (s. 53).

⁴ «den Schauplatz der zweiten Hypothese, Skythien, hat er [dvs. Formális forfatter] ganz getilgt, die Data der ersten Hypothese [dvs. Ares], Trakien und Türken, hat er in neuer Weise verwertet, und zwar unter dem Einfluss der Troiumannasaga» (Heusler s. 62).

⁵ Jfr. Heusler s. 14: «Heimslýsing» (i Hauksbók) fra ca. 1200, som har sammenheng Trakia — tyrkere, viser sannsynligvis bl. a. til Ares tapte Ísl. bók («fornar bækr», som pga. innholdets art ikke kan være utenlandske).

⁶ Heusler antar dette s. 39.

Jeg tror derfor at han ikke kan ha hatt denne etymologien. I hvert fall har ikke Snorre kunnet godta en så løs begrunnelse for den. Det krevdes en fastere tilknytning. Derfor flyttet Snorre i Formáli «Tyrkland» til Troja¹ i Asia. Trolig har Snorre da oppfattet «Tyrkland» som det seldsjukiske rike i Lille-Asia,² noe som stemmer med Trojumannasaga, som har påvirket Formáli.³

Men hva så med Are-versjonens Trakia? Det måtte være vanskelig for Snorre å slippe dette helt. Hans løsning gikk ut på at Trakia var underlagt eller iallfall knyttet til tyrkerkongen. Snorre plasserte en «hertogi» som styrer der og lot ham være oppfostrer av «Trór» = «Þórr», barnebarn av tyrkernes hovedkonge «Priámús». «Hertogi» er hos Snorre terminus technicus for jarl, hærfører,⁴ oftest underordnet en konge, og oppfostring av annen manns barn er i Harald Hårfagres saga (kap 39) et kriterium på lavere sosial rang, underordning.

I Ynglingasaga er heller ikke dette helhetsbilde tilfredsstillende. For nå er etymologien «Ásia» → «áss» blitt forsterket med to andre: 1. «Tanais» (Don) = «Tanakvísl» = «Vanakvísl», dvs. navnet kombineres med gudeætta vanene, som dermed knyttes til dette område. 2. (via Skjoldungasaga:) «Svíþjóð in mikla» = Scythia magna, dvs. de mæotiske sumper nord for Svartehavet. Siden det land æsene innvandret til, kom til å hete «Svíþjóð», var det rimelig å tenke seg at det var en reminisens av deres opprinnelsessted.⁵ Hertil kom Snorres tro at navnet «Svíþjóð» var avledet av Odin selv.⁶ Av disse grunner måtte æsenes sentrum flyttes nord for Svartehavet. Men Snorre har kvidd seg for å oppgi Tyrkia helt. Motivet beholdes, men perifert: Odin hadde eiendommer der (kap 5). Trolig

¹ Innføringen av stedsnavnet Troja behøver ikke være noe nytt (under innflytelse av Trojumannasaga, som nettopp regner tyrkere = trojanere, jfr. Heusler s. 62). For allerede Heusler peker på den mulighet at Are kan ha stilt Troja «gleichsam im fernem Hintergrund» i sin tapte, fyldigere første bok (Heusler s. 61 og 41).

² Jfr. Elias Wessén: op. cit. s. 24: «Turkland here means Asia Minor and the countries to the east of it which, since the 11th century, had been under the dominion of the Turks».

³ Trojumannasagas alder er ikke sikker. Heusler peker på sammenhengen Trojumannas. — Formáli (s. 36, 62—63), men bestrider utifra sitt helhetssyn at Snorre har kjent den, uten å kunne bevise dette (s. 54). Fr. Paasche, Norsk Litt. hist. I (1957) s. 410, hevder: «Snorre kan [uth. av F. P.] ha kjent den» (Trojum. s.).

⁴ Jfr. Skáldskaparmál kap 80, og f. eks. H. Hårf. saga kap 1 om Guttorm: «Hann var hertogi fyrir lidinu».

⁵ Heusler s. 43.

⁶ Skáldskaparmál kap 82: «Svíþjóð [ble kalt] af nafni Svíþvrs; þat er ok heiti Óþins.»

betyr Tyrkia fortsatt Trojas omgivelser (=Lille-Asia),¹ selv om det ikke sies uttrykkelig.²

Også når det gjelder pesonnavnene, inntar Formáli en mellomstilling mellom Are og Ynglingas. Íslendingabók begynner sin slektstavle med «Yngve tyrkerkonge», far til «Njord svenskekonge». Dermed er innvandringshistorien unnagjort. Snorre derimot ville i Formáli ikke bare gi en (kongenes) stamtavle, men forklare den norrøne religions oppkomst. Da kom han ikke utenom Odin. Så tenkte han seg Odin som Yngves far, noe som ga tilfredsstillende sammenheng så lenge han ikke brydde seg om navnene i kongerekken videre framover.³ I Ynglingas. tvang ny kunnskap, at Yngve=vanen Frøy, Snorre til å bryte denne slektsforbindelsen. Den nye konstellasjonen ble da Njord→Yngvefrøy (i samsvar med mytologien), mens Odin ble stilt utenfor stamrekken som overhøvdning for æsene som innvandet.

Til sist et kildekritisk argument som Heusler tillegger avgjørende vekt. Det gjelder de to navn «Annarr» og «Gaver» i Odins anerekke.⁴

Formáli har innen sin slektsrekke de to ligninger «Athra»=«Annarr», «Gevis»=«Gaver», «Athra» og «Gevis» er fremmede navn hentet fra en engelsk Odin-stamtavle. De tilsvarende «norrøne» navn har ifølge Heusler sin spesielle tilkomsthistorie. «Annarr» fins bare ett sted i norrøn litteratur som egennavn, og da nettopp i Gylfaginning (kap 6, om Jords annen mann). Men der er det et resultat av avskriverendring av det opprinnelige «Ánarr» el. «Ónarr». «Gaver» er tilsvarende «ein hapax legomenon von Abschreibers Gnaden».⁵ Formális anvendelse av disse navn bygde altså på avskriverendringer i Sn.-Edda, følgelig kunne ikke Formáli stamme fra Snorre selv.

Men Snorre kan vel også selv ha resonnert seg fram til et navn «An-

¹ At det ikke kan være tilfelle hos Are, er ikke noe bevis for at det heller ikke er det hos Snorre (som Heusler hevder s. 54). Snorre finner det jo nødvendig å *korrigere* Are.

² At Ynglingas. ikke nevner Troja, regner A. T. Laugesen, Arkiv 56, s. 310, som «Et afgørende argument mod Snorres forfatterskab til Prologen». Men i virkeligheten er det ikke så merkelig: Troja (i «Tyrkia») ble i Heimskr. bare av perifer betydning, æsenes sentrum var flyttet.

³ Formáli nevner bare generelt at Yngve var stamfar til ynglinge kongene.

⁴ Disse to navn «beweisen unbedingt, dass der Gylfaginningprolog in der überlieferten Gestalt nicht das Werk Snorris ist» (s. 70).

⁵ Heusler s. 70: «Die der Sn. E. in vier Handschriften angehängten pulur bringen unter den Seekönigen den Gauten Gautrekr ...: die richtige Form Gautrekr steht nur in der Handschrift 1 ess ...; R liest Gavrekr ..., die Handschriften 748 und 757 mit weiterer Entstellung gavar, gauer».

narr) (ut i fra det gitte «Athra») på grammatisk-fonetisk basis og med støtte for tanken i Odins navn «Þridi». Skulle Snorre her finne et norrønt navn tilsvarende det engelske, måtte det bli et tidligere ukjent. Ingen av de kjente lignet «Athra». For avskriveren av Gylfag. kap 6 derimot måtte foreleggets kjente navn («Ónarr») virke som en hindring mot å danne et helt *nytt* navn.

Forholdet kan derfor ha vært det omvendte av det Heusler tenker seg: Den senere avskriverendring i Gylfag. kap 6 kan være skjedd med støtte av Formáli «Annarr».

For å vise at påstanden om avskriverendring «Ónarr» («Ánarr») → «Annarr», «Gautrekr» → «Gaver» senere enn Snorre, men for Formáli, ikke er holdbar, er det nødvendig å anføre oversikter over håndskriftstemmaet. slik moderne forskere tenker seg det:

I=R. C. Boer i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1924, s. 263;

II=Finnur Jónsson i Sn.-Edda, 1931-utg., Indledning XXXVIII.

Det forskerne er uenige om, er her for oss uten betydning.

Hvis Formáli ikke er opprinnelig, må den senest ha oppstått i x (begge stemmata), for den forekommer både i R, W, T og U.

Avskriverendringen i Gylfag. kap 6 til «Annarr» fins bare i R; W og T har «Anarr» (dvs. bare uten aksent, noe som er meget alminnelig), og U har «Onar».¹ Dette er et bevis for at endringen ennå ikke kan ha forekommet i x. Men da Formáli senest må ha stått i x, er det dermed utelukket at prologforfatteren kan ha lånt navnet fra den *senere* avskriverendring i R.

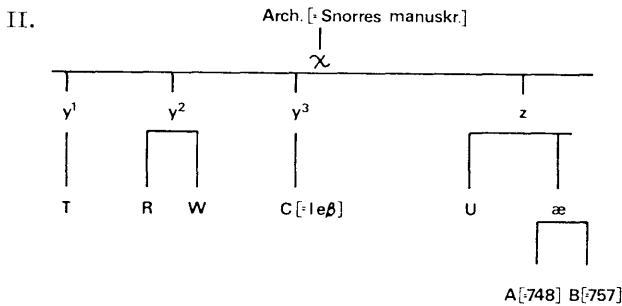
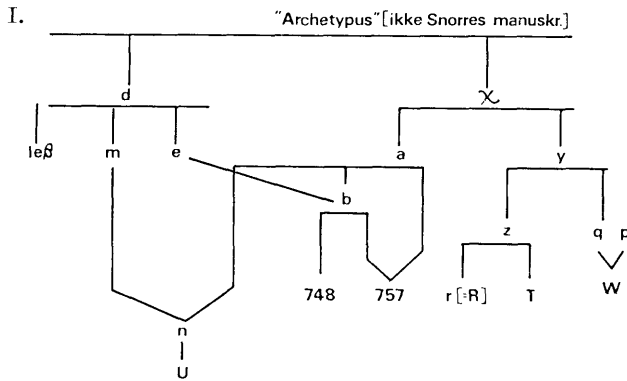
«Gaver» er først belagt i håndskr. A.M. 748 I, 4° og A.M. 757, 4°, som begge går tilbake på et felles forelegg (Boer: a, til dels via b; F. Jónsson: æ). Men i begge de anførte stemmata går leddet x (med Formáli) forut for 748 og 757 (og deres forelegg). Boer har endog påvist at 757 (og forelegget a) kjente Formáli, ja direkte henviste til det i sin redaksjon av det såkalte «Eptirmáli» (Skáldskaparmál kap 8).² Det er da til overmål tydelig at x (Formáli) ikke kan ha lånt fra 757, 748 eller deres forelegg.

Ikke bare Formáli, også rammen for Gylfag. (kap 1—3, 42—43) har man ofte delvis erklært for uekte.³ Det siste forsøk i denne retning er

¹ Sn.-Edda (1931), s. 17, note til linje 12: U's og W's varianter. For T's variant se Willem van Eeden jr.: «De Codex Trajectinus van de Snorra Edda», Leiden 1913, s. 12.

² R. C. Boer, Aarbøger 1924, s. 228. Boer fastslår: «Disse udtryk er for største delen lånte fra prologen».

³ Her maner dog selve ulikheten i oppfatningene til skeptisisme: Finnur Jónsson ville stryke kap 1, beholde resten. R. C. Boer ville beholde kap 1, stryke kap 43.

gjort av A. T. Laugesen. Han finner en uforlikelig motsetning i synet på hedendommen særlig mellom Gylfag. kap 43 og Ynglingasaga: Mens æsene i kap 43 framstilles som «religiøse bedragere», blir de iflg. Ynglingas. dyrket som guder etter sin død pga. sine «fremragende egenskaber».¹ På det grunnlag vil han erklære *hele* kap 43 for uekte.²

Jeg synes det er for dristig å påstå en slik motsetning, spesielt når man — som Laugesen og Boer — ser en sammenheng mellom Formáli og kap 43. Formáli (kap 3 og 5) skildrer nettopp æsenes ry og stordåder som gjorde at de «pottv likari goþvm en monnvm» (kap 3).³ Når Snorre i Ynglingas. sløyfet innholdet av Gylfag. kap 43, kom det av at han i mellomtiden hadde utviklet seg sterkere i retning av vitenskapsmannen.⁴ Hvor-

¹ Arkiv 56 s. 301—02, 312—13.

² At *siste del* av kap 43 (om Ektor osv.) er uekte, er det visst enighet om.

³ Laugesen regner riktignok også Formáli som uekte.

⁴ Jfr. Sig. Nordal, Sn. St. s. 248, som påviser en slik utvikling hos Snorre.

dan skulle han da kunne uttale seg om æsenes *hensikter* (kap 43), som de — slik sakene stod — nettopp måtte holde hemmelig?

Etter mitt syn er argumentasjonen hos dem som vil fraskrive Snorre forfatterskapet til Formáli (og Gylfag. kap 43), ikke sterk nok.¹ For en begynner å skille ut interpolasjoner, må en betrakte det hele som Snorres verk, forsøke å løse problemene på den basis. At man hittil ikke har forstått kilden, betyr ikke nødvendigvis at den er inkonsekvent, usammenhengende, — interpolert. Årsaken kan like gjerne være en mangel ved forskernes tenkning.

Det er ikke tale om med vold og makt å forsone motstridende kildeut-sagn, men å gjøre et ærlig forsøk på å gripe en logisk sammenheng vi hittil kanskje ikke har oppdaget.

Jeg går dermed over til hoveddelen av avhandlingen, til analysen av Snorres oppfatning av det stoff han legger fram.

II

Det er alment anerkjent at Snorre var påvirket av det tankemønster som vi kaller euhemerisme: De hedenske guder = mennesker som på en eller annen vis, særlig gjennom sine imponerende evner og handlinger, oppnådde å bli dyrket som guder etter sin død.

Men om grensene for euhemerismen hos Snorre har det stått strid. At Snorre regnet æse-innvandrerne som mennesker, går klart fram av Formáli, av rammen for Gylfag. og av Ynglingasaga. Hva så med æsene i de myter som innvandreresene forteller?

Den alminneligste oppfatning har vært at Snorre så gudeæsene bare som produkt av menneskeæsenes fantasi, dvs. som dikt og løgn.² Han kunne ikke ha betraktet gudemytene som «die wirklichen Taten und Leiden» til menneskeæsene, «sie waren nur Fabeleien, die die Ankömmlinge ihrem Auftraggeber Gylfi aufstichten». Disse «Fabeleien» er «eine Welt ohne Zeitrechnung und Geographie», dvs. uhistoriske.³ Euhemerismen hos Snorre blir etter dette syn fullstendig, men det er euhemerisme i

¹ Et par andre argumenter for at Snorre har skrevet Formáli (Baetke s. 46—47): Gylfag. forutsetter et forord, visse partier ellers uforståelige, forord fins i lignende norrøne verker.

² Heusler s. 89—90. R. C. Boer, Festskr. Pipping, s. 23.

³ Heusler s. 89—90.

en spesiell utgave: — «ein geschichtlicher Kern der Mythen kam nicht in Rechnung. Snorri lehrt keineswegs, wie man gesagt hat, den Ursprung der heidnischen Fabeln aus entstellten Vorgängen der Geschichte».

Dette syn må strande på den kjensgjerning at Snorre i Ynglingasaga brukte mytisk stoff som historiske kilder (Odins fravær fra Åsgard, hans brødres ekteskap med Frigg (kap 3), vanenes krig og fredsslutning med æsene (kap 4)).¹ Det er ikke tilstrekkelig forklaring å vise til at Snorre for disse «fablers» vedkommende ikke behøvde «viel Übermenschliches abzublättern»,² at disse mytene lett lot seg historisere. Det er altfor lettkjøpt argumentasjon for Snorres vitenskapelige sannhetstrang i Heimskringla.

Det er derfor ikke så rart at tvilen meldte seg selv hos tilhengere av den ovenfor omtalte oppfatning. En mulighet var da at Snorre kunne ha tenkt seg gudeæsene som (menneskeæsenes) guder.³ Walter Baetke er den som har gitt utførligst begrunnelse for dette syn.⁴

Den radikaleste oppfatning har Hans Kuhn gitt uttrykk for.⁵ Han hevder ikke bare at Snorre framstilte gudeæsene som menneskeæsenes guder, men også at Snorre selv trodde på disse guder og myter, samtidig som han trodde på den kristne gud. Snorre måtte ha tenkt seg to sett æser. Det ene var bare mennesker, som falskelig ga seg ut for guder. Snorres euhemerisme i Formáli, Gylfag.-rammen og Ynglingas. gjaldt dem og bare dem. Og hensikten med Gylfag.-rammen var nettopp å redde de ekte hedenske guder ut av euhemerismens klør. Ved å begrense euhemerismen til det ene sett ville Snorre sikre seg at det andre ble uberørt, urokket. Han ville vise at de ekte guder ikke var de samme som de mennesker med samme navn som opptrådte i slektstavlene (f. eks. i Formáli) som innvandrere.⁶

¹ Laugesen, Arkiv 56, s. 303—05 og 315, viser at Snorre også utover dette har brukt mytisk stoff fra eddakvadene i Ynglingas.

² Heusler s. 56—57.

³ R. C. Boer, Festschr. Pipping s. 23, er inne på tanken (som et annet alternativ): «Eller Gylfaginnings guder var virkelige guder, og de fremmede indvandrere har, for at blive anset for guder, ønsket at blive identificeret med dem.»

⁴ Die Götterlehre der Snorra-Edda, s. 27—30. Samme syn hos E. Wessén, op. cit. s. 22—25.

⁵ Hans Kuhn: «Das nordgermanische Heidentum in den ersten christlichen Jahrhunderten», Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, Bd. 79 (1942), særlig s. 162—65. Dessuten: Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur, Bd. 65 (1951/52) s. 97—104 (anmeldelse av Baetke: Die Götterlehre).

⁶ Zeitschr. f. d. A. 79, s. 162.

Kuhns tolkning bygger særlig på to momenter. Det ene, påstanden om et Odins-utsagn i Gylfag. som Snorres personlige bekjennelse, kommer jeg tilbake til (s. 16 flg.). Foreløpig skal bare nevnes at det også er blitt tolket og kan tolkes på annen vis. Dernest Allfader-skikkelsen i sin helhet, som Kuhn ser som Snorres forestilling om en hedensk-synkretistisk skaper- og hersker-gud.¹ At i denne skikkelsen kristne forestillinger er blandet med hedenske, har også før vært antatt, uten at det har vært sett som uttrykk for Snorres personlige tro.²

Det kan virke usannsynlig at Snorre skulle ha anvendt et kristent tanke-mønster til å redde den hedenske religion. Euhemerismen var jo et våpen mot hedendommen, selv om et forholdsvis mildt. Kuhns syn tvinger videre til å erklære Skáldskaparmál kap 8 («eigi skvlo kristnir menn trva aheipin goð» etc.) for en interpolasjon, noe som neppe er forsvarlig. Og selv om det er riktig at Snorre ikke spotter eller håner den hedenske tro, vitner likevel den underfundige humor, den meget omtalte ironi i Snorre-Edda,³ knapt om ekte og inderlig hedensk bekjennelse hos Snorre.

Jeg kommer hermed tilbake til det syn jeg omtalte som nr. 2: Snorre så mytenes æser som guder, dvs. som menneskeæsenes guder. Først etter møtet med Gylfe tok menneskeæsene sine guders navn for å oppnå kultus for seg selv, idet folk skulle tro menneskeæsene og gudeæsene var de samme. Også etter dette syn blir de senere hedenske guder, menneskeæsene, overlatt til euhemerismen. Men på de eldre æser, menneskeæsenes guder (ikke som hos Kuhn samtidig Snorres), blir ingen forklaring gitt. Det vil si at problemet bare blir forskjøvet et trinn bakover.⁴ Hvordan har da Snorre tenkt seg at kulten av (troen på) mytenes guder var oppstått? Hvis Snorre virkelig var ute etter en vitenskapelig forklaring på den hedenske religion, er det lite rimelig at han nøyde seg med en slik

¹ Zeitschr. f. d. A. 79, s 159—60 og 163.

² F. eks. Eugen Mogk: «Zur Bewertung der Snorra-Edda als religionsgeschichtliche und mythologische Quelle des nordgermanischen Heidentums», Berichte über die Verh. der Sächs. Akad. d. Wissensch. zu Leipzig. Phil.-Hist. Kl. Bd. 84, H. 2 (1932) s. 15.

³ Fr. Paasche: Norsk Litt. hist. I (1957) s. 410: «gjennom Gylve (Ganglere) ironiserer han stundom over mytene». Finnur Jónsson: «Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie», Bd. 2, København 1901, s. 685—86: «Gylfes rolle består i at stille spørsmål og gøre enkelte som oftest humoristisk-ironiske bemærkninger». F. J's note: «Det er Snorres egne randgloser til indholdet i anledning af det meddelte».

⁴ Problemet om Snorres syn blir derfor ikke løst, noe R. C. Boer er klar over (Festskr. Pipping s. 23).

skinnløsning, spesielt når han — som Baetke viser (se nedenfor s. 22 flg.) — for Odins vedkommende søkte å trenge fram til dypere erkjennelse.

Baetkes syn beror på den oppfatning at æsene talte sant, selv trodde på det de fortalte. Dette lar seg ikke bevise. At Gylfe bega seg til æsene i den hensikt bl. a. å spørre dem ut om deres religion, er ikke noen garanti for at det var sannheten han fikk høre. Trolldommen (synkvervingen) er egnet til å vekke mistanke. At Gylfe ble imponert, er ikke noe argument. Og at æsene ikke spottet, ikke likte å fortelle om Tors svakheter, kan ha andre forklaringer, som jeg kommer tilbake til. Til syvende og sist blir det av Baetkes argumentasjon bare stående igjen ett faktum: Ynglingas. opplyser flere steder at menneskeæsene blotet, de må altså ha hatt en religion.¹ Dette er riktig nok, men dermed er det ikke sagt at Snorre har ment det var samme religion som den de la fram for Gylfe.

For å få klarhet i spørsmålet, er det nødvendig først å undersøke et litt annet forhold. Baetke antar at først utbredelsen av mytene blant menneskene fikk innvandreræsene til å gi seg ut for guder.² De hadde ikke slike planer på forhånd, følgelig heller ikke noen grunn til å lyge for Gylfe. Hvorfor da det omfattende blendverket? Baetkes svar er at Snorre måtte bruke dette knep for å slippe å nevne navn på de menneskeæser Gylfe møtte. Det gikk ikke an «weil sie dann dieselben Namen wie die Götter getragen hätten, von denen sie berichteten und deren Namen sie sich dann erst nachträglich aneigneten».³ Og for å kunne motivere opp-tredenen av de fingerte skikkelser («Hár», «Jafnhár», «Þriði») var et fingert miljø nødvendig, dvs. en «sjónhverfing».

Denne forklaringen vil vise hvorfor det var nødvendig for *Snorre* som et teknisk knep. Men har Snorre vært ute etter en vitenskapelig forklaring på den norrøne mytologi, må han ha søkt en forklaring som var gyldig også utifra menneskeæsenes egen situasjon. Det er Baetkes tolkning ikke. Men den er heller ikke gyldig utifra Snorres. Hvis æsene var mennesker og først senere tiltok seg sine guders navn, måtte de opp-rinnelig ha hatt andre.⁴ Følgelig ville det ikke komme på tale å la Odin, *Tor* og *Frøy* ta imot Gylfe, slik Baetke hevder. Riktignok stod *Odins*-navnet i en særstilling fordi menneskeæsenes høvding iflg. Baetke var oppkalt etter guden (noe jeg kommer tilbake til s. 18). Men å skjule *det*

¹ Baetke s. 27—28.

² Baetke s. 35.

³ Baetke s. 36.

⁴ Jfr. Beyschlag, Zeitschr. f. d. A. 85, s. 177 note 2.

kunne da ikke tjene noe formål.¹ Og hvorfor skulle Snorre i det hele tatt behøve nevne to andre navn? De («Hár» etc.) som mottok Gylfe og er nevnt med navn, var (alle tre) utgaver av Odin,² navnene er Odinsnavn (jfr. Gylfag. kap 11).

Navneoverensstemmelsen mellom høvdingen Odin og guden Odin kunne isolert sett være tilfeldig (f. eks. oppkalling). Men virkningen blir annerledes når denne navnelikheten ikke er en isolert foreteelse. Gylfe dro til Åsgard (Gylfag. kap 2: «byriapi ferþ sina til Asgarþz»), som senere også gudenes mytiske borg viser seg å hete (i Gylfag.=Troja, i Heimskr.=borg i Asia nord for Svartehavet). Videre får vi greie på at den ytre staffasje i anledning Gylfes besøk minte om Valhall. Således om de forgylte takskjold: «Sva segir Þiodolfr en hvínverski, at Valhavll var skioldvum þavkt». Gylfe så også «mart folk, svmt með leikvm, svmir drvckv, svmir með vapnvm ok þorpvz», noe som ligner sterkt på «Hár»s senere skildring av einherjenes liv i Valhall. Men at det likevel var et «kunstig» Valhall, ikke mytenes, skjønner en av hvor anstrengt likhetsvirkningen er: Mens mytenes æser var opptatt med *kamleker i det fri om dagen*, og red heim til *drikken i Valhall om kvelden* (Gylfag. kap 25), foregikk kamleker og drikking *samtidig og innenfor* den hall Gylfe kom inn i. Det gjaldt tydeligvis for menneskeæsene å understreke at det var det mytiske Valhall, de har heller villet overdrive enn risikere at det hele ble upåaktet. En legger merke til at Snorre ikke sier det *var* Valhall, bare at slik har Valhall ifølge Tjodolv sett ut.

Det har vært hevdet at også det Åsgard Gylfe kommer til, er uekte. Det kunne ikke være i Sverige, for her bodde Odin iflg. Formáli og Ynlingas. i Sigtuna. «Asgård ligger øjensynlig i eventyrlandet At Gylfe finder vejen did, beror på, at han er en troldmand». At borga til slutt forsvant for Gylfes øyne (kap 42), skulle være et bevis for det samme.³

Dette er sikkert feilaktig. Sigtuna var bare Odins private oppholdssted som Uppsala for Frøy, Noatun for Njord. Åsgard var et videre begrep, æsenes fellesbolig. At borga forsvant sammen med trylleriet, betyr ikke at også den var en del av synkvervingen (som Valhall).⁴ Også æsene

¹ Bætte tror selv at «Hár» ikke la skjul på det overfor Gylfe i samtalen. Jfr. nedenfor s. 18.

² Sig. Nordal: Sn.-St. s. 114: «Edlilegast er að álita, að Snorri hafi hugsað sér, að Óðinn í sjónhverfinginum skifti sjálfum sér í þrjá. Nafnid Þrjú gat hafa getid Snorra hugmyndina.» Jfr. også Alexander Haggerty Krappe: «Die Blendwerke der Æsir», Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd. 62 (1937), s. 112 og 116.

³ R. C. Boer, Festskr. Pipping, s. 17—18. Samme oppfatning: Beyschlag, s. 178.

⁴ Utgarde-Lokes borg forsvant på tilsvarende måte for Tor da han ville gå løs

forsvant for Gylfes øyne da trolldommen ble opphevd, men Snorre må selvsagt ha ment at de fortsatt eksisterte. Åsgard er i virkeligheten tydelig skilt ut fra synkvervingen. Om alt utstyret ellers — inklusive «Valhall» — heter det konsekvent bare at Gylfe så det, men for Åsgard garanterer Snorre med egne ord: Gylfe begynte sin reise til Åsgard ... Men da han kom inn i borga [her går skillet], så han der en så høy hall etc.

Åsgard er altså i begynnelsen av Gylfag. navn på et geografisk sted, menneskeæsenes borg. Det kan ikke være det gamle Åsgard i Asia.¹ Æsene hadde alt innvandret til Sverige eller var i hvert fall i ferd med det. Gylfag. (kap 1) har nemlig allerede fortalt om Gylfe og Gefjun, og iflg. Ynglingas. (kap 5) var Gefjun sendt ut på rekognosering av Odin fra Danmark. Videre viser teksten om Gylfes reise både til Åsgard (kap 2) og tilbake etterpå (kap 42) at han ikke kan ha hatt lang vei.

For å sammenfatte: Menneskeæsenes som gudenes høvding heter Odin. Borga i Sverige heter Åsgard som gudenes. Dessuten søker innvandrerne å skape det inntrykk at de bor i Valhall. Til sammen viser dette at de alt på forhånd hadde planlagt å gi seg ut for guder. Det var ikke noe de først fant på senere, etter Gylfes besøk. Odin visste at hans navn skulle bli kjent og «tignat» framfor alle andre kongers i Norden (Formáli kap 3). Alt tidligere var man begynt å finne dem mer lik guder enn mennesker (Formáli kap 3). Måtte de ikke herseen god anledning til å gå et skritt videre, selv bidra til apoteosen? Derfor blendverket, det gjaldt å imponere. Og hvordan skulle de f. eks. skaffe de forgylte takskjoldene (kriterium på Valhall), om ikke ved trolldom?

Gjennom en analyse av «Hár»s psykologiske teknikk i dialogen med Gylfe kommer S. Beyschlag til samme hovedresultat.² «Hár»s svar er diktert av den ovenfor nevnte hensikt og ypperlig tilpasset Gylfes psykologiske og religiøse forutsetninger. Resultatet er at Gylfe blir overbevist om det han hører, han blir «omvendt» til åsareligionen.³

på den, men Utgarde-Lokes forklaring av synkvervingene for Tor like før de skiltes, viser ubestridelig at borga som sådan var reell nok (Gylfag. kap 31).

¹ Uttrykket «Åsgarðr inn forni» (om det mytiske Åsg. i Gylfag. og om det asiatiske i Heimskr.) bekrefter nettopp at det også fantes et *nytt* Åsgard. (Samme oppfatning i Åsgardspørsmålet: Eugen Mogk: Zur Bewertung etc. s. 17.)

² Zeitschr. f. d. A. 85, s. 163—68.

³ Derimot kan jeg ikke være enig med Beyschlag når han også hevder at det var æsenes hensikt å få overbevist Gylfe om at menneskeæser = gudeæser gjennom selve samtalen, og at de faktisk greide det (Beyschlag s. 168—175).

Gylfe kom til æsene i den hensikt å undersøke om det var deres egen natur eller deres guder som var grunnen til deres framgang og hell (Gylfag. kap 2). Når Beyschlag hevder foranledningen var «dass er ihre [æsenes] Natur erkunden will»

Truselen i Gylfag. kap 3 at Gylfe ikke skulle slippe uskadd ut igjen «nema hann se froþari» må vurderes i sammenheng med æsenes planer. At folk lærte mytene å kjenne, var en betingelse for at deres deifikasjon kunne gjennomføres. Truselen var et lurt knep for å styrke Gylfes spørrelyst.¹ Og da er det ingen grunn til å stusse over at Gylfe slapp uskadd ut igjen uten å ha seiret i spørretevlingen.² Tvertimot avhang æsenes suksess av at Gylfe fikk bringe stoffet videre.

Som et ledd i æsenes (Odins) planer er det også naturlig å tolke det omstridde Odin-sted i Gylfag. kap 5. R-W-T-teksten lyder slik: «Ok þat er min trva at sa Óþinn ok hans brædr mvnv vera styrande himins

(s. 178), antyder han at Gylfe alt på forhånd skulle være opptatt med spørsmålet om æsene selv var guder. Men det er å endre Gylfes (Snorres) problemstilling ved å isolere en del av teksten. Gylfe ville ikke undersøke æsenes natur, men om det var deres natur eller deres guder etc. Følgelig må han ha gått ut ifra at de dyrket guder. Men da kunne de for ham ikke selv stå som mulige guder.

Problemstillingen er for Gylfe hele tiden den samme. Langt ute i samtalen skiller han tydelig mellom innvandrerne og deres guder (kap 13). Dette kan ikke bortforklares med å vise til at også Odin gjennomskuet Ganglere (=Gylfe) uten å røpe det, og som Odin, så Gylfe (Beyschlag s. 178). Odins situasjon var denne: I og med at han lot som han trodde han bare hadde en gammel trett mann foran seg (og ikke kongen Gylfe), hadde han friere spill, ingen kunne da mistenke ham for å ha baktanker. Gylfes situasjon er en helt annen: Han er åndelig kneblet av trylkeriet, «Hár»s imponerende kunnskap, t.d. også av hans spott. Hvordan skulle han da kunne tenke fritt og klart nok til å gjennomskue «Hár», til å oppdage at «Hár» = Odin? Og hvis han mot all forventning greide det, hvorfor late som ingenting? Hvis han alt hadde oppgitt all motstand, hadde han intet å tape (han kunne tvertimot tenkes å vinne på å vise Odin hans rette hyllest). Hvis ikke, måtte det være et klokt trekk å demaskere motstanderen, særlig hvis denne hadde en taktisk fordel (Beyschlag s. 178: objektivitet) av «forkledningen».

Alt taler for at Gylfe ennå ikke er klar over at Odin = «Hár». Og «Hár» beholder sin «maske» helt til slutt, han fortsetter å tale om Odin i tredje person. Det viser at heller ikke planen gikk ut på å overbevise Gylfe at menneskeæsene = gudene *al-lerede i løpet av samtalen*.

¹ Også Sig. Nordal, Sn. St. s 112, forbinder truselen med Gylfes motivering til å spørre.

² Kontra Heusler s. 30, Wessén s. 22, Laugesen s. 307. Det har vært alm. å se konkurransen som et motiv lånt temmelig blindt fra Vafþrúðnismál. I Vafþr.m. var den diktets dramatiske ramme, i Gylfag. derimot uten noen egentlig funksjon. (Slik hos Wessén og Laugesen.) Dette er en misforståelse. Prinsippet for leken er nemlig i Gylfag. et annet. Ganglere (Gylfe) skal *bare spørre*, «Hár» (Odin) *bare svare*. (Slgn. eventyret om prinsessen som ingen kunne målbinde.) Ganglere er «fróðari» hvis han greier å sette Odin fast. (Denne oppfatning av tevlingen også hos Beyschlag, Zeitschr. f. d. A. 85, s. 163 og 178.) At Gylfe får slippe helskinnet ut, kan dermed heller ikke sies å være i strid med spillereglene: Gylfe ga ikke opp. Det var «Hár» som satte stans for dialogen.

ok iarþar; þat ættlvm ver, at hann mvni sva heita. Sva heitir sa maðr, er ver vitvm mestan ok agæztan, ok vel megv þeir (W, T: þer) hann lata sva heita.»

Først Kuhns tolkning: «þat er min trva» osv. er Snorres personlige be- kjennelse til en hedensk-synkretistisk gud. «Odin und seine Brüder sind die Herrscher über Himmel und Erde (wie die christliche Dreieinigkeith), und ihr dürft euren (namenlosen) Gott getrost Odin nennen».¹ Nettopp for å skille ut den synkretistiske guddom både fra betegnelsen på vanlige hedenske guder (áss-m; goð, gud-n. sing=en gudinne) og fra den kristne (gud, goð-m) brukte Snorre her betegnelsen «maðr» («så maðr»)²

Nå må Kuhn selv vedgå at Snorre gjør et unntak fra den påståtte språk- bruk. «Er braucht gud eindeutig als Maskulinum da, wo er seinen Allvater einführt».³

Kuhn unnskylder det med at det da bare er den uvitende Gylfe som taler. Men en sammenligning med Heimskr. viser at Snorre bruker bl. a. «gud»-m nettopp når det er tale om en høyeste allmektig hedensk gud (f. eks. Dalegudbrands gud, «er øllu ræðr», masc. bl. a. også i kongens munn, Olav Haraldssons s. kap 112—113). Gylfe følger altså Snorres van- lige språkbruk. Uttrykket «så maðr» må derfor ha en annen forklaring enn Kuhns.

Videre løsrives utsagnet fra konteksten hvis det oppfattes som Snorres (ikke «Hár») be- kjennelse.⁴ Det stemmer heller ikke med det vi vet om Snorre, at han skulle bryte illusjonen på et så viktig sted (viktig betraktet ut i fra stoffet selv) gjennom et subjektivt innskudd, for ikke å snakke om en personlig be- kjennelse. Når det i teksten «spricht kein kalter Verstand, und auch nicht blosser Erzählerlust»,⁵ er det ikke et tegn på Snorres personlige hedensk-religiøse glød, men på hans kunstneriske geni, inn- levings- og uttrykksevne. Det er jo en hedning som fører ordet.

Sigurdur Nordal tolker første del av utsagnet som myntet på guden Odin, siste del (etter det første «heita») på høvdingen med samme navn. Siste del skulle stå i årsaksforhold til første. En kunne tenke seg over- settelsen: Det er naturligst at han (guden) heter så. For så heter den gjæveste og største mann (= menneske) vi vet osv. Men da oppstår det en inkonsekvens hos Snorre: «Hér er það bersýnilega ekki Óðinn í Svíþjóð,

¹ Kuhn i Zeitschr. f. d. A. 79, s. 163.

² Anzeiger f. d. A. Bd. 64 (1948—50), s. 79—80 (i Kuhns anmeldelse av: H. Schneider: «Eine Uredda»).

³ Anzeiger 64, s. 79.

⁴ Jfr. Baetke s. 59.

⁵ Kuhn, Anzeiger 65, s. 104.

sem tekur nafn Óðins í forna Ásgarði, heldur en þvert á móti nafn Óðins í Svipjóð gefið stjórnanda himins ok jarðar.»¹

En slik inkonsekvens hos Snorre synes uforståelig. Jeg vil peke på følgende:² At Snorre så blindt skulle overføre sin egen euhemeristiske tankegang på æsene, er i strid med Snorres anerkjente psykologiske innlevingsevne. For her var en slik åpenbaring avgjort mot deres egne interesser. Hvis noen ønsker apoteose, kan han ikke godt starte med å røpe for sine tilhørere euhemerismens hemmelighet!

Baetke foreslår derfor en annen parafrase: «Und das ist mein Glaube, dass dieser Odin und seine Brüder die Lenker des Himmels und der Erde seien; das denken wir, dass er (sc. der Lenker der Welt) so heisse (nämlich Odin); so heisst auch der Mann den wir als den bedeutendsten und vornehmsten kennen (nämlich ihr König), und wohl mögen sie (oder mag man) ihn so (nach dem Namen jenes Gottes) heissen lassen.»³ Altså: Første del om guden, siste del om høvdingen, men uten Sig. Nordals omvendte årsaksforhold. Tolkningen er rimelig, men jeg tror «Hár» pga. sine deifikasjonsplaner ikke ville ha understreket så sterkt at guden og høvdingen var forskjellige personer som i Baetkes parafrase.

Siegfried Beyschlag tar skrittet fullt ut: Hele teksten handler om høvdingen Odin, som her etablerte seg selv som gud. Det skulle være den eneste naturlige tolkning for en leser som kom fra Formáli.⁴

Men det er Gylfe «Hár» taler til, og Gylfe har ikke lest Formáli. Følgelig kan hele utsagnet tolkes som bare handlende om *guden* Odin, uten at høvdingen med samme navn berøres. «Madr» behøver ikke bety at meningen var «ikke-gud». En gud er også «madr». I kap 5 spør Ganglere: «Hvernig oxv ættir þápan e(ða) skapapiz sva, at fleiri menn vrþv, e(ða) trvi þer þan gud, er nv sagþir þv fra?»⁵ Heller ikke ellers er det noe til hinder for denne tolkningen. At perioden dermed kommer til å inneholde gjentakelser, er neppe noe motargument.⁶ Gjentakelsene tjener til å

¹ Sn. St. s. 113.

² I tillegg til argumentene hos Baetke s. 62—63.

³ Baetke s. 64. Baetke støtter seg primært på U-håndskr., som her har en litt annen og enstydigere tekst. Men den herskende oppfatning er mer og mer blitt at R-W-T-teksten er å foretrekke. U-teksten blir i dette tilfelle da en tolkning av grunnteksten. Dessuten er Baetkes resultat ved tolkningen av U i det vesentlige det samme som hans ovenfor siterte parafrase av R-W-T, så jeg går ikke nærmere inn på den første.

⁴ Beyschlag s. 172—73.

⁵ Uthevelsene ved B. B.

⁶ Tautologisk blir utsagnet også etter de andre tolkninger, f. eks. hos Baetke («das denken wir, dass er so heisse»).

framheve betydningen av den person som omtales, til å vise den høyeste gud den ære som med rette tilkommer ham.¹ At det spesielt dreide seg om den høyeste guds navn, er typisk for middelalderens ofte magiske oppfatning av navnene.² Det er nærliggende å tenke på oppramsingen av gudenavnene i Gylfag. kap 3 (som svar på spørsmålet hvem som var den høyeste gud.) At Odins navn nå innskjerpes så sterkt, kan også komme av at «Hár» vil fastslå Odins identitet med den høyeste, tidligere omtalte gud. Det må ikke oppstå noe inntrykk av rivalitet, men av identitet.

I den siste setningen skiller W og T seg fra R: «ok vel megv þer [R: þeir] hann lata sva heita.» Baetke foretrekker «þeir».³ Men hvem skulle det vise til? Det kan ikke være til menneskeæsene, for da ville vel «Hár» sagt «vér». Anvendt på gudeæsene gir «þeir» ingen mening. Den tredje mulighet, som Baetke velger, er den ubestemte betydning (þeir=man). Men den gir i virkeligheten liten forskjell fra varianten «þér».

Etter mitt syn er denne siste å foretrekke.⁴ Både W og T er sammen om den. Den skaper en naturlig sammenheng: «þér» som motsetning til «vér» like foran. Baetke forkaster varianten fordi den synes å innebære en oppfordring, hvorfor skulle det være om å gjøre for æsene at Gylfe, eventuelt menneskeheten anerkjente Odins navn? Spørsmålet får imidlertid et logisk svar hvis æsene — som ovenfor vist — hadde planer om å oppnå dyrkelse som guder. Oppfordringen til å anerkjenne Odins navn og tro på ham ville da bli tilstrekkelig motivert.

Kildedetdet i R-W-T som helhet er uklart, det har voldt forskerne mye hodebry. Handler det om guden, høvdingen eller begge deler?

Uklarheten er neppe tilfeldig. Mening får den først når den sees innenfra, som tilsiktet, dvs. som et bevisst virkemiddel fra Snorres side. «Hár» kunne selv tenkes å ha ønske om å være uklar. Det var et snedig trekk om han uttrykte seg slik at formuleringen kunne passe både på guden Odin og høvdingen Odin. Dermed ble guddommeliggjørelsen av høvdingen Odin psykologisk forberedt i Gylfes og hans senere tilhøreres sinn.

¹ Jfr. Finnur Jónsson: Den oldn. og oldisl. Litt. Hist, Bd. 2, s. 689—90: «Hvad endelig den sproglige fremstilling [i Gylfag.] angår, er den i det hele fortrinlig og afpasset efter indholdet; snart er den imponerende højtidelig og alvorfuld ..., snart skæmtende ...».

² Også i kristen tid, jfr. Baetke s. 54, note 3. Snorre kan ha anvendt dette trekk bevisst eller ubevisst.

³ Baetke s. 63.

⁴ Likeså Beyschlag s. 173, note.

Æsene bløffet Gylfe i det ytre. Når dessuten hensynet til egen fordel lå bak, er det sannsynlig at også sannheten i det de fortalte, ble fordreid.¹ Dermed er vi tilbake til spørsmålet om det var sin virkelige religion de ga sannferdige opplysninger om. Og i uløselig sammenheng med dette står spørsmålet om æsenes identitet.²

Formáli nevner ikke bare «Voden, þan köllvm ver Opin» blant menneskeæsene, men også hans kone «Frigida, er ver köllvm Frigg» og «Beldeg, er ver köllvm Balldr».³

I Ynglingas. omtales Odin, Frigg, Vé og Vile (kap 3), Njord, Frøy og Frøya (kap 4) før sammentreffet med Gylfe. Her er altså enda flere av menneskeæsene nevnt med gudeæsenes navn. Og Odins utgangspunkt er Åsgard (kap 2).

Tilfeldig kan ikke denne navneidentiteten være, dertil er den for omfattende. Og da ikke bare navnene, men også andre opplysninger stemmer overens (f. eks. gisselutvekslingen m.m. æser — vaner, Gylfag. kap 11,

¹ Et *visst* sannhetsmoment må Snorre likevel ha ment at mytene hadde, jfr. s. 11.

² I alle nyere undersøkelser har spørsmålet om æsenes identitet vært et nøkkelproblem. Heusler (s. 30 og 89—90) finner «ein gewisses Schwanken bei Snorri...» «Das eine Mal heisst es, sie [menneskeæsene] seien die Nachkommen und Verehrer jener Wundergestalten; das andre Mal suchen sie den Glauben zu verbreiten, sie seien eins mit jenen».

R. C. Boer, Festschr. Pipping s. 23, ser problemet: «hvorledes er det muligt, at de menneskelige Aser og Gylfes Aser allerede i forvejen har flere navne tilfælles?» Boer finner ingen logisk løsning, taler om «logiske uhyrligheter» (s. 22).

R. Schomerus, op. cit., s. 28, finner Snorres skille mellom de jordiske og de mytiske æser til dels uklart.

A. T. Laugesen, Arkiv 56, s. 307, hevder Snorre er kommet til tilsynelatende to sett æser fordi han følger eddadiktens forkledningsmotiv. I Vafþrúdnismál og Grimnismál opptrer Odin i en annen skikkelse og omtaler seg selv i 3. person, derfor slik også i Gylfag. I virkeligheten skulle Snorre ha ment at det bare var ett sett æser. (Samme synspunkt alt tidligere hos Elias Wessén, op. cit. s. 22.) Men Laugesen innrømmer selv: «det er dog en svaghed, at den rette sammenheng i Gylfag. ikke som i digtene røbes til sidst». Videre: I Vafþrúdnism. og Grimnism. har forkledningen en indre funksjon. Bare når Vavtrudne tidligere ikke visste at det var Odin han hadde foran seg, fikk dennes siste spørsmål sin riktige dramatiske betydning. Og bare fordi Geirrød ikke kjente den fremmede, kunne Odin prøve sin tidligere yndling. En slik funksjon har ikke Odins inkognito i Gylfag. Den blir — i tilfelle — et *blindt* lån, til og med anvendt i utvidet format: Ikke bare Odin, men æsene som helhet omtales et sted (kap 6) av «Hár» som tredjepersoner: «af þeira ætt er sv kynslod komin, er ver köllvm asa ættir».

Baetkes og Kuhns ulike løsningsforsøk har jeg ovenfor gjort greie for. Om Beyschlags se s. 21.

³ Beyschlag, s. 176, må ha oversett Balder.

svarende til Ynglingas. kap 4), er det også utelukket at Snorre har tenkt seg en hel flokk av menneskeæsene bare *oppkalt etter* gudene.

Den eneste mulige forklaring blir: Gudeæsene var i Snorres øyne de samme som innvandrerne selv. Dette velter alle tolkninger som har regnet med to sett æser (Nordal, Wessén, Kuhn, Baetke o.a.). Det samme gjelder for Beyschlags mellomstandpunkt: Bare ett sett *æser* (innvandrerne), myteskikkelsene — bortsett fra Odin og Frigg — likevel ikke identiske med dem, men med deres forfedre eller «naturlige» guder.¹ Bare for navnene fra Tors-kretsen, som er nevnt i Formáli som Odins forfedre, er dette riktig. (Se om dette nedenfor s. 26 flg.) Ellers kommer Beyschlags syn i strid med Formáli (Balder) og Heimskringla, samtidig som det forutsetter at æsenes selvapoteose foregikk etter en vaklende, unødig komplisert metode. Hvis Odin i dialogen med Gylfe overførte sitt navn på den høyeste gud og Friggs navn på høyeste gudinne, betegnelsen æser på de andre guder og samtidig foretok en omfattende tilpasning av stoffet til æsenes deifikasjonsplaner (gudedefamiliens genealogi, antallet 12), hvorfor overførte han da ikke samtidig de øvrige æsers navn på de øvrige guder? Hvorfor stanse på halvveien, slik at navneveksling etterpå ble nødvendig for de andre æser?

Når gudeæser=menneskeæser helt fra først av, blir mytene i Gylfag. innvandrerens beretning om seg selv, om sitt tidligere liv og virke, selv sagt i pyntet form, dvs. belastet med overdrivelser og skryt.² Mytene er omdiktning av historiske fakta ut ifra den hensikt å oppnå kultus som guder. Dette forklarer hvorfor æsene («Hár» — «Jafnhár» — «Þriði») viser gudene så stor ærbødighet i beretningen, at de kvier seg for å fortelle om æsenes nederlag og unnskylder og bagatelliserer disse (f. eks. om Tor og Utgarde-Loke).

Noen forskere har vært inne på den tanke at æsene — iflg. Snorre — så å si handlet i god tro. De ønsket ikke bare at andre skulle betrakte dem som guder, men gjorde det faktisk også ærlig og oppriktig selv³ (slik som trolig i Vøluspá⁴ og i Hávamáls «hengemyte»). Momenter⁵: Snorres eventuelle kjennskap til det hedenske nordiske kongedømmes sakrale karakter og til romerske keiseres guddommelighet, Odins overmenneskelige ma-

¹ Beyschlag s. 176—77.

² Samme oppfatning på dette punkt har Laugesen, Arkiv 56, s. 304—05.

³ Heusler s. 88. Tanken avvises av Baetke (s. 30), men gjenopptas som en mulighet av Beyschlag (s. 173—74) for Odins vedkommende.

⁴ Heusler s. 88.

⁵ Hos Beyschlag s. 173—74.

giske evner, Ynglingasagas beretning om at Odin viet seg til seg selv ved å merke seg med en spydspiss før han døde.

Jeg mener synspunktet må forkastes. Odin erklærte seg i Gylfag.= Allfader. Dette *må* i Snorres øyne være et religiøst bedrageri, Odin kunne da ikke hypnotisere seg til å tro at det var han som hadde skapt jord og mennesker etc. I det minste måtte kjennskapet til hans fjerne forfedre i Troja hindre det. Løgn, smarthet og bedrageri var blant æsenes viktigste midler, det er selve grunntanken i Gylfaginnings ramme. Nettopp som et bevisst, smart trekk, et middel til å påvirke andre, har nok Snorre sett antydningene om æsenes selvkultus. Slik er tingenes sammenheng også i Ynglingas. (kap 9), om Odins død: «— lét hann [Odin] marka sik geirsoddi ok eignaði sér alla vápndauda menn. Sagði hann sik mundu fara í Godheim ok fagna þar vinum sínum. Nú hugðu Svíar, at hann væri kominn í inn forna Ásgarð ok myndi þar lifa at eilífu. Hófsk þá at nýju átrúnadr við Óðin ok áheit.» Med et illusjonsskapende krafttak i sin siste stund setter den slu bedrager kronen på sitt livsverk.

Både i Formáli og i Gylfag. er Snorres euhemerisme kombinert med et annet viktig synspunkt, tanken om den naturlige teologi eller religion. Dette er særlig erkjent av Walter Baetke, som påviser sammenhengen mellom Formáli kap 1 og Gylfaginning på dette punkt¹ i troen på en allmektig skaper- og hersker-gud.

Det har vært hevdet at denne troen ikke skulle være monoteistisk, men forutsette to guddommer: «Himmelsgott und Erdmutter» i et slags ekteskapelig forhold i Formáli, altså en «bi-teisme».² Etter min oppfatning er det en mistolkning (som økes ved antagelsen av også Frøy, Ty etc. i Gylfag. som den naturlige religions guder).³ Vitsen med den hedenske «naturlige teologi» er at den etter middelalderlig kristen vurdering, f. eks. Formális, var en fornuftens erkjennelse et stykke på vei mot religiøs

¹ Baetke s. 49 flg. Før Baetke var Sig. Nordal, Sn. St. s. 109, inne på tanken for Formális vedkommende. Likeså Fr. Paasche, op. cit. s. 409. E. Wessén, op. cit. s. 22—25, søker å parallellisere Formális naturrel. + euhemeristiske innvandr. lære med Gylfag.s gudeæser + rammens menneskeæser, og gjør dermed et forsøk på å finne sammenheng Formáli — Gylfag.

Kuhn, Anzeiger f.d. A. 65, s. 97, slutter seg til Baetkes oppfatning av Formáli, (selv om det nok svekker hans eget syn på Snorre som til dels personlig bekjennende hedning. Forestillingen om den naturlige teologi er nemlig overtatt fra middelalderlig kristen teologi og inneholder i *noen* grad en anti-hedensk vurdering).

Beyschlag, Zeitschrift f.d. A. 85, s. 166—67, viser hvordan den naturteologiske sammenheng Formáli — Gylfag. også gjelder skapelsesmyten.

² Beyschlag s. 167.

³ Beyschlag s. 176—77.

sannhet. Hvor lå «sannheten»? Først og fremst i tanken om *en* allmektig gud, skaper og hersker (som den kristne). Nettopp monoteismen hevet i kristne øyne den «naturlige religion» opp over annen hedensk religion.

Men monoteisme må ikke oppfattes som et firkantet begrep. Vi kan tenke på kristendommens treenighet, som riktignok har voldt problemer, eller på Kristus som Guds og jomfru Marias sønn.

Det gjør da heller ikke noe skår i monoteismen at alt liv iflg. Formáli hadde sitt opphav i jordas moderskap. Kjernen er nemlig at den høyeste gud også hadde skapt og behersker jorda. Gylfag. (kap 4) lar jorda være skapt og styrt av Allfader, hun var «dottir hans ok kona hans» (kap 6).¹ Heller ikke kristendommens jomfru Maria, som er et ledd i skaperverket og samtidig Guds sønns mor, gjør noe skår i monoteismen, for hun er ikke noen guddom. At noe slags paritetstanke kunne komme på tale for Snorre, er også urimelig av sosiale grunner: Hans samtid kjente bare mannen som familiens overhode og ættens høvding.

At den naturlige religion hadde monoteismen som nødvendig kriterium, regner jeg dermed for utvilsomt.²

Det er ellers knyttet flere uklarheter, trekk som kan virke underlige, ja selvmotsigende, til den øverste gudeskikkelse i Gylfaginning. En vanlig forklaring på dette forhold har vært at det var et resultat av kristen påvirkning på de opprinnelig hedenske mytene (sammenlign *Völuspá*). Oppdagelsen av forestillingene om den naturlige teologi hos Snorre gjorde det for Baetke nærliggende å forklare motsetningene som resultat av Snorres forsøk på å forene naturteologiens monoteisme med den polyteistiske åsareligion som var overlevert i eddakvadene. Løsningen fant Snorre i å gjøre den allmektige hersker gud til stamfar og høvding for åsa-gudene.³

Men det kan da virke merkelig at Snorre ikke bedre skulle greie å skape enhet. Den blir først etablert et godt stykke ute i Gylfaginning. Snorre måtte altså ha funnet fram til en løsning først *mens* han skrev (el. lot skrive). Han hadde ikke på forhånd maktet å skape en syntese. Dette syn er lite overbevisende når en kjenner Snorres evne til å skape enhet av ulike kilder og synspunkter ellers, f. eks. i *Heimskringla*. Dette

¹ Slik betraktet gir dobbeltforholdet datter og kone god mening, en behøver ikke skulle ut «dottir hans ok» som interpolasjon.

² Foruten tidligere anførte argumenter utelukker også dette Beyschlags antagelse av mytenes Frøy, Ty etc. som den naturlige religions guder. De ville da nemlig komme i et uttallig kollegialt forhold til Allfader. Det samme gjelder for E. Wesséns syn (jfr. s. 22 note 1) at den naturlige religions guder = mytenes guder generelt (Beyschlag gjør unntak for Torskretsens navn).

³ Baetke s. 57.

selv om Sn.-Edda trolig er skrevet før Heimskr., slik at en ikke kan vente fullt mesterskap her enda.

Jeg tror feilen ligger i et altfor unyansert syn på Gylfag. som Snorres verk. Snorre har ikke selv sett det slik. Mytene var ikke hans (i motsetning til f. eks. Háttatal), men æsenes. Gylfaginning blir da ikke Snorres personlige, men æsenes forsøk på å forene sin monoteistiske Allfaderreligion med åsalæren, dvs. med bestrebelsene for selv å bli regnet for guder. De vil gjennom mytene heve seg selv, sitt liv og sin historie opp til uløselig sammenheng med deres religion.

På denne bakgrunn må sprekkene, uklarheten i Gylfag.s Allfader-Odinsteologi forstås. Det er ikke uttrykk for faktiske hedensk-religiøse forhold, heller ikke for Snorres ubehjelpelighet. Tvertimot er det fra Snorres side bevisst: han har funnet det naturlig at æsene («Hár»=Odin) i sitt forsøk på å forene to så ulike motiver måtte gjøre seg skyldig i in-konsekvenser. Disse er midler fra Snorres side til å øke sannsynlighetsgraden av hans framstilling.

Vi kan nå vende tilbake til problemet om æsenes identitet. At det ikke er løst gjennom det som er sagt ovenfor (s. 20—21), framgår av Gylfag. kap 43. Blendverket var oppløst og Gylfe dradd tilbake for å fortelle menneskene det han hadde sett og hørt. «En æsir setiaz þa atal ok rapa rapvm sinvm --- ok gefa nofn þesi hin somv, er adr erv nefnd, monnvm ok støpvm þeim, er þar voro, til þes at þa er langar stvndir lipi,¹ at menn skyldo ecki ifaz i, at allir væri einir þeir æsir, er nv var fra sagt, ok þesir, er þa voro þav somv nofn gefin.» Her ser det ut til at menneskeæsene og gudeæsene ikke fra begynnelsen var de samme. Hvordan skal dette forenes med Formális og Ynglingasagas belegg for identitet, at innvandrerne=mytenes guder alt før Gylfes reise til Åsgard? Vi synes stilt overfor en kjempeselv motsigelse. Har Snorres logikk klikket fatalt, eller lar problemet seg løse på en el. annen vis, uten å gripe til den utvei å stemple noe som interpolasjon?

¹ Jeg vil ikke legge for stor vekt på formuleringen «þa er langar stvndir lipi». Kanskje det er en innrømmelsessetning: «endatil (selv) når det var gått lang tid»? Uttrykket utelukker i hvert fall ikke at æsene kan ha tenkt på å oppnå kultus alt før sin død. Jfr. Ynglingas. kap 7: «Ódin ok þa hqfðingja tólf blótudu menn ok kqlluðu goð sín.» Og senere om Odins død kap 9: «Hófsk þa at *nýju* [uth. av B.B.] átrúnadr við Ódin ok áheit». På den annen side kunne mulighetene bli større når det var gått noen tid, folk ville ikke lenger være i tvil (jfr. «*ecki efast*»). Rammen ville kanskje gå i glemsel, men ikke mytene. Slik var det naturlig å resonnerer for Snorre, mytene var gitt, men deres opprinnelse spekulerte han på og forsøkte å forklare seg. Og var rammen glemt, var det ingen grunn for folk til å regne æsene som mennesker, i mytene var de guder.

For stedsnavnene («støðum þeim») er det hele greitt. Menneskeæsene omformet sin tidligere livshistorie til myter. Men de bodde ikke lenger på sine gamle tilholdssteder, som deres historie og dermed også mytene var knyttet til. Skulle det lykkes å skape en kultus av dem selv på grunnlag av den mytologi de skapte, var det nødvendig at de ble assosiert så sterkt som mulig til det de fortalte, bl. a. gjennom stedsnavnene.¹ Et eksempel: Når guden Njord bodde i Noatun, måtte innvandreren Njord gjøre det samme. Det kunne tenkes å opptre andre med navnet Njord i tidens løp, derfor gjaldt det å fastlegge bestemte kriterier på den riktige, bl. a. at han bodde i Noatun.² Alt før hadde æsene kalt opp igjen Åsgard.³ Etter sammenkomsten med Ganglere-Gylfe ble dette gjort til system. Når Ynglingas. (kap 5) opplyser at Odin i Sverige «gaf bústaði hofgoðunum. Njörðr bjó í Nóatúnum, en Freyr at Uppsölum, Heimdallr at Himinbjörgum, Þórr á Þrúðvangi, Baldr á Breidabliki», må det nettopp være forholdene etter navneskiftet i Gylfag. kap 43 Snorre omtaler.⁴ For det opprinnelige Trudvang f. eks. var ikke i Sverige, men iflg. Formáli i Trakia; «Trákía; þat köllum vér Þrúðheim».⁵

Men kap 43 opplyser om navneskifte også for æsenes personer. Det er, som nevnt, her det problematiske ligger.

Forklaringen kan ikke være at Snorre for enkelhets skyld også før navneskiftet kaller menneskeæsene med de gudenavn de senere tiltok seg. For, som nevnt, viser andre opplysninger at innvandrerne allerede på forhånd faktisk var identiske med gudene i mytene.

Det tales i kap 43 om «æsir» generelt, men konkret er bare navnet Tor

¹ Det psykologiske grunnlag for innføringen av nye stedsnavn er altså i orden (dvs. et slikt tiltak var rimelig sett fra æsenes synspunkt). Men Snorre har også holdt seg innen historisk rimelighet: «Även om den sistnämnda orten [Noatun] ej kan återfinnas i verkligheten, passas dess namn dock gott på en verklig ort i Uppland likt Fornsigstuna och Uppsala, då Mälarbygden ju är Tunanamnens huvudområde, vad Norden beträffar». (Sune Lindqvist: «Snorres uppgifter om hednatidens gravskick och gravar», Fornvännen 1920, s. 74.)

² Vil en her være litt spissfindig, kan en tenke seg samtidens Njord-dyrkere innvende mot sin gud at Noatun måtte ligge i himmelen (Gylfag. kap 11). I så fall kunne Njord bare svare at han hadde kalt opp igjen sitt opprinnelige hjem.

³ Se ovenfor s. 15. Det er verd å merke seg at formuleringen «gefa nofn - - støðum» derfor ikke godt kan ha siktet til *alle* de steder som var nevnt i mytene.

⁴ Odins og Gylfes mellomværende er nevnt før (Ynglingas. kap 5), og Snorre foretrekker (iflg. Gustav Storm: «Snorre Sturlassons historieskrivning», København 1873, s. 132) alltid den historiske (dvs. kronologiske) orden.

⁵ Trudheim er det samme som Trudvang. I mytene (Gylfag. kap 11) heter det «Þrúðvangar» (pl.).

nevnt. «Þar var þa Þor kalladr ok er sa Asapör hin gamli, sa er Okvþor».¹ Hvorfor nevnes ikke navnebyttet for de andre æsene? Spesielt merkelig blir det siden det tales så utførlig om Tor. Flere har stusset over dette forhold,² og grepet til den nødløsning at fortsettelsen er utelatt.³ Men dette virker ikke sannsynlig. Hvis noe ble utelatt, hvorfor da ikke også det om Tor? Videre pleier ikke R-W-T (=x) utelate noe.

Det ser i det hele tatt ut til at nettopp Torsskikkelsen hos Snorre er problematisk. Tor er på en merkelig måte stillet for seg selv. Det er nødvendig å se litt nærmere på det.

Formáli skiller Tor ut fra de andre æsene som senere blir guder, ved å la ham opptre som en av Odins forfedre, 17 generasjoner før Odin.⁴ Formáli følger slekten fra Odin helt tilbake til Priamus, og lar Tor være dattersønn av Priamus. Rekken ser slik ut: «Priámús»→datteren «Tróán» g.m. «Múnón» eller «Mennón»→«Trór» alias «Þórr»→«Lóriði»→«Einridi»→«Vingepórr»→«Vingener»→«Móda»→«Magi»→«Seskef»→«Bedvig»→«Athra» alias «Annarr»→«Ítrmann»→«Heremód»→«Skjaldun» alias «Skioldr»→«Biaf» alias «Biarr»→«Iat»→«Gvðolfr»→«Finn»→«Friallaf» alias «Frip-leifr»→«Voden» alias «Opinn». Det er kjent at kilden for de tolv siste i rekken, fra og med «Seskef», er engelske genealogiske tabeller, men disse inneholder ikke de øvrige ledd tilbake til «Priámús». Eduard Sievers har påvist at den norrøne tradisjon har spesielt nær tilknytning til et håndskrift som han kaller «H».⁵ Det viktigste beviset for det er en fatal misforståelse av teksten som bare er forklarlig ut ifra «H»s tekst, ikke ut ifra den ags. krønike, som har samme slektstavle (som notis for året 855).

Da vi mangler noen annen kilde, slutter Heusler at slektsleddene fra «Priámús» til «Magi» (som mangler i alle engelske kilder) er fri fantasi-

¹ Etter RWT-teksten.

² F. eks. Heusler s. 26.

³ Heusler s. 26: i U pga. forkortning, i x fortrent av den «nye lærdom» (om «Ektor» etc.) som er føyd til like etter.

Baetke, s. 61, holder Heuslers oppfatning for mulig. Alle er visst enige om at det som følger etter «Okvþor» er en senere interpolasjon, (ifølge Wessén, s. 27, kan det også være skrevet av Snorre selv). Men dette nye lærdomsstoffet behøvede ikke fortrenge noe, det kunne — som ellers — føyes til der det syntes mest passende.

⁴ At det er den samme Tor som i mytene, framgår av hans attributter i Formáli: bor i Trudheim, gift med Siv, uvanlig sterk, seirer over berserker, riser, draker og dyr. Dette fins bare i Formáli, ikke i de beslektede overleverte ættetavler.

⁵ (Paul und Braunes) Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, Bd. 16 (1891—92), s. 361—63. «H» = codex Cotton. Tiberius Bd. V, offentliggjort i Wright & Halliwell: Reliquiae antiquae 2, 171 flg.

diktning av Formális forfatter,¹ for de to første «Priámús» og «Tróán» trolig med støtte i Trojumannasaga.² Hvis dette var riktig, ville det selvsagt bety en sterk innvending mot Snorres forfatterskap av Formáli. Snorre ville aldri ha gitt seg ut på en slik fantasilek som fritt å dikte opp navn i en slektsrekke som ga seg ut for å være historisk.

Allerede Sievers var klar over at den norrøne overlevering ikke bygde direkte på «H».³ Heusler synes å godta det.⁴ Siden har R. C. Boer vist at i hvert fall en av de norrøne genealogiredaksjoner (Flateyjarbók Bd. I, s. 27 = «Fassung D» i Heuslers stemma s. 18—19) på en måte står det (tapte) engelske direkte forelegg nærmere enn Formáli.⁵ «D» inneholder nemlig også slektsrekken fra Adam til Noa, og det fullstendig parallelt med den ags. krønike (for året 855). Dette må derfor ha stått i det tapte engelske forelegg for den norrøne tradisjon. Men da kan ikke «D»s rekke bero på Formális. Forholdet kan imidlertid være omvendt: Formáli kan bygge på «D», eller riktigere: på en opprinneligere kilde som også «D» har benyttet (ved siden av en yngre).⁶ Når så «D» har en rekke interpolerte slektsledd mellom Noa og «Seskef», som de engelske kilder ikke har, og Formáli følger «D» et stykke på vei (bakover til og med Priamus), er det sannsynligst at alle disse har stått i det eldre ukjente norrøne forelegg for «D», og at også Formáli har hentet dem derfra.

Dermed er påstanden om Formális «forfatterskap» for slektsleddene «Priámús» - - «Magi» gjendrevet. At Snorre kunne godta rekken som historisk når han fant dem i en kilde, er ikke *prinsippielt* urimelig. Er det urimelig i det foreliggende, konkrete tilfelle?

Som særlig vederstyggelig («Eine wohlfeile Art, die urgeschichtlichen

¹ Heusler, passim, f. eks. s. 18, 68, 76.

² Heusler, s. 62—63.

³ «Im [sic] einem punkte muss freilich die vorlage noch correcter gewesen sein als unser H, bei dem namen *Scealdwa* [uth. av E. S.], dessen *d* in H fehlt, wenn der abdruck richtig ist.» (Beiträge zur Gesch. d.d. Spr. u. L., s. 363.) Sievers taler derfor bare om «der enge anchluss der nordischen überlieferung an H» (s. 361).

⁴ Heusler s. 66: «Es muss daher ein dieser Handschrift [«H»] sehr *nahestehendes* [uth. av B.B.] Exemplar dem Isländer bekannt geworden sein.»

⁵ R. C. Boer: «Studien über die Snorra Edda», Acta Philologica Scandinavica I, s. 142—45.

Heusler hadde selv vansker med å innordne «D» i sitt skjema: «D» «fügt sich nicht ohne weiteres in dieses Stemma. Während sie [«D»] die kennzeichnenden Neuerungen von χ und γ aufweist [se Heuslers stemma s. 19] - -, muss sie daneben auch eine dem Texte *A* ganz nahe stehende Hs. benutzt haben» (Heusler s. 20).

⁶ Jfr. Boer, Acta Phil. Sc. I, s. 145 note 1. Dette stemmer med Heuslers oppfatning at «D» var utarbeidet på grunnlag av en yngre og en eldre redaksjon av slektsrekkene (Heusler s. 20).

Ahnen zu vermehren!))¹ anfører Heusler navnene fra Tors-kretsen. Mellom «Þórr» og «Seskef» (= de engelske kilders Scef/Sceaf) har Formáli: «Lóridi» → «Einridi» → «Vingþórr» → «Vingener» → «Móða» → «Magi». Altså dels navn på Tor selv, dels på hans to sønner.²

At Tors sønner var trukket inn i stamtavlen, er ikke så merkelig når først Tor selv var nevnt. Merkelig er bare at Snorre kunne godta dem som far og sønn (istedenfor brødre), og flere generasjoner etter Tor. Kanskje kan det forklares gjennom Snorres generelle oppfatning av mytene. Som ovenfor nevnt, representerte de for ham sannheten bare i forvansket, forkludret form. Vitenskapsmannen Snorre var ikke helt bundet til mytene, kunstneren Snorre følte seg nok tiltalt gjennom det trekk ved slektsrekken at generasjonsnavnene rimet parvis (alliterasjon eller innrim: «Hlóridi» — «Einridi», «Vingþórr» — «Vingnir», «Modi» — «Magni»)³. Behovet for et stort antall generasjoner fra Priamus til Odin ca. 100 f. K. har kanskje også spilt en rolle.

Noe av det som nå er nevnt, kan også ha medvirket til å få Snorre til å godta anvendelsen av mytenes Torsnavn på Tors etterkommere i ulike generasjoner. Videre kan kjennskapen til Odinsnavnene på «-týr» (Gylfag. kap 11: «Farmatýr», «Hroptatýr», «Veratýr») ha virket som analogistøtte for å godta «Vingþórr» som navn på en person forskjellig fra Tor. I dag vet vi at grunnen til andre guders «-týr»-navn var en helt spesiell: «týr» hadde engang hatt betydningen *gud*, jfr. pl. «tívar». Men Snorre har generalisert dette forhold, dannet en alminnelig *regel* for gudenavnene (mens han typisk nok bare fant eksempler med «-týr»). I Skáldskaparmál (kap 7) defineres begrepet «kenning» slik: «ver kǫllvm Ópin eða Þor e(ða) Ty e(ða) einhvern af asvm eða alfvn, ok hvern þeira, er ec nefni til, þa tec ec með heiti af eign anars assins e(ða) get ec hans verka nokqvorra; þa eignaz hann nafnit, en eigi hin, er nefndr var, sva sem vær kollvm sigTy eða hanga Ty e(ða) farmaTy, þat er þa Ópins heiti, ok kǫllvm ver þat kent heiti; sva ok at kalla reipar Ty.» Likeså Skáldskaparmál kap 31: «Asv er sva rett at kenna at kalla einn hvern annars nafni ok kœna við verk sin eða eign eða ættir.» Det er naturlig å se en sammenheng mellom disse Snorres utsagn og at han godtar «Vingþórr» som egen person.⁴

Har så Snorre først godtatt at ett av Tors navn i virkeligheten til-

¹ Heusler s. 65.

² De lydlige avvikelser for noen av dem fra det normale (Vingþórr, Vingnir, Modi, Magni) er sikkert «blosse Hör- oder Schreibfehler» (Heusler s. 65).

³ Heusler gjør oppmerksom på dette prinsipp (s. 65).

⁴ Dette er enda et indisium på at Snorre har skrevet Formáli.

hørte en av hans etterkommere, var det ikke langt sprang til å gå med på det samme også for navnene «Hlóridi», «Einridi», «Vingnir».¹

Flere forskere har tidligere funnet Tors-skikkelsen i Sn.-E. problematisk. Heusler spekulerer over Tors merkelige «dobbeltgjengeri», dels som en av Odins forfedre, dels som en av innvandreræsene i Odins følge.² Han tar «inkonsekvensen» som et bevis for interpolasjon: At Formáli, i hvert fall avsnittet om Tor, ikke stammer fra Snorre selv. Vi har ovenfor (s. 3—10) avvist dette. Og «løsningen» reiser bare nye problemer: Hvorfor hadde Tor «keine Rolle [uth. av A. H.] in der Wanderungsfabel», (som han ikke får hvis Formális Tors-stoff sløyfes)?³ Heusler svarer ved å henvise dels til en mulig ubevisst forestilling om Tor som *eldgammel* gud i Norden (derfor hemninger mot å trekke ham inn i en lære om *innvandring*),⁴ dels til at Tor ikke var stamfar.⁵ Til det første er å bemerke at nettopp Heuslers avhandling viser hvor lite den teoretisk konstruerte innvandringslæren var påvirket av rel.-hist. tradisjon. Det er forøvrig omstridt om Tor er en eldre gud i Norden enn de andre.⁶ Det annet argument er lite mer enn en konstatering av faktum. Man kan ikke forklare at Tor manglet med å vise til at han manglet. Hvorfor ble han ikke — av konstruktørene av den lærde urhistorie — valgt som stamfar?⁷ At Tor ikke opptrer i Ynglingas.'s beretning om krigen mellom æsene og vanene, trenger iflg. Heusler en egen forklaring, da dette ikke er lærd tenkning,

¹ Kan Snorre også ha ant noe av det vi i dag vet om historisk — folkloristisk overlevering: at berømte, populære historiske personer virker «magnetisk» på tradisjonsstoffet, griper inn på andre personers enemerker?

² Heusler s. 71—72.

³ Heusler s. 101.

⁴ Samme argument hos R. Schomerus, op. cit. s. 24.

⁵ Schomerus, s. 24 note 22, underordner dette moment under det foregående: Tor kanskje ikke stamfar for menneskene pga. at hans kultus var opprinneligere, eldre. Dermed skulle han nemlig ha blitt «zu erhaben für solche Annäherung an die Menschen». Men Torsmytene viser oss nettopp en liketil, menneskelig gud, som står menneskene nærmere enn f. eks. Odin.

⁶ Om dette se f. eks. Jan de Vries: «Altgermanische Religionsgeschichte», Bd. II, Berlin 1957, s. 151. (De Vries *selv* mener likevel at Torskulden var gammel i Norden.)

⁷ Dette kunne kanskje virke som et argument av mindre vekt, da det ikke *bare* gjelder Snorre. Men en må huske på at de øvrige tre kilder for innvandringshistorien *før* Snorre er atskillig knappere. Den bevarte Íslendingabók nevner ikke engang Odin, bare Frøy og Njord. Heimslýsing nevner ingen gudenavn i den sammenheng, heller ikke Skjoldungas. i Arngrims gjengivelse. (Jfr. Heusler s. 13—14.) De senere kilder er også svært knappe, og har dessuten lånt stoff fra Sn.-Edda og Ynglingas., dvs. de er avhengige av Snorres framstilling.

men stoff som bygger på gamle sagn. Men merkelig er Tors fravær like fullt. Vi vet ikke om Tor manglet i sagngrunnlaget,¹ vi vet bare at Tor mangler hos Snorre.

Gjennom Formális stamtavle blir navnene fra Torskretsen skilt tydelig ut fra de øvrige. Torsnavnene plasseres i slektsrekken lenge før Odin og hans krets. Liksom i Gylfag. kap 43 kommer Tor i en markert særstilling.²

Det som savnes, er en felles løsning på problemene ved Torsskikkelsen, idet de betraktes som en enhet hos Snorre. Det er først og fremst hos Snorre Tor skiller seg tydelig ut. Problematikken ved Snorres syn på de hedenske guder konsentrerer seg i Torsskikkelsen. Skulle kanskje nøkkelen til forståelsen av Snorres syn i sin helhet ligge nettopp her?

Formáli forteller at Tor, Siv og deres etterkommere levde lenge før æsene som innvandret.³ Heimskringla bekrefter at innvandreræsene hadde «gudenavn» alt fra før. Gylfag. kap 43 forteller om navnebytte, men nevner konkret — noe som isolert sett er merkelig nok — bare Tor. Forklaringen er enkel og nærliggende: Bare Tor (og hans nærmeste, jfr. at kap 43 taler om å gi «nofn --- monnvm» (pl.)) manglet i æseflokk som innvandret til Norden, derfor måtte bare han stå fram på ny (+ hans nærmeste, som ikke hørte med bl. de 12 «guder» og derfor ikke var betydelige nok til å få spesiell omtale i kap 43). Hittil har man gått ut ifra at formuleringen «æsir --- gefa nofn --- monnvm ok stoþvm þeim, er þar voro» dekket hele gruppen av mytiske navn. Jeg skal ikke benekte at det var en nærliggende slutning av uttrykksmåten i kilden. Men en må regne med en viss tendens hos Snorre til å generalisere, noe som henger sammen med hans antitetiske tenkesett og stilistiske særpreg.⁴ At Odinsnavnet

¹ Bare fragmentarisk overlevert gj. hentydninger i et par eddadikt. Jfr. de Vries: *Altgerm. Religionsgesch.* II (1957), s. 209.

² Beyschlag, op. cit., passim, trekker inn Formális Torsopplysninger til løsning av problemet æsenes identitet, men er ikke tilstrekkelig klar over Tors-navnenes særstilling.

³ Snorre har, som nevnt (s. 26—27), hentet denne Tor fra mønsteret i en knapp ættetavle, som snautt hadde andre opplysning enn navn. At det er den samme Tor som den norrøne gud, understreket bare han (gjennom Tors attributter), av egen drift, slik det var naturlig å gjøre for en som ville undersøke den hedenske religions oppkomst på euhemeristisk grunnlag. (Ættetavlene i de andre kilder derimot var skapt av genealogisk interesse, ikke av religionshistorisk.)

⁴ Hallvard Lie: «Studier i Heimskringlas stil. Dialogene og talene». Skrifter utg. av Det No. Vid.-Akad. i Oslo, II. Hist.-Filos. Kl., 1936, s. 119—22, hevder at Snorres «tanke alltid og allesteds — nærsagt egenrådlig — søkte frem til et eller annet motsetningsforhold». Lie understreker at dette hos Snorre var ubevisst, ufrivillig, jfr. karakteristikken «nærsagt egenrådlig», noe som forsterkes av at Snorre selv ofte like etterpå slo «sin virkningsfulle antitetiske generalisasjon i stykker».

stod utenfor navnebyttet og dermed dannet et unntak (fra regelen i kap 43), har det alt fra før vært enighet om.¹ Jeg mener utover dette å ha påvist at utsagnet (kap 43) er en generalisering både for stedsnavnenes og personnavnenes vedkommende.²

I og med at navnebyttet i kap 43 (utenom stedsnavnene) bare gjaldt personene til Tors-kretsen, blir det god sammenheng med Formáli i spørsmålet om æsenes identitet. Tolkningen stemmer også godt overens med Ynglingasaga. Her er flere av innvandrerne nevnt med gudenes navn før hentydningen til Gylfes og Odins møte, men *Tor* er først nevnt etterpå.

Snorres problemstilling i Gylfaginning har vært denne: Med utgangspunkt i middelalderlig euhemerisme har han ment at innvandrerne ønsket gudestatus, og at de oppnådde dette. Men i eddadiktene opptrådte Tor — ifølge lærde stamtavler deres stamfar, nesten 20 generasjoner tilbake — på linje med Odin og de andre. Hvordan kunne Snorre kombinere sin spesielle euhemeristiske oppfatning (at æsene *selv* skaffet seg gudestatus etter sin innvandring til Norden) med aldersforskjellen mellom Tor og de øvrige? Her ligger etter min oppfatning løsningen på problemet hvorfor Snorre lot æsene varte opp med et kinesisk eske-system: at de først fortalte om sine guder, siden utga seg for å være gudene.³ Skulle de fortelle direkte om seg selv, ville Tor forsvinne ut av bildet. Derfor måtte deifika-

Generalisasjon og antitese kan altså ikke alltid uten videre betraktes som uttrykk for Snorres bevisste syn på det historiske forhold.

Tilsvarende fikk i vårt tilfelle trolig det nevnte psykologiske trekk Snorre ufrivillig til å overdimensjonere navnebyttingen, idet navneforholdet før kap 43 stilles i motsetning til forholdet etter. En kan heller ikke her uten videre ta Snorres *form* for hans faktiske syn på det konkrete forhold det er tale om.

¹ Odins særstilling innenfor identitets- og navneproblematikken blir etter min mening å forklare slik: Samtidig som han skulle beholde sin posisjon som høvding for æsene og følgelig ikke kunne oppgi sin identitet og sitt navn (slik overtageren av Tors-navnet måtte), skulle han — i motsetning til Balder, Njord, Frøy, Ty, etc. — også overta en tidl. guds, Allfaders, plass. Derfor kunne han ikke nøye seg bare med å mytologisere sitt tidligere liv (som tilfellet var for Balder, Njord, Frøy etc.), og heller ikke bare la seg omdøpe til Allfader etterpå (som tilfellet var for overtageren av Tors-navnet).

² For stedsnavnene, siden Åsgard var omtalt som sted i Sverige fra før. For personnavnene, siden mange av innvandrerne var nevnt med gudenavn før.

³ Derimot kan det neppe ha spilt noen rolle at æsene (Odin) gjennom denne kamouflasjen sikret mytene «den Deckmantel objektiver Aussage», en tanke som Beyschlag er inne på s. 178. For planen om apoteose forutsatte selvsagt at kamouflasjen/objektiviteten måtte oppgis (iflg. Beyschlag endatil *i løpet av dialogen*), og dermed ville lite eller ingenting være vunnet.

sjonen foregå indirekte, og siden måtte det «døpes» en ny Tor, slik Gylfaginning bevitner.

Dermed er det gitt en forklaring på *hvordan æsene kunne oppnå kultus for Tor*. Men det krevs også en forklaring på *hvorfor æsene ville det*. Hvorfor nøyde de seg ikke med guddommelighet for seg selv? Har Snorre virkelig trodd at den norrøne religionen var oppstått slik han beskriver, må han ha funnet en plausibel grunn for *æsene selv* til å tenke og handle slik. Dette spesielt siden Torsnavnet tvang dem til å gå en omvei (den opprinnelige framstilling av menneskeæser og gudeæser som ikke identiske), dvs. Tor dannet i noen grad en hemsko for deres planer for seg selv.

Det er vanskelig å skjønne hvorfor æsene *plutselig* skulle komme på den tanke å gjøre en av sine forlengst avdøde forfedre til gud — sammen med seg selv.¹ Snorre gir heller ingen grunn til en slik antagelse. Hvis menneskeæsene regnet Tor som gud, måtte de ha dyrket ham som sådan fra før. Gir Snorre opplysninger som kan tyde på det?

Generelt kan en si at Formáli ikke gjør så stor ære på noen i Odins stamtavle som Tor. Mens de andre (inntil Odin) bare regnes opp som navn, skilles Tor ut ved at Snorre omtaler hans eventyrlige gjerninger og det store ry han vant. Fra Snorres euhemeristiske synspunkt var det nettopp slike storverk som Tors som gjorde det mulig for mennesker å oppnå guddommelighet. I Heimskringla viser Snorre også kjennskap til hedendommens fedrekultus. Han dveler ved de avdøde kongers graver og den betydning hedningene tilskrev deres jordiske levninger for godt år og fred.² I Håkon den godes saga (kap 14) forteller Snorre at det var skikk å drikke hauglagte forfedres skål sammen med gudenes.³ Det ville derfor være en temmelig nær tanke for Snorre at æsene dyrket stamfaren Tor.

Heller ikke har noen annen gud så stort spillerom i praksis i Gylfaginning (til dels også i Skáldskaparmál) som Tor. Blant alle guder er Tor den som beretningen handler mest om.

Men hvis vi tenker oss at æsene etter Snorres oppfatning dyrket og trodde på Tor, — hva da med den naturlige monoteisme som Formáli

¹ At æsene tok ham med bl. mytenes guder *bare* fordi de ikke ville gi slipp på «diese wahrhaft göttergleiche Gestalt mit ihren echten Grosstaten» (Beyschlag s. 174—75), kan jeg ikke gå med på. Hvis Odin var slik en slu opportunist, ville han vel også innsett at hans egen posisjon dermed ble truet.

² F. eks. Halvdan Svartes saga kap 9.

³ Og Svein Tjugeskjegg og jomsvikingene drikker sine avdøde fedres skåler sammen med Kristi og St. Mikael's. (Olav Tryggvasons saga kap 35.)

greier ut om, og som hadde utkrystallisert Allfaderskikkelsen i Gylfaginning som innvandrerens gud? Det fins bare et mulig svar: Snorre må i tilfelle ha ment: 1. Tor og æsenes Allfader var opprinnelig de samme. 2. Denne høyeste plass gjorde så Tors etterkommer Odin krav på, noe som førte med seg at Tor ble forsøkt redusert (til nr. 2). Odin kunne underslå at Allfader=Tor ved å utnytte det faktum at identiteten til den naturlige religions gud opprinnelig — og ennå for Gylfe¹ — var ukjent. Ifølge Formáli trodde menneskene at «nökkurr mundi vera stjórnari», men «vissu þeir eigi, hvar ríki hans var».

Som støtte for det første, synspunktet at Tor oppr.=Allfader, kan en peke på mangt. Tor opererer i Sn.-Edda ofte alene. Han er gjerne fraværende: «farin iAvstrvega at beria tröll».² Dersom det i Heimskr. er tale om de andre guder med Odin i spissen, er Tor ikke nevnt.³ Således Hákon den Godes saga kap 14, der Snorre forteller at de gamle ved blotene pleide å drikke skåler for Odin, Njord, Frøy, eventuelt også Brage. At Tor her er utelatt, er spesielt merkverdig når en kjenner den faste rekkefølgen Sn.-Edda stiller gudene inn i. I Gylfag. kap 11 behandles gudene etter sin rang. «Opin er æztr ---. Þor er þeira (anara ásana) framaz ---. Anar son Opins er Balldr ---. Hin þripi ás er sa, er kalladr er Niordr». Deretter: Frøy, Ty, Brage, Heimdall etc. I Skáldsk. kap 1 er rangordningen (etter Odin som er nevnt særskilt på forhånd): Tor, Njord, Frøy, Ty, Heimdall, Brage. Senere i teksten, i forbindelse med gudekenningene, omtales de etter hverandre: Odin, Tor, Balder, Njord, Frøy, Heimdall, Ty, Brage. Når Skáldsk. kap 42 har rekkefølgen: Odin, Njord, Frøy, Ty, Brage, er det fordi Tor da var fraværende.

At Snorre kunne være usikker m.h.t. Balder, er ikke så merkelig. Han skulle ifølge mytene være i Hell!⁴ Derfor er han oftest utelatt i Snorres rekke, og når det ikke skjer, er Snorre usikker på om han skal telle ham med, f. eks. Gylfag. kap 11: «Hin þripi ás --- er Niordr» (selv om Odin, Tor og Balder er nevnt før). Egentlig vakling viser Snorre altså bare m.h.t. Heimdall, ellers er rangordningen fast.⁵ Når Snorre da i Hákon

¹ Om Odins behendige spill på Gylfes religiøs-psykologiske forutsetninger se Beyschlag s. 167.

² Skáldskaparmál kap 25. Lignende i kap 42.

³ Om ett unntak se nedenfor s. 35.

⁴ Også på dette punkt er det tydelig hvordan mytene for Snorre hadde et visst historisk grunnlag: Iflg. Formáli (kap 4) var Balder, Odins sønn, blitt igjen i «Saxland» som hersker over «Vestfal».

⁵ At Ty i Gylfag. stilles før Heimdall, er ifølge de Vries: Altnord. Lit.gesch. II, s. 337 note 1, og s. 344 note 8, riktigere. Det er derfor et argument for at Gylfaginning er yngre enn Skáldskaparmál.

d. Godes s. kap 14 taler om kultus av gudene, er det oppsiktsvekkende at Tor mangler på den plass som tilkom ham¹, det vil hos Snorre si mellom Odin og Njord. At Brage istedenfor Ty kommer etter Frøy, har Snorre selv følt som «uregelmessig», slik at det oppstod behov for en spesialkommentar: «Þá var *morgum monnum* titt at drekka þar næst braga-full». ² Det blir dermed enda mer iøynefallende at Tor mangler. Men Snorre har selvsagt ikke følt noe behov for å forklare eller unnskyldte det som utifra hans syn på den hedenske religions oppkomst var en naturlig sak, en rest av Torskultens oppr. særstilling.

Når Tor nevnes i Heimskr., er det enten som eneste gud³ eller i hvert fall som fremste gud.⁴ Og Heimskringla gir i virkeligheten *bevist* for at Snorre betraktet Tor som identisk med den hedenske naturlige religions gud, Gylfaginnings Allfader.⁵ Det skjer i beretningen om Olav Haraldsson og Dalegudbrand (O. H. kap 111—113). Som i Sn.-E. kommer Snorres oppfatning av en motsetning mellom polyteisme og mono-teisme i hedendommen her til syne: Gudbrand taler om «god vár ǫll», «god vár» (pl.). Men konkret er det bare tale om Tor, bare han bæres fram på tinget. Han kalles «gud várr», «gud várt», «god várt». At han nettopp er tenkt som den hedenske allmaktsgud, framgår av Dalegudbrands utsagn: «nú er gud várr kominn, er ǫllu rædr.» Og som betegnelse på denne gud brukes bl. a. også (ett sted til og med av Olav Haraldsson selv) «gud»-masc., dvs. (samme ord og) samme genus som brukes om den kristne gud. Denne terminologi er ikke vanlig om hedenske guder, den pleier i kildene å være reservert kristendommen. Når Snorre både her og ellers (f. eks. om Allfader i Gylfag., jfr. ovenfor s. 17) likevel fant å kunne bruke den for det han så som den naturlige teologi, må det være nettopp fordi denne — i motsetning til annen hedendom — ifølge mid-delalderlig oppfatning inneholdt et element av *sann* erkjennelse. At det er sterk affinitet mellom Formáli kap 1 og Olav Haraldss. s. kap 112—13,

¹ de Vries: Altgerm. Rel.gesch. II (1957) s. 357: Den senhedenske henoteismetendens innebar at en gud (Odin, Tor, Frøy) ble valgt som personlig «fulltrúi», til fortrengsel for de andre. Men: «Bei den grossen allgemeinen Opferfeiern wurden, so weit wir das beurteilen können, immer nebeneinander Odin, Thor und Freyr verehrt. Auch in den feierlichen Rechtsformeln treten sie immer nebeneinander auf».

² Uth. av B. B.

³ Olav Haraldssons s. kap 112—113, om kongen og gudbr.-dølene (Dalegudbrand).

⁴ Olav Tryggvasons s. kap 69, om kongen og trønderne (Jernskjegge).

⁵ Dermed er det også tilbakevist at Snorre i Heimskr. *oppga* prinsippet om den naturlige religion (hevdet av E. Wessén, op. cit. s. 27).

bestyrkes av at Dalegudbrand ikke vil godkjenne en usynlig gud (kap 112), noe som stemmer godt med Formális karakteristikkk av hedningenes visdom som «jardlig», da de manglet «andlig spekdin». Det er også mulig at Dalegudbrands tanke at jorda kunne breste sund under kongen innebærer en personifisering av jorda,¹ noe som ville stå helt parallelt med den naturlige religions synspunkt at jorda var levende (Formáli kap 1).

Når æsene var i nød, anropte de Tor.² Også slik skinner det opprinnelige forhold (i Snorres øyne) gjennom. Men Odins forsøk på selv å overta den øverste guds rolle måtte selvsagt skape et rivaliseringsforhold. Snorre kjente Hárbardsljóð, der en slik motsetning kommer til uttrykk.³ I Gylfag. stilles Tors arroganse til skue, f. eks. i fortellingen om Tor og Utgarde-Loke. Tor måtte endelig ikke innbille seg at han var større enn Odin selv!⁴ Tydeligst ser vi motsetningen kanskje i Skáldskaparmáls myter.⁵ Tor, ikke Odin, fikk den største gave (bestikkelse) av dvergene (kap 44). Tor ble harm over at Odin hadde innbudt risen Rungne som gjest. At Tor etter seiren over jotnen ikke engang klarte å befri seg for dennes fot, er et utsagn i odinsk ånd.⁶ Og Tor ga til takk for hjelpen jotnens hest til sin sønn, ikke til Odin, til den sistes store ergrelse.⁷

Ett eneste sted er Tor i Heimskringla nevnt sammen med andre guder. Men også her skaper kildestedet inntrykk av en viss motsetning mellom Tor og de andre guder. I Hákon den Godes saga kap 14, som handlet om bloting, nevntes bare skåler for Odin, Njord, Frøy, Brage, men ikke for

¹ Jfr. Hallvard Lie, op. cit. s. 117.

² F. eks. mot Rungne, Skáldsk. kap 25.

³ At premissene her er noe anderledes (striden er en vanlig mannjevning, intet sies om at den ene vil ta den annens plass), behøver ikke ha forstyrret Snorre. For selvsagt kunne ikke Odin innrømme åpent at han egentlig bare var en religiøs usurpator.

⁴ At her hensynet til æsenes prestisje som gruppe overfor Gylfe (og dermed menneskene ellers) virket dempende, er en annen sak.

⁵ Utenom «Bragarœdur» er det her ikke en av æsene, men Snorre selv som fører ordet. Det han har sett som det virkelige forhold, skinner derfor sterkere gjennom, uhemmet av æsenes personlige planer i Gylfag.

⁶ Tilsvarende er det i Skáldsk. kap 6 Odin det gjøres narr av (hans flukt for Suttung).

⁷ Hermann Schneider: «Die Geschichte vom Riesen Hrungrnir», i «Edda, Skalden, Saga. Festschrift zum 70. Geburtstag von Felix Genzmer», Heidelberg 1952, s. 201, 207, 209, viser at i denne myten er snart Odin, snart Tor rammet av fortellingens humor. Det er for oss her likegyldig hvordan dette bilde er oppstått tradisjonsmessig. Men det har betydning for vår forståelse av Snorre. Han refererer det, og har sikkert gjort seg sine tanker om årsakene til denne tendens i innholdet.

Tor, som ovenfor vist. I sammenheng med dette beretter kap 17 om Håkon den Gode og trønderbøndene. De ville tvinge ham til å blote, han kviet seg. Da han så gjorde korsets tegn over den skål som var signet til Odin, forsøkte Sigurd Ladejarl å berolige bøndene med at det var hammertegnet, kongen hadde signet skålen til Tor. Nå kan trønderne dengang iflg. kap 14 i Snorres øyne ikke ha dyrket Tor, ja de hadde så liten kjennskap til Torskulten at de ser ut til å ha latt seg lure av Sigurds ord. Men tilfreds var de ikke likevel, kongen skulle også spise av blotmaten osv. Torskulten er altså hos Snorre vel hedensk, men også noe særskilt, isolert, «sekteisk» innen hedendommen. Kanskje er det i Snorres øyne heller ikke tilfeldig at nettopp Tors hammermerke (for ham=symbolet til den hedenske naturlige monoteisme) lignet så sterkt på det kristne korsmerke, at Sigurd Ladejarl kunne spille på en forveksling.¹

Snorres syn på Torskulten kan også bygge på kilder og forhold han ikke refererer,² delvis fordi de lå utenfor hans emneområde. Han kan ha blitt styrket i sin oppfatning gjennom islandsk sagatradisjon, som ofte gir opplysning om at landnåmsmenn o.a. spesielt dyrket Tor.³ Uttrykket «den allmektige ås» i det gamle islandske edsformular kan Snorre ha knyttet til Tor.⁴ Snorre har vel kjent til at Tor hadde hedersplassen i templet i Uppsala, ikke Odin; og han har nok hatt mange andre vitnesbyrd om Torskultus i Norden.⁵

Religionshistorikere i dag konstaterer en rivalitet mellom Odinskultus og Torskultus i hedensk tid.⁶ Det er urimelig at bare moderne vitenskapsmenn skulle lete etter en forklaring på dette. Problemet måtte nødvendigvis også melde seg for religionshistorikeren Snorre, som — lik viten-

¹ Johannes Steenstrup: «Hammer og Kors», i «Studier tilägnade Axel Kock», Lund 1929, s. 45, formoder kristen innflytelse (korsets tegn) som grunnlag for den skikk å gjøre hammersmerke, signe med hammeren. Men Steenstrup påpeker også at vi bare i Heimskringla (om Håkon d. Gode) har belegg for noe slikt, og at det «rent mimisk set, maa have været en vanskelig Sag». Han tar derfor forbehold: «hvis virkelig en saadan Skik fandtes», (var det kristen påvirkning). Men derfra er det ikke noe langt skritt til å spørre om ikke like godt Snorre selv kan være «oppfinneren» av skikken.

² Hárbarðsljóð har jeg alt nevnt, også Lokasenna kan komme inn her.

³ Jfr. de Vries: Altgerm. Rel. gesch. II (1957) passim, f. eks. s. 120—21, 145—46, 151 og 356.

⁴ I vår tid er det uenighet om det er Tor eller Odin. Jfr. de Vries: Altgerm. Rel. gesch. II (1957) s. 150. Eksisterte den samme uklarhet kanskje alt i hedensk tid? I så fall var det for Snorre nok et eksempel på Odins og Tors innbyrdes kamp.

⁵ I navneverket for eksempel hadde Tor satt spor etter seg i langt høyere grad enn Odin.

⁶ Jfr. de Vries: Altgerm. Rel.gesch. II (1957) s. 148—49 og 358.

skapsmenn i dag — ville finne ut hvordan den hedenske religion var oppstått og arbeidet med mytestoff der den nevnte motsetning kom til uttrykk. At Snorre selv unnlot å nevne den direkte, viser neppe at han ikke var seg motsetningen bevisst. Stoffet skulle tale for seg selv, det er et typisk trekk ved Snorre også i *Heimskringla*.

Ut ifra sine åndelige forutsetninger og på grunnlag av sine kilder fant Snorre en forklaring,¹ som logisk sett er forbausende god. Han har ment at den hedenske mytologi var oppstått som æsenes forsøk på å skape en syntese mellom deres opprinnelige monoteistiske Torskultus og deres ønske om å oppnå kultus for seg selv.

På dette grunnlag fikk inkonsekvenser og motsetninger i *Gylfag.* sin naturlige forklaring. De stammet fra æsenes forsøk på å forene ideer som vanskelig lot seg forene. Og forbindelsen med den historiske praksis, slik Snorre forefant den, ble så god som mulig: lærens indre motsetninger gjenspeilte seg i livets. Liksom det ikke var lykket æsene fullt ut å oppnå enhet i mytologien, slik greidde de heller ikke fullt ut å endre kulten dit de ønsket.

Svakheten ved æsenes verk rammer ikke Snorre selv. Den syntese *han* skapte gjennom sitt syn, var ikke halv og ufullstendig. Ved å la æsenes Allfader opprinnelig være et menneske (deres stamfar Tor), lyktes det Snorre på en ypperlig måte å forene euhemerismen med tanken om den naturlige teologi.² Alle de norrøne guder ble dermed mennesker. Men samtidig som Snorres syn var enhetlig, var det også nyansert: Kulten av de norrøne guder hadde ulik opprinnelse.

¹ Sig. Nordals synsmåte (Sn. St. s. 122): «Bak við þetta kerfi [Torsskikkelsens utvikling i hedensk kultustradisjon] getur Snorri ekki skygnst», er derfor etter min mening ikke helt korrekt.

² Kontra E. Wessén, op. cit. s. 23—24, som finner dårlig sammenheng mellom disse to tankemønstre (i *Formáli*), og dermed liten enhet i synet på den hedenske religions oppkomst i Sn.-Edda i det hele tatt.

NILS HALLAN

Grådurnar på Kristkyrkjegarden i Nidaros

I saga om Harald Hardråde i Flateyjarbok får vi vita at det eingong i mellomalderen stod ein tronstol eller hyllingstribune attmed Kristkyrkja i Nidaros. Her heiter det nemleg at «*Haraldr konungr let giora Mariukirkju norðr i Nidarose ok stod þar þa altarið sem nu eru grådurnar hia Kristkirkju*». ¹

Den Mariakyrkja som det her er tale om, vart bygd av Harald Hardråde, venteleg i 1050-åra, og nedrivi av erkebiskop Eysteinn etter at han kom heim frå utlægda i 1183. Som kjent førde han steinen over til Elgeseter og let mure opp kyrkja på ny som ein lekk i klosterbygget der.

Snorre fortel om Mariakyrkja at «*þat var mikitt musteri, ok gert sterkliga at liminu, svá at varla fekk brotit, þa er Eysteinn erkibyskup lét ofan taka*». ²

Held vi desse opplysningane saman, synest dei å tyde på at *grådurnar hia Kristkirkju* var ein eller annan rest som stod att av Mariakyrkja, ein låg mur eller ei tropp eller kanskje helst sjølv altarblokken. Snorre fortel at dei snautt greidde å bryte laus steinane i kyrkja, så godt som dei var samansette med kalk, og forfattern av Haralds saga i Flateyjarbok er så overlag noggrann i lokaliseringa av det han kallar *grådurnar* at meininga hans kan ha vori å seie at *grådurnar* og *altarið* er identiske. Altaret var vel oppmura av stein, det òg, slik som det var vanleg i Noreg. ³

Dersom vi har rett i dette, da har desse *grådurnar* stått attmed Kristkyrkja heilt frå 1180-åra, men difor er det ikkje visst at dei har gjort teneste som tronstol eller hyllingstribune alt frå den tid.

Flateyjarbok er skrivi i åra 1380—1394, men sogene om Magnus den gode og Harald Hardråde er eit tillegg som først er skrivi sist i neste hundreåret, likevel før 1494. ⁴ Det ligg såleis eit tidsrom på over 250 år mellom opplysninga hos Snorre om rivinga av Mariakyrkja og opp-

¹ Flateyjarbok III s. 344.

² Heimskr. Harald Hardrådes saga kap. 38.

³ Artikkelen Alter i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder.

⁴ Jón Helgason om Flateyjarbok i Den store saga om Olav den hellige, utg. for Kjeldeskriftfondet, Oslo 1941, s. 1026 ff.

lysninga i Flateyjarbok om at altaret i Mariakyrkja stod der *sem nu eru gradurnar*.

Vi har fleire yngre kjelder som fortel oss meir om tronstolen eller hyllingstribunen. Absalon Pederssøn skriv ca. 1570 at i *«dette stiect (= Trondhjems Stift) haffuer altid kongerne i Norgis rige verit kronede indtil denne dag, der er erchestol, der er kongens ypperste sede, der er den vide berømde domkircke, oc paa hennis kirckegaard den sted, paa huilchen kongerne bleffue kronede»*.¹ Og Peder Claussøn Friis som ikkje sjølv har vori i Trondheim, skriv ca. 1600: *«Blant anden skjøn bygning i denne by kand oc regnis den skjøne kongens stoel, som er opmuret paa domkirckegaarden aff besønderlig skjøn huggen steen, met mange trapper oc opgange, paa huilcken stoel kongerne sade, naar de lode sig hylde eller krone»*.² Peder Claussøn har visseleg fått desse opplysningane frå lagmannen på Agdesida, Jon Simonssøn, som hadde vaksi opp i Trondheim og gått på skule her i åra like før reformasjonen.

I 1591 og 1592 fekk lensherre Ludvig Munk ordre frå kongen om å *«hjælpe og forbedre konningernes kroningsstole paa kirkegaarden, som skulle være meget bygfeldig og endnu med det første med en ringe ting kunde hjælpes»*.³ Hyllingsstolen vart istandsett, og dei heldt sidan ei tid lagtinget der. Det kan vi sjå av Herredags Dombog for 1597, der vi finn alle klagemåla mot den sjølvrådige lensherren, og like eins domen over han. Her heiter det m. a. at han hadde fått løyve av kongen til å nytte 100 dalar til å *«forbygge paa ett hus offuer kongernis stoell, som laugstollen nu holdis»*, men likevel hadde han kravt ein serskilt skatt av ålmugen til det same føremålet, ein skilling av kvart spann, enda han tok alt tømmeret frå kongens egne skogar. Og det var heller ikkje nokon serleg trong til eit slikt bygg, for lagtinget hadde *«kundt holdtis paa raadhusitt this foruden som thillforn»*.⁴

Frå 1661 har vi eit koparstikk av Maschius som syner oss kor lite det var att av kroningsstolen den gongen. Han har laga eit fantasibilete av ein konge som sit på ein noko stor steinblokk, og framfor han er det som ei lita steinrøys å sjå til. Personane på biletet er sjølv sagt teikna etter fantasien, men restane av tronstolen torer vera ekte nok. Det kan vi slutte oss til av den tingen at Maschius ikkje har pynta noko på tilhøva, men lati det vera ein ruin, slik det i røynda må ha vori.⁵

¹ Absalon Pederssøn Beyer: Om Norgis Rige s. 35.

² Peder Claussøn Friis: Samlede Skrifter s. 351.

³ NRR III s. 170 og 258. ⁴ Herredags Dombog for 1597 s. 172.

⁵ Koparstikket av Maschius er m. a. attgjevi av Absalon Taranger i Trondheimens forfatningshistorie, DKNVS Skrifter 1929 nr. 5 s. 13.

Det skortar oss altså ikkje på yngre kjelder om tronstolen på domkyrkjegarden. Spørsmålet er om vi kan finne positive opplysningar om han i kjelder som er eldre enn tillegget i Flateyjarbok. Da Oluf Kolsrud skreiv den vesle boka om «Olavskyrkja i Trondheim», visste han ikkje av eldre kjelder å syne til. Han skriv: «På sjølve kyrkjegarden, der altaren åt Mariakyrkja hadde stade, var det ein bygnad dei kalla «Gradurne», ein kongehyllingsstol, oppbygd av stein i ein halvring, med troppestig (amfiteatralsk?) upp til høgsætet; denne stolen er fyrste gongen nemnd i slutten av 1400-talet (ikkje 1387 som fyrr meint), og um han er mykje eldre, veit ingen; det kan henda erkebiskopane etter kryningane i 1449 og 1450 hev tenkt seg at Nidaros skulle vera kryningsstad for framtidi, men den tredje kryningi i 1483 vart den siste på lange tider. Christiern II vart krynt i Oslo; der hadde òg Frederik I tenkt å lata seg kryna i 1528, endå erkebiskopen og det norske riksrådet heldt fram at *«sedvane haver veret af gammel tid, at Norgis kongis kroning skal stande udi Trondhjem»*.¹

P. A. Munch som skreiv ei stutt utgreiing i 1848 om byens eldste topografi, gjekk ut frå at Harald Hardrådes saga i Flateyjarbok var skrivi i tida 1380—94, i staden for 100 år seinare, og meinte da at tronstolen måtte vera bygd før 1380. Antikvaren N. Nicolaysen som skreiv ein artikkel om dei same emna i 1853, kom til same resultatet. Artikkelen hans er elles eit grundig arbeid, og det ser ut til at han har vori inne på den tanke at graderne kan vera identiske med grunnmuren åt Mariakyrkja, men han nemner det ikkje.²

Absalon Taranger drøfta spørsmålet i skriftet sitt om «Trondheimens forfatningshistorie» i 1929, men heller ikkje han var merksam på at Harald Hardrådes saga er eit seinare tillegg i Flateyjarbok.³

Både P. A. Munch og Absalon Taranger peiker på at det er nemnt ein hyllingstribune i Magnus Lagabøtes Hirdskrå frå 1273. Her finn vi i kap. 5 reglane for *konungstekja*, dvs. hyllinga av det kongsemnet som var utpeikt etter tronfylgjelova. Ein passus lyder slik: «Alle menn som er gangføre, skal gå dit som tinget skal vera. Der skal det vera tilbudt sømelege høgsæte, og eit høgsæte i midten skal vera både høgst og best, og der skal ingen sitja. Men andre hovdingar skal sitja på høgsæta ut til begge sidene, og kongsemnet skal sitja på stega (*á graðunum*) framfor det høgste sætet». Etter at kongsemnet så har fått kongsnamn, «skal bispar

¹ Oluf Kolsrud: Olavskyrkja i Trondheim, Oslo 1914, s. 65.

² P. A. Munch i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur 1848 s. 77 og 141 ff. og N. Nicolaysen ibid. 1853 s. 23 ff.

³ Trondheimens forfatningshistorie s. 14.

og lendmenn, hirdstjorar og lagmenn stå opp og løfte kongen opp i høgsætet og dei lærde menn syngje Te Deum, og lækfolket Kyrie eleison, Gud til lov og pris».

I tronfylgjelova frå 1267 heiter det at «kongsemnet skal lata stemne Øyreting, og der skal han takast til konge». Her er hyllinga lovfesta til Øyreting. Den hyllinga som er nemnt i Hirdskrå kap. 5, skal òg gå føre seg på eit ting, men — seier Absalon Taranger — ho er ikkje med klåre ord fastsett til Øyreting.¹

Hirdskrå er skrivi berre 6 år etter tronfylgjelova. Det skulle vera merkeleg om lovgjevarane ikkje har tenkt på same staden da dei formulerte reglane for konungstekja. Og nett føre den bolken av Hirdskrå som vi nyss siterte, står det ein setning som tyder på at lovskrivarane har hatt Nidaros i tankane. Først er det nemnt at kongsemnet skal lata syngje messe for seg, at han skal gå fram til altaret og be, og at han skal lata biskopen signe seg. «Dinæst skal dei bera fram den Heilage Krossen og andre heilagdomar (relikviar). Dinæst skal ein prosesjon fylgja Krossen og dei andre heilagdomane». Den Heilage Krossen var ein velkjend relikvie som fanst i Kristkyrkja i Nidaros. Det var eit stykke av Kristi kross som kom til Nidaros Olsokaftan i året 1234. P. A. Munch var merk-sam på dette da han skreiv den nemnde utgreiinga si i 1848, og han var difor mest huga til å meine at hyllingstribunen på Kristkyrkjegarden skreiv seg frå Magnus Lagabøtes tid.

Men heilt visse torer vi likevel ikkje vera, for eit uttrykk som «den Heilage Krossen» kunne vel kanskje nyttast om alle crucifix. Hirdskrå nemner ingen fast stad for hyllinga, og vi må gje Munch rett når han seier at lovskrivaren «*endog, som det synes, med Flid bruger et mere svævende Udtryk*». Det gjeld orda: «Alle menn som er gangføre, skal gå dit som tinget skal vera».²

Både Hirdskrå og Flateyjarbok nyttar den sjeldsynte nemninga *graðurnar* om tronstolen eller hyllingstribunen. Dette tyder sterkt på at det er same tingen (og same staden) det er tale om, men førebels vil vi ikkje halde dette for heilt avgjerande. For som nemnt ser det ut til at dei som har forma hyllingsritualet i Hirdskrå, har prøvt å ordlegge seg slik at lova ikkje skulle låse fast hyllinga til nokon viss tingstad. Vi skal seinare sjå litt nærare på sjølve nemninga *graðurnar*.

Dersom vi ikkje hadde hatt andre kjelder enn Hirdskrå, måtte vi — slik som Oluf Kolsrud — slå oss til ro med at *graðurnar hia Kristkirkju* er

¹ Trondheimens forfatningshistorie s. 11.

² Hirdskrå kap. 5, NGL II s. 395.

nemnde første gongen i slutten av 1400-talet, og «um han (dvs. tronstolen) er mykje eldre, veit ingen».

Lykka er at det finst ei anna kjelde som må vera omlag jamgamal med Hirdskrå, og som nemner tronstolen på ein slik måte at det snautt kan vera tvil om at det er nett desse *graðurnar* som er meint. Når granskarane hittil ikkje har ansa på denne kjelda, kjem det seg visseleg av at ho er litt serlaga. Det er ikkje ei forteljing om røynelege hendingar vi har å gjera med, men ei attforteljing av ein draum. Eller rettare sagt: det er ein oppdikta draum.

I Morkinskinna og tre norske avskrifter av kongesogene, Eirspennill, Jofraskinna og Codex Frisianus, er det fortalt om ein draum som kong Sigurd Magnusson (Jorsalafare) hadde medan begge brørne hans enda levde. Etter samanhengen er det greitt å sjå at bokskrivaren må ha tenkt seg at Sigurd hadde denne draumen stutt tid før yngste bror hans, Olav, døydde, og han gjekk bort 22. desember 1115, berre 15 år gamal. Men draumen ber tydeleg merke av å vera oppdikta ei god tid etter at alle dei tre kongebrørne var avlidne, og da kong Sigurd døydde i 1130, kan vi førebels sette opp dette årstalet som ei fast grense attover i tida. Vi skal snart koma attende til spørsmålet om når det kan tenkjast at forteljinga om draumen har vorti til.

Under kapiteloverskrifta «Frá draumi Sigurdar konungs» er det fortalt at kong Sigurd var tunglyndt og uglad, og kong Eystein spurde han difor kva som valda dette. Sigurd svara: «Eg har hatt ein draum. Det tottest meg at vi tre brørne sat på ein stol framfor Kristkyrkja nord i Kaugangen, og eg totte at den heilage Olav, frenden vår, kom ut av kyrkja med kongeleg skrud og blidt åsyn. Han gjekk bort åt Olav, bror vår, tok honom i handa og mælte blidleg: kom med meg, frende, sa han. Han reis opp og gjekk med honom inn i kyrkja, og så kvarv dei bort for oss. Litt seinare kom den heilage kongen ut att og gjekk bort åt deg, bror, og sa til deg at du skulle fara med honom, men ikkje var han da heilt opp så blid som før. Så gjekk de to inn i kyrkja, og da venta eg at han skulle koma åt meg, men slik vart det ikkje. Og da kom det over meg ei slik redsle og vanmakt og all den uhygge som eg sidan har kjent, og med det vakna eg».

Eystein svara: «Ikkje skal det både vera slik at eg tyder denne draumen ulikeleg og er sein til å gjera det. (Dvs. draumen kan tydst både likeleg og snøgt). Eg tenkjer at stolen er eit merke (*jartegn*) på dette riket som vi brørne har. Og da det tottest deg at kong Olav kom med blidleik mot Olav, bror vår, da mun han leva stuttast av oss brør, og han skal få det godt. Han er venesæl og ung og har ikkje vori med på så

mykje, og den heilage kong Olav mun gå i førebøn for honom og fulltinge honom med Gud. Og da det tottest deg at han kom imot meg og ikkje var likså blid, da tyder det at eg skal leva nokre vetrar lenger, men likevel ikkje bli nokon gamal mann. Og åsynet hans tyder eg slik at han med Guds miskunn vil taka meg i sitt vern, enda han ikkje kom imot meg med den same blidleik som mot Olav, bror vår, for eg har vori ute for mykje som har ført til synd og brot på bodorda. Og da du totte at han drygde med å koma til deg, så tenkjer eg at vi kan ikkje tyde det som eit varsel om heimvona di, (dvs. vi kan ikkje ta det som eit førebod om du skal koma til himmels eller ikkje), men tenkjeleg er det at du kan møte mange tyngsler, etter di du totte at det la seg mørker og otte over deg. Eg tenkjer meg at du kjem til å bli eldst av oss brør, og at du skal rå lengst for riket.

Da svara kong Sigurd: «Vel og viseleg har du rådd draumen, bror, og det er vel mest von om at det skal gå slik som du har sagt».¹

For føremålet vårt er det nok å halde fast ved ei einaste førestelling: Kong Sigurd drøymde at han og brørne hans sat på ein stol framfor Kristkyrkja nord i Kaupang. — «*þat dreymde mik at mer þotte sem ver bræðr iiii sætim allir á einum stóli fyrir Kristzkerkiu norðr í kaupangi*».

Sceneriet er viktigare for oss enn hendinga. Men lat oss likevel sjå litt på den òg. Den heilage kong Olav kom ut or kyrkja og henta to av brørne, først Olav og så Eystein, men Sigurd vart ikkje innbeden.

Vi held det for avgjort at kong Sigurd ikkje kan ha hatt ein slik draum. Ein eller annan bokskrivar, venteleg ein prest, må ha dikta opp både draumen og ei høveleg råde kring han, og det ville vera forvitneleg nok å reflektere litt over det sjeleliv og åndsarbeid som ligg attom ei slik tekst, som denne forteljinga vel må seiast å vera. Det var eingong tre kongebrør. Den yngste døydde først. Så tvert imot all naturleg orden. Men ikkje imot Guds råd. Sett *sub specie aeternitatis* er det ei lykke å få døy ung. Den unge døyr relativt skuldlaus. Han slepp lett gjennom skirselden. Den gamle har vori borti mangt som har ført til misgjerd og brot på bodorda og som har sulka til Guds bilete (sjela) i han, så det mest er ukjenneleg. Men jamvel den mest syndige skal ikkje taka sine tyngsler, si otte og naud, som eit førevarsel om at Gud alt har fastsett lagnaden hans i den andre verda. Det er frelse for alle.

Omlag slik er den kristentrua som bokskrivaren har vilja forkynne med forteljinga si, og det er nok god katolsk lære alt saman. Stilen smakar også litt av homilie.

¹ Morkinskinna ved Finnur Jónsson, Kbh. 1928, s. 357 ff. Eiga omsetting.

Bokskrivaren fortel ikkje om den heilage kong Olav hadde nokon serskild grunn til å vera ublid mot kong Sigurd, men han rekna kanskje med at lesarane var litt orienterte om det frå før. Det kan vera at han har hatt ei einskild hending i tankane, og vi skal snart koma attende til den. Men naudsynt er det ikkje. Det er sumt som tyder på at forteljinga er teki ut av den råma ho må ha hatt og plasert i ein litt laus samanheng i dei seinare sogeverka. Slik som forteljinga no står, får vi ikkje retteleg tak på meininga i henne. Det er elles klårt at ho er eit innskot i kongesoga. Vi skulle berre så gjerne vita kvar dette innskotet har komi frå.

Men førebels treng vi ikkje hefte oss meir med dette. Vi må heller halde oss for augo den kjende setningen av John Locke om at «det finst ingenting i hugen som ikkje først har vori i sansane». Når forteljaren let kong Sigurd seie at han drøymde at dei tre kongane alle sat på ein stol framfor Kristkyrkja nord i Nidaros, da er dette noko så uvanleg og uventa, samstundes som biletet verkar så konkret og opplevd, at det er utenkjeleg anna enn at heile scena må vera forma over eit røynleg mønster. Det vil seie: framfor Kristkyrkja stod det ein stol, og denne stolen var ein kongestol.

Ein stol framfor Kristkyrkja, — det er ikkje noko abstrakt og ålment drøymesymbol. Nedanfor skal vi ta for oss eit døme på eit slikt. Ein stol var i den tida noko så spesielt i seg sjølv, og i dette høvet kjem den merkelege plasinga til. Det finst berre ei rimeleg forklaring på denne draumen, og det er at eitt eller fleire element i han har eit reelt grunnlag. Først ligg det da nær å tenkje seg at det er minningar frå ei seinare hending som har levd i hugen åt bokskrivaren, og som han så kan ha projisert attover i tida. I 1153 var tre kongebrør saman i domkyrkja. Det var sønene åt Harald Gille, kongane Eystein, Sigurd (Munn) og Inge (Krokrygg). Dei var alle med på drøftingane om opprettinga av ein erkestol i Nidaros, og ved ei serskild høgtid var dei alle til stades i domkyrkja; kanskje var det nyårskvelden ved årsskiftet 1152—53. Da sat dei vel jamsides på serskilt fint tilbude stolar, men desse stod visseleg inne i kyrkja, lengst framme i skipet, og ikkje utanfor. Nett dette draget må vi legge vekt på her. Det er all grunn til å tru at det i mellomalderen fanst ein heidersplass for kongen — eller kongane — inne i Kristkyrkja, men i forteljinga om kong Sigurds draum er kongestolen plasert utanfor kyrkja.

Den oppdikta draumen må såleis kunne nyttast som eit fullgodt vitnemål om at den kongestolen framfor Kristkyrkja som vi finn nemnt i seinare kjelder, han stod der også på den tid da draumen vart dikta. Så gjeld det å finne ut når det gjekk for seg.

Forteljinga om kong Sigurds draum finst som nemnt i Morkinskinna. Etter det Finnur Jónsson har komi fram til, er denne boka skrivi «i den 3. el. 4. fjærdedel af det 13. årh.» (Ein annan stad seier han: «fra den sidste del af det 13. årh.») Men det manuskriptet som no finst, er ei avskrift av ein mykje eldre original, og den første Morkinskinna meiner dei er skrivi kring 1220. Denne boka har vori noko mindre. Sume småforteljingar som ikkje fanst i den opphavelige Morkinskinna, har vorti innfletta seinare. Ein slik interpolasjon er forteljinga om kong Sigurds draum. Førebels kan vi da tenkje oss at draumen må vera oppdikta ein eller annan gong i tida 1220—1300, men vi må slå fast at grensa attover i tida er heilt uviss, for forteljinga kunne sjølvsgagt vera dikta og jamvel vera godt kjent ca. 1220, utan at forfattaren av Morkinskinna difor trong ta henne med. Dei eldste sogeskrivarane er overlag nøkterne og sanningskjære, og forteljinga om kong Sigurds draum ber så tydelege merke av å vera oppdikta at Morkinskinna-forfattaren kanskje berre av den grunn ikkje brydde seg om henne. Men grensa nedover i tida torer vi no i alle høve sette. Forteljinga kan ikkje vera skrivi etter år 1300.

Som nemnt finst forteljinga også i tre interpolerte avskrifter av Heimskringla, nemleg Eirspennill, Jofraskinna og Codex Frisianus. Om desse tre avskriftene seier Finnur Jónsson: «Det er, forekommer mig, klart, at der fra Island er kommet til Norge en interpoleret tekst af Heimskringla; fra den stammer alle disse i Norge skrevne håndskrifter». Om Eirspennill seier han at «Håndskriftet hører uden tvivl til i det 14. årh.s. første fjærdedel». Førelegget — den interpolerte avskrifta av Kringla — må da vera noko eldre, venteleg frå før 1300, dvs. frå same tid som den interpolerte Morkinskinna.

Vi kjem såleis fram til at forteljinga om kong Sigurds draum må ha vori kjent for fleire bokskrivarar sist på 1200-talet, og da kan forteljinga godt vera forfatta på same tid som Hirdskrå. Ho blir tidfesta til 1273.

Lenger attende er det ikkje mogleg å fylgje forteljinga på grunnlag av handskriftmaterialet, men etter heile sin stil og tendens må ho helst vera ein god mun eldre. For denne forteljinga om kong Sigurds draum er berre ei av fleire andre små anekdotar som går ut på å syne kor uglied og tunglyndt og vanskeleg til sinns kong Sigurd var etter at han kom heim frå Jorsalferda. Sogeskrivarane har hatt det klårt for seg at kong Sigurd var sinnssjuk, men for dei prestlærte bokskrivarane, — ja, kanskje enda meir for den kristne ålmenta, måtte det ligge nær å tolke sjukdomen som ei straff for synd.

Heile saga om Sigurd Jorsalafare ser ut til å vera sterkt påverka av tankar om synd og straff. Da kong Sigurd var i Jerusalem, fekk han av

patriarken der ei flis av den heilage krossen på det vilkår at han med 12 av sine menn svor at han «skulle fremja kristendomen av all makt, og reise ein erkestol i landet, om han kunne, og at den heilage krossen skulle vera der den heilage kong Olav kvilde, og at han skulle lovfeste tienda og sjølv gje tiende».¹ Da han kom heim, bygde han kastellet i Konghelle og ei kyrkje der. «Den heilage krossen let han vera i Konghelle, og i det stykket heldt han ikkje den eiden han svor i Jorsalaland. Men han førde inn tienda og gjorde det meste av det han hadde svori. Når han sette krossen aust ved landsenden, tenkte han at dette skulle vera til vern for heile landet. Men det vart til stor ulykke å setja denne heilagdomen slik at heidningane så lett kunne koma til, som det sidan synte seg».²

Det er liksom vi kan merke at Snorre orsakar kong Sigurd. Han heldt da det meste av det han hadde lova. Men skulda for ulykka i Konghelle, da vendane braut inn i byen og herja der i 1135, den kan heller ikkje Snorre frita kong Sigurd for.

Om herjinga av Konghelle har Snorre visseleg fått høyre av fosterfar sin, Jon Loptsson, som hadde vaksi opp i denne byen og opplevd det heile på nært hald som 11-årig gut. Men dei kristelege refleksjonane over årsak og verknad (synd og straffedom) har han nok henta beinveges frå sogeverket *Ågrip* kap. 54, for der finn vi att omlag dei same orda:

«Kong Sigurd bad om at han måtte få ein spon av den heilage krossen. Det fekk han, men ikkje før 12 mann og han sjølv trettande hadde svori at han skulle fremja kristendomen av all makt og få reist ein erkebispestol i landet så sant han kunne, og at krossen skulle vera der som den heilage Olav kvilde, og at Sigurd skulle få innført tiende og sjølv svara tiende. Av dette heldt han sumt, for tienda fekk han innført, men ein ting braut han, som nær hadde vorti til stor ulykke, hadde ikkje Gud gjort eit teikn og avvendt ulykka. Sigurd reiste ei kyrkje ved landskilet og sette krossen der, mesta oppi hendene på heidningane, som det synte seg sidan. Han tenkte at dette skulle vera ei vern for landet, men det vart ei syrgjelig råd. Heidningar kom og brende kyrkja, tok krossen og presten og førde bae bort. Men da kom det over heidningane slik ein hite at dei tykte det var som dei mest skulle brenne opp. Dei vart forfærde av denne hendinga, nett som av eit skræmeleg vedunder. Men presten sa dei at brannen kom av Guds makt og av krafta i den heilage krossen. Da skaut dei ein skipsbåt ifrå og sette både krossen og presten i land. Presten tykte ikkje det var trygt å setja krossen i same fåre ein gong til. Så flytta han

¹ Heimskr. Soga om Magnussønene kap. 11.

² Ibid. kap. 19.

krossen i løynd nord til bispesætet til den heilage Olav, der det var svori at han skulle vera og der han har vori sidan.»¹

Bortsett frå overfallet på Konghelle var det fred og gode år i styringstida åt kong Sigurd, og han har difor fått eit godt ettermæle hos folket. Nokre av dei småstubbane som vart fortalde om tullskapen hans, er mest for morosoger å rekne, slikt som vart fortalt til tidtrøyte. Men dei forteljingane som har eit større perspektiv, politisk eller kristeleg, dei har ein tydeleg brodd i seg. Det gjeld såleis forteljinga om mannjamninga, om skilsmålet hans med dronninga og korleis den uredde biskop Magne i Bjørgvin freista å hindre at kongen tok seg ei ny kone, det gjeld Tingasaga, forteljinga om den heilage krossen som vi gav att ovanfor, og like eins forteljinga om kong Sigurds draum. Sume av desse småsogene (tættene) må ha komi opp i den tida da striden rasa som verst mellom ættlingane av den folkekjære kong Sigurd og eit nytt dynasti som ikkje kunne rose seg av eit så gjævt opphav.

Magnus Erlingsson var dotterson av kong Sigurd og den første konge i Noreg som vart salva og krona til si høge gjerning. Fremst i Sverres saga les vi: «Kong Magnus hadde med seg alle dei fremste menn i landet; sume hadde han i hirda, og sume sat i veitslene hans. Og dertil var heile ålmugen samd om å halde han opp i styringa. Det kunne han mest takke forfedrane sine for, for alt landsfolket ville heller lyde etterkomarane til Sigurd enn til Harald Gille». Etter at kong Magnus var fallen (i Norefjorden 1184) heiter det så vidare i same saga: «Kong Magnus var både vensæl og folkekjær. — Det er eit vitnemål om vensæla hans at så skadsamt som det vart å følgje han, så skorta det han aldri på folk til følgje så lenge han levde, og det heldt seg lenge etterpå at det vart godt om folk for dei som sa seg vera av ætta hans, slik som seinare skal bli sagt. Og dette trur vi kjem seg av at alt avkomet åt Sigurd Jorsalafare og Eystein bror hans var kjært for landsfolket. Men dei hata ættlingane åt Harald Gille og ville tyne dei. Dei sa at det var den verste sending (*«colluðu þa hina verstu sending»*) som hadde komi til lands da han kom til Noreg».

Desse orda frå Sverres saga lyder som var dei sagt av Sverre sjølv. Og det kunne vera klok politikk for han å tala slik i ei tid da han sjølv var den sterke, for dess gjævare han gjorde motmannen sin, di større glans stod det av den sigeren han sjølv hadde vunni. Men var det god politikk i motgangs tider? I dei åra da kong Magnus — og partiet hans etter at kongen sjølv var fallen, hadde stor overmakt og nærepå greidde

¹ Ågrip, omsett av Gustav Indrebø i *Norrøne Bokverk nr. 32*, Oslo 1936, s. 93 f.

å vinne over kong Sverre og etterkomarane hans. Da ventar vi heller å finne at Sverre-partiet gjorde alt dei kunne for å redusere både kong Sigurd og kong Magnus i minnet åt folk, og det kunne letteleg gjerast ved å skildre kong Sigurd som ein eidbrytar, som ein styrar utan kjennskap til lovene og utan vyrdnad for retten (Tingasaga), som ein praktsjuk Jorsalafare utan sans for dei arbeidsoppgavene som riksstyriminga la på han (mannjamninga) og som ein sinnssjuk mann utan herredøme over seg sjølv. Og for den teologisk skolerte låg det nær å tenkje seg vanlagnaden åt den aldrande kongen som ein straffedom frå Herren.

Alt frå kong Sigurd døydde i 1130 og striden braut ut mellom Magnus Sigurdsson og Harald Gille, måtte det vera klok politikk for den siste å svartmåle den avlidne kongen. Og enda så seint som i 1211 kunne det vera naudsynt for ættlingane av Harald Gille å drive ein liknande «propaganda». Da høyrer vi at «dei kloke og høgbyrdige menn i landet, dei som hadde best kjennskap til kongsetta i Noreg, hadde vald Philip til konge, avdi han var av same ætt som Noregs gamle og katolske kongar, av kong Magnus' og Inges ætt».¹ Slik såg baglane på det, dei som hadde teki over politikken frå det gamle Magnus-partiet.

Theodoricus Monachus som skreiv ei kongesoge i åra 1180—83, høyrde til Magnus-partiet. Han fortel om den ærerike Jorsalferda som kong Sigurd gjorde, og han fortel at kongen fekk med seg ei flis heim av den heilage krossen, men han nemner ikkje at krossen vart gjeven til ei anna kyrkje enn den kongen hadde svori å gje han til. Theodoricus har vel høyrte mange fæle historier om den sinnssjuka kongen, men han vil ikkje nærare inn på det emnet: «Sigurd laut da med rette reknast mellom dei beste hovdingar. Men sidan var han berre så medels god. Nokre sa at han hadde gått frå vitet ved det at han hadde drukki ei skadeleg gift. Men dei som seier slikt, får sjølvne svara for orda sine. Vi vil ikkje avgjera det spørsmålet».² Theodoricus er ein overlag sanningskjær historie-skrivar som kvider seg for hevde noko han ikkje er fullviss på. Han er likevel den einaste som ymtar om at kong Sigurd kanskje har vorti for-gifta.

Kva er segn og kva er sanning i kongesogene? Jamvel i dei draumane som er fortalde, synest oppdikta hendingar og dagklare røyndomar vera ihopstøypte på ein slik måte at vi vanskeleg kan finne kvar skilet går.

Det vart dikta draumar av Magnus-partiet òg.

¹ DN VI nr. 12.

² Tjodrek Munk: Soga um dei gamle norske kongane, omsett av Eiliv Skard i *Norrøne Bokverk* nr. 29, Oslo 1932, s. 62.

Kong Sigurd, fortalde dei, var ein gong i veitsle på ein av gardane sine på Jæren. Om morgonen var han fåmælt og uglad, og år mannen på garden spurde honom da kva som stod på. Kongen svara at han hadde hatt ein draum om natta. Han tykte at han stod ute på Jæren og såg utover havet, — «og der såg eg noko stort og svart som kom farande, og det nærma seg hit. Da såg det ut for meg som det var eit stort tre, og greinene stod opp, men røtene gjekk ned i sjøen. Da treet kom til land, gjekk det sundt, og stumpar av treet rak vidt og breidt om landet, både om fastlandet og om utøyar, skjer og strender. Da hadde eg eit syn, så eg tyktest å sjå over heile Noreg langs med sjøen, og eg såg at stumpar av dette treet hadde reki inn i kvar vik, og dei fleste var små, men nokon var større». År mannen spurde om kongen hadde funni noka tyding på draumen, og kongen svara: «Det tykkjest meg likeleg at det varslar om at det vil koma ein mann til landet. Han vil slå seg ned her, og avkjømet hans vil spreie seg vidt og breidt i dette landet, og det vil bli stor skilnad på den stilling dei får».¹ Dinæst blir det fortalt at Harald Gille kom til lands vestanfrå Irland.

Det er klårt at denne draumen ikkje kan vera oppdikta før avkjømet åt Harald Gille tok til å bli eit ålvorleg problem for dei «gamle og katolske» styringsmenn i Noreg. Først etter at kong Sverre hadde komi til makta, kan vi vente eit slikt historisk oversyn. Grensa nedover i tida kan vi fiksera nokså greitt. Forfattaren av Sverres saga har visseleg hatt kjennskap til denne draumen da han la Magnus-partiet dei ord i munnen at Harald Gille var *hin versta sending* som hadde komi i land. Vi kan ikkje ta mykje i miss om vi påstår at draumen har vorti dikta ein gong i tida 1184—1220. Året 1184 set vi opp som ei bakre grense, for da fall Magnus Erlingsson, den folkekjære dottersonen til Sigurd Jorsalafare, og før den tid hadde ikkje kong Sverre og birkebeinane vori stort anna enn ein fredlaus røvarhop å rekne for. Men no var det han som rådde, og dei gamle lendmannsættene likte det ikkje. No tok dei til å samle seg til motstand både her og der, og Sverre fekk snart merke at det skorta ikkje på folk for dei som kalla seg ættlingar av kong Magnus. Både kuvlungane og øyskjeggane var mannsterke flokkar som misnøgde lendmenn greidde å reise på stutt tid, og baglarpartiet, som var ein klår allianse av lendmenn og kyrkjemenn, fekk så stor tilslutning i Vika at det vart ei rein folkereising mot kong Sverre. Først i denne tida kan vi vente ein kraftig «propaganda» mot Harald Gille og hans ætt.

For det var ikkje sant dette at Harald Gille frå første stund vart sett

¹ Heimskr. Soga om Magnussønene kap. 25.

på som den verste sending, og at avkjømet hans vart lagt for hat. Både Harald sjølv og den eine av sønene hans, Eystein, vart jamvel rekna for heilagmenn etter at dei var tekne av dage, og ein annan son, Inge, vart halden for å vera ein overlag gudeleg og rettviss konge som ettertida berre hadde godt å seie om. Det var først seinare — etter at ein ættling av Sigurd Jorsalafare atter hadde komi på trona, at dei tok til å tenkje historisk. Det dukka opp så mange borneborn etter Harald Gille, og alle kom dei med krav på trona og reiste strid mot kong Magnus. Det var uro og oppstyr mest kvart einaste året, og ei forklaring skal ulykka ha. Og så kom dei førande i Magnuspartiet fram til at det var Harald Gille som var opphavet til all den ufreden som hadde rådd i landet i den siste mannsalderen og som dei framleis måtte vera budde på, fordi avkjømet hans var så talrikt at det steig fram eit nytt kongsemne, så snart dei hadde teki livet av det eine. Erling Skakke tok livet av dei fleste, og i Sverres saga er han nemnt på ein slik måte at bokskrivaren, — det vil i dette høvet seie kong Sverre sjølv, må ha samanlikna han med kong Herodes som gav ordre om barnemordet i Betlehem.

I striden mellom Sverre og Magnus vart det bruk for historiske argument i ein slik mun som aldri før i Noreg, og det kan ikkje rå nokon tvil om at dette både verka som ei tilskunding til historieskriving, og at det førde med seg tendensiøse tildiktingar til historia. Det siste kan vi serleg vente oss etter at kong Magnus var lagt i grava, for dei tvilsame ættlingane hans trong all den stønad som ei tendensiøs historieskriving kunne gje dei.

Theodoricus Monachus sluttar boka si med Sigurd Jorsalafare, for han held det for «ei stor skam å fortelja etterkomarane om kva for brotsverk og manndrap, meineid og fadermord som no gjekk føre seg». Theodoricus sat trygt attom klostermurane og trong ikkje skrive samtidshistorie til politisk bruk. Det trong derimot erkebiskop Eystein som måtte røme til England. Og det trong erkebiskop Eirik som måtte røme til Danmark. Dei måtte begge gje ei historisk forklaring på kvifor tilstanda i Noreg var slik som dei var, og difor finn vi konsentrerte utsyn over norsk samtidshistorie både hos dei engelske kronistane (Benedict of Peterborough, Roger de Hoveden og William of Newburgh) og hos Saxo i Danmark.¹ Dei stutte Noregs-bolkane i dei utanlandske sogeverka har det til sams at dei svartmålar Harald Gille og hans ætt, serleg kong Sverre. Han på si side sat heime i Noreg og dikterte si soge, der han serleg skildra hardstyret og ovmodet åt Erling Skakke med sterke ord.

¹ Gustav Storm: Kong Sverres fædrene Herkomst. Hist. Tids. bd. 17 s. 163 ff.

Med alt dette har vi komi noko bort frå hovudemnet vårt: *grådurnar hia Kristkirkiu*. Når vi ville orientere oss litt om den historiske interessa i borgarkrigstida, så var det med det føremålet å finne eit haldepunkt for tidfestinga av forteljninga om kong Sigurds draum. Noko fast haldepunkt har vi ikkje funni, anna enn at forteljninga venteleg må ha vorti laga etter at Sigurd Jorsalafares kongedøme hadde vorti gjenoppretta ved Magnus Erlingsson, og etter at han hadde møtt ålvorleg motstand av ein motkonge, nemleg kong Sverre. Men dette var noko vi visste frå før. For *grådurnar hia Kristkirkiu* stod på same staden som altaret i Mariakyrkja, og Mariakyrkja vart først nedteki i åra 1183—88. Forteljninga om kong Sigurds draum kan såleis ikkje på nokon måte vera dikta opp før 1188.¹

Vi kan nytte forteljninga om draumen til å prove at *grådurnar hia Kristkirkiu* eksisterte sist på 1200-talet. No nyttar vi notisen om nedtakinga av Mariakyrkja for å syne at forteljninga ikkje kan ha komi opp før etter 1188. Mellom desse to tidspunkta ligg det eit lite hundreår. For å finne ut kva som kan ha gått for seg i dette tidsromet må vi atter sjå litt på Hirdskrå. Her er *grådur* framfor høgsætet åt kongen nemnde som ein sjølv sagt ting. Ja, teksta kan òg tydst slik at sjølv høgsæta, både det som kongen skulle ha i midten og dei som stormennene skulle sitte på ut til begge sidene, blir omtala som noko sjølv sagt. Det står ikkje at høgsæta skal byggast eller settast opp, berre at dei skal settast i stand (prydast, pyntast) på sømeleg måte (*par skulu hasæti buin vera sømelegha*). Heile uttrykksmåten tyder på at vi har å gjera med noko som var fast oppbygd og som stod der ferdig til å takast i bruk etter at det var budt til på sømeleg vis. Det vil vel helst seie: prydd med ty av serleg fint slag, skarlak eller silke.

Sjølv den nemninga som her er nytta: *grådur* (pl. av *gráða* f., av latin *gradus*), finst så ytarleg sjeldan i den gamalnorske bokheimen at vi berre av den grunn måtte tru at Hirdskrå og Flateyjarbok talar om den same tingen og den same staden. I Fritznors Ordbog finst det under artikkelen *gráða* berre fem tilvisingar, og vi har alt gjort oss kjende med to av dei stadene det er synt til. I Fornm. Sögur I s. 137 er ordet nytta i ei attforteljing av innhaldet i ein draum som Olav Tryggvason skal ha hatt i Gardarike. Miljøet ligg såleis noko langt unna både i rom og tid. Ei tilvising til Fornm. Sögur VII s. 194 er meir verdfull. Her er det fortalt om vendarherjinga i Konghelle, og når det gjeld denne hendinga kjenner vi både staden, tidspunktet og traderinga av forteljninga. Som nemnt må

¹ Nils Hallan: Ein Tale og erkebiskop Eysteins klosterbygging. Hist. Tids. bd. 38 s. 230 ff.

Snorre ha høyrt om herjinga av fosterfar sin, Jon Loptsson, som voks opp i Konghelle og var pålag 11 år i 1135.

I det året, fortel Snorre (Magnus den blindes saga kap. 11), kom vendane opp til Konghelle med ein stor flåte og gjorde åtak på byen. Etter at dei hadde herteki kastellet, gjekk dei inn i den staselege kyrkja og rana med seg all den skrud som der var. Dette var Krosskyrkja som Sigurd Jorsalafari hadde bygd til å varveitsle den heilage krossen i, den dyrverdige relikvien som han hadde fått med seg heim frå patriarken i Jerusalem. Dei heidne vendane tok krossen og førde han med seg. Så heiter det: «Dei tok tavla som stod framfor altaret, og som kong Sigurd hadde lati gjera i Grikland og ført med seg til landet; dei la ho ned på troppa framfor altaret» (*þeir logðu hana niðr á graðuna firi altarit*).

Frå denne setningen fell det nytt lys over notisen i Flateyjarbok: «*Haraldr konungr let giora Mariukirkju norðr i Nidarose ok stod þar þa altarið sem nu eru graðrnar hia Kristkirkju*». Desse *graðrnar* er ikkje noko nytt som har komi til. Dei har alltid vori der, heilt frå den tid da kyrkja vart bygd, for dei var ein lekk i sjølve kyrkjebygget. Da dei så reiv kyrkja i 1183—88, vart *graðrnar* og kanskje sjølve altarblokken ståande att, venteleg avdi det var så vanskeleg å bryte laus dei fastkalka steinane. Eller kan det tenkjast ein annan grunn til at nedrivingsarbeidet ikkje vart fullført? Også det spørsmålet er verdt å drøftast, men det må stå ut ei tid. Først må vi sjå litt meir på sjølve *graðrnar*.

Alt frå tidleg kristen tid var det vanleg at altaret, Herrens bord, stod i eit opphøgd rom som var skilt frå sjølve kyrkja ved ein triumfboge. Av skildringa frå Krosskyrkja i Konghelle ser vi at det trinnet — eller vel helst dei trina — som førde opp frå kyrkjegolvet til golvet i altarromet, vart kalla *gráður*. Ordet er lånt frå latin og er ein fast terminus i kyrkjearkitekturen. Dette ordet har visseleg ikkje vorti nytta om andre og liknande terrasseforma oppbygg. Fanst det noko liknande i den profane byggekunsta, vart det vel nemnt som *tropp*, *tram* eller *pall*. Det siste er forresten òg eit låneord (frå slavisk?) som kanskje kan ha komi inn med kyrkjebygginga. I gamalnorsk ser det ut til at *pallar* er den vanlege nemninga for det som eit par-tre gonger er kalla *gráður*. Såleis heiter det *pallasongr* = song som vart sunge på altarestega, lat. *graduale*. Kanskje har *pallr* vori den vanlege nemninga for altaresteg i trekyrkjer og meir smålátne steinkyrkjer, der steget venteleg berre var ein tverrstokk, medan *gráður* kan ha vorti nytta om meir forseggjorte altaresteg som var mura opp av hoggen stein. *Pallr* er visseleg eit mykje eldre låneord enn *gráða*, for det har da glidi inn i daglegtalen og jamvel sume stader festa seg som stadnamn. *Gráða* synest å vera eit lærd ord. Men tydinga er klår

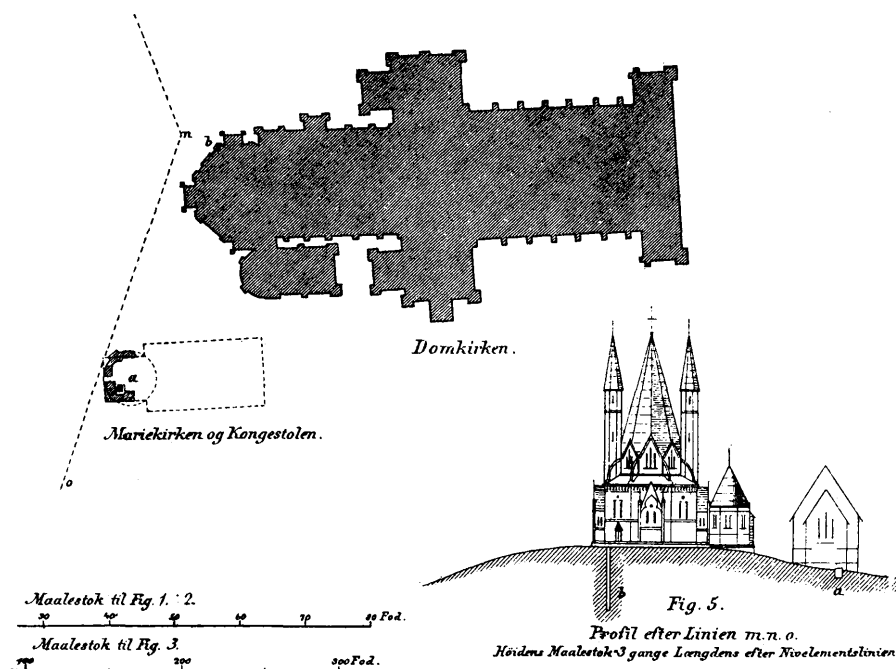
nok. I kyrkjelatinen blir det mest berre nytta om altarsstega, og ordet har komi inn i gamalnorsk gjennom kyrkjebygginga og messeritualet.¹

Nemninga *gráður* om tronstolen eller hyllingstribunen på Kristkyrkjegarden tyder såleis sterkt på at dette oppbygget i si tid har vori verkelege *gráður* i eit kyrkjebygg. Og den noggranne lokaliseringa i Flateyjarbok blir dermed så truverdige at vi må tilkjenne henne full provskraft: *ok stod þar þa altarið sem nu eru gráðrnar hia Kristkirkviu*. Det kan vanskeleg tydst på nokon annan måte enn at *gráðrnar hia Kristkirkviu* er identiske med altaret i den gamle Mariakyrkja eller med fundamentet for det og dei stega som førde opp til golvet i altarromet. Desse *gráðrnar* må vera ein rest som stod att av det gamle kyrkjebygget.

Det kan sjå ut som vi har rekna med dette all vegen framanfor, med di vi har nytta årstalet for nedtakinga av Mariakyrkja som ei bakre grense for *gráðrnar*. Men så mykje måtte vi i alle høve ha lov til å slutte av den noggranne lokaliseringa i Flateyjarbok. Den gamle Mariakyrkja og *gráðrnar* kan aldri ha stått jamsides kvarandre som to uavhengige byggverk på Kristkyrkjegarden. Ordlyden i Flateyjarbok gjev oss full visse såleis. *Gráðrnar* som eit sjølvstendig «byggverk» er noko som har komi opp etter at Mariakyrkja vart nedrivi, dvs. etter 1183—88. Men på grunn av den spesielle nemninga *gráður* om dette byggverket held vi det for avgjort at det ikkje kan vera noko anna enn ein rest som stod att av den gamle kyrkja. Ein liten peikepinn gjev også Snorre som fortel at Mariakyrkja var så sterkt mura med kalk «*svá at varla fekk brotit*». Vi kan ikkje sjå at han har henta desse orda frå noka skriven kjelde. Dei

¹ Ein passus i Gamal norsk homilieboek viser oss tydeleg nok at enda så seint som ca. 1150 var *gradus* eit ord som berre dei latinkunnige forstod, medan den heimlege nemninga var *pallr*. «*Graduale er kent við palla er gradus heita á latino. ok heitir af því graduale. at á pollom er sunget iðola. Þat syngiom ver með þeirre iartein. at sva sem á pall af palle. sva scyldem ver stiga af lægra mankoste iamnan til ens hæra mankostar*». (Hom. utgjevi for Kjeldeskriftfondet ved Gustav Indrebø, Oslo 1931, s. 165). Ordet *pallr* «er antagelig kommet samtidig med lafteteknikken», meiner Hilmar Stigum. (Artikkelen *Benk* i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder). Ein må her gjera den merknad at ordet ikkje finst i Eddadikta, heller ikkje i skalde-diktinga. Homilieboka er den eldste kjelda som gjev oss ordet, på tre stader og alltid i kyrkjeleg samanheng. Dette tyder sterkt på at også *pallr* er eit ord som frå først av har tilhørt kyrkjemålet. Det er ukjent i vestgermansk, og kan vanskeleg forklarast som anna enn eit låneord frå aust. Sjå Falk und Torp: *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*.

Det går fram av Frostatingslova IV, 8 at det var vanleg med opphøgd golv i altarromet: *fyrir altarisgölfe skolo menn tylftareid sveria*. *Altarisgölf* = den ophøiede del af kirkegulvet, hvor hovedalteret staaer (Hertzbergs Glossar til NGL). I sjølve kyrkjeromet var det vel som oftast berre jordgolv, sume stader hellelagt.

Plan av Domkyrkja med Mariakyrkja og dei funne restane av kongestolen, teikna av arkitekt O. Krefthing etter dei utgravingane han gjorde på kyrkjegarden i 1886.

må grunne seg på eitkvart som han sjølv har sett eller frett den vinteren han var i Nidaros.

Vi har karakterisert skrivemåten i Flateyjarbok som ei noggrann lokalisering. Likevel sit vi att med ei kjensle av at orda skal uttrykke noko meir. Dei lyder mesta som ein kjent vending, desse orda: *ok stod þar þa altarið sem nu eru graðrnar*. Vi finn dei att i kap. 245 i den store Olavssoga, der det blir fortalt litt om byggesoga åt Kristkyrkja i Nidaros. «*Capella var þar fyrst gor oc sett þar alltarit sem verit hafði leidi konungs. En nu stendr i þeim stað Cristz kirkia. let Eysteinn ercibyscop þar setia háalltarit i þeim sama stað sem leidið hafði verit konungsins. þa er hann reisti þetta it micla musteri er nu stendr. hafði oc verit i þeim stað háalltarit i fornu Cristz kirkium*». Og vidare: «*Svá er sagt at Olafs kirkia standi nu þar sem þa stod eypisemma er lic Olafs konungs var nattsett i. þat er nu callat Olafs hlið er heilagr domr konungs var borin up af scipi oc er þat nu i miðium bæ*».

Her kan vi ikkje tala berre om lokalisering. Det som var viktig for forfattaren og dei han gjorde seg til talsmann for, var å understreke den sakrale samanheng i sjøelve byggegrunnen mellom *da* og *no*: *en nu stendr i*

þeim stað, — i þeim sama stað sem, — hafði oc verit i þeim stað. Dette må også gjelde om *graðrnar*: *ok stoð þar þa — sem nu eru.* Bokskrivaren slår fast at *graðrnar* stod på heilag grunn. Her var ein kontinuitet, fordi det så skulle vera. Det hadde ikkje gått for seg på ein slump at *graðrnar* kom til å bli ståande nett der.

Hovudsaka for han som *først* førde desse orda om *graðrnar* i pennen, var då ikkje å gje ei fullgod lokalisering, men å framheve at dei stod på heilag grunn. For ein islandsk sogeskrivar i klosteret på Flatey kunne ikkje dette vera så om å gjera; han har sikkert berre i truskap mot førelagget skrivi av orda slik han fann dei i ei eldre bok. Føresetnaden for den synsmåten som ligg til grunn, må vi søkje på eit anna hald. Det må vera ein rikshistorisk tradisjon vi har for oss, og det må vera ei sentral historieskriving som har berga han. Orda om *graðrnar hia Kristkirkiu* må vera henta frå ei historiebok som har vorti til i sjølve kongsgarden.

Også dei opplysningane som Snorre gjev om byggesoga åt domkyrkja, må vera henta frå eit bokverk som har vorti til i Nidaros. Det kan vi sjå berre av det demonstrative pronomenet i ordfylgja *«þetta it micla musteri»*.

For tre byggverk i Nidaros gjev kongesogene opplysning om ein sakral samanheng med det som hadde vori. Altaret i Kristkyrkja var bygd der kong Olavs lik hadde legi. Olavskyrkja var bygd der kong Olavs lik hadde stått natta over i eit folktomt hus. *Graðrnar hia Kristkirkiu* var reist der altaret i Mariakyrkja hadde vori. Det torer vera klårt nok at dei som har instituert og manifestert den sakrale samanhengen i det siste tilfelle, dei har gått etter det mønsteret som låg nærast til. Skulle vi våge oss til å peike ut den mannen som både kunne fostre ein så djerv tanke og ha makt til å sette han ut i livet, så må det bli kong Sverre.

Etter at mitt manuskript var innsendt til Arkiv, har arkitekt Wilhelm Swensen, byggeleiar ved domkyrkja, publisert ei stutt avhandling: Hyllingsstolen «Graderne» ved Nidarosdomen, (DKNVS Skrifter 1963 nr. 5, Trondheim 1963). Det er først og fremst dei bygningshistoriske problem som har interessert han, og han kjem difor ikkje så mykje inn på spørsmålet om tidfestinga.

EDVIN LAGMAN

Om nominala sammansättningar i fornsvenskan och i nutida svenska dialekter

Under medeltiden genomgår svenska språket stora förändringar i praktiskt taget alla avseenden. Vokalsystemet förskjuts, så att långt *a* blir *å*, gammalt *o* (öppet ljud) blir slutet, och *u*—tidigare uttalat som slutet *o*—övergår till det uttal som det har nu. Härtill kommer sänkning av *i* till *e* och *y* till *ö* i ett flertal ställningar jämte många andra detaljer. Inom konsonantsystemet uppträder en gradvis fortskridande affricering av *k* och *g* framför palatal vokal, *skj*, *sj* och *stj* blir *sje*-ljud, likaså *sk* framför palatal vokal, den tonlösa dentala frikativan *þ* försvinner osv. Formsystemet går mot sin upplösning; särskilt gäller detta substantiv- och adjektivböjningen samt pronominalflexionen. Inte minst viktigt i denna språkets omgestaltningsprocess är ordförrådet, som nu bemänges med ett mycket stort antal lågtyska lån med en central ställning i såväl det dagliga talet som den litterära uttrycksformen. Härtill kommer så ytterligare förvandlingen av svenska språkets kvantitetsförhållanden: kort rotstavelse förlängs, först i enstaviga ord, sedan även i två- och flerstaviga. Vad detta innebar för det akustiska intrycket kan man bilda sig en uppfattning om genom att jämföra vårt dagliga tal med en nutida dialekt med bevarad kortstavighet: taltempo och rytmisk struktur förefaller att ha fått en helt ny karaktär.

Det från medeltiden traderade skrivna språkmaterialet ger oss relativt säkra upplysningar om detaljerna i skeendet; hur ofullständig skriften än är, så har den dock möjligheter att återspegla förändringarna.

Emellertid är det en sida av språket, som skriften lämnar oss i praktiskt taget fullständig ovisshet om, nämligen prosodiken: tryckfördelning och tonalitet hör ju helt samman med det talade språket.

Det är en rimlig tanke, att även de prosodiska förhållandena i svenskan undergått förändringar samtidigt med omgestaltningen i övrigt. Bl.a.

hör ju kvantitet och accent nära samman, och det är knappast tänkbart, att det svenska accentsystemet kan ha blivit opåverkat av stavelseförlängningen. Den jämviktsaccent, som utmärker kortstaviga tvåstavningar i vissa ålderdomliga svenska dialekter, bör rimligen bedömas som relik från ett medeltida, för hela språkområdet gällande accentsystem. Vad slutligen beträffar de sammansatta ordens accentuering, så bör den i fornsvenskan ha företett flera skiftningar än i nutida svenska. En stor mängd ordsammanställningar — exempelvis attribut och substantiviskt huvudord — synes stå på gränsen eller just ha övergått till semologiska enheter. Den fornsvenska ortografin uppvisar som bekant i sådana fall en riklig förekomst av särskrivning. Sammanskrivning och särskrivning av komposita i fornsvenska texter som ett supponerat medel att ange olika accentuering har tidigare varit föremål för diskussion i den vetenskapliga litteraturen. Några absolut bindande slutsatser har dock inte kunnat framläggas, i all synnerhet som forskare har kommit till diametralt motsatt uppfattning om särskrivningens innebörd. På senare år har emellertid nytt dialektmaterial framlagts, som kan vara ägnat att belysa de nämnda problemen i fornsvenskan, och därför synes det befogat att ånyo ta upp denna viktiga fråga till diskussion.

Den allmänt omfattade åsikten torde vara, att särskrivning har använts för att återge sammansättning uttalad med två huvudaccenter; så redan Axel Kock i SvLm XIII, s. 14, som emellertid menar, att särskrivning kan förekomma även när förledsbetoning förelegat. I undantagsfall antar Kock hos sammansättningar med genitivisk förled efterledsbetoning och ansätter för denna typ sammanskrivning, varför han också — stundom i strid med källans skrivning — sammanskriver dem.¹ Uttal med två fortisaccenter ansåg Kock vara utmärkande för juxtapositioner, som ännu inte hade smält ihop till en sammansättning, och fakultativt för ord, som just höll på att övergå till en enhet.² Adolf Noreen företräder samma uppfattning i Altschwedische Grammatik § 321, Anm. 1 och 3. Olof Östergren anser, att särskrivning talar emot sammansättning, och kritiserar därför Söderwalls förfaringsätt att i Ordbok över svenska medeltidsspråket som sammansatta ord upptaga ordsammanställningar.³ Odal Ottelin säger, att någon regel för särskrivning och sammanskrivning knappast torde ha följts.⁴

¹ Accentuierung, s. 191.

² SvLm XIII, s. 14 och Accentuierung, s. 244.

³ ANF XVIII, s. 22 f.

⁴ Studier över Cod. Bur. I, s. 17.

Den finlandssvenske forskaren Arnold Nordling tog i sin 1919 publicerade gradualavhandling upp problemet om sammanskrivning och särkrivning till en ingående granskning. Genom att iakttaga växlingen av *a* och *æ* i andra stavelsen av sammansättningsars förled anser han sig kunna påvisa en bakåtverkande vokalharmoni i fornsvenskan. Förutsättningen för att denna vokalharmoni skall ha kunnat komma till stånd är, menar Nordling, att vokalen *a* har stått i levissimusstavelse. Levisimus anser han ha förelegat endast i fall av efterledsbetoning, varför förekomsten av *æ* skulle kunna bedömas som ett tecken på att efterleden uppburit huvudtrycket. Emedan nu dessutom väntad framåtverkande vokalharmoni i några fall uteblir i förled av den undersökta sammansättningstypen i ÄVgls huvudhandskrift (cod. Holm. B 59), finner Nordling ytterligare styrkt, att förleden inte har uppburit huvudtryck, när bakåtverkande vokalharmoni förelegat. Genom en statistisk undersökning visar författaren, att *æ* är vanligare i tvåstavig genitivisk förled än det ursprungliga *a*, om sammansättningslederna särskrives. Därav drar han den slutsatsen, att särkrivning har använts för att beteckna accentuering med en fortis liggande på efterleden. Sammanskrivning, menar han, skulle då ha använts som uttryck för betoning med två huvudaccenter.

Detta överraskande resultat behandlas av Emil Olson i ANF 39, s. 344 ff, där mycket kritiska synpunkter kommer till uttryck. Genom att Nordling i sin strävan efter enhetlig bedömningsgrund ur sin statistik hade uteslutit alla sammansättningar och ordsammansättningar utom sådana med substantivisk efterled och tvåstavig genitivisk förled slutande på ursprungligt *a*, hade han avskurit sig från en allsidig överblick över det berörda språkmaterialet. Olson anför vägande invändningar mot Nordlings i och för sig skarpsinniga statistiska metod och uppvisar övertygande, att resultatet inte stöds av bindande bevis. Han påtalar den egendomliga slutsats, som måste dragas av Nordlings uppfattning, nämligen att stamkomposita — som ju är äldst — i regel skulle ha uttalats med två fortisaccenter (som två ord), medan genitivsammansättningar redan skulle ha hunnit sammansmälta under en huvudaccent. En undersökning, som Olson själv företagit i Östgöotalagens textkodex, ger följande vid handen.

1. Stamsammansättning av subst. med subst. sammanskrives vanligen.
2. Sammansättning av genitiv av ett subst. med ett annat subst. särskrives som regel. Undantag är sällsynta, de utgör endast en bråkdel av de till flera hundra uppgående fallen av särkrivning vid genitivisk förled.

3. Dekomposita med sammansatt subst. som förled särskrivs konsekvent.

4. Adj. eller adv. plus subst. sammanskrives så gott som konsekvent. Undantagen är sällsynta.

5. Subst. plus adj. (adv.) sammanskrives: *barnlös* o.d. De enda undantagen är sådana, där förleden är en genitiv: *kvipa fulder* o.d.

6. Adverbiell förled plus adj. (adv.) sammanskrives nästan undantagslöst: *ensamin* o.d.

7. Prep. eller prepositionellt adv. plus subst. sammanskrives nästan alltid: *aganga* o.d.

Denna fördelning av sammanskrivning och särskrivning berättigar till antagandet, menar Olson, att den förra avser uttal under en huvudaccent (den anses vanligen ligga på första sammansättningsleden) och den senare uttal under två huvudaccenter.

Nordlings slutsatser avvisas som oantagliga.

I Studier i nordisk filologi 14 (1923) söker Nordling punkt för punkt gendriva Olsons kritik. Hans resonemang är emellertid oerhört teoretiskt och bidrar i vissa fall till att skapa misstro mot hans metod och resultat. Bl.a. menar han, att man genom särskrivning medelst en lucka framför efterleden velat markera huvudtryck, liksom man i övrigt använde denna markering framför enkla ord. Därvid förbiser han emellertid, att luckan framför förleden lika väl har kunnat markera huvudtryck. Beträffande sin tes, att sammanskrivning skulle ha använts för att ange två huvudtryck, säger han nu, att denna betoning vore ett övergångsstadium från efterledsbetoning till förledsbetoning. Sammanskrivningen skulle i sådana fall vara uttryck för en fullbordad semologisk sammansmältning. Varför man skall förutsätta tvåledsbetoning vid en övergång från eventuell efterleds- till förledsbetoning förefaller emellertid svårbegripligt. Antog efterledsbetonade sammansättningar den nu vanliga accentueringen (Nordling anser f.ö., att alla sammansättningar ursprungligen var efterledsbetonade) med huvudtryck på ordets första stavelse, borde det väl ha skett i direkt anslutning till existerande förebilder.

Uppfattningen att författarens splittring av materialet minskar dess bevisvärde fördjupas ytterligare, och kvar står intrycket, att Olson genom sin granskning av Ögl verkligen träffat något väsentligt.

En allsidigare granskning av sammansättningarna i flera fornsvenska texter borde emellertid kunna ge en mera nyanserad bild av förhållandena i fråga om sammanskrivning och särskrivning än den som hittills åstadkommit. En jämförelse med material från nutida svenska dialekter skulle i sin mån bidra till att belysa problemen.

För den nedanstående undersökningen har följande material kommit till användning.

- I. a) Östgötalagen enl. Cod.Holm. B 50 från omkring 1350. T.o.m. Dråpsbalken VI.
- b) Äldre västgötalagen enl. Cod.Holm. B 59 från 1280-talet. T.o.m. Ärvdabalken.
- c) Upplandslagen enl. Cod.Ups. B 12 från omkr. 1350. T.o.m. Konungabalken V.
- d) Magnus Erikssons landslag enl. AM 51 4:o i universitetsbibl. i Köpenhamn. T.o.m. Ärvdabalken.
- e) Läke- och örteböcker från Sveriges medeltid utg. av G.E. Klemming. Handskrifter från senare delen av 1400-talet och början av 1500-talet: Henrik Harposträng (s. 3—10), 2 läkeboken (s. 11—50), 3 läkeboken (s. 51—144) och Peder Månssons läkebok.
- II. a) Upplandslagens s-genitiv- och stamsammansättningar enl. Schagerström (A. Nordlings gruppering i SNF 1922).
- b) Södermannalagens s-genitiv- och stamsammansättningar enl. Nordling a.a.
- c) Äldre västgötalagens d:o enl. Nordling a.a.
- III. Dialektmaterial från Sörmland, Uppland och Estland.

Syftet med texturvalet har varit att få till stånd en jämförelse dels mellan likartat textmaterial från samma tid, dels med texter av annan art och från annan tid. Huvudintresset knyts till de nominala sammansättningarna. De siffror, som lämnas i det följande gör inte anspråk på absolut exakthet — vid flera efter varandra stående upprepningar t.ex. har inte alla medtagits — men de är så pass noggranna, att de klart visar tendenser och grupperingar inom det undersökta materialet.

För att belysa problemet om särskrivning och sammanskrivning ur nya synpunkter har jag företagit en delvis annan gruppering än Emil Olson i sin undersökning av Östgötalagen. Huvudgrupperingen substantiv plus substantiv, adjektiv plus substantiv osv. har jag behållit men som undergrupper tagit enstavig, tvåstavig och flerstavig eller sammansatt förled.

Upplandslagens, Södermannalagens och Äldre västgötalagens äkta sammansättningar och genitivsammansättningar har jag grupperat var för sig med hänsyn till förledens stavelseantal för att se, om E. Olsons konstaterande i fråga om Ögl, att genitivsammansättningar konsekvent särskrivs och stamsammansättningar konsekvent sammanskrives håller streck även för andra lagtexter oberoende av förledens stavelseantal.

Beträffande läkeböckerna har jag företagit en huvudgruppering enligt förledens betydelsesfär (djurnamn, växtnamn, människan och människokroppens delar osv.), fränsett Peder Månssons läkebok, som jag granskat enbart med hänsyn till sammansättningar med ämnesnamn som förled.

Slutligen har jag antecknat några särskilda grupper av ord enligt Söderwall och de ställen i fornlitteraturen som han hänvisar till: trädnamn som förled, d:o sädesslag, d:o några ämnesnamn.

Avsikten med ovan redovisade gruppering är att söka utröna de olika faktorer, som kan ha påverkat sammanskrivning och särskrivning av fornsvenska komposita: syntaktisk ställning, rytmiska förhållanden, betydelseassociationer och andra analogipåverkningar.

Beträffande ordurvalet har jag varit något restriktivare än t.ex. Nordling. Sålunda har jag i sammanräkningarna i princip medtagit endast sådant, som enligt vår tids uppfattning kallas för sammansättningar eller som på vårt nuvarande språkstadium återfinnes som sådana. Ordgrupper som *kunungx epsöre*, *akers moþer* o.d. utgår alltså. I många fall kan man givetvis ställa sig tvekande: *konungs domber*, *konungs nämnd*, *gula soth* o.d. Sådana företeelser illustrerar Hermann Pauls sats: »Der Uebergang von syntaktischem Gefuege zum Kompositum ist ein so allmählicher, dass es gar keine scharfe Grenzlinie zwischen beiden giebt».¹ Det av Paul påpekade förhållandet gör att varje gränsdragning mellan ordgrupp och sammansättning måste bli subjektiv, såvida man inte bestämmer sig för att exempelvis en accentueringstyp eller någon annan detalj skall bli utslagsgivande. I så fall blir emellertid gränsdragningen artificiell. Den gradvisa sammansmältningen av två ord först till en semologisk och sedan i regel till en rytmisk enhet är ett utomordentligt viktigt drag i det språkliga skeendet, och i den mån vi kan följa det i de fornsvenska källorna, bidrar det till att förklara utvecklingen fram till vårt nuvarande språkstadiums svårförståeliga skiftningar.

Den semologiska sammansmältningen av två ord, som leder till en enhetlig association, är väl det främsta tecknet på att en sammansättning är i vardande. Språkmaterialet uppvisar en rad olika etapper på vägen från juxtaposition till kompositum i semologisk bemärkelse. Betydelse-sammansmältningen får i regel också syntaktiska återverkningar: så länge det skrives *kirkiunnæ garþer*, *kirkiunnæ forman*, *kirkiunnæ domber*, *klepsins band* rör det sig tveklöst om syntaktiska sammanställningar av genitivattribut och huvudord, där attributets best. form markerar ordets självständiga associationssfär; uttrycket *kirkiu fæ* kan uppfattas

¹ Prinzipien der Sprachgeschichte, s. 304.

som ett gränsfall, det lika byggda *messu fat* sammanskrives stundom, varigenom angives, att i varje fall semologisk sammansmältning ägt rum; semologisk enhet torde också kunna utläsas ur exempel som *huwzs mannin*, *kirkiu garþin*, *hærcæz næmdin*, *til hærcæzs næmdinna*, *konungæz soknarin* m.fl. I regel uppträder nämligen inte ett substantiv i best. form efter genitivattribut. Undantag finns i en del dialekter, men där torde i så fall även attributet stå i bestämd form: *kungens kronan*, *kyrkans taket*. Sammansmältningen av adjektivattribut och substantiv till ett enhetligt begrepp kan illustreras med följande exempel ur läkeböckerna: *gwla sooth*, *gwle soth*, *gwlasoth*, *gulesot*; *kalla soth*, *kaldhe soth*, *kallosoth*.

Efter att med dessa anmärkningar ha riktat uppmärksamheten på gränsfallen och på skeendet vid sammansättningsars tillkomst — när de inte bildats direkt efter förebilder — skall vi granska sammansättningsarna i de genomgångna källorna.

Östgötalagen har vid enstavig substantivisk förled förenad med substantiv i det genomgångna partiet 45 sammanskrivningar mot 24 särskrivningar; av dessa 24 är 18 genitivsammansättningar. Vid tvåstavig förled uppträder 26 sammanskrivningar och 85 särskrivningar; av sammanskrivningarna har närmare hälften genitivförled, av särskrivningarna praktiskt taget alla. Vid flerstavig och sammansatt förled, som i samtliga registrerade fall har genitivform, står ingen sammanskrivning mot 16 särskrivningar. Adjektiv, adverb och partiklar sammanskrives konsekvent med substantiviskt huvudord. Gränsfall är *löska læghi*, *lönd skript*, *a ykil dagh*, *löska mæn*. Adjektiv och adverb sammanskrives: *saklös*, *ogildær*, *ulaghlica*, *samuleþ*; bland participen är båda skrivningarna representerade: *laghhæþat*, *ouight*, *æeghfarande*, *lutskiptan*; *firi huggit* (jänte *firihuggit*), *lagh skiptær*.

Äldre västgötalagen uppvisar vid förening av subst. med subst. följande förhållanden. Vid enstavig förled 49 fall av sammanskrivning (förutom en mängd upprepningar) mot 7 fall av särskrivning (jänte en upprepning), varav 5 genitivsammansättningar. Vid tvåstavig förled 41 sammanskrivningar jänte upprepningar mot 50 särskrivningar jänte upprepningar. Vid flerstavig eller sammansatt förled 4 sammanskrivningar mot 16 särskrivningar jänte upprepningar.

Subst. med annan förled än subst. uppvisar som regel sammanskrivning: *framlysum*, *veslirmæn* (!), *a langafreadaghi*, *superman*, *løsvittinger*, *fulsæri*, *apalkono*, *frælsgiui*, *iæmnerve*. Adj. och adv. sammanskrives som regel: *boclærdir* [mæn], *forfallaløs*, *samuhund*, *fripløscen*, *vgildan*, *at*

saklöso; bland participen förekommer både särskrivning och samman-skrivning: *in gangit, u bötter, æt leper, ætborin, ætleddan, asatir*.

En sammanräkning av Nordlings material ger följande resultat: vid stamkomposition står vid enstavig förled c:a 14 sammanskrivningar mot 2 särskrivningar, vid tvåstavig förled 22 sammanskrivningar mot 9 särskrivningar; vid genitivkomposition med s-former står vid enkel tvåstavig förled 22 sammanskrivningar mot 13 särskrivningar, vid sammansatt tvåstavig förled samt flerstavig förled 7 sammanskrivningar (jämte ett par upprepningar) mot 27 särskrivningar.

Upplandslagen har vid förening av subst. med subst. vid enstavig förled 38 sammanskrivningar mot 8 särskrivningar, vid tvåstavig förled 31 sammanskrivningar mot 69 särskrivningar samt vid sammansatt och flerstavig förled 5 sammanskrivningar mot 21 särskrivningar. Om man sammanför s-genitiv och andra genitivformer, synes genitivisk förled inte spela någon påtaglig roll för särskrivning och sammanskrivning.

Vid förening av subst. med annan förled än subst. uppträder både särskrivning och sammanskrivning: *ia kvæpi, løskæ man, quik tyund, gra skinnum, ut færþ, løskæ læghi, o þarwm, o winum; inlezn, smabørn, løseræ, samband, affgubum, gengiærþ, halfmark*.

Adjektiv sammanskrives i regel: *saklös, utlændis, bolfastir [mæn]*. Särskrivning förekommer dock: *en valdugher, o skier* m.fl. Particip särskrives ofta: *samen sætt, ivir sætt, samæn skrivæþ, til komin, aff takit, vep sæt*.

Ett för UL speciellt utmärkande drag är särskrivning av partikeln *o*: *o þarwm, o skiellikæ, o rættlikæ, o ræt, o þarfft, o skier, o leddær, o gildær, o satir, o frælst folk* m.fl.

En sammanställning av Schagerström-Nordlings material ger följande: vid stamsammansättning med enstavig förled proportionerna 10:1 för sammanskrivning inom ett mycket omfattande material; vid tvåstavig förled sammanskrivna 22 och särskrivna 24, vid sammansatt förled inga sammanskrivningar mot 4 särskrivningar, varav tre samma ord; vid genitivsammansättning på -s med enstavig förled 237 sammanskrivningar mot 71 särskrivningar, med tvåstavig förled 18 sammanskrivningar mot 133 särskrivningar, med sammansatt tvåstavig förled 5 sammanskrivningar mot 53 särskrivningar, med flerstavig förled inga sammanskrivningar mot 71 särskrivningar.

Magnus Erikssons landslag uppvisar i stort sett samma förhållanden som UL. Enstavig substantivisk förled sammanskrives med substantivisk efterled utom i enstaka fall, sammanskrivning överväger dock

något vid tvåstavig förled, sammansatt och flerstavig förled särskrivs undantagslöst.

Vid annan förled än subst. sammanskrives förled och substantivisk efterled utom i något enstaka fall: *gop uilia* (jänte *gopuilia*), *i los orum*.

Adjektiv, adverb och particip sammanskrives i regel, men särskrivningar förekommer: *vt lændis, in lændis* (men även *inlændis*), *vt lænzsker, a mot, annor lundum, viþer takit, til skipape, til næmpde*.

Södermannalagen uppvisar inom det av Nordling presenterade materialet följande förhållanden. Vid stamkomposition blir förhållandet mellan sammanskriven och särskrivnen enstavig förled av substantivisk sammansättning 5:1 inom ett omfattande material, för tvåstavig förled 30 sammanskrivningar mot 23 särskrivningar; vid genitivkomposition på -s för enstavig förled 156 sammanskrivningar mot 33 särskrivningar, för tvåstavig förled 5 sammanskrivningar mot 91 särskrivningar och för flerstavig förled ingen sammanskrivning mot 53 särskrivningar.

Ovanstående uppgifter tillsammanlagda lämna följande klara upplysningar om sammanskrivning och särskrivning av substantiviska komposita i lagtexterna.

1. Sammanskrivning och särskrivning beror inte på en slump. Olika handskrifter från skilda håll och representerande förlagor från olika tider uppvisar i väsentliga avseenden påfallande överensstämmelser.

2. Enstavig substantivisk förled sammanskrives i regel med substantivisk efterled oberoende av formen. Bland undantagen överväger dock förled bestående av s-genitiv.

3. Vid tvåstavig substantivisk förled och substantivisk efterled förekommer både sammanskrivning och särskrivning, varvid dock särskrivningen överväger utom i MEL (proportionerna där skulle kanske förskjutas något vid genomgången av ett ännu större parti). Inom denna grupp är s-genitivens ställning påfallande: sammanskrivning i fall av tvåstavig förled i s-genitiv är ytterst sällsynt. ÄVgl utgör i detta fall ett undantag.

4. Sammansatt substantivisk förled särskrivs i de allra flesta fall.

5. Flerstavig förled särskrivs likaså från substantivisk efterled.

De medeltida läke- och örteböckerna företer en i viss mån annan bild än de ovan behandlade texterna, såtillvida som särskrivning vid enstavig förled i dem verkar att vara vanligare.

Vid djurnamn som förled uppvisar de genomgångna partierna följande förhållanden: enstavig förled sammanskrives 8 gånger och särskrivs 5

vid substantivisk efterled, tvåstavig sammanskrives 27 och särskrives 44, sammansatt och flerstavig sammanskrives ingen och särskrives 5 gånger.

Vid benämning för människokroppens delar samt orden man, kvinna, barn o.d. som förled sammanskrives enstavig förled med subst. efterled 40 och särskrives 20 gånger; tvåstavig förled sammanskrives 45 och särskrives 109 gånger; sammansatt eller flerstavig förled sammanskrives ingen och särskrives 1 gång. Ordet 'bröst' t.ex. medför ganska konsekvent särskrivning, även i andra texter.

Beträffande andra grupper av subst. som förled till substantivisk efterled blir det sammanlagda resultatet ungefärligen det samma som för tidigare redovisade texter: vid enstavig förled 87 sammanskrivningar mot 17 särskrivningar, vid tvåstavig förled 66 sammanskrivningar mot 68 särskrivningar och vid sammansatt och flerstavig förled 2 sammanskrivningar mot 29 särskrivningar.

Huvudtendensen för hela materialet är densamma som har kunnat konstateras beträffande de andra texterna: enstavig förled sammanskrives i regel, tvåstavig särskrives oftare än den sammanskrives, sammansatt och flerstavig förled visar konsekvent särskrivning.

S:a subst. med substantivisk förled:

1-stavig fl	2-stavig fl	sms o. flerstavig fl
135:42	138:221	2:35

Enstavig förled har så gott som genomgående stamform både vid särskrivning och sammanskrivning. Undantag: *ormsbit*; *orms bith*, *räffs galla*, *hvals ökö*; ovissa är *soköt* och *kooträk*.

Tvästavig förled uppvisar växling av stamform och genitivform vid både sammanskrivning och särskrivning. Stamkomposition är dock vanligare vid sammanskrivning.

Vid substantivisk sammansättning med adjektivisk, adverbial eller verbal förled har följande förhållanden kunnat konstateras. Vid enstavig förled 14 sammanskrivningar mot 4 särskrivningar, vid tvåstavig förled 5 sammanskrivningar mot 16 särskrivningar.

Rena adjektiv sammanskrives som regel, participen uppvisar ofta särskrivning: *etherful*, *omätter*, *watnfulla*, *surblind*; *sundher slitet*, *ny rakat*, *af drwcken*, *reen giordhir*, *wppa lakt*, *synder brutet* osv. men exempel på motsatta förhållandet förekommer: *osmält*, *innelykt*; *nywra haardh*, *watnfulla*.

Det förhållandet, att särskrivning uppträder i ett relativt stort antal fall med enstavig förled, när denna är djurnamn eller namn på kropps-

delar o.d., ger anledning förmoda, att analogier och associationer inom grupper av betydelsebesläktade ord kan ha varit verksamma vid valet mellan särskrivning och sammanskrivning. Här registreras några sådana grupper från ett större textparti i läke- och örteböckerna.

1. Trädnamn som förled.

a) Sammanskrivning: *hyllelöff, laghurbär, enabär, heslewandh, lagherbär, pilabark, widelöff, gränthrä, älerooth, älebark, pilalöff, ekiebark, eketelningar, ekelöff.*

b) Särskrivning: *hulle bark, ale thrä, pyla oos, brakvida bark, hille löff, olywe thrä, widhe löff, hüsle yrth, haszle nytter, kirsabära qwåda, mandol kerna, valnotta kerna, palma trä, eke trää, eke roten, eke äple, asska trä, eke blad, gran kado, hægge bark, piüle trä oc löf, kyrsobärs kärne, laurbärs olio.*

Som synes är särskrivning vanligare, men detta kan här bero på ryt-miska förhållanden: i de flesta fall är förleden två- eller flerstavig.

2. Sädesslag o.d. som förled.

a) Sammanskrivning: *haffrabrödh, humblöl, biugmiöll* (ett flertal gånger), *hwetemiöl, hörfrö, byögswdh, hwetebrödz kroma, hwetemyöl* (flera gånger), *lingmiöl, linnfrö, roghbröd, hwetebröd, rogmiöl.*

b) Särskrivning: *hwete aker, haffra gryn, haffra miöl, humbla spiror, hwete miöl, huette brö, böne miöll, hampa frö, hwete leff.*

Här uppträder sammanskrivning vid enstavig förled, både särskrivning och sammanskrivning vid tvåstavig förled, även beträffande samma ord.

3. Ämnesnamn som förled.

a) Sammanskrivning: *wiinsten, etherdrik, koperrök* (flera gånger), *leerpotte, glaskar.*

b) Särskrivning: *wiin ätiko, jern rusthe, rosen watn, koper rök, koper kaar, rosa lagh, rosa watn, win tunno, brödz krumma, i glas kari, rosen olyo, oliue olyo, cristall steen, iern yrten, boom olyo, fiült hat, kool eld, bly hwiit.*

Peder Månsson

a) Sammanskrivning: *med glashialmenom* (5 ggr), *lerkar, sellffsked, gwbladen, järnskiiffwa* (3 ggr), *marmorstenen, lerkruko, gwalkalken.*

b) Särskrivning: *med glas hiälmenom, jern skoffwel, gw oljan, bly spaan, blod droppa, leer fathäth, glas hyälmen, marmor sten, kopar äller järn skif-
fwor.*

Vid ämnesnamn som förled överväger särskrivning, även om förleden är ett enstavigt ord.

För att få en mer detaljerad bild av sammansättningar med ämnesbetecknande förled i fornsvenskan har jag genomgått de substantiviska

komposita, som Söderwall upptar eller hänvisar till, med *järn*, *silver*(*silf*), *silke*, *koppar*, *gull*, *sten* och *trä* som förled.

Vid järn föreligger omkring 40 sammanskrivningar: *medh iärnbandom*, *iärnbioghum*, *iarnbyärgh*, *iärnboyor*, *iärnbordhe*, *iärnbyrdh*, *iärngaddrom*, *järngisl*, *järngnisto*, *iärngrind*, *iärnhälla*, *järnhanzka* m.fl.

Särskrivningarna överväger emellertid; dessa är bortåt 55: *järn bultar*, *iarn borþ*, *järn bro*, *iarn boghi*, *iern buk*, *jern dör*, *iern formor*, *iarn grepom*, *iarn grind*, *järn gruffwom*, *iarn hul*, *järn haaster*, *järn hammar*, *iärn hiärta*, *iarn hällö*, *iärn härdzka*, *iarn kambom*, *iärn klom*, *iärn tyugor*, *järn krookom*, *iärn kättil*, *iärn länkia*, *iärn naglom*, *jarn näti*, *jern panno* m.fl.

Vid silver (*silf*) finns ungefär dubbelt så många särskrivningar som sammanskrivningar.

Sammanskrivning: *silfbyärgh*, *sylvbolle*, *silffbode*, *sölffbelte*, *silfgupa*, *silffkar*, *sylfskedhom*, *sylfkarom*, *silfflwdha*, *sylffmit*, *sylfmynteno*, *silffpänniga*, *silfstoph* m.fl., sammanlagt omkr. 15.

Särskrivning: *sölff bandh*, *solff beekere*, *silff bonadh kniff*, *sölff bolle*, *silff disk*, *sölff faat*, *sölff hatte bondet*, *silff hwffudet*, *silff hellum*, *sölff kanne*, *self car*, *silf kar*, *silff kausa*, *sylf kors*, *silff kädho*, *self olya*, *silff pänigger*, *silff skaal*, *silff skatthen*, *silff skedher*, *silf skrin*, *sylfuer brennare*, *siluer giald* m.fl., sammanlagt drygt 30.

Vid silke överväger också särskrivning kraftigt (9:16).

Sammanskrivning: *silkisbonadh*, *silkisvingar*, *selkeswef*, *sylkesparlaghen*, *sylkesprangning*, *silkystrihc*, *silkestrip*, *silkestycke*, *cylkeörnegad*.

Särskrivning: *silkis khot*, *silkis klädhe*, *silkis kyltum*, *silkes lakan*, *silkis pellom*, *silkes sängh*, *silkes stykke*, *silkes styckior*, *silkes supar* (?), *silkis toghit äller repit*, *silkes tröya*, *silke clädher*, *silke röklin*, *silke tyghium*, *cylke wtkastning*, *cylke örnegad*.

Vid koppar som förled uppträder nästan uteslutande särskrivning, vid gull, sten och trä överväger sammanskrivningarna, men särskrivningarna är talrika: *gul altaret*, *gull ball*, *gull bardz*, *gull knapp*, *gull kädhe*, *gul päninga*, *gull skaal*, *gull spaan*, *gul spangh*, *gull spänne*, *gull äple*, *gul örom 'guldhandtag'* m.fl.; *sten hagleth*, *sten hiärta*, *steen karit*, *sten kniffwa*, *steen mullögh*, *sten mur* m.fl.; *trä trappo*, *trä frukt*, *trä kappal*, *trä klobbo*, *trä knap*, *trää knööp*, *trä pipa*, *trä saagh*, *trä stok*.

Exempelsamlingen visar oss det märkliga förhållandet, att flertalet sammansättningar med *järn* och *silver* (*silf*) som förled särskrivs, trots att förleden är enstavig och står i grundform. Att sammansättningar med

den tvåstaviga förleden *silke*, *silkes* särskrivnes i största utsträckning stämmer även med tidigare iakttagelser. Vid förlederna *gull*, *sten* och *trä* uppträder ävenledes många särskrivningar, i proportion till det övriga materialet i texterna mycket talrikt.

I läke- och örteböckerna överväger särskrivning vid ämnesbetecknande förled kraftigt.

Det ovan granskade materialet ger vid handen:

1. att sammanskrivning är regel vid enstavig förled, oavsett vilken form förleden har. Undantag utgör sammansättningar med enstaviga ämnesnamn, vilka i stor utsträckning särskrivnes.

2. att tvåstaviga sammansättningar oftare särskrivnes än sammanskrivnes. Tvåstaviga s-genitiver sammanskrivnes sällan med efterleden, likaså tvåstaviga ämnesnamn.

I fråga om trädnamn och namn på sädeslag som förled råder också vacklan; dock är vid trädnamn särskrivning påfallande frekvent.

För hela det i denna undersökning granskade materialet gäller, att sammansatt och flerstavig förled särskrivnes från efterleden; även sammansatt förled kan i sin tur särskrivnas: *gul wäffs kläpe*, *skær skutæ vittni*, *þings mannæ vittni*, *stæmpnu manna ep*, *þingz dagha hælghþ*, *tolf manna epin*, *walmagho frö miölk*, *hwete brödz krummu* m.fl.

Vad innebär nu sammanskrivning och särskrivning? Med visshet kan vi säga, att de i första hand är uttryck för semologiska förhållanden: sammanskrivnes två ord har vi att göra med en semologisk enhet, särskrivnes ord, så anger luckan mellan dem i det stora flertalet fall semologisk gräns. Därmed följer emellertid också, att luckan får tjäna ett prosodiskt syfte: den kommer att i stor utsträckning markera taktgräns. När en sammansättning är i vardande, kommer först en gradvis fortskridande semologisk sammansmältning till stånd — såvida det inte är fråga om nybildning direkt efter existerande mönster. Därefter följer — eventuellt — den prosodiska förenklingen av de två eller tre orden till en enkel takt. Ett stort antal ord, som ur betydelsesynpunkt är sammansättningar, accentuerades i fornsvenskan således fortfarande som ordgrupper med två eller tre huvudtryck. Det måste väl vara sådan accentuering som uttryckes genom särskrivning. Den åsikt som A. Nordling sökt leda i bevis, att särskrivning skulle ange efterledsbetoning och sammanskrivning en »svävande» betoning med lika starkt tryck på båda sammansättningslederna, är mycket osannolik. Mot den talar bl.a. sammanskrivningar, där vi verkligen på goda grunder kan räkna med efterledsbetoning: *beskicka*, *beskimpaden medh vysor*, *beskodha*, *forakt*,

forbarmilse, forandra m.fl. Efterledsbetoning kan inte föreligga i uttryck som *kirkiu friþ, þinx friþ ok quinnu friþ ok heemfriþ* (MEL); *biskups nemd ella kunungx* (Ögl); *Nu a egh tuæsuare a biskups næmd koma, þæt a slita hæraz næmd* (Ögl); *uprættar epa ok forþalz epa ok göþslu epa ok sætis epa* (Ögl); *a þingx uægh cella kirkiu uægh* (Ögl), i vilka fall ju förleden måste ha haft motsatsbetoning.

Sammanskrivning och särskrivning synes väsentligen bero på syntaktiska, semologiska och rytmiska faktorer. Den ortografi som möter oss i de behandlade texterna härstammar säkerligen till en del från förlagornas skrivsätt och kan sålunda tänkas återspegla ett något äldre stadium än det som var skrivarens eget, men detta ändrar ingenting i sak. Särskrivning har under medeltiden använts för att markera skilda ord i allmänhet, skilda ord inom en syntaktisk grupp (bestämning och följande huvudord) och två eller tre huvudtryck inom semologiska enheter (sammansättningar). Samstämmigheten mellan källorna ger vid handen, att särskrivning av sammansättningar inte är slumpens verk utan uttryck för en prosodisk realitet.

Av materialet synes den slutsatsen kunna dragas, att sammansmältning under en huvudaccent inte kunde komma till stånd, så länge vartdera ordet inom en syntaktisk grupp väckte självständiga associationer. Den semologiska sammansmältningen måste ha varit en förutsättning för den prosodiska.

Rytmiska faktorer tycks emellertid ha utövat ett viktigt inflytande. Var förleden ett enstavigt ord, kom två tryckstarka stavelser att stå intill varandra, och detta medförde snabbt en rytmisk förenkling: sammansättningar med enstavig förled sammanskrives i regel. Härmed kan jämföras ett förhållande, som också torde kunna utläsas ur det genomgångna materialet, nämligen att kortstavig tvåstavig förled relativt ofta sammanskrives med efterleden; detta har förmodligen sin orsak i den jämviktsbetoning, som tvåstaviga kortstavingar hade. Andra stavelsen uppbar ett relativt starkt tryck, vilket medförde reducering av trycket på efterledens första stavelse.

Var förleden ett långstavigt tvåstavigt ord, synes tryckfördelningen mellan stavelserna ha varit sådan, att en rytmisk förenkling av prosodiska orsaker inte var påkallad. Vid flerstavig förled tycks t.o.m. de prosodiska kraven ha motverkat rytmisk sammansmältning.

Genitivattribut — särskilt sådant i s-form — har tydligen verkat retarderande på den rytmiska förenklingen; detta kommer till synes vid tvåstavig förled. Vid enstavig förled är det mindre påfallande.

Starkare har en annan faktor verkat, nämligen betydelseassociationer inom grupper av ord: sammansättningar med exempelvis ämnesnamn som förled särskrivs påfallande ofta, även om förleden är ett enstavigt ord. I dessa fall sammankopplades tydligen betydelse och rytmiskt mönster till en levande och produktiv typ. Även andra rytmiska typer utbildades säkerligen och knöts till vissa betydelsekategorier, men dessa förhållanden är givetvis svåra eller omöjliga att följa i ett skrivet språkmaterial, vars prosodiska detaljer trots allt i stor utsträckning måste förbli okända för oss.

För att få förhållandena i fornsvenskan ytterligare belysta kan vi emellertid vända oss till andra nordiska fornspråk och till nutida dialekter — helst sådana som till följd av isolering bevarat ålderdomliga drag.

En undersökning av sammanskrivning och särskrivning i ett parti av Edda R, utförd av Tyra Rahm 1959 (i manuskript), visar följande:

Genitivsammansättningar särskrivs nästan undantagslöst, vilket — menar författaren — förmodligen beror på det betydelseinnehåll, som ligger i kasus genitiv.

Sammansättningar med tvåstavig förled särskrivs i regel, beroende på prosodiska förhållanden.

Sammansättningar med enstavig prefix-förled och sammansättningar med s.k. bokstavsförled sammanskrivs i regel, beroende på prosodiska förhållanden.

Mot regeln om prosodiskt betingad sammanskrivning särskrivs på grund av betydelsen vissa sammansättningar. Hit hör sådana med ämnesbetecknande förled. Nästan samtliga av dessa belägg är särskrivna.

Det undersökta materialet är begränsat och förf. har därför inte vågat dra några generella slutsatser beträffande sammansatta ords accentueringsförhållanden i fornisländskan; samstämmigheten med vad som kan utläsas ur fornsvensk ortografi tyder emellertid på att de vunna resultaten äger en vidsträcktare giltighet under medeltiden.

En tvåledsbetonad sammansättning kunde genom rytmisk förenkling bli förleds- eller efterledsbetonad. Båda dessa typer förekommer som bekant i svenska dialekter. Emellertid knyts huvudintresset i föreliggande undersökning till eventuellt bevarad tvåleds- eller ordgruppsaccentuering på nuvarande svenskt språkområde.

Med all sannolikhet har det funnits och finns fortfarande flerstädes accentueringsnyanser, som inte blivit observerade. Viktiga detaljer går upptecknarens öra förbi, därför att han mer eller mindre omedvetet »transponerar» det han hör till sitt eget accentueringsystem. Det visar

sig att inte ens långvarig träning alltid förebygger missuppfattningar. Vid uppteckning av dialekter, som man inte behärskar så att säga inifrån, måste man böja sig för detta faktum. Tiseliuss har observerat detta förhållande och yttrar härom: »Det är långt svårare än man vanligen förmodar, att blott med örats jälp bestämma intensitetsförhållandena i en dialekt, som prosodiskt är väsentligen olika ens egen, och ej minst svårt är det för riksspråkstalande att till styrkegraden jämföra två bredvid varandra stående starktryckiga stavelser.»¹ En följd av detta är, att G. Danells i övrigt utmärkta avhandling om Nuckömålet inte med ett ord nämner ordgruppsaccenten.

Notiser om betoning med två huvudaccenter möter dock på några ställen i svensk dialektlitteratur, som behandlar mål i östra Sverige. Uppgifterna inskränker sig till spridda påpekanden; mera detaljerad analys saknas. Men det anförda är i allmänhet belysande och av stort värde. Det svenska nuckömålet i Estland har jag ägnat en detaljgranskning,² och sporadiska uttalanden av skiftande värde om estlandssvenska dialekter har gjorts av Nils Tiberg.³

Södermanländska mål har dubbelaccentuering i rätt många fall — vanligast norrut — i ortnamn som *Ekebyuskogen*, *Sörhagsbärget*, *Merlännabyn*; mest träffas de i Mälardalen och Södertörn: *Kolartorp sjön*, *Björnlins bärg*, *Brink backan*, *Ringsö sadarna*, *Sör fjärden*, *Skurdams ränniln*, *Ny hagen*, *Öster hagen*, *Oxhags gäle*. Bland appellativa benämningar märkes exempelvis: *bjlagsrå'gen*, *güllúre*, *köntrabandsvären*, *söldatnåmn*. Att observera är även ordgrupper som *Skårs vållhunda*, *Östa fålung*, *Strängnäs märken* 'Strängnäsmarknaden'. Två huvudaccenter uppträder även vid emfas, t.ex. *sónderträsa* (*d*), liksom väl oftast i uttryck med förstärkningsord framför adjektiv eller eljest: typen *kól svårt*.⁴

I södra Fjärdhundredalands folkmål accentueras komposita oftare än i riksspråket med två huvudtryck, dvs. som två särskilda ord: *gáp-skråtta*, *fétti'sdan*, *áskónsdan*, *skä'rtörsdan*, *lá ngfrédan*, *órimle* m.fl.⁵

Även i Fasternamålet uppträder liknande tryckfördelning inom sammansatta ord. Det torde vara svårt att med blotta örat avgöra, huru den lexikaliska intensiteten skall betecknas i vissa trestaviga ord med mycket starkt tryck på de bägge första stavelserna: *bröföda*, *ánduken*,

¹ Fasternamålet, s. 24, not 1.

² Nuckömålet nominala ordbildning, s. 117 ff.

³ Svio-Estonica 1936, s. 175, not, Ståndssamhället, s. 193 f och s. 207 f, Adjektivtypen »sten död», SvM 1957, samt Estlandssvenska språkdrag, s. 86 ff.

⁴ T. Ericsson, Södermanlands folkmål, s. 64 f.

⁵ A. Isaacsson, Södra Fjärdhundredalands folkmål, s. 59.

teärdäolar 'tjärdalar'. En jämn fördelning av intensiteten mellan de båda lederna i sammansatta ord förekommer även i andra fall: *grästēn*, *iänväg* o.d., som torde förekomma uttalade med två huvudtryck t.o.m. vid lexikalskt uttal. Som ytterligare exempel på sådan tryckfördelning har lämnats *skränkjärn* och *gullring*.¹

I de estlandssvenska dialekterna förekommer accentuering med mer än ett huvudtryck på sammansättningar allmänt.² En analys av de omständigheter under vilka denna betoningstyp uppträder föreligger dock endast för nuckömålet.³

I nuckömålet uppträder denna accentuering inom en rikt representerad grupp av ord. Jag har kallat den ordgruppsaccent, emedan den prosodiskt motsvarar fasta ordgruppers accentuering i dialekten. Tiberg kallar den »tvåords», en beteckning, som dock är mindre adekvat. Dels kan sådan accentuering nämligen förekomma även med tre huvudtryck: *kätt klīmp välng* 'klimpsoppa med kött i', dels är det inte en accentuering, som vilka två ord som helst har. I den följande framställningen anger jag — liksom i Nuckömålets nominala ordbildning — ordgruppsaccent genom särskrivning och sammansättningsaccent genom bindestreck mellan sammansättningslederna.

Ordgruppsaccent uppträder särskilt i följande fall i den nämnda dialekten.⁴

1. Om förleden semologiskt motsvarar ett adjektiviskt attribut: *bāk bain* 'bakben', *nōda vār* 'nordanvind', *hā tōšťan* 'helga torsdagen', *lång frīdan* 'långfredagen' m.fl.

Särskilt märkes här sammansättningar, vilkas förled bestämmer efterleden med avseende på materialet: *āle stavor* 'alstaver', *bärke blānk* 'björkplanka', *bläcke skēd* 'blecksked', *gull tann*, *gull klock*, *ulle klē* — i nuckömålet inte ordgrupp, som Tiberg, Språkdrag, s. 93 vill göra gällande; *ulle* finns inte som självständigt ord i detta mål; som adjektiv skulle det ha haft ändelsen *-t*. Exempelen inom denna grupp är otaliga. I vissa fall uppträder emellertid sammansättningsaccent, trots att förleden är ämnesbetecknande: *kon-mēl* 'kornmjöl', *roa-mēl* 'rågmjöl', *stāin-gād* 'stengärdsgård', *ian-vēg* 'järnväg' m.fl. En analys av dylika ords associationssfär ger vid handen, att sammansättningsaccenten är en följd av den fullbordade semologiska sammansmältningen mellan sammansättningslederna, i många fall påskyndad av motsatsbetoning på förleden.

¹ G. Ad. Tiselius, Fasternamålet, s. 23, anm. 1, s. 27, anm. 2, och s. 43.

² Se de ovan s. 16 i noterna 2 och 3 anförda ställena.

³ E. Lagman, Nuckömålets nominala ordbildn., s. 117 ff.

⁴ Lagman, a.a. s. 126 ff.

Uttalar man sammansättningen av *stain* och *gǫđ* med två huvudaccenter — *stain gǫđ* — väckes omedelbart associationer åt två håll: stängslet och materialet som det är förfärdigat av, sammansättningsaccenten däremot framkallar en icke tudelad föreställning om en vanlig typ av stängsel.¹

I några fall förknippas genom olika accentuering skilda betydelser med i övrigt likalydande ord: *kätt-låka* 'köttlake' hade man på saltat kött, men den kom inte på bordet; där måste man duka fram *kätt låka* 'fläsksås', *lär-kåla* var en lergrop ute i markerna, men barnen rullade *lär kålar* 'lerkulor', en *ian-såg* sågade man järn med, men ville man tala om, vad sågen var tillverkad av, sade man *ian såg*, en *brād-gǫđ* var ett brädupplag, men *brād gǫđ* gärdade man av avfall från sågverket.²

2. Om förleden semologiskt motsvarar ett genitiviskt attribut, uppträder gärna ordgruppsaccentuering: *basta kärest* 'bastuugn' (estn. keris), *bis bān* 'bybarn', *kärke färemildar* 'kyrkvärd', *māndas mårer* 'måndagsmorgon' m.fl.

Om känslan för genitivförhållandet försvunnit, har i regel sammansättningsaccent inträtt.

3. Inom grupper av associativt samhöriga ord — särskilt terrängnamn — uppträder ordgruppsaccentuering: *Lagg horva* 'Lagghorvan, horvan i skogsbrynet', *Gato horva* 'Gatuhorvan', *Ålback horva*; *Dēram udn* 'Derhamnudden', *Spitamb udn* 'Spithamnudden', *Naiv udn* 'Neveudden', *Dēram vike*, *Håsol vike* 'Hapsal-viken', *Naiv vike* osv. Å andra sidan: *Dēram-strānde* 'Derhamnstranden', *Spitam-strānde*, *Naiv-strānde*, *Luksas-strānde* 'stranden nedanför byn Lukslagge' osv. I senare fallet kan man

¹ Min formulering a.a. s. 126 har tydligen av Tiberg uppfattats så, att varje ord med sammansättningsaccent skulle få annan betydelse, så snart man gäve det ordgruppsaccent. Så är det givetvis inte menat.

² Egendomligt nog säger sig Tiberg inte ha observerat detta förhållande, som dock är utomordentligt lätt att iakttaga inte bara i Rickul-området, som jag främst behandlat, utan i hela Nuckö socken, på Ormsö och Rågö (sannolikt även i andra trakter). Det finns t.o.m. skämthistorier, som åsyftar sådan accentuering. Det berättas t.ex. om en man som sade *klās skåp*, »som om det skulle finnas skåp av tyg» (ordet accentueras normalt *klās-skåp* och betyder klädsåp). Tibergs förväxling av *lär-fāt* och *lär fāt*, Språkdrag, s. 87, och hans anmärkning beträffande dessa ord väcker betänkligheter om hans metodiska förfaringssätt. Känner en meddelare inte till begreppet, är det meningslöst att diskutera ordet. Först om ordet förbindes med ett begrepp, blir det för språkutövaren en realitet. — Dock är accentskillnaderna så levande, att man hos nucköbor och ormsöbor även kan få resonans för konstruktioner: *stick-dōs* 'tändsticksask' skulle med ordgruppsaccent, *stick dōs*, betyda »ask av tändstickor» och *ian-stavor* 'järnspekt' skulle under samma förhållanden betyda »gärdsgärdstör av järn», trots att dessa ord aldrig realiserats med ordgruppsaccent i en normal talsituation.

konstatera, att motsatsbetoning på förleden har underlättat sammansmältningen från dipodi till enkel takt. I namn på *vike* har motsatsbetoning på efterleden varit verksam, i namn på *horva* har en typ med genitivisk (personnamns) förled blivit mönsterbildande.¹

4. I många fall har rytmiska typer varit direkt mönsterbildande. Hit hör ord med sammansatt och flerstavig förled: *aftasvodš ita-tien* »aftonvardsätatiden», *håtesdas arbet* 'vardagsarbete, arbete som man är van att utföra'.²

5. Partikeln *o* medför ofta ordgruppsaccent: *ō ite* »oäten», 'som ännu inte ätit', *ō sove* »soven» osv. Denna typ har jag tidigare³ uppfattat som en sekundär företeelse i nuckömålet, men UL synes visa, att draget har fornspråkliga förebilder. Samstämmigheten mellan UL och nuckömålet bör väl rimligen kunna tolkas så, att UL:s skrivningar inte är att betrakta som en skrivarskolas påfund.

6. Inom ortnamnsbeståndet är denna ordgruppsaccent påfallande rikligt företrädd, inte bara i Nuckö socken utan även i de övriga estlandssvenska trakterna.

Inom det appellativa ordförrådet kan i många fall vid samma ord vacklan råda mellan sammansättningsaccent och ordgruppsaccent, men i det stora flertalet fall är sammansättningarnas accenttyp konstant.

Nils Tiberg, som fått sin uppmärksamhet riktad på ordgruppsaccenten i de estlandssvenska dialekterna, har som sin uppfattning deklarerat, att sammansättningsaccenten är den lexikaliska formen och att »isärfall» kan äga rum i det löpande talet. Några preciserade regler för isärfallet har han inte presenterat, men förstärkningsöndring och inflytande från estniskan skymtar här och var som motivering. Sin principiella inställning redogör han för i Ståndssamhället, s. 207, där han säger, att »dialekttexten i många fall har juxtaposition såsom ersättning för vad som otvivelaktigt överallt varit och i många estl-sv mål alltjämt är en sammansättning».⁴ I Språkdrag, s. 88, framhåller han, att hans material alltigenom pekar på alternerande accentuering.

För den som sedan barndomen är förtrogen med dessa förhållanden och upplevt dem såväl i dagligt tal som under diskussion med sagesmän från olika bygder synes denna inställning egendomlig. Förklaringen torde

¹ Jfr Lagman, a.a. s. 144.

² Se Lagman, a.a. s. 119 och 139 ff.

³ A.a. s. 142.

⁴ Se även Språkdrag s. 86. Tiberg hade ingen klar uppfattning om accenttypens existens, förrän jag fr.o.m. 1945 införde en stor exempelsamling häröver i Uppsala landsmålsarkivs estlandssvenska kortordbok.

emellertid vara den, att Tiberg — trots att han, som han säger, fått lära sig skilja på *Gannor-Lars* och *Gannor Lars* på Gotland¹ — inte uppfattar vissa nyanser, som sammansättningar med ordgruppsaccent kan få i det prosodiska sammanhanget. Efterleden kan nämligen i viss mån undanhållas, särskilt vid motsatsbetoning på förleden, men även i många andra fall; accenten uppfattas dock av det tränade örat även i dessa fall som ordgruppsaccent, ungefär som två ord med olika tryckstyrka i en sats: *tår ä fålk, som änt sior skilnadn milla äle trä å bärke trä* 'det finns folk, som inte ser skillnaden mellan alträ och björkträ'. Tibergs exempel från Rickul, Språkdrag s. 91, *bläcke ämbarter kēft man e bōe; fårr had man bāra trä-ämbarter* 'bleckämbar köpte man i handelsboden; förr hade man bara träämbar' illustrerar med all önskvärd tydlighet, hur han uppfattat en skiftning i accentueringen, betingad av motsatsbetoningen, som sammansättningsaccent: *trä-ämmbart* för *trä ämmbart*.²

Jag har redan tidigare tagit avstånd från uppfattningen, att ordgruppsaccenten beror på ett »isärfall» och uppträder enbart som alternativ till sammansättningsaccenten.³ Det klaraste beviset för att denna uppfattning är felaktig, utgör ordpar som *kätt låka* och *kätt-låka*.

I samband med att Tiberg söker bevisa sin tes, att ordgruppsaccent (»tvåords») är resultatet av ett isärfall anför han en rad exempel på denna typ,⁴ ofta under hänvisning till alternativt uppträdande sammansättningsaccent. En granskning av hans exempel ger dock inte på någon punkt stöd åt isärfallsteorin, och man kan inte förstå, varför — som han säger — isärfall svårligen skulle kunna förnekas i anförda fall.

Isärfall har ägt rum — menar han — bl.a. om »förra delen» är inget ord alls. Denna egendomliga formulering vill säga, att sammansättningens förled inte som enkelt ord uppträder i den form den har i ett kompositum: *ala trä* 'alträ', *blō rē* 'blodröd' (vanl. *blō rē*), *stein dauor*, *äl puto* (ett slags ölrett), *konnga slätt*, *kola svartt* 'kolsvart', *ō räkna* m.fl.

Som synes uppvisar förlederna i denna typ några fall av kvantitetsreducering, som förekommer i sammansättningar. Detta klassificerar enligt min uppfattning de anförda exemplen som sammansättningar i

¹ Språkdrag, s. 90.

² »En framhävande betoning innebär inte alltid större intensitet, högre ton eller längre kvantitet än normalt, utan själva avvikelserna från det normala, t ex gravis för väntad akut, oväntat låg röst o dyl kan också avse och verka framhäving.» (K-H Dahlstedt, Vilhelminamålet 2, s. 66, not 1.) Samma gäller mutatis mutandis för estlandssvenska mål, och det är fatalt om man i fråga om sammansatta ord uppfattar sådana skiftningar som accentväxling.

³ A.a. s. 139, not 5.

⁴ Språkdrag, s. 88 ff.

semologisk bemärkelse och visar, att de inte är »juxtapositioner». För sådana förhållanden har jag redogjort i Nuckömålets nominala ordbildning (s. 154). Att dessa reducerade former skulle vara »inga ord alls» och utgöra bevis för ett sonderfall av sammansättningar finns inget skäl att anta. Beträffande *ala trā* kan hänvisas till fornsvenskt skrivsätt och till sammansättningar med trädnamnsförled i nuckömålet,¹ *konnga slätt* och *kola svartt* är från det fornsvenska materialet välkända typer (f.ö. finns ju också *kōl svattt*, *kō şvattt*); *ō rākna*, en typ som jag redogör för i a.a. s. 142, synes ha sin motsvarighet i UL.

Bevis för isärfall — menar Tiberg — utgör ytterligare exempel, där »förra delen» visserligen är ett »ord» i stamform eller i obestämd form genitiv men orimligt i satsen som självständig glosa: *kēm pote*, en maträtt med kummin (Runö), *bluan guans* »blårn-garns» (Runö), *präst kudona* »präst- (gårds)-korna» (Nucköhalvön), *eilsta danna* »eldstad-dörren» (Rickul, Nuckö sn), *gråsiäl kūtn* »gråsälkuten» (Odensholm), *karefålkstū* »karjfolksstugan» (Ormsö), *fårsta kåman* »förstukammarn» (Lilla Rågö), *trä sēt* »träsåte», »träpall» (Lilla Rågö) m.fl. — Jag kan ej förstå annat än att Tiberg felbedömt sitt material. Flertalet av de ord som här uppträder finns nämligen även som självständiga glosor i satsammanshanget. Dessutom visar *kēm pote*, *bluan guans* och *trä sēt*, att materialbetecknande förled tydligen medför ordgruppsaccent även i runö- och rågömål, att genitiviskt uppfattad förled — trots att genitivändelse saknas — medför ordgruppsaccent, likaså sammansatt och flerstavig förled.

En fortsatt detaljgranskning av Tibergs exempel leder inte till något annat resultat än det jag redan redovisat: isärfall är inte förutsättning för ordgruppsaccent. Tvärtom pekar vissa förhållanden på att sammansättningsaccent, i den mån den uppträder alternativt, är sekundär och föga stabil: mellan enhetsbetydelsens leder kan en bestämning inskjutas, som Tiberg påpekar. Ex. *kēks ūtansta väggin* »yttre köksväggen» (Nargön). I sådana fall måste väl *kēks väggin* vara en ursprungligare betoningstyp, som markerar, att sammansättningen inte bara i fråga om accenten utan även i fråga om det semologiska sambandet mellan lederna står kvar på ett stadium, som inte väsentligt skilt sig från ordgruppens. Jag har själv noterat liknande exempel: *vår spaiat våre* »den »spöiga», bitande vårviden». Sammansättningsens lexikaliska betoning är *vår våre*.

Sekundär ordgruppsaccent förekommer givetvis. Orsaken kan vara förstärkningssöndring,² den kan också vara analogipåverkan. Men därför är steget långt till att uppfatta all ordgruppsaccentuering (»juxta-

¹ Lagman, a.a. s. 129 och nedan s. 23.

² Lagman, a.a. s. 141.

position») principiellt »såsom ersättning för vad som otvivelaktigt överallt varit och i många estl-sv mål alltjämt är en sammansättning». Genom den olyckliga och vilseledande termen »isärfallet kompositum» har Tiberg avskurit sig från en förutsättningslös granskning av ordgruppsaccentens (»tvåords» enligt hans terminologi) samband med sedan gammalt existerande betoningstyper.¹ Men hans exempel låter den uppmärksamme läsaren ana ett och annat intressant särdrag i de enskilda estlands-svenska dialekternas accentuering av sammansatta ord: speciella betingelser har lett de gamla typerna in på nya vägar. Men här krävs en ny genomgång av ett stort språkmateriale; ett metodiskt förbiseende — ordgruppsaccentens variationer i olika prosodiska ställningar — har nämligen minskat värdet av Tibergs uppteckningar och iakttagelser.

En sammanfattning av resultaten av de jämförelser som gjorts i det föregående ger följande vid handen.

1. I nutida svenska dialekter uppträder en typ av accentuering med huvudtryck på både förled och efterled i sammansatta ord. Enligt tillgängliga källor synes denna accentueringstyp vara företrädd i östra Sverige och Estland. Påfallande likheter uppvisas genom exempel som *güllåre* (Södermanland), *gullring* med två huvudaccenter (SFjärdhundraland) och *gull klock* (Estland). Vidare *lä'ngfrédan* i SFjärdhundraland och samma ord och accentuering i Estland, *Kolartorp sjön*, *Brink backan* m.fl. i Södermanland och liknande namn i Estland.

2. Den ovan redovisade granskningen av fornsvenskt språkmateriale röjer många överensstämmelser mellan fornspråkligt skrivsätt och estlandssvensk accentuering — och givetvis också ovan påpekad dialektal accentuering i Sverige. En jämförelse mellan fornsvenska och nuckö-svenska visar, att överensstämmelserna är flera än man i början vågar förmoda.

a) Fornspråklig är typen *kärke oa-värke* 'kyrkinnertaket', *kärke finstre* 'kyrkfönstret', *kärke järe-mildar* 'kyrkvärd', jfr fsv. *kirkiu väriandi* m.fl., *bis grund* o.d., dvs ordgruppsbetoning vid sammansättning med förled som semologiskt motsvarar ett genitiviskt attribut. Liksom i fsv. har i nuckömålet många sammansättningar av denna typ sammansättningsaccent.

b) Fornspråklig är också ordgruppsaccenten vid sammansättning med ämnesbetecknande förled: *silvor skēd*, *ian säg*, *ian grind*, *gull ring*, *gull spang* 'guldspänne', *silkes klē*, *trä knēp*, fsv. *trä knöp* 'träknapp' osv.

¹ En glidning i Tibergs inställning i denna fråga har ägt rum, såtillvida som han Språkdrag s. 86 säger sig icke vilja yttra sig om hithörande språkhistoriska problem.

c) I nuckömålet har trädnamn, vilka som förled kan uppträda såväl i enstavig som i tvåstavig form, grupperat sig enligt rytmiska regler, som vi kunde konstatera i fornsvenskan: sammansättningsaccent vid enstavig förled, ordgruppsaccent vid tvåstavig förled.¹

Ex. *āle bark*, *āle knipol* »alknyppel», 'alhängen', *āle lao* 'allöv', *āle ongol* »alungla»; *āl-busk*, *ā-škō* 'alskog', *āl-kust* 'alkvist' (undantag är *āle-lūn* under intryck från *bärke-lūn*, vars förled uppträder tvåstavig i alla sammansättningar).

grāne bark, *grāne k̄ā* 'grankåda', *grāne brādar*; *grān-iärp* 'järpe', *grān-kust* 'grankvist', *grān-kutt* 'grankotte', *grān-spiūt* 'granbarr', *grān-rīs*, *grān-skāta* 'grantopp' (äv. *grāne skāta*).

aine bark 'enbark, enbast', *aine trā*, *aine stāka* 'enstake', *aine värke* 'envirke'; *äin-busk*, *äin-kust* 'enkvist', *äin-bār* osv.

d) Sammansatt förled och flerstavig förled bevarar ordgruppsaccent (frånsett de fall då förl. är verbalabstraktum).

e) I många fall uppträder alternativt ordgruppsaccent och sammansättningsaccent.

f) Pret. particip med förstavelen *o* kan uppträda med ordgruppsaccent: *ia är ō ite* 'jag är »öäten», *han är ō kome* 'han är »okommen», *hån är ō frälst*, jfr UL *o frälst folk* ovan s. 8.

De ovan anförda förhållandena synes mig utgöra bevis för att ordgruppsaccent och sammansättningsaccent är ursprungliga i nutida svenska dialekter i den betydelsen, att de som typer inte är novationer utan har obrutet samband med fornspråket. Detta står helt i samklang med vad man känner till om sammansättningsuppkomst.²

¹ Lagman, a.a. s. 129.

² Exempelvis H. Paul, Prinzipien, s. 304, och E. Wessén, Sv. språkhist. 2, 3. uppl., s. 66.

HELGE TOLDBERG †

Stammer Lejrekrøniken fra Jakob Erlandsøns, Valdemarernes eller Knud den stores tid?

På vestnordisk område opfattes fornaldarsagaen som en udløber af den litterært værdifuldere kongesaga, med den delvis tabte Skjoldunga saga og Snorres Ynglinga saga som overgangsled,¹ og fornaldarsagaernes nedskrivningstid ligger efter 1250. Forskydningen under genrens fremvækst fra gengivelse af heroiske oldsagn til forkærlighed for eventyrligt stof har bragt den i miskredit, dog delvis fraregnet de sagaer der indeholder eller bygger på eddica minora. Kvadenes ælde er aldrig draget i tvivl; men prosagengivelserne har somme set skævt til, fordi de ikke stod mål med den klassiske sagafortælling, de store sagaer i Heimskringla og islændingesagaerne. Her er den moderne forskning mere fordomsfri, fæster lid til vidnesbyrdet i Þorgils saga ok Hafliða om fornaldarsagafortælling ved brylluppet på Reykhólar 1119, og går ud fra at det også er sket ved tidligere lejligheder.²

¹ Denne indledning bygger især på Einar Ól. Sveinssons artikel Fornaldarsögur Norðrlanda, KL 4 (1959) sp. 499 ff. — KL=Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. *Andre særlige forkortelser*: AD=Annales Danici, ved Ellen Jørgensen, 1920. AnnLund=Annales Lundenses (trykt i AD). AnnRy=Annales Ryenses (ligeså). DaHT=(dansk) Historisk Tidsskrift. DH=Axel Olrik: Danmarks helteedigtning, I—II, 1903—10. GDD=Gesta Danorum på dansk (tr. i GK). GK=Gammeldanske krøniker, ved M. Lorenzen, 1887—1913. HN=Historia Norwegiæ, sidetal efter Gustav Storms udg. Monumenta Historica Norvegiæ, 1880. LK=Lejrekrøniken (Chronicon Lethrense, tr. i SM I, den svenske oversættelse Småst s. 241—48, jf. 251 og 256 f.). NoHT=(norsk) Historisk Tidsskrift. PK=Prosaiska krönikan (tr. i Småst). Rydårb(ogen) I og II, danske oversættelser af AnnRy (tr. i GK). Saxokomp(endiet), latinsk bearbejdelse af Saxos Gesta Danorum (tr. i SM I). SM=Scriptorum minorum historiæ Danicæ medii ævi, ved M. Cl. Gertz, I—II 1917—22. Småst=Småstycken på forn svenska, ved G. E. Klemming, 1868—81.

² Jf. især Felix Genzmer: Vorzeitsaga und Heldenlied, Festschrift Paul Kluckhohn und Hermann Schneider gewidmet (1948) s. 1 ff.

Når man nutildags bedre kan gå med til fornaldarsagaens tilstedeværelse i det 12. århundrede, beror det delvis på Axel Olriks konstatering, i Forsøg på en tvedeling af kilderne til Saksnes oldhistorie (1892), at en stor del af disse er norrøne sagaer¹, dog med den mærkelige inkonsekvens at de skulle være norske. Trods dette uheldige forbehold, når Saxos hjemmelsmand må have været Arnoldus Tylensis, den historiekundige islænding i Absalons følge, var det et enormt fremskridt fra den hidtidige forskning, der blankt forudsatte hjemlig sagnoverlevering i Gesta Danorum. Man kan diskutere Olriks sortering i enkeltheder, men hovedskillelinjerne er sunde: at det danske sagnstof kendetegnes ved stedkendthed, et stærkt begrænset persongalleri, og fravær af overnaturlige væsner, det norrøne ved de modsatte egenskaber. Men om han også har ret i at skelne mellem *norrøne sagaer* og *danske sagn*, er vanskeligere at svare på. Ganske vist er de fortællinger han anser for danske, de mindst komplicerede; men vi ved hverken om sagaerne har haft samme litterære præg på det mundtlige stadium, eller hvor langt man dengang var nået i dansk fortællekunst.

Det er udelukkende ud fra stoffet Axel Olrik har draget sine slutninger om Gesta Danorums kildeforhold, for formen viser ingen lighed med sagaerne. Når Saxo ville delagtiggøre det højtdannede vesteuropæiske publikum i den danske oldhistorie, måtte han afpasse sin fremstilling efter tidens smag, uanset hvor meget den derved fjernedes fra kilderne, og fra hvad hjemlige læsere havde forudsætninger for at tilegne sig. Hans standpunkt har utvivlsomt tilfredsstillet hans arbejdsgivere, men folkeligt set har det været et tab, som først blev helt genoprettet med Vedels oversættelse, selv om der dog opnåedes en nødløsning i Unionstiden med det forkortede og sprogligt forenklede Saxokompendium. Det er derfor naturligt at der jævnsides med Saxos værk, og efterhånden blandet med dette, levede en anden og enklere fremstilling af hovedpunkter i den danske sagnhistorie. Denne, der i middelalderen var navnløs, døbttes i Jørgen Olriks moderne danske oversættelse 1900² *Kroniken om Lejrekongerne*, som Axel Olrik siden trak sammen til *Lejrekroniken* (DH I s. 39 f.).

Dette værk er det rimeligt at betegne som en østnordisk fornaldarsaga, velsagtens den eneste rene eksponent for genren fra sagatiden. Den samler sig om tre hovedhandlinger: det danske riges grundlæggelse ved den indvandrede svenske prins Dan, Lejreættens storhed og fald, og et midt heri indskudt interregnum med Hundekongen og Lusekongen som

¹ Jf. Jón Helgasons liste over fornaldarsagaer der kan uddrages af Saxos værk, *Norrøn litteraturhistorie* (1934) s. 200.

² I *Kroniker fra Valdemarstiden* (1900—01).

lydkonger under Sverige. Efter disse godt fortalte afsnit følger en kortfattet oversigt over senere sagnkonger, sandsynligvis et sammendrag af en tabt længere fremstilling; den afsluttes med Harald hildetands fald i Bråvallaslaget og den svenske sejrherres godkendelse af skjoldmøen Heth¹ som regent i Danmark. Det hele falder jævnt og naturligt, det eneste underlige er den stadige betoning af svenskernes overlegenhed som noget selvfølgelig, men dette er så fremtrædende at nyere svenske forskere har studset over det.² Ydmygelserne med Hundekongen og Lusekongen bæres tilsyneladende med fatning, og for at rense Rolf krakes banemand for mistanke for at være svensk betegnes han udtrykkeligt *Teotonicus genere*. Værket adskiller sig herved fra de andre danske middelalderkrøniker, hvor svenskerne betragtes med næsten lige så umilde øjne som tyskerne.

Lejrekronikens datering har kun danske forskere taget stilling til; og skønt den i Danmark alene kendes som led i Annales Lundenses og følgelig ikke er sikkert bevidnet før 1260erne (jf. nedenfor), har man taget for givet at den stammede fra det 12. århundrede.³ Begrundelsen herfor har i lige grad været LKs beskedne omfang og prunkløse latinske stil, der synes at henvise til en ældre tid eller smag end Saxos, og den fjendtlige indstilling til tyskerne, som måtte anses for særlig naturlig i Valdemarstiden. Til disse filologiske og historiske overvejelser kom Axel Olriks opfattelse⁴ at Saxo ikke bare selv havde kendt LK, men også forudsat et udstrakt kendskab til den, siden han uden nærmere forklaring oplyste at Helge voldtog Thora på Thurø, og at hun fødte datteren Yrsa. Man undres over at den store sagnforsker har turdet slutte så uforbeholdent uden dyberegående undersøgelser. Når et yngre slægtled konfronteres med brødrene Olriks argumentation, må derfor visse af dem hævdede kendsgerninger reduceres til postulater, og det kan ikke undgås at der dukker ny postulater op, eller måske endda påpeges oversete kendsgerninger.

I den henseende har Jørgen Olrik udfordret skæbnen mest, idet han

¹ Teksterne bruger i flæng formerne *Heth* og *Hethæ*, historisk set svarende til vn. nom. *Heidr* og akk.-dat. *Heidi*.

² Således Henrik Schück, *Samlaren* 8 (1887) s. 177 noten, og J. Svennung, *Saga* och sed 1948 s. 39.

³ A. D. Jørgensen: *Bidrag til Nordens historie i middelalderen* (1871) s. 218 ff., *Jørgen Olrik: Sagnkrøniken i Lundeårbøgerne* (DaHT 7. række II, 1899—1900, s. 222 ff.), sammes kommenterede oversættelse i *Krøniker fra Valdemarstiden*, og Gertz' indledning, SM I s. 35 f.

⁴ DH I s. 146: »Sakse kendte nemlig Lejrekroniken og han forudsatte hos sine tilhørere en lignende belæsthed.«

har afvist enhver forbindelse mellem den lille krønike og *Annales Lundenses*, hvori den findes overleveret. Overfladisk set er hans grunde ganske vist ret besnærende: at LK stikker af mod den ellers benyttede annalform, at de fleste stednavne (deriblandt Skuldelev) forudsætter en forfatter fra Roskildeegnen, og at LK indeholder nogle sikre og meget væsentlige verbale lån fra Roskildekrøniken, den bevarede Danmarkshistorie fra ærkebiskop Eskils tid. De to sidste iagttagelser er yderst værdifulde, men de beviser ikke helt hvad de skulle, for dels kunne et eksemplar af Roskildekrøniken meget vel være havnet i Lund, dels var det langt fra urimeligt at lundensiske gejstlige kunne stamme fra Roskildeegnen; og desuden er Jørgen Olriks første argument uholdbart, idet et langt stykke af *AnnLund* efter LK netop ikke har sædvanligt annalpræg. Det var Jørgen Olriks fejl at han, i tillid til sin velmotiverede hypotese om LK som en senere digtet forhistorie til Roskildekrøniken, så bort fra en anden forhåndenværende mulighed: at LK kunne være skrevet eller i det mindste redigeret til at indfældes i det værk den fremtræder som en del af, *Annales Lundenses*.

Så vidt vi tør slutte, er det slet ikke faldet Jørgen Olrik ind at gennemarbejde *AnnLund* med henblik på mulige berøringspunkter med LK. Det er ikke sådan at annalerne er ham helt uvedkommende, for han har ofret en lang note¹ på spørgsmålet om krønikens anbringelse i den større helhed; men han synes ikke at have ledt efter anførsler i annalværket med et muligt indre slægtskab med sagnstoffet eller dets tilrettelæggelse. Han har således forsømt at drøfte om der under tilblivelsen af *AnnLund* var tidspunkter eller situationer, hvor LKs tyskerhad og for dansk middelalder enestående svenskbeundring lod sig forklare ud fra indstillingen hos de mænd der stod bag udarbejdelsen. Det er ikke sådan at forstå, at tanken om affattelse af LK under Valdemar den store uden videre skal slippes, men vi finder det uforsvarligt at fastholde den som den eneste mulige, indtil annalernes partitagen er klarlagt ved forskellige faser af det 13. århundrede. Inden vi underkaster LKs indhold en ny analyse, må vi da først bestemme om den har en dybere sammenhæng med annalerne, eller dens anbringelse dér som hidtil troet er en tilfældighed.

AnnLund foreligger i tre relevante middelalderlige versioner, hvoraf den yngste stammer fra Erik af Pommerns tid. Ellen Jørgensen har påvist, at samtlige yngre bearbejdelser med dansk proveniens yderst ude er afledt af denne.² At LK savnes i en enkelt sekundær version, et

¹ DaHT 7. rk. II s. 222—24.

² AD s. 11 f. Den svenske oversættelse efter PK står også den yngste version nærmest, jf. nedenfor s. 11.

kardinalpunkt for Jørgen Olrik, er derved uden betydning. Til gengæld er det væsentligt, at den står på en lidt forskellig måde i det ene af de gamle håndskrifter og i de to andre. I AM 843,4°, fra o. 1300, begynder værket med LK; der står ganske vist en summarisk jødisk historie på de første blade, men den har intet med resten at gøre. Desværre er hs. kun et fragment på ialt 2 læg, og det andet mangler både første og sidste blad, så det dels ender ved år 1006 (jf. næste side om opstillingen), dels har en lakune fra Rolf krakes undergang i LK til årstallet 799 i de egentlige annaler. I det dermed nogenlunde samtidige¹ Erfurt 23,8° og i det yngre AM 841,4° (o. 1425²) står derimod Eusebius' verdensalderskema og en lang verdenshistorisk annal fra Kristi fødsel til år 762 foran, så LK glider ind som en umotiveret afbrydelse af det annalistiske anlæg.

Det store spørgsmål er om Erfurths., som det ældste og bedste i den sidst omtalte gruppe, eller AM 843,4° repræsenterer det tidligste stadium i AnnLund. Forskningen har hidtil gået ud fra at det er Erfurths. der gør det, og herved fundet støtte i de oprindeligt skånske Annales Colbazenses, der både er forbillede for eller kilde til annalindførsler før LK og efter den helt ned til 1128; man har også gisnet om nogle tabte »Annales Lundenses vetustiores«, som begge årbøger skulle skatte til. Et sådant forlæg af den ene eller anden art kommer man ikke udenom; men dets ubrudte kronologi lige fra skabelsen har folk i middelalderen påskønnet for meget til at opgive den igen når de først havde været så heldige at få den etableret. Den enkleste forklaring er derfor, at AM 843,4° viser det oprindelige anlæg med LK som indledning til AnnLund. Den halve tilfældighed at der foran i hs. står en jødisk historie, kan gå længere tilbage i overleveringen. For den der med et sådant udgangspunkt konfronteredes med hele den fornemme oldkronologi, har der ikke været noget at betænke sig på; her fik han jo den fælles kristne historie sat foran den lokale danske, og dette perspektiv har i hvert fald for gejstlige betydet mere end at få forfædrenes sagntraditioner kodificeret. De kunne være gode nok i mangel af bedres havelse; men at de skulle

¹ Om Erfurths. eller AM 843,4° er ældst, er vanskeligt at afgøre. For datering af Erfurths. ved 1300 taler dets lighed med AM 455,12°, skrevet af Sorømunken Johannes Jutæ ved denne tid; Erfurths. stammer dog ikke fra ham, jf. Erik Kroman: Kong Valdemars Jordebog (1936) s. 20 ff., og APhS 11 s. 14. — Af Erfurths. findes en fotostat på det Kgl. Bibliotek i København, Ms. phot. 19,8°.

² Gertz' og Ellen Jørgensens datering o. 1400 kan ikke opretholdes, idet hårstreg gennem *r* er almindelig, og dette træk henviser til en datering efter 1420, jf. Kroman: Dansk Palæografi (Nordisk Kultur 28 A, 1943) s. 75. Da andre skrifttræk taler imod en ret meget senere datering, må hs. snarest være afskrevet o. 1425.

blive indskudt i en eksisterende kronologi, og bryde dens sammenhæng, er højst usandsynligt.

Det lige indvundne resultat, at partiet før LK i de to håndskrifter er en senere tilføjelse, støttes af en genrekritisk betragtning. For at et annalværk virkeligt skal svare til sit navn, må grundpillen i hvert enkelt lille afsnit være det årstal da begivenhederne sker. Denne norm er mønstergyldigt opfyldt i *Annales Colbazenses*, og ligeledes i *AnnLund* i den verdenshistoriske indledning før LK og i den sidste del; men på det lange stykke fra 768 til 1053 bliver man kun mindet om den nogle få steder ved en løsreven årsnotits, der som regel stemmer med *Colbazår-bogen*. Hvilken uhyre eller rettere sagt uoverkommelig opgave det har været at anlægge dette mellemafsnit annalistisk, ses tydeligere i håndskrifterne end i udgaven, som kun har taget de relevante årstal med, dvs. dem der følges af referat af begivenheder. Foruden dem bringer håndskrifterne de tomme, de står i en lodret kolonne til venstre i spalten. Som oftest går referatet ved det relevante årstal så langt at det når forbi de tomme, hvorved kolonnen afbrydes indtil det næste referatbærende. I AM 843,4° er de tomme årstal dekorativt gennemstreget med rødt; det er rækken af disse der ender med 1006, mens selve den afbrudte tekst er vokset ud af 985, Harald blåtands dødsår, som *AnnLund* knytter det meste af Svend tveskægs regeringstid til. Annalformen er en imødekommelse af en ny smagsretning i historieskrivningen, men teknikken er ufuldkomment behersket, idet det ikke er lykkedes at fordele den sammenhængende fremstilling i en hovedkilde på årstallene for de enkelte begivenheder.

Denne hovedkilde er Adam af Bremens hamborgske kirkehistorie, som jo indeholder lange afsnit af de nordiske nabolandes historie, delvis med Svend Estridsøn som hjemmelsmand, og også har været kilde for *Roskildekrøniken*. Der er dog foretaget behændige omgrupperinger, så stoffet føjer sig bedst muligt efter den danske synsvinkel; og takket være Ellen Jørgensens omhyggelige tilrettelæggelse kan vi udlæse det hele af udgaven. Med stor sats, det typografiske udtryk for ikke fastslået kildebennyttelse, fremtræder forbløffende lidt. Den genrestridige bredde i fremstillingen træder særlig tydeligt frem ved en sammenligning med *Roskildekrønike*ns mere koncentrerede gengivelse af det samme stof fra Adam af Bremen; modsat tilrettelæggelse ville have virket naturligere. Forøvrigt synes *Roskildekrøniken*, der som tidligere nævnt har ydet nogle verbale lån til LK, et sted i det lange referat i *AnnLund*, nemlig redegørelsen med udgangspunkt i 856, at være sideordnet kilde med Adam af Bremen. *AnnLund* opfører her blandt *Lodbrogsønnerne* både *Yvar* og

Inguar, idet det ikke har stået skriveren klart at det var to varianter af samme navn, og har yderligere tilføjelsen: *Crudelissimi fuerunt Ywar et Inguar* (Erfurths., AM 843,4° i modsat rækkefølge: *Inguarus et Ywar*) *filii Lothbrochi*. Adam af Bremen har kun *Inguar*, og gentager ham alene som *crudelissimus*, mens Roskildekrøniken, der heller ikke har forstået at det var dubletter af samme navn,¹ sætter *Ywar* i spidsen med denne karakteristik og bagefter nævner *Inguar* som den første af brødrene. AnnLund har åbenbart ikke turdet vælge mellem oplysningerne i de to kilder, og vel også sat pris på at Normannerhærens gudsforgående anførere var et broderpar. Fra Roskildekrøniken stammer nok yderligere navnet *Ubbi*,² der savnes hos Adam af Bremen.

Inden undersøgelsen føres videre, må det sandsynlige tidspunkt for anlæggelsen af AnnLund drøftes. Da slutningen af AM 843,4° er tabt, kommer kun de to andre håndskrifers endepunkt i betragtning. Det yngste, AM 841,4°, slutter med 1307,³ mens Erfurths. går til 1266, og mangler årstal ved de to — adskilte — indførsler for dette år, hvoraf den sidste, Birger jarls død, i AM 841,4° er fejldateret til 1267. Efter dateringen s. 5 er Erfurths. en menneskealder yngre end sine sidste notitser, men dets forlæg har næppe indeholdt mere, idet den følgende side er blank. På dette grundlag forekommer tilblivelse i 1260erne at være en frugtbar arbejdshypotese. Dertil kommer at AnnLund er direkte kilde for Annales Ryenses, hvis dansksprogede versioner skiller sig ud fra den latinske grundtekst i 1260erne,⁴ hvad der viser at AnnLund ikke kan være yngre. Optegnelserne fra den nærmest foregående tid kan godt se ud til at være successive; men det gælder kun et kort åremål. Erik plovpennings tilnavn findes nemlig ved hans fødselsår, og det knyttedes først til ham lige før hans død 1250.⁵

Mellem 1249, året for plovs-katten, og 1266, da sidste begivenhed i Erfurths. indtræffer, bør vi derfor snarest sætte tiden for årbogens begyndende vækst, og dermed for fuldbyrdet afskrift af alt det foregående. Det er da årene fra slutningen af Erik plovpennings regering til begyndel-

¹ Jf. Gertz' note til stedet i Roskildekrøniken, SM I s. 16.

² Derimod har AnnLund ikke de to sidste navne i Roskildekrøniken: *Byorn et Vlf*; det sidste er jo forevrigt dublet til *Ubbi*.

³ Den sidste optegnelse (AD s. 129) tilhører i hvert fald delvis Esrom, og var bestemmende for den gamle betegnelse Annales Esromenses, hvorunder AnnLund optoges i *Scriptores Rerum Danicarum I*.

⁴ Jf. Ellen Jørgensen, AD s. 16, og Erik Arups anmeldelse, DaHT 9. rk. II (1921—23) s. 377.

⁵ Jf. Arup, nævnte anm. s. 378. Arup antager at AnnLund er anlagt o. 1265

sen af Erik klippings vi må studere for at komme under vejr med værkets interesser og sympatier, og vi ved allerede at det er småt med sympatien for Erik plovpønning. At han blev snigmyrdet, skjules vel ikke, men den eneste navngivne skyldige er Lave Gudmundsøn. At Abel efter broderens mord, som han i AnnRy holdes ansvarlig for, svor at han var uden skyld, er stiltiende taget til efterretning; og af de spinkle notitser fra hans kortvarige regering får man intet af det dårlige indtryk som andre danske kilder giver af ham. Om den tredje broder, Christoffer 1., er indførslerne nøgterne, således både hvor han kommer til kort overfor Henrik Æmeltorp, og hvor han lader Jakob Erlandsøn fange og selv dør lige efter. Des voldsommere virker optegnelserne for 1261—63 ved deres klare partitagen i striden mellem Jakob Erlandsøn og enkedronning Margrete Sambiria og den unge Erik klipping, og ved fremhævelsen af deres respektive forbundsfæller, Birger jarl i Sverige og hertug Albrecht af Brunsvig. Om Birger fortælles under 1261 at han kommer till København »cum exercitu magno«; når man mindes hans ærinde, på sin svigerdatters vegne at rykke for arv efter Erik plovpønning, foruden at han havde Danmarks fortørnede ærkebiskop om bord, er man ikke i tvivl om chokvirkningen ved den handlekraftige svenske regents nærværelse. Over den anden indblandede fremmede fyrste, Albrecht af Brunsvig, væltes en ikke ugrundet forargelse og skadefryd over hans fangenskab på hjemrejsen — »iusto Dei iudicio«. Hans synderegister slutter med at drosten Peder Finssøn blev hængt, men den afgørende forseelse er den tidligere: at han sammen med sine håndlangere hærgede Lund og Roskilde stifter.

Margrete Sambiria havde spillet meget højt spil ved at gøre den amoralske tyske hertug til dansk rigsformynder, og trods hans korte funktionstid må man længe have husket hvilket uvejr der var gået over Danmark imens, så det har været tilstrækkelig grund til uvilje mod tyskere en rum tid fremover; man tør derfor ikke ud fra det alene slutte sig til indførslernes bagmænd. Det tør man imidlertid ud fra de nævnte håndlangere ved hærgningen, for den ene af disse er den pavelige nuntius Gerhard, som 1262 blev sendt til Danmark for at bringe striden mellem ærkebispens og kongehuset til ophør; og når han gøres medansvarlig for kirkens ulykker, er fremstillingen ikke uhildet.¹ Den må skyldes en nær tilhænger af Jakob Erlandsøn, så vi er berettiget til at identificere ærkebispens og årbogens interesser og sympatier. Om Jakob selv findes tre indførsler: valget til ærkebisp 1253, flygtningeophold i Sverige 1262, og

¹ Jf. her og i det følgende Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241—1290 (1963) s. 165 ff.

rejse til Kurien 1264.¹ Logisk forbundet med den sidste meddelelse er den første af de to årstalsløse optegnelser fra 1266, kardinal Guidos ankomst til Danmark. Denne ny pavelige legat var afsendt med instrukser helt anderledes i Jakobs favør end Gerhard havde fået; og Jakob havde opholdt sig ved Kurien, omend temmelig i baggrunden, da de blev udformet. Det virkningsfulde punktum denne notits og Birger jarls død samme år sætter for Erfurths., synes da samtidig at afslutte epoken for Lunde-årbogens anlæg og første særskilte indførsler.

Notitsen om Jakob Erlandsøns flygtningeophold i Sverige understreger hans tilknytning til Birger jarl, som han til stadighed ønskede at få til at gribe ind i situationen i Danmark, og hvis ægteskab 1261 med Abels enke Mechtild det blev lagt ham til last at han havde arbejdet for. Hverken ægteskabet eller hun er nævnt i AnnLund; men i betragtning af at hun ikke kunne være i Danmark efter Abels død,² var maskepi med hende og hendes omgivelser for forræderi at regne, og dette afsnit i AnnLund er i lige grad kongehusfjendtligt og pro-svensk ud over normal dansk statsinteresse. Synet på begivenhederne her, som vi har lov at identificere med Jakob Erlandsøns, er ikke uden lighed med LKs. Et blik på udvalget af svenske begivenheder tidligere i det 13. århundrede peger i samme retning, for det kan heller ikke kaldes smigrende for Danmark. Foruden slagene ved Lena, dog uden bemærkning om den mislykkede danske deltagelse, og Gestilren, registreres Erik Knutssons bryllup med Valdemar sejrs søster Richiza, som jo var et politisk omsving, samt hendes død 1220. I Valdemar sejrs første glørværdige år var achilleshælen den flakkende politik overfor de to kæmpende svenske kongeaetter, og de lige omtalte indførsler i årbogen kan tolkes som en uelskværdig mindelse herom; at Richiza er den eneste af Valdemar den stores døtre der nævnes, skønt hendes søstre måtte have større dansk rigsinteresse, kan dog også skyldes at hun var mor til Birger jarls første hustru. Og forholdsvis neutral virker omtalen af hendes søn Erik läspes nederlag ved Olustra³ 1229 med påfølgende flugt til Danmark og hans tilbagekomst til Sverige 1232. Større vægt tør man derimod lægge på registreringen af Birger jarls sejr 1251 over de oprørske folkunger, for den var jo et tydeligt vidnesbyrd om hans handlekraft.

¹ Dertil kommer i fortsættelsen i AM 841,4^o Jakobs dødsår 1274.

² Jf. Kr. Erslevs biografi i C. F. Brickas Dansk biografisk Lexikon XI (1897). Modspillet mellem hende og Margrete Sambiria illustreres ved deres virksomme støtte af henholdsvis gråbrødrene, der overholdt interdiktet i Danmark, og sortebrødrene, der ignorerede det, jf. Skyum-Nielsen s. 256.

³ Denne form af det nu ukendte stednavn fremgår af den i AnnLund optrædende genitiv: *de Olustru bello*.

Mellem LK og de omtalte begivenheder i det 13. århundrede retter AnnLund imidlertid kun én gang for alvor opmærksomheden mod Sverige, nemlig i den lange indførsel under 985 ff. om Svend tveskæg; og dette afsnit, hvis historiske værdi er tvivlsom,¹ om Svends langvarige landflygtighed som Guds straf for hans trods, og Erik sejsræls herredømme i Danmark imens, er lånt fra Adam af Bremen. At dette ene afsnit også stiller Danmark i skygge af Sverige, opvejer rigeligt at der ikke er andet svensk stof af betydning; for her var AnnLund jo afhængig af de kilder der stod til rådighed, idet mands minde ikke kan have rakt længere tilbage end til århundredets begyndelse. Det afgørende er, at AnnLund i den nærmeste fortid og de aktuelle hændelser er tydeligt interesseret i Sverige, og at en tilsvarende for Danmark usædvanlig indstilling går igennem den sagnhistoriske indledning. Dette vidner om en bevidst kompositorisk tendens, med betoning af Sveriges åndelige og militære overlegenhed. Det lokale sjællandske stof i LK rejser ingen indvending herimod. Jakob Erlandsøns vigtigste kampfæller var Roskildebispens Peder Bang og sjællandske gejstlige af lavere rang. Det har utvivlsomt bidraget til at svejse den skånsk-sjællandske front sammen at de jyske bisper, med biskop Niels i Slesvig i spidsen, stod på kongehusets side i kirkekampen. Vi ved at Jakob, efter Slesvigbispens tilfangetagelse i slaget på Lohede, udvirkede at hertugen af Sønderjylland lagde ham i lænker; både tilfangetagelsen og hans død 1265² er registreret i AnnLund.

Når der i LK spores samme tendens som i de mest aktuelt betonede indførsler i AnnLund, må det mindre værk betragtes som et organisk led i det større. Dette er ikke ensbetydende med at det er skrevet med henblik på indlemmelsen, men vi må regne med at visse enkeltheder kan være lavet om eller kommet til ved denne lejlighed, uden at vi kan bedømme hvilke. Det er f. eks. ikke udelukket at Hjarwards epitete *Teotonicus genere* er tilsat i 1260erne under indtryk af hertug Albrechts hårde styre. Vi bør da ikke vrage den hidtidige opfattelse at LK er en selvstændig enhed, men nøjes med at modificere den til, at den LK vi kender fra AnnLund rimeligvis er en bearbejdet form. Hvis vi holder fast ved dette, tør vi i det følgende behandle LK særskilt.

Da Gertz tilrettelagde sin udgave af LK, overså han desværre, ligesom de fleste andre i nyere tid, at der som en jævnbyrdig fjerde version findes

¹ Jf. Lauritz Weibulls påvisning, *Nordisk historia I* (1948) s. 301 ff., at Svend i sin påståede trængselstid var på vikingetog i England, og beretningens mønster er kong Manasses skæbne i det Gl. Testamente.

² Denne indførsel er dog udeladt i det yngre hs. AM 841,4^o.

en svensk oversættelse fra det 15. århundrede.¹ Den er knyttet som et tillæg til Prosaiska Krönikan, den korte kompilerede Sverigehistorie fra urtiden til Karl Knutsson, i næsten alle de bevarede hss.² Gengivelsen af det latinske forlag virker fyldig og frodig, og fremstillingen er livligere end i den foranstående hovedkrønike. — Af PK+LK er bevaret 4 hss. fra senmiddelalderen: Stockholm D 26, der kun indeholder det samlede prosaværk og er trykt i Småst, AM 191,2°, hvorfra Klemming tog overskriften *Een deel aff danske krønike i hedendomen*, Linköping H 131, og Stockholm D 5. I de to sidstnævnte står krønikerne foran den sammenhængende »Stora Rimkrönikan»³, og det samme er tilfældet i nogle yngre hss. der ligesom de når ud over Karlskrönikan: Stockholm D 8, D 15 og Rålamb 22,4°, Skokloster 20, og Linköping H 133.⁴

Alle disse afskrifter indeholder en god overlevering med et fælles forlæg. Kun i slutningen af afsnittet om Snio er der afgørende variation (jf. s. 18). Det ukendte forlægs tekstform må have været en værdifuld version, med visse ejendommeligheder der på dansk område kun kendes fra senere historieværker som bygger på LK. Blandt de latinske tekster står PK-tillægget Erfurths. og navnlig AM 841,4° nærmest. Når det hedder om Dans kamp med tyskerne, at *han drapp togh thz myntzsta aff them han kwnde*, svarer det til den mere humane indstilling i disse to hss.: *quos autem necare noluit ceteris victoria fretus fugavit*, mens det i AM 843,4° hedder, at jyderne nedhuggede flertallet (*plerosque*) og fordrev resten. Vi må nøjes med at fastslå denne skillelinje, uden at tage stilling til hvilken af oplysningerne der er oprindelig, og huske på at modparten både kan opfattes som tyskere og som romere, da den fjendtlige anfører i teksten er kejser Augustus. Særskilt med AM 841,4° stemmer *Videslet*⁵ som led i ruten for Dans triumftog efter at han har befriet Jylland for angrebet sydfra. At den svenske tekst ikke følger den i også at nævne Fyn, tæller

¹ Den er dog udnyttet af N. Lukman i anmærkningerne til Skjoldunge und Skilfinge (1943, s. 172 ff.).

² Undtagelserne er de to interpolerede, Stockholm D 4a (Fru Märetas bok) og D 3 (Fru Elins bok); i førstnævnte savnes som følge af udrivning også slutningen af PK. LK følges i håndskrifterne af den gamle landegrænseberetning fra hs. B 59 af Äldre Västgötalagen.

³ Den sammenhængende rimkrønike fra Erikskrönikan til Karlskrönikan eller dens fortsættelse Sturekrönikan, jf. ANF 77 s. 125 ff.

⁴ Hs. slutter ganske vist med Karlskrönikan v. 8762; men i den i foregående note anførte afhandling er det påvist, at dets forlæg var det tabte Sten Bielkes hs., som endte med Sturekrönikan v. 148.

⁵ Dette er en moderne stavemåde for det fingerede firørige Sjølland-Møn-Falster-Lolland. Jf. iøvrigt drøftelsen af navnet s. 20 note 3.

ikke med, fordi Videslet i dansk overlevering er de fire øer øst for Storebælt, men i svensk medindbefatter Fyn.

Den svenske oversætter har i det hele udvist stor dygtighed, han har både tydet latinen rigtigt og behersket sit modersmåls udtryksmuligheder. Hans sikre håndelag viser sig ved en behagelig afveksling mellem parataksis med moderat polysyndese og større sætningshelheder med god balance mellem foran- og efterstillede bisætninger og tungere led. I det lange afsnit om Snio, der står helt selvstændigt i forhold til de bevarede latinske redaktioner, og som vi om lidt skal gå nærmere ind på, yder han god folkelig fortællekunst. Men også udenfor dette rene eventyr er hans fremstilling både klar og levende. Et godt eksempel på hans træfsikkerhed er oversættelsen af *mons desertus*, som karakteristik af det *Høkæbiærg* hvor det til Roskilde flyttede Høkækøping skulle have ligget: ... *en køpstadher som æn nw ær eth øknabergh oc kallas høkaberg*. Det føles jævnlig som han rammer ord eller ordforbindelser sådan som de har været tænkt på dansk, inden de nedfældedes på pergamentet på latin. Det er således værd at nævne, at *ens bonde dotter. som het roluerkarl* (Småst 243¹¹⁻¹²) svarer til *cuiusdam baronis Rolfcarl filiam*, hvor *baronis* dog er udeladt i de to hss. der står den svenske tekst nærmest, men der står *rustici* på det tilsvarende sted i AnnRy og snarest må forudsættes *bondonis* i arketypen.¹

For at udnytte denne værdifulde svenske version på rette måde, må vi klare os i hvilket omfang dens afvigelser fra de latinske er betinget af dens særlige funktion, som et tillæg til PKs egen gengivelse af Sveriges historie i samme tidsrum. Mens det foreløbigt må stå hen hvad der var den oprindelige baggrund for at Dan skulle være indvandret fra Sverige, kan man ikke tage fejl af traditionens udnyttelse i Karl Knutssons *kancelli*. Her gjaldt det kort og godt om at slå fast at suprematiet i Norden tilkom Sverige, fordi de andre nordiske riger i en fjern fortid var udgået herfra. LK omtaler ganske vist ikke Norge, men når der tillægges Dan en bror *Nori*, må meningen vel være at han skal øve en lignende gerning i Norge, og det siges jo rent ud i *Historia Norwegiæ*, som enten direkte eller gennem et mellemed er kilde til PK.² Der er så ringe forskel på afsnittet *De ortu regum* (HN 97 ff.) og især den yngste af de svenske udskrifter, i hs. B 17 af Magnus Erikssons Landslag (Småst 270 ff.), at det er en for-

¹ Dette foreslår også Gertz i varianterne SM I s. 47, og anfører den tilsvarende oversættelse fra Rydårb II: *Rolfkarls dæter thær en bondi var*.

² Jf. Gustav Löw: Sveriges forntid i svensk historieskrivning I (1908) s. 6 ff., der kun regner med indirekte benyttelse af HN. Löw diskuterer også PKs anvendelse af LK; henvisningen her må derfor til en vis grad betragtes som generel.

svarlig hypotese at man i 1300- og 1400-tallets Sverige har haft en fuldstændig HN eller i det mindste en afskrift af *De ortu regum*, bare med *Swegthir* ændret til *Swerchir* og **Agni*/*Agna*, der i det bevarede hs. af HN er forvansket til *Hogna*,¹ til *Ingimar*, men ellers kun uvæsentlige varianter. Særskilte afvigelser i PK synes bare at skyldes uagtsomhed og siger intet.

I dette første- eller andenhånds uddrag af HN er indlemmet hvad der har kunnet opstøves af svensk stof i LK. Det har ført til en lille udvidelse i rækken af Ynglingekonger, og de ny navne er skubbet ind hvor det forekom mest hensigtsmæssigt. Tidligt i listen forekommer *Urbar*, en mærkelig omdannelse af *Ypper*, og som hans efterfølger *Østen*, den af sønnerne der ikke i LK skimtedes nogen eponymopgave til. Med henvisning til yderligere besked *hær j bokinne j danska krønikinne*, skildres *Urbars* indsættelse af sønnen *Dan* som hersker i *Videslet*, der herefter får navnet *Danmark*. *Nore* sendes til *Norge*, men bliver først konge der efter faderens død; det fremhæves at en ny ordning dermed træder i kraft, idet der forinden var landskaber med hver sit navn, som dog alle skattede til *Uppsalakongen*. Den sidste oplysning er selvfølgelig et produkt af tilblivelsessituationen, men resten kunne tyde på at man har haft kendskab til en af *Nor*-traditionerne i *Flateyjarbók*.

Mellem *Domar* og *Dyguer* indskyder PK *Attil(l)a*, idet forfatteren åbenbart mener at være nået så langt fra *Østen* at han er på højde med de efterkommere af *Dan* der i LK er samtidige med *Adils*, i de latinske tekster skrevet *Athisl(us)*, dat.-abl. *Athislo*; den let afvigende form *Attilia* i det danske tillæg til PK kan være hans oprindelige forsvenskning og ikke husket efter ændringen i selve PK med tanke for den berømte hunnerkonge. Stedet danner højdepunktet i den frodige, typisk middelalderlige, kombination² der litterært set er det mest tiltalende træk ved PK, også ved den almindelige henvisning til omtale *j mangom androm krønikom* af kongens bedrifter udenfor Danmark. De danske bedrifter er et resumé af det pågældende afsnit i LK. Det eneste der undrer er *Haldan* som navn på *Attilas* døde frænde i Danmark, men det kan være en tanketorsk, eller begrundet i den s. 15 omtalte variation i de latinske tekster af LK. Derimod er det behændighed når forfatteren senere lemper *Adils vel Athisl* i HN til *Adhel*, og det kan tjene som en slags undskyldning at HN intet melder om dennes mellemværender med Danmark.

¹ Med et for latiniserede tekster typisk falsk *h*. Den rette form fremgår både af *Ynglingatal*, og af at han skal omkomme ved *Agnafit*, jf. Storms note til HN 99⁵.

² I moderne tid er dette sted blevet udgangspunkt for N. Lukmans tesis at *Adils* virkelig er sagnets omformning af *Attila*, *Skjoldunge* und *Skilfinge* s. 39.

Desuden kommer den rigtige Adils sent i Ynglingerækken, mens hans danske modspillere hører til de første Skjoldunger, ikke bare i LK men også hos Saxo, hvor de findes i 2. bog. Derfor står han i HN efter den konge PK valgte til at repræsentere Ring, Harald hildetands modstander i Bråvallaslaget, nemlig *Auchun*, dvs. Ynglingatals *Aun*. I B 17 optræder navnet i dobbeltform, første gang *Haquon*, anden gang *Aukun*, og endelig skaber PK sammenstillingen *hakon ringe*, hvor det holdes svævende om det sidste navn skal opfattes som et tilnavn. Valget er utvivlsomt sket med eftertanke, for *Aun* er jo den mest sølle i rækken, der som gammel må drikke mælk af et horn som et pattebarn; men som den der overvandt Harald hildetand, kan han bide hovedet af al skam. Kun Ingjald ildråde stod ikke til at redde, dér måtte HN's oplysning om hans selvmord af frygt for den danske Ivar vidfadme blive stående; men det ligger efter LK's afslutning med svensk triumf, og de andre danske traditioner fik heller aldrig øje på Ivar vidfadme, hvis nationalitet vel også var problematisk.

At det danske stof for PK ikke var hovedsagen men et tillæg, uanset at det byggede på en rigere kilde end det øvrige, spores især i begyndelsen, hvor det kobles til det foregående. De første 6 linjer er således et bisætningskompleks, der knytter til det sted i PK hvor *Dans* far *Urbar* behandles. For de latinske tekster er det et sydfra truet dansk rige, men for den svenske et lydrike, der med svensk billigelse opnår en begrænset selvstændighed; grunden til truslen mod sydgrænsen er at *Tha waro jwtar ather gangne fran vpsala konungh*, ordet *ather* er en tydelig bebrejdelse for genstridighed, og både sætningen og tankegangen er sekundær. Udeladt er derimod det danske grundsynspunkt på forholdet til Tyskland: at man kun én gang har underkastet sig tysk herredømme, nemlig da Ludvig den fromme efter Harald klaks dåb 826 påtvang danskerne Kristendommen til deres eget bedste. Modsat gengiver den svenske tekst (Småst 241¹²⁻¹⁷) den fyldigste beskrivelse af konfliktens opståen mellem jyderne og kejser Augustus, og der er næppe tvivl om at vi her møder den oprindelige ordlyd, mens redegørelsen er sammentrængt ved optagelsen i AnnLund. Forøvrigt kunne den svenske ordlyd tyde på en vis vaklen i grundteksten mellem eponymen *Dan* og folkestammen *daner* som det primære: *oc jwthærna stridde manliga moth them. ok sende swa budh dana höffdingiæ j wetalahed at han kome them til hielp*. Vi kan ikke opfatte *dana* som andet end gen. pl.¹, og vi får derved en modsætning til latinens *Cui*² (nemlig Augustus) *resistentes Jutones Dan* (el. *Dano*), *principi*

¹ Selv om *Dans* bror *Nori* er formet som en *an*-stamme.

² Således AM 843,4^o; de andre hss. har *Quibus*, svarende til den svenske oversættelse.

Withesleth, nunciauerunt, ut eis ueniret in auxilium. Med lidt dristighed kan stedet tolkes som den første sammensmeltning af jyder og (ø)daner (*eydanir*), men det forudsætter en gennemgribende omarbejdelse på et ældre tekststadium. I det følgende er der kun én væsentlig forskel: at det i de latinske tekster er folket der opkalder landet efter deres fører, i den svenske *Dan* der — ved en misforståelse af den lærde forklaring *uel Dacia* — træffer valget mellem to af folket stillede forslag.

I LKs centralafsnit om Lejrekongerne er der afgørende forskel i skildringen af Helges elskovseventyr. Således savnes de latinske teksters oplysning at det første indtraf under en tre døgns ferie på broderens territorium, det danske rigsområde, og baggrunden for det andet er helt anderledes opfattet. Da Helge kommer til at begå blodskam med sin datter Yrsa, er efter den svenske tekst hendes mor og morfar allerede døde, mens det i de latinske tekster, ligesom i den norrøne tradition, er hendes hævnerrige forsmåede mor der sørger for at få det skæbnesvangre møde arrangeret. Den svenske oversættelse viser på dette sted en litterær forringelse, fordi det psykologiske motiv med hævnakten er bortfaldet uden at kompenseres på nogen måde, idet drengen alligevel opkaldes efter Yrsas morfar og Helge dør, uden at man griber det tragiske i sagen.

Med denne ærgerlige undtagelse står PK-tillæggets gengivelse af traditionen om Lejrekongerne fuldt ud mål med den latinske tekstform, også efter indskuddet om Hundekongen og Lusekongen, indtil en forkortende tendens sætter ind lige før skildringen af Rolf krakes undergang. På ét punkt er den mere konsekvent og vel også oprindelig: den husker at også Helges bror Haldan¹ har en søn. Om denne søn, der i AM 843,4° med navneallitterationen i orden men gentagelse af sin fars navn hedder *Haldan*, men i de andre latinske hss. *Syward*(*um* akk.) og i den svenske tekst *Siwather*, véd alle redaktioner at han højtlægger sin far i Lejre, men kun den svenske har med at han *wart dræpin och hade ey son æpter sig* (Småst 243²⁹⁻³⁰). Som tidligere nævnt, findes denne oplysning også i PK under Attila (s. 228), men her kaldes den dræbte Lejrekonge *Haldan* i overensstemmelse med navnet i AM 843,4°, eller med faderens navn i de latinske tekster (SM I 48), hvor der ikke tillægges sønnen kongemagt.

Et umiskendeligt fortrin fremfor latinteksterne har den svenske over-

¹ I LK tilhører *Ro* den foregående generation, han er far til de to brødre, og landkongen hedder *Haldan*. Hvor navnet på dennes søn begynder med *s*, må det være sekundært, idet *h* er gennemgående forlyd i Lejrekongernes navne, selv om dette tilsløres noget ved at *h* i østnordisk er faldet bort inden 1000 i forlyd foran *r*. Jf. dog s. 44.

sættelse i det indskudte eventyr om Hundekongen og Lusekongen, Rakke og Snio. Den er så meget fyldigere at den udgør 47¹ procent af helheden mod 31 i de andre, men den kvalitative forskel er ikke mindre iøjnefaldende, og der kan ikke være tvivl om at vi her møder fortællingen i dens oprindelige form, mens de latinske teksters er en omarbejdelse afpasset efter et fremmed stilistisk mønster, måske først foretaget umiddelbart før indlemmelsen i AnnLund. Den har dels bestået i en skematiserede forkortelse af det fortløbende handlingsforløb (jf. næste afsnit), dels i indsættelse af stereotype karakteriserende udtryk efter tidens europæiske norm. Det er særligt værd at mærke at de af Gertz (SM I 36 f.) påviste lån fra Roskildekrøniken findes tæt efter hinanden i udtrykkene for Snios nederdrægtighed. De to verbale lån der er så særprægede at de er uomtvistelige, *furore flaciciosus* og den lange uddybelse, væsentligt i abstrakte klichéer, af Snios hovmod og ondskab, *superbus et iniquus ... ridentibus sparsit* (SM I 50¹⁰⁻¹³), har den svenske tekst ikke mage til. Derimod har den de to mere almindelige træk i Adils' formaninger til Snio: at han skal give ubillige love, og at han derved skal opnå at blive husket evindeligt; men den oprindelige tilknytning til Erik emunes tilnavn er blevet tilsløret i den svenske gengivelse: *at dæner mago mynnes thit nampn æ medhen danmark stander*. Det sidste udtryks formelpræg er et andet end grundtekstens, og formaningen om de onde love minder om Augustins skema for en *rex iniquus*,² som i det mindste blandt gejstlige var et centralt begreb i den yngre middelalder.

Den oprindelige form af fortællingen om Hundekongen og Lusekongen skal vi altså søge i den svenske oversættelse. For den førstes vedkommende bliver det dog også her kun til en episode, med hunden der glemmer sin kongelige værdighed og omkommer i et slagsmål med andre hunde; men her har vi forinden hørt, at Adils har truet den med undergang som meldte ham Rakkes død, i latinen kommer det bagefter i en tung overgangsrelativ. Denne forskel uddybes i skildringen af budskabets overbringelse. I den latinske tekst er rejseplanen koncentreret til at jætten Læ på Læsø sender sin hyrde Snio til Sverige *petiturum regnum a rege*, mens den svenske indeholder hele samtalen hvor Læ forklarer Snio hvordan han kan blive konge af Danmark. Overfor Adils ligner Snio to gange Danmark ved en førerløs bisværmer, men mellem disse to udsagn er der tre gådefulde beskrivelser af hvor han har overnattet. I den latinske

¹ Heri indbefattet de i D 26 manglende linjer med nærmere beskrivelse af luse-episoden, jf. s. 18.

² Jf. Salomon Krafts redegørelse for begrebsparret *rex justus : rex iniquus*, (sv.) Historisk tidsskrift 1927 s. 1 ff.

tekst forklares gåderne hver for sig for læseren straks efter at de er fremført, i den svenske henstår løsningen til Adils har begrebet at Rakke er død, hvorefter Snios videre skæbne afhænger af om han kan forklare gåderne — »kan thu ikke göra ther skel føre tha skal thu mistha thit hoffwdh«. Overfor denne uhøjtidelige fortællekunst i pagt med eventyrets love står latinteksternes rent litterære virkemiddel, at Adils to gange erklærer at Rakke er død, og Snio begge gange svarer: »Tu dicis.«

I de to sidste gåder er der også nogen forskel på fremstillingen i de to teksttyper, og løsningen på den sidste, om musen der åd øksen mens skaffet blev tilbage, er gået i stykker i latinen: *Sciuit enim se* (ɔ: bonden) *securim fabricasse ex caseo*, mens PK-tillægget har en fyldig forklaring, som også findes i GDD,¹ om at bondens børn havde lavet et økseblad af ost men det tilhørende skafft på sædvanlig måde af træ, og så glemte det på bordet, hvor musene (pluralis!) åd bladet om natten men efterlod skafftet. Ved den foregående gåde har begge teksttyper tabt noget af den oprindelige sammenhæng, som det ses ved en sammenligning med den sandsynlige kilde, HN's beskrivelse af bævernes transport af træ som byggemateriale:

HN 84 f.

Dum vero pro hiemalibus alimoniis congregandis plus insudaverint, ulmos prægrandes dentibus circumcidentes ... servulo suo supino anterioribus pedibus fustem tenenti superponunt, sicque illo pro vectigale utentes magnam copiam domum contrahunt, ipsi fustem rictibus capientes utrimque bajulum trahendo amminiculantur. Est enim quoddam castorum genus servile minimi pretii et ob frequentem laboris usum haud pilosum, immo leve.

AM 843,4^o bl. 7r,jf. retoucheret tekst SM I 49.²

Vidit enim liuibz feras tres ligna colligentes quarum uiras qui dicebatur biauerthrel extensis pedibus resupinus ad terram cecidit. cui illi duo inter crura eius ligna congregabant illumque quasi boves precedentes traxerunt.

Småst 245.

Ther jac laa the andra nath ther sagh jac hart widh garden at biwra hade huggit en stok och en biwr laa vpwndher stokken oc thwa gingo och drogo och wille haffwa dragit pa thera hws.

¹ Jf. henvisning fra varianterne SM I s. 49. Forklaringen er mere kortfattet i GDD: *børn giorthæ oxæ aff hwiit ost, hennæ athæ mæs och cey stikken, ther skaffthet war aff* (Stockholm C 67, PK s. 13).

² Gertz' tekst er her meget skønsomt sammenstykket, med tydelig undertrykkelse af de spor af forfatterens modersmål der slår igennem. Et andet restitutionforsøg er gjort af Helge Søgaard, Sprog og Kultur 12 (1943) s. 76, hvis vigtigste konjektur går ud på en hjemmelavet latinsk oversættelse af dyrets navn: *biferos* (?),

Begge tekstformer, også den sprogligt mislykkede latinske, forudsætter tankegangen i HN, men kan ikke have dens nu kendte latinske ordlyd til direkte forlæg, for så måtte der have stået *castores*. Overensstemmelsen er altså saglig, sandsynligvis en senere genoplivelse af skildringen af bævernes liv med en tankeproces på modersmålet som mellemed; men ellers er den indbyrdes afvigelse ikke større end hvad der er betinget af den forskellige litterære funktion i en naturbeskrivelse og en episk situation. I LK er den lokalt fikseret, vistnok også i de latinske tekster (jf. noten), og antallet af implicerede dyr nede på minimum. Der er intet spor af bestemt udvalgt materiale sådan som i HN, hvor den her oversprungne sætning understreger at de vælger elmetræ af forkærlighed; tværtimod er det i de latinske LK-tekster kvas. Dette er på én gang upræcist og realistisk, men muligvis en senere omarbejdelse, da PK-tillæggets oplysning at *de hade huggit en stok* ligger nærmere opad HN's idealiserende skildring af træfældningen: ... *dentibus circumcidentes*. På den anden side har PK-tillægget tabt noget så værdifuldt som betegnelsen *biauerthrel*, og det for gådens løsning væsentlige at de trak *quasi boues*, mens det har bevaret at stokken bringes *domum*.

De svenske versioners overlegenhed over de latinske holder sig gennem hele afsnittet om Snio. Da Snio sender sin opsætsige undersåt Rødh til Læsø for at spørge Læ om sin herres død, og Læ afkræver Rødh tre sandheder for ikke at slå ham ihjel, nævner Rødh først Læs mange hoveder og dernæst husets tykke vægge, i latinen er rækkefølgen den omvendte. Desuden har alle de svenske redaktioner undtagen D 26 og AM 191,2° den udvidelse, at tingstedet hvor lusene myldrer frem er Viborg landsting, og at Snio springer på sin hest og kaster sig i en bæk, som siden kaldes *Lusabæk*, for at vaske lusene af sig, men bliver ædt op dér (Småst 257¹¹⁻¹⁸). I Stockholm D 15 står hele vejen *baka* for *bæk*; dette er meningsløst i sammenhængen, men må være bindeleddet til det *Lusahøgh* etc. hvortil senere danske benyttere af LK henlægger Snios ynkelige undergang.

der både stemmer med dyrets køn i nordisk og Erfurths.' forsøg på at overvinde lectio difficilior: *lymbyferos* (hvorom Gertz: sine sensu). De 4 første bogstaver i *liuibz* er underprikket, hvad der snarest må opfattes som tegn for strygning. I dansk er *z* normalt forkortelse for *et(h)*, men det giver ingen mening her, og forklaringen skal nok søges i det svenske *hart widh garden*. Man kunne herefter tænke sig som første ord *Vidit vicinitatibus*, og at fejlen var opkommet ved at de begge begyndte med *vi*. Når dermed alle bogstaver foran *feras* er forklaret, ligger Gertz' rettelser til *fibros* nærmest for. I fortsættelsen kan *uiras* være et hjemmelavet ord for handyr, indsat ved fejllæsning af *unus quorum*, som Erfurths. har; *illi duo* er for nordisk sprogfølelse en god gengivelse af *hine to*. — Jf. om emnets saglige side Søgaards afhandling og John Bernström, KL 2 sp. 490 ff.

Med eventyret om kong Snio kulminerer den svenske oversættelse. Men endnu de nærmestfølgende to småafsnit er frisk fortalt, især det om Adils' og Yrsas datter Skuld der kommer til sin bror Rolf og får et herred overladt, hvor hun bygger Skuldelev. Netop på dette sted er der anvendt stor flid på den latinske syntaks, men det eneste saglige fortrin er at navnet Hornsherred er registreret. Rent konventionel er således en tilføjelse om Rolfs kærlighed til Skuld: *quam fraterno amore dilexit*. Derimod har de danske latintekster sandsynligvis det oprindelige når de lader folket kære Rolf krake efter Snios død. Selv om det i og for sig er logisk at Adils indsætter Rolf, ligesom han har indsat Rakke og Snio, er det snarest et træk der er kommet til i Karl Knutssons kancelli; af det foregående får man jo nemlig det indtryk at Adils kun udpeger kongsemner til at ydmyge eller plage danskerne.

Som tidligere omtalt, er slutningen af LK kun et resumé, og i PK-tillægget begynder dette allerede ved Rolf krake. Derved bortfalder Skuld og Hjarvards sammensværgelse mod Rolf, så kun hans drab bliver tilbage, og tilsvarende de nærmere omstændigheder ved hævnen over Hjarvard. Hævneren, som i de latinske versioner hedder *Haki*, og i et par af de danske udløbere (GDD) *Ake*, er i den svenske oversættelse udskiftet med *Æbbe*, sandsynligvis ved association fra broderparret *Aggo* og *Ebbo*, der i Saxos 8. bog anfører Longobarderne på togtet fra Danmark. At Rolfs hævner dræbes af det næste kongsemne, Fridlev, fremgår kun af den svenske oversættelse; i de latinske tekster (nu kun to p.g.a. lakunen i AM 843,4°) hører man kun at han kommer og gifter sig med Rolfs datter. Herfra er der resumeret ens, den eneste nævneværdige afvigelse er den svenske tilføjelse *oc mest alt hans folk* ved Harald hildetands fald i Brävallaslaget; hans sejrende modstander kaldes *haquon ringe* som i PK.

Navnet *Æbbe* for Rolf krakes hævner er et af de få relevante eksempler på forskelle i navnestoffet. Flere af de andre tilfælde i Småst udlignes af bedre læsemåder i andre hss. Således har det unge Linköping H 133 det korrekte fjordnavn *Isafiordh*, mens alle de andre har opfattet første bogstav som præp. *i* (Småst 242²⁶). Det forkludrede *hermodis* (Småst 247¹⁸) for Hjarvard kan via *hærffwadis* i AM 191,2° føres tilbage til et **hærwardus*, rekonstrueret ud fra former i AM 841,4°: nom. *hyarwardus*, dat. *hærwardo*. Men ellers er de problematiske former gennemgående i håndskrifterne. At *Siward* er blevet til *Siwatter*, skønt dette navn ikke vides brugt i Sverige i middelalderen, forklares naturligst ved indflydelse fra navnet på den berømte skjald (*sequatter skald*) i Historia sancti Olai, den svenske rimkrønike der digtedes over Óláfs saga helga omkring PKs tilblivelsestid, og ligeledes efter den almindelige antagelse i Karl Knuts-

sons kancelli.¹ Når Rolfs tilnavn er blevet til *trabbe*, kan det skyldes at et *craki* er blevet fejllæst under påvirkning af det latinske *trabs*.² Det er mærkeligere at *Ypper* er blevet til *vrbar*; for selv om forveksling af *y* og *v* har hørt til dagens orden, skulle man vente at forbindelsen med *Uppsala* skulle have holdt på *pp*, så f. eks. folkeetymologisk tilknytning til lat. *urbs* ville være udelukket. Når endelig det halvvejs mytiske Videslet er blevet til *wetalahedh*, bør det måske helst opfattes som en blandt flere mulige omskrivningsreduktioner af et oprindeligt længere navn,³ mens en anden udvej kan foreligge i de latinske teksters *Withesle(c)ht* og *Withesleff*.

Det er dog ikke disse varierende navne, men et de to teksttyper er fælles om, man bør bruge til en omtrentlig datering af traditionernes adskillelse. Det er det efter øvrige danske vidnesbyrd at dømme meget unge *Høkækøping*, endda som navn på en nedlagt by. Efterleddet *-køping*, der i Sverige er sikkert bevidnet allerede i 12. århundrede,⁴ kendes ikke fra Danmark før 1231, året for affattelsen af Valdemars jordebog, der dog kun er bevaret i afskrift i et blandingshs. fra o. 1300, vistnok fra Sorø.⁵ Her optræder netop *Høkækøping*, stavet *Hoghakiøping*, som den

¹ Medeltids dikter och rim (SFS 25, 1881—82) s. 313 ff., navnet s. 350; jf. Carl Ivar Ståhle, Ny ill. sv. litt.hist. I (1955) s. 108 f. Om *Sighvardh* og beslægtede navne jf. Lundgren, Brate o. Lind: Svenska personnamn från medeltiden, Sv. Landsm. X.6—7 (1892—1934) s. 222 ff.

² Dette betyder jo både bjælke og højt rankt træ. Ved *kraki* forekommer to forskellige betydninger, jf. redegørelse med ordbogshenvisninger DH I s. 184 ff. Det fremgår her, at Saxo ud fra sjællandsk, hvor det betyder en træstamme med halvt afhuggede grene anvendelig som stige, opfatter tilnavnet som en kompliment for højde, mens det udenfor Sjælland — og Telemarken — betyder et vantrent kroget træ (således i den isl. saga) og i svensk bl. a. en stakkel. — Jf. også Hellquist SEO.

³ Snarest **Wistelawedh*. I min afhandling Videslet, Festskrift til Peter Skautrup (1956) s. 43 ff., forklaret som *Vistlæ (amnis) vadis* (Weichseldeltaet) hos Jordanes; men under hensyn til teorien nedenfor om ældste lag i LKs tilblivelse må nu som sidestillet mulighed fremhæves *Wistla wudu* i Widsith v. 121, der af Kemp Malone, Widsith² (1962) s. 210, forklares som weichselgoternes skov og sammenstilles med *Myrkviðr* i Hervarar saga og Heiðreks konungs. Af de mulige danske efterled *-wadh* og *-wedh* er det sidste naturligst, jf. ekspl. Kr. Hald: Vore Stednavne (1950) s. 173 f.

⁴ Jf. K. G. Ljunggren: Köping, Köpinge och Kaupangr, Namn och Bygd 25, 1937, s. 99 ff., om navnenes sene fremkomst i Danmark Hald: Vore Stednavne s. 201 f. Næsten alle danske bynavne på *-køping* har oprindeligt heddet noget andet, men i de fleste tilfælde har det ældre navn sat sig spor i første led i det nuværende.

⁵ Hs. tilhørte indtil 1929 Kungliga Biblioteket i Stockholm, men kom da ved bytte til det danske rigsarkiv. Om dateringen henvises til E. Kromans s. 5 note 1 anførte arbejder. Originalens tilblivelse 1231 fremgår af bl. 8r. Moderne udgave

sidste i en liste over købstæder på Sjælland og de sydøstlige øer, hvad der gør historien om den nedlagte by af samme navn endnu mere mystisk. Den følger efter *Nacascogh* (Nakskov), *Nykoping* og *Saxakopingh*, alle tre beliggende på Lolland-Falster.¹ Navnet i jordebogen er altid blevet taget højtideligt af danske historikere, og det skarpsindigste tolkningsforslag er H. V. Clausens,² at det skulle sigte til *Højby* ved Nykøbing Sjælland, i hvis navn der kunne lægges en hentydning til en flyttet købing. Efter placeringen i listen ville man dog snarest tænke på en by på en af de sydlige øer; og da der næppe har været nogen på Møn før Steges opkomst o. 1300, kunne det være en fjerde by på Lolland-Falster, og her savner man netop en i listen, *Stubbekøbing*. Selv om dens første kendte privilegier er fra 1354,³ menes den at være ældre end Nykøbing F; kirken stammer fra o. 1175, og det er den eneste af de danske købinger vi ikke kender noget ældre navn på, mens det gamle navn for Saks København, *Saxthorp*, forekommer andetsteds i jordebogen. At *Hoghakiøping* er en skrivefejl for Stubbekøbing, som oplysningerne om byens størrelse ville passe godt på, er da nok den simpleste forklaring, når hs. stammer fra Sorø hvor man synes at have ejet og måske endda afskrevet flere af de kroniker der har optaget Høkækøping fra LK. Havde fejlen først sneget sig ind i det sirligt skrevne jordebogshs., havde man sikkert ikke nænnet at rette, for det er jo trods alt en afskrift, og benytttere ville have gennemskuet hvad der egentlig skulle have stået.

Efter al sandsynlighed er *Høkækøping* da et fiktivt navn, dannet under eller kort før tilrettelæggelsen af AnnLund, efter at bynavnene på *-køping* omsider også var slået an i Danmark. Hvis historien om byflytningen er ældre, må navnet være ændret, uden at den der gjorde det har tænkt

1926—43 ved Svend Aakjær, med facsimile af jordebogen. Nedennævnte købstadliste findes bl. 54v.

¹ Aakjær mener ganske vist (udg.s kommentarbind s. 530 og 544) at det drejer sig om Nykøbing Sjælland, fordi det ville passe bedst med senere skatteopgørelser. Men heroverfor står Harald Jørgensens opfattelse (støttet af Danmarks Stednavne 11, 1954, s. 14) i de pågældende historiske afsnit i J. P. Trap: Danmark⁵ (III, 1954, s. 380 f., IV, 1955, s. 699) at Nykøbing S først dukker op henimod 1300, mens Nykøbing F er anlagt noget før, og den jordebogen sigter til.

² Fra Holbæk Amt (1918, = bind 11—12 af tidsskriftet af samme navn, 1917—18) s. 270. For fuldstændigheds skyld må desuden nævnes en dårligt underbygget afhandling af Vilh. Lorenzen, Hvor laa Valdemarstidens Hoghakiøping? (Smaa-studier tilegnet Christian Axel Jensen, 1943, s. 37 ff.), der hævder at det skulle være den nuværende landsby Ny Borre på Møn, under henvisning til et dér forsvundet Højby. Jf. yderligere nedenfor s. 44 f.

³ Jf. Traps Danmark⁵ IV s. 711 og Aage Houken: Håndbog i danske stednavne (1956) s. 119 f. og 277.

over at han forsyndede sig mod ældre navnestil. For os er denne ubetænksomhed imidlertid nyttig, idet den beviser samhørighed mellem de bevarede redaktioner af LK til o. 1250—60, så vi bør regne med at LK i sin foreliggende form stammer fra kredsen omkring Jakob Erlandsøn og hans venner fra Roskilde. Det er sandsynligt at råstoffet er bragt med over fra Roskilde, og bemærkningerne om Danmarks fulde uafhængighed af Tyskland undtagen i Kristendommens indgangsåar tyder på at anbringelse foran Roskildekrøniken på et eller andet tidspunkt har været påtænkt. Det er naturligt at disse linjer er slettet i den svenske oversættelse som PKs tendens uvedkommende; men det er fremfor alt dem vi må bygge på når vi skal undersøge, om der bag den nuværende LK med den defaitistiske holdning overfor Sverige ligger en ældre, skrevet i en anden ånd. De pågældende linjers kontakt fremad til Harald klaks og Harald blåtands tidsaldre er vigtig, fordi den så godt som beviser at LK oprindeligt må have været noget længere, men ved indlemmelsen i AnnLund forsætligt er afbrudt ved et af de få tydelige nedgangspunkter i Danmarks sagnhistorie. Som konklusion af sammenligningen mellem de to teksttyper tør vi fastslå at bedste tekstform, hvad enten den står i de latinske eller svenske redaktioner, ligger nærmest opad det fælles forlæg, og formode at det vi kun kender resumeret fra først af har været fyldigere fremstillet, samt at der også har været skildret begivenheder efter Bråvallaslaget. Blandt de ting som kunne tænkes fyldigere oplyst fra begyndelsen, er tilstanden under Harald hildetands mor *Åsa (Asa)*, som Saxo ikke kender, men som højst sandsynligt er identisk med *Auðr* i Skjoldungasagafragmentet Sögubrot af fornkonungum.

Sammenligningen af de to teksttyper har kun givet os ét litterært holdepunkt udenfor LK, nemlig til HN, og værkernes forskellige gløse for *bæver* tvang endda til at antage et gennemgangsled på modersmålet i LK-forfatterens bevidsthed. Berøringen er tydelig, men det er ikke givet at den er direkte, selv om sandsynligheden herfor øges ved at HN begynder med en bemærkning om folkeopnævneren *Nor* (HN 73²⁻³). Nu er der jo imidlertid få værker hvis datering er mere omstridt, og det ligger udenfor denne undersøgelses muligheder at træffe noget valg mellem hypoteserne. Det eneste vi kan — og bør — gøre, er at understrege, at Jørgen Olriks datering af LK er så løst underbygget at man ikke kan datere andre værker ud fra den. De moderne norske teorier om HN's tilblivelse i Danmark,¹ med benyttelse af et 1728 tabt Sorøhs. der inde-

¹ Jf. Asgaut Steinnes, NoHT 34 (1946—48) s. 17 ff. og 35 (1949—51) s. 173 ff., samt Halvdan Koht, NoHT 35 s. 54 ff.

holdt næsten alle HN's europæiske kilder, fortjener den allerstørste opmærksomhed, men en vekselvirkning ved værkernes tilblivelse står og falder med hypotesens rigtighed. Ensidig påvirkning — fra HN, ikke den anden vej — kan imidlertid ikke udelukkes, og i så fald kan den godt tilhøre en senere tid end HN's tilblivelse, ja der er intet til hinder for at det kan være lige før indlemmelsen i AnnLund. Så sent som forsommeren 1256 havde Jakob Erlandsøn hemmeligt og ulovligt norske gæster¹, og de kan meget vel have ydet deres til at LK blev til en travesti. Det må imidlertid præciseres at dette tidspunkt langt fra er det eneste mulige, det er kun det absolut sidste, og den væsentligste grund til at fremhæve det så stærkt er dels travestiafsnittets gode tekst- og sprogform i den svenske oversættelse, dels dets relativt fyldige omfang i et så strukturfremmed værk som en årbog. Men hvis man ikke på dette grundlag var mest tilbøjelig til at gætte på at historien var lige så ny som den nationalt set er drillevorn, kunne man fremføre flere tidligere lejligheder hvor nordmænd har opholdt sig i Danmark med utvivlsom lyst til at pille ved landets glørværdige fortid. Vi skal nøjes med at nævne biskop Helge af Oslos ophold i Danmark 1169—70, som Halvdan Koht har slået ned på. Lige før den fred som skulle besegle dansk lenshøjhed over Viken, men også flere gange før og efter, må der have været tilstrækkeligt med irritationsmomenter til at udløse norsk travestering af dansk nationalhistorie eller medvirkning ved det.

Hvis man anvender Axel Olriks fordelingsmetode ved Saxo på LK, skulle afsnittet om Hundekongen og Lusekongen adskille sig fra resten ved at have norsk kilde. Dette er ikke noget bindende bevis, for Olrik burde have regnet med en vis fejlmargen,² men det er rimeligst at prøve teoriens holdbarhed i et tilfælde hvor den på forhånd synes oplagt. Eventyret om hunden som konge indtil naturen går over optugtelsen og styrter ham i døden, lader sig principielt ikke henføre til noget bestemt geografisk område,³ men det er væsentligt at det ellers findes som en norsk tradition brugt om norske forhold. Foruden i stykket *Hversu Nóregr*

¹ Jf. Skyum-Nielsen, a.a. s. 111 f., og kilden Hákonar saga Hákonarsonar, Konunga sögur udg. af C. R. Unger (1873) s. 431. Sagaen meddeler kun navnet på den ledende blandt nordmændene, Þorlaugr bósi.

² Således er Olriks anbringelse af Saxos Hagbard og Signe-stof blandt de danske sagn, Saksens oldhistorie II (1894) s. 230 ff., yderst tvivlsom, jf. Sverker Eks udredning Norsk kämpavisa i östnordisk tradition (Göteborgs Högskolas Årsskrift 27.1, 1921) s. 12 ff., hvor der også for Saxos tradition er påvist et norsk underlag.

³ Om realiteter og forskningshypoteser vedrørende Hundekongen se KL 7 sp. 82 f. (Olav Bø) og dér anført litteratur.

byggðist i Flateyjarbók, optræder det to steder i Heimskringla, i Håkon Adelstensfostres saga og i Olaf den helliges i kapitlet om Jämtlands forhistorie, og på det til det sidste svarende sted i den store saga om Olaf. Ligesom i Flateyjarbók er hundekongens navn *Saurr*, og hvor overkongen nævnes er det *Eysteinn illráði*. Traditionen om den norske hundekonge når helt ind i den interpolerede PK (Småst 227 nederst), hvor *Østen* — fonetisk identisk med *Eysteinn*, men rigtignok efter sammenhængen bror til Norges eponym — udsætter nordmændene for ydmygelse; i PK har danskerne jo i forvejen deres hundekonge, indsat af Attila (Adils), så i den interpolerede redaktion er Sveriges triumf over broderfolkene fuldkommen. Til alt dette kan lægges traditionen i Saxos 7. bog om en fra Sverige indsat hundekonge i Norge.

Vi havde i forvejen bævertrællen som en indlånt norsk forestilling, med eller uden HN som kilde, og med Hversu Nóregr byggðist har LK ikke bare hundekongen og den norske opnævner tilfælles, men også Snio og Læ (Hlér). Det siges ligeud at Læ er en jætte, men Snio og for den sags skyld også Adils opfører sig på samme måde som han. Hvis der havde stået Guðmundr á Glæsisvöllum i stedet for Attil(i)a, havde man ikke undret sig. Skal man opnå noget hos jætter, går vejen gennem gåder eller sandheder, og dette er noget den norrøne litteratur har drevet op til kunstnerisk fuldkommenhed. På dansk område kommer fortællingen om Torkel adelfar hos Saxo det vidunderligt nær, men der er også et ganske godt tilløb til det i gåde- og sandsage-samtalerne i LK. Dertil kommer det geografiske træk at den vigtigste lokalitet er Kattegatsøen Læsø, som fra dansk synspunkt er temmelig perifer, men det første en sejrende nordmand ser af Danmark.

Den drastiske slutning på Snios liv peger derimod hverken mod norsk eller anden litterært udnyttet sagntradition, den har sin forudsætning i Biblen, nærmere bestemt kong Antiokus Epifanes' skæbne i 2. Makkab. 9. kap., hvor ormene vælter ud af ham og han dør under ulidelig pine som straf for sit hovmod og sin ondskab mod jøderne.¹ Det er rex iniquus der lider sin velfortjente straf, og det kan kun være tilrettelagt af en højt-dannet gejstlig. Det er muligt det har adresse til Christoffer 1., så hårdt som linjerne var trukket op i striden mellem ham og Jakob Erlandsøn, og så pejorativ karakteristikken af ham er i yngre danske krøniker. Men

¹ Jf. Inger M. Boberg, Danske Studier 1951 s. 69 f., som sidste punkt i afhandlingen *Lussegubben*, der bl.a. lægger vægt på lighederne mellem denne skikkelse i folketroen og *Lucifer*. Hun understreger, at »Først senere — dog allerede i det 12. årh. — er navnet, som vi skal se, sat i forbindelse med insektet lus«; men den tidlige datering, som synes at genere hende, er jo Jørgen Olriks usikre.

den tilknytning til en jysk *Lushøj*¹ som ikke bare de afledte danske traditioner men også hovedparten af de svenske redaktioner vidner om (jf. ovenfor s. 18), er sikkert en bevidst folkelig anskueliggørelse af fablen om denne rex iniquus, med adresse ad libitum, i erkendelse af at den lettest kunne sættes i omløb ved omdannelse til et stedsagn. Dette rejser spørgsmålet om en spaltning i en lærd og en folkelig tilrettelæggelse under selve tilblivelsen som forklaring på den store forskel i dette ene afsnit i de latinske og svenske versioner, og om den svenske oversættelse trods alt helt eller delvis skulle have dansk forlæg.

LK som helhed er meget nemmere at forstå når man opfatter historien om Rakke og Snio som en interpolation i en ellers væsentlig ældre tekst, en behændig udnyttelse af at Rolf krake er barn ved sin fars død og der derved bliver et slip i det episke forløb. Men denne iagttagelse rejser spørgsmålet om der derudover skulle være sekundære småtræk. Mistanken herom falder i første række på *Hökæköping*, der efter den tidligere udredning som dansk stednavn må tilhøre det 13. århundrede. Det kan meget vel være rettet fra noget andet, men det kunne også være hele afsnittet om byflytningen der var interpoleret, som et eksempel på hvordan en konge kan vise sig som rex justus, selv om det ikke er videre sandsynligt. Større vægt tilkommer derimod, når norsk medvirkning ved den afsluttende redaktion er sandsynlig, nævnelser i indledningen af Dans brødre, som ingen rolle spiller i LK, og ganske særligt de tre brøders aldersfølge: *quorum unus Nori, alter Osten, tercius Dan*; dette er rangforordning, ikke bagvægt, men er også rent teknisk det mindst generende indgreb i teksten, hvis fremstillingen ikke skal brydes eller overgangsrelativer opgives.

Dersom en dansker uden indflydelse fra et norsk forlæg eller en norsk medarbejder havde indsat Norges eponym, ville han have valgt formen *Nor* som grammatisk ligestillet med *Dan*, men han kaldes i stedet *Nori*, og på samme måde står der *Nore* både i PK og i magister Matthias Lincopensis' nedennævnte hyldestdigt fra o. 1320, der benytter indledningen til LK. Så langt man tør slutte ud fra det mytiske navns få forekomster, har tostavellesformen *Nori* været den almindelige i vestnordisk til 1300 eller noget længere, men er så blevet fortrængt af *Nor* eller *Nór*. Denne kronologiske fordeling finder vi i håndskrifterne af Odd munks Saga Óláfs Tryggvasonar, i det kapitel der i det ældste hs. har overskriften

¹ Danmarks Stednavne 9 (1948) s. 147 henført til højen i Nørlyng herred. Også navnets jyske udtale i nyere tid fører hen til insektet; men ud fra en sideform *Lyshøj* i et jysk sagn og sognenavnet *Lysegård* har Peter Skautrup (Hardsyssels Aarbog 57, 1963, s. 47 ff.) forklaret første led som en aflydsform til *lius*.

Frá landa skipan, og det afgørende for os er at dette ældste hs., som Finnur Jónsson snarest ville datere til 13. århundredes 3. fjerdedel¹, altså betænkeligt nær ved vort kære 1256, ikke bare har formen *Nori*, men også i en sammenhæng der kan forklare det langt mærkeligere *Østen*: *Sa var konungr forðum er Nori het er fyrst byggþi Noreg. en supr fra Noregi er Danmork. en Suiþioð austr fra*. Synskredsen er norsk, hvor Sverige er det østlige naboland, og *austr frá* er synonymt med det naturligere *austan*, der med dansk monoftongering og sædvanlig vokalsvækkelse giver *østen*, som samtidig er monoftongeret form for *Eysteinn*, et navn der endda er indblandet i en hundekongehistorie. Det gælder overhovedet i dette tilfælde om ikke at overvurdere sandsynlighedsbeviserne, for der er nok af dem: til de åbne spørgsmål hører om der er direkte forbindelse mellem Odd munk og HN, som LK har beretningen om bævertrællen fælles med; og det ældste hs. af Odd munks tekst, AM 310,4^o, kan følges tilbage til Ole Worm som første kendte ejer. Det er indenfor mulighedernes rækkevidde at han kan være stødt på det i Danmark, men det véd vi ikke noget om; det eneste vi med sikkerhed véd, er at det er skrevet af en nordmand. Det er tænkeligt, men ingenlunde bevisligt, at dette hs. tidligere er gået igennem Jakob Erlandsøns eller en af hans Roskildevenners hænder; men selv om dette virker fantastisk, er fyldigt kendskab til norsk tradition hos LKs sidste redaktør ikke til at komme udenom.

Vi er nu ved enden af redegørelsen for formodet sen omarbejdelse af LK under norsk indflydelse, og det vil være ønskeligt at sammenfatte de norske tilskud man umiddelbart bør regne med: at der i indledningen til Dan og hans far er tilføjet stamfædre for de andre skandinaviske folk, og at fremstillingen er udvidet med det vidtløftige eventyr om Rakke og Snio. Dertil kommer jætterne i baggrunden, og en nordvendt Danmarksgeografi med Læsø som det første man er blevet vár. Hvordan det forholder sig med Høkækøping er tvivlsomt, bortset fra at navnet i hvert fald må være nylavet. Men bag dette træder en ældre rent dansk kerne frem, hvor forbindelse med norsk tradition er sparsom og mere på lige fod.

LKs indledning er jo et rigsoprindelsessagn, »Upphaf Danmerkr«, og det giver sig selv at hovedpersonen *Dan* er fremskaffet som den nødvendige eponym. For nutidsmennesker, i det mindste filologer, er det endvidere indlysende at også hans far *Ypper* er det, nemlig for byen *Uppsala*, der nævnes i samme åndedræt som han, men det er et spørgsmål hvor let det har været for middelaldermennesker at opdage efter at *i-omlyden* var ophørt med at være produktiv. Dog er det i al fald lyk-

¹ I hans udg. 1932, indledning s. IV f. Det citerede findes s. 83.

kedes én at finde ud af eponymien, nemlig den førnævnte højtbegavede magister Matthias Lincopensis der kort efter 1318 til sin Poetria knyttede et ære- og læredigt, hvis indledning forherliger Uppsalas grundlægger *Uppo*,¹ faderen til hele Nordens erobrerkonger: ... *Ille tripertito diuisam limite ternis | Swen*,² *Nore, Dan, natis gelidam subiecerat Arctum*.³ Det er mere elegant end udnyttelsen i PK i det følgende århundrede, og navnet *Ypper*⁴ er tolket efter intentionen i LK.

Dette navn må ikke mindre være følt som fremmed i middelalderens Danmark, for det er ikke medtaget i en eneste af de yngre krøniker der bygger på LK. Dog har man muligvis, med støtte i sædvanlig udskiftning af *y* med *u* ved latinisering af navne, opfattet det som en variant af det *Uffe* (eller *Offe*) der indlæntes i det 12. århundrede sammen med sagnet om den berømte grænsekæmper⁵ og hurtigt synes at være blevet et mode-

¹ Dateringen fremgår af at æredigtets hyldest gælder den nyligt indsatte ærkebiskop Olof Björnsson, der indviedes i efteråret 1318. Poetria m.m. er udgivet af Stanislaw Sawicki, Samlaren 1936 s. 109 ff. Æredigtet begynder s. 143, kommentaren dertil står s. 124 ff. Om den moderne opfattelse, at første led i *Uppsala* er stedsadverbiet *upp*, se Jöran Sahlgren, Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift 1947 s. 5 ff., og Nils Sundquist, Uppsala stads historia I (1953) s. 67 ff.

² At *Sven* står her som søn af *Uppo*, er betydningsfuldt for diskussionen om hvornår *svensk* afløser *uplendsk* som nationalitetsbetegnelse, og kunne tyde på at tendensen er udgået fra Birgitta og hendes kreds.

³ Det sidste ord er Sawickis rettelse af *arcū* i hs., men den er sikret ved umiskendelige forbilleder i klassisk latinsk poesi.

⁴ Sproghistorisk kan navnet både dække et **Yppir* og et **Yppr* med tidligt udviklet støttevokal, men det første er mest nærliggende. Sawicki foreslog i afhandlingen Zum Namen Ypper, APhS 11 (1936—37) s. 189 ff., at det var samme navn som den berømte svenske runeristers, på stenene ristet *ubir* og *ybir* og af Erik Brate (Svenska runristare, Kungl. Vitterh. o. Antikv. Akad. Handl. 33:5, 1925, s. 97 ff.) udlæst *Øbber* eller *Ybber*, men af Otto v. Friesen (Nordisk Kultur 6. Runorna, 1933, s. 221 ff.) *Øpir*. — Sawicki forklarer *Yppir* som nomen agentis til *yppa* = berømme.

⁵ Kristian Hald har (Saxo Uffesagn, Festskrift til Vilhelm Andersen, 1934, s. 28 ff.) dels understreget at navnets lydrette form i ældste dansk er *Ubbi* (med sideform *Obbi*), mens *f*-geminat er udelukket i vikingetiden, dels fastslået at Uffes sakserskamp er mistænkelig som dansk tradition. For det første er det angleerne der er saksernes modpart, for det andet røber Saxo efter skildringen af Uffes ungdomsbedrift at han har udtømt en benyttet kilde; denne er sandsynligvis nærbeslægtet med eller en forløber for den lidt yngre engelske Vitæ duorum Offarum (om Offa i Angel og den senere konge i Mercia af samme navn). Heroverfor har Inger M. Boberg (Die Sage von Vermund und Uffe, APhS 16, 1942—43, s. 129 ff.) fremhævet at sagnet må have levet i al fald nogen tid i Danmark før det kunne nå at ændre Uffes nationalitet, i den oprindelige tradition er der en dansk kong *Alewih* som hører til hans fjender; denne er imidlertid annekteret i vestnordiske gengivelser af den

navn. Sammenblanding af *Ypper* og *Uffe* er sikkert medvirkende årsag til at man møder Dan som søn af Uffe både hos Svend Aggesøn, og den anden af de tre gange Saxo har en konge af navnet, uden at der i virkeligheden kan have været mere end — højst — én.¹ Det er den eneste Dan vestnordisk tradition kender, ham som for sit hovmod kaldes *mikilláti*, og som utvivlsomt er mest virkelighedsnær. Men det er de to andre hvis gerning en national myte kan vokse frem af, rigsgrundlæggeren og den raske yngling der slår bro over Elben med skibsdækkene; dersom det da ikke forholder sig lige omvendt, at de er opstået som et symbolsk udtryk for folkets forventning til rigets skaber og værner. I LK passer dette på Dan, som må have et sjælden ædelt ophav.

At *Ypper* blev vraget i de yngre kompilerede krøniker til fordel for *Humble*, det navn Saxo havde udstyret Dans far med, kan hænge sammen med at Dans ældste søn hed det samme og det sædvanlige opkaldelses-system derved skete fyldest. Det har i hvert fald ikke generet kompilatorerne at Dan var fremstillet som svensk kongesøn, for AnnRy præsenterer ham således: *Dan, filius Humblæ, de Suecia ueniens*, med den sidste oplysning taget fra LK, den første fra Saxo. Kun Valdemarstidens to store historikere synes at have holdt igen. Svend Aggesøn kniber helt udenom. Den utiltalende Dan har han et stykke ned i kongeætten uden et ord om rigsnavnets opkomst, mens Skjold sættes i spidsen: *SKJOLD Danis primum didici prefuisse* (SM I 97⁸), og det nævnes at hans efterfølgere i islandske kvad kaldes *Skioldunger*.

Mens Svend Aggesøn tier den uønskede tradition ihjel, sætter Saxo noget andet i stedet. Det er allerede nævnt at han tillægger Dans far og søn samme navn, *Humble*. Dette er ganske vist ikke noget almindeligt brugt mandnavn, men et gammelt heltenavn² uden alt for præcise associationer om hjemsted. Det er tydeligt at forestillingen om Dans komme

danske kongerække, hvor *Danr mikilláti* er søn af *Óláfr lítilláti*. At et nyindkommet navn som *Uffe* kan fortrænge ældre som det ligner mere eller mindre, kan forklares ud fra en almindelig fremgang for *an*-stamme-navne i 11. og 12. årh., der illustreres godt ved at Svend Estridsøns far hedder *Ulf* (jarl) men den af Svendssønnerne der var opkaldt efter ham, i danske kilder altid *Ubbe*, så vi må til *Knýtlinga saga* for at opdage at dette navn fra begyndelsen kun var hypokoristisk: *Ulfur er Ubbi var kallaðr*. Jf. iøvrigt Brates betragtninger (henvisn. i foregående note) over *ia*-stammer og *an*-stammer som ligestillede muligheder ved hypokoristiske dannelser.

¹ Jf. DH II s. 223 ff., især s. 225 f. med oversigt over Dans plads i de forskellige traditioner, men uden drøftelse af mulig sammenhæng mellem *Ypper* og *Uffe*.

² *Humli* med lydret østnordisk *b*-indskud, jf. Danmarks gamle Personnavne I (1936—48) sp. 579 f. med henvisninger, bl.a. til *Hervarar saga* ok *Heiðreks konungs*.

fra Sverige skal kvæles; men hvis den har været udbredt, måtte der sættes autoritet bag påstanden om et andet begivenhedsforløb, og det klarer Saxo negativt, ved at gendrive en anden forkert forklaring, at danskerne skulle stamme fra Danaerne, med henvisning til diskussion herom i Dudos normanniske krønike; når Saxo på denne måde havde taget stilling til en udenlandsk fremstilling af sagen, måtte hans læsere gå ud fra at emnet var undersøgt til bunds, og at man kun vidste at Dan var dukket op i en fjern fortid, men ikke noget om hvor han var kommet fra. At den svenske afstamning var uønsket, har dog ikke bare skyldtes Sveriges daværende svage politiske stilling, men også den rolle Sverige havde spillet som hedensk bagland i brydningstiden omkring religions-skiftet; og forestillingerne herom var især knyttet til Uppsala, i al fald hos dem der havde læst Adam af Bremen. Sandsynligvis har Saxo yderligere haft en mistanke — eller viden — om at Ypper var et navn for Odin, som i hans øjne var en troldmand og bedrager, et menneske der gav sig ud for en guddom. Så antipatisk som Saxo opfattede og skildrede Odin selv, var det umuligt at lade gode konger være hans sønner eller fjernere efterkommere, og derfor har han både låst Dan og Skjold fast i en rent menneskelig slægtrække. Men han røber hvad han har villet undgå, i slutningen af 4. bog hvor han nævner rygtet om den norske kong Frøger at han var Odins søn. Denne formodede Odins søn fældes af Dan 3.s far!

At Ypper kunne betegne Odin, er for længst foreslået, men aldrig blevet ænset. Udredningen herom findes i en meget værdifuld Mønsbeskrivelse af sognepræsten Johan Paludan,¹ hvor hovedargumentet er at der ville blive en fuldstændig parallel i Dans og Skjolds afstamning hvis Ypper forklaredes som Odin. Dette er ikke så løs ønsketænkning som det lyder til, for Paludan havde sat sig grundigt ind i mønsk folketro og samtidigt studeret P. F. Suhms historiske og mytologiske værker for at sætte den i perspektiv; og for os har det særlig interesse, fordi det Paludan skulle bruge den nordiske mytologi til, var tolkning af den til Møns klint knyttede *Jøden*² *Opsal*. Der er nu almindelig enighed om at dette er et dæk-

¹ Forsøg til en antiqvarisk, historisk, statistisk og geographisk Beskrivelse over Møen I (1822, posthumt udgivet) s. 131, jf. også s. 166.

² I nutidens udtale sædvanligvis *Jøn* eller, med tydelig maskulinsartikel, *Jøing*. Ordet *jøde* er lydret udviklet af *jote* (jotun), jf. Ordbog over det danske Sprog IX sp. 979 og Kalkar V s. 548. I ældre tid skrevet *Jøden fra Upsal*, eller litterært *Jætten fra Upsal*, præpositionen er historisk rigtig. Det er almindeligt på Møn at ofre det sidste neg af hver ager til hans hest; og ifølge indberetning til Stednavneudvalget 1928 fra skræddermester N. K. Pedersen, Nørreby pr. Borre, kaldes et

navn for Odin,¹ som man på Møn ikke ønsker at nævne ved sit rette navn, ligesom de fleste mener at *Opsal* er det svenske *Uppsala*. Kun den forsker der har udredet emnet grundigst, Hans Ellekilde,² anser Opsal for et navn for Møns klint. Men denne opfattelse savner støtte både i nutiden og i ældre kilders vidnesbyrd om mønske navne. Vi kan således se af N. F. S. Grundtvigs digt *Dronninge-Stolen* (1825)³ at Opsal hverken er navn for Møns klint eller en del af denne, idet han direkte besynger de tre berømte formationer *Dronningestolen*, *Sommerspiret* og *Taleren*, og samtidig tilkendegiver at Opsal skal søges udenfor Møn: *Hvorlunde den Jætte fra Opsal kom | Og grundet paa Klint sit Herredom, | Derom taler Odin med Saga*. Den kontrast Grundtvig her etablerer mellem Odin og Jøden Opsal, kan vi se bort fra, idet den skyldes hans personlige engagement i kampen mellem aser og jætter, der er uforenelig med de folkelige forestillinger om Odinsjægeren. Kernepunktet for os må være Paludans og Suhms tydning af henholdsvis *Ypper* og *Jøden Opsal | Jætten fra Upsal* som navne for Odin. Det første opfordrer til en skønsmæssig datering af LKs indledning til den periode da det endnu var normalt at opstille fyrstegenealogierne med en Odins søn i spidsen. Den falder sandsynligvis sammen med sidste frist for de dannede samfundslags evne til at gribe en lydlig sammenhæng mellem *upp* og *Yppir*. Da den brast, var man henvist til en omskrivning som *joten* (eller et andet appellativ) *fra Uppsala*.

Da *Ypper* ikke kendes som Odinsheiti i skjaldedigtningen, bør vi betragte dette tilskud til traditionen som østnordisk, men kan godt alligevel sætte det sammen med Snorres vidnesbyrd i *Ynglinga saga*, at Odin på sin vej op i Norden *tók sér bústað í ey einni; þar heitir nú Óðinsey í Fjóni*. For den sekundære efterhedenske mytedannelse har da både Danmark og Sverige haft en naturlig hjemby for Odin, hvis navn mindede om ham,

par huler i *Dronningestolen Jøing Åbsals Hule*, samt påvises *Jøing* (eller *Jøn*) *Åbsals Kele* (kilde), en fugtig plet hvor han plejer at ride sin hest til vands. Traditionen kendes allerede fra optegnelser 1681 af præsten Hans Jensen Viborg, bl.a. udnyttet i Resens Danske Atlas.

¹ Allerede fastslået af Suhm, *Critisk Historie af Danmark udi den hedenske Tid II* (1775) s. 37, stedet desværre oversat af Paludan. Derimod forklarer Suhm (s. 480) *Ypper* og *Urbar* i PK, hvis tekst han anser for primær, som en fejl for Gylfe.

² Odinsjægeren paa Møn, Nordiskt folkminne. Studier tillägnade C. W. von Sydow (1928) s. 85 ff. (optrykt Danske Folkeminder. Udvalgte Afhandlinger og Artikler, 1961, s. 55 ff.), og hans og Axel Olriks Nordens Gudeverden I (1926—51) s. 465.

³ Et fødselsdagsdigt til dronningen, hvor det mønske landskab har præg både af selvsyn og af Paludans bog, optrykt *Poetiske Skrifter V* (1883) s. 371 ff.

hvorfra han kunne dirigere ekspeditioner til udvidelse af sit herredømme. Fra Odense sendte han, stadig efter Ynglinga saga, Gefjon til Sverige á *landaleitan*, og hun *dró landit* (Sjælland) *út á hafit ok vestr gegnt Óðinsey*; og fra Uppsala lod han i henhold til LK sin søn Dan drage *in has partes, que nunc dicuntur Dacia, ad regendum insulas .IIII^{or}*, og opnåede at indbyggerne gav Dan landet *ad sedem regni*. Det er Odin/Ypper der planlægger *landaleitan* og trækker i trådene til sagen er godt i gang, og får æren for dette; så rykker hans lovende søn frem i første række, i Danmark Skjold eller Dan, som borgen for en fortsættelse der er begyndelsen værdig.

Sandsynligvis er vi nu nået frem til en lignende tolkning af navnet Ypper og den dertil knyttede tradition som Svend Aggesøn og Saxo, men uden at være bundet af de samme hensyn. Og vi må gøre Axel Olrik den halve indrømmelse at der virkelig kan være grund til at tro at Saxo og Svend Aggesøn har kendt LK, omend i en anden skikkelse end vi nu finder den i AnnLund, men at de først og fremmest har misbilliget den i saglig henseende. Hvis Saxo, som Olrik hævder, har forudsat kendskab til LK hos sit publikum, har det været med beklagelse og ønske om at fortrænge de indtryk den har bibragt, i det mindste afstamningen fra Odin og indvandringen fra Sverige. Alt dette ignorerer Svend Aggesøn, men sætter til gengæld ind på et andet punkt, i et energisk forsvar for Lejrekongen Helge (SM I 96 f.). I hans øjne er det en dyd ved Helge at han altid er på vikingetog, han betragter *rex maris* som en ærestitel, og Helges elskovseventyr nævnes ikke; når Saxo har ment at kunne gå let hen over episoden med Thora, tør man vist forudsætte at også Svend kender til den. I LK er han derimod søkonge i vikingetidens forstand, og ikke sart i udvælgelsen af mandskab (*multos ad se traxit maleficos*), altså intet godt eksempel for eftertiden. Forskellen er dybest set, at den episke fremstilling i LK er et mål i sig selv, som den kun hæver sig over i skildringen af rigets oprettelse, mens Svend Aggesøn og Saxo foretager en vurdering, og hele tiden har et vågent øje for at der ikke sættes skår i den nationale ære; der forekommer nok dårlige konger hos Saxo, men de fordømmes. LK er skrevet i en anden ånd, den virker friskere, og som den hører en ældre tid til.

Det er forøvrigt muligt at LK har sat sig spor tidligere i århundredet, i forklaringerne på et par stednavne i det værk om Knud den hellige som den engelske klerk Ælnoth i 1125 dedicerede til hans bror kong Niels,¹ det er etymologier til *Roskilde* og *Hedeby* i forbindelse med begivenheder

¹ Udgivet af Gertz, *Vitae sanctorum Danorum* (1908—12) s. 77 ff.

knyttet til disse byer. Der er imidlertid ingen verbal overensstemmelse, så der skal næppe forudsættes andet end fælles kilde, og forholdet siger intet om LKs datering. Men det kan slet ikke tydes den anden vej, som lån fra Ælnoth til LK, som Lukman har villet,¹ fordi forekomsterne hos Ælnoth optræder med stort mellemrum og gælder navnenes betydning, ikke anledningen til at de er opkommet, sådan som i LK, hvor navnedannelsen glider naturligt ind i den fortløbende fremstilling. I det hele taget overvurderer Lukman den litterære horisont og kombinationsevne hos LKs forfatter, når han forudsætter at han på én gang udnytter Ælnoth, endda ved at opsamle spredte anmærkninger, Beowulf og Hátalykill, det orknøske kvad fra 1140erne. For de to digterværkers vedkommende må berøringspunkterne tilhøre et tidligere trin i sagnoverleveringen, og det er traditioner der næppe er opsuget i Danmark.

Når hverken berøringen med Ælnoth eller med HN kan bidrage til LKs datering, må vi prøve at finde holdepunkter i LK selv, og bør først undersøge om der er noget der taler for eller imod de ældre forskeres anbringelse af den i Valdemarstiden. I denne periode ville den passe bedst efter 1182, da Knud 6., støttet af Absalon, slap godt fra at nægte den lensed til den tyske kejser som hans far og dennes nærmeste forgængere havde måttet sværge, siden Magnus Nielsson i 1131 havde søgt kejserens støtte under de danske tronstridigheder og dermed åbnet for tysk indblanding i danske sager. Mellem 1131 og 1182 er der den dårligst tænkelige baggrund for LKs stolte ord om den uafbrudte danske frihed, hvor meget end Axel og Jørgen Olrik søgte at bortforklare dette² under hensyn til Saxo. Men lige efter 1182, hvor der må have været et udbredt ønske om at neddyse den pinlige lensoverhøjhed, lod det sig høre. Man kunne ovenikøbet, trods de tidligere fremførte argumenter for 1260erne og Jakob Erlandsøns kreds, fristes til at se tilføjelsen om Hjarvard, *Teotonicus genere*, som en advarsel mod Knuds svoger Siegfried af Orlamünde, der som kejserens udsending havde prøvet at presse Knud til at aflægge lenseden, hvis man da ikke hellere følger den tredje bror, Hans Olrik, i den sobre iagttagelse af en almindelig tilbøjelighed til at skyde skylden på udlændinge for forræderiske anslag.³

På denne politiske baggrund må vi hævde, at LK⁴ enten er ældre end 1131 eller yngre end 1182, og at det første er sandsynligst. Men i begge

¹ DaHT 11. rk. 2 (1947—49) s. 504 f. Derimod kan Lukman have ret i at tilføjelserne i AM 843,4^o stammer fra Ælnoth, men de er meget yngre end teksten.

² Jf. især den lange, lidet overbevisende note, Jørgen Ollriks oversættelse s. 10 f.

³ DaHT 6. rk. 4 (1892—94) s. 225 f.

⁴ Stadig i den ældre form uden Hundekongen og Lusekongen.

tilfælde kommer dateringen i konflikt med den gængse opfattelse, at LK er udarbejdet som en slags indledning til Roskildekrøniken.¹ Desuden er Magnus Nielssøn dennes yndling fremfor nogen — trods mordet på Knud lavard »diabolo instigante« (SM I 27), og det var Magnus der havde draget Danmark ind under tysk lenshøjhed. Roskildekrøniken og LK er kun fælles om noget negativt,² nemlig at Saxo og navnlig Svend Aggesøn har kasseret dem næsten helt igennem, ellers tilhører de forskellige trin i udviklingen og miljøer. Roskildekrøniken er nationalt indifferent og udglatter dansk-tyske modsætninger.³ LK står derimod på det nationale overfor Tyskland, men er mere primitiv og ureflekteret end Svend Aggesøn og Saxo kan godtage. Den rimeligste forklaring er tre stadier, også rent kronologisk, hvoraf LK repræsenterer det ældste.

Da vi efterhånden har en vis fornemmelse af at kernen i LK er temmelig gammel, bør vi prøve stoffet den anden vej fra, om der mon skulle ligge en historisk virkelighed gemt i indvandringen fra Sverige i LKs indledning. Det er der grund til at tro, men det er yderst tvivlsomt at forfatteren har kendt noget til det fra levende tradition. Efter nyere arkæologiske iagttagelser skal danskerne kort efter 200 e. Kr. være kommet fra Sverige og have indtaget øerne øst for Storebælt samt Østfyn, men være blevet standset dér, så erobringen af resten af landet først er gennemført i 6. århundrede.⁴ Dette kunne godt i mytens form være sammentrængt til én konges tid, især når han fører det symbolske eponymnavn; men det foreliggende materiale er for spinkelt til at hjemle denne dristige tanke. Vi må se LK som et stykke litteratur der efterligner anden litteratur; og da den latinske sprogform er så lidt skolet og så nem at oversætte til modersmålet, undtagen i de partier der savner modsvar i den svenske bearbejdelse, ligger norrøne forbilleder nærmest for. Lukman har inddraget Håttalykill,⁵ og vi har nylig (s. 30 f.) set den kompositoriske parallel

¹ Derimod kan den godt være rutinemæssigt omarbejdet til dette formål.

² At de verbale lån fra Roskildekrøniken til LK er sekundære og irrelevante, er påvist ovenfor s. 16.

³ Jf. Sture Bolin: Om Nordens äldsta historieforskning (Lunds Univ. Årsskrift N.F. Avd. 1, 27:3, 1931) s. 41 ff., og Lauritz Weibull: Nekrologierna från Lund, Roskildekrønikan och Saxo (Scandia 1, 1928, s. 84 ff., optrykt Nordisk historia 2, 1948, s. 267 ff.).

⁴ Jf. Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid² III (1960) s. 270 ff. og 327, samt Gudmund Schüttes afvisning af andre argumenter for indvandringen, Danske Studier 1938 s. 91 ff., og dér omtalt litteratur, resp. Erik Kromans tilslutning, Musikalsk Akcent i Dansk (1947, også i APhS 20) s. 185 ff.

⁵ Igen i artiklen Heltesagn, KL 6 sp. 421.

mellem LKs indledning og Gefjonmyten i Ynglinga saga; og skønt begge de nævnte værker er for unge til at danne direkte forbillede, er det tænkeligt at LKs forfatter har kendt beslægtede ældre behandlinger af sagnene. Også råstoffet til Skjöldunga saga¹ og Hversu Nóregr byggðist hører med. Desværre véd vi for lidt om disse traditioners alder og liv til at klarlægge deres forhold til LK, men både i sagntraditionerne og i genren er den strukturelle lighed umiskendelig.

Mens det er farligt at slutte til andet end litterær konvention ved indvandringen fra Sverige, er der større chance for historiske kendsgerninger bag skildringen af hvordan der én gang for alle er dæmmet op mod tysk fremtrængen over sydgrænsen, og det er umagen værd at prøve hvad der kan være udtrykt i Dans bedrift, at han får standset selveste kejser Augustus. Der er i århundrederne før Valdemarerne kun to lejligheder der kan komme på tale. Den første er Gudfreds kampberedte grænsevagt i Karl den stores tid, men den er den mindst sandsynlige, både på grund af tidsafstanden og fordi der er huller i kongerækken mellem Gudfred og Gorm den gamle, så det er tvivlsomt om de senere konger nedstammer fra Gudfred. Den anden lejlighed, og den der mest ligner situationen omkring Dans grænsekamp, er generobringen 983 af det i et halvt århundrede tabte grænseområde mellem Danevirke og Ejderen og den samtidige reelle frigørelse for tysk overhøjhed,² der først i 1020erne fulgtes op af kejser Konrad 2.s formelle bekræftelse overfor Knud den store. Men en snes år før sejren 983, der sandsynligvis er baggrunden for indskriften på den store Jellingesten,³ lå den tvangssituation da Harald blåmand og hans unge søn Svend tveskæg, officielt frivilligt, føjede kejserens ønske og lod

¹ Her vanskeliggøres tankeeksperimentet ved at vi for største delen kun kender den i Arngrímur Jónssons latinske bearbejdelse, sidst udgivet af Jakob Benediktsson, *Bibliotheca Arnamagnæana* 9 (1950) s. 331 ff., jf. 12 (= Arngrímur Jónsson and his works, 1957) s. 107 ff.

² Redegørelsen støtter sig først og fremmest til den nyeste oversigtsfremstilling, Thorkild Ramskous i (Politikens) *Danmarks Historie* 2 (1963), og Vilhelm la Cours artikler om Harald blåmand og Knud den store i *Dansk biografisk Leksikon* 9 og 12 (1936—37), men derudover bl.a. til indbyrdes delvis modstridende værker som Elis Wadstein: *Namnet Danmark II* (Göteborgs Högscolas Årsskrift 25:2, 1919), Sture Bolin: *Danmark och Tyskland under Harald Gormsson* (Scandia 4, 1931, s. 184 ff.) og *Om Nordens äldsta historieforskning* s. 29 ff., Vilhelm la Cour: *Danevirkestudier* (1951) s. 165 ff., Laurence Marcellus Larson: *Canute the Great* (1912), og Alexander Cartellieri: *Die Weltstellung des Deutschen Reiches 911—1047* (1932).

³ Synspunktet deles af Bolin (Scandia 4 s. 207 f.) og Lis Jacobsen (bl. a. *Danmarks runeindskrifter*, 1942, sp. 77), men er afvist af la Cour (Danevirkestud. s. 166 ff.).

sig døbe. Ved litterær omformning af sådanne begivenheder er det noget af en trøst hvis den fremmede sejrherre er en personlighed af format, og det var i dette tilfælde Otto den store; han var ganske vist død da danskerne løsrev sig, men i en litterær syntese af et kortere åremål skal de handlende parter helst vedblive at være de samme, og det er sandsynligt at Otto den store og hans to nærmeste efterfølgere under ét er gledet ind i symbolet Augustus. Symbolet er godt valgt, for denne store kejser og feltherre kunne man godt være bekendt at have været lige ved at bukke under for.

Det vides ikke om det var Harald blåtand eller sønnen Svend der var danskernes anfører i 983; men hvis den her fremsatte formodning er rigtig, må det have været Harald, for vi hører til vor undren at Dan dør allerede tre år efter triumfen med grænselandets befrielse og det danske riges oprettelse, og Harald døde 986 eller 987.¹ For efterslægten tegnede han sig noget blakket, men den heldige afvikling af den utålelige grænsesituation har rimeligvis hørt til de forsonende momenter, og dette berettiger til at antage at han, da de mindre heldige sider var kommet lidt på afstand, kunne levere omridset til den mytiske konge der havde skabt riget. Men hvordan det end forholder sig, er det behændigt tilrettelagt at jydernes trængsler synes at være begyndt kort før Dan, den tililende fyrstesøn udefra, bringer dem til ophør; der er øjensynligt ingen tidligere hersker der kan gøres ansvarlig for at nødssituationen er opstået. Allermindst ville man drømme om at den konge der til sidst fordrev kejserens tropper, var begyndt med at måtte adlyde ham. Myten afværger at Danmark kan få skam af sin fortid. Men samtidigt har man idealiseret baggrunden for begivenheden, så det ser ud som Danmark i en fjern fortid er sprunget frem som en fuldbåren stat, hvis kurs er afstukket af den glørværdige opnævner. Det kaster yderligere glans over situationen at Dans hengivne undersætter ved karingen løfter ham op på stenen *Danærygh*,² formentlig et rent fiktivt navn dannet efter *Danevirke*, og giver indtryk af at denne almindelige germanske skik³ er spontant og dermed original i Danmark, med hævde fra det øjeblik riget stiftedes.

¹ Dødsdagen kendes ($1/_{11}$), men bestemmelsen af årstallet er relativ, jf. Lis Jacobsen, *Scandia* 8, 1935, s. 65.

² Den her anvendte form er Erfurths.s, mens Gertz SM I 45¹¹ har indsat en meningsløs kompromisform. Sidste led forklares DH II s. 237 som samme ord som no. *rygja* o: klump, og identificeres med den nu forsvundne *Lejsten ryge* i Sønderlyng herred i Jylland. Det sidste går for vidt; man kan kun fastslå, at *ryge* har kunnet bruges i jysk om en stor sten, selv om Feilberg: *Ordbog over jyske almuesmål* III s. 103 også kun kender det om den ved Lejsten.

³ Jf. Gustaf Holmgren: *När försvann Mora sten?*, (sv.) *Hist. tidskr.* 1954 s. 1 ff.

En sådan idealiseret skildring af det danske riges og den danske kongemagts tilblivelse kan vel ingen af de ældre danske konger have haft mere brug for end Knud den store, der gerne under opbygningen af sit imperium påberåbte sig arveret gennem forfædre når han ville underlægge sig et nyt rige. Til Olaf den hellige skrev han at han krævede overhøjhed over Norge, fordi *hans forellrar hafa þat ríki haft fyrir honum*,¹ og det var sådan set rigtigt, idet både hans farfar og hans far til en tid havde været herre over Norge, men Olaf havde dog på sin side det fortrin at stamme fra den gamle kongesæt og være landets lovlige hersker. Men endnu frækere havde Knud forinden båret sig ad i England mod Edmund jernside. I den samtale mellem ham og Edmund der førte til aftalen om Englands deling mellem de to, påstod Knud at Britanniens suveræne overherre for næsten 1000 år siden, som Gud selv havde indsat, var hans stamfader *Dane(s)*, mens Edmund kun kunne føre sin æt tilbage til Cerdic, der langt senere havde fået et len af Modret, Arthurs nevø, altså repræsentanten for et foregående indfødt kongehus. Kilden til denne tradition er ganske vist et værk fra årene op mod 1150, Geffrei Gaimars rimkrønike *Lestorie des Engles*,² men vidnesbyrdet vinder i troværdighed ved ligheden med den norrøne tradition, så den ikke behøver at afvises som en myte.

Tværtimod tør vi vistnok gå et skridt videre, til en hypotese om at LKs indledning kan være tilrettelagt med henblik på endnu en udvidelse af Knuds imperium. Dan angives jo at være søn af en svensk konge, altså måtte han og hans efterkommere, og det ville i datiden sige Knud, have hævdunden arveret til Sverige. I den længste del af sin regeringstid opholdt Knud sig i England, men 1026—29 var Danmark hovedlandet; da tilrettelagdes erobringen af Norge, og det var sikkert også i de år han lod slå svensk mønt.³ At imperiets vækst gik i stå, skyldtes nok dels at man ikke i England var vant til at savne ham ret længe, dels at hans helbred begyndte at vakle; han var endnu ikke fyldt 40 da han døde 1035 efter længere tids svagelighed. Men planen om også at underlægge sig Sverige

¹ Heimskringla Óláfs saga helga kap. 131, den store Olafssaga kap. 120. Hos Odd munk (ældste version kap. 47) er det skattekrav med forfædrene som fortilfælde.

² Vers 4305 ff., *Rerum Britannicarum medii ævi scriptores* 91.1—2, 1888—89. Stedet her nævnt af Alexander Bugge, *NoHT* 4. rk. V (1906—09) s. 451, strejft DH II s. 231 f., og drøftet sammen med andre stamfadertraditioner Lukman: *Ermanaric* hos Jordanes og Saxo (1949) s. 18 ff. Det må vist opfattes som en dublering af Gaimar forinden (v. 2077 ff.) lader vikingerne hjemme i Danmark diskutere arvekrav på England i kraft af den ældgamle eponym.

³ Man har fundet adskillige mønter med CNU T REX SV(eonum), jf. Curt Weibull: *Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden* (1921) s. 155 f., med henvisninger.

har utvivlsomt haft tag i ham mens hans kræfter endnu slog til, og det er en besnærende tanke at LK har skullet hjælpe med til at legalisere dette. Det kunne have lignet Knud at sammenkalde Sveriges stormænd ved Mora sten, og gøre dem opmærksom på at han gennem sin stamfader Ypper var Sveriges nærmeste arving; og det ville ikke have generet ham det fjerneste at smigre svenskerne med at de som et oprindeligere folk var lidt finere end danskerne. LKs indledning stiller det danske folk lidt ringere end det svenske, men ikke dets konge hvis brødrene Nori og Østen tænkes udeladt som sekundære, hvad der ovenfor er givet grunde for at de rimeligvis er.

Der kunne dog også tænkes et andet formål med LKs begyndelse, nemlig at fremstille Knud som jævnbyrdig med den tyske kejser. Knud blev behandlet sådan da han var med ved Konrad 2.s kroning i Rom 1027, og kort før Knuds død blev hans datter¹ Gunhild trolovet med Konrads søn Henrik (3.). Det kunne da også tænkes at LK har været planlagt til at medbringes til kejserhoffet, som en legendarisk forhistorie der kunne skjule at hun kom fra en ny nation. Anbringelsen af Augustus som Dans modstander i rigskampen giver også en tidsafstand på 1000 år. Desuden støtter det formodningen at de tyske kejsere så sig som de romerskes arvtagere, og de to fyrstebørns jævnbyrdighed måtte fremgå af deres nedstamning fra henholdsvis Augustus og den konge der havde standset ham. Dermed ville det foregående århundredes lidet flatterende begivenheder ikke bare være omtydet, men også lettere kunne gå i glemme.

Uanset hvilket formål LK er skrevet for at tjene, er den rent sagligt let at læse som et dokument fra vikingetidens ophør. Man stod midt i et tidskifte, og man ville godt være ved det i religiøs henseende; men ville man hævde sig som andet end en opkomlingenation, måtte man udnytte fra sin fortid hvad der fortsat gav anseelse, og pynte lidt på resten. At den anden konge i rækken, Dans søn Ro, får æren for at have anlagt Roskilde, kan således skyldes et ønske om at få kongestaden Roskilde,² der muligvis først er grundlagt eller i hvert fald begyndt at vokse på Harald blåtands tid, til at syne ældgammel. Når den angaves at stamme fra generationen efter Augustus og endda skulle have afløst en ældre by inde i landet, måtte man tro den var midtpunkt for en kulturtradition; og hvis LK er skrevet på Knud den stores bestilling, har det været om

¹ Efter nyere undersøgelser evt. steddatter, men i så fald lyst i kuld og køn af Knud, jf. la Cour, Dansk biografisk Leksikon 8 (1936) s. 446 f.

² At denne by for Knud var Danmarks centrum, ses bl.a. af at han anbragte biskoppen dér, Gerbrand, som seglvidne mellem de to engelske ærkebisper og de øvrige engelske bisper, jf. Ellen Jørgensen, Dansk biografisk Leksikon 8 s. 27.

at gøre at residensen i hans arverige kunne hamle op med det tyskromerske riges centrum Rom. Men vigtigst er dog at magtfordelingen efter Ros død, med Haldan som landkonge og Helge som søkonge, kalkulerer vikingetidens samfundsordning, hvor søkongedømmet bød tapre og dygtige kongesønner erstatning ude i verden for den kongemagt de måtte se heldigere slægtninge løbe af hjemme. Dette var netop Knud den stores lod. Ved Svend tveskægs pludselige død i England 1014 var der ikke noget rige til Knud, men den danske flåde derovre valgte ham straks til konge. England måtte han tilkæmpe sig, og Danmark måtte han i første omgang opgive, da hans bror Harald 2. straks efter faderens død havde taget det i besiddelse og ikke ville dele det med ham. Foruden egen dygtighed skyldte han to uventede dødsfald, Edmund jernsides og broderen Haralds, at han fik grundet et imperium i så ung en alder. Der er stor lighed mellem søkongen Helges og den unge Knuds ydre vilkår, uden at man derfor kan drage nogen parallel mellem deres privatliv.

Vi ved desværre uendelig lidt om kulturtilstanden blandt den skandinaviske del af Knud den stores undersåtter, men vi må gå ud fra at den har taget et opsving under påvirkning af den højere udviklede angelsaksiske, som de mange højættede danske og nordmænd i Knuds tjeneste har kunnet tilegne sig i fred og ro efter at hans magt var endeligt befæstet ved udgangen af 1016. De fleste af dem gled ind i det engelske folk, men nogle må have ledsaget Knud under besøgene i Danmark, ganske særligt vel 1026—27, da Knuds rejse til kejserkroningen i Rom både udgik fra og endte i Danmark, og nogle af dem må også have boet fast i landet under Hardeknuds opvækst dér. Eliten er gået ind i hirden, *Thinglith*, der var rekrutteret fra flere lande, deriblandt også Sverige, men synes at have haft dōnsk tunga til hovedsprog, og hvis lov, *Wetherlogh*, var redigeret af Knuds skrivere, *secretarii*,¹ sjællænderen Øpi den snilde og hans søn Eskil; vi kender den dels fra afskrifter fra det 15. århundrede,² som dog viser tilbage til en ældre nedskrift på Absalons og Knud 6.s. foranledning, dels fra en bearbejdet latinsk oversættelse efter samme kilde ved Svend Aggesøn og udførligt referat i Saxos 10. bog; kildeværdien er nogenlunde ens.³ I lovens begyndelse specificeres om-

¹ Svend Aggesøns betegnelse, SM I s. 70.

² Den bedste af disse, fra Jep Swales hs. E don. var. 136, Kgl. Bibl. København, er udgivet af Johs. Brøndum-Nielsen, Danske Sprogtekster til Universitetsbrug II (1928) s. 24 f. Om tekstens sprogform se Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik II (1932 og 1957) s. 91, om hs. iøvrigt samme værk I² (1950) s. 40.

³ Dette er også Poul Johs. Jørgensens opfattelse, Dansk Retshistorie² (1947) s.

fanget af Knuds rige: *Danmark oc Ængland oc Norghe oc Samland*, men på en måde der ikke udelukker at det er en senere tids overblik, så datering mellem 1030 og 1035 ikke uden videre er hjemlet. Men længere nede fornemmer man det potentielt voksende imperium når det bestemmes at en niding skal *fly al the land ther Knut war* (naturlig senere rettelse af *ær*) *konung jwir*. Man får tillid til at den vise Øpi har kendt sin herre og hans ønsker godt; og da det gamle kernestof i LK også skyldes en sjællænder, er det ikke urimeligt om det er én og samme person, men det kan aldrig blive mere end en hypotese, og er uden betydning for LKs tolkning.

Et af de pålideligste tegn på at Knud den store personlig havde tilegnet sig vesterlandsk kultur, er at han ved to lejligheder har bortskænket kostbare boggaver,¹ og har vidst at de ville blive påskønnet. Men ellers tyder de sikre vidnesbyrd på at han har interesseret sig mindre for angelsaksisk litteratur end for islandsk skjaldedigtning, og at han har kappedes med Olaf den hellige om at vinde Sigvats og hans jævnaldrendes venskab; da han har opholdt sig i England 13 af de 17 år han også var Danmarks konge, må de oftere have besøgt ham i Winchester end i Roskilde. Dette har skabt en heldig vekselvirkning mellem norrøne pust og britisk hverdag, så denne fredstid på én gang danner slutstenen og kulminationen på den periode hvor den fremgroende nordiske litteratur befrugtedes af de rodfæstede britiske² og den fastboende nordiske overklasse tog dybe indtryk af angelsaksisk poesi og lærdom. Det store opvæld af angelsaksisk litteratur tilhørte tiden lige før vikingetogenes begyndelse, men man holdt hævde over klassikerne, og de to bevarede værker som har betydet mest for nordisk digtning, *Beowulf* og *Widsith*, kendes nu fra hver sit hs. fra det 10. århundredes slutning, og må også have været indenfor rækkevidde i den første tredjedel af det 11. Men derudover har man utvivlsomt studeret de angelsaksiske kongegenealogier, og dér hentet idéen med at lade fyrsteslægterne nedstamme fra Odin.³ For nyomvendte kristne har det været en beroligelse at se at det kunne forenes med den ny tro at oprettholde en sådan afstamning som fiktion. LK er jo kun et blandt mange

56 ff., men han regner med at nedskriverne afviger meget fra den skikkelse loven havde i Knuds tid. Spørgsmålet er uden betydning for os, der må være mest interesseret i de sjællandske skrivere og deres aktive medvirkning ved lovens oprindelige redaktion. Om det enkelte her fremdragne træks originalitet kan der ikke være tvivl.

¹ Til litteraturmæceen hertug Vilhelm af Akvitanien og domkirken i Köln, jf. Larson, a.a. s. 298.

² Jf. især synspunkterne i Sophus Bugges sidste værker, som han selv overdimensionerede, men som senere forskning næppe har udnyttet efter fortjeneste.

³ Jf. H. Munro Chadwick: *The Origin of the English Nation* (1924) s. 252.

værker der har overtaget denne skik. Forøvrigt står LK ligesom Beowulf på den mundtlige heroiske digtnings stadium, hvor der endnu ikke er indskudt stof mellem stamfaderen og hovedpersonerne,¹ i andre nordiske traditioner er der flere, såfremt stamfaderen er med, f. eks. hos Saxo og i Skjöldunga saga, som vi kender den i Arngrímur Jónssons bearbejdelse.

Vi har da gode grunde til at antage at LKs afsnit om de egentlige Lejrekonger, det betydeligste både i litterær og sagnhistorisk henseende, er udformet i England i Knud den stores tid og med Beowulf og Widsith indenfor rækkevidde. Vi må imidlertid gå ud fra at der har været adgang til mindst ét episk digt til, med nærmere udredning af en strid mellem Hrōpulf (Rolf) og hans farbror Hrōðgār (Ro) eller dennes efterladte søn(ner), idet der enkelte steder i Beowulf hentydes til en sådan tilstundende ulykke,² og det i Widsith v. 45—46 er udtrykt litotisk at Rolf og Ro holdt fred den længste tid.³ Dette giver en fornemmelse af at vi savner det vigtigste led i kæden af nordisk-angelsaksiske eller angelsaksisk-nordiske traditioner om Lejrekongerne. Det dobbelte udtryk er anvendt her, fordi tolkningen af traditionerne og deres indbyrdes forhold afhænger af den enkeltes valg mellem to principielt modsatte indstillinger til traditionsforløbet: at overleveringen har udfoldet sig frit og konstant begge steder, så man kan arbejde sig ned til fælles eller gensidigt belysende træk, eller at de nordiske traditioner først har taget fart efter mødet med den angelsaksiske litteratur. Det første standpunkt er det almindeligste, men lige så spændende og uanede perspektiverne er, lige så forskellige løsninger kan man nå til. Men også det andet standpunkt, som forfatteren af denne afhandling hælder mest til, kan være farligt, for heller ikke dér kan man klare det hele uden at gætte, og i dette tilfælde savner vi kendskab til det eller de angelsaksiske digte der har stået den senere nordiske overlevering nærmest, og måske eller måske ikke har ydet tilskud til den. Men da opgaven her må være at komme til bunds i LK, dens saglige ge-

¹ Jf. Kenneth Sisam: *Anglo-Saxon Royal Genealogies* (Proceedings of the British Academy 1953) s. 322.

² Stederne er anført flere gange i faglitteraturen, bl.a. Elias Wessén: *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (Kungl. Vitterh. Hist. o. Antikv. Akad. Handl. 36:2, 1927) s. 19, og Kemp Malone i indledningen til afhandlingen *Hrethric* (Publications of the Modern Language Association of America 42, 1927, s. 268 ff.), hvor disse hentydninger både kombineres med Bjarkemålets oplysninger om Røriks undergang, og med de vestnordiske traditioner, også udenfor Lejrekongecyklen.

³ Normaliseret tekst Kemp Malone: *Widsith*² (1962) s. 23 ff., kommentar hertil s. 41.

halt og forhold til andre behandlinger, må vi tage vort udgangspunkt i den og nøjes med at belyse hvad der er faldet indenfor dens horisont.

Under denne synsvinkel bliver hovedstykket afsnittet om Helge, som savner modsvar i den angelsaksiske tradition, hvor han må forudsættes død i en ung alder, hvad han også nok er i virkeligheden,¹ hvis han nogen- sinde har levet. Vi har her set en spaltning i traditionen i LK i den latinske og den svenske tekstform (ovenfor s. 15), og at vi må henholde os til den latinske, idet den står sammen med den øvrige nordiske overlevering, så det er den alene vi skal analysere for at bestemme LKs andel i traditionen. Som optakt meddeles at søkongen Helge, *lassus remigio*, søger hvile tre nætter indenfor sin brors landområde, med andre ord: søkongen træder ud af sit vante element og bliver derved usikker i sine handlinger og evnen til at bedømme deres følger. Vi bør rimeligvis tænke os at han er ganske ung, og at driften ikke er vågnet hos ham før. Forberedelserne stemmer ganske vist med hans stand og virker som sligt var hændt før: det er hans krigere der henter en pige til ham; men der er det mærkelige ved sagen at hendes far, langt fra at modsætte sig Helges ønske, følger med datteren, skønt han er storbonde og formentlig en anset mand. Da Helge mange år efter atter lade hente en pige til sig på samme sted, og intetanende ligger hos sin datter, er det tydeligt at skæbnen har været ude efter ham; for mens han første gang havde søgt havnen med overlæg for at hvile ud dér, er han denne gang slået ind i den (*iniectus*) af vind eller strøm, og *Thora*, som han svigtede i sin ungdom, har holdt sin datter parat til at sende til ham. Hun er altså forberedt, skønt det ellers tilsyneladende er en hændelse at han kommer igen. Hendes fars adfærd er dog mærkeligst, han er med i alle begivenhederne lige til datterens begravelse på *Thorhø*, Thurø syd for Fyn, egentlig et underligt sted når alt det andet er hændt på Lolland; først bagefter bliver også han begravet på Thurø. At den lille ø fjernt fra begivenhedernes centrum absolut skulle inddrages i historien, kan tolkes som et udslag af LKs hemningsløse eponymi, men det kan også have en helt anden forklaring: at øen fra begyndelsen ikke havde navn efter *Thora*, men efter *Thor*, sådan som det forholder sig i virkeligheden,² og at den gamle fra begyndelsen ikke har heddet *Rolf(carl)*, men *Thor*, men at dette navn er udskiftet. Der ville være to mulige grunde hertil, enten kristen udrensning af hedenske navne med bevarede mytologiske associationer, eller ønske om at fjerne

¹ Jf. således at navnet på Rolfs mor er husket, noget der kun sker når heltens far er død mens sønnen endnu var barn.

² Jf. Axel Olrik, *Danske Studier* 1910 s. 24, og S. K. Amtoft: *Nordiske Gude-skikkelser i bebyggelseshistorisk Belysning* (1948) s. 213.

et vidnesbyrd om at guderne havde stået de gamle danske konger imod.

Et andet skæbnemoment i Lejrekongetraditionerne er tidligere fastslået af R. C. Boer, nemlig at Rolfs halvsøster Skuld ikke er et menneske af kød og blod, men nornen.¹ Vi skal komme tilbage til det i et af de næste afsnit, men foreløbig minde om hvor nær også dette rykker begivenhederne over mod det mytiske plan i almindelighed og Helgekvadene i særdeleshed, ligesom vi deler Boers utilfredshed med at Olrik med vilje lod disse ude af betragtning i DH. Det er jo karakteristisk for de tre Helgakviður og, efter efterretningerne at dømme,² også for det tabte Kárljóð, at valkyrjer griber ind i heltens skæbne. Desuden er der noget uvirkeligt eller almengyldigt over alle Helgeskikkelserne, også ham i Lejretraditionen, som gør dem mindre individuelle end de fleste andre helte. Både navnets tydelige præg af substantiveret adjektiv,³ og edda-prosaens stadige påmindelse om at Helge er reinkarneret, *endrborinn*, anviser ham hans plads i poesien fremfor i historien. Men Lejrekongetraditionen adskiller sig fra de andre ved at han er prisgivet onde magter.

Der er himmelvid afstand mellem den svigtede bondepige Thora i LK og dronning Ólof i Hrólfs saga kraka, hvis stolthed er en naturlig følge af hendes byrd; men også situationen er anderledes, idet ulykkerne udspringer af den forsmåede bejlers hævn, hun har vanæret Helge inden han skænder hende. Både fortællingen og hun selv er raffineret, og det er god lektüre; men hvis man trods usikkerheden om tid og sted for traditionernes tilblivelse tør sige det, ligner Thora i den grad en dansk bondepige at man har svært ved at se bort fra dette psykologiske træk. Dertil kommer at dronningens navn er mistænkeligt, det samme som Skjoldungasagas feminine variant til Uffes vestnordiske pendant *Óláfr hinn lítilláti*, så man alene af den årsag må kræve gode grunde for at give sagaen forrang. Dog skal det bemærkes, at Ólof som skjoldmø har valkyrjesindet, og at det derfor kunne tænkes at LK og sagaen på dette stykke er indbyrdes uafhængige gengivelser af et kvad, hvor LK havde bevaret situationernes ramme, mens sagaen havde fastholdt den kvindelige parts valkyrjenatur.

Om den dæmoniske natur hos *Skuld* er der derimod ingen tvivl, og

¹ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1922 s. 208 ff., i den store afhandling Studier over Skjoldungedigtningen, der forøvrigt undervurderer LK ved at antage forvanskninger ved så at sige alle afvigelser fra de andre traditioner.

² Jf. Anne Holtsmark, KL 6 sp. 317.

³ Jf. tilsvarende betragtninger over *Frode*, Wessén: De nordiska folkstammarna i Beowulf s. 42, med henvisninger.

det er fint gjort i sagaen at hun er datter af en elverkvinde; den har samtidigt grebet det træk hos Helge at han glemmer sine elskovseventyr, og det ansvar de trækker efter sig. Om Skuld, som R. C. Boer mener, er nornen eller bare en valkyrje (jf. *Völuspá* str. 30), er ikke så afgørende som at det er hendes natur at ville se kamp. Her synes LKs forfatter ikke at have haft heldet med sig når Skuld betragtes som datter af Yrsa i hendes andet ægteskab med Adils, men både dette og at Hjarvard bortfører og ægter hende mod Rolfs vilje har LK fælles med *Skjöldunga* saga, og det bør skærpe agtpågivenheden overfor balancen mellem oprindelighed og litterær kvalitet i sagnene. Samtidigt styrker det formodningen om LKs relative ælde, i hvert fald som mundtlig tradition.

Der kan vistnok opstilles den skillelinje at LK kender Widsith men ikke Beowulf, mens sagaen har kendskab til begge. Et godt, men ikke absolut bindende, argument for det sidste er givet af Walter A. Berendsohn: at navnet på Rolfs hævner i alle de andre nordiske versioner, **Viggi*, er kortformen til *Wiglāf*, Beowulfs hævner og arvtager,¹ det er især de to heltes ensartede stilling i kompositionen der frister til at give tilslutning. Her står LK alene med et helt andet navn, *Haki*, med den vigtige tilføjelse *frater Haghbardi, filius Hamundi*, som sætter det ind i en velkendt sammenhæng, navnene på Siklingernes modstandere; men hvis Berendsohns forklaring på **Viggi*-navnene er rigtig, kunne *Haki* udmærket være oprindeligt, så meget mere som en af Rolfskæmperne bærer dette navn både i sagaen og hos Saxo. Men *Haki* i LK kan også være sekundært, og i så fald indirekte skyldes indflydelse fra fyrsterækkerne i Widsith.

I Widsith er der tilsyneladende tre hold danskere, i v. 28 nævnes kong *Sigehere*, som *Sædenum weold*, rådede for sø-danerne, hvad man helst vil tolke som *Eydanir*.² Dernæst kommer parret Rolf og Ro, hvis folkestamme ikke nævnes, og som derfor stiltiende er gjort til herskere over danskerne, fordi man venter dette både fra Beowulf og fra de nordiske kilder; men der er noget tiltalende ved Wesséns tanke at *Skjoldungerne* i virkeligheden er de overvundne heruler, som en senere tid har gjort til

¹ I afhandlingen *Hrólfs saga kraka und Beowulf-Epos*, *Niederdeutsche Studien. Festschrift für Conrad Borchling* (1932) s. 331. Selve formen **Viggi* er dannet her som fællesnævner for Saxos *Viggo*, *Hrólfs sagas Vegg*, og *Skjöldunga sagas Woggerus*. Berendsohns navnespekulationer må vi dog tage afstand fra, fra det øjeblik de forudsætter ændringer bort fra et postvokalisk *gg*. — E. H. Lind: *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn under medeltiden* (1905—15) har intet *Viggi*.

² Jf. Kemp Malone, udg. s. 193, der dog også nævner muligheden den danske somagt.

danskere,¹ ligesom den annekterede Uffe. I samme linje som Uffe, *Offa* (v. 35), nævnes endelig en tredje dansk konge: *Offa weold Ongle, Alewih Denum*. Man tænker sig ham helst som en jysk småkonge, og det er tidligere (s. 27 (f.) note 5) berørt at den islandske traditions *Óláfr litilláti* rimeligvis stammer fra ham; men han er jo den siden så kære Uffes modpart og kan derfor forveksles med en sakserfyrste, og har samtidigt en tilbøjelighed til at optræde som den kvindelige navnedublet *Ólof*, og det er ikke udelukket at vi her har udgangspunktet for den saksiske dronning, der i Hrólf's saga kraka forpester livet for Helge. Med andre ord: det er sandsynligt, at den del af Lejrekongetraditionerne hvis hovedskikkelse er Helge, bundes i nordisk videredigtning af stof fra Widsith. Vi bør i denne forbindelse huske at vi nu kun kender én redaktion af dette værk, og at en del af den nordiske traditionsudvikling måske ville kunne forklares ud fra tabte varianter, bedre eller højst sandsynligt ringere end Exeterbogens tekst.

Der er i hvert fald god grund til at tage *Sigehere* højtideligt som udgangspunkt for en forgrenet overlevering, eller som den eneste eksponent for en sådan, det daværende slægtsoverhoved, der er sluppet ind i Widsith. Vi finder jo dog to kvindenavne med *Sig-* i Hrólf's saga kraka, Halfdans hustru *Sigríðr* og hans datter *Signý*, og dertil kommer så LKs *Sigvard*, der i en stamtavle ville stå som henholdsvis sønnesøn og brorsøn af dem. Og vi har Saxos *Sigarus* — samme navn som *Sigehere* —, hvis datter *Signe* brænder sig inde da hendes far lader hendes bejler hænge, hvorefter dennes bror *Haki* tager hævn, atter LKs *Haki, frater Haghbardi, filius Hamundi*. Det er det nemmeste at prøve at bortforklare det som en senere sammenblanding af to sagnkredse, men der står en heltesøster *Signý* og en Rolfskæmpe *Haki* i sagaen, som ikke kan udskydes, og vi må hellere vedgå at der er tabt for mange led i overleveringen til at vi kan skønne sikkert om sagnenes indbyrdes forbindelse, og at LKs *Sigvard* sandsynligvis skal passes ind i en sammenhæng der er gået tabt.

LKs overlevering om Lejrekongerne har altså krav på respekt, og ombytningen af *Haldan* og *Ro*, far og søn, bør betragtes som et hændeligt uheld. Forøvrigt får *Ro* større pondus når han er ene i sin generation, og denne kommer først og fremmest hans storværk, byen *Roskilde*, til gavn. Hvis kernen i LK stammer fra vikingetidens afvikling, som vi her har søgt at bevise, får denne indsats håndgribelig mening. Efter den nyeste forsknings opfattelse² afløste Roskilde mod vikingetidens slutning Lejre

¹ Gennemgående i De nordiska folkstammarna i Beowulf.

² Jf. Harald Andersens afhandling Hovedstaden i riget, Nationalmuseets Ar-

som kongestad, og det kan udmærket være mindet om en virkelig byflytning der ligger bag skildringen af det nedlagte *Høkækøping*. Men sammenhængen forbød jo at Lejre selv blev flyttet. Det mest sandsynlige er at den fordums by i LKs ældste form har været kaldt *Høkæbjærgh*, og at dette navn først er lavet om ved indlemmelsen i AnnLund, under indflydelse af de dengang hypermoderne navne på *-køping*.

Efter Rolf, Hjarvard, og hævneren Haki har kongerækken i LK nærmest karakter af remse, indtil den bliver en smule fyldigere ved sit endepunkt, Harald hildetands død i Brävallaslaget og indretningen af forholdene bagefter. Der er flere mulige forklaringer på dette, vi skal bare nævne to: at enkeltheder er glemt under mundtlig overlevering, og at LK fra begyndelsen har henstået ufærdig fordi udarbejdelsen er blevet afbrudt. Det er imidlertid ikke udelukket at dette afsluttende resumé oprindeligt har været længere, men er blevet afbrudt på et velegnet sted ved indfældningen i AnnLund, enten fordi det kunne passe kronologisk, eller fordi det var det mindst smigrende sted for de danske konger. I de fleste tilfælde har de yngre danske krøniker, der benytter LK som sideordnet kilde med Saxo, modtaget den som led i AnnLund, men i en mellemform mellem den svenske oversættelse og de nu kendte latinske versioner; således har GDD på den ene side den gode form af historien om musene der åd øksebladet af ost, fælles med den svenske tekst, på den anden side Hjarvards tyske byrd fælles med de latinske. Men der er én dansk tekst fra det 15. århundrede, som ganske vist har Saxo eller Saxokomp — der forøvrigt selv har opsøgt LK-stof — som sideordnet kilde, men har gjort udstrakt brug af LK og kan mistænkes for at have et vigtigt afsnit efter Harald hildetand fra den.

Det er den såkaldte Sagnkrønike i Stockholm (GK 193—219), skrevet o. 1459 i Næstved.¹ Det er en skildring af baggrunden for longobardernes udvandring fra Danmark (GK 217²⁰—219⁴), der bygger på Paulus Diaconus udenom Saxos gengivelse. Mens udvandringen hos Saxo sker under kong *Snio*, et godt navn for en konge under en hungersnød, henlægger sagnkrøniken den til hans forgænger *Sigvald*. Dette er naturligvis en fejl, men til gengæld har den et ellers ukendt indskud om vikingetogene i al-

bejdsmark 1960 s. 13 ff., hvor skibssætningerne ved gravene i Lejre ses som bevis for at kongesædet først i 2. halvdel af 10. årh. er flyttet derfra til Roskilde.

¹ I hs. Stockholm K 46, jf. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik I² s. 43. Ved det følgende henvises til fyldigere redegørelse i min afhandling Den danske rimkrønike og folkeviserne (Danske Studier 1958=Meddelanden från Svenskt Visarkiv 7) s. 13 ff.; dog må anføres, som rettelse til s. 18, at det fremgår af verbal overensstemmelse andetsteds, at sagnkrøniken er kilde for rimkrøniken.

mindelighed, og at disses retning bestemtes af hvad landskab de pågældende kom fra:

Te af Skanæ te fordæ j Østræ haff tel Gulland oc Ræfuel oc tel Rytzland ok wnnæ ter megend rygdom, oc te, j Iudland oc Vendæsyssel voræ, te foræ tel England oc tel Flandæræn, oc alt folk, ter tøm bodæ hørdæ oc souuæ, te flydæ tel Franchæryghæ.

Dette ville give god mening som et bortsprængt stykke af den oprindelige LK. Men foruden dets stemning fra generationen der indstillede vikingetogene, er det interessant ved sin forbindelse med kongenavnet Snio. Det kunne godt være dette der, i 1256 eller ved en anden lejlighed, satte en eller flere nordmænd i gang med at indarbejde historien om Rakke og Snio i det heroiske afsnit om Lejrekongerne. Vi er berettiget til at se et sandsynlighedsbevis i den dobbelte sammenhæng det har kunnet indpasses i, naturligvis ikke mere; men dertil kommer det rent psykologiske, at den sammenhæng det så smukt glider ind i slet ikke var forudset fra starten.

Følgende kan da fastslås som undersøgelsens resultat: Den færdige LK ville omtrent kunne rekonstrueres ved sammenligning af de latinske og svenske tekstformer, med støtte i AnnRy og de danske bearbejdelser af enkeltheder i GK. I sin foreliggende form tilhører den ligesom resten af AnnLund Jakob Erlandsøns tid, det beviser navnet *Høkækøping*. Resten er rimelige formodninger: at LK er udarbejdet på Knud den stores foranledning, måske af Øpe den snilde og (eller) hans søn, men muligvis ikke fuldført og måske skrevet på dansk; at en redaktion af den ligesom af Vederloven har befundet sig i Knud 6.s nærhed, og stået til Svend Aggesøns og Saxos rådighed, men ikke vundet overvættets bifald hos nogen af de implicerede; og at Jakob Erlandsøns medsammensvorner fra Roskilde har bragt den over til Lund, hvor afsnittet om Rakke og Snio er forfattet af en nordmand og indlemmet i helheden. Den nationale ydmygelse falder alene på dette efter alt at dømme sekundære afsnit. Indledningen skal ses under to synspunkter: ét sted skal man komme fra når det bare ikke er Tyskland; i brydningstiden ved Kristendommens indførelse er det tiltalende at komme fra Sverige, det gamle hedenske bagland, og *Ypper* betyder sandsynligvis Odin, hvad der er i fin overensstemmelse med angelsaksisk og vestnordisk praksis. Når følelsen af i-omlyd skaber sikker kontakt med *Uppsala*, må traditionen være svært gammel.

Dr Toldberg avled hastigt i juni 1964. Denna uppsats förelåg då i korrektur, som av förf. hade godkänts till tryckning.

Red.

B. NERMAN

Bröt-Anunds död

Bröt-Anunds död skildras i Snorre Sturlesons i början av 1200-talet författade Ynglingasaga, inledningen till hans Norska konungasagor, och i den omkring år 1200, snarast i Norge, tillkomna Historia Norwegiæ. Bådas förnämsta källa för Ynglingaätten har varit den kort efter mitten av 800-talet av skalden Tjodolf från Hvin på Agder i sydvästra Norge skrivna dikten Ynglingatal, av vilken Snorre meddelar utdrag — även för Bröt-Anund — i sin saga.

Snorres berättelse lyder:¹

Qnundr konungr fór milli búa sinna á einu hausti með hirð sína, ok fór þangat, sem kallat er Himinheiðr; þat eru fjalldalir nokkurir þröngvir, en há fjöll tveim megin. Þá var mikit regn, en áðr hafði snæ lagt á fjöllin; þá hljóp ofan skriða mikil með grjóti ok leiri; þar varð fyrir Qnundr konungr ok lið hans, fær konungr bana ok mart lið með honum.

I Historia Norwegiæ säges kort:²

Iste [Ynguar] ergo genuit Broutonund, quem Sigwardus frater suus occidit in Himinheithi, quod loci vocabulum interpretatur coeli campus.

Snorres prosa och Historia Norwegiæ ha alltså fullständigt olika uppgifter om Anunds död; i den förra dör konungen genom ett fjällras, i den senare dödas han av en broder Sigwardus.

Gå vi till bägges gemensamma källa Ynglingatal för att söka få klarhet i, vilken version som kan vara den ursprungligare, lyder texten där:

Varð Qnundr
Jónakrs bura
harmi heptr
und Himinfjollum,
ok ofvæg
Eistra dolgi

heipt hrísungs
at hendi kom,
ok sá frömuðr
foldar beinum
Högna hrørs
of horfinn vas.

Av det parti om Anund, som Snorre citerar från Tjodolf, framgår för det första, att Anund blev stenad — Jonakers söner Hamder och Sorle blevo ju enligt Eddadikten Hamdismal och Brage den gamles Ragnars-

¹ Finnur Jónssons ed. (= Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur nr 23), I, København 1893, sid. 63 f.

² Gustav Storms ed. i Monumenta historica Norwegiæ, Kristiania 1880, sid. 101.

drapa dödade genom stening, och av deras sorg, alltså genom stenar, blev Anund hejdad. Platsen anges till *und Himinfjellum*. Den sannolika tolkningen synes vara, att detta icke är något ortnamn, utan att det betyder 'himmelens fjäll' och avser molnen. Anund skulle alltså ha dödats i det fria. Det framgår vidare, att en av ett våldsamt hat uppfylld *hrísungr*, d.v.s. 'en person, som är avlad i skogen (riset)' och mera speciellt 'en av en fri kvinna och en fredlös i skogen avlad son' dödat honom. Slutligen framgår det, att Anund, som varit orsaken till en Hognes död, blev omvärd av 'jordens ben', d.v.s. av stenar.

Av de bevarade delarna av Ynglingatal's Anund-parti framgår alltså, att konungen blivit stenad av en son till en fri kvinna och en fredlös; att han ljutit döden för ett fjällskred kan icke utläsas. Ynglingatal överensstämmer alltså bäst med Historia Norwegiæ ifråga om Anunds död; Snorres sceneri är ju också orimligt, då några fjäll icke finnas i Svealand.

Men hur har berättelsen om ett fjällras kunnat uppstå? Jag tror, att förklaringen är mycket enkel.

Dråparen heter i Historia Norwegiæ *Sigwardus*. Men detta är icke den ursprungliga formen vare sig på fornvästnordisk botten eller i fornsvenskan; formerna där äro fvn. *Sigurðr*, fsv. *Sighurðh*. I «Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden» (Uppsala 1905—1915) säger Lind: «Den under medeltidens senare del uppträdande sidoformen *-varðr*¹ i st. f. *-urðr* torde vara tillkommen genom påverkan från Danmark och Tyskland.» I fornsvenskan härröra beläggen för *Sighvardh* först från omkring år 1300; se Lundgren — Brate — Lind, «Svenska personnamn från medeltiden» (=Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv. X. 6—7. Uppsala 1892—1934). Men nu finns ett ord, med vilket andra ledet i namnet lätt kan förväxlas, fvn. *urð* f., och detta ord betyder 'hop av från ett fjäll nedstörtade stenar'. Även bör påpekas, att första ledet i namnet *Sigurðr*, fränsett sin korta vokal, har anklang av det fvn. verbet *siga*, 'glida nedåt av sin egen tyngd'. Det behövs blott, att leden i personnamnet missuppfattats och associerats med dessa ord, och så har berättelsen om fjällskredet givit sig själv. Om namnet *Sigurðr* stått i Ynglingatal, kan förväxlingen ha skett vid ett muntligt föredrag av dikten eller den kan ha tillkommit genom ett otydligt manuskript.²

Hela berättelsen hos Snorre om Anunds och hans följes död vid ett fjällras kan alltså avföras. Den ursprungligare traditionen har berättat, att han blivit stenad av en i löndom född anförvant Sigurd, som väl varit i släktskap förbunden med en Hogne, vars död Anund själv vållat.

Förmodligen har Anund ljutit döden i östra Västmanland. Där har han i varje fall med all sannolikhet begravts, i den stora Anundshögen på Badelundsåsen straxt ö. om Västerås, vilken hög redan ifrån 1300- och 1400-talen är bekant under namnet *Anundahogh*.³

¹ Om Historia Norwegiæ författats i Norge, har formen *Sigwardr* funnits där redan vid tiden omkring år 1200.

² Kanske har också uttrycket «under himmelens fjäll» bidragit att ange platsen för Anunds död som belägen i en fjälltrakt.

³ Nerman, B., i Rig 1919 sid. 56 f. och där citerad litteratur.

GUSTAF LINDBLAD

Om Uppsala-Eddan

Snorre Sturlasons Edda, Uppsala-handskriften DG 11. Facsimileedition i ljustryck. På uppdrag av Sveriges Riksdag utgiven med historisk inledning av Anders Grape †. Stockholm 1962. 127 s. text + 112 s. facsimiler.

Sedan en kort tid tillbaka föreligger en ganska exklusiv facsimileutgåva av Codex de la Gardie nr 11 i Uppsala universitetsbibliotek, vanligen kallad Uppsala-Eddan. Utgivandet är väl motiverat. Någon fotografisk reproduktion har icke tidigare publicerats av denna arkivaliska dyrgrip, otvivelaktigt en av de allra märkligaste av de i Sverige förvarade fornvästnordiska urkunderna. Snorre Sturlasons berömda lärobok i poetik har varit föremål för ett synnerligen stort intresse, kanske framför allt som den viktigaste källan för vår kunskap om de hedniska nordbornas religion, och bland de fyra fullständigt bevarade handskrifterna därav intar Codex Upsaliensis en särställning (de övriga är Codex Regius och Codex Wormianus i Köpenhamn samt Codex Trajectinus i Utrecht). I redaktionellt hänseende står den isolerad; framställningen är avsevärt mera koncentrerad än i de övriga. Vidare överträffar den i ålder de övriga — den anses ha kommit till ca 1300 — och är ensam om att ange bokens namn och författare: »Bok þessi heitir Edda. Hana hefir saman setta Snorri Sturlo sonr eptir þeim hætti sem hér er skipat.»

Den nyttkomna volymen har en ganska säregen tillkomsthistoria. Impulsen till utgivandet gav det isländska alltingets 1000-årsjubileum 1930. Den svenska riksdagen överlämnade då en bokgåva, vilken som förnämsta nummer innehöll en ljustrycksreproduktion på pergament av Uppsala-Eddan. Samtidigt trycktes emellertid 500 ex. på papper, och vidare fattade riksdagen 1931 beslut om en vetenskaplig bearbetning därav, avseende en texttranskription, en paleografisk beskrivning och en historik rörande dess öden. Uppdraget lämnades åt överbibliotekarien Anders Grape och lektorn Gottfrid Kallstenius. Genomförandet av detta program förutsatte så stora arbetsinsatser, att det icke blev dessa två uppsalianska lärde förunnat att se verket fullbordat. Kallstenius avled 1942, efterlämnande en texttranskription — dock icke i tryckfärdigt skick —, och Grape 1959 efter att ha i huvudsak avslutat en omfattande historisk inledning. I syfte att få det för så länge sedan påbörjade arbetet snarast möjligt slutfört beslöt riksdagen 1962 på överbibliotekarie Tönnes Kle-

bergs förslag att begränsa den ursprungliga planen och i första hand utge en volym, som utom fascimilerna skulle innehålla endast en historik; Grapes långt avancerade verk skulle avslutas och färdigställas för tryckning av universitetslektor Olof Thorell. Denna uppgift löstes på berömvärd kort tid.

De fotografiska kopiorna av Uppsala-Eddans 56 kvartoblåd, utförda för ungefär en mansålder sedan, kan betecknas som lyckade. Det medeltida präntet liksom några intressanta teckningar, bl.a. en som föreställer Gylfe-Gangleri i samtal med gudatrion Hár, Jafnhár och Þriði, framstår med klarhet och skärpa. Fil.lic. Hugo Andersson i Uppsala universitetsbiblioteks fotografiska laboratorium, som till alltingsjubiléet 1930 fotograferade originalet, samt Generalstabens Litografiska Anstalt, Stockholm, som därefter utförde ljustrycket, får dela äran härav. Det är en vinst för vår isländska handskriftsforskning, att den betydelsefulla Snorre-urkunden nu finns reproducerad på ett förtjänstfullt sätt.

Även inledningen måste skattas högt. Det torde icke finnas många motsvarigheter till denna i fråga om omsorgsfull, ja nästan kärleksfull framställning av en enskild urkunds öden och betydelse — den omfattar f.ö. med engelsk resumé och personregister 127 sidor. Uppsala-Eddans historia och den roll, som den spelat för utgåvor och översättningar av Snorre-Eddan, belyses fängslande och sakkunnigt. Åtskilliga detaljfakta i ämnet möter i äldre vetenskaplig litteratur, och de har utnyttjats, men här påträffas också nya rön och kritiska ställningstaganden, grundade på bl.a. språkliga primärundersökningar. Skildringen fram till ca 1800 (s. 9—90) är brett upplagd och av lärdomshistorisk karaktär; den återgår nästan exakt på Anders Grapes manuskript. Framställningen beträffande tiden därefter (s. 91—117), för vilken Olof Thorell bär ansvaret, även om han haft anteckningar av Grape att tillgå, är direkt inriktad på själva handskriften och således mera koncentrerad.

Uppsala-Eddans äldsta historia är liksom så många andra gamla västnordiska urkunders hölj i dunkel, och detta synes icke nutida forskning — den må vara hur ingående som helst — kunna skingra. Om dess tillkomstort och nedskrivare vet man således ingenting med bestämdhet. Av språkliga och paleografiska skäl synes dock tvivel ej kunna råda om, att den nedskrivits på Island av en islänning omkring 1300. Vissa tillägg till den egentliga Edda-texten, främst Sturlungaättens stamtavla (förd ned till Egill Sölmundarson, en systerson till Snorre), gör sannolikt, att den bevarade membranen — eller förlaga — har ett eller annat samband med Snorres släkt, som hörde hemma i (södra) Västlandet. Även paleografiska drag synes peka mot denna del av landet. Den förste kände ägaren är Skálholts-biskopen Brynjólfur Sveinsson, som räddat åtskilliga gamla isländska handskrifter åt eftervärlden. Generöst presenterade han den år 1639 till sin vän Stefanus Stefanius vid Sorö akademi i Danmark.

Efter Stefanius' död förvärvade den kulturintresserade svenske rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie år 1652 den avlidnes hela bibliotek, manuskript likaväl som boksamling, och 1669 donerade han handskrifterna, inbegripet Snorre-urkunden, till Uppsala universitet. För det i Sverige vid denna tid vaknande intresset för Nordens fornhistoria och -litteratur

var det en betydelsefull och stimulerande faktor, att en så värdefull samling av gamla isländska och norska handskrifter som den Stephaniska ställdes till forskarnas förfogande, och dessa uppmärksammade i hög grad denna Snorre-kodex. Avskrifter därav gjordes, fullständiga sådana av Uppsalaprofessorn Olaus Verelius och den vid Antikvitetskollegiet anställde islänningen Jonas Rugman, Olaus Rudbeck utnyttjade den för sin Atlantika, och flera andra frejdade personer från vår första »götiska» kulturepok ägnade den många lärda mödor. Men arbetsresultaten nådde aldrig tryckpressen. Någon edition kom icke till stånd under denna tid, trots att det allra mesta sysslandet med urkunden ytterst syftade mot detta mål, som redan Magnus Gabriel de la Gardie uppställt.

Först 1746 såg en tryckt edition av Uppsala-Eddan — dock endast förra hälften: Prologen och Gylfaginning — dagens ljus, varvid den isländska texten följdes av en svensk och en latinsk översättning. Utgivare var den rudbeckianske epigonen Johan Göransson, främst känd för sitt runologiska sammelvek »Bautil». Dennes starkt götiska inställning avspeglas i titeln »De yfverborna atlingars eller sviogötars ok nordmänners Edda» och har likaledes avsatt spår i språket och stilen i den svenska tolkningen; denna utmärkes nämligen av en långt driven arkaism i ordvalet, varvid måhända Björners »Nordiska kämpadater» (1737) varit en förebild. Redigeringen av den isländska texten företer allvarliga brister, och eftersom Göransson ofta missförstod denna, är det naturligt, att hans översättningar till svenska och latin icke så sällan innehållsligt avviker från originalet.

Göranssons edition har av senare islandister (exv. Rasmus Rask och Jón Helgason) bedömts mycket kritiskt, men samtiden torde, som Grape gör tydligt, ha haft en mera positiv syn därpå. Ederingsprinciperna var då ej så stränga; vid textens språkliga noggrannhet fästes mindre avseende, det väsentliga var innehållet. Ett vittnesbörd om uppskattning är onekligen, att den snillrike Uppsalaprofessorn Johan Ihre var ivrig att fortsätta Göranssons arbete och publicera de senare partierna av Eddan, Skáldskaparmál och Háttatal. Avskrifter av dessa gjordes, men Ihres plan strandade på att han ej lyckades förvärva någon hjälp till tolkningen av de många skaldedikterna. De enda resultat av hans Edda-studier, som kom i tryck, blev ett par långa brev, ett till Sven Lagerbring och ett till Uno von Troil, varav bl.a. framgår att Ihre var på det klara med verkets karaktär av handledning i poetik.

Med sina brister blev Göranssons utgåva märkligt nog av kulturell betydelse, nämligen för den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur. Schweizaren Paul Henri Mallet, professor i fransk litteratur i Köpenhamn, som genom (parafraaserande) översättningar till franska av fornisländsk litteratur brukar anses som upphovsman till denna mäktiga rörelse, nyttjade nämligen för sin Gylfaginning-tolkning (i »Monuments de la mythologie et de la poésie des Celtes, et particulièrement des anciens Scandinaves», 1756) just Göranssons arbete. Vidare offentliggjordes svenskens latinska tolkning in extenso av engelsmannen Thomas Percy i dennes uppmärksammade »Northern Antiquities» (1770).

Efter Johan Göranssons edition 1746 dröjde det drygt ett sekel, innan

nästa utgåva av Uppsala-Eddan tillkom. Det var den livaktiga Arnamagnæanska kommissionen i Köpenhamn, som i del II av sitt monumentala verk »Edda Snorra Sturlusonar» (1852) lät publicera hela texten (frånsett tydliga tillägg till Snorres Edda) diplomatariskt. Ansvaret här för åvilade den framstående isländske filologen och handskriftskännaren Jón Sigurðsson, som i ett förord anger motiv och förutsättningar för utgivandet av handskriften. Trycket avspeglar troget en avskrift, som Jón Sigurðsson tagit vid besök i Sverige 1841, och uppfyller ganska höga krav på språklig akribi. Fortfarande är detta den enda (någorlunda) fullständiga textutgåvan av Uppsala-Eddan.

Efter Göransson och Ihres tid har emellertid många andra filologer och textutgivare sökt sig till Uppsala-Eddan. Vid vetenskapliga editioner av Snorres Edda — och av sådana finns det efter ca 1800 ett flertal —, har visserligen en annan handskrift (Codex Regius av Snorre-Eddan, nr 2367 4:o i Gammel kgl. Saml., Köpenhamn) lagts till grund, men mer eller mindre hänsyn har därvid tagits till andra redaktioner och icke minst till Uppsala-Eddans, vilken ju i textbehandlingen avsevärt skiljer sig från de övriga. Läsararter därur (huvudsakligen från skaldeverser) har upptagits i texten och/eller anförts i noter. Så är fallet med Rasmus Rasks edition 1818, Sveinbjörn Egilssons 1848, Arnamagnæanska kommissionens 1848 (Edda Snorra Sturluson, I), E. Wilkens 1877—83, Finnur Jónssons 1900 och 1931 samt Anne Holtmarks och Jón Helgasons 1950. Utgivare — och även andra filologer — har givetvis i hög grad intresserat sig för spørgmålet om de bevarade versionernas förhållande till originaltexten, varvid den uppfattningen nu kan betraktas som stadgad, att Uppsala-Eddans version innebär en koncentration, de övrigas en utvidgning av den ursprungliga texten.

Det kan beklagas, att Uppsala-Eddan icke vetenskapligt bearbetats i den omfattning, som det 1931 planerades. Man får emellertid hoppas, att planerna på en ny diplomatarisk edition — 1852 års innehåller trots många förtjänster ett flertal onöjaktigheter — liksom på en paleografisk beskrivning icke skall skrinläggas utan snart förverkligas. Den nu föreliggande reproduktionen av handskriften utgör en god grundval för dessa arbetsuppgifter, och den historiska inledningen, som utmärkes av fängslande framställning, inlevelse i ämnet, djup lärdom och vida perspektiv, borde stimulera till fortsatt forskning rörande den ur flera synpunkter värdefullaste urkunden i Uppsala-bibliotekets islandica-samling.

OTMAR WERNER

Zu den schwachtonigen Endungsvokalen im Färingischen

Miszellen im Anschluss an Björn Hagström, Fróðskaparrit 10.

Im Heft 10 des Fróðskaparrit, Tórshavn 1961, S. 76—109, war von Björn Hagström der Aufsatz »Um herðingarveiku sjálvljóðini *i* og *u* í færoyskum máli nú á døgum« erschienen, als ich selbst einen Aufsatz, der diesem Themenkreis gewidmet war, für den Druck vorbereitete. Er war als eine Art Vorstudie entstanden auf Grund von Material, das ich durch direkte Befragung von 400 Einzelwörtern in 48 fär. Orten bei älteren Sprechern im Hinblick auf den haupttonigen Vokalismus gesammelt hatte.¹

Durch die Abhandlung von Hagström ist nun das Wesentliche zum gegenwärtigen Stand dieser nur dem Fär. eigenen Form des Um- und Abbaus von an. schwachtonig /a, i, u/ in detaillierter Weise ausgeführt, und mein eigener Aufsatz erübrigt sich in seiner ursprünglichen Form. Das die Auffassungen im wesentlichen übereinstimmen, zeigt in erfreulicher Weise, welch objektive Ergebnisse sich mit Hilfe der phonologischen Betrachtung erzielen lassen.

Ich möchte hier trotzdem nochmals auf diesen Fragenkreis eingehen, weil sich einige zusätzliche Feststellungen und andersartige Interpretationen beitragen lassen, die freilich an den grundlegenden Erkenntnissen Hagströms nur wenig rütteln. Solche Nachträge können verständlicherweise allein in Form locker aneinandergereihter Anmerkungen hier zusammengestellt werden.

1. Das An. besass im Schwachdruck die drei Phoneme /a, i, u/; sie haben im heutigen Fär. nach Mundartgebieten unterschiedliche Fortführung erfahren. /a/ hat sich im gesamten Fär. als ein eigenes Phonem erhalten, und fär. /a/ geht zumeist auch auf an. /a/ zurück.

Wenn nun entgegen dieser Feststellung und im Gegensatz zu den normalisierenden-etymologisierenden Angaben der fär. Wörterbücher in

¹ Meine Reise zu den Färöern im Sommer 1961 wurde in dankenswerter Weise durch ein Forschungsstipendium der Fritz Thyssen Stiftung Köln gefördert. Ich möchte auch bei dieser Gelegenheit nicht versäumen, meinen fär. Gewährsleuten und Gastgebern für ihre überaus freundliche Hilfe zu danken.

Beispielen wie *vegur*, 2./3. Pers. Sg. zu *vega* ‚wiegen‘, (an. *vegr*, *vigr*, nisl. *vegur*) in allen Orten heute /vījar/ gesprochen wird, so handelt es sich weder um einen Lautwandel *-r* > *-ar*, noch um einen rein lautlich-phonematischen Ausgleich zwischen /u/ und /a/, wie wir ihn zwischen /i/ und /u/ vorfinden; es dürfte vielmehr morphematische Analogie zu den ehemaligen *-ōn*-Verben (fär. *kasta*, 2./3. Pers. Sg. *kastar*) eingetreten sein; und es wäre Sache der Formenlehre, den genauen Umfang solchen Übertretens festzustellen, so wie auch Hagström unter »Har fonematiskur munur er á *i* og *u*« (S. 94 f.) zeigt, wie in einzelnen grammatischen Formen — und oft nur in diesen — Ausgleichsbewegungen im Gange sind.

An./fär. /a/ bleibt also trotz solcher Fälle ausserhalb der grossen phonematischen Verschiebungsvorgänge, und Hagström bezieht /a/ mit gewissem Grund nicht in seine Untersuchung ein (vgl. Hagström S. 98).

2. Das Verhältnis zwischen an. /i/ und /u/ ist im Fär. dagegen weitaus labiler geworden, namentlich in den drei von Hagström (S. 89—94) beschriebenen Räumen um Tórshavn, auf den Nordinseln und auf Suðuroy, wo zahlreiche Verschiebungen stattgefunden haben.

Allerdings darf man m.É. nicht von allen diesen Räumen sagen, dass »Har fonematisk samanfall er« (S. 89). Es ist ein Unterschied, ob sich ein Phonem einer phonematischen Opposition in bestimmten Positionen stets durchsetzt, oder ob eine solche Opposition garnicht mehr besteht.

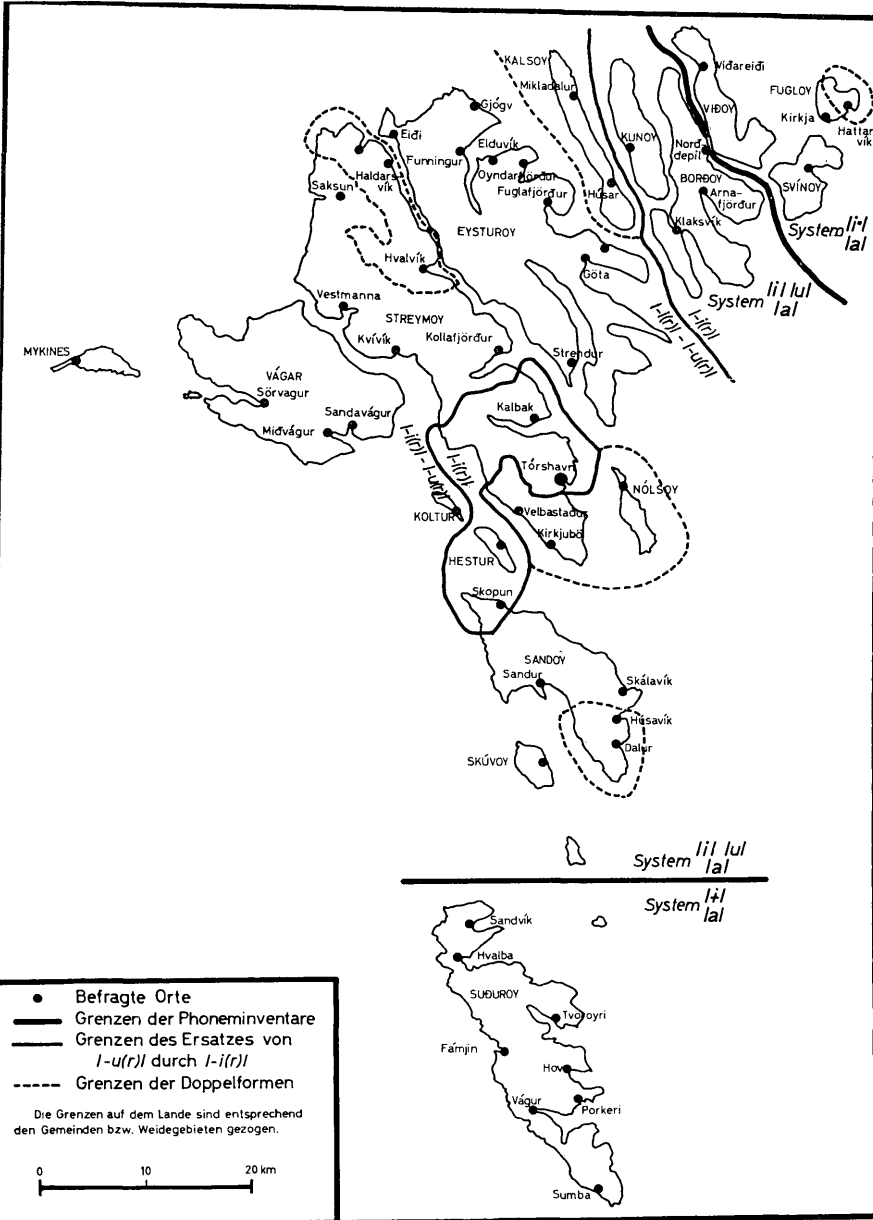
Gemeinsam ist den Räumen um Tórshavn und auf den Nordinseln, dass z.B. in der Position vor *-r* stets *i*-artige, palatale Laute erscheinen, auf Suðuroy dagegen stets *u*-, *o*-artige, velare. Daraus darf man aber noch nicht folgern, dass hier die alte Opposition zwischen /i/ und /u/ aufgehoben wäre. Um Tórshavn und auf einem Teil der Nordinseln hat sich in der Stellung vor *-n* die Opposition zwischen /i/ und /u/ in einer deutlich unterschiedenen Realisation mit dem distinktiven Merkmal ‚vorne — hinten‘ erhalten; z.B. Tórshavn:

bygdin, best. Form Nom. Sg. zu *bygd* ‚Dorf‘ — *bygdum*, unbest. Form Dat. Pl. dess.

Die phonematische Opposition /i/ — /u/ ist also hier nicht aufgehoben. Wir können nur feststellen, dass in gewissen Positionen (z.B. vor *r*, *l*, im absoluten Auslaut u.a.) stets nur eines der hohen Phoneme erscheint, dass im Verhältnis zum An. ein Überlaufen von einem Phonem ins andere stattgefunden hat. Nachdem der Vokal um Tórshavn und im NO palatal ist, werden wir ihn dem /i/ zurechnen. Verändert hat sich in weiten Räumen, die Hagström unter »Har fonematisk samanfall er« anführt, nicht der Bestand der phonematischen Opposition und das Phoneminventar, sondern nur die Verteilung auf die einzelnen Positionen. Oder anders gesagt: Verändert hat sich nur das System der jeweils möglichen Phonemfolgen und nicht das Vorhandensein der Phoneme selbst.

Solches teilweises Überlaufen in bestimmten Positionen ist auch in den Räumen zu beobachten, die Hagström unter »Har fonematiskur munur er á *i* og *u*« (S. 94) nennt. Es besteht hier m.É. kein grundsätzlich-systemhafter, sondern nur ein gradueller Unterschied.

3. Einen systemhaften Unterschied darf man allein dort sehen, wo —

gleichgültig in welchen Positionen — niemals durch unterschiedliche Realisationen ‚vorne — hinten‘ Bedeutungsunterschiede ausgedrückt werden. Und das ist in wesentlich kleineren als in den von Hagström S. 89 ff. genannten Räumen der Fall.

Im NO, in der Mundart der älteren Generation auf Svínoy, Fugloy und in Viðareiði ist der Ersatz von ehem. /u/ durch /i/ — soweit ich bei älteren Sprechern gehört habe — so vollständig und in jeder Position eingetreten, dass wir die Opposition als beseitigt erklären können. Dort heissen z.B. die beiden genannten Formen von *byggð* gleichermassen /bigdin/. Hier hat sich das alte Inventar /a, i, u/ tatsächlich auf /a, i*/ mit dem einzigen distinktiven Merkmal ‚tiefer — höher‘ eingeschränkt. Eine Unterscheidung von ‚höher‘ in ‚vorne — hinten‘ ist nicht mehr phonematisch da; dass ‚höher‘ zumeist vorne realisiert wird, ist nur noch eine allophonematische Regel.

Die Tatsache, dass auf den drei nordöstlichsten Inseln schriftsprachliches *-um* durch mundartliches *-in* ersetzt erscheint, ist den Färingern bewusst und gilt als grob mundartlich im Gegensatz zu anderen lokalen Eigenheiten, die keinen besonderen Anstoss erregen. Hattarvík (Fugloy) ist dafür bekannt, dass es heute wieder häufiger *u*-Laute spricht als der sonstige NO.

Ein zweites Gebiet, in dem das alte Dreierinventar auf ein Zweiersystem ‚tief — hoch‘ abgebaut ist, stellt Suðuroy dar. Wie schon Hagström schreibt, muss man aber für diesen Raum eine andere allophonematische Regel aufstellen als für die drei nordöstlichen Inseln: Das Phonem ‚hoch‘ wird im absoluten Auslaut palatal, im gedeckten Auslaut velar realisiert (Hagström S. 93); in vorletzter Silbe erscheint (entspr. Hagströms »levissimus«) zumeist nur ein Murmelvokal.

Artikulatorisch liegen der palatale wie der velare Vokal auf Suðuroy deutlich tiefer als etwa auf Eysturoy. Der palatale Laut ist durchwegs ein stark geschlossenes *e*. Die Qualität der velaren Laute ist — von Ort zu Ort wechselnd — phonetisch so stark differenziert, dass die Bewohner von Suðuroy allein an ihnen einen Sprecher auf seine Heimat hin bestimmen können; es gibt auch zahlreiche Necksprüche, die diese örtlichen Unterschiede hervorheben. Mir selbst sind folgende Nuancen deutlich geworden: Sandvík spricht leicht dunkel gefärbtes *ə*, Hvalba, Fámjin ein leicht mittelzungiges *o*; in Tvöroyri, Hov, Porkeri, Sumba gelten Laute, die zwischen *ə* und *ω* liegen; Vágur spricht einen mittelzungigen *ö*-Laut.

Im NO — könnte man sagen — ist altes /u/ restlos in /i/ übergelaufen. Auf Suðuroy sind dagegen /u/ und /i/ phonetisch fortgeführt; sie haben sich aber so völlig in die Positionen geteilt, dass ihr jeweiliges Auftreten stellungsgebunden, also allophonematisch ist. Sie haben damit ihre Fähigkeit, Bedeutungsunterschiede auszudrücken, eingebüsst. Um diesen allophonematischen Gegebenheiten auch einigermaßen Rechnung zu tragen, könnte man den Phonembestand auf Suðuroy mit /a, i/ im Gegensatz zu /a, i*/ im NO und /a, i, u/ im übrigen Raum bezeichnen.

4. Im gesamten restlichen Mundartgebiet ist das Übertreten von /u/ zu /i/ nur in einem, wenn auch oft sehr grossen Teil von Positionen (oder

auch grammatischen Kategorien) vorzufinden: Im Raum um Tórshavn und auf Kalsoy, Kunoy, Borðoy mehr oder weniger konsequent in den meisten Positionen, im übrigen Raum, wie Hagström ausführt, in wenigen Positionen oder in den Suffixen bestimmter Wortkategorien.

Deutlich ist dabei eine W-O-Staffelung der Intensität von Eysturoy über die einzelnen Nordinseln bis in den Raum, der nur noch /a/ — /i*/ unterscheidet, zu erkennen. Die geographische Lage erklärt auch das starke Schwanken zwischen /i/ und /u/ in der heutigen Umgangssprache auf Kalsoy, z.T. auch in Kunoy, Klaksvík, wobei alle die Einflüsse mitwirken, die Hagström S. 104 f. nennt. Mithilfe hyperkorrekter Formen (ähnlich Hagström Anm. 8, S. 106), die ich auf Kalsoy gehört habe, lässt sich zeigen, dass hier /u/ erst sekundär wieder eingeführt wurde, zumal es deutlich die jüngere Generation bevorzugt.

Das führt uns zu interessanten mundartgeographischen Beobachtungen: a) Der Umbau von Dreiersystem /a, i, u/ auf die Zweiersysteme /a, i*/ bzw. /a, i/ stellt sprachgeschichtlich zweifelsohne eine Neuerung dar. Bei beiden Räumen, die hier am fortschrittlichsten sind, den Inseln im NO und Suðuroy, handelt es sich erstaunlicherweise um relativ abgelegene Inseln, die man a priori für konservative Reliktlandschaften halten würde. Von unseren schwachtonigen Vokalen her gesehen, müssten wir sagen: Auf den Färöern gehen die Neuerungen von der Peripherie aus, die dann auf den zentralen Raum zu nachlassen oder aber einstrahlen, wie im Fall von Tórshavn mit seiner Bevölkerungsmischung. Diese These würde sich an anderen sprachlichen Erscheinungen teilweise bestätigen; (teilweise müsste man sie aber wohl auch einschränken).

Die (erstrebte) Standard-Sprachform, die auf den zentralen Räumen — wenn auch nicht gerade auf der Stadtsprache von Tórshavn — basiert, ist also vorwiegend konservativ, wie es sich ähnlich auch an anderen Kultursprachen zeigen liesse. Der Überlegung, dass die Sprache im Zentralgebiet konservativ geblieben sei, weil sie durch eine alte Norm und soziale Höherbewertung gestützt und in ihrer Entwicklung gehemmt wurde, dürfen wir im Falle des Fär. nicht sehr viel Gewicht beilegen, da das Fär. bis in unser Jahrhundert ein unliterarisches, was das Prestige angeht, ein fast unterschwelliges Dasein führen musste gegenüber dem Dän. als der literarischen und sozial höheren Sprache.

b) Der Systemabbau da und dort in voneinander unabhängigen Räumen ist ein gutes Beispiel für Sprachwandel im Sinne der Höflerschen »Entfaltungstheorie«.¹ Die Sprache hat diese Tendenz zum Abbau; und dieser Abbau tritt überall, wenn auch zunächst noch ungleich stark in Erscheinung. Von einem Herd, oder etwa gar einer einzelnen Persönlichkeit mit besonders hohem Prestige, von der sich die Neuerung wellenartig ausgebreitet haben soll, kann hier nicht die Rede sein.

5. Das führt uns weiter zu der Frage, weshalb, auf welche Weise dieser Abbau erfolgt ist (darüber schon Hagström S. 90 ff.) und wie wir ihn innerhalb der germanischen Sprachfamilie zu sehen haben.

¹ Höfler, Otto: Stammbaumtheorie, Wellentheorie, Entfaltungstheorie, Beitr. z. Gesch. d. dt. Sprache u. Lit. 77, S. 30—66; 78, S. 1—44, Tübingen 1955/56.

Die Festlegung der stark dynamischen Erstbetonung im Urgermanischen ist allen germanischen Sprachen zum Schicksal geworden. Die einheitliche Tendenz, die schwachtonigen Silben abzubauen, hat im Urgerm. noch alle Sprachzweige etwa gleichermassen erfasst, in der späteren Entwicklung der Einzelsprachen jedoch unterschiedliche Wirkungen hervorgebracht und ist ungleich weit vorangeschritten.

Das Englische ist am weitesten gegangen; es hat diese Silben nicht nur enttont, sondern auch weitgehend zum Schwinden gebracht. So ist das Flexionssystem — durch Analogien noch unterstützt — bis auf kleine Restbestände geschwunden.

Die deutsche Hochsprache hat die meisten der spätgerm. Nebensilben fortgeführt, ihre vokalischen Träger aber einheitlich auf einen Kompromisslaut *a* hin enttont. Das Flexionssystem hat zwar Veränderungen erfahren, ist aber weitgehend noch intakt.

Das Dän. hat in ähnlicher Weise enttont, durch grammatische Analogien darüber hinaus auch das Flexionssystem eingebüsst.

Wieder eine andere Spielart zeigt die schwed. Reichssprache: Sie hat den Bestand von drei schwachtonigen Vokalen, auf den sich das An. eingeschränkt hatte, bewahrt, durch Ausgleichsbewegungen aber trotzdem das Flexionssystem in fast demselben Umfang wie das Dän. verringert, so dass die phonematischen Oppositionen in weitem Umfang grammatisch redundant geworden sind.

Das Norwegische hat in grossen Gebieten sein Nebenvokalsystem nach Gesetzen des Silbenbaus oder der Vokalharmonie an die Haupttonvokale angepasst, so dass zwar noch viele phonetische, aber nur noch wenige phonematische Unterschiede bestehen.

Im Gegensatz zu allen diesen Sprachen hat das »isolierte« Neuisländische nicht nur die drei schwachtonigen vokalischen Phoneme bewahrt, sondern ihnen innerhalb eines komplizierten Formensystems noch volle Funktion belassen.

Diese bekannten Entwicklungen einiger germ. Sprachen wurden hier als Hintergrund angedeutet, um die Eigenwilligkeit der fär. Sonderungen erkennbar werden zu lassen. Das Fär. hat aus dem An. den Bestand von nebetonig /a, i, u/ übernommen und zumeist auch fortgeführt. Eine Neigung zur Enttonung, zur Reduktion der Vokalqualitäten auf eine mittlungige Aussprache ist durchaus erkennbar; sie war aber keineswegs so stark, dass sie allein phonematische und dadurch auch morphematische Oppositionen ausgelöscht hätte. Dagegen lassen sich unterschiedlich in den einzelnen Sprachgebieten ausgleichende Verschiebungen, namentlich zwischen /i/ und /u/ erkennen. In diesen Veränderungen müssen wir Analogien sehen und nicht etwa Lautentwicklungen $u > i$ u.ä., mit den entsprechenden Zwischenstufen. Von Enttonung mit Wirkung auf das System können wir höchstens in den von Hagström als »levissimus« bezeichneten Fällen sprechen (S. 100 ff.). Deshalb würde ich im fär. Endungsabbau einen primär phonematisch-strukturhaften Vorgang sehen und nicht phonetische Veränderungen, die sekundär zu strukturhaften Konsequenzen geführt haben. Die rein phonetische Enttonung, die zweifellos auch zu erkennen ist, bleibt — bei »levis« — noch innerhalb des

allophonematischen Bereichs (*i*-, *u*-Varianten).¹ Ähnlich spielen Vokalharmonien und Assimilationen nur eine sehr geringe Rolle: Spuren sind insofern zu finden, als in den im Umbau begriffenen Räumen die Veränderungen zuerst in lautverwandter Umgebung fest werden (Hagström S. 84, 97). Auch den Ausgleich innerhalb der Flexionssysteme würde ich keinesfalls als die Ursache sondern nur als förderndes Moment im phonematischen Ausgleich betrachten, so ähnlich wie der obengenannte Ausgleich zwischen /a/ und /u/ eine Randerscheinung darstellt. Eher umgekehrt muss man sagen, dass der phonematische Ausgleich — unterschiedlich viele Positionen erfassend — ohne Rücksicht auf morphematisch relevante Oppositionen eingetreten ist und hier viel zerstört hat, was nun, wie in anderen germ. Sprachen, mit neuen Mitteln bewältigt werden muss; z.B. festere Wortstellung oder analytisch-syntaktische Umschreibungen wie in dem von Hagström (Anm. 15, S. 107) zitierten Beispiel mit *hestinum* und *hestunum*.

Soweit ich sehe, ist diese fär. Weise, die Endungssilben durch zunächst positionsgebundenen phonematischen Ausgleich abzubauen, ein in der Germania ungewöhnlicher Fall.²

6. Das Problem, in welcher Zeit diese Analogien zwischen /i/ und /u/ stattgefunden haben, lässt sich hier nur andeuten. Wir können einerseits feststellen, dass Ausgleichsbewegungen noch heute stattfinden, wie die vielen Doppelformen zeigen. Allerdings scheint hier neben der Ausbreitung der vereinfachten Systeme (besonders im Raum um Tórshavn) auch die rückläufige Bewegung, die wieder auf das hochsprachliche Dreier-system zielt (besonders auf den Nordinseln), im Gang zu sein; ihr ist die Ausbreitung des hyperkorrekten /u/ zuzuschreiben. Die Grundtendenzen, /u/ durch /i/ zu ersetzen, Ausgleich in den Positionen zu schaffen, scheinen älter zu sein. Sie liegen aber jedenfalls nach zwei anderen Sonderentwicklungen des Fär.:

a) Nach dem Schwinden von auslautend -ð (an. -t), da das /i/ in der an. auslautenden Verbindung -it stets wie /i/ im absoluten Auslaut behandelt wird; z.B. lautet *grasið*, best. Form zu *gras* 'Gras', (an. *grasit*) auf Suðuroy *grease*, wo sich inlautend /-i-/ zu velaren Lauten (ə, o, ω, œ ...) entwickelt hätte.

b) Nach der — zunächst allophonematischen — Teilung der an. /g, k/ in Palatale und Velare; denn nur vor an. /i/, nicht aber vor einem durch den Ausgleich eingetretenen /i, i*/ oder palatal realisierten /i/, ist die Palatalisierung eingetreten. So lautet z.B. *i morgun* 'heute morgen' (an. *morgun*) auch im NO /morgin/ mit /g/ und nicht etwa mit /j/; oder *bukkur* 'Geissbock' (an. *bukkr*) auf den Nordinseln /buhkir/ mit /k/ und nicht mit /c/. Die Palatalisierung erscheint umgekehrt auch dann, wenn

¹ Vgl. die Fragestellung bei Hagström S. 90.

² Dabei muss ich hier aber noch die Frage offen lassen, ob nicht etwa in festlandskandinavischen Mundarten irgendwo doch auch Ähnliches zu beobachten ist. Als zusammenfassende und eingehende Literatur wäre hierzu zu nennen: Hesselman, Bengt: Huvudlinjer i nordisk språkhistoria, Nordisk Kultur III—IV, Uppsala, Stockholm, Oslo, Kopenhagen 1948 ff.

das einstige /i/ im Zuge des Ausgleichs durch einen Velar ersetzt wurde; z.B. wird *drongir*, Nom. Pl. zu *drongur* ‚Knabe‘ (an. *drengrir*) auch auf Suðuroy als /dronʒir/ *dronʒor* usw. und *lykil* ‚Schlüssel‘ (an. *lykill*) als /liʒil/ *li:ʒol*. mit ʒ gesprochen.

Durch die Beibehaltung der Palatalisierung nach Massgabe der einstigen Nebentonvokale sind übrigens in vielen Fällen Wortpaare trotz der Beseitigung der /i/ — /u/-Opposition vor der vollen Homophonie bewahrt worden; z.B. im NO *drongur* Sg. — *drongir* Pl. als /dronɡir/ — /dronʒir/.

Mehr als diese relativen chronologischen Angaben lässt sich im Augenblick noch nicht aussagen.

7. Schliesslich wollen wir aus der Untersuchung Hagströms und den hier angefügten Bemerkungen noch einige methodologische Einsichten ableiten, die übrigens auch rechtfertigen könnten, weshalb Hagström auf eine streng phonologisch-strukturalistische Methode verzichtet hat.

Um Auskunft über die mundartlich-lautliche Struktur eines Raumes zu bekommen, genügt es zweifellos nicht, die unterschiedlichen Phoneminventare und deren Verbreitungsgebiete zu beschreiben. Damit erhalten wir in unserem Falle zwar wichtige, keineswegs aber alles andere überragende Grenzen im NO und S. Der /-u(r)/ — /-i(r)/-Gegensatz zwischen Leirvík und Klaksvík fällt m.E. — und übrigens auch im Empfinden der Färinger — mehr ins Gewicht als der /-un/ — /-in/-Gegensatz zwischen Klaksvík und Svínø. Es ist deshalb notwendig, auch die Positionen und Phonemverbindungen zu sichten und — im Idealfall — statistisch zu werten.

Ferner ergeben sich oft Spannungen zwischen den phonematischen und den phonetischen Gegensätzen. Zwischen Sandoy und Suðuroy haben wir sehr oft phonetisch grosse Ähnlichkeiten (z.B. *-e*, *-or*, *-on* ...) und damit geringe tatsächlich hörbare Unterschiede in gleichen Wörtern, obwohl die starke Inventargrenze dazwischen liegt, und wir nahezu identische Laute jeweils verschiedenen Phonemen und Systemen zuteilen müssen.

Der Ähnlichkeit der Systeme im NO und auf Suðuroy entspricht umgekehrt wegen der stark abweichenden Realisationen in keiner Weise eine Ähnlichkeit in der lautlichen (und bewusstseinmässigen) Realität. Unterschiede in den Allophenen wirken sich hier kräftig aus, wo die distinktiven Merkmale der Phoneme nichts aussagen.

Ähnlich wird die Neigung zur Enttonung, die ebenfalls da ist und Beachtung verdient, vom System her nicht sichtbar, sondern erst durch die allophonematische Beschreibung.

Die Strukturalistik muss also zu ihren zu Klarheit, Ordnung, Abstraktion und Wertung zwingenden Prinzipien viel an Biegsamkeit und Weiterung aufnehmen, um auch innerhalb der Dialektgeographie zur vollauf geeigneten und erschöpfenden Arbeitsmethode und Betrachtungsweise zu werden.¹

¹ Vgl. hierzu auch Ivić, Pavle: On the Structure of Dialectal Differentiation, Word 18, S. 33—53, Cambridge/Mass. 1962.

Die Literatur

zu unserem Fragenkreis ist bei Hagström weitgehend aufgearbeitet.

Hier sei noch ergänzend auf die bisherigen strukturalistischen Bemühungen um das fär. Lautsystem hingewiesen:

- Bjerrum, Marie: An Outline of the Faroe Vowel System. Travaux du cercle linguistique de Copenhague V, Recherches Structurales 1949, Kopenhagen 1949.
 — Dazu: Hockett, Charles F., International Journal of American Linguistics 18, S. 92—94, Baltimore 1952.
- dies.: Forsøg til en analyse af det færøske udtrykkssystem, Acta philologica scandinavica 25, S. 31—69, Kopenhagen 1962.
- Chapman, Kenneth G.: Icelandic-Norwegian Linguistic Relationships, Norsk tidsskrift for sprogvidenskab, Suppl. Bd. 7, Oslo/Bergen 1962.
- Jensen, Martin Kloster: Tonemicity. A Technique for determin[ing] the Phonemic Status of Suprasegmental Patterns in Pairs of Lexical Units, applied to a Group of West Norwegian Dialects, and to Faroese, Acta Univ. Bergensis, Ser. Hum. Litt., Årbok for Univ. i Bergen, Hum. Serie 1961, No. 1, Bergen/Oslo 1961.
- Skårup, Povl: Sostav soglasnych farerskogo jazyka, Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo Universiteta 2, S. 160—165, Leningrad 1959.
- ders.: Om analysen af det færøske udtrykkssystem, Acta philologica scandinavica 25, S. 70—78.
- Werner, Otmar: Aspiration und stimmlose Nasale/Liquide im phonologischen System des Färingischen, Phonetica 9, S. 79—107 Basel/New York. 1963.

MAGNUS BERNHARD OLSEN

(f. 28. november 1878, d. 17. januar 1963)

Nestor blant granskere av norrøn filologi, Magnus Olsen, fhv. professor i oldnorsk og islandsk sprog og litteratur ved Universitet i Oslo og medutgiver av nærværende tidsskrift, er avgått ved døden, 85 år gammel.

Magnus Olsen var født og oppvokset i Arendal, han kom til hovedstaden for å studere i 1896. Fagene ble klassisk og germansk filologi — han hadde alt som skolegutt prøvd seg på hebraisk. Som student kom han straks i kontakt med sine to læremestere Oluf Rygh og Sophus Bugge, og hans usedvanlige begavelse gjorde at han meget snart ble deres assistent. Rygh døde i 1898, hans store verk «Norske Gaardnavne» var da under utgivelse, men bare 3 av de 17 bind han hadde materiale til, var utkommet. Sophus Bugge påtok seg ansvaret for utgaven. Men også han døde før den var ferdig. Han var i sine senere år nesten blind, og Magnus Olsen var hans assistent og arvet både ansvaret og oppgaven. Sophus Bugge hadde også under arbeid en utgave av «Norges Indskrifter med de ældre Runer» og forberedte en utgave av de yngre runer. Da han døde i 1907, arvet Magnus Olsen også denne oppgaven.

Han hadde vært universitetsstipendiat fra 1904; nå etterfulgte han Bugge som professor i 1908 og var professor i 40 år til han falt for aldersgrensen i 1948. Han kunne da ofre seg helt for sin videnskap og benyttet sitt otium blant annet til å fullføre de 5 bind av «Norges innskrifter med de yngre runer».

«Norske Gaardnavne» ble avsluttet i 1918 med bindet om Finnmark som Magnus Olsen ga ut sammen med lappologen Just Qvigstad. Av de øvrige bind står han som utgiver av b. 10 og 11. «Norges Indskrifter med de ældre Runer» ble avsluttet 1919 med tilleggsbindet om Eggjumstenen; da b. 5 av de yngre runer kom i 1960, hadde utgravingene av Bergens brygge alt vist at det blir nødvendig med et b. 6; det overlot han til neste generasjon å ta seg av.

Han studerte som ung hos professor Sievers i Leipzig, og satte ham meget høyt, uten at man vel kan merke så meget til den tyske skole i hans forskning. Han studerte nyere islandsk på en islandsk prestegård, på Gilsbakke, og senere finsk på en finsk prestegård. Studier i marken passet for hans naturel, han var vant til det og hjemme i det fra sine stedsnavnstudier.

Tolking av stedsnavn og runer krever lingvistisk skolering. Den side av saken var uklanderlig i hans arbeider. Men han ville ikke kalles lingvist,

for ham var lingvistikken en hjelpevidenskap. Han var filolog og humanist, intet menneskelig mente han burde være ham fremmed, hver ting han møtte på sin vei, lot han tale til seg om den verden han ville leve seg inn i. Hans temperament dro ham mot diktningen, Edda og skaldekvad tiltrakk ham hele livet, fra tiltredelsesforelesningen 1909 om Skírnismál til de siste avhandlinger som var under trykning ved hans død.

Når man på få sider skal prøve å gi et bilde av Magnus Olsens rike forskerpersonlighet, er det rimelig å ta frem enkelte representative verker av hans store produksjon og la dem belyse hans videnskap; den spenner over vide områder og kan kanskje best deles i stedsnavn, runer, religionshistorie med mytologi og diktning. Hans lede-tråd er alltid å finne det sosiale miljø som hvert navn, hver tekst var blitt til i, han var kulturhistoriker, og de forskjellige grener av hans forskning kom til å gripe inn i hverandre når han vil skape et helhetsbillede.

Hans første stedsnavntolkning kom i 1905: «Det gamle norske ønavn *Njarðarlog*»; han fant den verdig til å være med i «Norrøne studier», de samlede avhandlinger som ble gitt ut til hans 60-årsdag i 1938. Det er ikke underlig; her, hos 27-åringen viser seg de egenskaper som skulle gjøre ham berømt: en usvikelig akribi, sproglig og lingvistisk vederheftighet, virkelighetstro skildring av de geografiske forhold, viden som i tid og sted strekker seg over et langt større område enn det rent norrøne, fantasi og kombinasjonsevne. Ut av navnene Tysnes, Vevatn, Godøy, Hovland og det nå glemte *Njarðarlog* leser han en hedensk kultus beslektet med den Nerthusdyrkelse Tacitus forteller om i Jylland. Magnus Olsen bringer denne kultus på Tysnesøya i forbindelse med harudenes innvandring sør-fra til Hordaland. Han er blitt kalt en seer, det er de lange linjer og ut-synet som karakteriserer hans videnskap.

I den neste store boken «Hedenske kultminder i norske stedsnavn», 1915, fører han det religionshistoriske syn videre. Arbeidet ble ved sin fremkomst betegnet som banebrytende, det var svar på en prisoppgave satt opp av Nansenfondet, og komiteen, som bestod av Hj. Falk og Alf Torp, sier at deres innvendinger ikke kan svekke deres beundring for dette arbeid «som paa et hittil saa godt som udyrket felt bringer saa mange og for videre forskning frugtbare tanker og impulser». Verket danner vel også epoke i stedsnavnforskningen. Skjønt mange av hans slutninger er dradd i tvil, kan man ikke komme utenom det enda idag. Han studerer her fruktbarhetsgudenes skiftende navn i stedsnavn. Og religionshistorikerne og mytologene må takke ham for at han har brakt de norrøne guder ned på jorden; siden den tid hører de hjemme i Frøyshov, Disen, Onsøy, Tors-hov og på hver en *vin, vangr, akr*, der de ble dyrket. Han påviste tre nye gudenavn, *Fillinn, Hringnir, Skjoldr*, og slutter at Snorres mytologi bare er én lokal variant av en vidt forgrenet gudetro. Han trakk inn finske og estniske lån fra norrøne myter og paralleller fra et vidt religionshistorisk område; moderne folketro kan også belyse navnene religionshistorisk. Han følger her i Wilhelm Mannhardts spor og viser til hans forskning. Stedsnavnene forteller ham om vanene som fruktbarhetsguder; en mannlig og en kvinnelig guddom har helligsted sammen eller nær hverandre. Han regner også med «gudepar» som kan tolkes som sommer- og vintergud.

Meget i Magnus Olsens mytologiske tolkning av stedsnavn er omstridt; Hedenske kultminner var en dristig bok, men idag virker likevel meget av det nye den kom med, som noe selvfølgelig.

Den har I på tittelbladet, men noe b. II er aldri kommet. Det betyr ikke at Magnus Olsen la navneforskningen på hyllen, selv om funnet av Eggjumstenen 1917 nok avsporet ham i to år. Fra 1920 har vi i Maal og Minne hans instruks for hvordan man bør samle inn stedsnavn og annet; det var i disse år at ideen om et Norsk stadnamnarkiv ble til, det han i 1939 fikk staten til å overta og som nå lever som et selvstendig institutt ved Universitetet i Oslo.

I 1926 holdt han en serie forelesninger for Instituttet for sammenlignende kulturforskning, trykt samme år med tittelen «Ættegård og helligdom» (i engelsk utgave «Farms and Fanes»), han gjentok forelesningene noe forkortet ved Stockholms Högskola 1927. Denne boken kan på mange måter regnes som bind II til Hedenske kultminder. Undersøkelsen gjelder nå hele landet, ikke bare østlandet, og mens navnene i den første boken var ensidig religiøst belyst, gjelder det nå å finne den sosiale og historiske bakgrunn for navnegiingen. Han lar navnene fortelle Norges historie i forhistorisk tid. Som motto over første kapittel setter han et ord av Oluf Rygh: «Jeg mente at der ogsaa kræves adskillige andre Kundskaber end de sproglige til Forstaaelse af Stedsnavn.» Magnus Olsen anvender adskillige andre kunnskaper, han hadde et åpent øye, kom lett i kontakt med landets folk og ikke bare spurte etter navneformer, men så og lærte av jordens eier og bruker hva de visste om dens egenart.

Hans syn er nå historisk. Men han går den omvendte vei av en vanlig historiker, som jo gjerne begynner med de eldste tider. Etter et kapittel om «veiens navn» og «bygdens navn» — terminologien er hans — tar han først de unge rud-navn og de litt mer anseelige -stad-navn; den absolutte kronologi får han ved å sammenligne med Island og Vesterhavskoloniene. Bak disse yngste navnene kan han så ordne de øvrige typer, -heim, -land, -setr, og kommer tilslutt til sognenavnene og de teofore navn, presumptivt de eldste. Det blir historien om Norges administrasjon og religionens organisasjon i forhistorisk tid.

Etter «Ættegård og helligdom» har han i sin forskning bare en gang kommet tilbake til stedsnavnene, i «Stedsnavn og gudeminner i Land», 1929, hvor han appliserer det system han nå har funnet frem til, på et begrenset område. I hans fremstilling passer det som hånd i hanske. Han har gitt stoffet populærvidenskaplig form i flere publikasjoner.

I «Ættegård og helligdom» siterer Magnus Olsen et sted sin venn og åndsfrende Aksel Olrik: «Vort fædreland ligger der som en umaadelig indskriftflade», den venter på å bli tydet. I denne oppgaven møttes runologen og stedsnavnforskeren. Det er helheten omkring den overleverte detalj som det gjelder å finne. Forskeren må søke å leve seg inn i miljøet.

Magnus Olsens første trykte arbeid heter «Tre orknøske runeindskrifter» 1903. Om runene i Vesterveg handler «Om sproget i manske runeindskrifter», 1909, og i 1912 besøkte han og undersøkte runene i Molaise celle på Holy Island, Arran. Men det som kom til å oppta ham mest, var de norske innskrifter hvor han kunne spore religiøst eller magisk innhold.

I flere tidlige tolkninger av innskrifter med de eldre runer regner han med at risteren har tillagt runene en magisk kraft. Han viser til klassisk alfabettroldom, bokstaven og alfabetet blir tillagt magisk kraft. Denne egenskap har futharken, runealfabetet overtatt. Futharken bestod av 24 tegn fordelt på 3 ætter à 8 tegn; tallet 24 og multipla av det og av 8 ga runene øket kraft. Dette gjelder først i innskrifter med de eldre runer, men også etter at runealfabetet var blitt innskrenket til 16 tegn, beholdt 24-tallet sin kraft, og dessuten kommer ættens tall 8 til å kunne få magisk kraft. I forbausende mange runeinnskrifter fant Magnus Olsen «tilsiktete tallforhold». Den videre tankegang var at om runer og magi hørte så nøye sammen, var det kanskje mulig at ord som var ment å ha tryllekraft, også ble ristet i runer: han prøvde teorien på to skaldestrofer, de som Egil Skallagrimsson ifølge sagaen diktet mot Eirik Blodøks og Gunnhild etter dommen på Gulating. Magnus Olsen skrev dem med tidens runer, og regnestykket gikk opp: det er 4 halvstrofer, og i hver halvstrophe bruker han 72 runer, dvs. 3×24 . Det kan trekkes ganske vidtgående slutninger av dette om skaldetradisjonen, sagaens troverdighet osv. Han la frem sin hypotese i et foredrag som ble holdt i Lund, Uppsala og Videnskapsselskapet i Oslo, det er trykt med tittelen «Om trollrunor» både i Sverige og Norge, 1916, og nå opptatt i «Norrøne studier», 1938. Artikkelen vakte berettiget oppsikt, den er blitt motsagt, og videnskapelig lar vel tesen seg vanskelig bevise. Men Sigurður Nordal har trykt en transskripsjon med runer av de to strofene i sin utgave av Egils saga.

Sommeren 1917 fant man Eggjumstenen. Det er en stor helle med Norges lengste innskrift med de eldre runer, den lå over en grav på flat mark, bare 20 cm. under jorden, og med runene vendt ned. Magnus Olsen fikk vite om funnet, og alt noen uker etter offentliggjorde han sin lesning for, som han sa, at flere forskere kunne få arbeide med den. Sin tolkning la han frem to år senere. Innskriften betok ham slik at han tenkte ikke på annet, han sa selv at han skrev i et strekk, brukte ikke en gang kladd. Det er en innskrift i de eldre runer, men i gammelnorsk sprog, synkopen er gjennomført; arkeologisk ble den datert til ca 700. I tolkningen regnet Magnus Olsen med skaldiske kjenninger, han fant vers, men ikke regelrett drottkvætt; innholdet forklarte han idet han viste til Eddaens forestillingsverden, især Hávamál og Sigrdrífumál. Den rokket ved kronologien for sproghistorikerne, og det ble mulig å datere Eddakvad til før 800.

Tolkningen ble av mange betegnet som genial. Den er iallfall besettende skrevet, og meget av den står vel uimotsagt. Men det er senere kommet mange andre forslag, til dels med helt avvikende oppfatning. Magnus Olsen har ikke tatt til gjenmæle, han polemiserte ikke. Han kunne ignorere sine motstandere, men han brydde seg ikke med å motbevise deres påstander.

I tolkningen av Eggjumstenen kommer Magnus Olsens sans for og glede over den gamle diktning tydelig frem. Han var selv noe av en kunstner, med en enestående evne til å leve seg inn i en annen verden. Han vil gjenskape den virkelighet som runeristeren eller skalden opplevde, konkret og mentalt. Spørsmålet om miljøet går igjen i alle de fem bind med yngre runer. Det er et standardverk, nøyaktig bibliografi for hver

innskrift, hvor ubetydelig den enn er; eldre tydninger er anført og han glemmer aldri å sitere sine forgjengere Oluf Rygh og Sophus Bugge. Han er blitt kritisert for ikke å ha brukt de nyeste tekniske metoder ved fotograferingen; dette kan vel delvis forklares ved at de første bind lå så lenge ferdige uten å kunne bli trykt. De fleste av innskriftene er ubetydelige. Men noen er lengre, og noen har tilknytning til historisk kjente personer, og det blir leilighet til bred miljøskildring.

Oddernesinnskriften har tilknytning til Olav den hellige. I Vinje-innskriften I og II finner han først at risteren Sigurd Jarlssønn har ristet den 11. juni 1197 (således også lest av Sophus Bugge), altså et dokument i original fra Sverretiden. II er samtidig, og der rister en Halvard Grenske et drottkvedet vers. Det er skaldekunst i Norge 100 år etter at man trodde den var utdødd der.

Magnus Olsen gir bred kulturskildring omkring de to versene. Slikt gjør runeverket til fascinerende lesning. Et annet eksempel er tolkningen av den nå tapte Hønen-stenen, som han mener er reist til minne om Finn Fegins ulykkelige Grønlandsferd i 1040—50-årene. Denne ferden kjenner vi fra Hemingståten i Morkinskinna; Finn var søstersønn av Olav den hellige. Innskriften blir runologisk å datere til 11. århundre. Nå står det hverken Finns navn eller noe om Grønland i innskriften, men vel om is og ubygd, og Magnus Olsen gir et ypperlig tidsbillede med skildring av Grønlandsferder hvortil Grønlendingetåten, Annaler og Kongespeilet er kilder; det gjør at vi gjerne vil tro ham. Men når han også vil utpeke en bestemt mann, ringerikingen Ingemar av Ask, som rister og dikter av verset på Hønenstenen, blir man betenkt.

Magnus Olsen vil nettopp frem til den enkelte, konkrete mann i miljøet. Han har sagt: «En ganske stor vekt legger jeg, i motsetning til flere forskere, på sådanne forsøk på å fastslå et anonymt skrifts forfatter. Forfatter og miljø — slekts — eller sosialt miljø og almindelig tidsmiljø — hører uløselig sammen, og (er) en meget effektiv måte til filologisk fordykelse».

Denne fordykelse var Magnus Olsens store forskerhemmelighet. I sine mange tolkninger av Edda- og skaldekvad søker han alltid etter de assosiasjoner dikteren, ikke vi det 20. århundres mennesker, har ved de ord som er valt. Når risteren av Kårstadinnskriften kaller seg **aljamarkin** betyr det at han er fremmed; da den arkeologisk dateres til sen folkevandrings-tid, søker Magnus Olsen ut over norrønt område til folkevandringens Europa. Eddaens gudemyter hører til førkristen tid, de bør forklares fra en forestillingsverden hos dem som reiste ut da og så og hørte. I «Valhall med de mange dører», 1931, tar han konsekvensen av dette; hus med mange dører fins ikke i Norge på den tid, men sørover kunne nordmenn i romersk tjeneste ha sett det. Han tenker på Colosseum og gladiator-kampene: «gjennom dette vikingetidsdikt har (vi) været i stand til å op-fange en direkte refleks fra selve verdens midtpunkt av et av verdens underverker, og øieblikket vi har formådd å gripe, er det da titusener som har overværet gladiator-kampene i Colosseum strømmer ut gjennom de 80 dører.»

Magnus Olsen så veien fra keiserpalasset til Valhall. Fra denne så han på problemer i Odinsdyrkelsen med nye øyne.

Odin var den gudeskikkelse som kom til å oppta ham mest i hans seneste forskning, likesom vanene danner midtpunktet i hans religionshistoriske studier i yngre år. I 1933 ga han i «Fra Eddaforskningen» en analyse av Grímnismál. I tilslutning til van Hamel ser han Odin som en martyr som utsetter seg for lidelser og derved oppnår en større kraft. Han holdt foredraget om Valhall med de mange dører i Roma, Grímnismál-studiene la han frem ved Collège de France i Paris, de er trykt på fransk i Revue de l'histoire des religions 1935: «Le prêtre-magicien et le dieu-magicien dans la Norvège ancienne». Odin tenkes å være for gudene hva shamanen er for menneskene.

Magnus Olsen har aldri gitt noen generell uttalelse om Eddakvadenes hjem og alder. I sine senere Edda- og skaldestudier vil han nå frem til en relativ kronologi, og om et eller flere av Eddakvadene lar seg datere i forhold til et historisk daterbart skaldedikt, er man et stykke på vei til en slags datering av Eddadiktet også. Det hører til miljøskildringen å si hva skalden kjente av dikt, hva han hadde lært og brukte som mønster.

Også den psykologiske bakgrunn er det nødvendig å ta med for en forsker av hedensk tro og magi. De «tilsiktete tallforhold» er en ytre manifestasjon; men hva levet i dikterens bevissthet? Det betydeligste av hans arbeider på dette plan er vel «Hild Rolvsdatters vers om Gange-Rolv og Harald Hårfagre», 1942. Det er et vers på 8 linjer, Magnus Olsen bruker 70 sider på kommentaren, han viser hvordan Hild i selve lyden, pustelyd og nasaler i allitterasjon og hendinger, har vist sin indignasjon; hun har brukt «ulvepust» mot sin fiende. «Ulven og ulvens hevn er det som nu bør belyses ut fra tidens forestillingsverden», og sammenligninger med folkloristisk materiale får den krenkede mor til å stå farlig og frysende frem for oss. Den inngående analysen av strofen er verdifull, den gjør at vi får tiltro til at tradisjonen om at Hild har diktet den er ekte. «Der spørges efter hvad der — for dikteren selv bevisst eller ubevisst — har levet i hans sinn mens han syslet med sin opgave», så lyder Magnus Olsens prinsipp for tolkning.

Magnus Olsen var professor i 41 år; han var en avholdt og beundret lærer — og en fryktet eksaminator. I sin videnskap førte han tradisjonen fra det 19. århundres pionerer videre, var selv en pioner. Med sitt stillfarende og beskjedne vesen var han en fører for nordistene i Norge. Han startet tidsskriftet «Maal og Minne» i 1909 og redigerte det i 40 år med sikker hånd; han var den norske hovedredaktør i serien «Nordisk kultur», og skrev der selv i b. 5 og 6 om norske stedsnavn og runeinnskrifter. Han var høyt ansett også utenfor landets grenser, og holdt gjesteforelesninger i mange land, blant annet i Reykjavík. Flere universiteter kreerte ham til æresdoktor, og lærde selskaper kaptet om å velge ham til medlem.

Hans kolleger ved Universitet i Oslo både elsket og aktet ham, de viste ham sin tillit da de valgte ham til dekan i 1941 og han viste sitt mot ved å ta imot valget da liv og ære stod på spill; han hadde før avslått vervet som dekan av hensyn til sin videnskap. Han talte ikke meget, men hans ord hadde vekt.

Anne Holtmark.

DIDRIK ARUP SEIP †

Professor Didrik Arup Seip gikk bort den 3. mai 1963, etter et par måneders sykdom. Med hans død har nordisk filologi mistet en av sine fremste menn. Han var en kraft og en banebryter på sitt forskningsfelt, hvor hovedområdet var norsk sproghistorie, men hvor horisonten var nordisk; han var skapende og idérik som få innenfor hans videnskap. Med sin aktive og positive natur og sin varme menneskelighet hadde han vunnet hengivne venner blant kolleger ved læresteder i alle Nordens land; både i sitt faglige virke og i sine personlige kontakter gjorde han til full virkelighet det som lå i tittelen på hans professorat: nordisk sprogvidenskap.

Professor Seip var prestesønn, og levde fra han var et halvt til han var tretten år på prestegården i Åseral øverst i Mandalen; utenfor denne fjellbygd og nærmeste grannebygd kom han ikke i denne tid. Han talte alltid med varme om sin barndoms bygd, og frydet seg over å kunne tale dialekten når han siden i livet besøkte disse trakter eller traff folk derfra. Det er lett å skjønne hvor berikende det var for hans personlige grunnlag som sprogmann at han i oppvekstårene gjennom livet selv var blitt fullt fortrolig med en særpreget fjelldialekt; den gav ham da også emne til hans første videnskapelige undersøkelse. Andre norske dialekter lærte han å kjenne da han flyttet med foreldrene til Kopervik og da han bodde i Stavanger som elev ved Kongsgård skole av øverste klasse og siden av gymnasiet. Før den tid hadde all hans skolegang vært privat, i Åseral hos hans mor og i Kopervik hos hans eldre bror. Han ble student i 1902 og var i to år huslærer i Onsøy før han begynte på sitt fagstudium. Våren 1911 tok han siste avdeling av sproglig-historisk embetseksamen, hovedfaget morsmål med gammelnorsk; første avdeling var bifagene historie og tysk. Hans trang til energiutfoldelse, både i fagarbeidet og i verv utenfor det, har tydelig vært like sterk i denne tid som gjennom hele hans senere liv; i en termin (høsten 1909) måtte han avbryte studiene på grund av overanstrengelse.

Han trådte inn i videnskapen som dialektforsker; hans debutarbeide var hans avhandling til hovedfagseksamen, trykt 1915: «Lydverket i Åseral-målet». Stoffet hadde han i sin barndoms dialekt, og inspirasjon i emnet gav først og fremst *Amund B. Larsen*. På Universitetet i Oslo hadde Seip hørt hans forelesningsrekke over norske målfører og deltatt i hans muntlige og skriftlige dialektøvelser; en del kapitler i avhandlingen var fra først av utarbeidet som oppgaver under disse seminarer. I det

hele har knapt noen norsk sprogmann betydd så mye for Seip som Amund B. Larsen—denne særpregede og selvstendige forsker, som under sitt arbeide med målførene, ved egen innsikt og tenkning, uavhengig av nyorienteringen i lingvistikken ute i Europa, var kommet frem til en oppfatning av sprogutvikling som løste seg fra den jung-grammatiske grunn- tanke (fra de siste tiår av forrige århundre) at sprogets vei i første instans er bestemt av lydlover der virker med blind nødvendighet, i likhet med naturens lover. I sin vurdering av dialektfenomener hevdet Larsen at sprogdringer i vesentlig grad er prosesser av psykologisk natur og at en underbevisst hensikt stadig er virksom, videre at sosiale og geografiske forhold har en viktig plass blant de bestemmende momenter. På mange punkter, både i helhetsbedømmelsen og i vurderingen av enkeltheter, bærer Seips skildring av åsdøl-målet merke av det nye og rommeligere syn på sprogforhold; og den videnskapelige startkapital han hadde fått i Amund B. Larsens undervisning, kom til å gi mangedobbelt utbytte i selvstendig videreføring på nye felter, særlig i sproghistorien.

Etter embetseksamen fortsatte Seip en kort tid som lærer i den høyere skole; men snart gikk han helt over i videnskapen. I 1912 kunne han med Sophus Bugges stipendium (300 kroner) studere filologi i ett år i København. Etter hjemkomsten gikk han i gang med en omfattende undersøkelse av Wergelands sprog. Resultatene la han frem i boken «Norskhet i sproget hos Wergeland og hans samtid» (1914); for den fikk han en prisbelønning. Dette hans første videnskapelige verk etter avsluttet universitetsstudium er preget av hans karakteristiske egenskaper som forsker, særlig av evnen til å finne frem, utnytte og beherske et veldig materiale. Alle sider av Wergelands gigantiske produksjon hadde han belyst ut fra det valgte sproglige synspunkt og på stilistisk bakgrunn: rettskrivning, bøyningsformer, ordforråd; dessuten var behandlet utførlig sprogstrid og sprogdiskusjoner i Wergelands tid og tidligere i det 19. århundre, og Wergelands plass i fornorskingsarbeidet og i norsk sprog- historie var klarlagt. Seips posisjon som fremtredende Wergeland-forsker ble senere ytterligere markert, særlig ved hans imponerende innsats som medutgiver av den store standardutgave av dikterens «Samlede skrifter» (fra 1918 av).

En av de hovedveier som hans mange avhandlinger samler seg om, går ut fra sprogundersøkelsen av Wergeland. I linjen fra dette arbeide ligger en rekke av Seips studier og dokumentasjoner av særnorske elementer i nordmenns litteratursprog i dansketiden; han viste at dette innslag var sterkere enn det tidligere hadde vært vanlig å regne med. I denne sammenheng var han opptatt av å søke belyst, med nye momenter, alle sider av skiftet fra norsk til dansk skriftsprog i det 16. århundre. Bl.a. pekte han på hvordan det måtte jevne veien for sprogbyttet at danske skriftformer i flere enkeltheter falt sammen med norsk skrift- tradisjon fra middelalderen, og på at Bohuslän, den gang ennå et viktig norsk landskap, både ved sin beliggenhet og sin dialekt dannet en bro for dansk sproginnvirkning i Norge. Fremføringen og underbyggingen av disse synspunkter var en vektig del av hans opponentinnlegg ved den doktordisputats (1921) hvor Ragnvald Iversen forsvarte sin avhand-

ling «Bokmål og talemål i Norge 1560—1630»; i utdrag er innlegget trykt i «Maal og Minne» 1922. I samme plan ligger Seips interesse for å klarlegge riksmålets forhistorie. Hans tiltredelsesforelesning i april 1916 hadde til emne «Grundlaget for det norske riksmaal», og alt noen år før, i «Maal og Minne» 1913, hadde han trykt sin første undersøkelse på dette felt, «Nogen norvagsmer i norsk-dansken i det 18de hundreaar». Det er særlig siste del av 1700-tallet hans oppmerksomhet er rettet mot, noe han utdyper i avhandlingene «Om skriftsprog og norsk uttale før 1800» og «Til riksmålets forhistorie» («Maal og Minne» 1916 og 1920), videre i «Fornorskingen av vårt språk og forutsetningene for den» (1933; fire radioforedrag). Som et resultat av sine forskninger har han kunnet påvise at riksmålet (særlig det talte) har grunnlag dels i høyere bytalemål, mest på Sørøstlandet, dels i en «høytidsuttale» i lesning og foredrag, vesentlig bestemt av trykt og skrevet dansk sprog, i mindre grad av dansk talemål.

Et viktig område av nordisk sprog historie valgte han å undersøke med sine «Låneordstudier» (I og II, 1915 og 1919); første del av dem var hans doktoravhandling. Det emne han her tok opp, den middelnedertyske sproginnflytelse i Norden i høymiddelalder og senmiddelalder, var før nesten uutforsket fra norsk side; det er karakteristisk at ledende sprog menn i Norge i det 19. århundre hadde bare høyst uklare forestillinger om denne mektige påvirkning, den mest inngripende som de nordiske tungemål har vært utsatt for innenfor deres kjente historie. Seip søker å gi en relativ kronologi for innlåningen, bygget på visse elementer i lånordenes lydige struktur; et nytt kriterium for tilnærmet tidfesting innvant han med fordelingen på tre perioder av lånord med lang *a* i hovedstavelsen. Han bygger sin fremstilling særlig på ordforrådet i dansk rikssprog, men har dessuten med i vurderingen svensk og norsk stoff, også fra dialektene; han peker på at disse visstnok har fått de fleste middelnedertyske lånord direkte, gjennom nedertyskere i norske byer, i færre tilfelle over dansk. Et synspunkt på låneforholdet som før var omtrent ukjent i Norge, og som røber hans tidlige fortrolighet med de nye tenkemåter i sprogvidenskapen, gav ham et fengslende perspektiv noen år senere i en undersøkelse av spørsmålet «Om vilkårene for nedertyskens innflydelse på nordisk» (først trykt i «Festskrift tillägnad Hugo Pipping» 1924). Det han her behandlet, var ikke i første rekke de ytre, politiske, sosiale og kulturelle forhold, men de indre forutsetninger i de nordiske sprog selv, som forklarer at nedertysken fikk så stor makt, endog i en intern del av systemet som orddannelsen, bl.a. med et til denne dag sterkt produktivt suffiks som *-heit*, *-het*; han fremhevet betydningen av det funksjonelle moment, det faktum at flere av de nedarvede hjemlige suffikser i stor utstrekning var blitt mindre tjenlige som avledningselementer, på grunn av lydutfvikling som følbart reduserte deres effektive uttrykksverdi eller tilslørte forbindelsen mellom grunnord og suffiks.

Få måneder etter at Seip i januar 1916 hadde tatt den filosofiske doktorgrad, ble han utnevnt til professor ved Universitetet i Oslo, først — som det het — «i riksmål», kort etter forandret til «i nordisk

sprogvidenskap». I nesten 40 år, til han falt for aldersgrensen i 1954, virket han i denne stilling som akademisk lærer. Innenfor dette tidsrom faller også den største del av hans forskergjerning.

Hovedfeltet i hans vidstrakte arbeidsmark var gammelnorsk sprog, slik det er overlevert i håndskrifter og diplomer. Disse undersøkelser, som skulle få så langtrekkende virkninger, åpnet han med en avhandling i 1924 (i festskrift til Amund B. Larsen) hvor han tok seg for å belyse en foreteelse som han kalte «et gammelt sjømålsfenomen», dvs. overgangen (assimileringen) av *kn* til *gn* og av *tn* til *nn* (*reikna* > *reignæ*, *botn* > *bonn*). Med daterte eksempler fra diplomer viste han at former med *gn* og *nn* var å treffe, som avvikelser fra normen, før den danske innflytelse satte inn, og altså må være resultater av lokal norsk sprogutvikling, avgrenset til et område som ikke faller sammen med den «bløte» kyststripe, men som særlig omfatter det sørlige Østland, kyststrøkene rundt Oslofjorden. Denne landsdel hadde Marius Hægstad ikke rukket å få detaljundersøkt under sin kartlegging av gammelnorsk skriftmål; her rykket nå Seip inn, med monografiske undersøkelser av hovedpunkter i utviklingen. Disse undersøkelser gav en rik høst. Stadig flere trekk fra sørøstnorsk dialektområde og i andre målfører kunne Seip etter hvert påvise som normfremmede, mer eller mindre spredte innslag i skrevne kilder som var eldre enn den danske sprogpåvirkning i Norge, i noen tilfelle eldre enn 1300 (f.eks. *høst*, *øst* for *haust*, *aust*, *høræ* for *høyra*, *bitæ* for *bita*, presens sg. *kom(m)er* for *kem(e)r*). Det nye lå ikke bare i selve presentasjonen av et tidligere utnyttet materiale, men også i det gjennomførte helhetssyn, belysningen ut fra funksjon og sprogsystem. I den utførlige, bredt dokumenterte «Norsk språkhistorie til omkring 1370» (1931) var enkelresultatene innarbeidet i en helhet. Her var tidsgrenser flyttet og nye perspektiver åpnet. Det var bl.a. påpekt hvordan det måtte få lange sproghistoriske virkninger at den ledende gammelnorske skriftnorm på grunn av politiske og økonomiske forhold flere ganger skiftet geografisk basis, fra Trøndelag (Nidaros) til Bergen, derfra til Oslo og Østlandet; dette måtte skape en indre svakhet i normen som gjorde den mindre sterk til å hevde sin stilling da den sproglige påvirkning fra nabolandene, først fra svensk og siden fra dansk, satte kraftig inn i mellomnorsk tid. Fremfor alt var i dette Seips verk lagt opp i dagen, konkret og samlet, et gammelnorsk sprogmonster; det var slått overbevisende og endelig fast at det var dette mønster nåtidens norske dialekter måtte sees mot og bedømmes etter, ikke etter den islandske normalortografi, den sprogform som norrønt sprog pleide å fremtre i i lærebøker, ordbøker og normaliserte tekstutgaver, og som de fleste ledende sprog menn i forrige århundre nesten uten forbehold identifiserte også med Norges middelaldersprog. Seip førte her til bred og fullgyldig avslutning en omvurdering som var innledet av forskere som Marius Hægstad og Amund B. Larsen; også Ivar Aasens postume «Bidrag til vort Folkesprogs Historie» tok viktige skritt mot en ny og riktigere oppfatning.

Innenfor Seips svære produksjon må den gammelnorske sproghistorie få rang som hans hovedverk. Den kom i ny utgave 1955, på flere punkter fornyet fra den første. Bl.a. er stoffet fastere og mer rasjonelt gruppert i

kapitlene om lydverket. En fruktbar idé som hadde vært fremme allerede i første utgave, kan han her underbygge med egne fortsatte detaljundersøkelser fra mellomliggende år; resultatene av dem var fremlagt særlig i et par avhandlinger i «Norsk tidsskrift for sprogvidenskap»: «Et høiere talemål i middelalderen» (VII, 1934) en utvidelse av hans foredrag på 7. nordiske filologmøte i Lund 1932, og «Skriftnorm og talemål i Norge i det 13. hundreår» (X, 1938). Det gjelder den tanke at der blant middelalderens skriftkyndige eksisterte en særlig, skriftbundet og tradisjonsfestnet uttale av de leste ord, forskjellig i flere enkeltheter fra det frie talemål; den representerte altså et spesielt lesesprog som så på sin side kunne komme til å virke tilbake på de skrevne former, særlig der hvor man tradisjonelt vedble å lese lyd (mest konsonanter) som var forsvunnet fra dagligtalens lydsystem. Enda mer karakteristisk for Seips ekspansive forskeraktivitet er det at fremstillingen i annenutgaven av sproghistorien har kunnet berikes med resultater fra studier av nye sider av norrøne sprog- og kulturforhold. Under arbeidet med den skildring av vestnordisk paleografi som fyller et bind (XXVIII B) av samlingsverket «Nordisk Kultur», var han sist i 1930-årene kommet inn på det spor at det måtte være et opprinnelig norsk grunnlag i visse gamle tekster som var avskrevet av islendinger og hittil hadde vært regnet for å ha islandsk opphav. Han mente også å kunne skimte i de særnorske enkeltheter i slike tekster minnelser fra et norsk skriftsprog som var «prenidarosisk», eldre enn det vi først møter i våre bevarte kilder. Hvor langt vekk fra vedtatte synsmåter undersøkelser etter disse linjer kunne føre, fikk fyndig og dramatisk uttrykk i titlene på et par av hans større avhandlinger i 1950-årene: «Har nordmenn skrevet opp Edda-diktningen?», «Om et norsk skriftlig grunnlag for Edda-diktningen eller deler av den» («Maal og Minne» 1951 og 1957). Det siste ord er ikke sagt i denne sak, som selvsagt også har en sterkt følelsmessig side bortsett fra den videnskapelige, som var den eneste Seip hadde interesse av. Bl.a. er ikke islandske håndskrifter i så stor utstrekning detaljundersøkt at det i hvert tilfelle lar seg sikkert si hva som er generell norsk påvirkning og hva som skyldes norsk grunnlag for den enkelte tekst. Men det kan nevnes at andre forskeres studier fra de senere år, med utgangspunkter forskjellige fra Seips, synes å peke i samme retning som hans teori. Under alle omstendigheter var det et i høyeste grad fengende emne hans studier hadde drevet ham til å ta opp.

Seips forskning var nær knyttet sammen med hans omfattende virksomhet som *utgiver*. Her er først å nevne hans fremtredende andel i den monumentale Wergeland-utgave (fra 1918 av); flere av bindene er redigert av ham, og han har brakt for dagen mye tidligere upublisert stoff. Han var medarbeider i standardutgaven (hundreårsutgaven) av Henrik Ibsens produksjon; foruten en oversikt over tidligere samlede utgaver av Ibsens dikterverker og over deres rettskrivning og sprogform skrev han innledning og besørget variantapparat til flere av skuespillene og til diktsamlingen. Med ny vurdering av kildene har han ryddet opp i og gitt riktigere lesning av Petter Dass-tekster: «Nordlands Trompet», «Viser og rim» (2 bind), «Alle Evangelia sangviis forfattet». Til Oslos jubileum i 1950 utgav han med innledning byens gamle lov, fotografert

etter middelalderlige håndskrifter. Denne utgave var første bind i en serie av fotograferte middelalderpergament, som han tok initiativet til og var redaktør for: «Corpus codicum Norvegicorum medii aevi». I Ejnar Munksgaards store rekke av islandske håndskrift-utgaver, som var mønster for den nettopp nevnte norske serie, hadde Seip ansvaret for bindene med det Arnamagnanske håndskrift 677, 4° (1949) og med bibeloversettelsen Stjórn (1956). Særlig innledningen til den første av disse utgaver blander med rike resultater av hans kombinasjonsevne; på grunnlag av energisk og dyptgående analyse vinner han frem av teksten et vesentlig nytt bilde av sproghistoriske, kulturhistoriske og kirkehistoriske forhold og forbindelser i Norge i de første hundre år etter at landet med kristendommen var gått inn i det vesteuropéiske kulturfelleskap. AM 677 inneholder oversettelse av 10 av Gregor den stores 40 homilier, og ut fra undersøkelsen av dem har Seip gjort sannsynlig at alle norrønoversatte homilietekster av denne forfatter går tilbake til den første oversettelse fra tiårene forut for 1150, altså forut for våre eldste bevarte kilder; som et fellestrekk i de hithørende eksisterende islandske tekster er påvist norvagismer i paleografi og sprogformer, av en karakter som synes å peke mot et sørøstnorsk sproggrunnlag i den tidligste oversettelse; og den ting at de feil som finnes i den norrøne gjengivelse, går igjen i Gregorstykker både i Gammelnorsk homiliebok og i islandske tekster, ikke bare i AM 677, taler for at denne oversettelse har vært spredt omkring og allment brukt. Disse resultater er selvsagt innarbeidet i annen utgave av «Norsk språkhistorie»; de utgjør en viktig del av det nye kapittel «Indirekte kilder» (s. 68—70), hvor det materiale er samlet som kan gi glimt av det norske skriftmål som må ha eksistert forut for det eldste bevarte islandske fragment fra omkring 1150.

Omkring hovedveiene i Seips svære produksjon, gammelnorskens sprog-historie og fornorskingens historie, grupperer seg en flerhet av hans avhandlinger og artikler. Han tar der opp enkeltspørsmål innenfor hovedfeltene, og en del er nevnt i det foregående. Særlig de som er trykt i «Norsk tidsskrift for sprogvidenskap» hører til det mest betydningsfulle og karakteristiske i hans videnskapelige forfatterskap. Sentrale synspunkter for sproghistoriske vurderinger rommer her bl.a. avhandlingen «Assimilasjon, differensiasjon og bøyningssystem i nordisk» (IX 1938), først holdt som foredrag ved det 8. nordiske filologmøte i København 1935; med utgangspunkt i Meillets definisjon av fenomenet differensiasjon viser han, i rik dokumentasjon, hvordan en rekke enkeltheter i nordisk og særlig norsk sprogutvikling kommer i et nytt og klarere lys når dette før oversette eller uklart forestilte moment tas inn blant bedømmelsesmulighetene. Allerede i en avhandling i samme tidsskrift (IV) i 1930 «Om bortfall av *ð* i norsk», hadde han pekt på at sproget i mange tilfelle måtte reagere på tendensen til svinn av spiranten *ð* med differensiasjon (til *d* eller *t*), særlig i verbalbøyningen, fordi dentalen der fylte et viktig funksjonsbehov, i tempusmarkeringen; han hevdet — mot eldre oppfatninger — at preteritumsformer av typen *kastet* har sitt hovedgrunnlag i disse forhold. Med ny belysning, særlig av *h*-bortfallet, skrev han «Om utviklingen av *hv* i nordiske språk» (XV, 1949).

I de fleste av sine undersøkelser holdt Seip seg innenfor den gammel-norske sprogperiode; i sin sproghistorie hadde han forskjøvet tidsavgrensningen noe for denne periode, fra 1350 til ca. 1370, en særdeles velgrunnet kronologisk justering, som gav parallellitet med svensk og dansk i tidsregningen for senmiddelalderens sprogavsnitt, og som sikkert vil vinne hevd. I avhandlingen om *ð*-bortfallet arbeidet han med ikke lite mellomnorsk materiale, mest i den del som gjaldt verbalbøyningen. Stoff fra mellomnorske kilder har naturlig en bred plass også i avhandlingen om «suffikset *-else* i nordisk» (først trykt i festskrift til Olaf Broch, 1947). Arbeidet representerer på typisk vis Seips mest fremtredende forskereregenskaper: en mektig falanks av detaljer i dokumentasjonen, en energisk gjennomføring av det funksjonelle synspunkt, allsidig belysning kronologisk og stilistisk, med materiale fra sproghistorie og dialekter, ny og ukonvensjonell kombinasjon av fakta — frem til et resultat som snudde opp ned på gjengs lære, til den hovedtese at *-else*-suffikset er utviklet — ved metatase av *-sl* — senere i middelnedertysk enn i nordisk, med eksempler fra norsk helt tilbake i 12. århundre; suffikset skulle da i hovedsaken være hjemlig, selv om der også er innlånte *-else*-ord, som der er innlånte *-ing*-ord. Den nye vurdering har hittil ikke vunnet allmen tilslutning, særlig ikke i nyere svenske undersøkelser; men den har i alle tilfelle vært fruktbart diskusjonsvekkende, og den representerer en videnskapelig prestasjon av høy klasse.

Helt innenfor den mellomnorske sprogperiode beveger Seip seg i avhandlingen «Svensk innflytelse på norsk i slutten av middelalderen» (først trykt i Saga og Sed, 1937). Undersøkelsen gir til resultat at den svenske påvirkning er forsvinnende før 1370 — tvertom er der i den tid klarere innvirkning av norsk på svensk; den sproglige innflytelse på norsk fra Sverige virker mest gjennom religiøse skrifter, særlig formidlet av birgittinerbevegelsen, og gir de sterkeste utslag i første halvdel av 1400-tallet. Det er viktig at han i analysen av et par norske religiøse tekster fra denne tid fremhever den skjulte svenske påvirkning som kan være tilstede, særlig i oversettelser, på den måte nemlig at enkeltheter som i norsk enten er arkaiske eller dialektiske, men gjengs i svensk, blir stående i gjengivelsen; hos en østlandsk skriver f.eks. kan svensk forelegg være en del av grunnlaget på den ene side for gjennomført *-a* i endelser, på den annen for et flertall av diftongløse former. Dette er et synspunkt av verdi for enhver fremtidig skildring av kryssvirkningene mellom svensk, dansk og norsk, som er så sterkt karakteristiske for senmiddelalderens skriftsprog i Norden.

Med arbeider som de her nevnte har da Seip gjort de første spadetak innenfor den mellomnorske sprogperiode; i hans stadig økende material-samlinger var også dette tidsrom representert, hvor jo norsk sprogvidenskap har store ventende oppgaver: en mellomnorsk sproghistorie og en mellomnorsk ordbok.

Seip har vært produktiv også i utkanten av sitt sproghistoriske kjerneområde. Han har skrevet om dialekter, dels (som i debutarbeidet om åsdølmålet) vesentlig monografisk, om romsdalsmålet og om sørlandsk, dels — og oftere — generelt; særlig var han interessert i å belyse mor-

fologisk utvikling ut fra de nye synsmåter om funksjonens og systemets betydning. Flere av de fremstillinger som hører hit, har en aktuell foranledning, forsåvidt som de er videnskapelige bidrag til vurderingen av praktiske sprogspørsmål; det er tilfellet med utredninger som den om «Bøyningsutviklingen av svake verber som *kaste, danse, bake*» (en utvidelse av den sproghistoriske avhandling om *ð*-bortfall), «Om partisipium («supinum») på *i* i norske dialekter», «Om infinitiv i østnorsk», og fra hans seneste år «Eksempler på språklig terapi i norske dialekter» («Maal og Minne» 1959); inspirert av Gilliérons bok «Pathologie et thérapeutiques verbales» behandler han der den morfologiske utvikling i sterke hunkjønnsord. Han har skrevet om navn, ikke bare slike som var under aktuell debatt (landsnavnet Norge, «Trondhjems bynavn», «Bergens bynavn»), men også «Historisk utgreiing om navnet Romsdal», «Til bøyningen av *vin*-navnene». Han var sproglig og kulturhistorisk interessert i dagnavnene, og har belyst dem historisk i artikler i Universitetets almanakk og andre steder. Han har forfattet flere biografier i «Norsk biografisk leksikon»; de er alltid underbygget på solideste vis med kildestoff, ofte nytt fremfunnet, og har mangesidig vurdering av personene. Noe av det siste han var opptatt av, på sin vanlige intense måte, var nettopp en biografi, en livsskildring av Edvard Storm; med før uutnyttet materiale gledet han seg til å kunne gi et rikere bilde av denne personlighet.

Rundt omkring i tidsskrifter og festskrifter var hans mindre artikler strødd. Det var så mange av dem at han lett kunne samle et imponerende bind av dem både til sin 50-års-dag («Studier i norsk språkhistorie») og til sin 70-års-dag («Nye studier i norsk språkhistorie»).

Et grunnlag for hans uvanlig rikt strømmende videnskapelige produktivitet var selvsagt at han arbeidet særdeles raskt og lett. Kanskje enda viktigere var den rasjonelle utnyttelse av arbeidskraften som var en følge av hans sterke evne til konsentrasjon; var det noe han ville til bunns i, eksisterte i øyeblikket intet annet for ham; belysende detaljer fra alle kanter ble lett frem til mønstring. Hans utpregede sans for de konkrete enkeltheter og den ofte kompakte dokumentasjon i hans fremstillinger kan gi den ensidige og skjeve forestilling at han vesentlig og først og fremst var detaljenes mann. Han ble aldri borte i dem, og de var ikke fremdradd hovedsakelig for sin egenverdis skyld; hvor spesielt det enkeltfenomen enn var som han behandlet — det var sett under et helhetssyn, og det var klargjøringen av de store linjer det i siste instans tjente. Dess mer tidens avstand virker, dess tydeligere vil han stå som den der satte lyset inn fra nye sider, slik at sproghistoriens landskap skiftet konturer.

Om metodiske spørsmål skrev Seip sjelden og lite, aldri i særskilt fremstilling; hele hans frodige energi var rettet mot faktisk og konkret stoff, teoretisering og abstrakt filosofering lå hans natur fjernt. Men i sin sprogvidenskapelige vurdering hadde han faste og klare synsmåter; i dem var innsmeltet, naturlig og harmonisk, de fruktbare tanker fra den nye lingvistikk etter århundreskiftet ute i Europa. Han er en av dem som det skyldes at forholdet mellom det gamle og det nye i sprogvidenskapen i vårt land ble preget av jevn utvikling og ikke fikk karakter av skisma.

Også i praktisk sprogarbeide og sprogdebatt i Norge grep han aktivt og bestemmende inn. Sin bok om Wergeland hadde han tilegnet minnet om Moltke Moe, og det var i Moes idéer han fant retningslinjer for den aktuelle sprogutvikling; Seips egen forskning hadde i høy grad underbygget den samme tankegang. Den går nok ellers langt tilbake hos ham; han har fortalt at han hadde sin litterære debut 15 år gammel i en ungdomsforenings-avis, hvor han skrev om målstriden og opptrådte som streng refser til begge sider. Han var et meget virksomt medlem i den komité som forberedte rettskrivningsforandringen i 1917, og den ble avgjørende preget av hans syn: på den ene side fornorsking av riksmålet på østnorsk grunnlag, på den annen utvidet plass i landsmålet for dialektformer fra samme område — altså en tilnærmelse mellom de to offisielle skriftsprog på Østlands-basis. Han var aktivt med i bevegelsen «Østnorsk reisning», som virket i noen år fra 1916 av, og som hadde et program etter lignende linjer; i denne tid regnet han endog med at en løsning av motsetningene på denne vei ikke behøvde å være så langt borte — slik det kom til uttrykk i hans brosjyre fra 1917: «Ett mål i Norge. Målstriden avgjort av denne generasjon?» Ikke minst den skarpe strid som rettskrivningsendringene av 1917 kom til å fremkalle, gjorde snart tanken om sprogfred fjern og urealistisk. I den hissige debatt opplevde han det man ofte ser, at det er de formidlende standpunkter skytset mest rettes mot. Han ble hvast angrepet fra begge sprogleirer; men han ble aldri svar skyldig, han kunne hugge skarpt, og han var en motstander som ikke lot seg trette ut. I forarbeidet med rettskrivningsforandringene i 1938 var han ikke med, og i skrifter og artikler rettet han vektig kritikk mot dem. I «Norsk språknemnd», som han under forberedelsene stod skeptisk til, var han den første formann; han gjorde et stort arbeide der, særlig med tilrettelegging av materiale for avgjørelsene. Han holdt alltid sterkt på frihet for alternative former i begge skriftmål; han mente den norske sprogsituasjon gjør dette nødvendig, tross de praktiske ulemper det kan føre med seg. Et par av hans senere artikkelsamlinger er sendt ut til historisk belysning i den aktuelle debatt og i praktiske normeringsspørsmål: «Omstridde spørsmål i norsk språkutvikling» (1952) og «Gjennom 700 år. Fra diskusjonen om norsk språk» (1954).

Seips initiativ og energi virket livgivende i en rekke videnskapelige institusjoner og tiltak også utenfor det universitet han med sin stilling var knyttet til; hans innsatsglede og pågangslust strakk til også for de mange administrative verv av denne art som han fikk lesset på seg. Utrettelig tok han seg av selv de trivielle ting, og utrettelig fant han utveier når vanskeligheter truet med å stenge. Helt fra 1920 var han formann i Det norske litterære ordboksverk, fra enda lenger tilbake (1916) i Bymålslaget, senere i Gammelnorsk ordboksverk. I mange år (fra 1945) var han formann i Instituttet for sammenlignende kulturforskning, fra 1946 medlem av rådet for Christian Michelsens institutt. Tiltak på det nordiske samarbeides felt hadde hans varme og aktive interesse; han var medlem av Nordisk kulturkommisjon og av styret for den norske avdeling av Den Letterstedtske forening, og fra starten formann i det norske presidium for «Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder». I en år-

rekke var han formann i Nordmannsforbundet. I 1931 var han gjesteforeleser ved Minnesota universitet; samtidig studerte han norske målførere i utvandrerstrøkene.

Det var naturlig at Universitetet kom til å legge beslag på Seips arbeidskraft også til administrative oppgaver. Fra 1927 til 1936 var han dekanus i Det historisk-filosofiske fakultet, og i 1937 ble han valgt til Universitetets rektor. På denne post ble han en av forgrunnsskikkelsene i Norges nasjonale front da tyskerne hærsatte landet. Han var medlem av Administrasjonsrådet, hvor han hadde ansvar for Kirke- og Undervisningsdepartementet. Med sin sterke immatrikuleringstale i 1940 og ved sin holdning som rektor i de ustanselige konflikter med tyskere, quisling-autoriteter og nazistiske studenter ble han et av nasjonens store ukuelighetssymboler; de sannet seg, de ord Magnus Olsen hadde uttalt ved rektorvalget: «Seip er en klippe». Terboven hatet «den Seipske ånd» ved Universitetet, og under unntagelsestilstanden i september 1941 ble Seip «avsatt» som rektor, arrestert og sendt først til fengsel i Oslo og videre til Grini. I begynnelsen av april 1942 kom så deportasjonen til Tyskland, over fengsel i Hamburg til Sachsenhausen; i 7 måneder fikk han prøve brutaliteten der, og slet mye vondt, også med sykdom. Etter intervensjon særlig fra vitenskapelige kretser i Sverige og Danmark lyktes det Himmels finske livlæge Kersten å utvirke at han grep inn, så Seip ble sluppet ut av leiren sist i oktober 1942. Et par måneder deretter var han i fengsel i Berlin, og i lange forhør, inntil han ble løslatt lillejulaften; han fikk status som såkalt «fri fange», under Gestapos kontroll, innenfor Tysklands grenser, først i München, fra våren 1943 i og i nærheten av Berlin. 9. april 1945 var deportasjonstvangen hevet; han kunne fly til Sverige sammen med grev Folke Bernadotte. Et av høydepunktene i frigjøringens lykkeberuste uker var den maidag da Francis Bull på Universitetsplassen i Oslo kunne ønske Seip og frue velkommen hjem.

I boken «Hjemme og i fiendeland» (1946) har Seip skildret sine opplevelser i de fem tunge år; det er en fremstilling med stor kildeverdi, nøktern, rolig, uten dramatiserende fakter, mange steder med befriende lune. Allerede lenge før hjemkomsten hadde han levert bevis for at hans vitenskapelige trang og evne var uknekket. Få måneder etter at han som «fri fange» hadde fått anledning til igjen å drive åndsarbeide, hadde han ferdig to avhandlinger, som ble trykt i «Maal og Minne» (i oktober 1943). Den ene behandler det vanskelige spørsmål om endelsesvokalene *e/o* kontra *i/u* i det eldste islandske skriftspråk; den annen gjelder «En norsk oversettelse av Prosper fra 12. hundreår», og er den første utformning i større bredde av tanken om påvirkning på islandsk skriftmål fra gammel østnorsk skrifttradisjon.

Seips mektige produksjon vidner høyt om en forskerenergi og forsker-vitalitet ut over det alminnelige. Han var en fornyer i sin vitenskap og et kraftsentrum i norsk vitenskapelig liv, berikende både med sitt faglige virke og med sin friske arbeidsglede, sin positive innstilling til livet og menneskene. I hårde skjebnear for Norge, de tyngste landet har

gjennomlevd i nyere tid, ble hans innsats lysende også på et annet plan enn sprogvidenskapens; så lenge kommende generasjoner leser okkupasjonstidens historie, vil hans navn stå i glans blant dem som holdt norske og nordiske idealer levende under overmaktens press.

Hans mange venner i og utenfor Norden vil minnes hos ham som menneske nettopp de trekk som gav hans personlighet styrke i gode og onde dager: hans sinns enkelhet og harmoni, og ikke minst hans trofasthet.

Trygve Knudsen.

Natan Lindqvist †

Efter en tid av nedsatt hälsa avled den 4 april 1963 förutvarande professorn i svenska språket vid Uppsala universitet Natan Lindqvist i en ålder av 81 år.

Adolf Natanael Lindqvist föddes i Nässjö den 5 april 1882. Efter mogenhetsexamen i Linköping 1902 blev han hösten samma år student vid Uppsala universitet. Här avlade han 1908 fil. kand.-examen, 1912 fil. lic.-examen och disputerade 1918 för doktorsgraden, varefter han förordnades till docent i svenska språket. Dessförinnan hade han i omkring 1½ år (1914—1916) varit medarbetare i Svenska Akademiens ordboks redaktion i Lund. Efter docentstipendietidens utgång var han åren 1926—1930 medarbetare i Uppsala landsmålsarkiv. Sistnämnda år blev han föreståndare för landsmålsarkivet i Lund och kvarstod i denna befattning till den 1 december 1936, då han efterträdde Otto von Friesen som professor i svenska språket vid Uppsala universitet. Den 1 juli 1947 lämnade han professuren och inträdde i pensionsåldern. Åren 1929—1936 var han utnämnd lektor i modersmålet och filosofi i Örebro men tillträdde aldrig tjänsten.

Bland uppdrag, som Lindqvist innehaft, kan nämnas, att han var vice ordförande i Ortnamnssällskapet i Uppsala sedan 1937 och redaktör för språkliga delen av Atlas över svensk folkkultur sedan 1939. Under hela sin aktiva professorstid var han en synnerligen uppskattad inspektor vid Östgöta nation i Uppsala. Som censor vid studentexamina fungerade han åren 1938—1953.

Vid bibeljubiléet i Uppsala 1941 promoverades Lindqvist till teologie hedersdoktor som erkänsla för hans forskningar över reformationstidens bibelspråk.

Natan Lindqvists vetenskapliga intressen var huvudsakligen inriktade åt tre håll: reformationstidens bibelspråk, folkhäl och ortnamn.

År 1918 disputerade Lindqvist på avhandlingen Studier över reformationstidens bibelsvenska och hade därmed inlett sina banbrytande forskningar över 1500-talets bibelspråk. Enligt vad författaren upplyser i inledningen, var avhandlingen ursprungligen avsedd att ingå som en exkurs i en större undersökning om språket i Gustav Vasas bibel (= GVB). Under arbetet med GVB enligt de ursprungliga planerna visade det sig nödvändigt att ständigt anställa jämförelser med Nya testamentet 1526 (= NT 1526). Därvid upptäckte författaren dels att språket i NT 1526 var betydligt mindre enhetligt än språket i GVB — något som f.ö. redan

v. Friesen iakttagit; se Jesus Syrachs bok, s. XXVII ff. — dels att regellösheten är mest framträdande i början av NT, under det att språket i urkundens senare hälft — fr.o.m. Galaterbrevet — utmärkes av en för sin tid enastående enhetlighet och konsekvens. Till samma språktyp hör det allmänna förspråket, som skrivits sist. Detta i NT 1526 segrande språk som Lindqvist kallar »normalspråket» — iakttagelserna och karakteristiken avser i första hand ortografien — övertages till väsentliga delar av GVB 1541 och genomföres där med ännu större konsekvens. Upptäckten och beskrivningen av NT:s »normalspråk», som i den mån det togs i arv av GVB kom att bestämma det svenska riksspråkets utveckling, är avhandlingens säkraste och samtidigt viktigaste resultat. Först i och med Lindqvists upptäckt blev det fullt klart, att 1526 verkligen är det nysvenska skriftspråkets födelseår. Lindqvist nöjde sig emellertid inte med detta resultat. Han ställde och sökte besvara frågan, vem som var mannen bakom NT:s »normalspråk», vem som har äran av att ha dragit upp grundritningen till vårt nysvenska skriftspråk. Kunde manne »normalspråket» ledas tillbaka till någon av de personer, Olaus Petri eller Laurentius Andreae, som sedan gammalt utpekats som översättare? Att denna problemställning engagerat författaren i alldeles särskild grad, får sitt uttryck i avhandlingens undertitel: »Språket i nya testamentet 1526 i belysning av de svenska reformatorernas språk.» Lindqvist går till väga så, att han först analyserar språket i Laurentius Andreaes och Olaus Petris egenhändiga manuskript från tiden omkring 1526, varefter de båda reformatorernas språk kollationeras med språket i NT 1526, i första hand »normalspråket». Resultatet blir, att Laurentius Andreaes språk visar slående överensstämmelser med NT:s »normalspråk», under det att Olaus Petris språk lika påtagligt avviker från detta. Lindqvist drager härav den slutsatsen, att den språkligt ledande och bestämmande kraften vid översättningsarbetet varit Laurentius Andreae, icke Olaus Petri. Laurentius Andreae har inte bara bestämt ortografien utan själv språkligt formulerat »normalspråksområdet» (Galaterbrevet — Uppenbarelseboken och allmänna förspråket). Inflytande från Olaus Petri kan enligt Lindqvist spåras i förra hälften av NT, främst i Johannesevangeliet, Romarbrevet och 1 Korinterbrevet, men om Olaus Petri skrivit ned dessa böcker, har de underkastats en språklig överarbetning av huvudredaktören Laurentius Andreae. Att Olaus Petri faktiskt måste ha följt översättningsarbetet på nära håll, framgår av Lindqvists upptäckt, att ortografien i den av Olaus Petri egenhändigt förda Stockholms stads tänkebok 1524—1529 under slutet av år 1525 och början av år 1526 — således innan NT ännu utkommit från trycket — undergår en starkt märkbar förändring i riktning mot NT:s »normalspråk». Enligt Lindqvist har Olaus Petri härvid varit den som mottagit impulserna, icke den som givit dem.

Från nya och fruktbara utgångspunkter återvände Lindqvist till reformationstidens bibelspråk i Bibelsvenskans medeltida ursprung (NS 8, 1928, tr. 1929). Som framgår av titeln har Lindqvist funnit, att 1500-talets bibelspråk har sina rötter i medeltidens religiösa prosa. Det gäller framför allt ortografi och ordförråd. NT:s »normalspråk», som ju blev bestämmande för GVB:s ortografi, har enligt Lindqvist bildats efter

mönster av Vadstenaspråket från 1400-talets början. I fråga om ordförrådet är NT 1526 präglad av sin samtids språk med bl.a. ett starkt inslag av lågtyska och danska ord, som ger språket en ganska främmande och osvensk prägel. GVB rensar så långt möjligt ut de lågtyska och danska orden och ersätter dem med inhemska ord. Samtidigt framträder klart en tendens till ålderdomligt ordval, som till en väsentlig del synes vara hämtat från medeltidens religiösa prosa, inte minst den allra äldsta (MB 1). NT 1526 och GVB 1541 uppvisar sålunda karakteristiska olikheter i sitt förhållande till å ena sidan den medeltida traditionen och å andra sidan den egna tidens språk. Den yngre översättningen framstår i det hela som den mer konservativa. Förklaringen till detta paradoxala förhållande ser Lindqvist dels i den kyrkopolitiska situationen, dels i insatser från de ledande reformatörerna, främst bröderna Petri. Vid tillkomsten av GVB har otvivelaktigt den yngre av bröderna, ärkebiskopen Laurentius, spelat en dominerande roll. Han har medvetet eftersträvat ett ålderdomligt, äkta svenskt språk både i sina egna skrifter och i GVB.

Studier över reformationstidens bibelsvenska och Bibelsvenskans medeltida ursprung är Lindqvists huvudarbeten rörande bibelspråket. När han återkom till ämnet i senare skrifter av mindre format — Inledning [till Nya testamentet i Gustav Vasas bibel] (1941), Några huvuddrag i Gustav Vasas bibels språk (1941), Inledning [till Lukas evangelium i Gustav Vasas bibel] (1957) — var avsikten inte att presentera några nya forskningsresultat, även om man också i dessa skrifter emellanåt kan finna nya synpunkter på problemet och materialet.

Vissa av Lindqvists teser, framför allt den om Laurentius Andreæ som huvudredaktör för NT 1526, gav upphov till ett tidvis mer hetsigt än givande meningsutbyte mellan Natan Lindqvist, Johan Palmér och Erik Neuman. Själv övergav Lindqvist aldrig sin uppfattning, att Laurentius Andreæ varit översättningens ledande man och bestämt den slutgiltiga språkformen. Däremot tycks han ganska tidigt ha insett, att själva översättningsarbetet och den primära språkliga utformningen inte behöver vara en fråga om Laurentius Andreæ och/eller Olaus Petri. Han skriver i ANF 46, 1930, s. 12: »Vid en grundligare inarbetning i frågan märker man snart, att här föreligger ett synnerligen invecklat problem. Det finns åtskilliga tecken som tyda på, att vi ha åtminstone tvenne inflytanden från tryckeriet, genom sättnare eller korrektorer ... *Andra synnerligen vägande faktorer (främst ordförrådet) tala för antagandet av olika översättare för olika böcker.*» [Kurs. här.] Arthur Adells stimulerande avhandling Nya testamentet på svenska 1526 (1936) visar, vilka möjligheter den av Lindqvist antydda problemställningen öppnar för ett fortsatt fruktbarande studium av reformationstidens bibelspråk.

De svenska folkmålen fängade tidigt Natan Lindqvists intresse, och under en lång följd av år upptecknade han folkmål och folkminnen, företrädesvis i Östergötland och norra Småland. Det har från sakkunnigaste håll vitsordats, att Lindqvist i sina dialektuppteckningar visar en ovanlig förmåga att träffa den genuint folkliga formen och att hans samlingar från Hanekinds härad i Östergötland är att räkna till de största och grundligaste i hela riket. Som chef för landsmålsarkivet i Lund igång-

satte Lindqvist en stort upplagd inventering av dialektord med huvudsakligen syd- och västsvensk utbredning. En betydande del av det sålunda framkomna materialet utgöres av svar på en av Lindqvist sammanställd frågelist, upptagande flera hundra ord. Lindqvists dialektologiska intressen hade sålunda vid denna tid fått en klart språkgeografisk inriktning. En preliminär och översiktlig bearbetning av det väldiga materialet framlade Lindqvist 1947 i Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning med bl.a. 125 språkkartor över mer eller mindre sydvästligt orienterade språkdrag, företrädesvis inom ordförrådet. Särskilt värdefulla är de kartor, som belyser vissa välkända företeelser inom ljud- och formlära, ordbildning osv. med hemorts rätt i landets södra och västra delar. Författarens kommentar till kartorna inskränker sig till två grundläggande synpunkter, som diskuteras i var sitt kapitel: »Ett sydvästligt språkgeografiskt kärnområde» och »Något om de språkgeografiska spridningsvägarna». Ett av Lindqvists huvudresultat är sålunda uppdagandet av ett språkgeografiskt område, omfattande de sydsvenska landskapen söder och väster om en ungefärlig linje från norra Dalsland till östra Blekinge och sammanhållet av ett gemensamt ordförråd, delvis också av vissa företeelser inom ljudlära, formlära och ordbildning. Gränserna för de olika företeelserna sammanfaller emellertid långt ifrån alltid, något som författaren själv framhåller och kommenterar. Förutsättningen för detta relativt enhetliga sydvästsvenska språkområde har enligt Lindqvist varit samfärdseln, fattad i ordets vidaste mening. Författaren visar i detalj, hur språkföreteelserna har följt de viktiga samfärdsellederna, som ju i gammal tid var vattenvägarna, i detta fall Göta älv och Vänerkusten, Hallandsåarna, Helgeån och Blekingeåarna. För den vidare spridningen av sydvästligt språkgods norrut in i Mälardalen har Eriksgatan spelat en stor roll.

Redan långt före utgivandet av Sydväst-Sverige hade Lindqvist publicerat smärre ordgeografiska undersökningar på grundval av det av honom hopbragta sydvästsvenska ordmaterialet. Sålunda kunde han redan i den populära uppsatsen Ordens vandringsvägar (1935)¹ dra upp konturerna av sitt sydvästsvenska »kärnområde» — det var f.ö. under läsningen av denna intressanta uppsats som nedtecknaren av dessa minnesord fick impulsen till att närmare studera nasalassimilationernas (mp > pp, nk > kk, nt > tt) förekomst i de svenska dialekterna. En företeelse, som tidigt väckte Lindqvists intresse, var de förändringar, som orden ofta undergår i periferien av sitt utbredningsområde. Iakttagelser av den arten har han sammanfört i uppsatserna Ursparade ord i dialektgeografisk belysning (1934)² och Ordgränser och ordförändringar (1937)³. I det förstnämnda arbetet uppställer han den intressanta — kanske också något tillspetsade — tesen, att ett ord regelbundet undergår förändringar i periferien av sitt utbredningsområde, att detta är »en allmängiltig företeelse», och att dessa förändringar »i allmänhet äro likartade

¹ I: Vår hembygd, dess historia och hur den utforskas, av Jöran Sahlgren, Nils Ahnlund m. fl. (1935).

² I: *Studia germanica*, tillägnade E. A. Koek (1934).

³ I: *Saga och sed* 1937.

eller rent av desamma på vitt skilda punkter». Bland Lindqvists skrifter i språkgeografiska ämnen skall slutligen nämnas den instruktiva presentation av språkgeografien, som ingår i det av H. S. Nyberg redigerade arbetet *Orientering i språkvetenskap* (1943).

Lindqvists språkkartor och de omfattande ordsamlingar dessa bygger på kommer att ge den språkgeografiska forskningen material för lång tid framåt. Redan nu står det klart, att det av Lindqvist som sydvästsvenskt betecknade ordmaterialet är mycket heterogent: det omfattar dels gamla nordiska arvord av typen *hör*, *jordbär*, *vädur*, dels lånord med ursprung i danskan och lågtyskan, dels sydvästsvenska novationer osv. Det ordgeografiska och ordhistoriska perspektivet blir naturligtvis inte detsamma på dessa olika kategorier. Varje ord måste underkastas en noggrann undersökning, innan dess ursprung och eventuella vandringar kan tecknas med någon säkerhet. Här har Lindqvist givit forskningen uppgifter i arv, som kan väntas leda till mycket intressanta resultat.

Lindqvists intresse för folkspråket gjorde honom helt naturligt intresserad för den skatt av talesätt, som vårt språk och inte minst allmogespråket äger. Redan i den 1927 utgivna, populärt hållna skriften *Stort och smått i språkets spegel*, som f.ö. innehåller åtskilligt också för fackmannen, har ett av kapitlen rubriken »Uppländska ordspråk, ordstav och talesätt». Senare bidrag på detta forskningsområde utgör *Folketro och magi i svenska talesätt* (Saga och sed 1943), *Folketro och magi hos Bellman* (Festskrift till Jöran Sahlgren 1944), *Hornet i sidan och pålen i köttet* (NS 39, 1959), *Taga bladet från munnen* (Saga och sed 1960). Lindqvists förtrogenhet med folkliga sedvänjor och föreställningar och med bibelns värld inte minst gjorde honom särskilt väl skickad att avslöja den verklighet och den föreställningsvärld, som ligger bakom talesättens för oss ofta dunkla ordalag.

Lindqvists tredje huvudområde var ortnamnsforskning. Hans främsta insats på detta fält är det monumentala verket *Bjärka-Säby ortnamn* (1926). Arbetet upptar och behandlar samtliga från äldsta tid till våra dagar påträffade namn — både bebyggelsenamn och naturnamn, även de obetydligaste — inom det bekanta östgötagodset Bjärka-Säby, som omfattar större delen av socknen Vist. Författaren har inte skytt någon möda, då det gällt att insamla uppgifter om godsets namnförråd genom tiderna. För tolkningen av det stora och heterogena namnförrådet har han rustat sig genom att grundligt studera dialekten, lokalernas topografi och till dem knutna folkliga föreställningar och sägner. På detta sätt har Lindqvist kunnat prestera enkla och naturliga förklaringar till namn — särskilt yngre, tillfälliga och lokalt begränsade — där en renodlad skrivbordsetymolog skulle ha lämnats i sticket. Här ligger arbetets största värde, både i fråga om metod och resultat. När det rör sig om större namnkomplex med krav på vidare perspektiv i tid och rum blir framställningen inte alltid lika givande (Flätten, Juten, Vist m.fl.). Under alla omständigheter utgör boken om Bjärka-Säby ortnamn en milstolpe i den svenska ortnamnsforskningens historia. Som djupundersökning torde den söka sin like i den nordiska ortnamns litteraturen.

Efter fullbordandet av sin stora Bjärka-Säbymonografi återvände

Lindqvist mera sporadiskt till ortnamnsforskningen. Bland övertygande förklaringar till enskilda namn kan nämnas tolkningarna av häradsnamnen *Lysing* och *Sevede* (NoB 1933) samt stadsnamnet *Säfte* (NoB 1949).

Natan Lindqvist utförde sålunda ett målmedvetet och resultatrikt arbete inom flera grenar av den nordiska språkvetenskapen, delvis som pionjär. Sin allra största insats gjorde han som utforskare av reformationstidens bibelsvenska och därmed av det nysvenska skriftspråket i ett avgörande skede av dess historia. På detta område har Lindqvists forskningar varit av grundläggande art.

Som akademisk lärare var Natan Lindqvist högt skattad, framför allt väl på det högre stadiet. Mot sina lärjungar var han hjälpsam och rätt-
rådig, hänsynfull och trofast. Under hans seminarieövningar rådde en otvungen och kamratlig stämning, ytterligare markerad vid deras obligatoriska fortsättning, postseminarierna på någon av stadens restauranger, då ordförandens fina humor och spiritualitet blomstrade. Natan Lindqvist hörde till de sällsynta människor, som kan vara kvicka utan att såra. Det känns vemodigt att aldrig mer få möta hans ljusa blick och hans vänliga, lite förlägna leende.

Lennart Moberg

ROLF PIPPING †

Professor emeritus Rolf Pipping dog den 7 december 1963. Han var född den 1 juni 1889, disputerade 1919 och blev lärare vid Åbo Akademi samma år. Vid denna högskola utförde han sin livsgärning. Han blev docent 1920 och professor i svenska språket och nordisk filologi 1928. 1956 avgick han som emeritus. Mellan 1936 och 1942 var han Akademiens rektor.

Rolf Pipping tillhörde en släkt, som i flera generationer har gjort viktiga insatser i Finlands akademiska liv. Hans farfarsfar Fredrik Wilhelm Pipping var professor och universitetsbibliotekarie; det var han som reorganiserade universitetsbiblioteket, sedan dess samlingar till stor del förstörts vid Åbo brand 1827. Han var stamfar för adliga ätten Pipping. Rolf Pippings far Hugo Pipping var professor i nordisk filologi, och alla dennes tre söner blevo professorer. Också i Rolf Pippings mödernessläkt fanns det vetenskaplig begåvning: morbrodern Edvard Westermarck var världsberömd sociolog, professor först i Helsingfors, sedan i London och Åbo.

Det faller sig naturligt att inleda en minnesruna över Rolf Pipping med några ord om hans släkt. Han var uppenbarligen djupt fäst vid den och dess traditioner. Överhuvud hade han en stark känsla för arvet från det förflutna. Den framträdde både i hans inställning till allmänna kulturfrågor och i hans syn på språkriktighet och språkvård. Man kan däremot inte göra gällande, att han gick i sin fars fotspår vid valet av forskningsämnen. Hugo Pipping var fonetiker, ljudhistoriker, Eddaforskare och runolog, dessutom metriker. Rolf Pipping sade en gång, att metriska problem intresserade honom föga, och också i övrigt valde han sällan sådana uppgifter som hade beröring med faderns forskningar. Han behandlade gärna fornsvenska texter, ofta med litterära och historiska utblickar, vidare allmän språkteori, stilistik och språkriktighet.

Pippings tidigaste forskningar gällde Erikskrönikan. Doktorsavhandlingen (1919) hette »Erikskrönikans ljudlära». I företalet försvarar han sitt val av ämne. Nat. Beckman hade nämligen några år tidigare sagt, att sådana undersökningar av ljudskicket i en enda text inte längre vore behövliga. Pippings ämnesval var dock naturligt, eftersom han redan föresatt sig att utgiva Erikskrönikan och kommentera den. »Erikskrönikans ljudlära» är ett förarbete till kommentaren. Doktorsavhandlingen hör väl inte till Pippings märkligaste arbeten, men den är kunnigt och noggrant gjord, ett nödvändigt underlag för hans senare forskningar rörande Erikskrönikan.

1919 utkom också »Erikskrönikans ordsfatt», en fullständig förteckning över ord och ordformer i krönikan. Det är en pendang till liknande förteckningar över lagtexter, som gjorts av Hugo Pipping och Arnold Nordling. 1921 kom Pippings edition av Erikskrönikan i Fornskriftsällskapetets samlingar. I förordet redogör han för handskriftsförhållandena och sin syn på de olika handskrifternas relationer. »Erikskrönikan enligt Cod. Holm D 2» i Pippings edition blev en allmänt begagnad kursbok och slutsåldes; 1963 utgav han ett omtryck av den.

Pippings storverk, både till omfång och kvalitet, är »Kommentar till Erikskrönikan», som publicerades 1926. Här genomgår Pipping minutiöst krönikan vers för vers, diskuterar viktigare avvikelser mellan handskrifterna, språkliga egenheter och den riktiga tolkningen. Ofta svälla kommentarerna ut till små specialundersökningar, emedan Pipping också dryftar krönikans historiska notiser. Bl.a. ger han viktiga bidrag till diskussionen om korstågen under Birger jarl och Torgils Knutsson. I de avslutande kapitlen karakteriserar Pipping Erikskrönikans stil och dess tillkomst. Att Erikskrönikan uppvisar likheter med den livländska krönikan, är känt sedan länge; Pipping understryker ytterligare likheterna, liksom med den braunschweigska krönikan, men vill dock inte anse det bevisat att Erikskrönikans författare känt de tyska krönikorna. I fråga om krönikans tillkomst anser han det troligt, att den författats omkring 1320. Med en viss försiktighet hävdar han, att författaren varit västgöte.

Senare forskare ha uttalat sitt fulla erkännande av Pippings gedigna arbete. Helt naturligt ha hans synpunkter, särskilt i fråga om historiska fakta, åldersbestämningen och det dialektala ursprunget, inte helt accepterats. Ingvar Andersson har starkare än Pipping understrukit likheten med tyska krönikor och utförligt påvisat Erikskrönikans beroende av annalkällor. Senare forskare torde inte vara benägna att godtaga Pippings uppfattning om författarens västgötska börd; Carl Ivar Ståhle har påpekat, att handskrifterna äro så sena, att det är ytterligt svårt att draga slutsatser om provenienssen, både han och Andersson har påpekat fakta, som kunde tyda på att författaren haft förbindelser med uppsvenska stormän.

Kommentaren förblir emellertid en guldgruva för forskningen. Andra ha tecknat krönikans tidsbakgrund och egenart med större glans än han, men Pippings nyktert sakliga framställning och grundliga dryftning av problemen är en fast grund för kommande forskning.

Till fornsvenska ämnen återkom Pipping också senare. I ett föredrag inför Finska Vetenskaps-Societeten (tryckt 1944) behandlade han Jöns Buddes skriftställarskap. Här dryftar han — såvitt jag vet som den förste — Buddes två tillnamn (Budde och Räk) och pekar på att de kunde tyda på att denne var bördig från mellersta Österbotten. Pippings aningar ha som bekant bekräftats av Ahlbäcks och Hummelstedts undersökningar.

En sammanfattande översikt över medeltidens svenska litteratur gav Pipping i »Den fornsvenska litteraturen» (Nordisk Kultur VIII: A, 1943). Det är en god karakteristik av både viktiga och mindre viktiga litterära alster. Framställningen är — typiskt för Pipping — klar och saklig, men

han undviker inte subjektiva värderingar. Pipping var en utpräglad rationalist. Det är med ett småleende man läser hans åsikt om de egyptiska helgonen: »Mest betecknande för dessa helgon är en ytterlig askes i form av fasta, osnygghet och annat självplågeri» eller om Birgitta: »Hon är en mästarinna i att okväda.» De intellektualistiska författarna, som t.ex. Pentateukparafrasens upphovsman, känner han däremot en påtaglig sympati för.

Pippings mest omfattande arbete näst Kommentaren till Erikskrönikan är hans ordspråksstudier. Deras första del utkom 1938, den andra 1954, de tre följande på 1960-talet. Den sista och mest omfattande delen kom 1963; Pipping hann färdigställa den för tryckning, innan han drabbades av det slaganfall, som ledde till hans död efter några månaders avtynande. Verket förblev emellertid oavslutat.

Utgångspunkten för Ordspråksstudierna var hans intresse för förhållandet mellan form och innehåll i språket. Han fann, att i ordspråken uttryckas »jämförliga innehållskonstanter med olika språkliga medel». Mot denna bakgrund har man också att se Pippings disposition av materialet. Ordspråken grupperas efter sin grammatiska form (uppmännings-satser, påståendesatser med predikats verbet i konjunktiv och med *skall*, rent konstaterande ordspråk). Den sista, omfångsrika gruppen hann Pipping inte behandla. Men även i sitt ofullbordade skick är Ordspråksstudierna ett stort arbete på omkring 750 sidor.

Pippings material är främst de östnordiska medeltidsordspråken. I arbetets första del studerar han dock ordspråk i funktion, främst i Grettis saga och i Fredrika Bremers »Grannarna». De östnordiska medeltidsordspråken analyseras mycket omsorgsfullt. Textens tolkning är ju i många fall svår och oviss. Det belysande jämförelsematerialet hämtas från äldre ordspråkssamlingar på olika språk, från fornvästnordisk och fornsvensk litteratur. Nutida folkligt material anföres däremot sällan. Arbetet vittnar om en oerhörd lärdom. Inte minst fruktbringande har Pippings djupgående kännedom om latinet varit; latin ingick i hans ämneskombination.

Pipping behandlade också ställen i de fornsvenska lagarna. Hans viktigaste bidrag till tolkningen av dem var »Anteckningar till Västgötalagen» (1949) med bl.a. en utförlig dryftning av termen »niding» och intressanta diskussioner av andra lagställen. Uppsatsen hör inte till Pippings mest omfångsrika, men är enligt min mening en av de bästa.

Västnordiska ämnen har Pipping sällan behandlat. I två uppsatser 1928, om Oden i galgen och om *Völuspá 5* och Staffansridningen, anslöt han sig till faderns bekanta teser om den schamanistiska bakgrunden till Eddan. Tolkningen av *Völuspá 5* står och faller sålunda med faderns läsning *himiniódyr*, tolkat som »himmelns hästhjord».

Pippings intresse för språkteoretiska problem och för stilforskning framträder i många uppsatser. De viktigaste av dem finnas i boken »Språk och stil» (1940), där han samlade ett antal bidrag till tidskrifter och tidningar. »Språk och stil» hör som känt till de stående kursböckerna i Sverige och Finland.

De centrala uppsatserna i »Språk och stil» heta »Tal och språk» och »Språk och stil». I den förra uppsatsen diskuteras satsbegreppet, närmast

i anslutning till sir Alan Gardiners utredning i »The Theory of Speech and Language». Också Ferdinand de Saussures tankegångar framhållas med gillande. Den långa uppsatsen om »Språk och stil» innehåller bl.a. en utredning om de olika talfaktorernas roll. Numera tillhör ju kunskapen om dem det vetande som varje student i nordiska språk anses böra skaffa sig, men det var inte så, då uppsatsen skrevs (den publicerades tidigast i Finsk Tidskrift 1938). I denna uppsats präglar Pipping termen »sakprosa» för det som annars ofta benämnts »normalprosa»; hans term har sedan blivit vanlig. I uppsatsen märker man, liksom ofta annars, Pippings förkärlek för den objektiva framställningen. För den kåserande stilen har han däremot inte så mycket till övers: »Den är ohjälpligt ägnad att befordra ytlighet och tankelättja».

Det bör emellertid understrykas, att Pipping icke anser att språket enbart är ett intellektuellt uttrycksmedel. I uppsatsen »Om känslans och viljans betydelse i språkets liv» framhåller han tvärtom den stora roll, som utlösningensbehovet har i språket.

Pippings syn på språkvården kommer fram i många uppsatser, t.ex. i »Språkvård och stilideal» (i »Språk och stil») och ännu i den bok »Språkbruk och språkvård», som Svenska språkvårdsnämnden i Finland gav ut 1962. Han hävdar mycket starkt, att skriftspråket bör vara konservativt. Talspråket borde i vissa fall närma sig skriftspråket, heter det i »Språk och stil», och i sin uppsats om språkvård 1962 deklarerar Pipping: »I våra dagar är det vanligt att låta sakprosan få en viss talspråklig färg. Denna riktning bör icke uppmuntras från språkvårdssynpunkt. Med talspråket är förbunden en känslomässig och familjär prägel som strider mot sakprosans strävan till objektivitet. Den som skriver familjärt drager därigenom uppmärksamheten från ämnet till sin person. Ett sådant skrivsätt är anspråksfullt och oblygt, när det gäller att giva en allvarlig läsare besked i sak.» Ordalagen äro ytterst karakteristiska för Rolf Pipping. Det är begripligt, om en och annan anmälare av »Språkbruk och språkvård» var stött över Pippings konservatism, men i kritiken mängde sig också onödigt gläfs. Hans maning till sakligt skrivsätt är förvisso icke obehövlig i en tid, då publikfrieri i populärvetenskapliga artiklar har blivit alltför vanligt. Om hans konservativa inställning är riktig eller ej, kan naturligtvis diskuteras, men den är förståelig, om man betänker hans bakgrund och hans älsklingslektyr. Pipping älskade den äldre litteraturen, kanske alldeles särskilt den klassiska franska prosan. I hans vetenskapliga skrifter påträffas karakteristiska hänvisningar till franska 1600-talsförfattare som La Rochefoucauld, och han har i »Språk och stil» hävdad det klassiska stilidealet av franskt mönster. »Dess främsta kännetecken, klarhet och enkelhet, äro egenskaper som under olika skeden och på olika håll ha visat sig gagna språket och litteraturen», säger han. Pipping var en sträng kritiker av bombasm och oklarhet — och visst hade han oftast rätt i sin kritik!

Smärre artiklar av Pippings hand finnas i mängd. De beröra mycket skiftande ämnen. Någon gång behandlade han ortnamn, såsom det nyländska *Golede* i Namn och Bygd 1936, tilltalande förklarar som »det blåsga näset». Ställen hos författare från olika tider har han berört i flera

uppsatser, t.ex. en intressant parallell mellan Seneca och Hávamál. Av äldre svenska författare har han behandlat Tegnér i ett par artiklar. Men han har också skrivit en uppsats om en från nordistsynpunkt så avlägsen person som Disraeli. Pipping var mycket väl hemmastadd i det engelska 1800-talet, och de stora biografierna över Gladstone, Disraeli och lord Salisbury funnos i hans bibliotek.

Rolf Pipping var en mycket betydande akademisk lärare. Det är omvittnat, att han var både fordrande och inspirerande som lärare på lägre stadier. Av allra största betydelse var emellertid hans förmåga att handleda längre hunna elever. Han fick se flera elever disputeras. Också när avhandlingsämnena tillhörde områden som han själv inte sysslade med, var hans handledning och kritik givande. Pippings uppmuntran och välvilja betydde mycket, inte minst därför att han, som alla visste, var en sträng kritiker.

Pipping var en förtegen man. Men i personliga samtal, stundom också i sina tal och skrifter, gav han tydliga uttryck för sina åsikter. Hans sakliga stil hade utrymme för vissa högst personliga formuleringar (t.ex.: »Det kan vara tämligen likgiltigt om jag beställer en kopp kaffe eller skriver en räkning eller pratar skräp på svenska, finska eller engelska.» Pipping framhåller nämligen i den artikel i »Språk och stil» vari citatet ingår, att språkets värde beror på den kultur, som det förmedlar.)

Pipping framträder som en man med en aristokratisk — bildningsaristokratisk — syn på livet. Mycket talande är en mening i »Bildning och språk»: »Det andliga oberoendets kanske förnämsta vinningar äro en viss frigjordhet från små egoistiska synpunkter, ett historiskt och filosofiskt perspektiv över tillvaron, en insikt om relativiteten i alla mänskliga värdeomdömen och strävanden.» För tankelättja och dumt prat hyste han ett djupt förakt; också det kommer fram i hans uppsatser.

Däremot har Pipping hänförliga och varma ord, när han talar om bildningstradition, modersmål och vetenskap. Han har sagt, att »näst livet självt, är den humanistiska vetenskapen, jämte konsten, den andligt levande människans förnämsta läromästarinna». I sina rektorstal vid Åbo Akademi framhöll han gärna vetenskapens förmåga att skänka en objektiv och lidelsefri livssyn. Men den vetenskap han prisade måste vara en självständig och grundlig vetenskap, inte en massvara. Det måste vara en vetenskap, obunden av dagspolitiken; man erinrar sig, att Pipping var akademirektor just under Hitlerväldets glansår.

Att Rolf Pipping betydde så mycket för sina lärjungar och vänner, berodde alltså inte bara på att han var en framstående forskare och lärare. Hans syn på tillvarons och kulturens problem har också varit stimulerande och förebildlig.

Pipping fick många bevis på den uppskattning och det anseende han vunnit. Det kan räcka med att nämna två. Han var hedersledamot av Svenska litteratursällskapet i Finland, vars serie »Studier i nordisk filologi» han redigerade från 1936 till sin död. Vid Göteborgs universitets invigning 1953 kreerades han till hedersdoktor. Jag tror, att den utmärkelsen glädde honom alldeles särskilt. Han hade studerat för Evald Lidén i Göteborg, och hans hustru — som han överlevde i många år — var

dotter till Göteborgszoologen Leonard Jägersköld. Också i övrigt var han genom släkt och vänner nära förbunden med Sverige.

Rolf Pippings elever och vänner se i honom en man, för vilken vetenskapen var icke blott *scientia*, utan även *sapientia*.

Carl-Eric Thors

Olof Östergren †

De senaste åren har många stormän inom nordisk språkforskning gått bort. En av dem var Olof Östergren. Han avled den 14 okt. 1963, 89 år gammal.

Som ett arv vill man gärna uppfatta Olof Östergrens dragning till den estetiskt orienterade språkforskningen, till stilistiken. Hans far var lyriker, på sin tid känd som signaturpoeten Fjalar. Faderns borgerliga namn var Carl Ludvig Östergren; han var fil.dr och läroverksadjunkt i Gävle, där sonen Olof föddes den 17 februari 1874.

Olof Östergren inskrevs som student vid Uppsala universitet 1893, blev fil. kand. 1896, fil.lic. 1903, fil.dr och docent i svenska språket 1905. Han hörde till kretsen kring Adolf Noreen. Otvivelaktigt inspirerades han mer av Vårt språk än av Altschwedische Grammatik.

Emellertid ägnade Östergren sina första undersökningar i nordisk filologi just åt fornsvenskan.

Tillsammans med sina vänner Bengt Hesselman och Ruben G:son Berg grundade Östergren tidskriften Språk och Stil. I första årgången, 1901, införde han en uppsats med titeln »Är sammanfallet af *och* och *att* hänföra till fornsvensk tid?», ett ämne alltså som går bättre in under tidskriftstitelns »språk» än dess »stil». Han anför ett flertal exempel ur fornsvenska skrifter, de äldsta från 1300-talets slut, som syns visa att gammalt *ok*, *at*, *af* och *ā* kunnat sammanfalla i uttalet. I anslutning till Otto Jespersens bekanta uppsats En sproglig værdiforskydning (jfr *Lad være* og *kom*, Han glemte og skrev under) granskar Östergren så den fornsvenska texten *Didrik av Bern* och han återfinner där alla de stadier som Jespersen urskilt i företeelsens uppkomsthistoria. Jespersens grundval var något sviktande: han använde bara nyspråkligt material och observerade bl.a. inte att samordning med *ok* vid rörelseverb är en urgammal konstruktion (*þeir fóru ok herjuðu*); sammanfallet av *ok* och *at* beror väl snarast på att *a* (<*at* attraherats av *å* (<*ok*), inte på en utveckling *at* > *āt* > *å* (infinitivmärkets vokal har nog inte kunnat förlängas). Östergrens uppsats är emellertid i sin helhet ett värdefullt bidrag till svensk språkhistoria. Rubrikens fråga kan tveklöst med Östergren besvaras med »ja».

I Arkiv för nordisk filologi 1902 publicerade Östergren den redan 1900 skrivna uppsatsen »Några fall av kasusväxling i fornsvenskan». Han vänder sig mot Axel Kock och menar att den fsv. typen *j werldene vphof* med en dativliknande form i st. för gen. med *-a* (*werldena*) beror på attraktion från andra konstruktioner med regelrätt dativ, särskilt konstr. med

preposition och vissa verbala fraser. Orsaken skulle inte vara ljudlagsenlig försvagning av *a* till *e* i *levissimus*. Östergren söker sålunda förklaringen i det morfologiska och syntaktiska systemet i stället för i betoningen. Uppslaget är tilltalande inte minst därför att det i så stor utsträckning syns röra sig om rena skriftspråksföreteelser.

I uppsatsens slutord annonserar Östergren en undersökning »av orsakerna till ock gången av det fsv. kasussystemets upplösning». Därav blev emellertid intet. Östergren överflyttade sitt intresse på nysvenskan, särskilt dess yngre skeden och alldeles speciellt nuspråket.

I *Språk och Stil*, *Nysvenska studier*, *Nordisk tidskrift* och på ytterligare andra ställen publicerade Östergren under de följande två decennierna en lång rad större och smärre uppsatser och notiser över nysvenska ämnen, inte minst stilistiska. I *Brefstil* och *stridsstil* från 1800-talets början (SoS 1903 o. 1904) behandlar han benämningar och uttryck med anknytning till fosforismen och de samtida litterära skolorna och deras organ, typen *fosforhäfte*, *fransyskade landsmän*, *tyskeri*, *silverstolpism*, och ger en instruktiv och roande inblick i den språkliga uppfinningsrikedomen i de andligt livaktiga kretsarna under 1800-talets första år. I »Inkongruenser af typen 'i sin helhet och sammanhang'» (SoS 1905) redogör Östergren för olika slag av inkongruens hos bestämningsord till tvåledade huvudord med leden av olika genus eller olika numerus. Han behandlar språkkänslans större eller mindre benägenhet att acceptera sådana »språkfel»; han använder därvid två »rådfrågare» (en kanske väl begränsad krets). Östergren ger också en subtil utredning om olika faktorer som kan tänkas förklara uppkomsten.

Samma år som den sistnämnda uppsatsen publicerades, disputerade Östergren på en avhandling med titeln »Stilistiska studier i Törneros' språk». Arbetet är ett pionjärverk i så måtto att det före 1905 i vårt land över huvud inte hade författats ett stilistiskt arbete av avhandlingsformat. Östergren hade planerat boken som en allsidig monografi i fem avdelningar, men det färdiga verket motsvarade bara ett avsnitt av en av dessa avdelningar, nämligen de främmande inslagen i ordförrådet. Östergren beklagar bristen på jämförelsematerial ur Törneros' läsning, särskilt Jean Pauls skrifter, och den omständigheten att originalmanuskripten inte stod till disposition under arbetets gång. Han fick i huvudsak nyttja Schröders och Bergströms opålitliga utgåvor.

Östergrens stilistiska inriktning låg i linje med en strömning i tiden. Under 1900-talets första decennium började estetiserande och psykologiserande tankegångar, särskilt utformade av den italienske filosofen Benedetto Croce, att tillvinna sig intresse i filologiska kretsar. Till dem som gripits av Croces förkunnelse hörde Karl Vossler, författare till *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, 1904, och *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, 1905. Boktitlarna är signifikativa. Skrifterna anmälades av Olof Östergren i mycket positiva ordalag i *Språk och Stil* 1906 under rubriken *Ett nytt system i den tyska språkvetenskapen*. Recensenten hälsar med glädje tecknen på forskningens nyorientering, på att »betydelse och stämningvärde» skall vinna beaktande, att man »söker framtränga till språkanden som yttersta grunden för de språkliga

företeelserna» och att »man betraktar språkmaterialet i strängare samband med känslö- och viljelifvet». Han slutar: »Det är ingen tillfällighet, att det nya systemet, som vill försmälta konst och språkvetenskap, uppstått genom en förening af italiensk skönhetskänsla och romansk klarhet med tysk spekulation. Kunna vi ej äga rättighet att däraf hoppas en ny renässans inom språkvetenskapen!»

Sin dragning åt avancerat psykologiska förklaringar av språkliga företeelser demonstrerade Östergren i sin programskrift *Stilistisk språkvetenskap*, 1908. Han behandlar där på ett ställe skillnaden mellan Rydberg och Heidenstam i användningen av konstruktioner av typen *de vida djup*. Att den senare nästan helt saknar konstruktionen beror enligt Östergren väsentligen på »att Heidenstam aldrig varit i behov av uttryck för känslor av den grekiskt-filosofiska art som Viktor Rydberg, eller med andra ord, hans klassicism har i sig själv varit av romersk eller nordisk färgning, och den har vanligen haft vid sin sida det nutidsmoderna och den rika orientalismen och har därav fått en biton». Att det kan vara en viss fara med dylika förklaringsförsök, antyds väl av att den svenska skald i senare tid som gjort mest bruk av den typen *de vida djup* är Karlfeldt — och förklaringen i hans fall är givetvis att konstruktionen är vanlig i den klassiska svenska dikt som särskilt inspirerat honom, psalmboken, 1600-talspoesin osv.

Att Östergrens doktorsavhandling behandlade främmande ord kan tas som ett vittnesbörd om ett av hans patosbetonade intressen, språkvården, och pekar fram emot hans två mest kända verk, *Verdandiskriften Våra vanligaste främmande ord* (första upplagan 1907, 33:dje 1957) och *Nusvensk ordbok*.

En islänning uttryckte vid ett tillfälle sin förvåning över att vi i Sverige har en ordlista över främmande ord; enligt isländsk språkideologi vore det mer motiverat att publicera listor över inhemska ord. Han föreställde sig att främlingsordlistan innebar en rekommendation att bruka just osvenska ord. I Östergrens fall var det i alla händelser inte så. Han sysselsatte sig med de främmande ordens problem inte minst av nationellt-sociala skäl. Han betonar »att främlingsorden verkligen är en viktig bidragande orsak till vidgandet av klyftan mellan klasserna». Med gillande citerar han J. A. Lundells ord »genom onödigt bruk av främmande ord gör man sig obegriplig för dem, som icke lärt främmande språk, ock reser en konstlad skiljemur mellan 'bildat' folk ock den stora allmänheten». Översättningsorden i *Våra vanligaste främmande ord* och synonymramsorna i *Nusvensk ordbok* är alltså mycket väsentliga för sin upphovsman, med dem vill han ge rekommendationer till praktiskt bruk. Till »språkriktighetsivrarna» riktar Östergren en lidelsefull appell att lämna småtingen och ägna sina krafter åt att »skänka oss goda inhemska motsvarigheter till den ständigt inflytande strömmen av främlingsord», åt att uppväcka »en naturlig och sund iver att skaffa oss ett rent svenskt språk» och åt att stämpla till allmänt åtlöje »den vetenskapliga framställningens vackra, tomma och högfärdslysande främlingsspråk». Purismens andra ansikte är den positiva inställningen till inhemskt nyskapande. För Östergrens

del kommer det draget tillsynes bl.a. i uppsatsen Språklig nyskapelse i Nordisk tidskrift 1905. Han botaniserar bland svenska nyord, uppmanar oss att inte rynka på näsan åt ovana nybildningar och framhåller vinsten med ord som *öronvittne*, *finhörd*, *skröpling*, *stön*, *hojt*, *gadda*, *det vintrade*, *det kårade på sundet*, *nattfriskan*. Sådant bör vi hälsa »med något af upptäckarens glädje, då han vänder skeppets bog mot okända kuster!»

Sin vackraste frukt bar Olof Östergrens kärlek till modersmålet i Nusvensk ordbok. I den ville han visa upp det svenska språkets rikedom och stilistiska möjligheter, och han ville ge råd och ledning för bruket av allt detta. Väsentliga upplysningar om uttal, genus, böjning, betydelse, och — inte minst — konstruktioner och stilvalörer skulle läsaren finna på enklaste möjliga sätt, det var Östergrens önskan, och man kan väl säga att han nådde långt i sin strävan.

Stommen i ordboken var ett mycket stort excerptmaterial ur svensk litteratur. Källurvalet var okonventionellt. Östergren ville komma åt också det vardagliga och provinsiella språkets ordförråd och fraseologi. Därför läste han Erik Sparres rustika berättelser och Dans humoresker, Alfred Fjelnens skånska stycken och J. R. Sundströms Vängman-tokenier. J. A. Göths småländska folklivsskildringar citeras ymnigt i ordboken, likaså Svenskt skämtlyne. Men litteraturförteckningen upptar också Lychnos, Läroverksstadgan, E. Neuman Vokalbalansen a:a, Nerén 3000 motorord, Sveriges Industri och Fältutrustningslista för ett infanteriregementes stab! Östergrens varma naturintresse kom honom att ge stort rum åt Rosenbergs, Rosendahls och Selanders naturskildringar liksom åt samlingsverk som Naturens liv.

Av alla svenska provinsspråk är finlandskan utan jämförelse det som fått det största utrymmet i Nusvensk ordbok. Anledningarna är två, med varandra sammanhängande. Östergren var en varm vän av Finland, enkannerligen det svenska Finland och dess kultur. Han hade goda förbindelser på andra sidan Ålands hav. De finlandssvenska förlagen försåg honom i många år kostnadsfritt med litteratur. Till de oftast citerade i Nusvensk ordbok hör Bertel Gripenberg, Arvid och Håkan Mörne, Aleko Lilius, Rafael Lindqvist, Ludvig Munsterhjelm, Joel Rundt, Jacob Tegengren, Runar Schildt, en mängd andra finlandssvenskar, poeter och prosatörer, onämnda.

Östergren var generös med gränsdragningen för nusvenskan. Det händer att Kellgren, Bellman och Geijer citeras (t.ex. *Jag faders rostiga svärd tog i hand*, vilket är försett med kommentaren att *faders* verkar mycket ålderdomligt). Fredrika Bremer och Malla Silfverstolpe nämns i källregistret. Men man måste hålla i minnet att materialsamlandet för Nusvensk ordbok tog sin början i vårt sekels allra första år. Det är inte orimligt att räkna Strindbergs prosa från omkring 1870 till nusvenskan, trots att vi i år skriver 1964.

Östergren ville som sagt göra sin ordbok lättillgänglig. Betydelseorna grupperade han inte efter någon strängt logisk — och allra minst historisk — princip utan så att läsaren fort skulle finna fram till det han ville veta. Definitionerna skulle vara enkla; f.ö. undvek han i stor utsträckning definitioner. I stället finner man ofta kortfattade anvisningar av typen

»märk en del ofta mer l. mindre bildl. uttr. där bet. gärna skiftar efter obj. (ordnade alfabetiskt efter detta)». »Verbet [skola] är säll. (l. aldrig) rent temporalt, det är så gott som alltid något av plikt, nödvändighet, önskan, löfte, vilja l.d. med i den temporala betydelsen.»

En jämförelse mellan två artiklar i Nusvensk ordbok och SAOB kan vara instruktiv, då man vill bilda sig en uppfattning om det östergrenska verkets särart. Jag väljer artikeln *Fall*.

SAOB har 40 huvudmoment fördelade i 16 större grupper, t.ex. III om vätskeyta o.d.: fallande, sjunkande, VII avkunnande, avsägende (av dom), XIV dust, kamp osv. Östergren samlar sitt material i två huvudgrupper: I. Mer l. mindre nära förbundet med 'falla' och II. Förbindelsen med 'falla' uppehålls icke (Där finns exempel som *Ett märkvärdigt fall*).

SAOB ger under sitt första moment definitionen »av tyngdkraften föranledd, ofrivillig (hastig) rörelse nedåt (mot marken osv.)». Östergren skriver blott: »Egentligast. Nästan endast i sing.» med exempel som *Skadad vid ett fall från hästen*. En fras som *Kjölens fall* anförs under rubriken »Om dräkt o.d.» (men i synonymransan finner man »sätt att hänga l. 'falla', (en kjols l.d.) sätt att sitta».

Ett praktiskt grepp demonstrerar Östergren i mom. II 2: »Märk särsk. en mängd fasta uttr. ... *Det är inte fallet med mig. I alla fall. ... I så fall ger jag mig* om så är, är det på det viset...» Genom denna metod slipper Östergren den stränga fördelningen av exempel på olika betydelsemoment. I stället kan han koncentrera sig på fraseologin på ett sätt, som underlättar orienteringen i artikeln och medger en på en gång utrymmesbesparande och omedelbart tillgänglig kommentering av fraserna.

De flesta exemplen i artikeln *Fall* är korta men knappast för korta (utvecklingen i ordboken har emellertid gått mot en ansvällning av exempelaterialet). Bara fyra författarnamn nämns i samband med citering på en hel sida. Utan tvivel har denna återhållsamhet — som också den minskats med åren — varit till fördel för verkets framskridande genom att författaren kunnat handskas fritt med sitt material, vinnande både tid och plats.

På alla dessa punkter avviker SAOB radikalt. Om Östergrens artikel kan man väl säga att den ger mycken god information på ett blygsamt utrymme och i lättillgänglig form. I ett sådant konstaterande ligger ingen kritik av SAOB, som ju har andra syften, som måste vara utförligare, grundligare och mer systematisk. De båda ordboksverken kompletterar varandra på ett lyckligt sätt.

När Nusvensk ordboks första häfte kom ut 1915 tänkte sig Östergren att hela verket skulle föreligga färdigt inom loppet av ganska få år. Det gick som det nästan alltid gör i dylika fall. 1953 trycktes 95:te häftet, och därmed var band 7 omfattande St-Sö färdigt. På grund av sin starkt försvagade syn och sin i övrigt vacklande hälsa måste Östergren då dra sig tillbaka från ordboksarbetet. Han kunde göra det i medvetande om att ha utträttat ett livsverk utan många motstycken i den svenska lexikografins historia — dem man i någon mån kunde jämföra med vore väl Carl Johan Schlyter och Johan Ernst Rietz.

Bakgrunden till Olof Östergrens insats var som sagt en mycket stark

upplevelse av nationellt-sociala värden, av modersmålets roll i folkets liv och för dess lyckliga utveckling.

Hans samhälleliga patos kom kanske mest markerat till uttryck i skriften »Lärddhet och lärarbildning. Om behovet av en gemensam lärarexamen» (1906). Grundtanken i den är att lärarutbildningen vid universitetet inte får halta på bägge sidor; man måste gå radikalt fram och forma kursplaner och examina efter skolans behov. »Lärarna måste få lärarutbildning, icke docentutbildning; universitetet äger icke rätt att draga deras intresse från deras livskall.» Östergren pekar på att medicinarutbildningen syftar till att ge landet praktiskt dugliga läkare, inte vetenskapsmän. Motsvarande borde gälla lärarna. — Licentiatexamen och gradualavhandling vill Östergren helt koppla bort ur lärarkompetensen. En enda, enhetlig lärarexamen borde införas och i studierna för den skulle från början ingå pedagogiska övningar vid övningsskolor. Tankarna känns igen från våra dagars debatt; tidens tecken pekar mot att några av Östergrens nu snart 60-åriga reformidéer kommer att omsättas i handling (liksom hans förslag om avlöning under provår sedan rätt länge är realiserat).

I läskurserna för lärarexamen i modersmålet vill Östergren införa en Stiernhielms-upplaga, Dalins Argus och Olaus Petris krönika men i gengäld utmönstra gotiskan ur trebetygskursen. Krav som dessa förefaller ju vår tid rimliga, i varje fall inte för radikala. Delade meningar kan det kanske däremot vara i fråga om hans yrkande beträffande licentiatexamen, att »ingen urgermansk grammatik skulle... läsas inom de nordiska språkens område, annat än *möjligen* [kursiverat här] av dem, som speciellt fördjupa sig i äldre språkhistoria och ämna disputerat på ett sådant område». Helt konsekvent är Östergren inte. Samtidigt som han vill upphäva licentiatexamens samband med lärarutbildningen, ger han fylliga anvisningar på »intressanta uppgifter, bland vilka en blivande modersmålslärare kan med största behållning för sitt framtida kall välja sig ett avhandlingsämne». I huvudsak är han dock kritisk mot mycket doktorsdisputerande. Vetenskapens bestånd beror inte på mängden av avhandlingar. Universitetet får inte parasitera på skolan. Man får avstå från att ha en rad av professorskandidater att välja mellan; det är en uppoffring som samhället måste fordra. Vissa av Östergrens formuleringar antyder en egendomligt negativ inställning till forskare över huvud (»bokmän med människointresset fruset och islagt efter år av själslig instängdhet»), men han kan också tala om »vetenskapens livgivande och befriande kraft».

Liksom sin vän Bengt Hesselman var Olof Östergren en duktig amatörbotanist. Särskilt var han intresserad av fjällfloran. Ett synligt resultat av hans forskningar finner man i två uppsatser i Svensk botanisk tidskrift 1921 och 1927; den senare har titeln Några fynd och iakttagelser på det »centralsvenska högfjällsområdet».

Bilden av Olof Östergren skulle bli mycket ofullständig om man inte nämnde att han var bibliofil och en av vårt lands mest framstående boksamlare. Hans bibliotek omfattade mer än ett halvt hundra tusental

volymer. Bekant i nordiska filologkretar är ju hans räddning av ängsöhandskriften av Upplandslagen, som efter en stöld hade hamnat på ett antikvariat. — Att följa Olof Östergren på en rundvandring i hans bibliotek var en upplevelse. Hans vänliga ögon lyste, humorn spelade och den sanne bokvännens entusiasm för tryck och band och bokanekdoter gjorde allt han berättade fängslande.

Olof Östergrens livsverk bottnade i en fast övertygelse om uppgiftens vikt och i en äkta känsla för ett ideellt värde. Hans egen förmåga svarade mot dem båda. Därför kommer hans insats att bestå.

Gösta Holm.

Litteraturkrönika 1963

Av K. G. Ljunggren, S. Benson och B. Loman

Louis Hjelmslev, Sproget. 136 s. København 1963 (Berlingske Forlag). Denna lilla volym (som ingår i Berlingske Lexikon-Bibliotek) kan läsas som en lättfattlig och fängslande introduktion till aktuella språkvetenskapliga problem och metoder. Hjelmslev tar här upp centrala frågor inom den renodlat språkliga lingvistik (men förbigår de mera perifera logiska, psykologiska, fysiologiska, sociologiska etc. aspekterna), och disponerar dem till en sammanhängande och överskådlig helhetssyn. Exemplen är enkla och belysande, men aldrig banala. Kapitlet »Sprogbygningstyper» ger en populär orientering om glossematiska grundbegrepp, men som helhet är boken inte bunden vid någon speciell skolbildning.

Boken kan också läsas som en debatterande och problemställande överblick över språkforskningens status i en kritisk period, då granskningen gäller lika mycket metoderna som materialet. Hjelmslev granskar språkvetenskapens gränser — de gränser som bestäms av materialets växlande möjligheter, och de gränser som inom det vetbara skiljer de centrala uppgifterna (utforskandet av den jämförelsevis konstanta språkbyggningen eller språkstrukturen) från de perifera (utforskandet av de skiftande språkbruken). Språket är enligt Hjelmslev i första hand inte ett system av tecken, utan ett system av uttryckselement, av fonem, och en samling regler för hur dessa skall kombineras inbördes till större enheter. Detta är det begränsade bassystem, utifrån vilket varje språk kan skapa ett oändligt förråd av tecken. Den centrala uppgiften blir alltså att fastställa fonemsystemet samt reglerna för fonemens kombination i stavelser.

Hjelmslev ger också en stimulerande bild av sambandet mellan språkforskningens olika discipliner. Han visar hur den historisk-komparativa forskningen lett fram till erkännandet av ett statiskt system — det indoeuropeiska grundspråket. Och hur denna fördjupade syn på språktillstånd sedan kunnat tillämpas på vilket språk och vilket språkstadium som helst. Men beskrivningen av enskilda språktillstånd är blott ett medel för lösandet av de större uppgifterna: utforskandet av språksläktskaper och språktyper. Gentemot den äldre, övervägande genetiska språkjämförelsen framhåller Hjelmslev betydelsen av den språktypologiska forskning, som hittills knappt påbörjats. Genom att fördjupa vår syn och vidga vår erfarenhet om olika språkstrukturer kan den föra oss närmare lösningen på problemet om språkets väsen.

B. L.

Winfred P. Lehmann, Historical Linguistics: an Introduction. xiii + 297 s. New York 1962 (Holt, Rinehart and Winston). Denna bok ger en populär presentation av aktuella problem, metoder och resultat inom historisk lingvistik, särskilt inom de indoeuropeiska och germanska språkområdena. Den vänder sig i första hand till nybörjare, men bör även vara av intresse för andra stadier genom sin överblick över aktuell forskning. Förf. är professor i germanska språk vid University of Texas och känd bl. a. genom arbeten om forngermansk versform, urindoeuropeisk fonematik och det indoeuropeiska genussystemets uppkomst. — Boken innehåller förbluffande mycket material och synpunkter inom det knappa utrymmet. Här genomgås typer av genetisk och typologisk språksläktskap, med en särskild analys av de ofta förrädiska språkmodeller som forskningen arbetar med. Här redogörs i särskilda kapitel för olika metoder att penetrera det språkhistoriska stoffet — textanalys, komparativ metod, intern rekonstruktion, glottokronologi och dialektgeografi. Och här exemplifieras slutligen olika typer av språkförändringar på de fonematiska, morfosyntaktiska och semantiska nivåerna. I synen på språkhistoriens uppgifter anknyter boken nära till den bloomfieldska traditionen, med huvudvikten lagd vid kombinatoriska fonematiska förändringar (icke fonetiska förskjutningar), vid ordens och morfemens förändrade distribution (icke vid analys av betydelsekomponenternas eller betydelsefältens växlande sammansättning) och vid de morfologiska förändringarnas karaktär av analogier (icke vid deras effekt på den semantiska kategoribildningen).

B. L.

B. Malmberg, Structural Linguistics and Human Communication. 210 s. Berlin, Göttingen, Heidelberg 1963 (Springer-Verlag). (Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen. Herausgegeben von H. Wolter und W. D. Keidel. Band 2.) Den unga vetenskap som bär namnet *kybernetik* (till stammen i grek. κυβερνάω 'styra') och vars föremål i första hand är styrning och reglering vid automation, har även en språklig sida. Analys av det språkligt gestaltade meddelandets tillblivelse, överbringande och tolkning har av Malmberg grundligt utretts i ett skenbart eklektiskt arbete, som likväl systematiskt strävar fram mot och når en högre enhet. Författaren kan på flertalet punkter bygga på andras arbeten inom fonetik och språk teori, men hans egna forskningsresultat inom samma discipliner fogas naturligt in i sammanhanget. Arbetet formar sig till en stor översikt över den strukturalistiska forskningens allmänna metoder och mål samt dess betydelse för rent praktiska problem. Den traditionella litteraturförteckningen har ersatts av en resonerande bibliografi, som följer bokens kapitelindelning.

S. B.

Alvar Ellegård, Hans Karlgren, Henning Spang-Hanssen, Structures and Quanta. 72 s. Copenhagen 1963 (Munksgaard). (Interdisciplinary Studies from the Scandinavian Summer University, 12.) Senaste häftet av Nordiska sommaruniversitetets tvärvetenskapliga skriftserie innehåller tre artiklar som belyser förhållandet mellan språkvetenskap och statistik, särskilt

de »manuella» analyser som måste föregå matningen av t. ex. en elektronisk datamaskin. Författarna är alla språkforskare med matematisk-statistisk inriktning, och boken förtjänar uppmärksamhet som rapport från en ny väg inom språkforskningen.

Ellegård utgår i »Design for a Mechanical Distribution Analysis of English Word Classes» från Charles Fries' försök (1952) att med användande av distributiva kriterier indela de engelska orden i klasser. Fries' metod var att sätta upp ett antal kontexter (eller ramar) och att sedan betrakta ord som kan stå i en viss ram såsom tillhöriga samma ordklass. Som Ellegård påpekar bestäms resultatet självfallet av valet av ramar; och Fries ger ingen motivering för sitt speciella val. Ellegård söker här efter en möjlighet att formalisera proceduren, och utgår då från de kombinations- och positionsmöjligheter som gäller för språkets mest frekventa element, t. ex. vissa prepositioner, artiklar, pronomina och verbformer. Dessa utgör den önskade ramen, och i förhållande till dessa enheter kan språkets övriga ordelement sedan distributivt bestämmas och klassificeras. Resultatet blir en ordklassindelning som nära anknyter till den vedertagna, åtminstone så långt som demonstrationen hittills utförts. (Såttillvida skulle indelningen lika väl ha kunnat utgå från morfologiska kriterier, t. ex. ändelsuffixens distribution.) Ordklassindelningen tillämpas sedan på ett stycke engelsk text, där orden klassificeras med de givna ordklass-symbolerna. Avslutningsvis uttalar Ellegård en förhoppning att man med hjälp av datamaskiner skall kunna nå fram till en finare och mer adekvat klassifikation.

Hans Karlgren erinrar i »Positional Models and Empty Positions» om att (manuell eller maskinell) språkstatistik måste bygga på en adekvat lingvistisk analys. Genom exempel från olika nivåer av språkanalysen visar han de »tomma fältens» betydelse. För att t. ex. en maskin skall kunna upptäcka likheten eller graden av likhet mellan ett par varunamn som FRINDUS och HINDUS, måste namnen kodas med hänsyn till de olika positions- och kombinationsmöjligheter som föreligger i den svenska stavelsestrukturen. En maskin, som utan denna preparering skulle jämföra de båda orden, bokstav för bokstav, med början från vänster, skulle inte finna någon likhetspunkt. På det syntaktiska planet innebär detta att satser måste programmeras efter t. ex. den modell över den maximala satsen, som Paul Diderichsen demonstrerat i sin fältindelning av dansk satsbyggnad; man måste således även vid satsanalysen arbeta med »tomma positioner» inom ett teoretiskt möjligt, maximalt positionssystem, för att enheterna skall kunna bli jämförbara. (Här skiljer sig Karlgren väsentligt från Ellegårds modell av satsen som en sammanhängande rad av enheter ur olika ordklasser.) — Ett problem är då hur man skall konstruera sådana »position charts» — hur långt man kan formalisera detta arbete för att undvika subjektiva tolkningar. Karlgren påpekar här att den rent positionella eller distributiva analysen bör kombineras med en analys av den fonetiska eller semantiska substansen. Man kan t. ex. av rent distributiva skäl föra *b* till den första positionen i en beskrivning av initiala konsonantkombinationer i svenskan — ingen annan konsonant kan ju föregå *b*; men av fonetiska skäl föredrar man att placera *b*

i den andra positionen tillsammans med p (som ju hör dit rent distributivt i kraft av sin placering efter s). På samma sätt kan den distributivt fixerade rangordningen inom ett syntaktiskt fält justeras med tillhjälp av semantiska kriterier (men fortfarande inom ramen för de distributiva reglernas giltighet). Karlgren påpekar även nödvändigheten av att (för att nå en enkel beskrivning) i vissa fall låta formellt identiska enheter ingå i olika positionsklasser. Och han demonstrerar hur man kan åskådliggöra också inskränkningarna i fråga om kombinationsmöjligheter mellan de olika klasserna.

I den avslutande artikeln, »Sentence Length and Statistical Linguistics», visar Henning Spang-Hanssen hur man genom att använda olika (till synes objektiva) urvalsmetoder kan få fram varierande siffror rörande meningslängden i en korpus. Så finns det t. ex. en risk för att man vid vissa vanliga urvalsmetoder erhåller en överrepresentation av långa meningar — eftersom långa meningar tar större utrymme än korta. En säkrare metod är att utgå från texter av en bestämd längd (t. ex. räknat i ord), och att sedan se hur dessa löpande ord är fördelade på meningar av olika längd.

Spang-Hanssen demonstrerar alltså vikten av att välja rätt urvalsprincip för att säkra sig mot ovidkommande faktorerers inverkan på det statistiska resultatet. Men framför allt understryker hans artikel kravet att databehandlingen av språkliga material måste bygga på en omsorgsfull analys och definition av de enheter som man vill belysa statistiskt. Databehandlingen kan ge uppgifter om olika fenomenens förekomst och frekvens. Men dessa uppgifter har lingvistiskt intresse endast i den mån som statistiken bygger på en adekvat språkanalys. Maskinen skriver ingen grammatik.

De tre artiklarna är icke sammanarbetade till en enhetlig metodik, utan bär prägel av att vara tre fristående underlag för debatter. Det är beklagligt att boken inte också kunnat rymma sammandrag av gruppens diskussioner vid Sommaruniversitetet, vilka bör ha varit livliga, att döma av de tre författarnas olika sätt att nalkas problemen. B. L.

Rolf Hachmann, Georg Kossack, Hans Kuhn, Völker zwischen Germanen und Kelten. Schriftquellen, Bodenfunde und Namengut zur Geschichte des nördlichen Westdeutschlands um Christi Geburt. 144 S. + 16 Tafeln. Neumünster 1962 (K. Wachholtz). De tre författarna, av vilka två är yngre arkeologer och förhistoriker, den tredje välkänd och mångsidigt beprövad germanist och nordist, redovisar i denna lilla bok märkliga resultat. De antika auktorernas, i främsta rummet Cæsars, germaner konfronteras med våra dagars germanbegrepp, varvid betydande diskrepanser kommer i dagen. G. Kossinns länge knäsatta metoder och resultat kritiseras skarpt. För arkeologerna avtecknar sig ett betydande område på båda sidor om nedre Rhen som bärare av en enhetlig icke keltisk och heller icke germansk kultur fram till den romerska kejsartiden, då denna kultur alltmer får ge vika för en österifrån kommande germanisering. Kuhn, som tidigare och utförligare har redovisat sina resultat i Westfälische Forschungen 12, 1959,

och Zeitschrift für Mundartforschung 28, 1961, drar med språkliga kriterier upp gränserna för ett »nordvästblock» från nedre Weser, Aller och Harz åt söder och väster ungefär till Main, Mosel och Oise. Det är det område, där vi vid den historiska tidens början finner bl. a. friser och batarver, chatter och cherusker. Men medan öster om detta stora område notoriskt germanska ort- och personnamn förekommer i massor, finner vi i denna stora sektor av Europa under eller bakom det germanska skiktet ett omfattande material av främst ort- och personnamn men också annat språkgods, som varken är keltiskt eller germanskt. Dit hör t. ex. gamla namn på *p-*, vilket i germanskan skulle förskjutas till *f-*, i keltiskan försvinna, namn med suffixen *-k-* och *-st-* eller med elementet *-apa* o. s. v. Det hela synes vittna om en särskild folkgrupp, som i språkligt avseende varken kan betecknas som keltisk eller germansk men väl som indoeuropeisk (illyrisk?, venetisk?). I folkvandringarna tycks denna grupp ha tagit mycket ringa del, men det förmodas att den har försvagats mycket under romarkrigen, som har öppnat fördämningarna för en allt starkare österifrån kommande germanisering. Mycket av denna »tredje» folkgrupps språkgods torde emellertid i sin tur ha upptagits i germanskan, och det duger i fortsättningen inte att klassificera gammalt nordvästeropeiskt språkgods som antingen keltiskt eller germanskt utan beaktande av det nyfunna alternativet.

Författarna förklarar sig vara i högsta grad medvetna om den fara, som ligger i att språkmän, arkeologer och historiker överskattar varandras hypoteser och sålunda engagerar sig i farliga cirklar. Men samtidigt framhåller de — med all rätt — att dessa olika vetenskaper inte bör skiljas av vattentäta skott utan måste samarbeta. De är emellertid angelägna om att framhålla, att den nu föreliggande, på stora perspektiv rika boken icke är frukten av en samverkan, att de har arbetat oberoende av varandra men från sina olika utgångspunkter kommit till väsentligen samma resultat — den enda frukten av samarbete är ett kort »gemeinsames Schlusswort».

K. G. L.

Från senantik och medeltid. Latinska texter av kulturhistoriskt intresse utvalda och kommenterade med språklig inledning och glossarium av J. Svennung. Del I. Text. 216 s. Del II. Språklig inledning, kommentar, glossarium. 179 s. Lund 1963 (CWK Gleerup). (Skrifter utgivna av Svenska Klassikerförbundet 49 a—b.) Det är ett mycket rikhaltigt urval av latinska texter som professor Svennung presenterar i denna, för såväl gymnasier som universitet avsedda antologi. Många av texterna kan med fördel nyttjas även vid mera avancerade studier i nordisk filologi, då utgivaren har bemödat sig om att meddela utdrag ur ett flertal arbeten av nordiskt eller allmänt germanistiskt intresse (Plinius d. ä., Tacitus, Jordanes, Paulus Diaconus, Rimbart, Adam av Bremen o. s. v.). Även från Norden stammande texter är väl företrädda, från Tabula Othiniensis om Knut den heliges död 1086 och Necrologium Lundense över Theodricus Monachus, Historia Norwegiæ och Saxo fram till Johannes och Olaus Magnus. Andra delen innehåller en kortfattad, språklig inledning om medeltidslatinet.

relativt fylliga kommentarer samt ett glossarium. Ur vetenskaplig synvinkel är att notera, att flera av de nordiska texterna återgives enligt utg:s egen läsning samt att vissa av dem hittills har varit mycket svårtillgängliga — biskop Nils Ragvaldssons tal på konciliet i Basel 1434 om goternas nordiska ursprung uppgives t. ex. här vederligen vara tryckt för första gången sedan mitten av 1500-talet.

K. G. L.

Bengt Holmberg och Assar Janzén, Att studera nordiska språk. 205 s. Stockholm 1963 (Svenska Bokförlaget/Norstedts). (Scandinavian University Books.) Med sitt arbete Att studera nordiska språk vänder sig förff. i första hand till dem som skall börja akademiska studier i ämnet Nordiska språk, och det har lyckats dem att inom den knappa ramen av c:a 200 sidor ge en ytterligt innehållsrik men likväl lättläst översikt över studiematerialet. I stort sett består arbetet av tre delar: en översikt över den synkroniska språkvetenskapen och en översikt över de nordiska språkens historia samt slutligen en grupp råd och anvisningar. Bland de senare märkes särskilt två appendix, utarbetade av fil. lic. Sture Allén. Det ena ger en översikt över handböcker, periodica, serier, bibliografier och arkiv, det andra en vägledning i den språkvetenskapliga framställningens teknik.

Boken är enligt förff. icke avsedd att ersätta gängse handböcker. Likväl synes den kunna få en stor uppgift att fylla i de akademiska studieplanerna, där den bör inarbetas. Den synes även vara väl lämpad att tjäna som orientering för en bredare läsekrets.

S. B.

Sven B. F. Jansson, Runinskrifter i Sverige. 192 s. Stockholm 1963 (Almqvist och Wiksell). Professor Janssons nya bok är i sin grundstomme en svensk version av det i föregående krönika (ANF 78:259 f.) omtalade arbetet *The Runes of Sweden* (1962). Huvudvikten är sålunda lagd på en presentation av det svenska runmaterialet ur historisk, kulturhistorisk och litteraturhistorisk synvinkel, och de olika huvudavsnitten behandlar även i den nya boken runinskrifternas vittnesbörd om vikingafärder i öster- och västerled, krigsföretag inom Norden, om kristendomens införande och dess återspeglings i brobyggen o. d., om vikinga- och storbondeidealet och om vikingatidens svenska diktning. Det utmärkta bildmaterialet är väsentligen detsamma i båda arbetena. Den nu föreliggande boken har emellertid utökats med ett par kapitel om den 24-typiga runraden, de äldsta runinskrifterna och den 16-typiga futharken. Vidare har alla återgivna inskrifter translittererats i stället för att enbart transskriberas, andra smärre bearbetningar att förtiga. En modern akademisk lärobok i runskriftens historia och bruk har länge saknats i Sverige. Även om Sven B. F. Jansson här lägger mindre vikt vid att meddela rent runologiskt vetande än vid inskriftsmaterialets innehåll och litterära form, tackar hans bok mycket väl en lucka i vårt läroboksbestånd, som länge har hört till de mest besvärande.

K. G. L.

Smålands runinskrifter. Andra häftet. Jönköpings läns och Kalmar läns runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinnander. VIII s. + s.

147—342 + VII s. + planscher 41—104. Stockholm 1961 (Almqvist o. Wiksell). (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Band 4.) 1935 utgav R. Kinnander såsom doktorsavhandling första häftet av Smålands runinskrifter, som utförligt granskades i ANF 54:116 ff. I denna första del lämnades en rätt utförlig inledning, till vilken förf. hänvisar även för det andra och avslutande häftets vidkommande, och behandlades materialet från Kronobergs län med avslutning i Sunnerbo härad, som i Lagans dalgång har flera intressanta stenar. Det nya halvbandet börjar följdriktigt med Västbo och Östbo härad, varigenom runmaterialet från det gamla Finnveden får en sammanhängande behandling, och fortsätter därefter med Östra och Västra härad, d. v. s. det gamla smålandet Njudung, där vi finner Smålands tätaste koncentration av runstenar. Så kommer återstoden av Jönköpings län och till sist Kalmar läns fastlandsdel, som i sin relativa fattigdom på runminnesmärken starkt avviker från det utanför liggande Öland, vars runinskrifter utgavos redan 1900—1906 som första band i Vitterhetsakademiens stora runverk. Antalet kända inskrifter utgör i Kronobergs län 47 (därav 36 runstenar), i Jönköpings län 97 (68 runstenar) och i Kalmar län utom Öland 26 (16 runstenar).

Liksom runverkets övriga delar består den nu fullbordade av monografier, där monumenten och deras öden ingående beskrives och där fylliga redogörelser för vad äldre antikvarisk forskning har haft att förmåla ger talrika glimtar av lärdomshistoriskt intresse. Däremot är förf. mera kortfattad i diskussionen av sina egna tolkningar än vad fallet var i arbetets första del, som bl. a. innehåller en utförlig behandling av det även i den nya delen aktuella namnet Finnveden. Denna korthet beror emellertid till stor del på att materialet här ofta inte ger anledning till utförligare språkliga dryftanden — flertalet inskrifter är av mycket enkel typ och jämförelsevis sena. Bland de mera intressanta må nämnas nr 144 Gursten, den äldsta av alla — kanske från 800-talet — och den enda med svensk-norska runor, vidare nr 52 Forsheda, rest över en man som dött i Gårdstånga i Skåne och sedan förts hem till Finnveden, nr 53 Brödrahalla i Reftele, av intresse på grund av den därtill knutna säggen om två bröder, som blev varandras bane, nr 71 Norra Sandsjö, som nämner sex generationer av samma släkt och nr 101 Nöbbelesholm, som rests till minne av en man som lagts i stenkista i Bath i England. Nästan alla inskrifterna är från kristen tid, flera är knutna till fromma brobyggen. Bandet avslutas med tillägg till h. 1, ordförteckning och namnlista till hela bandet.

K. G. L.

Elisabeth Svärdström, Kalenderstickan från Lödöse [Zusammenfassung: Der Kalenderstock von Lödöse]. 87 s. Stockholm 1963 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvariskt arkiv 21.) Under utgrävningar 1961 på platsen för den medeltida staden Lödöse, en föregångare till Göteborg, anträffades en c. 20 centimeter lång »runpinne» av buxbom. Pinnen har nu omsorgsfullt publicerats av antikvarie Elisabeth Svärdström, som i det stora svenska runverket svarar för Västergötland (jfr ANF 74:137 f.), och visat sig vara en träkalender och som sådan av betydelse.

dande intresse. Det är en jämförelsevis enkel »streckkalender», där de större helgdagarna utmärkts med kors och där dessutom två runtecken, stúpmaðr och f-runan, regelbundet brukas. Komputistiska förhållanden dryftas givetvis ingående, och en betydande del av avhandlingen ägnas åt en rekonstruktion av det kyrkliga kalendarium, som stickan kan förmodas återspegla. Detta visar sig vara nordiskt — Knut den heliges och Olav den heliges dödsdagar är t. ex. helgdagar — och ha sina närmaste släktingar i Necrologium Lundense och ett Skarakalendarium från slutet av 1200-talet. Kalendern kan med hjälp av vissa befintliga helgondagar, t. ex. Knut den heliges (kanoniserad 1101) och S:t Thøgers i Vestervig (translation 1117), och andra sådana, som saknas, t. ex. Knut Lavards (kanoniserad 1169) och Thomas Becketts (kanoniserad 1173), tämligen säkert tidfästas till förra hälften eller mitten av 1100-talet och efter analoga metoder lokaliseras till Danmark (snarast Jylland). Studiet av pinnens runor bidrager till att kasta ljus över ett tidigt skede av runornas bruk i kalendrår: stúpmaðr-runan står för *calendæ*, vilket antyder angelsaxisk tradition, eftersom detta tecken i den angelsaxiska runraden har ljudvärdet *k* och namnet *calc*, medan f-runan uppenbarligen betecknar vigilier och därför antages återspegla ordet *fasta*. Det förra fallet tycks antyda, att kalendrår av denna typ kan ha funnits i England kanske 300—400 år tidigare. Lödösestickans värde ökas i hög grad av att träkalendrår annars veterligen inte har bevarats förrän från betydligt senare tider.

K. G. L.

Ólafur Briem, Vanir og æsir; 80 s. Reykjavík 1963. (Studia Islandica. Íslenzk fræði 21. hefti.) [Summary in English.] Förf., som tidigare bl. a. har utgivit en mera omfattande skildring av den fornnordiska gudavärlden, vill här särskilt söka fixera vanernas ställning i de gamla nordbornas religion. Utan att vilja förneka flertalet av de likheter med andra fornindoeuropeiska gudagestalter och myter, som i senare tid särskilt har framdragits av G. Dumezil, bygger han sin framställning huvudsakligen på det källmaterial, som börjar med Tacitus och slutar med Snorre. I en rad kortfattade men innehållsrika studier granskas Nerpus-Njord, Frej, Freja, som identifieras med den dis, som blev kung Adils' öde, och den »Ceres», som kung Domalde offrades åt enligt Historia Norwegiæ, vidare det sakrala kungadömet, vars samband med vanakult och offer för årsväxt understrykes. Förf. delar uppfattningen att vanerna kan spåras i varje fall ned i bronsåldern men avböjer under hänvisning till ynglingakonungarnas härstamning från dem Dumezils tes om att de ursprungligen skulle ha varit »tredje ståndets» gudomligheter. Myten om kriget och framförallt om försoningen mellan asar och vaner fattas som en återspeglning av skeenden relativt kort före vikingatiden, innebärande att dyrkan av asarna, bland vilka ju Oden allmänt uppfattas som en tämligen sent utbildad huvudgud, trängt fram söderifrån och alltmera tagit loven av vanadyrkan i sydligaste Skandinavien och slutligen också vunnit insteg i vanakultens viktigaste kärnområde, sveaväldet, där Frej dock alltjämt behöll en ledande ställning.

K. G. L.

Tvær kvíður fornar. Völundarkvíða og Atlakvíða með skýringum. Jón Helgason tók saman. 185 s. Reykjavík 1962 (Heimskringla). Liksom flera av professor Jón Helgasons arbeten från senare år är hans nya bok av intresse för två helt olika kretsar av läsare. I första hand är den avsedd för den nutida isländska allmänheten. Detta tar sig bl. a. uttryck i att texten har stavats på nuiisländskt sätt — dock med bibehållande av de gamla ändelserna och böjningsformerna — samt i frånvaron av lärd apparat. Av stort intresse för fackmännen är icke desto mindre både de två inledande essayerna och de fylliga på ett typografiskt mycket lyckligt sätt anbragta utförliga kommentarerna. I de förra sättes dikterna in i sina nordiska och kontinentalgermanska sammanhang och dryftas deras formella särdrag, i de senare väljer och vrakar förf. bland äldre tolkningar men framlägger också åtskilliga förslag, som torde vara hans egna. I en allmän inledning upprepar han sina från tidigare arbeten kända synpunkter på de gamla kvädenas tradering: trots att många förvanskningar måste ha skett före skriftfästandet, är vi för det mesta skyldiga att godtaga dem i befintligt skick och sålunda visa stor återhållsamhet med emendationer. Den pessimistiska syn, som också skymtar beträffande eddakommenterandet i största allmänhet, förefaller vederläggas av själva framställningen. Boken förtjänar uppenbart att bli studerad långt utanför Island.

K. G. L.

Bjarni Guðnason, Um Skjöldungasögu. 325 s. Reykjavík 1963 (Bokaútgáfa menningarsjóðs). I den isländska litteraturens historia borde den förlorade Skjöldunga saga ha intagit en framträdande plats genom sin placering i tid och stil mellan 1100-talets nyktra historieskrivning och det senare 1200-talets mera fria fabulering. Men dessvärre är sagan ju känd blott från omnämmanden och referat i yngre litteratur, vilket lett till osäkerhet och felbedömningar om dess egentliga karaktär och omfattning. Bjarni Guðnason har nu i sin doktorsavhandling sökt närmare karakterisera den ursprungliga Skjöldunga saga samt fixera dess tillblivelse. — Den viktigaste källan för vår kunskap om Skjöld. är *Rerum Danicarum Fragmenta*, ett 1500-talsarbete på latin av Arngrímur Jónsson Vídalín. Bjarni Guðnason gör sannolikt att detta arbete ej (som man tidigare trott) innehåller en starkt förkortande kompilation av en mera omfattande Skjöld., utan att Arngrímur här i stället tämligen noggrannt återgett en jämförelsevis mager och kompendieartad sagatext, att hans version helt enkelt är en översättning, som uppenbarligen står originaltexten nära. Denna uppfattning kan också styrkas genom jämförelser med andra motivbesläktade källor. Därigenom blir det möjligt att dra slutsatser om den förlorade Skjöld., som i förf:s analys framstår som ett led i 1100-talsrenässansens antikvariska svärmeri men samtidigt som ett verk av en nykter rationalist. Med stor försiktighet och många reservationer framför Bjarni Guðnason ett tänkbart författarnamn — Páll Jónsson från Odde, biskop i Skálholt. Som tidigare påpekats av bl. a. Einar Ól. Sveinsson torde ju Skjöld. i sin tur ha återgått på en genealogi över Odde-släkten, vilken räknade frändskap med de danska sköldungarna. Genom denna

kombination finner man, som förf. påpekar, ett litteraturhistoriskt viktigt led mellan den äldre isländska genealogiska litteraturen och de yngre skildringarna av icke-norska länders historia. B. L.

The Saga of Gisle. Translated from the Icelandic by George Johnston with Notes and an Essay on the Saga of Gisli by Peter Foote. XIII + 146 s. London 1963 (J. M. Dent and Sons Ltd — University of Toronto Press).

Denna nya översättning till engelska av sagan om Gisle Sursson har till upphovsman professor G. Johnston vid Carleton University i Ottawa. Han har följt den isländska text (på grundval av AM 556 a 4:to), som ligger till grund för utgåvan i Íslenzk Fornrit, och strävat efter att så troget som möjligt återgiva denna. Peter Foote, »reader» (numera professor) i fornengelska vid University of London, har försett översättningen med utförliga och goda noter. Bokens vetenskapliga tyngdpunkt ligger i Footes avslutande »essay», i vilken lämnas dels en skildring i raska drag av sagans bakgrund, d. v. s. Island under landnams- och fristatstiden, dels och framför allt en studie över Gisla saga. Verserna i sagan passar enligt Foote dåligt till prosatexten och kan därför inte härröra från dennas förf. På grund av vissa stildrag och motiv tidfästes de förra till slutet av 1100-talet och blir sålunda vittnen om en tidigare, snarast muntlig berättelse om Gisle. Att Gisla saga i tiden bör ligga efter Droplaugarsona saga men före Eyrbyggja saga har man sett tidigare, men förf. pekar på vissa indicier, som skulle tillåta en datering till 1225 eller strax därefter och en lokalisering till samma Västfjordsmiljö som den i vilken »samtidssagan» om Hrafn Sveinbjarnarson från c. 1230 har kommit till. K. G. L.

Pierre Halleux, Aspects littéraires de la saga de Hrafnkel. 182 s. Paris 1963. (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fascicule CLXIX.) Volymen ger franskspråkig publik en vacker och väldokumenterad presentation av den saga som kanske mer än någon annan varit utgångspunkten för den förnyade prövningen av de isländska sagornas ställning mellan historia och fiktion. Första avsnittet innehåller en omsorgsfullt refererande litterär och stilistisk analys av verket, av personteckning och motiv, av historiska, juridiska och religionshistoriska data i ljuset av andra källors vittnesbörd. I sammanfattningen ansluter Halleux sig till Nordal och betonar hur sagans författare ej sökt den historiska sanningen, men i stället grupperat sitt stoff till logiskt och psykologiskt sammanhängande mönster. I senare avsnittet återges sedan Jón Helgasons textedition (från serien Nordisk filologi) med fransk parallellöversättning och kommentarer. B. L.

Bergsbók. Perg. Fol. Nr. 1 in The Royal Library, Stockholm. Edited by Gustaf Lindblad. 23 s. + faks. Copenhagen 1963 (Rosenkilde and Bagger). (Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Vol. V.) I firman Rosenkilde og Baggeres faksimileserie av isländska handskrifter har turen nu kommit till Bergsbók, uppkallad efter abboten Bergr Sökkason i Munkapverá, som tycks ha haft att göra med tillkomsten av den i handskriften ingående

utförliga versionen av Óláfs saga Tryggvasonar. Själva handskriften anses emellertid vara av yngre datum, från slutet av 1300-talet. Den innehåller vidare den större Óláfs saga helga, dikterna Rekstefja och Óláfs drápa Tryggvasonar, vilka har bevarats endast här, samt Lilja och Geisli. Allt är av betydande textkritiskt värde. I en utförlig inledning beskriver professor G. Lindblad i Stockholm den ståtliga handskriften och redogör för dess innehåll, paleografiska och språkliga särdrag samt dess skiftande öden, på Island, i Norge och Danmark, där den flitigt anlätades av 1500- och 1600-talens historiker, och slutligen i Sverige, dit den förvärvades — sannolikt 1682 — av J. G. Sparfwenfeldt. Handskriften har på det hela taget flitigt uppmärksammats, och dess skiftande öden har i rätt hög grad kunnat klarläggas.

K. G. L.

Bruno Kress, Laut- und Formenlehre des Isländischen. 252 s. Halle (Saale) 1963 (VEB Max Niemeyer Verlag). Med Bruno Kress' arbete tillgodoses behovet av en elementarlärobok i nyisländska. C:a en fjärdedel av utrymmet ägnas åt ljudläran, som i viss utsträckning tecknas historiskt, medan huvuddelen av arbetet ägnas formläran. I samband med verbböjningen behandlas vissa typer av omskrivningar och utvidgningar, som med lika stor rätt kan betraktas som syntaktiska eller fraseologiska egenheter.

Exklusivt elementär är grammatiken i det hänseendet att den helt saknar förord, inledning och litteraturhänvisningar. Detta försvårar uppgiften att bedöma i vad mån förf. på enskilda punkter tagit hänsyn till nyare forskningsrön och godkänt eller förkastat dem.

S. B.

Kongsspegele. Talen mot bispene. 233 s. Oslo 1963 (Det Norske Samlaget). (Den norrøne litteraturen band 5.)

Dikt og prosa. Skaldekvæde. Islendingboka. Biskopssoger. Religiøse prosatekster. Lover. Brev. 302 s. Oslo 1963 (Det Norske Samlaget). (Den norrøne litteraturen band 6.) I det Norske Samlagets vackra serie av klassiska norröna verk i nynorsk tolkning har turen nu kommit till två märkliga arbeten av norskt ursprung. Konungs skuggsjá tolkas i anslutning till Finnur Jónssons textutgåva (och handskriften AM 243 b α) 1920 av Alf Hellevik, medan det välformade inlägg från 1100-talets sista år i kung Sverres kamp mot kyrkan, som vanligen kallas Oratio contra clerum Norvegiæ eller Varnaðar-ræða, har översatts av Erik Eggen. I kortfattade inledningar redogör översättarna för handskrifter, litteraturhistorisk och historisk miljö, försöken att identifiera författarna m. m.

Det sjätte bandet, »Dikt og prosa», har ett mera blandat innehåll än de föregående volymerna: ett rikligt urval av skaldekväden, Islendingabók, några biskopssagor (Gunnlaug munks saga om biskop Jón Ögmundsson i Hólar och sagan om biskop Laurentius Kálfsson i Hólar), sagan om ärkebiskop Nicolaus av Myra, stycken av den fornnorska homilieboken samt stycken av de gamla norska lagarna och ett urval fornnorska brev av historiskt och kulturhistoriskt intresse. Det allra mesta har icke tidigare varit tillgängligt i norsk översättning. För tolkningarna svarar en rad kompetenta filologer, bl. a. Ö. Frøysadal, A. Liestøl, H. Magerøy, K. Rob-

berstad, P. Tylden, Kj. Venås, vilka också har skrivit upplysande inledningar till de olika avsnitten. Med detta band har serien nu fullbordats.

K. G. L.

Hans Bekker-Nielsen og Ole Widding, Arne Magnusson. Den store håndskriftsamler. 69 s. Köpenhamn 1963 (G. E. C. Gad). [English summary.] 1963 har 300 år förflutit, sedan Árni Magnússon (1663—1730) föddes. De två ledarna av arbetet på Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog i Köpenhamn, O. Widding och H. Bekker-Nielsen har till hugfästandet av detta trehundraårsminne sänt ut en liten väl utstyrd biografi, delvis byggande på en av A. M:s lärjunge Jón Ólafsson författad biografi i Den Arnamagnæanske Samling. I raska drag skildras den store handskriftsammlarens levnadslopp och hans samlings öden — i AM:s egna och hans kopisters händer, då den tyvärr drabbades av 1728 års storbrand, och som Köpenhamns universitets egendom, numera utgörande ett välutrustat institut med livlig utgivningsverksamhet. En blick kastas också mot den sannolikt nära framtid, då en betydande del av samlingen kan väntas komma att överföras i Islands universitets vård. Skall någon önskan uttalas, blir det att man hade gärna hört litet mera om själva samlingen och dess viktigaste beståndsdelar.

Under november och december 1963 anordnade Det kongelige Bibliotek i Köpenhamn en minnesutställning med anledning av jubileet. I samband med denna utgavs en liten minnesskrift, *Arne Magnusson 1663—1963. 36 s. København 1963 (Det kgl. Bibliotek)* med instruktiva bidrag av professorerna Chr. Westergård-Nielsen och Jón Helgason och bibliotekarie Kåre Olsen.

K. G. L.

Lucas Debes Færøernes Beskrivelse, udgivet for Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier af Jørgen Rischel. I. Facsimileudgave. 367 s. II. Indledning og Noter. 180 s. + karta. København 1963 (Munksgaard). Ingen, som något närmare sysslar med Færøensia, undgår att möta Lucas Debes' namn. Lucas Debes (1623—1675) var dansk men verkade från 1651 som präst i Torshavn. Hans »Færoæ et Færoa reserata» (1673) är väl inte den allra första men den första mera betydande Färö-beskrivningen och behöll denna ställning i bortåt halftannat århundrade. Även om Debes tyvärr inte tycks ha hyst något större intresse för Färöarnas språk och litteratur, är hans bok en källskrift av intresse även för lingvister och filologer på grund av det färöiska språkgods som likväl har slunkit med och de talrika kulturhistoriskt intressanta notiserna om land och folk, natur och arbetsliv, tro och övertro o. s. v. Som ett enstaka exempel kan nämnas, att de meddelade traditionerna om den legendariske fribytaren Magnus Heinesen (början av 1600-talet) i åtskilligt överensstämmer med vad som i Sverige har berättats om Karl XII:s gott och väl 100 år yngre kaparkommendör Lars Gathenhjelm. Den vackra faksimil-utgåva, som har ombesörjts av cand. mag. Jørgen Rischel, åtföljes av en andra, av utgivaren författad del med kortfattad biografi, redogörelse för verkets in-

nehåll, noter och förklaringar, register över person- och ortnamn, färöiska glosor m. m. K. G. L.

Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter utgiven av Rolf Pipping. Nytryck (med ett tillägg). XX + 259 s. (Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet. Häft. 231. Bd 68.) Professor Rolf Pippings väl bekanta utgåva av Erikskrönikan från 1921 har länge varit utgången ur bokhandeln, varför det fotografiska nytryck, som nu föreligger, är synnerligen välkommet för nya generationer av språk- och litteraturforskare och historiker. I tillägget rättas ett fel i notapparatens, och i samband härmed diskuteras något förhållandet mellan handskriften B (Codex Verelianus) och C (Fru Elins bok). K. G. L.

Rolf Pipping, Ordspråksstudier II:3 A, B, C. 81 + 316 s. Helsingfors 1962—1963 (Svenska Litteratursällskapet i Finland). (Studier i nordisk filologi. Band 52—53.) De senaste frukterna av professor Rolf Pippings († 1964) intensiva studier av de nordiska fornspråkens ordspråksskatt (Jfr ANF 70:119, 77:154) utgöres av två knippen studier över en betydande grupp av fall i den efter formeltyper disponerade serien, nämligen ordspråken med former av *skola* som huvudsatsens finita verb. Icke mindre än ett hundrajugotal ordspråk hör hit, fördelade på tre huvudgrupper (A: »Du skall», B: »Man skall» och C: Övriga ordspråk).

En del av fallen kan behandlas ganska kortfattat, men många visar sig kräva ingående dryftanden, och förf. går då till väga med sin kända grundlighet. Han utreder de talrika formella variationerna, ofta i samband med försök att fastställa den mest ursprungliga formuleringen, och granskar mycket noga innebörden såväl av enskilda ord och uttryck som av ordspråken i sin helhet. Ett mycket representativt exempel är den första studien i grupp B, över fda. *meth laaw scal man landh bygghæ* o. s. v., där innebörden både av *lag*, *land* och *bygga* visar sig bjuda på problem, och liknande situationer föreligger icke sällan. Innebörden av *skall* ('kommer att', 'lär komma att', 'måste', 'bör' m. fl.) dryftas i praktiskt taget alla artiklarna. Ett par andra exempel bland många på givande utredningar är s. 152 ff.: fsv. *swa skal wsal vthir fla faa hwaske krop alla skin* o. s. v. med metodiskt intressanta synpunkter på proveniensen, s. 197 ff.; fda. *Handh scal hand faa eller mwndh meenswerie*, som också är en rättssentens i flera landskapslagar och vars senare led på den grund har vållat åtskilligt huvudbry, och s. 269 ff.: fsv. *jlt skal moth ondo ok bakstaak moth wædhir* med bl. a. vitträckande kulturhistoriska iakttagelser. K. G. L.

Carl-Gustaf Andrén, De septem sacramentis. En sakramentsutläggning från Vadstena kloster ca. 1400 (Eine Sakramentauslegung aus dem Kloster Vadstena von etwa 1400). Mit einer deutschen Zusammenfassung. 249 s. Lund 1963 (C. W. K. Gleerup). (Bibliotheca Theologiae Practicae 15.) Det arbete, som docent C.-G. Andrén här utger och studerar, är en sakramentslära på latin av vanlig senmedeltida typ, bevarad i fyra Vadstenahandskrifter i Uppsala universitetsbibliotek (C 7, C 10, C 364, C 631).

Skriften är anonym men förf. kan stödd på åtskilliga indicier placera den som ett svenskt arbete — innehållande mycket teologiskt allmångods — utförd av en okänd författare eller bearbetare i Vadstena omkr. 1400. Av intresse för den nordiska filologien är speciellt en serie rekonstruktioner s. 62 ff. av bokuppställningen i vissa av det gamla klosterbibliotekets hyllor samt en jämförelse mellan denna latinska avhandling och det fornsvenska arbete »De sju sakramenten», som har bevarats i cod. Holm D 4 från c. 1420—1450. Dettas utgivare, R. Geete, antog (Svenska kyrkobruk s. VII), att det har den latinska Vadstenaskriften till förebild, men Andréns granskning s. 97 ff. ger vid handen, att så knappast kan vara fallet.

K. G. L.

Samuel Columbus, En svensk ordeskötsel. Utgiven med inledning och kommentar av Sylvia Boström. XXXVIII + 151 s. Uppsala 1963. (Nordiska texter och undersökningar 20.) Den nya editionen av Columbus' Ordeskötsel utgår liksom den tidigaste (Stiernström — Noreen 1881) från handskrift A, vilken liksom K (utgiven 1908 av Hesselman) ger en direkt avskrift av det förlorade originalmanuskriptet. Utg. redogör i en fyllig inledning för handskriftsläget, och visar hur A tydligen i det stora hela bäst återger Columbus' skrivvanor och språkformer. En nyutgåva av denna handskrift har varit motiverad bl. a. av det skälet att 1881 års utgåva lider av såväl felläsningar som vissa icke redovisade förkortningar. — Av stort värde för bedömningen av Columbus' språk är den avslutande redovisningen av hans lån från litterära källor, t. ex. Peder Syvs Nogle betenkningar om det Cimbriske Sprog.

B. L.

Bernt Olsson, Spegels Guds Werk och Hwila. Tillkomsthistoria, världsbild, gestaltning. 509 s. Stockholm 1963 (Natur och kultur). Lärdom, grundlighet och klarhet präglar den lundensiske litteraturhistorikern Bernt Olssons stora doktorsavhandling om Spegels lärodikt Guds Werk och Hwila av år 1685. Titelbladets underrubrik ger den tredelning som även utgör arbetets grundläggande disposition. Vid redogörelsen för tillkomsthistorien arbetar Olsson framgångsrikt med filologisk metod. Den del, som bär rubriken Världsbild och livssyn, visar författarens stora kunskaper inom 1600-talets tanke- och idévärld, detta vad såväl nordiska som mellan-europeiska förhållanden beträffar. Den tredje delen, som behandlar den konstnärliga gestaltningen, är föredömlig som stilundersökning. Efter en orienterande översikt över Spegels diktsyn och svårigheter att alltid förena liv och lära börjar författaren stilstudien med att behandla orden och deras former samt når via de retoriska figurerna och bildspråket fram till kompositionen. Elegant överbryggas han den klyfta som ofta råder mellan filologers och litteraturhistorikers stilundersökningar och med framgång ställer han relationen mellan form och innehåll i centrum för undersökningen.

S. B.

Markusevangeliet. Ny översättning med anmärkningar av Joh. Lindblom. 50 s. Stockholm 1963 (Svenska Bokförlaget/Norstedts). (Skrifter utgivna av

Nämnden för svensk språkvård. 27.) Få nu levande personer torde ha de förutsättningar för utgivande av en ny översättningstext av Bibeln, som Joh. Lindblom besitter. Själv en gång aktiv ledamot av den bibelkommission som utarbetade 1917 års bibelöversättning har Lindblom icke blott ägnat ett livs arbete åt bibelforskningen, han har därjämte i ett särskilt arbete redogjort för de principer som var ledande för bibelkommissionens språkliga strävanden.

Det nu framlagda översättningsförslaget är icke att betrakta som en revision av 1917 års text, utan utgör en självständig översättning, som begagnar sig av 1917 års formuleringar endast när dessa ger ett fullgott uttryck för tanken. I stilistiskt hänseende vill Lindblom skriva ett språk som är levande, värdigt och slagkraftigt, ett ideal som han enligt anmälares mening lyckas komma mycket nära, även om enstaka formuleringar givetvis kan diskuteras. (Avskräckande bearbetningar har på sistone företagits där levande och slagkraftigt men icke värdigt språk kommit till användning.) I förhållandet till grundtexten söker Lindblom komma den nas andemening närmare än man lyckades 1917 genom att frångå den stela principen att varje ord i grundtexten skall ha sin specifika motsvarighet på svenska. Med kunnsighet och försiktighet har Lindblom beträtt interpretationens vanskliga väg och otvivelaktigt lyckats finna ord och formuleringar som ger både grundtextens innehåll och nusvenskans stilkrav vederbörlig tribut.

S. B.

Fritz Askeberg, Ord och stil. Uppsatser om ordkunskap och stilistik. 137 s. Lund 1963 (Gleerups). (Skrifter utgivna av Modersmålslärares förening nr 93.) Några av den tidigt bortgångne uppsalalektorn Fritz Askebergs språkvetenskapliga uppsatser har av hans vän och kollega Bengt Holmberg sammanförts och utgivits i en volym. De fyra uppsatserna är *Ordkunskap* (1951), *Stilbegreppet* (1954), *Stilistisk analys* (1954) och *Om norm och funktion i språket* (1958), och de har alla varit publicerade i *Modersmålslärares föreningens årsskrift*. Av särskilt intresse är den teoretiskt viktiga uppsatsen *Stilbegreppet* där Askeberg visar hur flytande stilbegreppet egentligen är, och hur det måste fattas olika alltefter de utgångspunkter varifrån man nalkas problemet.

S. B.

Rudolf Körner, Svenskundervisning. Råd och rön. 1. Tal och skrift. 184 s. 2. Grammatik och språk teori. 122 s. Stockholm 1963 (Natur och Kultur). Lektorn vid läroverket i Växjö dr R. Körner († 1964) har under en följd av år berikat den språkpedagogiska och språkvetenskapliga debatten i Sverige genom en mångfald, ofta mycket stimulerande inlägg och studier i olika facktidsskrifter. Särskilt har han — närmast i Otto Jespersens efterföljd — kämpat för en frigörelse från »latinheraväldet» i undervisningen i modersmålet och i de moderna språken över huvud. I de två volymerna »Svenskundervisning» — en tredje bebådas — har han samlat och i bearbetad form utgivit en rad tidskriftsuppsatser av betydande intresse inte bara för undervisare i svenska utan i lika hög grad för dem, som vetenskapligt studerar den nutida svenskan. Särskilt gäller detta andra delen, som bl. a.

innehåller studier över »traditionalismen som maktfaktor inom grammatikundervisningen», grammatisk terminologi, språkanalys, ordklasserna och deras indelning, pronomina och deras klassificering, funktionell analys samt form och betydelse i grammatiken, den sist nämnda uppsatsen nyskriven.

K. G. L.

Bengt Holmberg och Margita Liljefors. Att läsa högt.Handledning i uppläsningsteknik. 139 s. Stockholm 1963 (Svenska Bokförlaget/Norstedts). (Scandinavian University Books.) En förnämlig handledning i högläsningens svåra konst ges av Holmberg-Liljefors i arbetet Att läsa högt. Utgångspunkten för framställningen väljes i de prosodiska elementen, tempo, paus, kvantitet, intensitet, tonalitet och klangfärg och talrika och väl valda övningsexempel och övningstexter ges. Särskilt fäster man sig vid de kortfattade men fina stilanalyser som fogas till övningsmaterialet. Dessa små textanalyser underlättar för läsaren att förstå vilka uttrycksmedel som särskilt skall användas i de angivna fallen. Boken är främst avsedd att användas vid undervisning av mognare elever och under lärares ledning, men lämpar sig väl även för självstudier och enskilda övningar.

S. B.

Joël Wangö, Ordbok över Knäredsmålet. VIII + 250 s. Lund 1963 (C. W. K. Gleerup). (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 14.) F. läroverksadjunkten J. Wangö, född 1886 och känd bl. a. för ett omfattande kulturhistoriskt författarskap med väsentligen sydhalländsk förankring, har med denna innehållsrika ordbok över folkmålet i hemsocknen Knäred lämnat ett värdefullt bidrag till kändedomen om de sydsvenska (gamla östdanska) dialekterna. Knäred vid Lagan var ända fram mot sekelskiftet en mycket isolerad bygd med en väl bevarad dialekt, som var förf:s barndomsspråk, och hans strävan har varit att så troget som möjligt återgiva det mål, som äldre folk talade i hans ungdom. Materialet framlägges i starkt sovrat skick, i det att en stor mängd ord, »som i en eller annan mening ej kunnat anses vara fullt genuina» har utmönstrats ur det ursprungliga manuskriptet. Dettas landsmålsalfabet har också måst ersättas med en lättläst grov beteckning. För denna ävensom för vissa drag i målets formlära redogöres i en inledning.

Redan 1858 utkom P. [von] Möllers klassiska »Ordbok öfver halländska landskaps-målet». I senare tid har två synnerligen rikhaltiga ordböcker över enskilda sockenmål tillkommit, Johan Kaléns »Ordbok över Fageredsmålet» (1923) och Patrik Petersons alltjämt med avseende på stoffrikedom och fraseologi oöverträffade »Ordbok över Valldamålet» (1946), representerande mellersta resp. nordligaste Halland. Till dessa sluter sig nu ordboken över det sydhalländska Knäredsmålet. Halland — även på det språkliga området en gammal valplats mellan danskt och svenskt (götiskt) — får sägas vara ovanligt väl lottat bland svenska landskap i fråga om tryckta specialordböcker.

K. G. L.

Middelalderens danske Bønnebøger udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. IV. Bind ved Karl Martin Nielsen. VIII + 468 s. Köpenhamn 1963 (Gyldendal). Det fjärde bandet av den stora danska bönboksutgåvan (jfr ANF 60:251, 73:114) innehåller i enlighet med den utvidgade plan, som presenterades i samband med tredje bandets utgivande 1957, dels en rad bönböcker av mindre omfång än de tidigare publicerade, dels böner mötande i diverse handskrifter. Härmed torde textpublikationen vara avslutad, och det återstår endast ett planerat band med kommentar, handskriftsbeskrivning och register.

K. G. L.

Äldre danske tingbøger udgivet af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie:

Herlufsholm birks tingbog ved Karen Marie Olsen. 1616—19. XII + 157 s. 1630—33. XIV + 389 s. Köbenhavn 1954—57.

Skast herreds tingbog ved Poul Rasmussen. 1636. XVIII + 249 s. 1637. VII + 277 s. 1638. VIII + 246 s. 1639. VI + 236 s. Köbenhavn 1954—60.

Aasum herreds tingbog ved Aksel E. Christensen og Troels Dahlerup. 1640—43. XXIII + 352 s. 1643—45. VIII + 289 s. 1645—48. VIII + 318 s. Register. 103 s. Köbenhavn 1956—62.

Sokkelund herreds tingbog ved Ole Karup Pedersen. 1621—22, 1625—28. XIX + 359 s. 1628—30. XI + 339 s. 1630—32. s. 1—142. Köbenhavn 1957—62.

Äldre danske kirkebøger: Levnedsløb i Sørbymagle og Kirkerup kirkebøger 1646—1731. I. Biografierne. Ved O. Højrup. 145 s. Köbenhavn 1963.

Bol og by. Meddelelser fra Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie:

2. *Poul Rasmussen. De regelbundne landskifter, deres beskrivelse och deras bestemmelse. 51 s. Köbenhavn 1962.*

3. *Jens Holmgaard, Indberetninger om kornavlén i Danmark 1778 och forslag til dens forbedring, 133 s. Köbenhavn 1962.*

4. *Tingsbogsstudier. 75 s. Köbenhavn 1963.*

1952 bildade en rad yngre danska historiker, rättshistoriker och filologer »Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie» i syfte att främja studiet av Danmarks lantbrukshistoria genom att publicera viktigt och svårtillgängligt källmaterial. Samfundet har redan under sitt nu tillryggalagda första årtionde gjort synnerligen aktningvärda insatser för att förverkliga sitt program. En av dess första publikationer, den viktiga utgåvan av Sjællands stifts landebog 1567, har tidigare omnämnts här (ANF 72:115). Som en av sina viktigaste uppgifter ser man annars utgivandet av en serie representativa »tingbøger», d. v. s. domböcker, från härads- och birkting i olika delar av Danmark. Enligt en recess från 1551 skulle tingsskrivaren i en »tingbog» införa alla domar, ägobrev, intyg och andra märkliga brev, som företeddes på tinget. I första omgången har man valt två serier från Sjælland och en från vartdera Fyn och Jylland. Utgåvorna återger texten med filologisk noggrannhet och är försedda med kortfattade upplysande noter och i alla fall utom ett med re-

gister. Det mycket omfattande stoff, som här har gjorts tillgängligt, är givetvis av största rättshistoriska och allmänt kulturhistoriska intresse, men det är också mycket värdefullt ur språklig synpunkt, för språkhistorien i allmänhet och för lexikografien, ordhistorien, dialekt- och namnforskningen i synnerhet. Tingsskrivaren torde i regel — enligt J. Kousgård Sørensens strax nedan nämnda studie — ha varit en man från bygden, som alltså icke blott har förstått utan också själv talat böndernas språk, något som gör att texterna ofta är givande ur dialektologiska synpunkter.

1645 ålades Danmarks präster att föra kyrkoböcker över födelser, vigslar och dödsfall. På ett och annat håll utbildades en tradition att göra dödsbokens notiser relativt fylliga. Så var fallet i de två socknar på Själland, som inleder serien »Ældre danske kirkebøger».

Samfundet ger också ut en serie meddelanden, »Bol og by», innehållande lantbrukshistoriska specialstudier. Vissa av dessa ligger på det språkvetenskapliga planet — i »Tingbogsstudier» ingår t. ex. en på tingsböckernas ordförråd fotad sakrik studie av J. Kousgård Sørensen över husdjurens färgbeteckningar, vilken är den första språkvetenskapliga frukten av den nya källserien och tillika innehåller allmänna synpunkter på tingsböckernas värde som dialektkällor.

K. G. L.

M. B. Ottsen, Hostrup-Dansk. II. Ordbog. Udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg. Første Bind. A-G. XII + 253 s. Köpenhamn 1963 (J. H. Schultz Forlag). (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr. 21.1. Udgivet som Nr. 409 i Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie.) Som fortsättning på det i Litteraturkrönika 1961 (ANF 77) nämnda arbetet av M. B. Ottsen har nu första delen av den utlovade ordboken utkommit. Ordboken beräknas komma att omfatta ytterligare 3 band jämte registerband. För de följda utgivningsprinciperna redogöres i en inledning. Det har varit utgivarna angeläget att så nära som möjligt följa Ottsens efterlämnade manuskript och endast i noter påpeka de små felaktigheter som insmugit sig däri.

Som en konsekvens av de följda utgivningsprinciperna har dialektformerna även kommit att tjäna som uppslagsord. De olägenheter, som följer därav, torde helt komma att elimineras genom att ett särskilt registerband utges.

Ordboksartiklarna sväller ofta ut genom att kulturhistoriska notiser fogas in i dialektexemplen eller kommentarerna därtill. En och annan teckning eller skiss i manuskriptet har klischerats och passats in i texten.

Arbetets fortsättning kommer att avvaktas med stort intresse.

S. B.

Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Hefte 2—5. Oslo 1955—1963 (Det norske samlaget). Sedan första häftet av Norsk ordbok utkom 1950 (ANF 65:306), har ytterligare fyra häften publicerats. Verket omfattar nu 1120 spalter med *buver* som sista uppslagsord. I ordboken sammanfattas som bekant material från såväl äldre och yngre dialektsamlingar som från äldre och yngre nynorskt litteraturspråk.

Man finner här jämte rena dialektord även litterära eller lärda lån och litterära nybildningar för främmande ord och begrepp. Genom sin karaktär av talspråks- och skriftspråkslexikon med historiska perspektiv påminner Norsk ordbok närmast om vissa större tyska dialektordböcker som Mensings Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch och Wossidlos och Teucherts Mecklenburgisches Wörterbuch.

Som ett av sina huvudsyften ser Norsk ordbok att ge en bild av det nynorska litteraturspråkets framväxt på den dialektala grunden, att »syna framvoksterna frå folkemål til litteratur- og kulturmaal» (hefte I, s. 1). Kanske skulle verkets användbarhet öka om man vid språkprovets gruppering tog hänsyn även till detta historiska perspektiv, genom att ordna dem kronologiskt under de olika momenten. Med nuvarande uppställning är det ofta onödigt omständligt att finna t. ex. äldsta belegg på ett dialektords användning i nynorskt skriftspråk. Orienteringen försvåras också av att vissa författare (t. ex. Garborg, Sivle, Vinje) helt eller delvis citeras efter samlingsutgåvor och att källförteckningen i dessa fall saknar uppgifter om originalupplagornas utgivningsår.

Etymologiska parenteser orienterar kortfattat om ordets spridning i tid och rum. Principen tycks här vara att ge svenska och danska dialektala motsvarigheter framför allt till sådana ord som icke är belagda i fornspråket. Fullständighet kan naturligtvis icke uppnås för närvarande, då motsvarande stora danska och svenska dialektordböcker blott har påbörjats. En jämförelse med det 1961 utsända provhäftet av Kungl. Gustav Adolfs akademins »Ordbok över Sveriges dialekter» ger en antydning om de kompletteringar som kan komma att bli nödvändiga. Det vore önskvärt att denna sida av den jämförande nordiska språkforskningen i sinom tid tillgodoses genom ett gemensamt nordiskt dialektordsregister.

B. L.

Sigmund Skard, Målstrid og massekultur. Tankar til ettertanke. 100 s. Oslo 1963 (Det Norske Samlaget). Professor Skards lilla skrift är ett inlägg i den allttjämt rasande norska språkstriden och som sådan ett intressant dokument både genom den bild, som där lämnas av förhållandena i dag, och genom tanken på en utveckling efter Moltke Moes, D. A. Seips och Norsk språknemnds linjer, vari förf. ser den enda godtagbara lösningen på längre sikt — och tillika räddningen för de norska språkarven. Den fängslande skrivna lilla boken får emellertid en betydligt längre räckvidd genom det större perspektiv, som han tecknar som bakgrund: en utveckling som alltmera förvandlar de grupper i västerlandet, som allttjämt söker hävda sig som bärare av en nationellt färgad kultur, till rester av äldre tiders samhällsformer, till »nunatakkar i den raskt stigande Svartisen av internasjonal massesivilisasjon». Skards bok har härigenom blivit ett inlägg av intresse för alla, som dryftar framför allt de mindre språkens villkor och utvecklingstendenser i dag eller önskar tänka över språkvårdens principiella grundvalar.

K. G. L.

Olav Midttun, Menn og bøker. Litterære utgreiingar. 309 s. Oslo 1963 (Det Norske Samlaget). På sin sjuttioårsdag 1953 uppvaktades professor Olav

Midttun, 1940—45 och 1947—53 innehavare av lärostolen i »nynorsk diktning og målbruk» vid universitetet i Oslo, med en festskrift, »Mål og menn», bestående av ett urval av hans egna smärre skrifter. Till åttioårsdagen den 8 april 1963 har denna utmärkta, i Norge icke ovanliga form av hyllning upprepats. Som undertiteln ger vid handen faller flertalet av studierna i den nya volymen inom litteraturhistorien, men de flesta av dem belyser tillika märkesmän inom de nynorska språksträvandena, såsom Ivar Aasen, A. O. Vinje, Arne Garborg, Kristoffer Jonsson, Jens Tvedt m. fl. Om Aasen och hans föregångare handlar »Det norske Folkesprogs Grammatik», om Garborgs språkliga experimenterande och konsolidering »Mål og målføring hjå Arne Garborg». K. G. L.

R. G. Popperwell, *The Pronunciation of Norwegian*. 229 s. Cambridge 1963 (Cambridge University Press, Oslo University Press). Författaren till denna handbok i (öst)norskt (riksmåls)uttal för engelskspråkiga är universitetslärare i Cambridge; boken har tillkommit under visst samarbete med framstående norsk sakkunskap, och resultatet har blivit en instruktiv nybörjarbok — välskriven och väldisponerad, typografiskt lättläst och överskådlig. Metodiskt anknyter den till Jones samt Armstrong och Ward. Boken består av tre huvudavsnitt. Först kommer en genomgång av det norska ljudsystemet under jämförelser med motsvarande engelska ljud. Vid ljudgenomgången redovisas även i viss utsträckning regionala varianter. Vokalerna beskrivs även i en serie diagram som visar de norska vokallernas läge i förhållande till de engelska motsvarigheterna. Här saknas däremot ett sammanfattande diagram över de norska och engelska konsonantsystemen. Det andra avsnittet redogör för förhållandet mellan ortografi och uttal, medan det sista är ägnat åt stavelseförhållanden, kvantitet, accent 1 och 2 samt suprasegmentala element. Boken innehåller vidare ett utförligt ordregister med uttalsangivelser, och den kompletteras av en grammofonskiva med uttalsprov. Bokens pedagogiska värde hade kanske kunnat ökas något om skivan även innehållit ett stycke sammanhängande tal (återgivet i texten med fonetisk transkription) och om boken även behandlat de konsonantkombinationer som kan välla engelsmän särskilda svårigheter (t. ex. *gn-*, *kn-*). B. L.

Olav T. Beito, *Norske målføretekster*. 522 s., 3 kartor. Oslo 1963 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå norsk målførearkiv. Ved Olav T. Beito. XVIII.) Med biträde främst av dr Ingeborg Hoff och ass. Inger Frøyset har prof. Olav Beito givit ut ett stort antal norska dialekttexter för universitetsstuderande. Primärmaterialet utgöres i vissa fall av traditionella dialekttexter, i andra fall av utskrifter efter fonogram. Texterna återges i görligaste mån med Johan Storms ljudskrift, och en utförlig redogörelse för det använda betecknings sättet meddelas i ett särskilt avsnitt av dr Ingeborg Hoff. I vissa fall har texterna återgivits med såväl fonetisk skrift som vanliga bokstäver. Av tekniska skäl har arbetet utgivits fotolitografiskt efter hand- och maskinskrivet manuskript.

Utgåvan innehåller texter från hela det norska språkområdet. Den avslutas med en ordlista. S. B.

Ole Bråvöll, Vestfoldmål. Ord og vendinger fra Andebu. 267 s. Drammen u. å. Utgitt av Vestfold historielag. Flera goda krafter har samverkat vid den postuma publiceringen av läraren Ole Bråvølls stora ordsamling från Andebu. Materialet som togs om hand av utgivaren Asbjörn Bakken har tillrättalagts för tryckning av Odd Gallis, och boken har försetts med en språklig inledning av dr. philos. Ingeborg Hoff och docent Arne Gallis, vilka även genomgått hela manuskriptet och genomfört vissa korrigeringar i samråd med en kännare av Andebumålet, lärare Hans Berge.

Tyvärr har den dialektala formen måst användas som stickord, något som i viss mån försvårar arbetets användande. Ett systematiskt uppställt register över vissa ordgrupper underlättar emellertid användandet för den etnologiskt inriktade forskaren.

S. B.

J. Svennung, Scadinavia und Scandia. Lateinisch-nordische Namenstudien. 72 s. Uppsala 1963 (Almqvist och Wiksells boktryckeri A. B.). (Skrifter utgivna av K. humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala.) Den moderna namnformen *Skandinavien* är en ombildning av den latinska namnformen *Scandinavia*. I vissa manuskript av Plinius den äldre Historia naturalis möter en ursprungligare och bättre namnform *Scadinavia*. Formen *Scandinavia* torde vara en kontamination mellan *Scadinavia* och *Scandia*. Detta påvisas av J. Svennung i en lärd namnstudie med vida utblickar över latinskt och tidigt germanskt källmaterial. I *Scadinavia* ser Svennung den latiniserade motsvarigheten till ett germanskt **Skapin-awjō* eller **Skadīn-awjō*. Den senare leden har allmänt antagits vara identisk med vårt ord *ö*, i den förra leden ser han med flera tidigare forskare, främst Otto von Friesen, ordet *skada*, isl. *skaði*. *Scandia* har enligt Svennung uppstått genom metates ur ett **Scadnia*, innehållande en synkoperad avledning till stammen *skapn*. Landskapsnamnet *Skåne* betraktar Svennung som regelrätt utvecklat ur *Skapinawjō* genom bl. a. synkope av *i* och ersättningsförlängning av *a* efter bortfall av *p* i förbindelsen *-apn-*. I *Skånör* ser Svennung en sammansättning av *Skapn-* och *ör* med accentförskjutning.

Svennungs etymologier är *i* och *för* sig icke originella. Av stort värde är emellertid att han följt traditionslinjerna för de olika formerna samt metodiskt och i detalj undersökt såväl namngivningsgrunderna som de antagna ljudförändringarna under indragande av ett stort jämförelsematerial. På de punkter där oklarheter alltjämt kan föreligga har Svennung på ett förtjänstfullt sätt hyfsat ekvationen. Måhända har hela namngruppen fått sin definitiva, språkligt och sakligt korrekt underbyggda tolkning.

S. B.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VIII. Ortnamnen i Orusts västra härad. Av David Palm. XXXI + 425 s., 1 karta. Göteborg 1963 (Institutet för ortnamns- och dialektforskning). Med det nu utkomna häftet i serien Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län har behandlingen av ortnamnen på Orust jämte tillhörande skärgård fullbordats. Liksom tidigare delar i serien behandlar volymen såväl bebyggelse- som naturnamn. I ett land-

skap som Bohuslän tilldrar sig naturnamnen givetvis ett alldeles speciellt intresse, och betydligt mer än hälften av själva ortnamnsbehandlingen ägnas denna senare kategori. Arbetet är väl utrustat med register, vilket underlättar inträngandet i den rika bohusländska språkvärlden.

Arbetet med den nu utgivna delen påbörjades redan av Hjalmar Lindroth men har kunnat fullbordas först halftannat decennium efter dennes bortgång av lic. David Palm. Tolkningarna är gjorda med kringsyn och säkerhet vad de språkvetenskapliga aspekterna beträffar; framställningen präglas därjämte av en ingående kunskap om skärgården samt skärgårdsbefolkningens tankevanor och levnadssätt.

S. B.

Ortnamnen i Skaraborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommissionen. Del VIII. Kållands härad. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 1 s., 1 karta. Uppsala 1963 (Lundequistiska bokhandeln). Det senast utkomna häftet i serien Ortnamnen i Skaraborgs län ansluter sig väl till de tidigare delarna i denna serie. Prof. em. Ivar Lundahl är vår obestriddigen främste kännare av den västgötska ortnamnsskatten, men han redovisar gärna andras tolkningsförsök även där det är uppenbart att han själv funnit mera evidenta förklaringar.

Delar av Kållands namnbestånd har tidigare behandlats av Sven Friberg i dennes gradualavhandling *Studier över ortnamnen i Kållands härad* (Uppsala 1938). Dennes arbete var emellertid upplagt efter helt andra linjer än de som tillämpas i serien Sveriges ortnamn och tog i stor utsträckning sikte på mark- och naturnamn.

S. B.

Eivind Vågslid, Stadnamntydingar I. 272 s. Oslo 1963 (Universitetsforlaget). Denna nya bok av lektor Vågslid, som under en följd av år har bedrivit ortnamnsstudier med stöd av Norges almenvitenskapelige forskningsråd, är en fortsättning på det arbete med samma titel, som han gav ut 1958 (jfr ANF 74:157). Innehållet är synnerligen omväxlande — här behandlas bl. a. de alltjämt i åtskilliga avseenden dunkla namnen på *-ald*, *-old*, *-alde*, *-elde*, en lång rad namn av typerna *Dys*, *Dysja*, *Ry*, *Rjod*, *Rud*, *Ryd*, *Syn*, *Synd*, *Tyn*, *Tund* o. s. v. och deras eventuella samband med *ja*-verb, vidare namnelementet *Skjolv* 'vaktorn o. d.' samt ortnamnskenningar i Ynglingatal. Åtskilliga invecklade namnproblem dryftas eller tangeras, och arbetet innehåller en mångfald nya tolkningsförslag av skiftande värde.

K. G. L.

Karl Inge Sandred, English Place-Names in -stead. 348 s. Uppsala 1963. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Anglistica Upsaliensia 2.) Det engelska ortnamnselementet *-stead* tillhör icke det nordiska inslaget i den engelska ortnamnsskatten utan går tillbaka till den saxiska invandringen. Emellertid är problemen till en stor del desamma som i fråga om den stora nordiska skatten av namn på *-sta(d)*, *-sted* o. s. v., och i denna doktorsavhandling från Uppsala tages stor hänsyn till den livliga nordiska diskussionen. I avhandlingens första del behandlas en rad frågor av allmänt intresse för bedömandet av detta ortnamnselement, etymologien av feng.

stede, *styde* och vissa besläktade ord, framför allt feng. *stapol*, feng. *stede* som senare led i appellativer (t. ex. *camp-stede* 'slagfält', *ciric-stede* 'kyrk-plats') och som ortnamn brukade appellativer samt övriga typer av namn på *-stead*. Särskild uppmärksamhet ägnas åt en i vissa delar av England mötande grupp av hithörande marknamn (field-names). I flertalet fall kan man inte räkna med någon annan betydelse än 'ställe, plats i allmänhet', men för framför allt den sistnämnda gruppen diskuteras tänkbara betydelser med mera speciell innebörd som '(inhägnad) betesmark', 'intaga på utmark', 'inhägnad'. I frågan huruvida den mera allmänna betydelsen är primär till den supponerade mera speciella eller förhållandet är det omvända, har förf. sympatier för det senare alternativet, men iakt-tager här välbefogad försiktighet.

I bokens andra del meddelas materialet jämte diskussioner av de enskilda namnen.
K. G. L.

A. L. Binns, The Viking Century in East Yorkshire. 54 s. York 1963 (East Yorkshire Local History Society). Yorkshire intager på många sätt en central ställning i vikingatidens historia, och från 867, då den stora vikingahären erövrade York, till 954, då kung Erik Blodyx dödades, var landet som bekant en högst betydande nordisk intressesfär. Den föreliggande skriften är trots sitt ringa omfång ett innehållsrikt och intressant bidrag till belysning av »vikingaseklet». Förf. tecknar — i regel med vederbörlig försiktighet — landsändans växlande och oroliga historia under 18 kungar med sammanlagt 22 regeringsperioder och dryftar därefter ganska ingående det nordiska (och nordisk-iriska) inflytandets omfattning och intensitet. Gentemot vissa senare forskare hävdar han med goda skäl, bl. a. hämtade från ortnamnen, att det i Yorkshire inte som på en del andra håll rörde sig om jämförelsevis små ockupationsarméer utan om en kolonisation på bredare bas med intensiva kulturkontakter, gynnade av vida större likheter både i tänkesätt och språk hos angler och nordmän än vi i dag brukar föreställa oss. Dessa studeras delvis med hjälp av arkeologiska minnen, bildstenar och »kors». Av störst filologiskt intresse är de i framställningens senare del framdragna indicierna för en Yorklitteratur av annat slag än de senare krönikornas mera dystra teckningar, en litteratur, som i högre grad såg sakerna från vikingarnas synpunkt och av vilken förf. vill se vissa återspeglings hos bl. a. Adam av Bremen och Snorre.
K. G. L.

Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am 19. August 1963. Herausgegeben von Hugo Kuhn und Kurt Schier. VI + 51 S. München 1963 (Verlag G. H. Beck). Den mångsidige germanisten, litteratur- och folkminnesforskaren Fr. v. d. Leyen har med anledning av sin 90-årsdag hyllats livligt i München, där han har fortsatt sin lärar- och forskargärning långt efter det att han emeriterats från sin lärostol i Köln. Han fick då också mottaga en vacker festschrift med c. 30, delvis omfångsrika, bidrag. Som väntat, när mottagaren är en namnkunnig sagoforskare, omspannar dessa stora delar av jordklotet, men flera

av dem faller inom nordisk eller germansk filologi. Mest renodlat »nordiska» är L. L. Hammerichs ingående behandling av den 1955 i Ribe funna runstaven, som med sina c. 300 runor innehåller den längsta hittills kända runinskriften (sjukdomsbesvärjelse, metrisk) från Danmark, och Jan de Vries' diskussionsinlägg i den gamla stridsfrågan om islänningasagorna och den muntliga traditionen. Bland återstoden förtjänar särskilt nämnas bidrag av Hans Kuhn (Dietrichs dreissig Jahre), S. Beyschlag (Deutsches Brünhildenlied und Brautwerbermärchen), H. Rosenfeld (Germanischer Zwillingsgottkult und indogermanischer Himmelsgottglaube. Elch, Hirsch und Pferd in der uranischen Mythologie), H. Fromm (Lemminkäinen und Baldr), K. Schier (Die Erdschöpfung aus dem Urmeer und die Kosmogonie der Volospá). Boken avslutas med prof. v. d. Leyens bibliografi 1894—1962. K. G. L.

Early English and Norse Studies presented to Hugh Smith in honour of his sixtieth birthday. Ed. by Arthur Brown and Peter Foote. XII + 225 s. London 1963 (Methuen and Co. Ltd). Det har vid flera tillfällen funnits skäl att i denna krönika nämna professor A. H. Smiths (University College, London) även för nordister mycket värdefulla arbeten rörande engelska ortnamn (jfr ANF 72:118 f., 72:268, 78:286 f.). Även den festskrift, som han fick mottaga på sin sextioårsdag i februari 1963, faller inom krönikans blickfält på grund av att bortåt hälften av bokens 19 bidrag kan betecknas som »Norse studies». Så behandlar t. ex. Kr. Hald Odenskulten i belysning av danska ortnamn, Sven B. F. Jansson en nyfunnen runsten från Östergötland, som utgör ett nytt vittnesbörd om vikingatidens gillsväsen, Chr. Matras vissa färöiska ortnamnstyper, J. Sahlgren det svenska stadsnamnet *Eslöv* och D. Strömbäck sagomotivet i *Hróa þáttur heimiska* om mannen, som föll i rövarehänder i Uppsala, under jämförelse med motsvarande berättelse i Tusen och en natt och annorstädes. Även flera av den vackra bokens engelska studier är av allmännare intresse.

K. G. L.

Скандинавская Филология. *Scandinavica II. 124 s. Leningrad 1963.* (Ученые записки. No 321). *Scandinavica I*, som utkom 1963 har följts av ett andra häfte, upplagt efter väsentligen samma principer som det föregående. Det nu utkomna häftet innehåller två litteraturhistoriska och sex språkvetenskapliga uppsatser. Härtill kommer en bibliografi över sovjetforskarnas arbeten inom nordisk litteraturvetenskap 1945—1961.

Störst utrymme upptages av M. I. Steblin-Kamenskij's uppsats om en norsk-svensk fonologisk utvecklingstendens rörande alveolarer och kakuminaler, som även fått en fyllig sammanfattning på norska. S. B.

Humaniora Norvegica. Two Years' Work in Norwegian Humanities and Social Sciences. Vol. 6: 1959—60. Ed.: Harald L. Tvetérås. 405 s. Oslo 1963. Sjätte bandet av detta nyttiga verk — under Norges almenvitenskapelige forskningsråds auspicier — inledes med en översikt över de talrika norska institutioner, som ägnar sig åt humanistiska och samhällsvetenskapliga

studier. Huvudparten utgöres som vanligt av korta redogörelser för såväl större som mindre avhandlingar och uppsatser inom verkets intressesfär, någon gång av författarna själva men i regel av andra, högt kompetenta bedömare. Även på andra håll publicerade recensioner o. d. noteras. »Language» (med underavdelningar som »Scandinavian Languages», »Dialects», »Place-names», »Runology» o. s. v.) omfattar s. 198—242 och ett 80-tal arbeten, men även flera av de andra avdelningarna innehåller åtskilligt av filologiskt intresse. K. G. L.

The Years Work in Modern Language Studies edited for The Modern Humanities Research Association by P. F. Ganz. Vol. XXIV 1962. Cambridge 1963 (The University Press). 1962 års band av detta mångsidiga bibliografiska översiktsverk har utkommit med stor och lovvärd snabbhet och innehåller som vanligt rapporter om nya arbeten rörande medeltidslatin och de romanska, germanska och slaviska språken och litteraturerna. Liksom i de närmast föregående volymerna är de nordiska avdelningarna rätt ojämna. Mest givande är liksom förut det svenska avsnittet s. 480—494 av fil. lic. Th. Andersson. Även det norska avsnittet s. 474—480 av lektor E. G. Larsen är tillfredsställande, medan det danska s. 469 (av M. O'C. Walshe, Bedford College) alltfjämt är alltför knapphändig. K. G. L.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1962. — Acta Philologica Scandinavica 26:3 1963. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen 200:1—5 1963. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (West) 84:3 1962, 85:1—3 1963. — D:o (Ost) 85:1—3 1963. — Danske Studier 1963. — Edda 49:3—4 1962, 50:1—2, 3 1963. — Études Germaniques 18:1—4 1963. — Fornvännen 1963:1—6. — Frödskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. 11 1962. — Germanisch-Romanische Monatsschrift 44:2 1963. — Leuvense Bijdragen 52:1—3 1963. — Maal og Minne 1963:1—4. — Meddelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam 39:1—4 1963. — Modern Philology 60:3—4 1963, 61:1—2 1963. — Namn och Bygd 50 1962. — Neuphilologische Mitteilungen 64:1—4 1963. — Nysvenska studier 42 1963. — Onoma 9 (1960/61): 1—3 + Annex. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1962. — Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1961—1962. — Sprog og Kultur 23:3—4 1963. — Stavanger museum. Årbok 1962. — Studia Neophilologica 35:1 1963. — Studier i nordisk filologi 52—53. 1963. — Svenska landsmål och svenskt folkliv 85:1—4 1962. — Varbergs museum. Årsbok 1963. — Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 92:1—4 1963.

Aasum herreds tingbog udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved Aksel C. Christensen og Troels Dahlerup. 1640—43. XXIII + 352 s. 1643—45. VIII + 289 s. 1645—48. VIII + 318 s. Register 103 s. Khvn 1956—62. — Arne Magnusson 1663—1963. Udstilling i Det kgl. Bibliotek november—december 1963. 36 s. Khvn 1963. — Beito, O. T., Norske målføretekster. 522 s. + kartor. Oslo 1963. (Skrifter frå Norsk målførearkiv 18.) — Bergsbók. Perg. Fol. Nr I Royal Library Stockholm. Edited by. Gustaf Lindblad. 23 s. + faks. Copenhagen 1963. (Early Icelandic Manuscripts in Facsimile Vol. V.) — Björklund, S., se Levander, L. — Bol og by. Meddelelser fra Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie. 2—3 1962, 4 1963. — Christensen, Aksel E., se Aasum herreds tingbog. — Dahlerup, Tr., se Aasum herreds tingbog. — Debes, Lucas,

Færøernes Beskrivelse. Udg. for Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier af Jørgen Rischel. I. Facsimileudgave. 367 s. II. Indledning og noter. 180 s. + karta. København 1963 (Munksgaard). — Dikt og prosa. Skaldekvæde. Islendingboka. Biskopssoger. Religiøse prosatekster. Lover. Brev. 302 s. Oslo 1963. (Den norrøne litteraturen 6.) — Eggen, E., se Sturlasson. — Erikskrönikan utg. av Rolf Pipping. Nytryck (med ett tillägg). XX + 259 s. Sthlm 1963. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet häfte 231 band 68.) — Etnologisk spegel med studier i halländsk bondekultur. Festschrift till Albert Sandklef den 13 maj 1963. 159 s. Varberg 1963. — Foote, P., se The Saga of Gisle. — Från senantik och medeltid. Latinska texter av kulturhistoriskt intresse utvalda och kommenterade med språklig inledning och glossarium av J. Svennung. I. Text. 216 s. II. Språklig inledning, kommentar, glossarium. 179 s. Lund 1963. (Skrifter utg. av Svenska Klassikerförbundet 49 a—b.) — Gipper, H. und Schwarz, H., Bibliographisches Handbuch zur Sprachinhaltsforschung. Lieferung 4—5 s. 385—512 [Droste-Gipper]. Köln u. Opladen 1962. (Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen 16a.) — The Saga of Gisle. Translated from the Icelandic by George Johnston with Notes and an Essay on the Saga of Gislí by Peter Foote. XIII + 146 s. London 1963. — Granlund, Å., se Svenska ortnamn. — Herlufsholm birks tingbog udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved Karen Marie Olsen. 1616—19. XII + 157 s. 1630—33. XIV + 389 s. Khvn 1954, 1957. — Holmgaard, J., Indberetninger om kornavlen i Danmark 1778 og forslag til dens forbedring. 133 s. Khvn 1962. — Humaniora Norwegica. Two Years' Work in Norwegian Humanities and Social Sciences. Vol. 6:1959—1960. Ed. H. L. Tvetérås. 405 s. Oslo 1963. — Höjrup, O., se Levnedsløb. — Johnston, G., se The Saga of Gisle. — Karup Pedersen, O., se Sokkelund herreds tingbøger. — Kongsspegelen. Talen mot bispene. 233 s. Oslo 1963. (Den norrøne litteraturen 5.) — Levander, L., och Björklund, S., Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. H. 3 Bogsera-Bröstsjuka. S. 161—240. Uppsala 1963. (Skrifter utg. gm Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala D:1.) — Levnedsløb i Sørbymagle og Kirkerup kirkebøger 1646—1731. I. Biografierne. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved O. Højrup. 145 s. Khvn 1963. (Ældre danske kirkebøger.) — Leyen, Fr. v. d., se Märchen, Mythos, Dichtung. — Lindblad, se Bergsbók. — Lindblom, J., se Markusevangeliet. — Lindström, G., se Strindberg, A. — Ljunggren, K. G., se Söderwall, K. F. — Lundahl, I., se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Markusevangeliet. Ny översättning med anmärkningar av Joh. Lindblom. 50 s. Sthlm 1963. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 27.) — Middelalderens danske bønnebøger. IV. Bind ved Karl Martin Nielsen. VIII + 468 s. Khvn 1963. — Mägiste, J., Liiviläisiä tekstejä. 76 s. Helsinki 1964. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 276.) — Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am 19. August 1963. Hrsg. v. H. Kuhn u. K. Schier. XIV + 519 s. München 1963. — Nielsen, K. M., se Middelalderens danske bønnebøger. — Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. H. 5. Sp. 865—1120 [brak-buwer]. Oslo 1963. — Olsen, K. M., se Herlufsholm birks tingbog. — Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VIII. Ortnamnen i Orusts Västra Härad av D. Palm. XXXI + 425 s. + karta. Göteborg 1963. (Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg.) — Ortnamnen i Skaraborgs län utg. av Kungl. ortnamnskommissionen. Del VIII. Kållands härad. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 91 s. Uppsala 1963. — Palm, D., se Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. — Pipping, R., se Erikskrönikan. — Rasmussen, P., De regelbundne landskifter deres beskrivelse og deres bestemmelse. 61 s. Khvn 1962. (Bøl og by 2.) — Rasmussen, P., se Skast herreds tingbog. — Rischel, J., se Debes, L. — Sandklef, A., se Etnologisk spegel. — Schwarz, H., se Gipper, H. — Scandinavskaja Filologija. Scandinavica II. 124 s. Leningrad 1963. — Skast herreds tingbog 1636, udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved P. Rasmussen. 1636. XVIII + 249 s. 1637. VII + 277 s. VI + 236 s. Khvn 1954—60. — Skrivregler. 4 uppl. 40 s. Sthlm 1963. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 4.) — Sokkelund herreds tingbøger udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved O. Karup Pedersen. 1621—22, 1625—28. XIX + 359 s. 1628—30. XI + 339 s. Khvn 1957, 1960. — Stenkivista. En socken i Sörmland. Utg. av Ärla kommun. [red. B. Loman

och G. Widmark]. 368 s. Uppsala 1963. — Strindberg, A., Prosa och lyrik. Med inledning, litt.- anvisningar och arbetsuppgifter av G. Lindström. Lund 1963 (Skrifter utg. av Modersmålläraarnas Förening 92.) — Dens., Fröken Julie. D:o. (D:o 94.) — Dens., Gustav Vasa. D:o. (D:o 95.) — Dens. Spöksonaten. D:o (D:o 96.) — Svennung, J., se Från senantik och medeltid. — Sturlasson, Snorre. Kongesoger. Soga om Olav den heilage. 288 s. Oslo 1963. — Dens., Den yngre Edda. Omsett av E. Eggen. 108 s. Oslo 1963 (Norrøne bokverk 42). — Svenska ortnamn i Finland med finska motsvarigheter. 3. uppl. Utg. av Svenska folkpartiets ortnamnskommitté genom Å. Granlund och K. Zilliacus. 122 s. Helsingfors 1963. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement. H. 28 av K. G. Ljunggren. S. 881—912 [til-tro]. Lund 1963. (Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet 234.) — Tingbogsstudier. 75 s. Khvn 1963. — The Years Work in Modern Language Studies. Vol. XXIV. 1962. X + 740 s. Cambridge 1963. — Zilliacus, K., se Svenska ortnamn. — Östergren, O., Nusvensk ordbok. H. 104. Sp. 777—872 [träl-tura(s)]. Sthm 1963.

Andrén, C.-G., De septem sacramentis. En sakramentsutläggning från Vadstena kloster ca 1400. 249 s. Lund 1963. (Bibliotheca Theologiae Practicae 15.) — *Bekker-Nielsen, H. o. Widding, O.*, Arne Magnusson, den store håndskriftsamler. 69 s. Khvn 1963. — *Berendsohn, W. A.*, Struktur- og stilanalysen — ett nödvändigt komplement till den svenska Strindbergforskningen. 12 s. Vasa 1964. (Horisonts småskrifter 5.) — *Bergman, G.* Slang och hemliga språk. 101 s. Sthm 1964. — *Binns, A. L.*, The Viking Century in East Yorkshire. 54 s. — *Briem, Ólafur*, Vanir og æsir. 80 s. Reykjavík 1963. (Studia Islandica — Íslenzk Fræði 21.) — *Chapman, K. G.*, Icelandic-Norwegian Linguistic Relationships. 199 s. Oslo 1962. (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. Suppl. bind 7.) — *Ellegård, A.*, Karlgren, H., och Spang-Hansen, H., Structures and quanta. Three Essays on Linguistic Description. 72 s. Khvn 1963. (Interdisciplinary Studies from the Scandinavian Summer University.) — *Fröberg, P.* Stil. Översikt av språkutveckling, stilarter, diktarer och versformer. 2 uppl. 160 s. Sthm 1963. — *Guðnason, Bjarni*, Um Skjöldungasögu. XIV + 325 s. Reykjavík 1963. — *Hackmann, R.*, *Kossack, G.*, *Kuhn, H.*, Völker zwischen Germanen und Kelten. Schriftquellen, Bodenfunde und Namengut zur Geschichte des nördlichen Westdeutschlands um Christi Geburt. 144 s. + 16 kartor. Neumünster 1962. — *Halleux, P.*, Aspects littéraires de la saga de Hrafnkel. 182 s. Paris 1963. (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège. Fasc. 169.) — *Hellevik, A.*, Lånordproblemet. To foredrag i Norsk språknemnd med eit tillegg. 30 s. Oslo 1963 (Norsk språknemnd. Småskrifter 2.) — *Hjelmslev, L.*, Sproget. 136 s. Khvn 1963. — *Holmberg, B.*, och *Liljefors M.*, Att läsa högt.Handledning i uppläsningsteknik. 139 s. Sthm 1963. — *Jansson, S. B. F.*, Runinskrifter i Sverige. 192 s. Sthm 1963. — *Johansson, Gust.*, Svensk ortnamnsgeografi. Lektmanafunderingar. 108 s. 1963. — *Josephson, R.*, Minne av Carl August Ehrenswärd. 391 s. Sthm 1963. (Svenska Akademiens handlingar.) — *Karlgrén, H.*, se Ellegård, A. — *Keuning, H. J.* o. *Naarding, J.*, Het esdorp. 47 s. Amsterdam 1963. (Bijdragen en mededelingen der Naamkundecommissie te Amsterdam 20.) — *Kossack, G.*, se Hackmann, R. — *Kress, B.*, Laut- und Formenlehre des Isländischen. 252 S. Halle 1963. — *Kylstra, A. D.*, Substraatinvloed in het oudnoors? 16 s. Groningen 1962. — *Kuhn, H.*, se Hackmann, R. — *Körner, R.*, Svenskundervisning. Råd och rön. 1. 184 s. 2. 122 s. Sthm 1963. — *Lehmann, W. P.*, Historical Linguistics: an Introduction. XIII + 297 s. New York-London 1962. — *Liljefors, M.*, se Holmberg, B. — *Malmberg, B.*, Structural Linguistics and Human Communication. An Introduction into the Mechanism of Language and the Methodology of Linguistics. VIII + 210 s. Berlin-Göttingen-Heidelberg 1963. — Dens., Analisis estructural y analisis instrumental de los sonidos del lenguaje. Forma y substancia. 23 s. Bogota 1963. — *Midttun, O.*, Menn og bøker. 309 s. Oslo 1963. — *Modéer, I.*, Svenska personnamn. 177 s. Lund 1964. — *Mägiste, J.*, Äldre ryska lånord i estniskan särskilt i det gamla estniska skriftspråket. 77 s. Lund 1963. (Lunds universitets årskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 55. Nr. 1.) — *Naarding, J.*, se Keuning, H. J. — *Pipping, R.*, Ordspråksstudier. 316 s. Helsingfors 1963. (Studier i nordisk filologi 53.) — *Popperwell, R. G.*, The pronunciation of Norwegian. XII + 229 s. + 1 grammofonskiva. Oslo 1963. — *Sahlgren, J.*, Vad våra ortnamn berättar. 80 s. Sthm 1963. (Verdandis

småskrifter 351.) — *Sandklef, A.*, Varbergs historia. XIII + 502 s. Varberg 1963. — *Schützeichel, R.*, Köln und das Niederland. Zur sprachgeographisch-sprachhistorisch-ent Stellung Kölns im Mittelalter. 19 s. Groningen 1963. — *Skard, S.*, Dåd og dikt. 386 s. Oslo 1963. — Dens., Målstrid og massekultur. 100 s. Oslo 1963. — *Spang-Hansen, H.*, se Ellegård, A. — *Svennung, J.*, Scandinavia and Scandia. Lateinisch-Nordische Namenstudien. 73 s. Uppsala 1963. (Skrifter utg. av K. Hum. Vet.-samf. i Uppsala 44:1.) — *Svärdström, E.*, Kalenderstickan från Lödöse. 87 s. Sthlm 1963. (Antikvariskt arkiv 21.) — *de Tollenaere, F.*, Nieuwe wegen in de lexicologie. With a summary in English. 150 s. Amsterdam 1963. (Verhandelingen d. Kon. Nederl. Akademie v. Wetenschappen, Afd. Letterkunde 70:1.) — *Wangö, J.*, Ordbok över Knäredsmålet. VIII + 250 s. Lund 1963. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 14.) — *Widding, O.*, se Bekker-Nielsen, H. — *Vågslid, E.*, Stadnamntydingar. I. 272 s. Oslo 1963.

Andersen, H. Munter, glad etc. om fugl. En studie i litterære traditioner (Danske Studier 1963). — *Andersson, Th.*, Dalmålsformen *läd* 'lada' hos Rietz (Svenska landsmål 1962). — *Andersson, Th.*, Det östgötska sockennamnet Kumla (Ortnamns-sällskapets i Uppsala årskrift 1962). — *Areskoug, H.*, Ljudhistoriska bidrag i anslutning till ett skånskt ortnamn (Farboret) (Svenska Landsmål 1962). — *Bekker-Nielsen, H.*, se Widding, O. — *Benediktsson, Hreinn*, Phonemic Neutralisation and Inaccurate Rhymes (Acta Philologica Scandinavica 26). — *Benson, S.*, Språket i förslaget till regeringsform (Svensk Juristtidning 1963). — *Collinder, B.*, Tusen ord söker en författare (Nysvenska Studier 42 1963). — *Ejder, B.*, »Hovs kyrka i Halland» (Ale 1963:1). — *Elgqvist, E.*, Något om måla-bebyggelsen i Älmeboda och ett fåtal andra socknar på Blekingegränsen (Älmebodaboken 1963). — *Fries, S.* Flora Svecica som växtnamnsordbok. Hur Linné samlade folkliga växtnamn (Svenska Linné-sällskapets årskrift 45 1962). — *Hallan, N.*, »Da Erling jarl fall i Nidaros» (Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger 35:9 1962). — Dens. Magnus Erlingssons kröningsdag (Historisk Tidsskrift 42 1962—63). — *Halvorsen, E. F.*, Rec. av A. B. Rooth, Loki in Scandinavian Mythology (Norveg 10 1963). — *Hammerich, L. L.*, Der Zauberstab aus Ripen (Märchen, Mythos, Dichtung, Festschrift ... Fr. v.d. Leyens 1963). — *Heller, R.*, Rec. av P. Hallberg, Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar (Deutsche Literaturzeitung 84 1963). — *Hellevik, A.*, Ved Aasen-minnet (Syn og Segn 1963). — *Hemmer, R.*, Rec. av A. Thomson, Stöld av annans hustru. Kristoffers Landslag Tjuvabalken Kapitel I (Tidskr. utg. av Juridiska Föreningen i Finland 1963). — *Holm, G.*, Om tilljämningen i dalmålet (Svenska Landsmål 1962). — Dens., Mundarten- und Ortsnamen-Forschung in Schweden (Magyar Nyelvjárások 8, 1962). — *Holtzmark, A.*, Kongespeilet og »Biblia Pauperum» (Maal og Minne 1963). — Dens., Minnetale over professor Magnus Bernhard Olsen (Det Norske Videnskapsakademi i Oslo. Årbok 1963). — *Huldén, L.*, Finsk-svenska blandnamn i Österbotten (Namn och Bygd 50 1962). — Dens., Eräitä huomioita teonlaatu osoitavista ilmauksista ruotsin kielessä (Suomen uusien kielten opettajien liiton vuosikirja 4 1963). — Dens., Höbåten, Olle och tjuren i Fredmans epistel n:o 48 (Budkavlen 40—41). — *Jankuhn, H.*, Zur Lage von Sliesthorp und Sliaswich (Nachrichten d. Akad. d. Wiss. in Göttingen. I. Philol.-hist. Klasse. 1963:3). — *Janzén, A.*, Scandinavian Place-Names in England: V (Names 10 1962). — Dens., Names in the Þiðreks Saga (The Journal of English and Germanic Philology 61 1962). — Dens., The Title of Strindberg's last Drama (Scandinavian Studies 34 1962). — Dens., Rec. av I. Fredriksson, Svenska personnamnsstudier (ib. 35 1963). — Dens., Rec. av B. Tjäder, Behandlingen av palatalt R i substantivens pluralformer under fornsvensk tid (Scandinavian Studies 35 1963). — *Knudsen, Tr.*, Magnus Olsen (Maal og Minne 1963). — Dens., Phases of Style and Language in the Works of Henrik Ibsen (Scandinavica 2 1963). — *Krause, W.*, Die Runeninschrift auf dem Kamm von Heidaby (Nachrichten d. Akad. d. Wiss. in Göttingen. I. Philol.-hist. Klasse. 1963:3). — *Kuhn, H.*, Grenzen vor- und frühgeschichtlicher Ortsnamentypen (Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen 1963:4). — *Kumlien, K.*, Sveriges kristnande i slutskedet (Historisk Tidsskrift 1962). — *Langenfelt, G.*, Namnet Bromma (Bromma Hembygdsförenings årskrift 34 1963). — Dens., Ålsten och Ales stenar (därst.). — *Lindålv, E.*, Stenkamrgravar i norra Halland (Halland 1962). — *Ljunggren, K. G.*,

Namnet Veddige (Varbergs museum 1963). — Dens., Något om nordiska nyord 1961—1962 (Nord. Tidskrift [Lett.] 39 1963). — Dens., Om ortnamnselementet hester's utbredning (Namn och Bygd 50 1962). — Dens., Edwin Berger (Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1963.) — *Loman, B.*, Att välja ord (PRK-journal 1963:1). — Dens., Semantik — ordens betydelselära (därst.). — Dens., Kring ett gammalt skeppsnamn [Vasa] (Sveriges Flotta 1963:3). — *Malmberg, B.*, Voyelle, consonne, syllabe, mot (Miscelánea homenaje a André Martinet »Estructuralismo e historia«). — Dens., Terminologisches und Begriffliches zur Methodik der phonematischen Beschreibung (Zschr. f. Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 16 1963). — Dens., La Phonétique, science de sons et de valeurs (Revue de l'Université de Bruxelles 1963). — *Matras, Chr.*, Fjallið mikla, Áin i Dal, Millum Fjarða and Urð Mans (Early English and Norse Studies 1963). — Dens., Finna, peð og bekkur (Fróðskaparrit 11 1962). — *v. Platen, M.*, Några landsmålsdikter (Svenska Landsmål 1962). — *Roelandts, K.*, Orde en wanorde in de taalevolutie (Mededeelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven etc. 1963). — Dens., Prof. Dr. A. J. Carnoy † (Kon. Vlaamse Academie v. Taalen en Letterkunde. Jaarboek 1963). — *Rokkjær, C. C.*, Rímur og Folkeviser (Acta Philologica Scandinavica 26). — *Rooth, E.*, Käfig und Kebse (Festgabe für U. Pretzel 1963). — *Sahlgrén, J.*, The name of the town Eslöv (Early English and Norse Studies presented to H. H. Smith 1963). — Dens., Söököjan (Värmland vår hembygd 5). — Dens., Lunden Barre i Skírnismál (Namn och Bygd 50 1962). — Dens., Mollögat (d:o). — Dens., Saltavaskan (d:o). — Dens., Alte Schwedische Flussnamen (Atti e memorie del VII Congresso Int. di Scienze Onomastiche Firenze 1963). — *Schier, K.*, Die Erdschöpfung aus dem Urmeer und die Kosmogonie der Völuspá (Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Fr. v. der Leyens 1963). — *Séur, G.*, The Icelandic Infinitive in -i (Transactions of the Philological Society 1962). — *v. See, Kl.*, Zwei eddische Preislieder: Eiríksmál und Hákonarmál (Festgabe für U. Pretzel 1963). — Dens., Berserker (Zschr. f. Deutsche Wortforschung 17 1961). — Dens., Rec. av Widsith ed. by K. Malone (Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur 74 1963). — *Shook, L. K.*, se Widding, O. — *Sigurd, B.*, A note on the number of phonemes (Statistical methods in linguistics Skriptor 1963). — *Sjöbeck, M.*, Skånes ljunghedar åren 1550—1750 (Skånes Natur 50 1963). — *Strömbäck, D.*, Uppsala, Iceland, and the Orient (Early English and Norse Studies presented to H. H. Smith 1963). — Dens., Näcken och förlossningen (Varbergs museum 1963). — *Ståhl, H.*, Redeby (Namn och Bygd 50 1962). — *Stålberg, H.*, Något om ryska geografiska namn och deras uttal (Geografiska Notiser 21:1). — *Svennung, J.*, Svearnas ö och sithonerna hos Tacitus (Fornvännen 1962). — *Sørensen, J. Kousgård*, Om datering af naturnavne (Namn och Bygd 50 1962). — Dens., Husdyrenes farvebetegnelser. En studie i tingbøgenes ordforråd (Bol og By 4 1963). — *Tilander, G.*, Pass och passa om haren (Nysvenska Studier 42 1963). — *Wellander, E.*, Förslaget till ny regeringsform. Några språkliga kommentarer. (Svensk Juristtidning 1963). — *Werner, O.*, Aspiration and stimmlose Nasale/Liquide im phonologischen System des Färingischen (Phonetica 9 1963). — *Widding, O.*, Et norsk fragment af Barlaams saga (Maal og Minne 1963). — Dens., Árni Magnússon and his Collection (Scandinavica 1963). — *Widding, O.*, Bekker-Nielsen, H., Shook, L. K., The Lives of the Saints in Old Norse Prose (Mediaeval Studies 25 1963). — *Vide, S.-B.*, Om Dalby klostrets egendomar år 1530 (Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1963). — Dens., Kring några växtnamn i Nils Liljas Skånska flora (Onsjöbygden 1963). — *Widmark, Gusten*, Ortnamnen [i Bygdeå] (Bygdeå sockens historia 1964). —

Universitetsbiblioteket

26. OKT 1964

LUND